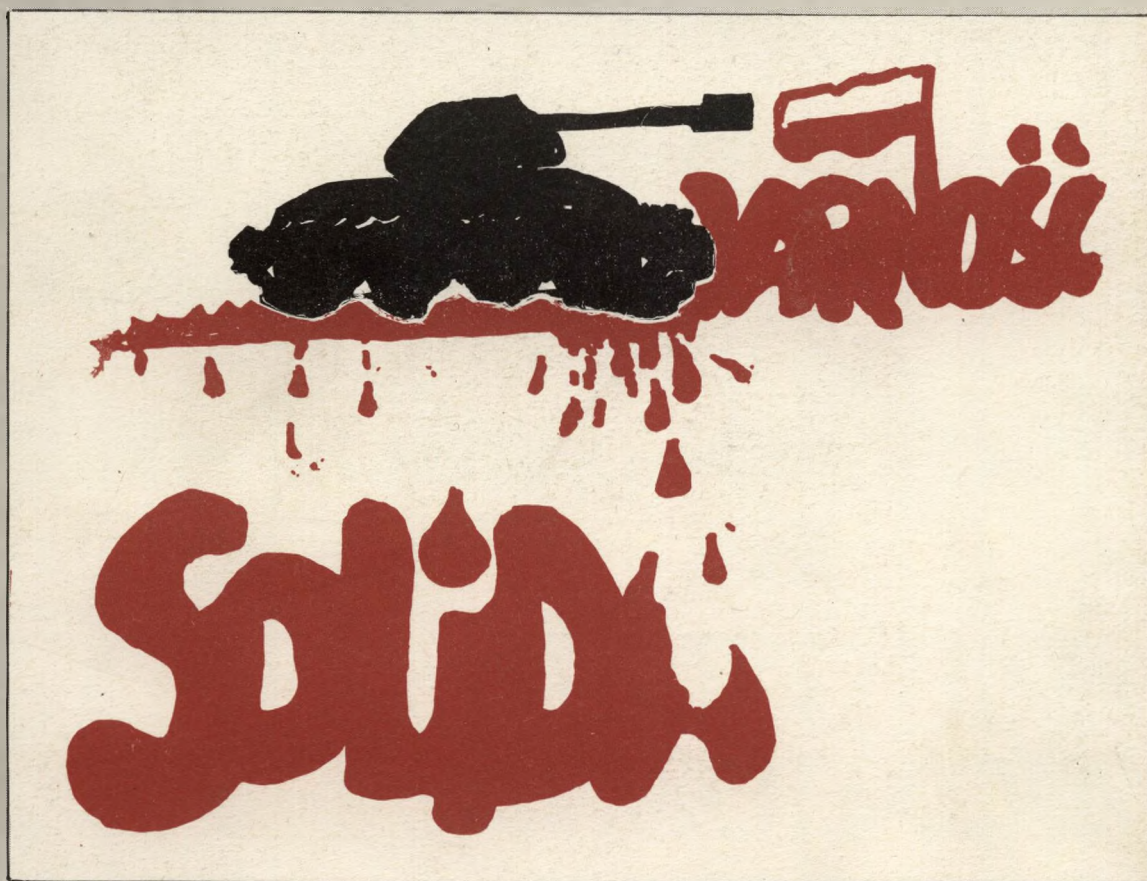

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Τό πρόγραμμα τῆς
Ἀλληλεγγύης

Ὁ λογοτεχνικός Πολίτης

Μηνιαία ἐπιθεώρηση ● τεύχ. 47-48 ● Ἰανουάρ.- Φεβρ. 1982 ● 150 δρχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επιθεώρηση τεύχ. 47-48, Ίαν.-Φεβρ. 1982, 150 δρχ.
Κέκροπος 2, (Πλάκα), Τ.Τ. 119, Αθήνα, τηλ. 3245332

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ..... 'Η Πολωνία καί μεις
 "Ανας Φραγκουδάκη 'Η λέξη «ύπουργός» δέν έχει θηλυκό
 Παντελή Μπουκάλα Μηχανόβιοι όλων τών εταιρειών
 Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου..... Κρατικός συνδικαλισμός αντί κρατικού συνδικαλισμού
 Παντελή Μπουκάλα 'Ο θαυμαστός κόσμος τών ζώων

Α.Φ...... "Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την Ευρώπη
 Ζμπινιέβ Κοβαλέβσκι..... 'Η 'Αλληλεγγύη τήν παραμονή του πραξικοπήματος ή ή μάχη γιά τήν έξουσία
 'Αλληλεγγύη Τό πρόγραμμα τής 'Αλληλεγγύης
 Μίλαν Κούντερα..... Γιατί έπρεπε νά άφανισθει ό άγαθούλης
 Γιώργου Καρρά Νέες συνθήκες παλιά καθήκοντα
 'Αγγελου 'Ελεφάντη..... 'Αλλαγή - Έναλλαγή - 'Υπομονή
 Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου..... 'Η έξωτερική συμπεριφορά τής 'Ελλάδας
 Μιχάλη Παπαγιαννάκη Νέοι προσανατολισμοί ή παλαιοί δισταγμοί
 "Ανας Φραγκουδάκη 'Η έξάταση μιās πανελλήνιας αύταπάτης
 'Αγγελου 'Ελεφάντη..... 'Η μονοτονική έπανάσταση
 Σωτήρη Κατσαμπάνη Τό συντεχνιακό πνεύμα καί ό οργανωτικός κατακερματισμός
 τών ελληνικών συνδικάτων

Θόδωρου Διονυσόπουλου } 'Η καθημερινή ζωή του φαντάρου: μύθοι καί πραγματικότητα
 Κώστα Καλφόπουλου }
 Σπύρου 'Ασδραχά..... Ρωμαίοι καί 'Ελληνες στά 1837

- ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ -

Αιμίλιου Μεταξόπουλου «'Η δομή τών έπιστημονικών Έπαναστάσεων του Τ. Κιην
 Α.Μ..... «Τό Γ.Κ.Κ. στό σταυροδρόμι, δοκίμιο πάνω σέ 15 χρόνια στρατηγικής

ΤΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ - ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

'Εκδότης: Νικ. Πολίτης, Βορρά 9, 'Αγία Παρασκευή, Ίδιοκτησία: «Σ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε.», Διευθυντής:
 'Αγγελος 'Ελεφάντης ● Φωτοστοιχειοθεσία: Φωτοκτύταρο ΕΠΕ, 'Υμηττου 219, τηλ. 7516333, 7514958 ●
 Σταύρος Κουντουράκης, Έμμ. Μπενάκη 122 καί Μετσόβου 12, τηλ. 3622383. ● Έκτύπωση: 'Αφοί Χρυσό-
 χου Στυμφαλίας 8 - Περιστερί, τηλ. 5719937 ● Διόρθωση: Παντελής Σπ. Μπουκάλας ● Μοντάζ: 'Αφροδί-
 τη 'Αντωνάκη.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 500 δρχ., ετήσια 1000. **ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:** Ευρώπης: έξάμηνη
 650 δρχ., ετήσια 1200. ΗΠΑ-Καναδ. (άερ.): έξάμηνη 800 δρχ., ετήσια 1500 ● Για 'Οργανισμούς, Τράπεζες,
 'Ανών. Έταιρείες: έξάμηνη 1000 δρχ., ετήσια 2000 ● **ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ:** Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος
 2, Αθήνα 119, τηλ. 32.45.332.

Κεντρική διάθεση γιά Θεσσαλονίκη καί Β. 'Ελλάδα: βιβλιοπωλείο Κοτζιά, Τσιμισκή 78, τηλ. 279720.-

Δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἡ Πολωνία κι ἐμεῖς

Πρώτοι ἐμεῖς, καυχίεται ἡ δημοκρατική-ἀριστερή παράταξη τοῦ τόπου μας, διακηρύξαμε σ' ὅλους τούς τόνους, ὅτι ἡ Εὐρώπη δέν περιλαμβάνει μονάχα τὰ κράτη τοῦ δυτικοῦ μπλόκ ἀλλά καί τοῦ ἀνατολικοῦ. Πρώτοι ἀκόμα διακηρύξαμε, τήν ἀνάγκη ἐξεύρεσης ἑνός τρίτου δρόμου, διαφορετικοῦ ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία καί τόν ὑπαρκτό σοσιαλισμό. Πρώτοι κηρύξαμε τόν πόλεμο κατά τῶν πάσης φύσεως «κατεστημένων», πρώτοι διεκδικήσαμε τήν αὐτοδιαχείριση, τήν αὐτοδιοίκηση, τήν ἀποκέντρωση καί πρώτοι διαλαλήσαμε τήν ἀνάγκη τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς κατάργησης τῶν συμφωνιῶν τῆς Γιάλτας, τῆς ἀπαγκίστρωσης ἀπό τόν κλοιό τῶν δύο ὑπερδυνάμεων. Λέγαμε μάλιστα ὅτι, χωρίς ὅλα αὐτά, ὁ σοσιαλισμός εἶναι ἀδιανόητος.

Πρώτη ἡ Πολωνία, καυχίονται δίκαια οἱ Πολωνοί, τόλμησε νά διανοηθεῖ ἔμπρακτα τό σοσιαλισμό πού κάποτε μᾶς ταίριαζε. Γι' αὐτό καί πάλεψε γιά τήν ἐθνική τῆς ἀνεξαρτησία, τή δημοκρατία, τήν αὐτοοργάνωση καί αὐτοδιαχείριση, τήν ὑπέρβαση τῶν συμφωνιῶν τῆς Γιάλτας, τό σοσιαλισμό.

Καί πρώτοι τότε ἐμεῖς θά πρέπει νά ντρεπόμαστε ἀπ' ὅλη τήν Εὐρώπη, γιατί ἡ νέα μας δημοκρατική-σοσιαλιστική κυβέρνηση δέν κατάφερε νά ἔχει γνώμη γιά τό Πολωνικό, ἐπειδή τῆς ἔλειπαν οἱ «πληροφορίες», γιατί ἀκόμα, δύο μήνες μετά τό πραξικόπημα, δήλωσε συμβολικά ὅτι τό κίνημα τῆς «Ἀλληλεγγύης» τήν ἔβρισκε σύμφωνη «στό μέτρο πού» δούλευε γιά τόν ἑαυτό του κι ὄχι γιά λογαριασμό ξένης ὑπερδύναμης, γιατί ἡ τηλεόραση μετέδιδε κατά κόρον τίς πληροφορίες τοῦ ΤΑΣΣ καί τοῦ ΠΑΠ περί «ἀποκατάστασης τῆς ἐργασιακῆς πειθαρχίας», συγχρόνως δέ παρείχε στό ὄνομα τῆς δημοκρατίας ἀπλόχερα τό χρόνο τῆς σέ κείνες τίς ἀπόψεις πού ὑπεράσπιζαν τήν κατάλυση καί τῶν πιό στοιχειωδῶν δικαιωμάτων τῶν Πολωνῶν.

Ἡ δικτατορία στήν Πολωνία εἶναι τελικά ἡ μόνη δικτατορία, πού ἡ κυβερνώσα δημοκρατική παράταξη τοῦ τόπου μας τήν ἀντιμετώπισε μέ τό «ναί μέν, ἀλλά». Κάπου ἀνάμεσα στήν ἀνάγκη νά μήν ἐπικροτήσῃ τόν Γιαρουζέλσκι ἀλλά καί νά μήν ταυτιστεῖ μέ τό Ρήγκαν, διαίρεσε τόν τρίτο δρόμο τῆς «Ἀλληλεγγύης» διά τοῦ δύο, γιά νά τόν συρρικνώσῃ στό ἐνάμισι. Ἄλλ' ὁ μέσος ὅρος ἀνάμεσα στούς δύο συνασπισμούς δέν ἀποκαθιστᾷ τίς ἰσορροπίες· ἀπλῶς ἀμβλύνει τὰ ἰδανικά. Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ Πολωνικοῦ στόν τόπο μας τοῦτο κυρίως κατέστησε ἐμφανές: τήν ἔλλειψη ἰδανικῶν ἀπό λαό καί κυβέρνηση.

Καί εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού καθιστᾷ ἀδύνατη τήν ἀλληλεγγύη τῆς ἐπίσημης Ἑλλάδας πρός τούς Πολωνούς, καί πιό ἐπιβεβλημένη τήν ἀλληλεγγύη τῶν ἀριστερῶν πρός μέ τήν «Ἀλληλεγγύη».

Ἄς ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὁ Πολίτης ἔχει ἐξαφανιστεῖ ἀπό τήν κυκλοφορία ἐδῶ καί τρεῖς μήνες. Ὅρισμένοι σ' αὐτήν τήν ἀπουσία διάβασαν ἀμηχανία μπροστά στό θρίαμβο τοῦ ΠΑΣΟΚ, μερικοί μάλιστα διέγνωσαν ὑπαναχώρηση ἢ τή σωφροσύνη τῆς ἀναμονῆς. Ὅσοι ὅμως ξέρουν τί σημαίνει ἔκδοση ἑνός περιοδικοῦ χωρίς πόρους, προσωπικό καί μέσα, καί ταυτόχρονα ὅτι τό περιοδικό αὐτό, μέ τόν προκλητικό γιά τὰ πολιτικά ἦθη τοῦ καιροῦ μας τίτλο, δέν ἐξαρτοῦσε ποτέ τίς ἀπόψεις του ἀπό τίς δημοσκοπήσεις, εἶχαν τήν εὐγένεια νά δείξουν τή λύπη τους γι' αὐτήν τήν προσωρινή ἐξαφάνιση. Τούς ζητᾶμε συγγνώμη καί τούς εὐχαριστοῦμε. Καί τούς βεβαιώνουμε ὅτι αὐτό τό διπλό τεῦχος πού κρατᾶνε στά χέρια τους δέν εἶναι μιά φωτοβολίδα χωρίς συνέχεια. Ἡ αὐξηση τῆς τιμῆς, ἀπό 100 σέ 150 δρχ., ἰσχύει μόνο γι' αὐτό τό τεῦχος, γιατί ἔπρεπε νά ἀντιμετωπιστεῖ τό ὑπέρογκο ἐκδοτικό κόστος. Μέ τή συμπαράστασή σας συνεχίζουμε.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἡ λέξη ὑπουργός δέν ἔχει θηλυκό

Ἄντιπολιτευόμενος τύπος κάνει ἀντιπολίτευση. Κρίνει καί κατακρίνει τίς ἀποφάσεις, τίς δηλώσεις καί τούς χειρισμούς τῶν μελῶν τῆς κυβέρνησης, μέ μία ἐξαίρεση: τήν ὑπουργό Πολιτισμοῦ. Δέν ἀσχολεῖται μέ τίς ἀποφάσεις, τίς δηλώσεις καί τούς χειρισμούς τῆς, ἀλλά μέ τήν ἡλικία τῆς, τήν ἐνδυμασία τῆς, τήν προσωπικότητά τῆς, μέ καθημερινά σχεδόν εἰρωνικά σχολιάκια.

Ὁ συμπολιτευόμενος καί κυβερνητικός τύπος φυσικά εὖνοι καί βοηθάει τήν κυβέρνηση. Προβάλλει καί ὑποστηρίζει τίς δηλώσεις, τίς ἀποφάσεις καί τούς χειρισμούς τῶν μελῶν τῆς καί παρά τό γεγονός ὅτι καμιά διαφωνία δέν ἔχει γιά ὅσα ἔκανε ὡς σήμερα τό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, εἰδικά γιά τήν ὑπουργό του γράφει συχνά εἰρωνικά σχολιάκια γιά τίς πολιτικές τῆς ἱκανότητες, τό χαρακτήρα τῆς, τήν καλλιτεχνική τῆς ιδιότητα.

Σύσσωμος ὁ τύπος μέ ἄλλα λόγια ὑποστηρίζει ἢ κατακρίνει τούς ὑπουργούς, μέ μία ἐξαίρεση. Ἀκόμα, τώρα πού ξέφτισε πιά τό ἀστεῖο γιά τά μουστάκια, κανένα μέλος τῆς κυβέρνησης, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ γνώμη τῶν δημοσιογράφων γιά τίς ἱκανότητες ἢ τήν ποιότητά του, δέν γίνεται συστηματικά ἀντικείμενο εἰρωνικῆς διάθεσης, μέ μία ἐξαίρεση.

Ὡστόσο, ἀπ' ὅσα ἐπράξαν καί εἶπαν ὡς σήμερα ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ὑπουργοί, τίποτα δέν κάνει τόν ὑπουργό Ἐργασίας ἢ Ἐσωτερικῶν ἢ Παιδείας ἢ Συγκοινωνιῶν κ.ο.κ. πιό ἀξιοσέβαστο ἀπό τήν ὑπουργό Πολιτισμοῦ. Μέ μία ἐξαίρεση, βέβαια, ἀνυπόφορα χτυπητή: εἶναι γυναίκα.

Ναί, εἶναι γυναίκα. Ὅποιος φαντάζεται ὅτι τά εἰρωνικά κλεισίματα τοῦ ματιοῦ: «δέν ξέρει ἀπό πολιτική» ὀφείλονται στό γεγονός ὅτι δέν εἶναι μηχανικός, ἀλλά ἠθοποιός, κάνει λάθος. Ἄν ἦταν ὑπουργός Πολιτισμοῦ ὁ Μάνος Κατράκης ἢ ὁ Ἀλέκος Ἀλεξανδράκης κ.ο.κ., ἀπό κανενός τό μυαλό δέ θά περνοῦσε ἡ ἰδέα νά τοῦ ἀμφισβητήσει τήν πολιτική σοβαρότητά του ἐπειδή εἶναι ἠθοποιός.

Καί ὅποιος σκέφτεται ὅτι ὑπάρχουν κι ἄλλες γυναῖκες στήν πολιτική ἐξουσία, πού δέν τίς εἰρωνεύονται οἱ ἐφημερίδες εἶναι κι αὐτός μαζί μέ τούς δημοσιογράφους λαμπρό παράδειγμα φυλετισμοῦ. Καί βέβαια μπορεῖ μία γυναίκα νά γίνει ἀνεκτή σέ μιά θέση ἐξουσίας, ζοῦμε τέλος πάντων στήν ἐποχή τῆς ἰσότητας τῶν φύλων. Ἀλλά αὐτή ἡ Μελίνα Μερκούρη δέ φτάνει πού εἶναι γυναίκα, ἔχει κιόλας ὅλα τά γυναικεία χαρακτηριστικά ἔτσι τονισμένα, πού δέν μπορεῖ νά μὴν ἀγανακτήσει τό δημοσιογραφικό κόσμο: κατά τῆς *Μεσημβρινῆς* κρύβει τήν ἡλικία τῆς, κατά τῆς *Νέας* εἶναι κομπουντιμένη καί ὡραία, ἄσε πού τῆ βλέπουμε σέ παλιά ἔργα στήν τηλεόραση στό ρόλο τῆς πόρνης, κ.τ.λ.

Ναί, γυναίκα σέ σοβαρό πολιτικό ἀξίωμα ἀποτελεῖ τρομερή πρόκληση. Χάνει τό ἀξίωμα τῆ «σοβαρότητά» του καί ἡ εἰκόνα τῆς ὡραίας ὑπουργοῦ εἶναι κοινωνική ἀντίφαση πού δέν μπορεῖ νά γίνει ἀνεκτή. Ἡ περιφημῆ ἰσότητα τῶν φύλων ἀντέχει μιά δυό γυναῖκες σέ κάποιες δευτέρες θέσεις, μιά γραμματεία, ἔστω ἓνα ὑφυπουργεῖο. Ἀνέχεται ἴσως μιά γυναίκα καί σέ κάποιον πρῶτο ρόλο. Ἀλλά, γιά ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὅταν μιά γυναίκα θέλει νά εἶναι ὑπουργός ἄς φροντίζει τουλάχιστον νά διορθῶνει ὅσο γίνεται τά γυναικεία χαρακτηριστικά τῆς. Ἄς προσπαθήσει νά δείξει πῶς τιμᾶει τό ἀξίωμα πού τῆς δόθηκε παρά τό φύλο τῆς. Ἄς κάνει τά μαλλιά τῆς κότσο, ἄς φορέσει κανένα ταγιέρ σάν τῆς κυρίας Θάτσερ, ἄς ἀποφασίσει τήν κατάσχεση τῶν ταινιῶν μέ τό ἁμαρτωλό παρελθόν τῆς, ἄς ἀνδροποιηθεῖ κάπως. Δέν μπορεῖ μιά ὑπουργός νά βάφεται, νά φοράει σκουλαρίκια καί ἄλλες γυναικείες ἀνοησίες. Δέν μπορεῖ μιά ὑπουργός νά θυμίζει κάθε στιγμή ἔτσι προκλητικά ὅτι εἶναι γυναίκα. Δέν μπορεῖ μιά ὑπουργός νά εἶναι γυναίκα.

Ἡ Μελίνα Μερκούρη ἔκανε ὠστόσο κάποτε ἓνα πολιτικό λάθος. Ὅταν πρωτομπήκε στή Βουλῆ ὡς βουλευτῆς, τῆς ἔβαλε πάγο ὁ πρόεδρος λέγοντας μέ ἄλλα λόγια τά παρακάτω: «ἐδῶ μέσα, κυρά μου, εἴμαστε ὅλοι σοβαροί ἄντρες, νά ξεχάσεις λοιπόν αὐτά πού ἤξερες καί νά μὴν ξανάρθεις στή Βουλῆ τῶν Ἑλλήνων μέ παντελόνια». Καί ἡ Μελίνα Μερκούρη δέν ξανάβαλε παντελόνια.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἐπειδή ὅμως, ὅπως ἀποδεικνύεται περίτρανα, κανείς συμβιβασμός δέν πρόκειται νά κάνει τούς σοβαροὺς ἄνδρες, οὔτε τούς ἀντιπολιτευόμενους οὔτε κἀν τούς πιστοὺς κυβερνητικούς, νά καταπιοῦν τή σκανδαλώδη ἀντίφαση πού ἀποτελεῖ ὁ συνδυασμός τῆς ἀδιόρθωτης γυναικείας τῆς ιδιότητος μέ τό ἀνδρικό ὑπουργικό ἀξίωμα, ἄς... ξαναβάλει τά παντελόνια τῆς.

Ἄννα Φραγκουδάκη

Μηχανόβιοι ὄλων τῶν ἐταιριῶν ἢ οἱ ἄνθρωποι χάνονται πάνω στίς μηχανές

*Τ' ἀηδόνια καί τά λιόδεντρα
τά σάρωσαν οἱ πολυκατοικίες.
Οἱ ἄνθρωποι σκόρπισαν ἐμπρός στίς μηχανές*

(Σεφέρης, Τετράδιο Γυμνασμάτων Β')

Μιά κινηματογραφική ταινία, οἱ Ἀπέναντι τοῦ Γιώργου Πανουσόπουλου, πού ἔκανε τίς ἀθηναϊκές αἴθουσες νά μοιάζουν πολιορκημένες ἀπό δίκυκλα ὄλων τῶν ἐταιριῶν κι ὄλων τῶν κυβικῶν, τήν ὥρα πού στήν ὀθόνη, ἀνάμεσα σέ κόντρες καί ἐξατμίσεις, χαιρόμαστε «τόν ἔρωτα ἐνός περιθωριακοῦ ἀναρχικοῦ καί μιάς νοικοκυρᾶς»· μιά ἄλλη, *Τά τσακάλια* – ἕνα κοινωνικό πρόβλημα, τοῦ Γιάννη Δαλιανίδη, ὅπου μέ φόντο διασμούς, ναρκωτικά καί ἐγκληματικές ἐνέργειες ἐξηγεῖται «γιατί ἡ μοτοσικλέτα εἶναι ἡ μεγάλη ἐρωμένη τοῦ σύγχρονου νέου»· μιά παρωδία, μέ τόν Σωτήρη Μουστάκα σάν *Καμικάζι τσαντάκια*· ἕνα βιβλίο, οἱ *Τελετές μοτοσικλέτας*, τοῦ Γιώργου Χρονᾶ, μέ φωτογραφίες, κείμενα καί στίχους «γιά τόν κόσμο τῶν σπόρ»· μιά ἐκπομπή, τά *Πρόσωπα*, πάλι τοῦ Χρονᾶ, στο Β' Πρόγραμμα τῆς ραδιοφωνίας, τίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων, ὅπου κάποιος κάτοχος τετρακοσάρας μηχανολογοῦσε ἐπί ἕνα ἡμίωρο· τέλος, ἄρθρα καί ἐρευνες στίς ἀθηναϊκές ἐφημερίδες καί μερικά κείμενα σέ περιοδικά τῶν περιχώρων τῆς κουλτούρας μας, μέ συνεντεύξεις μηχανόβιων καί κοντρέρος: ὅλα τούτα, καί μπόλικα καί ἑτερόκλητα, δέν μπορεῖ παρά νά παραπέμπουν σέ κάποιο πρόβλημα, δέν μπορεῖ παρά νά ἀποτελοῦν πρόβλημα γιά τήν προνομιακή μεταχείριση τῶν μηχανανθρώπων καί γιά τίς μυθοπλαστικές ἐπεξεργασίες πού παρεμβαίνουν γιά νά ἀλλοιώσουν καί νά ιδεολογικοποιήσουν τήν ἀπλή κίνηση: «ἀγοράζω μηχανάκι».

Ἡ κινηματογράφος λοιπόν, ὁ πρῶτος μυθοπλάστης. Ἡ ἀναπαράσταση τῆς χαμένης μας ζωῆς, τῆς χαμένης μας ἀνοιξης, τῆς χαμένης μας τιμῆς. Κι ἐμεῖς νά θεώμαστε αὐτούς πού μᾶς σκηνοθετοῦν καί μᾶς ἀναπαριστάνουν ἔτσι ὅπως θά θέλανε (νά θέλουμε...) νά εἶμαστε. Καί ἡ ἀναλογία – τῆς κίνησης, τῆς ταχύτητας, τοῦ κινδύνου καί τῆς φυγῆς – μᾶς σπρώχνει στά γουέστερνς. Στό θέαμα πού ἀρέσει κατεξοχῆν στοὺς «πνευματικούς ἀνθρώπους», ἴσως γιά τήν ἐκφορὰ ἀρχετυπικά ἀκατέργαστων συναισθημάτων, ἴσως γιά τά βουκολικά τους ποικίλματα πού ἐμφανίζονται τή φύση σάν σέ διαφήμιση Μάρλμπορο. Καί κάπου ἐκεῖ εἶναι πού χωνεύεται κι ὁ ρατσισμός τους κι ὁ φαλλοκρατισμός τους κι ὁ ἀπανθρωπισμός τους.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Τό βασίλειό μου γιά ένα άλλογο – ένα χρόνο μιζέρια, οικοδομή καί λιτότητα γιά μιά προσοντούχα Χόντα. Φουτουριστικό καουμπούλι (οί κάσκες κι οί φόρμες υπενθυμίζουν μάλλον τούς μεσαιωνικούς ίππότες στην άναζήτηση του ήδονικού Έξκαλίμπερ), όπου ό καθαρός άερας γίνεται διοξειδίο, τό χλιμίντρισμα τής Ντόλνς κρότοι εξατμίσεων, οί Άπάτσι τροχονόμοι «μπάτσοι», κι ή Δουλτινέα γκόμενα-πού-πέφτει: «Άμα λάχει κι έχεις δνό ρόδες όπως εγώ, και κάνεις μιά βόλτα σέ μιά καφετέρια, τότε τσακώνονται μεταξύ τους ποιά θά έρθει μαζί σου» (άπό έξομολόγηση μηχανόβιου στό περιοδικό Στάση, τεύχος 1, Δεκέμβρης 1981). Κιόλας εδώ, βλέπουμε πώς δέν είναι ή άξία χρήσης τής μοτοσυκλέτας αλλά τά κέρδη πού άποφέρει, ό μετασχηματισμός τής σέ μηχανήμα άναγνώρισης και σεξουαλικής καταξίωσης του ιδιοκτήτη τής. Κιόλας εδώ, βλέπουμε τή γλώσσα νά φτωχαίνει, τίς σκέψεις νά κρύβονται πίσω άπό φράσεις-κλισέ γιά νά ξεευμενίσουν τή δυσλεξία. Η λιτότητα στίς παραστάσεις, παράγωγο τής άποπνικτικής μερίκευσης των ενδιαφερόντων και τής καθήλωσης στό «τροχαίο ύλικό», ταπεινώνει τήν κουθέντα και σπρώχνει, τελικά, τούς «εραστές τής μηχανής», στά λόγια των διαβασμένων, «αυτών-πού-ξέρουν», αυτών ακριβώς πού πλάθουν τούς νέους μύθους και τίς νέες τελετουργίες. Έτσι, ή περιθωριακή καθημερινότητα μερικων γίνεται μύθος άπό τούς ολίγους γιά νά προσφερθεί, κατόπιν, σαν βάλαμο τής ανίας των πολλων.

Η Κοκκινουσκούφίτσα δέν μäs καλύπτει πιά, κι ούτε κι ό «Κόκκινος Λαός», ύστερα άπό τήν πρώτη φούρια τής μεταπολίτευσης. Και γιά νά μή μείνει τό έδαφος – και ή αγορά – σέ μόνιμη άγρανάπωση, παραμυθιαζόμαστε μέ τό ρόκ, τό χόρτο και τόν τροχό. Γιά τήν αυτονόητη επαναστατικότητα τους μäs έχουν πείσει, ήδη, τά διαβάσματά μας. Ίδεολογικοποίηση – άκόμη και του αυθόρμητου και τής αισθαντικότητας. Και κατά πόδας ό καταναλωτισμός, γνήσιο τέκνο του φετιχισμού. Ό δρόμος: «τό χασίσι (ή τό ρόκ-έν-ρόλ ή τό μηχανάκι ή...) είναι επαναστατικό· άρα, πρέπει νά...». Κι έτσι είναι πού χάνεται κι ό έσχατος κόκκος άπόλαυσης.

Έτούτες οί γραμμές είναι εδάλωτες: αυτός πού τίς γράφει δέν έχει κατορθώσει νά δαμάσει ούτε ποδήλατο. Κι άκόμη, δέν φαίνεται νά διακινδυνεύουν τίποτε – σέ αντίθεση μέ όσους προκαλούν τόν Μολώχ τής ασφάλτου. Ίσως· ίσως όμως και νά είναι πιό επικίνδυνη ή «πολλή συνάφεια του κόσμου» άπό τίς ίεροτελεστίες τής δραπέτευσης (ή λιποταξίας;), ιδίως γιατί αυτά τά μυστήρια μοιάζουν, τώρα πιά, σκηνοθετημένα. Και, σίγουρα, ή ζωή δέν δέχεται νά εγκλωβιστεί στό μελοδραματικό δίλημμα «θανατηφόρα άνία δωματίου ή θανατηφόρο τρακάρισμα».

Παντελής Μπουκάλας

Κρατικός συνδικαλισμός αντί κρατικού συνδικαλισμού

Η αντίδραση άπέναντι σέ μιάν αντιδραστική κυβέρνηση άποτελοϋσε πράξη προοδευτική. Η αντίδραση άπέναντι σέ μιά προοδευτική κυβέρνηση άποτελει σήμερα πράξη αντιδραστική. Τούτη ή άπλουστατη τετράγωνη λογική πού επιτρέπει σέ μιά κυβέρνηση, άφου αυτοαναγορευθεί προοδευτική, νά φιμώνει και νά καταδικάζει κάθε αντίδραση, άπό οποιοδήποτε κοινωνικό στρώμα κι άν προέρχεται, τούτη ή αντίληψη, κληρονομημένη άπό τά άνά τόν κόσμο πλούσια διδάγματα τής κάθε λογής άντεπανάστασης, φαίνεται νά ρυττανεύει στίς διάφορες «θεσμικές» μεταβολές στίς όποιες προχώρησε ή κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στίς πρώτες εκατό μέρες τής εξουσίας τής.

Δέν ύπάρχει άμφιβολία, πώς ό συνδικαλισμός, όπως και πολλοί άλλοι θεσμοί,

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

νοσει «έξ ορισμού» στον τόπο μας. Τό ίδιο τό ΠΑΣΟΚ είχε προεκλογικά εξαγγείλει την έκ δάθρων αναμόρφωση τών θεσμών πού έχουν σχέση με τό κράτος, τήν τοπική αυτοδιοίκηση, τό συνδικαλισμό, κ.λπ. 'Αντί γι' αυτό όμως, σήμερα όχι μόνο δέν καταργεί, άλλ' αντίθετα επιδιώκει νά χρησιμοποιήσει πρὸς ὄφελός του, «γιά τήν εφαρμογή τοῦ προγράμματός του», ὅλους τούς συγκεντρωτικούς θεσμούς πού ἐγκατέλειψε φεύγοντας ἡ Ν.Δ. Τό ἀστικό κράτος μετατρέπεται ἔτσι σέ κομματικό κράτος. Μέσα σέ μικρό χρονικό διάστημα ἀποκτήσαμε, ἐνίστε προσωρινά, ἄλλοτε μόνιμα, διορισμένους διευθυντές, διορισμένους νομάρχες με σῶς ἀπό ἐπίλεκτους τών «παραγωγικών τάξεων» καί τῆς τοπικῆς αυτοδιοίκησης, διορισμένους συνδικαλιστές.

'Αλλ' ἡ περίπτωση τῆς ΓΣΕΕ εἶναι ἰδιόμορφη καί πρωτοφανής. Ἡ κυβέρνηση δέν εἶχε τό θάρρος νά ἀναλάβει τήν πολιτική εὐθύνη τών ἀνακατατάξεων στό συνδικαλισμό. Καί εὐλογα, καθώς ἡ οἰαδήποτε ἀπόφαση τῆς Βουλῆς, ὄντας ἀναγκασμένη νά λείει τά σύκα-σύκα καί τή σκάφη-σκάφη, δέν θά μπορούσε παρά νά ἀφορᾷ μίαν ἀναμόρφωση τών συνδικαλιστικῶν θεσμών, νά ἐγγυάται τήν ἀυτονομία τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος. Ἡ Βουλή δέν ἦταν δυνατό νά ψηφίσει νομοσχέδιο πού νά θεσπίζει ἐγκάθετο, κομματικό συνδικαλισμό. Ἐπесе ἔτσι στόν εἰρηνοδική τό βαρῦ καθήκον νά δγάλει τά κάτανα ἀπό τή φωτιά.

'Ἡ λύση τῆς ἀναμόρφωσης τοῦ συνδικαλισμοῦ μέσω δικαστικῆς ἀπόφασης εἶχε τό πλεονέκτημα ὅτι θά μπορούσε νά κινήθῃ στό πλαίσιο τῆς λογικῆς τῆς ἰσχύουσας συνδικαλιστικῆς δομῆς. Εὐαίσθητο σημεῖο τό Συνέδριο τῆς Κασσάνδρας ὅπου ἡ προσφυγή τῆς ΓΕΝΟΠ ΔΕΗ καί ἄλλων ἐλεγχόμενων ἀπό τό ΠΑΣΟΚ σωματείων ἀποκάλυπτε παρασπονδίες στόν ἀποκλεισμό τῆς συμμετοχῆς ὀρισμένων ἐργατικῶν σωματείων. Τό δικαστήριο δέχθηκε τήν προσφυγή καί κήρυξε ἄκυρο τό Συνέδριο. Ὅμως τό πράγμα δέν σταμάτησε ἐκεῖ. Γιατί τότε θά ἔπρεπε νά ἐπαναληφθῆ ἄπλως τό Συνέδριο, αὐτή τή φορά βέβαια με συμμετοχή τών ἀποκλεισμένων σωματείων. Ἀποτέλεσμα μηδαμινό. Ὅριστηκε λοιπόν νέα διοίκηση ἀπό τό δικαστήριο. Δεχτό. Ὅμως: τό δικαστήριο δέχτηκε τόν προτεινόμενο ἀπό τήν προσφυγή κατάλογο ὀνομάτων καί ὄρισε διοίκηση, ἡ ὁποία στή συντριπτική τῆς πλειοψηφία ἀποτελεῖται ἀπό συνδικαλιστές τοῦ ΠΑΣΟΚ. Ἡ νέα διοίκηση πρέπει βέβαια νά ὀργανώσει νέο συνέδριο. Τῆς παρέχεται όμως ἀπλόχερα μιά προθεσμία δύο ἐτῶν στή διάρκεια τών ὁποίων θά ἀποτελεῖ τή διορισμένη ἐκπρόσωπο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Στή διάρκεια τῆς μακροχρόνης ἐξουσίας τῆς ἡ δεξιά εἶχε βέβαια ριζώσει γιά καλά μέσα στό συνδικαλιστικό κίνημα. Στίς περισσότερες περιπτώσεις, ἄλλοτε εὐθέως καί ἄλλοτε με πλάγια μέσα, ὁ συνδικαλιστής εἶχε ἀναχθῆ σέ ἐργατοπατέρα με ἀπαραίτητη πρόσβαση στό κυβερνῶν κόμμα, πράγμα πού εὐνοοῦσε ἡ ἴδια ἡ δομή τοῦ ἐλληνικοῦ συνδικαλισμοῦ. Ὅτι όμως οἱ μεταβολές στή κορυφή τῆς ΓΣΕΕ δέν έχουν σχέση με τόν ἐκδημοκρατισμό τοῦ συνδικαλισμοῦ, με τό «ξεδόντισμα» τῆς δεξιᾶς, αὐτό φαίνεται όχι μόνον ἀπό τήν ἀποφυγή θεσμικῶν ἀλλαγῶν, ἀλλά καί ἀπό τόν ἀποκλεισμό τῆς ΕΣΑΚ στή νέα διοίκηση τῆς ΓΣΕΕ. Ἡ διάρκεια τών δύο ἐτῶν μέχρι τό νέο συνέδριο δέν χρησιμεύει ἀπλά γιά τήν ἀποτίναξη τών δεσμών τῆς δεξιᾶς, ἀλλά γιά τήν ολοκληρωτική χειραγώγηση τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος ἀπό τό κράτος τοῦ ΠΑΣΟΚ. Γι' αὐτό καί παραμένει ἄθικτο ὅλο τό οἰκοδόμημα τοῦ κυβερνητικοῦ συνδικαλισμοῦ. Παράλληλα ἐξασφαλίζεται καί μιά διετής περίοδος ἡρεμίας ἀπό τήν πλευρά τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὥστε νά μπορέσει νά ἐφαρμόσει ἡ κυβέρνηση ἀπρόσκοπτα «τό πρόγραμμά τῆς».

Σύμφωνα με τή κυβερνητική ἀντίληψη οἱ κοινωνικές μεταβολές εἶναι θέμα προγράμματος καί «πολιτικῆς βούλησης». Ἡ νέα κυβέρνηση «θέλει», σ' ἀντίθεση με τήν παλιά πού «δέν ἤθελε». Ἀφοῦ λοιπόν ἡ κυβέρνηση θέλει καί θά κάνει ὅ,τι περνάει ἀπ' τό χέρι τῆς, δέν ὑπάρχει κανένας λόγος νά ξεσηκώνονται οἱ κοινωνικές τάξεις. Κατά τήν ἀντίληψη αὐτή ἡ πολιτική ἐξουσία κυριαρχεῖ πάνω στή δυναμική τῆς κοινωνίας. Πρόκειται γιά τήν ἴδια ἔλλειψη κοινωνικῆς θεώρησης, γιά τόν ἴδιο ὑπερτονισμό τοῦ πολιτικοῦ, πού ἦταν καί προεκλογικά ἐμφανῆς, ὅταν τό ΠΑΣΟΚ κατ'ἀγγελε πῶς γιά ὅ,τι συμβαίνει γύρω μας γιά κάθε ἐξέλιξη μέσα στήν κοινωνία «φταίει ἡ δεξιά», ἡ ὅταν ἀκόμα ἡ σοσιαλιστική κοινωνική δυναμική γινόταν λάστιχο, προκειμένου νά χωρέσει μέσα τῆς ἡ ἄνοδος τοῦ ΠΑΣΟΚ στήν ἐξουσία.

'Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πολιτική ἐξουσία, λοιπόν. Στό ὄνομά τῆς, στό ὄνομα τῆς τήρησης τοῦ «συμβολαίου με τό λαό» καταργεῖται ἡ ἀυτονομία καί ὑπάγονται στήν κεν-

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

τρική εξουσία οι επιμέρους θεσμοί. Άλλά οι μεταβολές προσώπων με στόχο την «επαναστατική θωράκιση» της πολιτικής εξουσίας, ώστε να καταστεί δυνατή ή εφαρμογή του «προγράμματος», στην πραγματικότητα εξαντλούν και το πρόγραμμα αυτό. Ο συγκεντρωτισμός στο έποικοδόμημα αποτελεί βέβαια απαραίτητη διαδικασία, όταν πρόκειται να ακολουθήσουν επαναστατικές μεταβολές στην κοινωνία και τους θεσμούς της. Όμως παρόμοιες μεταβολές πολύ γρήγορα και πολύ εύκολα διαγράφτηκαν από το πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ. Η ελληνική κοινωνία θα παραμείνει στο προβλεπτό μέλλον – σύμφωνα τουλάχιστον με δηλώσεις της ίδιας της κυβέρνησης – καπιταλιστική, οι «αντιδημοκρατικοί» θεσμοί προσωρινά διατηρούνται. Στην πραγματικότητα ή τοποθέτηση δημοκρατικών στις διάφορες θέσεις δεν είναι προϋπόθεση για την εφαρμογή του προγράμματος: το πρόγραμμα εξαντλείται στη διαδικασία του. Πρόκειται δηλαδή για μία καθαρά άμυντική διαδικασία έλέγχου του κράτους και των θεσμών, που έχει πιθανότατα τις ρίζες της στις μνήμες της πτώσης του Γ. Παπανδρέου το 1965 λόγω της έλλειψης έλέγχου πάνω στον κρατικό μηχανισμό. Η εμπειρία αυτή, έντυπωμένη βαθιά μέσα στη ριζοσπαστικοποιημένη κεντρία παράταξη, προσδιορίζει ακόμα και σήμερα τις πράξεις της, παρόλο που ο κοινωνικός και πολιτικός περίγυρος έχει τελείως αλλάξει.

Άπ' τή μεριά μας δεν έχουμε παρά να διατυπώσουμε μίαν άπορία: ποίος θά λυτρώσει τήν εργατική τάξη, τήν κοινωνία, όλους εμάς, του ΠΑΣΟΚ συμπεριλαμβανομένου, από τους μηχανισμούς εξουσίας που δημιουργούνται σήμερα; Γιατί ή δική μας ιστορική εμπειρία διδάσκει πώς, συνήθως, οι μηχανισμοί επιζούν των δημιουργών τους. Καί πώς οι τελευταίοι δεν έχουν να αναμένουν παρά μίαν ένδοξη κηδεία.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

Ο θαυμαστός κόσμος των ζώων

Καί ξαφνικά, τό ζωικό βασίλειο εισέβαλε άπαιτητικό στην άθηναική δημοκρατία μας, μιάς και φαίνεται να καθυστερεί ή επιστροφή του ανθρώπου στη φύση. Έν αρχή ήν τό *Ποντίκι*. Κι ύστερα, ή Κιβωτός του Νώε άραξε στή Δεξαμενή και ξεχύθηκαν στην άγορά ή *Γάτα* κι ό *Σκύλος* κι ό *Κροκόδειλος* κι ή *Σφήκα*, μμήματα – κι εδώ ακόμα – κάποιου παρισινού *Κανάρ Άνσενέ* και κάποιου μοσχοβίτικου *Κροκοντίλ*. Ο δόλιος *Ρωμός* άπερρίφθη βέβαια ως άγρίως θαλκανίζων, αλλά, επιτέλους, πληρώθηκε ό λόγος του Μάο: άφήστε εκατό ζώα να τραγουδήσουν.

Μέ τέτοιο τρόπο ξεπεράστηκε και τό πρόβλημα που έθεσε επί τάπητος ή κυβερνητική άλλαγή της 18ης Οκτωβρίου: «και τώρα τί θα γίνουμε χωρίς βαρβάρους»; Σέ ειδικές έρευνες, γελοιογράφοι, επιθεωρησιογράφοι και σατιροχρονογράφοι έπισημαίνανε τή δυσφορία της πένας τους μετά τή νίκη του ΠΑΣΟΚ· δυσφορία που δεν κράτησε και πολύ γιατί σύντομα – και, μάάλιστα, παρά τήν προσπάθεια του Γιώργου Βέλτσου στά *ΝΕΑ*, που επέμενε ότι ό αντι-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

εξουσιαστικός λόγος αναρχικήθηκε στην εξουσία, στο πρόσωπο του υπουργού των Έσωτερικών κυρίως – αποδείχθηκε πώς κάθε εξουσία στενοχωρεί, άρα απαιτείται χιούμορ. Κι έτσι, αίσίως, και συνυπολογιζομένης της μετεκλογικής δυσλεξίας και άμχανίας των άριστερών, φτάσαμε να παίρνουμε γραμμή από δύο Γιάννηδες, τόν Καλαϊτζή και τόν Ίωάννου.

Ή σάτιρα λοιπόν – και, φυσικά, μέ τόν τρόπο πού τή θεραπεύει τό καθένα – είναι τό πρώτο σκέλος τής συλλογιστικής τών έβδομαδιαίων περιοδικών προαναφέραμε. Τό δεύτερο, έτσι όπως δηλώνεται στην ταυτότητά τους, ή *άποκάλυψη*: τό ξεμπρόστιασμα, ή δημοσιοποίηση μικρών ιδιωτικών μυστικών, ή διακωμώδηση κρυφών «άμαρτιών» (όλες στό ίδιο τσουβάλι, από τίς σεξουαλικές παρεκβάσεις ως τίς καταχρήσεις και διασπαθίσεις δημοσίου χρήματος). Αυτή ή εξάντληση τής δημοσιογραφίας σε κουτσομπολιό, ή ταύτιση τής έρευνας μέ τό ντεντεκτιβιλίσι και τής πολιτικής μέ τίς λαθραίες πράξεις και τίς σοφιστείες μιάς ένδεκάδας άρχόντων, κάνει από καιρό πολύ τή θητεία της στίς ειδικές στήλες τών ήμερήσιων εφημερίδων: *Μικροπολιτικοί, Παρασκήνιοι, Διαδρομιστές, Τσουχτρος* και άλλοι όμοειδείς, μέ κάτι από Σέρλοκ Χόλμς και λίγο από Άμερικο Βεσπούτσι. Και οι στήλες τους είναι οι μόνες πού συναγωνίζονται έπαρκώς τή δημοτικότητα τών άθλητικών ειδήσεων και τών ωροσκοπίων.

Ό,τι όμως περισσεύει από τίς καθημερινές εφημερίδες, ό,τι σκοντάφτει στή σοβαρότητα ή σοβαροφάνειά τους, ό,τι μπορεί νά δημιουργήσει προβλήματα στους συχετισμούς δυνάμεων (άπό άπώλεια άναγνωστών ως ένοχλήσεις ισχυρών φίλων) βρίσκει εύφορο έδαφος στίς ζωόφιλες φυλλάδες. Σ' αυτές τό πάν παρουσιάζεται *πολλαπλασιασμένο, διογκωμένο, κραυγαλέο*.

α) *Ή φόρμα*: Γλώσσα τσοντίζουσα, πορνογραφική, για νά προκαλείται ό διαστικός θεατής από τίς ταπεσαρίες τών περιπτέρων και για νά νιώθει ό άναγνώστης λίγη από τή χαρά του μυσόμενου σε έκνομα μυστήρια και περισσότερη από εκείνη του ήδονοδλεψία. Τυπικά δείγματα: «ΑΡΧΗ ΔΙΑ ΝΕΑ ΜΕΤΡΑ»: «ΠΑΣΟΚΟΛΛΗΤΑ»: «...ΣΟΥ ΤΡΩΝΕ ΤΟ ΠΟΥΛΙ ΣΟΥ»: «ΜΑΛΑΚΑ ΑΝΔΡΕΑ»: «ΚΩΛΩΣ' Ο ΑΝΤΡΕΑΣ»: «ΤΟΝ ΠΑΙΡΝΕΙ...» κ.λπ. Τίτλοι-κεράχτες μέ όγκώδη στοιχεία, ενώ λίγο πιό κάτω ή πιό πάνω κάποιες δυσδιάκριτες λέξεις «εξηγούν» ή ελαφρώνουν τό σεξουαλικό μήνυμα.

Παράλληλα, ή φόρμα τής εικονογράφησης τους εξαντλείται σε θεδισαμένα φωτομοντάζ: ό Εύάγγελος Άβέρωφ-Τοσίτσας γαλοπούλα, ό Άνδρέας Γ. Παπανδρέου μάγειρος – ανάλογα μέ τίς πολιτικές προτιμήσεις ενός έκάστου (σημειώνουμε πώς, *μετεκλογικά*, ύπερτερούν αριθμητικά οι δεξιές, μέ άκραιο τή *Σφήκα*, ή όποία «τήν κυβέρνηση ήμπάει και τήν άλλαγή ψοφάει»). Και τών φωτομοντάζ ή πλειοψηφία συμπυκνώνει τό «μήνυμά» της σε σεξουαλικά σύμβολα. Κυριότερος στόχος ή ύπουργός Πολιτισμοΰ: «ελίνα Μερκούρη, μετά τήν, τουλάχιστον άνόητη, ταύτισή της μέ τούς ρόλους, τού ενσάρκωσε στή *Στέλλα* και στα *Παιδιά του Πειραιά*.

β) *Τό περιεχόμενο*: Προαναφέρθηκε: άποκαλύψεις άλλά και, συχνότατα, έφευρέσεις, παραγωγές εκ του μηδενός. Τά ύπονοούμενα πλεονάζουν. Δέν πρόκειται για σατιρική κριτική άλλά για λιβελογραφήματα. Στόχος όλων – και εδώ συμπορεύονται μέ τήν *Αύριανή* – νά πειστεί ό «κοσμάκης» πώς «όλοι ίδιοι είναι, τά ίδια σκατά». Πώς ή πολιτική είναι ρεμούλα, οίκογενειοκρατία, μυστήριο για ειδικούς και μισθαρχίδηδες. Έτσι, ό άναγνώστης δέν έχει παρά νά «φτύσει» και νά κάτσει στό σίγουρο σπιτάκι του για νά δει τήν τηλεορασούλα του. Ό έξευτελισμός τής πολιτικής στό πρόσωπο κάποιων πολιτικών δέν μπορεί παρά νά είναι επικίνδυνος. Περί φαυλοκρατίας ό λόγος, λόγος και τών συγκεκριμένων εντύπων και του Παπαδόπουλου άλλά και του Γιαρουζέλσκι, τόν όποϊον, παρεμπιπτόντως, τό *Ποντίκι* τόν ψέγει μόνο για τήν άργοπορία του στή χρήση τής ένοπλης βίας και για τίποτε άλλο. Τό *Ποντίκι* πού, λίγο-πολύ, κατηγόρησε τό ευρωπαϊκό αντιπυρηνικό κίνημα για τύφλωση επειδή δέν βλέπει ότι οι σοβιετικοί πυραυλοι είναι άμυντικοί κι ότι οι του Κρεμλίνου τρέφουν ειλικρινέστατο πάθος για τήν ειρήνη. Άγρα άναγνωστών σε άριστερότερους δρυμούς.

Άγρα άναγνωστών. Τουλάχιστον είναι ή πρώτη φορά πού τά ζωα είναι οι θηρευτές και έμεις τά θηράματα. Και τούτο τό όξύμωρο είναι τό μόνο στοιχείο πού δγάζει γέλιο στόν όλο τραγέλαφο.

Παντελής Μπουκάλας

“Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την Εύρώπη

Πλανιέται εδώ και πάνω από ενάμισο αιώνα. Και βοήθησε πολύ όλα αυτά τα χρόνια να γίνουν διάφορες ανακαλύψεις που άλλαξαν τον κόσμο.

Εργάτες και αγρότες και μισθωτοί εργαζόμενοι (ο λαός, που λένε) ανακάλυψαν την τεράστια δύναμή τους: ότι αυτοί γυρίζανε τις ρόδες της οικονομικής παραγωγής κι ότι αν σταματούσαν να δουλεύουν έτρεμε τό κοινωνικό οικοδόμημα. Αλλά οι εργοδότες, οι διευθυντές, οι αστυνόμοι κι οι στρατηγοί (ή εξουσία, που λένε) χρησιμοποίησαν τό ένα τους όπλο: τήν απόλυση. Ο κάθε ύποπτος μπορούσε να βρεθεί χωρίς δουλειά, δηλαδή χωρίς ψωμί.

Έτσι ανακαλύφθηκε ή δύναμη τής οργάνωσης, ή απεργία και ό συνδικαλισμός. Τεράστια κατάκτηση, έβαλε αντιμετώπους μέ τήν εξουσία τούς εκλεγμένους εκπροσώπους τών απεργών και άλλαξε ό συσχετισμός. Η εξουσία αναγκάστηκε να δεχτεί όρους. Και κατακτήθηκαν όσα κατακτήθηκαν.

Τέλος ανακαλύφθηκε ή άλληλεγγύη και ό διεθνισμός. Γιατί ή εξουσία έχοντας τήν αστυνομία και τό στρατό στή διάθεσή της μπορεί και τήν απεργία να καταστείλει και τό συνδικαλισμό να απαγορεύσει και τούς ανθρακωρύχους να εκτελέσει. Μεγάλη δύναμη στάθηκε τότε, όταν χτυπάει ό στρατός τούς ανθρακωρύχους απεργούς τής βόρειας Ισπανίας ν' απεργούν οι λιμενεργάτες τής Αγγλίας και οι μεταλλουργοί τής Ιταλίας και οι ναύτες τών φορτηγών τής Γαλλίας.

Σέ ποιά εποχή ανήκουν αυτά τά παραμύθια, και τί σημαίνει άραγε σήμερα απεργία, εξουσία, άλληλεγγύη και διεθνισμός;

“Ένα φάντασμα πλανιέται στήν Εύρώπη: κάποτε έλεγε πώς ονομάζεται «κομμουνισμός».

Δέ βοηθάνε σήμερα καθόλου οι λέξεις. Τί να διαλέξεις: αν οι εκτελέσεις που κάνει ό στρατηγός Έδρεν είναι πιο αντιδραστικές απ' αυτές που κάνει ό στρατηγός Γιαρουζέλσκι; Η μέ πόσους νεκρούς εργάτες «σώζεται ό σοσιαλισμός»; Στο Κατοδίτσε, στά όρυχεία άγνωστος αριθμός νεκρών είναι απεργοί, που ζήτησαν μαζί μέ άλλους δέκα εκατομμύρια πράκτορες του Ιμπεριαλισμού αύξηση τών μισθών και εκλεγμένους εκπροσώπους τών εργατών. Εκλεγμένους εκπροσώπους, δηλαδή εργατικά συμβούλια. **Συμβούλια**, θυμάστε πώς λέγονται στά ρώσικα, κύριε Φλωράκη;

“Ένα φάντασμα πλανιέται στήν Εύρώπη, και σήμερα τό λένε Πολωνία. Τά άλλα μπερδεύτηκαν. Τί είναι σοσιαλισμός; Πώς έγινε και κινδύνεψε ό σοσιαλισμός στήν Πολωνία; Ο σοσιαλισμός δέν κινδυνεύει απ' τούς λαούς ούτε «σώνεται» από τούς στρατηγούς, τουλάχιστον έτσι νομίζαμε μέ τίς ως τώρα λέξεις. Όταν όμως έχουμε να κάνουμε μέ λέξεις που κοστίζουν ανθρώπινο αίμα, δέ μπορεί να υπερασπιζόμαστε τίς λέξεις. Είτε σοσιαλισμός δέν υπήρχε και εκατομμύρια Πολωνοί απεργοί έχουν δικιο και αγωνίζονται να τόν κατακτήσουν. Είτε σοσιαλισμός υπήρχε και εκατομμύρια Πολωνοί απεργοί έχουν δικιο και αγωνίζονται να τόν γκρεμίσουν.

Επειδή, τέλος, όπως μάς έμαθε ό μαρξισμός, καμιά εξουσία δέν κρατάει αιώνια, όταν στηρίζεται χωρίς συναίνεση μόνο στή βία και τά πολυβόλα, ήρθε ίσως ή ώρα να ξαναπάρει όνομα τό φάντασμα, που απειλεί διευθυντές εργοστασίων, διεθνείς ισορροπίες, αστυνόμους και στρατηγούς. Ίσως οι Πολωνοί να τό βαφτίσουν.

Α.Φ.

‘ Η ’ Αλληλεγγύη

τήν παραμονή του πραξικοπήματος ή ή μάχη για την εξουσία

του Ζμπίνιεβ Κοβαλέβσκι

‘Αφήγηση του Ζ. Κοβαλέβσκι, μέλους του προεδρείου της διοίκησης της ‘Αλληλεγγύης περιοχής Λόντζ, για την κατάσταση που επικρατούσε στις γραμμές της ‘Αλληλεγγύης παραμονές του πραξικοπήματος. Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Le Monde, 7.1.82.

Στις 2 Δεκεμβρίου τό απόγευμα, τό προεδρείο της ‘Αλληλεγγύης της περιοχής Λόντζ συνέρχεται σέ έκτακτη συνεδρίαση. Είμαστε όλοι αποσβολωμένοι μέ τήν ειδηση πού είχε φτάσει από τή Βαρσοβία, λίγο πριν τή διακοπή της τηλεφωνικής επικοινωνίας μέ τήν περιφερειακή οργάνωση του Μοζόβζε. ‘Η αστυνομία καί ό στρατός είχαν καταλάβει τήν ‘Ανωτάτη Σχολή Πυροσβεστών καί πέταξαν έξω τούς άπεργούς φοιτητές. ‘Ο αντιπρόεδρος του συνδικάτου είχε συλληφθεί. Σ’ όλες τις επιχειρήσεις της περιοχής μας τά μέλη της ‘Αλληλεγγύης βρίσκονταν σέ κατάσταση συναγερμού.

Μιά ώρα αργότερα ό ‘Αντρέι Σλόβικ, πρόεδρος του συνδικάτου της περιοχής έπρεπε νά φυγει για τή Βαρσοβία, για νά συμμετάσχει στη συνεδρίαση του προεδρείου της ‘Εθνικής ‘Επιτροπής πού ό Λέχ Βαλέσα είχε συγκαλέσει κατεπειγόντως. Καθορίσαμε τή θέση πού θά ‘πρεπε νά ύπερασπιστεί άφου προηγουμένως κάναμε μιά συνολική έκτίμηση της κατάστασης στη χώρα. ‘Ενα κείριο συμπέρασμα πρυτάνευσε: ήταν ολοφάνερο ότι μπαίναμε σέ έπαναστατική κρίση. Καί έπομένως άν είχαμε νά κάνομε μέ μετωπική επίθεση της εξουσίας θά έπρεπε νά άντεπιτεθούμε. Γι’ αυτό ό Σλόβικ στη συνεδρίαση του Γκνάνσκ θά αντιπροσώπευε τήν ακόλουθη πρόταση δράσης: ενεργητική άπεργία σέ συνδυασμό μέ τή δημιουργία εργατικών φρουρών.

Τίς ώρες πού ακόλουθησαν, σέ έθνικό επίπεδο, ή ένταση έμοιαζε νά πέφτει. ‘Οστόσο, τίς έπόμενες μέρες, ήμαστε πεισμένοι ότι ή κρίση είχε όπωσδήποτε έπαναστατικό χαρακτήρα. Καί συνεπώς διατηρήσαμε τό πρόγραμμα δράσης πού είχαμε υιοθετήσει ορίζοντας παράλληλα τήν άποψη μας για τήν ‘Εθνική Συνεννόηση. ‘Ο αντιπρόεδρος Ζέρζι Κροπιθνίσκι – διδάκτορας οικονομίας, ένας από τούς τρεις διανοούμενους στο έννεαμελές προεδρείο – συνέταξε κιάλας γραπτώς τή θέση μας.

Τούς τελευταίους δύο μήνες οι ήγέτες του ΠΕΕΚ είχαν άρχισει μιά έκστρατεία για τή δημιουργία ενός είδους Μετώπου ‘Εθνικής Συνεννόησης, πού θά αντικαθιστούσε τό ‘Εθνικό Μέτωπο, θεσμό ολοκληρωτικά ελεγχόμενο από τό κόμμα εξουσίας πού τόν έβγαζαν άπ’ τόν καταψύκτη μόνο στις προεκλογικές περιόδους για νά παρουσιάζεται ένιαία λίστα υποψηφίων καί νά διευθετείται μ’ αυτόν τόν τρόπο ή σύνθεση των αντιπροσωπευτικών σωμάτων. Οι αντίληψεις για τή συγκρότηση του Μετώπου διέφεραν από στέλεχος σέ στέλεχος, πράγμα πού μαρτυρούσε για τίς διαφωνίες πού ύπήρχαν ανάμεσά τους, δηλαδή για τή μεταξύ τους φραξιοιστική πάλη. ‘Αλλά ήταν όλοι σύμφωνοι σ’ ένα σημείο: ν’ άποφευχθεί κάθε συζήτηση για τό περιεχόμενο μιας ένδεχόμενης συμφωνίας. Γι’ αυτό, τό πρωταρχικό ήταν ή δημιουργία του Μετώπου· στη συνέχεια ύπήρχε ό καιρός νά καθορισθούν οι βάσεις της συνεννόησης ανάμεσα στις διάφορες δυνάμεις πού θά συμμετείχαν σ’ αυτό. Εύθύς άμέσως προαισθανθήκαμε τήν παγίδα. ‘Ολο τό πρόβλημα ήταν νά χάσει ή ‘Αλληλεγγύη τήν άυτονομία της καί νά της δεθούν τά χέρια.

‘Η θέση μας πάνω στο πρόβλημα ήταν ή ακόλουθη: *όχι στο Μέτωπο, ναι στη συνεννόηση*. Τό περιεχόμενο της συμφωνίας έπρεπε νά τό προσδιορίσουν τρεις δυνάμεις: ή κρατική εξουσία, ή ‘Εκκλησία, της οποίας τό ήθικό κύρος κανένας δέν άμφισβητούσε, καί ή ‘Αλληλεγγύη ως κύρια κοινωνική δύναμη. Οι άλλες δυνάμεις θά ‘πρεπε νά δεσμευτούν νά ύποστηρίξουν τό περιεχόμενο της συμφωνίας, του όποιου τά θεμέλια δέν μπορούσε νά είναι τίποτε άλλο από τίς θέσεις πού υιοθετήθηκαν στο συνέδριο της ‘Αλληλεγγύης. ‘Η συμφωνία έπρεπε νά αναφέρεται σέ τρία σημεία: πάλη ενάντια στην κρίση, πραγματοποίηση της οικονομικής μεταρρύθμισης καί δημιουργία μιας άυτοδιαχειριζόμενης δημοκρατίας.

Γιά έλεύθερες εκλογές

‘Ο Κροπιθνίσκι καί έγώ θά παίρναμε μέρος σέ μιά άνοιχτή συζήτηση πάνω στο θέμα μέ τούς αντιπροσώπους του ΠΕΕΚ, σέ μιά έκπομπή πού θά μεταδιδόταν σέ έθνική κλίμακα. Τό Πολιτικό Γραφείο του ΠΕΕΚ – τό έέραμε από άνεπίσημη αλλά έγκυρη πηγή – έδωσε τή συγκατάθεσή του γι’ αυτή τήν άνοιχτή συζήτηση. ‘Ημαστε έτοιμοι νά φύγουμε για τό στούντιο όταν ό γενικός διευθυντής της τηλεόρασης του Λόντζ μας πληροφόρησε τηλεφωνικά ότι ή έκπομπή ματαιώθηκε γιατί τό ΠΕΕΚ άρνήθηκε νά συμμετάσχει.

Τήν παραμονή, 3 Δεκεμβρίου, κατά τή συνεδρίαση του Προεδρείου τής Επιτροπής του Ράντομ, ό Βαλέσα καί πολλά άλλα ήγεται στελέχη τής Αλληλεγγύης, όντας πεισμένοι, όπως καί έμεις στό Λόντζ, γιά τόν έπαναστατικό χαρακτήρα τής κατάστασης, γιά πρώτη φορά έθεσαν τό έρώτημα: ποίος πρέπει ν' άσκει τήν έξουσία; Μιά γραφειοκρατική μειοψηφία ή οί εργαζόμενες μάζες; Ήδη τούς τελευταίους μήνες τό έρώτημα αυτό είχε άρχισει νά ώριμάζει στους κόλπους τής εργατικής τάξης, έρώτημα πού ταυτόχρονα αναδείκνυε τό θεμελιακό πρόβλημα τής πολωνικής επανάστασης. Τά ίδια άλλωστε μάς έλεγαν καί οί εργάτες στίς έπιχειρήσεις καί άπαιτούσαν νά παλέψουμε γιά ελεύθερες εκλογές.

Γιά τήν περιφερειακή διοίκηση τής Αλληλεγγύης τό πιό έπείγον πρόβλημα ήταν ό έφοδιασμός, ή τροφοδοσία του πληθυσμού. Επί πολλούς μήνες μία τεράστια βιομηχανική περιοχή, όπως του Λόντζ, κινδύνευε από πείνα. Τό σύστημα διανομής μέ είδη πρώτης ανάγκης κάθε δύο μήνες περίπου κατέρρεε, ιδίως μετά τόν Ιούλιο, όταν, μέ πρωτοβουλία του συνδικάτου μας, πραγματοποιήθηκε ή πορεία προς τριάντα χιλιάδων γυναικών. Αλλά έμεις δέν είχαμε άρκεσει μόνο σέ πράξεις διαμαρτυρίας. Αφού είχαμε έξετασει τό σύστημα διανομής διαπιστώσαμε μέ σιγουριά ότι θαίλεγε μία άκαταστασία όμολογουμένως σκανδαλώδης. Οί έπαρχιακές κρατικές αρχές ήταν άπολύτως άνίκανες νά καθορίσουν τόν άκριβή αριθμό τών προσώπων πού θά έπρεπε νά έφοδιασθούν μέ δελτία διανομής τροφίμων. Καί από τήν άλλη μεριά είχαν δοθεί δελτία σέ άτομα πού ήταν στενά συνδεδεμένα μέ τήν έξουσία, ενώ κανείς δέν έλεγχε τήν άκύρωση τών δελτίων μετά τή χρήση· ένα μέρος άπ' αυτά ξανάμπαιναν σέ κυκλοφορία. Αποτέλεσμα: γιά νά πάρει κανείς κάτι μέ τό δελτίο έπρεπε νά μείνει πολλές ώρες στήν ουρά, συχνά δύο καί τρεις μέρες. Κι αυτό γιά τούς εργαζόμενους ήταν τραγικό.

Τόν Οκτώβριο ή διοίκηση τής Αλληλεγγύης περιοχής Λόντζ είχε άπαιτήσει από τίς αρχές τήν άποκέντρωση τής εκτύπωσης τών δελτίων. Οί κοινωνικές έντάσεις καί οί κίνδυνοι νά ξεσπάσουν άπεργίες ήταν τόσο μεγάλοι στήν πόλη ώστε ή κεντρική έξουσία παραχώρησε αυτό τό δικαίωμα στή δήμαρχία. Έτσι είμαστε ή μόνη περιοχή τής χώρας όπου τά δελτία διανομής τροφίμων τυπώνονταν αυτό τό διάστημα μέ ευθύνη τής Αλληλεγγύης, καί μέ τόν έλεγχο άντιπροσώπων του συνδικάτου καί τής δημαρχίας. Έπιτέλους, ό αριθμός τών δελτίων πού κυκλοφορούσαν άντιστοιχούσε μέ άκριβεια στίς ανάγκες πού είχαν πιστοποιηθεί καί στόν αριθμό τών παραληπτών.

Έλέγγαμε έπίσης τή διανομή τών δελτίων, πράγμα πού κατέργησε τήν κατηγορία τών προνομιούχων. Πετύχαμε έπίσης κάτι άκόμη πιό σημαντικό. Η κεντρική έξουσία είχε άρνηθεί στήν Αλληλεγγύη τό δικαίωμα έλέγχου τής διανομής ειδών πρώτης ανάγκης, θεωρώντας ότι αυτό ήταν μία άνάμειξη στίς άρμοδιότητες τής έξουσίας. (Όπως έππε ό άντιπρόεδρος τής κυβέρνησης Ρακόβσκι στόν Λέχ Βαλέσα: «Σ' αυτή τή χώρα εκείνος πού έχει τόν έλεγχο τής διανομής τών τροφίμων κατέχει τήν έξουσία»). Όμως στήν περιοχή μας άκούσαμε κιόλας αυτό τόν έλεγχο. Ο δήμαρχος του Λόντζ μάς είχε δώσει τό δικαίωμα. Ειδικευμένες ομάδες συνδικαλιστών έλέγγανε τήν κατάσταση στήν έπαρχία στά κέντρα συγκέντρωσης, τροφίμων, στίς άποθήκες, στά καταστήματα χονδρικού καί λιανικού έμπορίου. Μόνο στίς άποθήκες... ν' άποθεμάτων του Κράτους δέν υπήρχε έλεγχος. Αλλά αυτό δέ μάς έμπόδιζε νά γνωρίζουμε άκριβώς τόν τύπο έμπορευμάτων καί τίς άποθηκευμένες ποσότητες. Έτσι μάς δόθηκε ή δυνατότητα νά υποβάλουμε στό δήμαρχο συγκεκριμένα στοιχεία πού άγνοούσε άκόμη κι ό ίδιος. Δεδομένου δέ ότι ή Αλληλεγγύη ήταν παντού παρούσα, οί αρχές είχαν όλοένα καί πιό πολλές δυσκολίες νά μάς έμποδίσουν στό νά συλλέγουμε πληροφορίες γιά τήν οικονομική κατάσταση. Χάρη στίς δραστηριότητές μας ό έφοδιασμός του πληθυσμού βελτιώθηκε καί οί ουρές μπροστά στά μαγαζιά μειώθηκαν. Ήδη, είχαμε άρχισει νά έπεξεργαζόμαστε ένα σχέδιο έλέγχου τής βιομηχανικής παραγωγής στήν περιοχή μας. (...)

Τό συνδικάτο Αλληλεγγύης του Λόντζ ήταν τό πρώτο στήν Πολωνία πού υποστήριξε ένεργητικά τήν ιδέα τής εργατικής αυτοδιαχείρισης, ήδη από τόν Ιανουάριο του 1981, καί τό πρώτο πού έριξε τό σύνθημα: μέσα στίς έπιχειρήσεις όλη ή έξουσία στους εργαζόμενους. Ύστερα, υποστηρίξαμε τή δημιουργία έπαρχιακών συντονιστικών έπιτροπών τών εργατικών συμβουλίων - ήδη υπήρχαν σέ 25 περιοχές - όπως έπίσης καί τή λειτουργία Έθνικής Όμοσπονδίας τών όργάνων αυτοδιαχείρισης πού δημιουργήθηκαν τόν τελευταίο Οκτώβριο.

Πάγμα τής οικονομικής μεταρρύθμισης

Όλοι οί άνεξάρτητοι οικονομολόγοι τής χώρας κατέληγαν στό συμπέρασμα ότι ή Πολωνία ήταν άνίκανη νά βγει από τήν κρίση χωρίς νά διαλύσει τό σύστημα του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού τής οικονομίας. Ίδιο ήταν καί τό συμπέρασμα τής εργατικής τάξης. Η κυβέρνηση είχε υποσχεθεί νά βάλει σέ εφαρμογή τή μεταρρύθμιση τήν 1η Ιανουαρίου 1982, πράγμα πού γέννησε τεράστιες έλπίδες σούς εργαζόμενους. Αλλά τόν Νοέμβριο ή κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι ήταν άδύνατο νά προβεί στήν οικονομική μεταρρύθμιση μέσα στό 1982. Έγκατέλειπε έτσι τίς ίδιες της τίς εξαγγελίες, άν καί ήταν ιδιαίτερα περιορισμένες. Η κυβέρνηση είχε σκοπό νά ψηφίσει στή Βουλή ένα νόμο γιά τό προσωρινό οικονομικό σύστημα. Αλλά τό νομοσχέδιο δέχτηκε τόσες έπιθέσεις καί τροποποιήσεις πού έγινε άγνώριστο. Τελικά ό νόμος αυτός άντικαταστάθηκε από ένα διάταγμα του ύπουργικού συμβουλίου χωρίς νά λάβει γνώση ή Αλληλεγγύη: τό παλιό σύστημα διαχείρισης εξακολουθούσε νά ισχύει καί γιά τό επόμενο έτος, καί μάλιστα μέ έπαυξημένο συγκεντρωτισμό σέ μερικούς τομείς. Η κατονομή όλων τών πρώτων ύλάν κι όλων τών σημαντικών γιά τήν παραγωγή υλικών παρέμενε μονοπώλιο ενός ειδικού όργάνου του κρατικού μηχανισμού.

Αυτή η απόφαση της κυβέρνησης προκάλεσε στά εργαστάσια γενική δυσαρέσκεια και αναβρασμό. «Πρέπει να βάλουμε μπροστά τη μεταρρύθμιση μόνοι μας, χωρίς τις αρχές και ενάντια σ' αυτές, αν χρειαστεί», αυτή ήταν η άποψη των εργαζομένων που άκουγόνταν ολοένα και συχνότερα στην περιοχή Λόντζ στη διάρκεια των συνεδριάσεων και των συναντήσεων της Κίνησης για την αυτοδιαχείριση. Στην περιφερειακή διοίκηση του συνδικάτου ήμαστε πεισμένοι ότι ο μόνος δρόμος που υπήρχε για την εργατική τάξη ήταν η ένεργητική απεργία. Και ως ένεργητική απεργία έννοούσαμε την ανάληψη των ευθύνης της παραγωγής από απεργιακές επιτροπές, με βάση το πρόγραμμα που θα επεξεργάζονται οι ίδιοι οι εργαζόμενοι σε συνάρτηση με τις κοινωνικές ανάγκες. Όπως ακριβώς συνέβη με τη διανομή των τροφίμων, η ένεργητική απεργία θα στερούσε, με επαναστατικές μεθόδους, από την κεντρική γραφειοκρατία την οικονομική της εξουσία, θα έθετε σε εφαρμογή την οικονομική μεταρρύθμιση και θα κοινωνικοποιούσε τα μέσα παραγωγής. Στις 23 Οκτωβρίου η Έθνική Έπιτροπή συνιστούσε σε όλα τα συνδικάτα να προετοιμάζονται για την απεργία.

Η άπειλη της απεργίας προκάλεσε τον πανικό στους κόλπους του κρατικού μηχανισμού. Ο στρατηγός Γιαρουζέλσκι στην αρχή, ύστερα το όργανο του ΠΕΕΚ Τριμπούνα Λούντου και τέλος ο γραμματέας της Κεντρικής Έπιτροπής Όλζόφκι έλαβαν μέρος στην έκστρατεια ενάντια στην ένεργητική απεργία. Διακήρυτταν ότι η εξουσία θα χρησιμοποιούσε όλα τα μέσα που διέθετε για να την εμποδίσει. Ωστόσο το σύνθημα της απεργίας γινόταν ολοένα και πιο δημοφιλές στη βάση του συνδικάτου. Στην περιοχή Λόντζ μιά έρευνα έδειξε ότι το 65% των συνδικαλισμένων – πάνω από 85% σε μερικές μεγάλες επιχειρήσεις – συμφωνούσαν μ' αυτή τη μορφή πάλης. Παρά ταύτα ένα μέρος των μελών και των εμπειρογνομώνων είχαν διαφορετική γνώμη – και εν πάση περιπτώσει άμφεβαλαν ακόμη. Ένας μάλιστα από τους κύριους εμπειρογνώμονες της έπιτροπής έφτασε να πει ότι η ιδέα αυτή προέρχεται από στοιχεία άριστερίστικα. Οι διαφωνίες στό σημείο αυτό έμοιαζαν πολύ μ' εκείνες που, μερικούς μήνες πριν, είχαν συνταράξει την Άλληλεγγύη απ' άφορμή την εργατική αυτοδιαχείριση.

Στις 9 Δεκεμβρίου 6 μέλη του Προεδρείου της περιφερειακής διοίκησης του Λόντζ συναντήθηκαν με τους εργαζόμενους των 12 κύριων επιχειρήσεων της πόλης σε μαζικές συγκεντρώσεις. Εκεί συζητήθηκε η ένεργητική απεργία, η δημιουργία εργατικών φρουρών και τα κατάλληλα μέτρα σε περίπτωση σαμποτάζ της παραγωγής. Η τεράστια πλειοψηφία των εργαζομένων υιοθέτησε όλα αυτά τα μέτρα.

Τό βράδυ της ίδιας μέρας συναντήσαμε τους αντιπροσώπους της Άλληλεγγύης των γειτονικών περιοχών, σε μιά συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε έξω από την έδρα της τοπικής διοίκησης του συνδικάτου γιατί φοβηθήκαμε ότι θα μάς παρακολουθούσαν. Τους αναγγείλαμε ότι η περιοχή μας θα κατέβαινε σε απεργία μεγάλης κλίμακας μάλλον στις 21 Δεκεμβρίου και τους ζητήσαμε να υποστηρίξουν τη δράση μας, κυρίως με την τροφοδοσία του πληθυσμού του Λόντζ. Τότε ήταν που συζητήσα για τελευταία φορά με τον Άντρεί Σλόθκι. Έπρεπε να πάει στό Γκντάνσκ και να ζητήσει από την έθνική ηγεσία του συνδικάτου την άδεια να οργανωθεί η ένεργητική απεργία στην περιοχή μας.

Αυτός ο οδηγός λεωφορείου, ηγέτης της απεργίας του Λόντζ τόν Αύγουστο του 1980 κι ένας απ' τους πιο μαχητικούς και ριζοσπαστικούς ηγέτες της Άλληλεγγύης, είχε πάντα δείξει πολύ μεγάλη ικανότητα να πιάνει τό πνεύμα της τάξης του. Κι όπως την επομένη έπρεπε να φύγω για Γαλλία για δέκα μέρες, του υπενθύμισα ότι θα 'πρεπε να επιβλέψει την οργάνωση της απεργίας στη διάρκεια της απουσίας μου.

Στις 10 Δεκεμβρίου τό πρωί, στό τρένο για τη Βαρσοβία, διαπίστωσα ότι τό όργανο της επαρχιακής έπιτροπής του ΠΕΕΚ – πολύ πιο φιλελεύθερο από τό κεντρικό όργανο του κόμματος – είχε δημοσιεύσει τό άρθρο μου όπου άκούσα κριτική στην Τριμπούνα Λούντου σχετικά με τό ζήτημα της ένεργητικής απεργίας. Τόνιζα σ' αυτό ότι η Άλληλεγγύη προετοιμάζοντας την απεργία – δηλαδή για να 'χει ό καθένας τό δικαίωμα να τρώει, να ντύνεται και να ζεσταίνεται – και παλεύοντας για τη σωτηρία του κόσμου της εργασίας είχε μιάν ολοφάνερη ήθική άνωτερότητα άπέναντι στην εξουσία που κατάντησε άνίκανη για ότιδήποτε άλλο έκτός από τόν πόλεμο ενάντιον της κοινωνίας.

Πρός τό πραξικόπημα του Γιαρουζέλσκι

Στό Λόντζ θλέπαμε καθαρά ότι, στό βαθμό που η κρίση της γραφειοκρατίας βάθαινε, η μόνη δύναμη στην οποία μπορούσε να στηριχτεί ήταν ό καταπιεστικός της μηχανισμός. Η στρατιωτικοποίηση της εξουσίας ήταν ολοφάνερη. Ωστόσο δείχναμε έμπιστοσύνη στην πάλη των μαζών που θα μπορούσαν να εμποδίσουν αυτή τη διαδικασία. Τό Μάρτιο, σ' όλη τη χώρα, η Άλληλεγγύη ήταν πολύ καλά οργανωμένη για γενική απεργία. Η εξουσία βρισκόταν λοιπόν αντιμετώπιση με τις έξης έκδοχές: ή να άνατραπεί ή να πείσει τους συνδικαλιστές να καταλήξουν σε κάποιο συμβιβασμό. Τό Δεκέμβριο όμως η εξουσία ήταν έτοιμη να κηρύξει πόλεμο ενάντιον της κοινωνίας – και για τό σκοπό αυτό προετοιμαζόταν πριν από δέκα μήνες τουλάχιστον – αλλά ήξερε ότι τό πιο σίγουρο χαρτί ήταν ό αιφνιδιασμός. Τό ζήτημα ήταν να εμποδίσει την Άλληλεγγύη να προετοιμαστεί για τη γενική απεργία. Σε μιά περιοχή όπως του Λόντζ, που ήταν άποφασισμένη να κατέβει σε ένεργητική απεργία, η Άλληλεγγύη ήταν ικανή να διαλέξει τό πεδίο και τη στιγμή της σύγκρουσης με την εξουσία. Η 13η Δεκεμβρίου έδειξε ότι η γραφειοκρατία φοβόταν άρκετά ένα παρόμοιο ένδεχόμενο ώστε άναγκάστηκε να δράσει έτσι που να κερδίσει την πρωτοβουλία κινήσεων.

(μετάφραση Α.Γ.)

Nr 1 wydano 23 Sierpnia 1980
w Stoczni Gdańskiej

Solidarność

Pismo ZARZĄDU REGIONU NSZZ "Solidarność" w Gdańsku

Nr 29/59 (Specjalny)

Gdańsk

5 września 1981

Τό πρόγραμμα τῆς 'Αλληλεγγύης

Τό κείμενο πού δημοσιεύουμε ἐδῶ χωρίς περικοπές εἶναι τό πρόγραμμα πού υιοθετήθηκε μετά ἀπό πολλές συζητήσεις ἀπό τούς 100 συνέδρους τοῦ πρώτου Ἐθνικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἀλληλεγγύης τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1981. Πρόκειται γιά ἕνα κείμενο πού παρουσιάζει ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον ἀπό πολλές ἀπόψεις. Κατ' ἀρχήν εἶναι καρπός μιᾶς πραγματικά δημοκρατικῆς ἐπεξεργασίας ὁλόκληρης τῆς ὀργάνωσης. Πιό συγκεκριμένα τόν περασμένο Μάρτιο εἶχε δημοσιευτεῖ ἕνα προσχέδιο στό ἐβδομαδιαῖο ἐντυπο τοῦ συνδικάτου καί συζητήθηκε τούς ἐπόμενους μῆνες.

Παράλληλα, οἱ διάφορες περιφερειακές ὀργανώσεις, τῆς Ἀλληλεγγύης παίρνοντας ὑπόψη τό ἀρχικό προσχέδιο, ἐπεξεργάστηκαν δικά τους κείμενα στίς περιφερειακές διασκέψεις, τόν Ἰούλιο τοῦ 1981. Τόν Σεπτέμβριο, μέ τό ἄνοιγμα τοῦ Συνεδρίου, κάθε περιφερειακή ὀργάνωση ἦταν σέ θέση νά παρουσιάσει τίς θέσεις της, ἐνῶ παράλληλα σχηματίστηκε μιᾶ «ἐπιτροπή» ἀπό 400 συνέδρους, χωρισμένη σέ 13 ὑποεπιτροπές ἀνάλογα μέ τά θέματα. Οἱ ὑποεπιτροπές αὐτές, ὑπό τήν προεδρία τοῦ Μπ. Γκέρμεκ συνεδρίασαν ἐπί 10 ἡμέρες ἀνάμεσα στίς δύο συνόδους τοῦ Συνεδρίου γιά νά ἀποσαφηνίσουν καί νά ἐνοποιήσουν τίς ἀπόψεις σέ ἕνα ἐνιαῖο κείμενο πού θά περιλάβαινε τίς διάφορες προτάσεις. Στή διάρκεια τῆς δευτέρας συνόδου οἱ σύνεδροι εἶχαν πλέον στή διάθεσή τους ἕνα νέο σχέδιο προγράμματος καί ἕνα κατάλογο τροπολογιῶν κατά θέμα. Τά θέματα ἀποσαφηνίζονταν στίς ἐκθέσεις τῶν ὑποεπιτροπῶν πού δημοσιεύονταν στό περιοδικό τοῦ συνδικάτου καί τό δελτίο τῆς Agoutia Solidarnosc. Γιά κάθε θέμα ὑπῆρχαν συχνά διαφορετικές προτάσεις πού συζητήθηκαν καί ψηφίστηκαν τελικά στό Συνέδριο.

Τό κείμενο αὐτό, λοιπόν, συνθέτει τίς θεμελιώδεις ιδέες πού ἔδωσαν ζωή στό συνδικάτο τῆς Ἀλληλεγγύης ἀλλά καί στήν πλειοψηφία τῆς πολωνικῆς κοινωνίας. Χαράζει τήν προοπτική ἑνός αὐτοδιαχειριστικοῦ πολιτικοῦ συστήματος καί, σίγουρα, ἀποτελεῖ, τήν πιό σαφή ἐκθεση ἀπόψεων πού μπορεῖ κανεῖς νά συναντήσει στίς μετά τό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ἐπαναστάσεις. Ἄν τό συγκρίνουμε εἴτε μέ τίς δειλές θέσεις τοῦ ΚΚ Τσεχοσλοβακίας τό 1968, εἴτε μέ τίς διακηρύξεις τῶν ἐργατικῶν Συμβουλίων τό 1956 θά διαπιστώσουμε ἀμέσως μέχρι ποῖο σημεῖο καινοτομεῖ. Καί ἐπιπλέον δέν εἶναι καρπός μιᾶς μικρῆς ὀμάδας φωτισμένων στελεχῶν ἀλλά συλλογικῆς ἐπεξεργασίας πού ἀφοροῦσε ἑκατομμύρια ἐργαζόμενους.

Οἱ ἀναγνώστες, ἰδιαίτερα οἱ ἀριστεροί καί δημοκράτες πού ἀναρωτιοῦνται γιά τό μέλλον τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τῆς δημοκρατίας ὄχι μόνο στήν Πολωνία ἀλλά στόν κόσμο ὅλο καί στόν τόπο μας, θά μπορέσουν νά θροῦν στό Πρόγραμμα τῆς Ἀλληλεγγύης ἀπειρα στοιχεῖα προβληματισμοῦ, πολιτικῆς δημιουργικότητας, ἐμπνευσης καί στοχασμοῦ. Θά μπορέσουν ἐπίσης νά ἐκτιμήσουν μέ πόση εὐθύνη καί κοινωνική ἐνέργεια οἱ συνδικαλιστές τῆς Ἀλληλεγγύης σχεδίασαν ἕνα ἄλλο μέλλον γιά τόν τόπο τους. Παρόλο πού ἡ λέξη σοσιαλισμός δέν ἀναφέρεται οὔτε μιᾶ φορά – ἴσως εἶναι ἡ πιό ριζική διαμαρτυρία καί ἄρνηση τοῦ συστήματος τῶν φερώνυμων «σοσιαλιστικῶν» συστημάτων σοβιετικοῦ τύπου – λίγες φορές ὡς τώρα ἡ ἐργαζόμενη ἀνθρωπότητα μπόρεσε νά πλάσει ἕνα τόσο ἀπελευθερωτικό καί δημοκρατικό κοινωνικό σχέδιο, ἕνα πραγματικά νέο κοινωνικό συμβόλαιο.

I. Ποιοί είμαστε καί για πού τραβάμε

Τό ανεξάρτητο καί αυτόδιαχειριζόμενο συνδικάτο Άλληλεγγύη γεννήθηκε από τήν άπεργία του 1980, τό πίο δυνατό κίνημα μαζών πού γνώρισε ποτέ ή Πολωνία. Τό κίνημα αυτό ξεκίνησε από τούς εργάτες τών βιομηχανικών επιχειρήσεων σέ διάφορες περιοχές τής χώρας μας καί έφτασε στόν κολοφώνα του τόν Αύγουστο του 1980, στίς παράκτιες περιοχές τής Βαλτικής. Μέσα σέ ένα χρόνο κατέκτησε όλα τά στρώματα του κόσμου τής εργασίας: εργάτες, αγρότες, διανοούμενους, τεχνίτες.

Τό συνδικάτο μας γενήθηκε από τίς ανάγκες του πληθυσμού τής χώρας μας, από τά δεινά καί τίς απογοητεύσεις του, από τίς επιθυμίες καί τίς ελπίδες του. Είναι καρπός τής εξέγερσης τής πολωνικής κοινωνίας μετά από 3 δεκαετίες παραβιάσεων τών δικαιωμάτων του ανθρώπου καί του πολίτη, πολιτικών διακρίσεων καί οικονομικής εκμετάλλευσης. Καί αποτελεί διαμαρτυρία ενάντια στή σημερινή έξουσία.

Γιά όλους εμάς, τό ζήτημα δέν ήταν οι υλικές συνθήκες – κι ωστόσο ζούσαμε άσχημα, δουλεύαμε σκληρά, καί συχνά ό κόπος μας πήγαινε χαμένος. Η Ιστορία μάς έμαθε ότι δέν υπάρχει ψωμί χωρίς έλευθερία. Θέλαμε επίσης τή δικαιοσύνη, τή δημοκρατία, τήν αλήθεια, τή νομιμότητα, τήν ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τήν έλευθερία γνώμης, τήν άνασχυκρότηση τής Πολωνικής Δημοκρατίας· δέν θέλαμε μόνο ψωμί, βούτυρο καί λουκάνικα. Όλες οι στοιχειώδεις αξίες είχαν καταστρατηγηθεί, καί δέν μπορούσαμε νά ελπίζουμε ότι θά βελτιώναμε τήν κατάσταση χωρίς νά τίς αποκαταστήσουμε. Γι' αυτό ή οικονομική διαμαρτυρία έπρεπε νά είναι ταυτόχρονα διαμαρτυρία κοινωνική καί ήθικη. Τά κινήματα αυτά δέν γενήθηκαν ξαφνικά. Είναι κληρονομικά του αίματος πού έχυσαν οι εργάτες στό Πόζναν τό 1956, στίς ακτές τής Βαλτικής τό Δεκέμβριο του 1970, τής φοιτητικής εξέγερσης τό 1968, τών δεινών του Ράντομ καί του Ούρσους τό 1976. Είναι κληρονομιά τών ανεξάρτητων αντιδράσεων τών εργατών, τών διανοουμένων καί τών νέων, τών προσπαθειών τής Έκκλησίας νά διατηρήσει τίς αξίες, κληρονομιά όλων τών αγώνων στή χώρα μας για τήν ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Τό συνδικάτο μας είναι καρπός αυτών τών αγώνων καί θά τούς μείνει πιστό.

Είμαστε μιά οργάνωση πού συγκεντρώνει τά χαρακτηριστικά ενός επαγγελματικού συνδικάτου καί ενός μεγάλου κοινωνικού κινήματος. Αυτά άκριβώς τά χαρακτηριστικά είναι ή δύναμή μας καί ή σημασία του ρόλου μας. Χάρη στήν ύπαρξη μιάς ισχυρής συνδικαλιστικής οργάνωσης, ή πολωνική κοινωνία δέν είναι πλέον κατακερματισμένη, άποδιοργανωμένη, χαμένη· μέ τήν Άλληλεγγύη ξαναβρήκε δύναμη κι έλπίδα. Καί έτσι σήμερα υπάρχει ή δυνατότητα για μιά πραγματική έθνική ανανέωση. Τό συνδικάτο μας – αντιπροσωπεύοντας τήν πλειοψηφία τών εργαζομένων τής Πολωνίας – θέλει νά είναι καί θά είναι ή κινητήρια δύναμη αυτής τής ανανέωσης.

Η Άλληλεγγύη συγκεντρώνει πολλά κοινωνικά ρεύματα, πρόσωπα μέ διαφορετικές αντιλήψεις, πολιτικές ή θρησκευτικές καί διαφορετικές εθνικότητες. Μας ενώνει όλους ή εξέγερση ενάντια στήν άδικία, τίς καταχρήσεις τής έξουσίας καί τό μονοπώλιο του δικαιώματος εκπροσώπησης στό όνομα ολόκληρου του έθνους. Μας ενώνει ή διαμαρτυρία ενάντιον του Κράτους πού αντιμετωπίζει τόν πολίτη σάν ιδιοκτησία του. Άρνούμαστε τήν άνυπαρξία

αύθεντικών μέσων άμυνας τών εργαζομένων στίς συγκρούσεις τους μέ τό Κράτος, ενάντιον τής «καλής προαίρεσης» τών ίθυνόντων πού μόνοι τους αποφασίζουν για τό βαθμό έλευθερίας πού απονέμουν στους διοικούμενους τους. Είμαστε αντίθετοι στήν άρχή πού συνίσταται νά ανταμοιβεται ή άπόλυτη πολιτική ύπακοή αντί νά ενθαρρύνεται ή δράση καί ή πρωτοβουλία. Μας αντάμωσε ή άρνηση του ψεύδους στή δημόσια ζωή, ή άρνηση τής κατασπατάλησης τών αποτελεσμάτων σκληρής δουλειάς ολόκληρου του έθνους.

Αλλά δέν είμαστε μόνο μιά δύναμη άρνησης. Θέλουμε νά άνασχυκροτήσουμε μιά δίκαιη Πολωνία. Ό σεβασμός του ανθρώπου πρέπει νά είναι ή βάση τής πολιτικής πράξης. Τό κράτος οφείλει νά υπηρετεί τόν άνθρωπο αντί νά τόν δυναστεύει. Η οργάνωση του Κράτους οφείλει νά βρίσκεται στήν ύπηρεσία τής κοινωνίας καί δέν μπορεί νά μονοπωλείται από ένα μόνο πολιτικό κόμμα. Τό κράτος οφείλει ν' άνήκει πραγματικά σ' ολόκληρο τό έθνος. Η εργασία γίνεται για χάρη του ανθρώπου καί έχει νόημα μόνο εφόσον άπαντά στίς ανάγκες του ανθρώπου.

Η έθνική μας αναγέννηση πρέπει νά θεμελιωθεί στήν άποκατάσταση τής σωστής ιεραρχίας αυτών τών στόχων. Η Άλληλεγγύη, καθορίζοντας τούς στόχους τής, στηρίζεται στίς αξίες τής χριστιανικής ήθικης, τίς αξίες τών έθνικών, τών εργατικών καί δημοκρατικών παραδόσεων του κόσμου τής εργασίας. Η έγκύκλιος του Πάπα Ιωάννου-Παύλου ΙΙ, πού αναφέρεται στήν εργασία τών ανθρώπων, είναι μιά νέα ενθάρρυνση.

Θεωρούμε ότι ή έξουσία του λαού είναι μιά άρχή πού δέν έχουμε τό δικαίωμα νά έγκαταλείψουμε. Η κοινωνία πρέπει νά έχει τό δικαίωμα νά μιλά άνοιχτά, νά εκφράζει πολυφωνία κοινωνικών καί πολιτικών αντιλήψεων. Η κοινωνία πρέπει νά έχει τή δυνατότητα νά οργανώνεται για νά εξασφαλίζει σέ όλους δίκαιη κατανομή τών υλικών καί πνευματικών αγαθών του έθνους καί νά έπιτρέπει τήν άνθηση όλων τών δημιουργικών δυναμειών. Θέλουμε μιά πραγματική κοινωνικοποίηση τής κυβέρνησής μας καί τής διοίκησής μας.

Η ιδέα τής έλευθερίας καί τής πλήρους ανεξαρτησίας μας είναι άκριβή. Θα ενοήσουμε οτιδήποτε ενισχύει τήν κυριαρχία του έθνους καί του Κράτους, οτιδήποτε έπιτρέπει τήν ανάπτυξη του έθνικού πολιτισμού καί τή γνώση τής ιστορικής μας κληρονομιάς. Θεωρούμε ότι ή έθνική μας ταυτότητα πρέπει νά γίνεται άπολύτως σεβαστή.

Τό συνδικάτο μας, πού δημιουργήθηκε καί δρᾶ σέ δυσκολες συνθήκες, άκολουθεί έναν ολνωδιόλου άνέκδοτο δρόμο. Όσοι μας συναντούν ένδιαφέρονται για τήν επίλυση τών μεγάλων προβλημάτων τής Πολωνίας. Η δύναμή μας καί τό κύρος μας κάνουν ώστε όλοι νά περιμένουν τή βοήθειά μας σ' όλους τούς τομείς. Είμαστε υποχρεωμένοι, λοιπόν, νά παλέψουμε για τήν ύπαρξη του συνδικάτου μας, νά οργανωθούμε σέ όλα τά επίπεδα καί νά μάθουμε – συχνά μέσα από τά λάθη μας – πώς πρέπει νά άγωνιζόμαστε καί νά δρούμε ώστε νά πετύχουμε τούς σκοπούς μας.

Τό πρόγραμμά μας είναι ή άντανάκλαση τών πόθων καί τών προσδοκιών τής κοινωνίας μας. Είναι ένα πρόγραμμα πού στοχεύει μακριά άρχίζοντας μέ τό ξεπέρασμα τών σημερινών προβλημάτων.

II. Τό συνδικάτο αντιμέτωπο με τή σημερινή κατάσταση τής χώρας

Ἡ ὑπαρξή τῆς Ἀλληλεγγύης ὡς κινήματος μαζῶν ἀλλάξε ὀριστικά τήν κατάσταση τῆς χώρας. Σήμερα, ἐγίνε ἐφικτό νά δημιουργηθοῦν νέοι ἀνεξάρτητοι κοινωνικοί θεσμοί ἢ νά καταστοῦν ἀνεξάρτητοι ὄσοι ἦταν ὑποταγμένοι στό Κράτος. Πρέπει νά θεωρήσουμε τήν ὑπαρξή ὁργανώσεων ἀνεξάρτητων ἀπό τήν ἐξουσία ὡς τό πιό σημαντικό γεγονός γιά τήν ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σχέσεων στή χώρα μας.

Οἱ συνθήκες ἀσκησης τῆς ἐξουσίας ἀλλάξαν. Ἡ ἐξουσία θά ἐπρεπε νά λογαριάζει τή θέληση τῆς κοινωνίας καί νά ἀποδέχεται τόν ἐλεγχό τῆς, σύμφωνα μέ τίς συμφωνίες τοῦ Γκντάνσκ, τοῦ Στετίνου καί τῆς Γιαστργέμπια. Ὁφείλε ἐπίσης νά θέσει σ' ἐφαρμογή μιάν οικονομική μεταρρύθμιση, μιὰ μεταρρύθμιση τοῦ Κράτους καί τῶν θεσμῶν του. Εἶχαμε τό δικαίωμα νά ἐλπίζουμε ὅτι τό Κράτος θά πραγματοποιοῦσε αὐτές τίς ἀλλαγές.

Τό σημερινό σύστημα διακυβέρνησης, θεμελιωμένο πάνω στήν παντοδυναμία τῶν κεντρικῶν θεσμῶν τοῦ κόμματος καί τοῦ Κράτους, ἐρείπωσε τή χώρα. Καί ἡ κατάσταση χειροτερεύει ἔτσι πού ὀδεύουμε ὀλοταχῶς πρὸς τήν καταστροφή. Ἀπό τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πουθενά στήν Εὐρώπη ἡ οικονομική χρεοκοπία δέν εἶναι τόσο σοβαρή. Παρά τήν κούραση καί τήν ἀπογοήτευσή τῆς ἡ κοινωνία μας δέδειξε, αὐτό τόν τελευταῖο χρόνο, μεγάλη ὑπομονή ἀλλά ἐπίσης καί ἀποφασιστικότητα. Ὅσοσο ὑπάρχει φόβος ὅτι, στό τέλος, ἡ κούραση καί ἡ ἀνυπομονοσία θά μετατραποῦν σέ δύναμη τυφλῆ καί καταστροφική, ἢ ὅτι θά μᾶς ρίξουν στήν ἀπόγνωση. Δέν ἔχουμε τό δικαίωμα, ὡς κοινωνία, νά χάσουμε τήν ἐλπίδα μας γιά μιὰ διέξοδο ἀπό τήν κρίση.

Ἀπέναντι σ' αὐτήν τήν τραγωδία ἡ Ἀλληλεγγύη δέν μπορεῖ πλέον νά περιορίζεται σέ ἀσκηση πιέσεων πρὸς τήν ἐξουσία γιά νά τήν ὑποχρεώσει στό σεβασμό τῶν δεσμεύσεών τῆς. Ἡ κοινωνία μᾶς θεωρεῖ ὡς τούς μόνους ἐγγυητές τῶν συμφωνιῶν πού ὑπογράφησαν. Γι' αὐτό τό συνδικάτο ἐκτιμᾷ ὅτι τό κύριο καθήκον του εἶναι ν' ἀναλάβει,

III. Τό συνδικάτο αντιμέτωπο μέ τήν κρίση καί τήν οικονομική μεταρρύθμιση

Οἱ ρίζες τῆς σημερινῆς κρίσης ἀπλώνονται βαθιά στό οικονομικό πολιτικό σύστημα καί τόν τρόπο διακυβέρνησης ἀπό μιὰ ἐξουσία πού, ἀγνοώντας τίς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, μπλοκάρησε ὅλα τὰ μεταρρυθμιστικά σχέδια καί κατασπατάλησε τὰ τεράστια ἐξωτερικά δάνεια. Ἡ οξύτητα τῆς κρίσης μεγάλωσε στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '70 καί ἀγγιξε τό κορυφαῖο της σημεῖο τόν περασμένο χρόνο ἐξαιτίας τῆς ἀνικανότητας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας νά προωθήσει τίς ἀλλαγές πού ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖες.

Ἀπέναντι στήν οικονομική καταστροφή ἡ Κυβέρνηση ἀνήγγειλε ἕνα πρόγραμμα καταπολέμησης τῆς κρίσης καί οικονομικῆς σταθεροποίησης. Τό συνδικάτο δέν ὑποστηρίζει αὐτό τό πρόγραμμα γιατί δέν ἐκμεταλλεύεται παρά ἕνα μόνο μέρος τῶν οικονομικῶν μας ἀποθεμάτων καί δέν ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη στήν κοινωνία. Γιά νά βγοῦμε γρήγορα ἀπό τήν κρίση, κατά τή γνώμη μας, εἶναι ἀπαραίτητο ἡ κυβέρνηση νά καταστήσει φερέγγυες τίς ἀποφάσεις τῆς. Γι' αὐτό ἀκρίβως ζητᾶμε τόν κοινωνικό ἐλεγχό τῶν

βραχυπρόθεσμα καί μακροπρόθεσμα, ὅλες τίς δυνατές πρωτοβουλίες γιά νά βγάλει τή χώρα ἀπό τὰ ἐρείπια, νά σώσει τήν κοινωνία ἀπό τήν εξαθλίωση καί τήν αὐτοκαταστροφή. Τό μόνο μέσο εἶναι ἡ ἀνανέωση τοῦ Κράτους καί τῆς οικονομίας μέσα ἀπό δημοκρατικές διαδικασίες τῆς κοινωνικῆς πρωτοβουλίας σέ ὅλους τούς τομεῖς.

Ἐχουμε πλήρως συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ πολωνική κοινωνία περιμένει ἀπό μᾶς μιὰ δρᾶση πού θά ἐπιτρέψει στοὺς ἀνθρώπους νά ζήσουν εἰρηνικά. Τό ἔθνος δέν θά συγχωρήσει τήν προδοσία τῶν ἰδανικῶν γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν ὁποίων δημιουργήθηκε τό συνδικάτο μας. Τό ἔθνος δέν θά συγχωρήσει τίς ἐνέργειες, ἀκόμη καί τίς πιό καλοπροαίρετες, πού θά ὀδηγοῦσαν στήν αἱματοχυσία, τήν ὑλική καί πνευματική καταστροφή τοῦ τόπου. Αὐτή ἡ ἐπίγνωση μᾶς ὑποχρεώνει νά προχωροῦμε προοδευτικά πρὸς τούς στόχους μας ὥστε κάθε πράξη πού ἀκολουθεῖ νά ἔχει τήν ὑποστήριξη ὀλόκληρης τῆς κοινωνίας.

Τό αἶσθημα εὐθύνης μᾶς ὑποχρεώνει νά βλέπουμε καθαρά τό συσχετισμό δυνάμεων στήν Εὐρώπη ἔτσι ὅπως προέκυψε ἀπό τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Θέλουμε νά ὀδηγήσουμε τή μεγάλη ἀνανεωτική μας προσπάθεια χωρὶς νά θίξουμε τίς διεθνείς συμμαχίες δίνοντάς τους μάλιστα ἐγγυήσεις περισσότερες στέρες. Τό ἔθνος μας, ἐφοδιασμένο μέ τό αἶσθημα τῆς ἀξιοπρέπειάς του, τοῦ πατριωτισμοῦ του καί τῆς παράδοσής του θά εἶναι ἕνας πολύτιμος σύντροφος ἀπό τή στιγμή πού θά πάρει μόνο του καί συνειδητά τίς δεσμεύσεις του.

Ἡ παρούσα κατάσταση τῆς χώρας ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἕνα πρόγραμμα διαφοροποιημένο. Ἀπό τή μιὰ μεριά χρειάζεται ἕνα πρόγραμμα ἀμέσου δράσεως, ἀπαραίτητο γιά νά ξεπεράσουμε τή δύσκολη περίοδο τοῦ χειμῶνα. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, χρειάζεται ἕνα πρόγραμμα οικονομικῶν μεταρρυθμίσεων – ἕνα πρόγραμμα πού θ' ἀποτελεῖ τό δρόμο γιά μιὰ αὐτοδιαχειριζόμενη Δημοκρατία.

μέτρων τῆς κυβέρνησης ἐναντίον τῆς κρίσης. Ἡ φερεγγυότητα τῶν ἀποφάσεων ἀπαιτεῖ στίς διευθυντικές θέσεις τῆς ἐθνικῆς οικονομίας νά τοποθετηθοῦν ἀνθρωποί μέ επαγγελματικό καί κοινωνικό κύρος.

1η θέση: Ζητᾶμε τήν καθιέρωση, σέ ὅλα τὰ διευθυντικά ἐπίπεδα, μιᾶς δημοκρατικῆς καί αὐτοδιαχειριστικῆς διοίκησης πού θά ἐπιτρέψει στό νέο οικονομικό καί κοινωνικό σύστημα νά συνδυάσει τόν οικονομικό σχεδιασμό, τήν αὐτοδιαχείριση καί τήν ἀγορά.

Τό συνδικάτο χρειάζεται μεταρρύθμιση. Πρέπει νά καταλυθοῦν τὰ προνόμια τῆς γραφειοκρατίας καί νά γίνει ἀδύ-

νατη ή επανεμφάνισή τους. Η μεταρρύθμιση πρέπει να παρακινεί στην πρωτοβουλία και την εργασία, και δεν πρέπει να είναι επιφανειακή. Η μεταρρύθμιση συνεπάγεται κοινωνικό κόστος· πρέπει επομένως να προστατευθούν μερικές ομάδες του πληθυσμού και τό συνδικάτο να επαγρυπνεί.

1. Πρέπει να καταργηθεί τό σύστημα τής αυθαίρετα διευθυνόμενης οικονομίας πού καθιστά ανέφικτη τήν έκλογικήυση τής έκμετάλλευσης τών πλουτοπαραγωγικών πηγών. Μ' αυτό τό σύστημα, ή τεράστια οικονομική έξουσία συγκεντρώνεται στό μηχανισμό του κόμματος και τή γραφειοκρατία. Η δομή τής οικονομικής οργάνωσης πού έξυπηρετεί τό σημερινό σύστημα διεύθυνσης πρέπει να άποσυντεθεί. Είναι άπολύτως άπαραίτητο να διαχωριστεί ό διοικητικός οικονομικός μηχανισμός από τήν πολιτική έξουσία. Η έξάρτηση τών διευθυντών τών επιχειρήσεων από τόν ύπουργό, ή τοποθέτηση στελεχών στα σημαντικά κέντρα από τήν «Νομικλατούρα» του κόμματος πρέπει να καταργηθούν. Η μεταρρύθμιση δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί παρά μόνο αν είναι άποτέλεσμα μιάς σημαντικής συλλογικής δουλειάς για τήν οποία τά «Δίκτυα τών Έπιχειρησιακών Έπιτροπών» τής Άλληλεγγύης μπορούν να χρησιμοποιήσουν ως υπόδειγμα. Η δράση αυτού του δικτύου σημάδεψε τήν εκκίνηση ενός τεράστιου αυτοδιαχειριστικού κινήματος.

2. Πρέπει να οικοδομηθεί μιά νέα οικονομική δομή. Στην οργάνωση τής οικονομίας, ή μονάδα βάσης θα είναι μιά κοινωνική επιχείρηση, διαχειριζόμενη από μιά ομάδα πού θα τήν εκπροσωπεί ένα συμβούλιο εργαζομένων, θα τή διοικεί ένας διευθυντής αναγορευόμενος ύστερα από διαγωνισμό στό συμβούλιο, και άνακλητός από τό ίδιο συμβούλιο.

Η κοινωνική επιχείρηση θα διαθέτει τήν εθνική περιουσία πού θα τής έχει εμπιστευτεί μέ βάση τό συμφέρον τής κοινωνίας αλλά και τής ίδιας τής ομάδας. Θα εφαρμόζει στό διαχείρισή της τόν οικονομικό ύπολογισμό. Τό κράτος θα μπορεί να επηρεάσει τήν επιχείρηση μέ κανονισμούς και οικονομικά μέσα - τιμές, φόρους, ποσοστά πιστώσεων, τιμές τών ξένων νομισμάτων κ.λπ.

3. Πρέπει να καταργηθούν τά γραφειοκρατικά εμπόδια πού καθιστούν αδύνατη τή λειτουργία τής αγοράς. Τά κεντρικά όργανα τής οικονομικής διοίκησης δεν πρέπει να επιβάλλουν στίς επιχειρήσεις τά όρια τών δραστηριοτήτων τους, ούτε να τούς υποδεικνύουν τούς προμηθευτές και τούς αγοραστές. Οι επιχειρήσεις θα μπορούν να δρουν ελεύθερα στην έσωτερική αγορά, μέ εξαίρεση εκείνους τούς τομείς πού ή άδεια είναι ύποχρεωτική. Τό διεθνές εμπόριο πρέπει να είναι δυνατό για όλες τίσ επιχειρήσεις. Τό συνδικάτο έκτιμά τή σπουδαιότητα τών εξαγωγών, στό βαθμό πού θα είναι κερδοφόρες για τή χώρα και τούς εργαζομένους.

Οι σύνδεσμοι τών καταναλωτών και ό αντιμονοπωλιακός νόμος πρέπει να επαγρυπνούν ώστε οι επιχειρήσεις να μην άποκτήσουν προνομιακή κατάσταση μέσα στην αγορά. Νόμος πρέπει να προστατεύσει τά δικαιώματα τών καταναλωτών. Η σχέση προσφοράς και ζήτησης θα είναι εκείνη πού θα καθορίζει τίσ τιμές.

Η μεταρρύθμιση πρέπει να κοινωνικοποιήσει τόν οικονομικό σχεδιασμό. Τό κεντρικό σχέδιο θα άντανακλά τίσ προσδοκίες τής κοινωνίας και θα γίνεται ελεύθερα άποδεκτό. Άρα οι δημόσιες συζητήσεις είναι άπαραίτητες. Και θα πρέπει να είναι δυνατή ή εμφάνιση σχεδίων οικονομικού προγραμματισμού όποιοιδήποτε είδους και επίσης σχεδίων πού θα έχουν επεξεργαστεί κοινωνικές ή πολιτικές οργάνώσεις. Η πρόσβαση σε μιά αναλυτική οικονομική πληροφόρηση είναι επομένως άπαραίτητη, και άπαιτείται κοινωνικός έλεγχος στην Κεντρική Στατιστική Ύπηρεσία.

2η θέση: 'Ο έρχομός του χειμώνα άπαιτεί ένεργειες δραστηκές και άμεσες - τό συνδικάτο γνωστοποιεί ότι άνθρωποι καλής θέλησης είναι διαθέσιμοι

Μέ τήν κατάσταση πού επικρατεί στην οικονομία μας ό χειμώνας πού πλησιάζει μπορεί να είναι μεγάλος κίνδυνος για τόν πληθυσμό μας, και ύπάρχει φόβος ότι ή κυβέρνηση δεν είναι σε θέση να τόν αντιμετωπίσει. Χρειάζεται λοιπόν ένα σύστημα κοινωνικής βοήθειας. Τό συνδικάτο μας γνωστοποιεί ότι άνθρωποι καλής θέλησης είναι διαθέσιμοι.

1. Άμεσες οικονομικές δραστηριότητες:

α) Η διεύθυνση του συνδικάτου θα ζητήσει από τήν κυβέρνηση τήν κοινοποίηση του κυβερνητικού προγράμματος για τό χειμώνα.

β) Τό συνδικάτο θα άπαιτήσει να έξασφαλισθεί ικανοποιητική θέρμανση και ικανοποιητικός φωτισμός τόσο στις πόλεις όσο και στα χωριά, όπως επίσης να έξοδιασθεί ή αγορά μέ είδη πρώτης ανάγκης (ζεστά ρούχα, τρόφιμα).

γ) Οι οργάνώσεις τών εργαζομένων και οι επιτροπές τών επιχειρήσεων οφείλουν:

-να επαγρυπνούν στην έκμετάλλευση τών βιομηχανικών προϊόντων και ιδίως τών προϊόντων διατροφής πού παράγονται τά ελεύθερα Σάββατα, πράγμα πού άποτελεί μιά συμπληρωματική παραγωγή·

-να παρεμβαίνουν κατά τή διανομή τών προϊόντων και να τά κατευθύνουν προς τά μέρη εκείνα πού ύπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη·

-να προσαρμόσουν τήν παραγωγή στους περιορισμούς τής ενεργειακής κατανάλωσης και να συνεννοούνται για τά θέματα αυτά μέ τίσ περιφερειακές αρχές τών συνδικάτων.

2. Κοινωνική Άλληλοβοήθεια

Τό συνδικάτο πρέπει να οργάνώσει περιφερειακές υπηρεσίες πρώτων βοθητών για τό χειμώνα, σε τοπικό επίπεδο και στίς επιχειρήσεις. Έργο τους θα είναι:

-να φροντίζουν, σε συνεργασία μέ τούς προσκόπους και τήν Άλληλεγγύη, για τό έξοδιασμό σε τρόφιμα και κάρθουνα τών άναξιοπαθόντων ατόμων·

-να οργάνωσουν ομάδες επιφορτισμένες μέ τήν επιδιόρθωση τών κατεστραμμένων κατοικιών και να προστατεύσουν τούς ένοίκους από τά άποτελέσματα του χειμώνα·

-να χρησιμοποιήσουν τά μεταφορικά μέσα τής επιχείρησης για τή μεταφορά στα σχολεία τών παιδιών, τή μεταφορά γιατρών κ.λπ.·

-να βοηθούν τόν πληθυσμό τής πόλης να προμηθεύεται πατάτες, φρούτα και λαχανικά·

-να οργάνωσουν τή διανομή τής ξένης βοήθειας. Οι υπηρεσίες πρώτων βοθητών τών επιχειρήσεων οφείλουν να συμμετάσχουν στην επίλυση τών δυσκολιών ενεργώντας άλλοδοθηθητικά στό πλαίσιο τής έπαρχίας και τής περιοχής.

3η θέση: 'Η υπεράσπιση του επιπέδου ζωής τών εργαζομένων άπαιτεί συλλογική δράση εναντίον τής πτώσης τής παραγωγής.

Σήμερα, τό να άνακοπεί ή πτώση τής παραγωγής είναι

πρωταρχικό πρόβλημα. Γι αυτό είναι απαραίτητο να βελτιωθεί ο εφοδιασμός με την καλύτερη αξιοποίηση των αποθεμάτων της χώρας και να αυξηθούν τα μέσα εισαγωγής πρώτων υλών και ανταλλακτικών. Η απόκτησή τους εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα του προγράμματος μας άμεσου δράσεως έναντι της κρίσης, από την αποτελεσματικότητα της μεταρρύθμισης, από την αύξηση των εξαγωγών και από τις υπάρχουσες δυνατότητες πιστώσεων από Ανατολή και Δύση.

Θεωρούμε ότι η κυβέρνηση πρέπει να μελετήσει τους όρους επιστροφής της χώρας μας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τη Διεθνή Τράπεζα Αναπτύξεως και Άνοιξοδομήσεως και να παρουσιάσει στην κοινή γνώμη το αποτέλεσμα της έρευνάς της.

Ταυτόχρονα πρέπει να βάλουμε τα δυνατά μας για να μεγιστοποιήσουμε την παραγωγή χρησιμοποιώντας τα αποθέματα που έχει η χώρα μας.

1. Πρέπει να περιορίσουμε τις νέες επενδύσεις και να χρησιμοποιήσουμε τα υλικά που θα εξοικονομηθούν μ' αυτό τον τρόπο στις υπάρχουσες επιχειρήσεις.

2. Νά εκμεταλλευτούμε τα πλεονάζοντα αποθέματα υλικών, μηχανών και εγκαταστάσεων διευκολύνοντας την πώλησή τους στο εξωτερικό ή ξαναπουλώντας τα στις ιδιωτικές επιχειρήσεις μέσα στη χώρα. Και είναι απαραίτητο να καταργηθούν οι περιορισμοί που παρενοχλούν σήμερα τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων αυτών.

3. Αν πάρουμε υπόψη τη σπουδαιότητα του άνθρακα και άλλων πρώτων υλών είναι απαραίτητο να εξασφαλιστεί κατά προτεραιότητα η αύξηση της απασχόλησης στα άνθρακωρυχεία όπως και η πλήρης τεχνολογικός τους εξοπλισμός. Επίσης από τώρα να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις που θα εγγυώνται τη μελλοντική αύξηση της εξόρυξης. Παρά τη δύσκολη κατάσταση σε πολλές περιοχές της χώρας πρέπει ωστόσο να εξασφαλιστεί κατά προτεραιότητα ο εφοδιασμός των άνθρακοφόρων περιοχών με τρόφιμα. Και να ενθαρρυνθούν οι οικονομίες στην κατανάλωση κάρβουνου· κυρίως στις επιχειρήσεις αλλά και στα σπίτια.

4. Πρέπει, κατ' αρχήν, να αυξηθεί η συμμετοχή της χωριάτικης οικονομίας στην κατανομή των μέσων παραγωγής και ιδίως σε μηχανήματα, λιπάσματα, χορτονομές, ιδίως όσες έχουν υψηλή περιεκτικότητα πρωτεϊνών. Αυτά τα μέτρα θα επιτρέψουν την αύξηση της παραγωγής τροφίμων γιατί η χωριάτικη γεωργική οικονομία είναι πιο αποτελεσματική από τη δημόσια.

5. Αν πάρουμε επίσης υπόψη την καταστροφική ανεπάρκεια πρώτων υλών και ενέργειας είναι απολύτως απαραίτητο, τους επόμενους μήνες, να κλείσουν όρισμένες επιχειρήσεις. Οι σχετικές αποφάσεις πρέπει να στοιχειοθετηθούν με βάση κριτήρια οικονομικής αποτελεσματικότητας αλλά να περιοριστούν στο ελάχιστο όριο των περιπτώσεων που δεν υπάρχει απολύτως καμιά ορθολογική δυνατότητα να αλλάξει η παραγωγή τους.

6. Σε πολλούς τομείς η διάρκεια της εργασίας σήμερα δεν έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία για τον όγκο της παραγωγής. Αλλά, έχοντας συνειδητοποιήσει τις ανάγκες που απορρέουν από την κατάσταση κρίσης, μπορούμε να εγκαταλείψουμε την απαίτησή μας για την καθιέρωση το 1982 των ελεύθερων Σαββάτων. Η εκτέλεση μίας συμπληρωματικής εργασίας τα ελεύθερα Σάββατα, αν αυτό είναι δυνατό, θα εξαρτάται από τη διάθεση του προσωπικού.

7. Κατά την περίοδο της κρίσης, οι στρατιωτικές δαπάνες πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο δυνατό όριο και τα μέσα που θα εξοικονομηθούν μ' αυτό τον τρόπο να χρησιμοποιηθούν για την αύξηση της παραγωγής.

Θέση 4η: *Τό συνδικάτο αναγνωρίζει την αναγκαιότητα ν' αποκατασταθεί η ισορροπία της αγοράς στο πλαίσιο ενός έγκυρου προγράμματος πάλης εναντίον της κρίσης, σύμφωνου με μία ορθολογική μεταρρύθμιση και κατάλληλου να προστατεύει τις πλέον ασθενείς ομάδες του πληθυσμού.*

Τό κύριο μέσο για ν' αποκατασταθεί η ισορροπία της αγοράς πρέπει να είναι η αύξηση της παραγωγής και της προσφοράς εμπορευμάτων. Η αποκατάσταση βραχυπρόθεσμα της ισορροπίας της αγοράς δεν πρόκειται να επιτευχθεί μόνο μ' αυτόν τό τρόπο. Θά είναι απαραίτητο επίσης να υπάρξει μία μείωση της ζήτησης εμπορευμάτων. Τό αποτέλεσμα αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τις εξής μεθόδους:

α) με την προοδευτική αύξηση των τιμών διατηρώντας πάντα για μία μεταβατική περίοδο τά δελτία διανομής για τά κύρια καταναλωτικά είδη.

β) με τη γενική απελευθέρωση των τιμών και την ταυτόχρονη κατάργηση του συστήματος διανομής με τό δελτίο.

γ) με την σύστοιχη προς τη μεταρρύθμιση των τιμών μεταρρύθμιση του νομισματικού συστήματος.

Στό πλαίσιο αυτών των γενικών μεθόδων και με τό συνδυασμό τους υπάρχουν πολλές λύσεις. Μερικές συγκεκριμένες προτάσεις που έχουν υποβληθεί από τούς συντάκτες τους στά μέλη του συνδικάτου βρίσκονται στο παράρτημα· αλλά και άλλες προτάσεις δεν αποκλείονται.

Η ταυτόχρονη με την εφαρμογή αυτών των μεθόδων αύξηση της παραγωγής αποτελεί την προϋπόθεση της αποτελεσματικότητάς τους. Αν καμιά από αυτές δεν εφαρμοστεί τότε τό σύστημα του δελτίου θά γενικευτεί για όλα τά εμπορεύματα. Τό γενικευμένο σύστημα διανομής με τό δελτίο οδηγεί αναπόφευκτα στη σπατάλη, καταστρέφει την ισορροπία της αγοράς, δημιουργεί τεχνητή ένδεια, αυξάνει την ανάπτυξη της γραφειοκρατίας και της μύριας αγοράς, αποθαρρύνει τά κίνητρα για μιάν αποτελεσματική και παραγωγική εργασία, και διόλου δεν εγγυάται την πραγματική προστασία της αγοραστικής δύναμης του πληθυσμού.

Μόνο ολόκληρη η κοινωνία, ύστερα από δημόσια συζήτηση και αντιπαράθεση των απόψεων, θά μπορούσε, με δημοψηφισμα, ν' αποφασίσει ποιά απ' αυτές τις μεθόδους προσφέρεται περισσότερο. Τό συνδικάτο θά τό απαιτήσει. Όσο πιο γρήγορα ληφθεί αυτή η απόφαση τόσο πιο αποτελεσματικά θά εξοικονομήσουμε τό κοινωνικό κόστος από την εξισορρόπηση της αγοράς.

5η θέση: *Η πάλη εναντίον της κρίσης και η οικονομική μεταρρύθμιση πρέπει να θεθούν κάτω από κοινωνικό έλεγχο.*

Η αποτελεσματικότητα της πάλης εναντίον της κρίσης προσδιορίζεται από την επεξεργασία του προγράμματος που θά επιλέξει ο πληθυσμός και κυρίως από τον κοινωνικό έλεγχο κατά την πραγματοποίησή του. Τό συνδικάτο ελπίζει ότι στό μέλλον τον έλεγχο θά άσκει η νέα Δίαιτα (Βουλή), τά έθνικά συμβούλια και επίσης οι επιτροπές των εργαζομένων.

Όστόσο, έξελεγκτικοί θεσμοί πρέπει να δημιουργηθούν από τώρα. Οι δοκιμασίες των έτών '60 και '70 κι εκείνες του τελευταίου χρόνου μάς έμαθαν ότι όταν λείπει ο κοινωνικός έλεγχος οδηγούμαστε σε έσφαλμένες αποφάσεις και

εϋνοείται ή αδράνεια και τὰ ιδιωτικά συμφέροντα. Γι' αυτό τὸ συνδικάτο προτείνει τὴ δημιουργία ενός Κοινωνικοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας στοῦ ὁποίου τὶς ἀρμοδιότητες θὰ μπορούσαν νὰ περιλαμβάνονται ἡ ἀποτίμηση τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης, ἡ ἐκτίμηση τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης, οἱ νόμοι πού τὴν ἀφοροῦν καὶ ἐπίσης οἱ πρωτοβουλίες στὸν τομέα αὐτό. Τὸ Συμβούλιο πρέπει νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρουσιάζει σχέδια νόμου, οἱ ἐργασίες πρέπει νὰ δημοσιοποιούνται, τὰ μέλη του νὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὴν κοινωνία μέσα ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης.

6η θέση: Τὸ συνδικάτο προστατεύοντας τὸν καθένα, θὰ φροντίζει ἐιδικότερα γιὰ τοὺς πιο φτωχοὺς.

Θὰ προστατεύσουμε κατὰ προτεραιότητα ἐκείνους πού ἡ κρίση κάνει τὴ ζωὴ τους δυσκολότερη. Σύμφωνα μὲ τὶς συμφωνίες τοῦ Γκντάνσκ, θὰ ζητήσουμε ἤδη ἀπὸ τὸ 1982 ἐπίδομα ἀκρίβειας, τὴ γενίκευση τῶν ἐπιδοτήσεων γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, τὴν αὐξηση τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων καὶ τὴν ἀναγνώριση τοῦ κατώτατου ὁρίου διαβίωσης ὡς βάση γιὰ τὴν εἰσοδηματικὴ πολιτικὴ.

Τὸ συνδικάτο θεωρεῖ ὅτι οἱ ἐπιδοτήσεις πρέπει νὰ ἐγυῶνται τὴν ἀγοραστικὴ δύναμη τῶν φτωχότερων στρωμάτων. Εἶναι ἀπαραίτητο:

- οἱ ἐπιδοτήσεις νὰ χορηγοῦνται στοὺς ἐργαζομένους, τοὺς συνταξιούχους, καὶ γιὰ ὅλα τὰ προστατευόμενα ἀπ' αὐτοὺς άτομα·
 - ἡ αὐξηση τῶν τιμῶν πρέπει νὰ καθορίζει ἀναλογικὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς παροχές·
 - τὰ εἰσοδήματα πού παρέχουν δικαίωμα σὲ διάφορες παροχές πρέπει νὰ κλιμακώνονται καὶ οἱ προϋπολογισμοὶ τῶν θεσμῶν νεότητος, τῶν ἀσύλων καὶ τῶν νοσοκομείων νὰ αὐξάνονται ἀνάλογα·
 - τὸ συνδικάτο νὰ ἔχει ὡς ἀρχὴ τὴν ἀπονομὴ κοινωνικῶν παροχῶν ἀνάλογα μὲ τὸ ὕψος τῶν εἰσοδημάτων.
- Πρέπει νὰ καθιερωθεῖ κατάλογος εἰδῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντισταθμίζεται. Ἡ αὐξηση τῶν τιμῶν καὶ τὸ δικαίωμα στὶς κοινωνικὲς παροχές, ὅπως καὶ τὸ ὕψος τους, πρέπει νὰ καθορίζονται σὲ συμφωνία μὲ τὸ συνδικάτο.

IV. Ἡ τροφοδοσία τοῦ ἔθνους εἶναι ζήτημα πρωταρχικό

Τὸ συνδικάτο δὲν θὰ μείνει ἀνεργὸ μπροστὰ στὴ σημερινή κατάσταση τοῦ ἐφοδιασμοῦ. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ δημιουργηθεῖ σ' ὅλη τὴ χώρα ἓνα δίκτυο συνδικαλιστικῶν ἐπιτροπῶν, μὲ μιά κεντρικὴ συντονιστικὴ ὀργάνωση ἐπικεφαλῆς γιὰ νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἐφοδιασμό καὶ τὴν ἀγορὰ. Οἱ ἐνλόγω ἐπιτροπὲς θὰ συνεργάζονται μὲ τὸ συνδικάτο τῆς ἀγροτικῆς Ἀλληλεγγύης. Πρέπει ἐπίσης ν' ἀντιτίθενται στοῦ σύστημα τῆς ἀναλλαγῆς πού ἐφαρμόζουν οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις, πράγμα πού ἐξασθενεῖ τὴν ἀλληλεγγύη μας.

8η θέση: Τὸ συνδικάτο θὰ ἀντιταχθεῖ στὶς κοινωνικὲς ἀνισότητες πού ἐμφανίζονται μεταξὺ ἐπιχειρήσεων καὶ περιοχῶν.

Θὰ ζητήσουμε μιά σημαντικὴ αὐξηση τῶν μέσων πού διατίθενται γιὰ τὴν κοινωνικὴ πρόνοια.

Τὸ συνδικάτο ἐπιφορτίζεται νὰ μετριάσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναγκαστικῆς ὑψωσης τῶν τιμῶν πάνω στοῦ κόστος τῆς καθημερινῆς ζωῆς:

- ἐλέγχοντας τοὺς δείχτες τιμῶν τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης·
- ἐνθαρρύνοντας τὴν κοινωνικὴ πρωτοβουλία γιὰ τὸν ἐλεγχὸ τῆς ποιότητας τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τὴ δικαιολόγηση τῆς τιμῆς τους·
- ἀπαιτώντας τὴ δημιουργία ἐνός ἐιδικοῦ ταμείου πού θὰ ἀνακόπτει τὴν ἀνοδο τῶν λιανικῶν τιμῶν ὀρισμένων εἰδῶν καὶ ὑπηρεσιῶν (γάλα, σχολικὰ βιβλία, παιδικὰ ρούχα κ.λπ.).

7η θέση: Ὁ ἐφοδιασμός σὲ τροφίμα εἶναι σήμερα τὸ πιο σπουδαῖο πρόβλημα· τὰ δελτία πρέπει νὰ διατίθενται ἐντιμα, ἡ διανομὴ τῆς τροφῆς πρέπει νὰ πραγματοποιεῖται κάτω ἀπὸ πραγματικὸ κοινωνικὸ ἐλεγχό.

Δεδομένης τῆς ἔλλειψης τῶν στοιχειωδέστερων εἰδῶν διατροφῆς τὸ συνδικάτο εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ ζητήσει κανονισμοὺς τῆς διανομῆς γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ τὸ ἐλάχιστο ὄριο κατανάλωσης γιὰ κάθε πολίτη.

Σήμερα τὰ τροφίμα, καὶ ἰδίως τὸ κρέας, πού διανέμονται μὲ τὸ δελτίο, δὲν ἀντιπροσωπεύουν ἱκανοποιητικὴ διατροφή δεδομένου ὅτι λείπουν ἄλλα βασικὰ τροφίμα (ψάρια, γαλακτοκομικὰ προϊόντα κ.λπ.).

Τὸ συνδικάτο ἀπαιτεῖ ἐνεργητικὴ κυβερνητικὴ παρέμβαση ὥστε τὰ εἶδη πού διανέμονται μὲ τὸ δελτίο νὰ βρίσκονται στὴν ἀγορὰ σὲ ἱκανοποιητικὴ ποσότητα καὶ κυρίως νὰ δοθοῦν κίνητρα στοὺς ἀγρότες γιὰ νὰ παραδίδουν τὰ ζῶα τους καὶ νὰ βελτιώνουν τὴν κτηνοτροφία τους.

Στὸ βαθμὸ πού αὐξάνονται ἡ παραγωγή καὶ ἡ παράδοση προϊόντων θὰ πρέπει νὰ βελτιώνεται καὶ ἡ ποιότητα τῶν διατιμημένων εἰδῶν. Θὰ ζητήσουμε τὴν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ συστήματος διατίμησης ὥστε οἱ ἀνάγκες σὲ προϊόντα πού μοιράζονται μὲ τὸ δελτίο νὰ ἱκανοποιούνται χωρὶς νὰ σχηματίζονται οὐρές μπροστὰ στὰ μαγαζιά.

Ἡ οἰκονομικὴ μεταρρύθμιση ἐπιφυλάσσει τοὺς κινδύνους μεγάλων κοινωνικῶν καὶ μισθολογικῶν ἀνισότητων ἀνάμεσα στὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὶς περιοχές. Πρέπει νὰ δημιουργήσουμε τὶς συνθήκες γιὰ τὴν ἐξάλειψη αὐτῶν τῶν ἀνισότητων.

Θὰ προσπαθήσουμε:

1. νὰ περάσει στὴν ἀρμοδιότητα τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς ἡ κοινωνικὴ δράση καὶ οἱ κοινωνικὲς παροχές πού διευθύνονται ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις·
 2. νὰ δημιουργήσουμε ἓνα ἐθνικὸ κοινωνικὸ ταμεῖο κάτω ἀπὸ κοινωνικὸ ἐλεγχό, πού θὰ μπορεῖ νὰ ἐξαλείψει τὶς ἀνισότητες, μεταβιβάζοντας τὰ κεφάλαια ἀπὸ μὴν περιοχὴ σὲ ἄλλη·
- Πρὸς τὸ παρόν τὸ συνδικάτο δραστηριοποιεῖται μὲ τὸ σκοπὸ:

1. να αλλάξει τη χρηματοδότηση της κοινωνικής δραστηριότητας στις επιχειρήσεις. Σε μία αναμορφωμένη επιχείρηση ή σημασία των κοινωνικών πόρων εξαρτάται από τον αριθμό των εργαζομένων και όχι από τη μισθοδοτούμενη μάζα·
2. να γίνουν προσιτές στον τοπικό πληθυσμό οι κοινωνικές παροχές της επιχείρησης (παιδικοί σταθμοί, πολιτιστικά έντευκτήρια, μέσα μεταφοράς)·
3. να δημιουργηθούν μικτές επιτροπές με τη συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής ή της γειτονιάς, για να σχηματίσουν τοπικές επιτροπές που θα αποφασίζουν για την αξιοποίηση και την ανάπτυξη της κοινωνικής βάσης.

Η προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων, ο τρόπος που τους συμπεριφέρεται πραγματικά ο εργοδότης, οι συνθήκες εργασίας, η υγεία και η ασφάλειά τους, καθώς και η δίκαιη αμοιβή που τους οφείλεται, θα είναι βασικός άξονας της δραστηριότητας του συνδικάτου.

9η θέση: Πρέπει να εξασφαλιστεί η εγγύηση του δικαιώματος για εργασία και να αναμορφωθεί το μισθολογικό σύστημα.

Διεκδικούμε το δικαίωμα όλων για εργασία· δεν πρέπει να υπάρχει ανεργία. Είναι έφικτος ο ανακαθορισμός της πολιτικής της απασχόλησης, και μάλιστα χωρίς ανεργία. Έτσι, στις επιχειρήσεις όπου προβλέπεται μείωση παραγωγής πρέπει να τροποποιηθούν οι όροι εργασίας για να διατηρηθεί ή απασχόληση, ή να μειωθούν τα ωράρια χωρίς να μειωθεί ο μισθός (...).

Για την αναμόρφωση του μισθολογικού συστήματος έχουμε πολλούς αντικειμενικούς στόχους:

- ένιαιο πρίμ·
- ο ελάχιστος μισθός να αντιστοιχεί στα 50% του μέσου μισθού και να είναι πάνω από το ελάχιστο όριο διαβίωσης·
- φορολόγηση των υψηλών μισθών (έχουμε διάφορες προτάσεις επ' αυτού)·
- αύξηση του βασικού μισθού με σημαντικά πρίμ για τους εργαζομένους σε βαριές ή ανθυγιεινές εργασίες· ωστόσο αυτό δεν πρέπει να εμποδίζει τον αγώνα για τη θελίωση των συνθηκών εργασίας·
- κατάργηση του μισθού κατ' αποκοπήν·
- πραγματοποίηση συμφωνιών κατά κλάδους, στο πλαίσιο των συλλογικών συμβάσεων, με διατήρηση της προτεραιότητας σε κλάδους όπου υπάρχει ανάγκη χειρωνακτικής εργασίας.

Τό συνδικάτο συμβουλεύει να μη γίνουν νέες συλλογικές συμβάσεις, προτού καθοριστεί αυτό το σημείο από την Έθνική Έπιτροπή. Αυτό δεν αποκλείει τη δυνατότητα διαπραγματεύσεων με τους εργοδότες.

V. Μιά άλληλέγγουα κοινωνία, μία κοινή πολιτική

12η θέση: Τό συνδικάτο υιοθετεί όλες τις δυνατές πρωτοβουλίες που εμπεριέχονται στο Σύνταγμα για να ικανοποιήσει τις πιό επείγουσες ανάγκες.

Θά προσπαθήσουμε να πετύχουμε ενιαία προστασία των μισθών, διατηρώντας ωστόσο την αυτονομία των επιχειρήσεων. Αν καμιά επαγγελματική κατηγορία διαπραγματεύεται για τους μισθούς πρέπει να έχει σημείο αναφοράς τον μέσο μισθό ανά κατηγορία για να επεξεργαστεί τό σχέδιο σύμβασης.

Θά συσταθεί μία επιτροπή μισθολογίου για να ελέγχει τά σχέδια αναμόρφωσης του μισθολογικού συστήματος και των συλλογικών συμβάσεων.

10η θέση: Πρέπει να εξασφαλιστεί η εγγύηση της ασφάλειας και την υγείας των εργαζομένων.

Τό συνδικάτο αναλαμβάνει την υποχρέωση να ελέγχει τις έγκαταστάσεις, τη λειτουργία των μηχανών και την οργάνωση της εργασίας. Στη βάση των νέων αρχών πρέπει να πετύχει ένα σύστημα επιθεώρησης της εργασίας (...).

11η θέση: Τό δικαίωμα εργασίας πρέπει να βασίζεται στην υπεράσπιση των κοινών συμφερόντων των εργαζομένων.

Τό συνδικάτο θεωρεί ότι είναι αναγκαία ή βαθιά αναμόρφωση του δικαιώματος εργασίας και της ασφάλειας, ειδικότερα σε ό,τι αφορά τά ακόλουθα σημεία:

- κατάργηση κάθε περιορισμού στην έκλογή εργασίας·
- ίσοτιμία δικαιωμάτων και καθηκόντων στο συμβόλαιο εργασίας·
- τό συνδικάτο θά αναλάβει πρωτοβουλίες νομικής φύσεως, σχετικά με τις σχέσεις στην εργασία και με την ασφάλεια·
- τό συνδικάτο πρέπει να έχει τη δυνατότητα νόμιμης επέμβασης για να πετύχει αξιοπρεπείς όρους εργασίας και ασφάλειας·
- δυνατότητα επίτευξης συλλογικών συμβάσεων που αφορούν τά επαγγέλματα, τους κλάδους δραστηριοτήτων ή τους χώρους των ειδικών εργασιών·
- λύση των εργατικών διαφορών με ανεξάρτητα και ισόδυναμα δικαστήρια·
- κατάργηση των πειθαρχικών ποινών που εφαρμόζονται στο μισθό, στις διακοπές, στην ασφάλιση·
- δημιουργία θέσεων για την εργασία έγκυων και νομοθεσία που να προστατεύει την εργασία των φυλακισμένων.

Τό συνδικάτο επεξεργάζεται μ' αυτό τον τρόπο τις δικές του προτάσεις σχετικά με την αναμόρφωση του δικαιώματος εργασίας, της ασφάλειας και των σχετικών κανονισμών.

Τό συγκεντρωτικό σύστημα απέδειξε την αναποτελεσματικότητα και τη μη προσαρμοστικότητά του. Ο λαός τό απορρίπτει, αλλά ταυτόχρονα περιμένει παθητικά τά μέτρα που θά πάρει τό Κράτος.

Ἡ κοινωνική πολιτική πρέπει νά κοινωνικοποιηθεῖ πραγματικά καί νά ἀκολουθήσει τίς παρακάτω ἀρχές.

Ἐντικειμενικός σκοπός τῆς συνδικαλιστικῆς δράσης τοποθετεῖται σέ ἕνα σαφέστατο καθορισμένο πλαίσιο, δηλαδή τούς κλάδους ἢ τίς περιοχές.

1. Στό συνδικάτο ἀνήκει ἡ ὑποχρέωση νά ἀποφασίζει γιά τούς πλατύτερους προσανατολισμούς τῆς δράσης του καί νά προσδιορίζει τίς προτεραιότητες. Γι' αὐτό ἀπορρίπτουμε τά σημερινά σχήματα, καί εἰδικά τό ὅτι τό συνδικάτο δέν μπορεῖ νά δίνει ἰδιαίτερες ἐντολές στίς ἐπιτροπές τῆς ἐπιχείρησης.

2. Στήν ἐπιχείρηση ἡ βιομηχανική ἐπιτροπή φροντίζει κυρίως γιά τίς συνθήκες ἐργασίας, τούς μισθοῦς καί τήν ἀπασχόληση· στούς χώρους κατοικίας τό συνδικάτο θά ἀναλάβει ἄλλα καθήκοντα.

Οἱ ἐπιτροπές τῆς ἐπιχείρησης πρέπει νά συνεργάζονται μέ τίς ἄλλες ἐπιτροπές τῆς περιοχῆς τους καί, ὅταν τό ἐπιτρέπει ἡ ἐπιρροή τους, νά ἐννοοῦν τήν τοπική αὐτοδιαχείριση.

3. Οἱ αὐτοδιαχειριζόμενες ὁμάδες τῶν κατοίκων πόλεων, οἱ τοπικές ἐνώσεις, καθώς καί ὅσες ἐπιτροπές ἀποφασίζουν γιά τίς πρωτοβουλίες σχετικά μέ τό κοινό συμφέρον θά παίξουν συμπληρωματικό ρόλο στήν ἐθνική αὐτοδιαχείριση, πού θά λάβει ἀποφάσεις σέ μεγαλύτερη κλίμακα καί θά συμφιλιώσει τά ἀντικρουόμενα συμφέροντα.

4. Κάθε ἀπόφαση πού ἀφορᾶ τήν κοινότητα, τή λύση τῶν ἀντίθετων τοπικῶν καί κλαδικῶν συμφερόντων, πρέπει νά ἐλέγχεται ἀπό ὅλους, συνεπῶς ὁ ρόλος τοῦ συμβουλίου ἐπιτήρησης χρειάζεται ἀναθεώρηση, ὅπως χρειάζεται ἐπανεξέταση τά προβλήματα ἀσφάλειας στήν ἐπιχείρηση κτλ.

5. Τό συνδικάτο θά ξαναζωντανέψει τήν ἰδέα τῆς ἀλληλοβοήθειας, δημιουργώντας ὑπηρεσίες πού θά ἐξασφαλίσουν καλύτερη κατάρτιση τῶν κοινωνικῶν λειτουργῶν.

13η θέση: Τό συνδικάτο ὑπερασπίζεται τό δικαίωμα τῆς οἰκογένειας γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν της καί τήν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς συνείδησης.

Ἡ οἰκογενειακή πολιτική πρέπει νά ἐπιτρέπει τήν ἀνάπτυξη τῆς νέας γενιάς καί τήν βελτίωση τῶν συνθηκῶν ζωῆς τῆς οἰκογένειας, τόσο στόν οἰκονομικό καί ὑγειονομικό τομέα ὅσο καί στήν ἐκπαίδευση.

Οἱ ἐπιτροπές ἐπιχειρήσεων καί τά ἄλλα συνδικαλιστικά στελέχη θά ἔχουν γιά ἀντικειμενικό στόχο τῆς ἐργασίας:

1. Τήν κατάργηση τῆς νυχτερινῆς ἐργασίας γιά τίς γυναῖκες.

2. Γιά τίς ἐγκύους τήν εἰσαγωγή ὥραριων «κατ' ἐπιλογὴν» καί τή δυνατότητα νά δουλεύουν μέρος τοῦ ὥραριου.

3. Τήν ἐξαίρεση γυναικῶν ἀπό κάθε βαριά ἐργασία (μεταφορά μεγάλων φορτίων κ.ἄ.), τήν ἐξασφάλιση προστατευμένης ἀπασχόλησης καί ἀνάπαυσης ἀπό τόν ἑβδομο μήνα τῆς ἐγκυμοσύνης, ἐκτός ἀπό τίς ἐνενήντα ὀχτώ μέρες ἀδειας γιά λόγους μητρότητας πού ἰσχύει σήμερα.

4. Τή δημιουργία προστατευόμενου τομέα ἀγορᾶς γιά τήν πώληση εἰδῶν πού κατασκευάζουν οἱ ἀνάπηροι καί οἱ ἀπροσάρμοστοι. Ὁ τομέας αὐτός πρέπει νά εἶναι ὑποχρεωτικός καί θά ἐλέγχεται ἀπό τό συνδικάτο.

Τό συνδικάτο θά ἐγκρίνει:

– τίς τοπικές πρωτοβουλίες ἀλληλοβοήθειας καί ἄμυνας τῶν οἰκογενειῶν, ὅπως τήν «Οἰκογενειακή Ἀλληλεγγύη».

– ἐξωνοσοκομειακά ὑγειονομικά κέντρα καί τίς προγαμιαίες ἰατρικές ἐπισκέψεις·

– τά μέτρα πού παρέχουν ἀξιοπρεπεῖς συνθήκες ζωῆς στίς ἀγαμες μητέρες καί ἀποθαρρύνουν τίς ἐκτρώσεις·

– τήν ἀνάπτυξη ἰδρυμάτων γιά τήν οἰκογενειακή προστασία.

Ἐπιπλέον τό συνδικάτο πρέπει νά φτάσει:

1. Στήν ἐνιαία διαμόρφωση, πού προβλέπεται στά 21 σημεία, τῶν βάσεων ὑπολογισμοῦ τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων γιά ὅλες τίς κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (συμπεριλαμβανομένων καί τῶν ἀγροτῶν-ἐργατῶν)· τά ἐπόμενα χρόνια οἱ οἰκογενειακές ἐπιδοτήσεις πρέπει νά εἶναι ἀπό τά βασικά στοιχεῖα γιά τόν περιορισμό τῶν ἀνισοτήτων καί πρέπει νά ὑπολογίζονται σύμφωνα μέ τά ἔσοδα τῶν οἰκογενειῶν, ὥστε σταδιακά νά καλύπτουν τά ἔσοδα ἐκπαίδευσης τῶν παιδιῶν.

2. Στήν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος ἐπιδότησης μητρότητας σέ ὅλες τίς μητέρες (καί ὄχι μόνο στίς ἐργαζόμενες), γιά δύο ἢ τρία χρόνια.

3. Στήν ἐπέκταση τοῦ προσχολικοῦ τομέα καί καλύτερη προστασία τῶν παιδιῶν στούς παιδικούς σταθμούς καί τά κέντρα μητρότητας. Πρέπει νά ἀνοίξουμε παιδικές χαρές «Κόρτσακ» καί νά ξαναδώσουμε στούς ἱερωμένους τή δυνατότητα νά διευθύνουν παιδικούς σταθμούς καί κέντρα μητρότητας.

Τροποποίηση τοῦ συστήματος ἀγορᾶς ἐπί πιστώσει.

Ἐπικύρωση τῆς σύμβασης MOP γιά τή γυναικεία νυχτερινή ἐργασία στή βιομηχανία.

14η θέση: Τό συνδικάτο θά ὑπερασπιστεῖ τά δικαιώματα τῶν ἠλικιωμένων, τῶν ἀναπήρων καί τῶν ἀνιάτων.

(...)

15η θέση: Μπροστά στούς κινδύνους πού ἀπειλοῦν τή φύση, ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες τοῦ συνδικάτου θά εἶναι ἡ προστασία τῆς υγείας.

Ἡ πολιτική στόν τομέα τῆς υγείας δέν εἶναι ἀποτελεσματική καί θρῖσκει πολλά ἐμπόδια:

Ἡ ἔλλειψη φαρμάκων, προσωπικοῦ καί μεταφορικῶν μέσων προκαλεῖ τή χειροτέρευση τῶν δημοσίων ὑγειονομικῶν ὑπηρεσιῶν.

Γιά νά θεραπευθεῖ αὐτή ἡ κατάσταση καί νά ἐκλείψουν οἱ κίνδυνοι πού ἀπειλοῦν τόν πληθυσμό, πρέπει νά δοθοῦν σημαντικά μέσα στίς ὑγειονομικές ὑπηρεσίες (...).

16η θέση: Τό συνδικάτο στόν ἀγῶνα γιά τό περιβάλλον.

Ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος ἀπαιτεῖ:

1. Ἀναγνώριση τῆς προτεραιότητος τῶν κοινωνικῶν ἀντικειμενικῶν στόχων ἐναντί τῆς παραγωγῆς.

2. Λήψη προστατευτικῶν μέτρων καί δημοσίευσή τους.

3. Συνειδητοποίηση τῆς λεηλάτησης καί τοῦ ἀφανισμοῦ

του φυσικού περιβάλλοντος στο οικονομικό επίπεδο και εισαγωγή ακίνδυνων τεχνικών και χωρίς κινδύνους μόλυνσης.

4. Γνήσια υπεράσπιση της φύσης, του περιβάλλοντος και καλύτερη χρησιμοποίηση των φυσικών άλυσιών και πάρκων.

Κατά συνέπεια απαιτούμε:

1. Έξασφάλιση ότι θα δοθεί ή πρέπει σημασία στην προστασία του περιβάλλοντος τόσο κατά την έπεξεργασία όσο και κατά την ύλοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης.

2. Δημιουργία ταμείων για την άμυνα κατά της καταστροφής του περιβάλλοντος. Αυτά τα ταμεία θα βρίσκονται στη διάθεση των αυτοδιαχειριζόμενων κοινοτήτων.

3. Νέους κανονισμούς σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, που θα επιτρέπουν παρέμβαση του συνδικάτου.

4. Έκπροσώπους στις οργανώσεις όλων των ενώσεων που αγωνίζονται για την προστασία της φύσης.

5. Καταγραφή των επιχειρήσεων που η δραστηριότητά τους απειλεί το περιβάλλον. Πρέπει απαραίτητα να γνωρίζουμε τα σχέδια καθαρισμού των υδάτων και κατασκευής νέων βιομηχανικών μονάδων.

6. Πληροφόρηση για τους κινδύνους που απειλούν τη φύση και τη δημόσια υγεία, και δημοσίευση του περιεχομένου σχολικών προγραμμάτων που θα μελετούν αυτά τα ζητήματα.

Για να λύσουμε αυτά τα προβλήματα πρέπει:

1. Να παρακινήσουμε τα μέλη να προσχωρήσουν στις επιτροπές προστασίας του περιβάλλοντος· να ελέγξουμε τη νομιμότητα των βιομηχανικών δραστηριοτήτων· να προωθήσουμε νέες τεχνικές χωρίς κίνδυνο για τη φύση· να εκσυγχρονίσουμε τα εργοστάσια.

2. Οι τοπικές εμπειρίες από τις προσπάθειες για προστασία της φύσης πρέπει να εμπνεύσουν τις επιχειρήσεις που επιδιώκουν τη βελτίωση του περιβάλλοντος.

3. Το συνδικάτο θα αποφανθεί για τα κρατικά σχέδια και τα νομοθετήματα που αφορούν το ζήτημα αυτό.

17η θέση: Το συνδικάτο απαιτεί να γίνουν σεβαστά

VI. Η αυτοδιαχειριζόμενη Δημοκρατία

19η θέση: Η πολυφωνία των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών ιδεών πρέπει να αποτελεί βάση της αυτοδιαχειριζόμενης Δημοκρατίας.

1. Ο δημόσιος βίος στην Πολωνία χρειάζεται βαθιά αναμόρφωση, που πρέπει να οδηγεί στην οριστική καθιέρωση της αυτοδιαχείρισης, της δημοκρατίας και της πολυφωνίας. Γι' αυτόν το λόγο θα αγωνιστούμε τόσο για την αλλαγή των δομών του Κράτους όσο και για τη δημιουργία και

τά στοιχειώδη δικαιώματα του λαού για κατοικία και να υπάρξει προσπάθεια βελτίωσής της.

(...)

18η θέση: Το συνδικάτο πρέπει να φροντίσει για να έχει κάθε εργαζόμενος ελεύθερο χρόνο και να τον εκμεταλλεύεται για τη μόρφωσή του.

1. Τα μέλη του συνδικάτου θα χρησιμοποιηθούν για να δημιουργήσουν οργανώνοντας καλύτερα το χρόνο εργασίας, τη δυνατότητα για μόρφωση και διασκέδαση τις ώρες της σχολής.

2. Για να γίνει αυτό, το συνδικάτο θα εργαστεί για την καθιέρωση της εβδομάδας των πέντε ημερών, για όλους και βαθμιαία, πράγμα έφικτό με τη βελτίωση της λειτουργίας της οικονομίας.

Το συνδικάτο, έχοντας βέβαια υπόψη τις κοινωνικές ανάγκες, θα εξετάσει ιδιαίτερα το πρόβλημα της σαθρατιάτικης και της κυριακάτικης άπασχόλησης αυτών που εργάζονται σε δημόσιες υπηρεσίες, στο εμπόριο και στον τομέα του πολιτισμού.

3. Για να είναι οι άδειες πραγματικά περίοδος αναψυχής, το συνδικάτο θα δραστηριοποιηθεί για να πετύχει:

- οικονομική βδθήθεια που προβλέπεται στον κοινωνικό προϋπολογισμό της επιχείρησης ώστε να μπορούν όλοι να έχουν ελεύθερο χρόνο·
- μεγαλύτερες άδειες.

Έτσι, θα δημιουργηθούν οι όροι για μορφωτική και πολιτιστική δραστηριότητα κατά τις διακοπές.

Το συνδικάτο πρέπει να πετύχει, για τα μέλη του στο επίπεδο των επαγγελματικών κλάδων, τη δυνατότητα άποχής λίγων ωρών από την εργασία τους, για να ασχοληθούν με προβλήματα διαχείρισης. Αυτές οι ώρες σε επίπεδο της επιχείρησης ή σε κοινωνικό επίπεδο θα αφιερώνονται στη δημιουργία τοπικών ή πιο γενικών υπηρεσιών. Το συνδικάτο πρέπει κατόπιν να φροντίσει να καθιερωθεί αυτός ο χρόνος και στους εργαζόμενους των παραρτημάτων των επιχειρήσεων.

Το συνδικάτο θα ενθαρρύνει τη δημιουργία διεπιχειρησιακών και τοπικών λεσχών σωματικής άγωγής, με αντικειμενικό στόχο τη δημιουργία αληθινής χαλάρωσης με ψυχαγωγικές και άθλητικές δραστηριότητες.

ανάπτυξη ανεξάρτητων και αυτοδιαχειριζόμενων θεσμών σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορεί να υπάρξει εγγύηση για τη συμφωνία των θεσμών του δημόσιου βίου με τις ανάγκες των ανθρώπων, με τους κοινωνικούς και εθνικούς πόθους των Πολωνών. Ακόμα, αυτές οι αλλαγές είναι αναγκαίες για να βγει η χώρα από την οικονομική κρίση. Θεωρούμε ότι η πολυφωνία, η δημοκρατία και η ελευθερία πλήρους απόλαυσης των συνταγματικών νόμων είναι εγγυήσεις που θα μās διασφαλίσουν ότι δεν θα πάνε χαμένες άλλη μιά φορά η θυσία και η προσπάθεια των εργαζόμενων.

2. Το συνδικάτο μας είναι ανοιχτό και έτοιμο να συνεργαστεί με τὰ διάφορα κοινωνικά κινήματα, ειδικά με τὰ συνδικάτα που δημιουργήθηκαν μετά τόν Αύγουστο του 1980 και ἀνήκουν στο πλατύ κίνημα τῆς Ἀλληλεγγύης, ὅπως τὸ συνδικάτο τῶν Ἀγροτῶν, τὸ συνδικάτο τῶν Βιοτεχνῶν, τὸ συνδικάτο τῶν Ὁδηγῶν ἰδιωτικῶν αυτοκινήτων καί με ἄλλα ἀνεξάρτητα καί αὐτοδιαχειριζόμενα συνδικάτα που οἱ ἰσχύοντες νόμοι τούς ἀπαγορεύουν νά ἐνωθοῦν με τὸ κίνημά μας. Αὐτοὶ οἱ νόμοι πρέπει νά ἀλλάξουν. Σήμερα, στήν Πολωνία, ἡ συνδικαλιστική ἐλευθερία καί ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῆς συνδικάτου ἔχουν πρωταρχική σημασία γιά τούς ἐργαζομένους. Γι' αὐτό τὸ λόγο θεωροῦμε ὅτι ὁ νόμος γιά τὰ συνδικάτα εἶναι ὁ, τὸ πολυτιμότερο κατέχουμε. Αὐτός ὁ νόμος πρέπει νά ἐγγυᾶται τὶς ἐλευθερίες που προαναφέραμε.

3. Τὸ συνδικάτο μας ἔχει ἰδιαίτερους δεσμούς με τὴν Ἀνεξάρτητη Φοιτητικὴ Ἐνώση καί με τὰ διάφορα ἀνεξάρτητα κινήματα τῶν νέων, ὅπως ὁ προσκοπισμός. Αὐτές οἱ ὀργανώσεις καί οἱ ἐνώσεις συναντοῦν πολλές δυσκολίες, τόσο στὶς δραστηριότητές τους ὅσο καί στὴν ἀναγνώρισή τους. Θεωροῦμε ὅτι πρέπει νά ψηφιστεῖ νέος νόμος γιά τὰ σωματεία που θὰ ἐγγυᾶται στοὺς πολίτες ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ συνεταιρίζεσθαι.

4. Κρίνουμε ὅτι οἱ ἀρχές τῆς πολυφωνίας πρέπει νά ἐφαρμοστοῦν στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Τὸ συνδικάτο μας θὰ βοηθήσει καί θὰ προστατεύσει τὶς πρωτοβουλίες τῶν πολιτῶν, που ἔχουν στόχο νά προτείνουν διάφορα κοινωνικοπολιτικά καί οἰκονομικά προγράμματα στὴν κοινωνία. Ἀλλά θὰ ἀντιταχθοῦμε σὲ κάθε πρωτοβουλία τῶν ἡγετῶν τοῦ συνδικάτου μας νά δημιουργήσουν πολιτικά κόμματα.

5. Τὸ συνδικάτο μας, πιστό στὶς ἀρχές τῆς πολυφωνίας, δέχεται τὴ δυνατότητα συνύπαρξης με ἄλλα συνδικάτα.

6. Χωρὶς ὀλοκληρωτικὴ ἀναμόρφωση τοῦ ποινικοῦ κώδικα, καί ἰδιαίτερα ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ ποινικοῦ κώδικα που ἔχει ἀποδοκιμασθῆναι γιά τὴν καταστολὴ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτη, οἱ ἀρχές τῆς πολυφωνίας θὰ ἀπειλοῦνται πάντα.

20ῆ θέση: *Ἡ ἀuthεντικὴ αὐτοδιαχείριση εἶναι ἐγγύηση γιά μιά αὐτοδιαχειριζόμενη Δημοκρατία.*

Τὸ σύστημα που συνδέει τὴν οἰκονομικὴ με τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, θεμελιωμένο στὴ σταθερὴ ἐπέμβαση τοῦ κόμματος στὴ λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ αἰτία γιά τὴ σημερινὴ κρίση τῆς οἰκονομίας μας. Ἀκόμα, εἶναι ἡ αἰτία γιά τὴν ἀνισότητα στὴν ἐπαγγελματικὴ προαγωγή. Ἡ λεγόμενη ἀρχὴ τῆς «Νομενκλατούρας» καθιστᾶ ἀδύνατη κάθε ὀρθολογικὴ πολιτικὴ γιά τὴν προαγωγή τῶν στελεχῶν καί καθιστᾶ πολίτες δευτέρας κατηγορίας τούς ἐκτός κόμματος ἐργαζομένους.

Ἡ μόνη λύση γιά νά ἀλλάξει αὐτὴ ἡ κατάσταση εἶναι νά δημιουργηθοῦν αὐτοδιαχειριζόμενες ἐπιτροπές ἐργαζομένων, που θὰ δώσουν τὴν ἀληθινὴ ἐξουσία ἀποφάσεων στό προσωπικό τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ συνδικάτο μας ἀπαιτεῖ τὴν καθιέρωση τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαχείρισης στὶς συνεργατικές. Εἶναι ἀπαραίτητο νά ψηφιστεῖ νέος νόμος που νά προστατεύει τὶς συνεργατικὲς ἀπὸ τὴν παρέμβαση τῆς κρατικῆς διοίκησης.

21ῆ θέση: *Οἱ νομοθετικά καί οἰκονομικά αὐτόνομες τοπικὲς αὐτοδιαχειριστικὲς δομές πρέπει νά ἐκπροσωποῦν πραγματικά τὰ συμφέροντα τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ.*

Ἡ ἀuthεντικότητα τῆς αὐτοδιαχείρισης μιάς τοπικῆς δομῆς θεμελιώνεται στὴν ἀρχὴ τῶν ἐλευθέρων ἐκλογῶν: Οἱ ἐκλογικοὶ κατάλογοι, πρέπει νά εἶναι ἀνοιχτοὶ γιά ὅλους. Ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι εἶναι ἴσοι. Πρέπει νά ὀργανωθεῖ πλατιά προεκλογικὴ ἐκστρατεία γιά νά μπορέσουν οἱ ὑποψήφιοι νά παρουσιάσουν τὶς ἀπόψεις τους. Με τούς ἴδιους ὅρους πρέπει νά γίνουν καί οἱ προσεχείς ἐκλογές στὰ ἐθνικὰ συμβούλια.

Ἡ Ἀλληλεγγύη θὰ ἐπιμένει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὸ συνδικάτο μας θὰ ἐπεξεργαστεῖ γιά τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1981 ἕνα σχέδιο ἐκλογικοῦ συστήματος που θὰ τὸ προτείνει στὴ Δίαιτα, ὕστερα ἀπὸ γνωμοδότηση τῶν μελῶν μας.

Τὰ τοπικὰ ὀργανα αὐτοδιαχείρισης πρέπει νά ἔχουν τὸ δικαίωμα νά ἀποφασίζουν γιά τὸ σύνολο τῶν τοπικῶν υποθέσεων. Μποροῦν νά ἐλέγχονται ἀπὸ τὴν κρατικὴ διοίκηση, σύμφωνα με τὸ νόμο. Ὁ ἔλεγχος θὰ περιορίζεται στὴ δραστηριότητα αὐτῶν τῶν ὀργανῶν, γιά νά διαπιστωθεῖ ἂν εἶναι σύμφωνη με τὸ νόμο. Σὲ περίπτωση διαφωνίας μεταξύ μιάς αὐτοδιαχειριζόμενης ὀργάνωσης καί τῆς διοίκησης, θὰ ἀποφανθοῦν τὰ ἀρμόδια δικαστήρια. Τὰ τοπικὰ ὀργανα αὐτοδιαχείρισης πρέπει νά ἔχουν τὸ δικαίωμα οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων. Ἐπίσης πρέπει νά ἔχουν τὴ δυνατότητα συνεργασίας με ἄλλες αὐτοδιαχειριζόμενες ὀργανώσεις. Γιά νά μπορέσουν οἱ αὐτοδιαχειριζόμενες ὀργανώσεις νά ὑλοποιήσουν αὐτὰ τὰ καθήκοντα πρέπει νά ἔχουν τὸ καθεστῶς νομικοῦ προσώπου καί τὸ δικαίωμα ἐξασφάλισης οἰκονομικῶν μέσων (τοπικοὺς φόρους, κ.λπ.)

Τὸ πρῶτο Συνέδριο τῆς Ἀλληλεγγύης συνιστᾶ στὴν Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ νά ἐπεξεργαστεῖ τὸ σχέδιο νόμου γιά τὴν τοπικὴ αὐτοδιαχείριση, σύμφωνα με τὶς παραπάνω ἀρχές. Αὐτὸ τὸ σχέδιο θὰ μελετηθεῖ καί θὰ προταθεῖ ὕστερα ἀπὸ γνωμοδότηση, στὴ Δίαιτα. Ἡ Ἀλληλεγγύη θὰ ἐνθαρρύνει κάθε πρωτοβουλία τῶν αὐτοδιαχειριζόμενων ὀργανώσεων γιά τὴ λύση τῶν προβλημάτων που σχετίζονται με τὴν οἰκονομικὴ κρίση.

22ῆ θέση: *Οἱ ὀργανώσεις καί οἱ δομές αὐτοδιαχείρισης πρέπει νά ἐκπροσωποῦνται στὰ ἀνώτατα κλιμάκια τῆς κρατικῆς ἐξουσίας.*

1. Εἶναι ἀναγκαῖο νά παραχωρηθεῖ στὰ συνδικάτα τὸ δικαίωμα νομοθετικῆς πρωτοβουλίας.

2. Θὰ ἀγωνιστοῦμε γιά νά ἀνακτήσει ἡ Δίαιτα τὶς ἀνώτερες δυνατὲς ἐξουσίες. Τὸ νέο ἐκλογικὸ σύστημα πρέπει νά τῆς δώσει ἀληθινὰ ἀντιπροσωπευτικὸ χαρακτῆρα.

3. Θεωροῦμε χρήσιμο νά ἐξετάσουμε τὴν ἀναγκαιότητα δημιουργίας μιάς ὀργάνωσης αὐτοδιαχείρισης στὰ ἀνώτατα ἐπίπεδα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Θὰ ἔχει καθήκον νά ἐλέγχει τὴν ὑλοποίηση τοῦ προγράμματος οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων καί τὶς δραστηριότητες τῶν περιφερειακῶν αὐτοδιαχειριζόμενων ὀργανώσεων.

23ῆ θέση: *Τὸ σύστημα πρέπει νά ἐγγυᾶται τὶς βασικὲς ἐλευθερίες τοῦ πολίτη, καί νά σέβεται τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσοτιμίας ὅλων τῶν πολιτῶν καί ὅλων τῶν θεσμῶν τοῦ δημόσιου βίου.*

Αὐτὸ ἀπαιτεῖ:

1. Τὸ σεβασμὸ τῶν ἀρχῶν καί τῶν δεσμεύσεων που ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς διεθνεῖς συμβάσεις, ἐπικυρωμένες ἀπὸ τὴν Πολωνία, καί τὸν Παγκόσμιο Χάρτη τῶν Δικαιωμάτων

του Άνθρώπου. Ειδικά η επικύρωση από την Πολωνία του προαιρετικού στον Παγκόσμιο Χάρτη των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου πρωτοκόλλου που προβλέπει διεθνή έλεγχο για την πρακτική εφαρμογή του Χάρτη, θά είναι για μας απαραίτητη εγγύηση.

2. Τη ρητή δήλωση της αρχής της ισοτιμίας όλων των πολιτών στο Σύνταγμα, ανεξάρτητα από πεποιθήσεις, ιδέες και πολιτικές συμπάθειες.

3. Την ύποταγή στο νόμο όλων των παραγόντων του δημόσιου βίου, συμπεριλαμβανομένων και των πολιτικών και κοινωνικών οργανώσεων. Είναι απαραίτητο να βελτιωθούν τα άρθρα του Συντάγματος που ασχολούνται με το ρόλο αυτών των οργανώσεων και να προσδιοριστεί ρητά η νομική τους κατάσταση ως προς τη Δίαιτα και τα άλλα όργανα της διοικητικής εξουσίας.

4. Τη δημιουργία ανεξάρτητου Συνταγματικού Δικαστηρίου (ή ενός αντίστοιχου δικαστικού τμήματος στον Άρειο Πάγο) που θά αποφαινεται για τη συνταγματικότητα των ψηφιζόμενων νόμων και για τη νομιμότητα άλλων δικαιωμάτων και κανονισμών. Το Συνταγματικό Δικαστήριο πρέπει ακόμα να ελέγχει τη συμφωνία των νόμων με τα διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου.

5. Τη βελτίωση του νόμου για τις συγκεντρώσεις, τά σωματεία και τά διαβατήρια (ο νόμος για τά διαβατήρια πρέπει να εκφράζει τό δικαίωμα του καθενός να επιλέγει ελεύθερα τόν τόπο διαμονής, ακόμα και στό εξωτερικό, και τό δικαίωμα ελεύθερης επιστροφής στην Πολωνία). Όποιαδήποτε απόφαση περιορίζει τίς ελευθερίες των πολιτών πρέπει να ελέγχεται δικαστικά.

6. Την κατάργηση της μυστικότητας στό δημόσιο βίο και την πρόσβαση όλων των πολιτών σέ έγγραφα της διοίκησης. Όποιαδήποτε απόφαση προσπαθεί να επαναφέρει τη μυστικότητα πρέπει να καθορίζεται με σαφήνεια από τό νόμο.

24η θέση: *Ή δικαιοσύνη πρέπει να είναι ανεξάρτητη και ό κατασταλτικός μηχανισμός κάτω από κοινωνικό έλεγχο.*

Γιά να υλοποιήσουμε αυτή τη θέση, είναι απαραίτητο:

1. Να αναμορφωθεί βαθιά τό δικαστικό σύστημα και να γίνει αύστηρά σεβαστή ή αρχή της ανεξαρτησίας του (...).

2. Να καταργηθεί ό θεσμός της οικονομικής διαιτησίας του Κράτους. Οι οικονομικές διαφορές πρέπει να ανήκουν στην άρμοδιότητα της δικαστικής εξουσίας.

3. Να δοθεί εγγύηση για τη σωστή λειτουργία του μηχανισμού δικαιοσύνης:

(α) αποκατάσταση της ανεξαρτησίας του άνακριτή που υπηρετεί σέ ένα δεδομένο δικαστήριο· ή άνάκριση και οι αποφάσεις για προσωρινή κράτηση πρέπει να ανήκουν άποκλειστικά στην άρμοδιότητά του.

(β) άναμόρφωση της εισαγγελικής αρχής, που θά περιορίζει τόν ρόλο του εισαγγελέα στίς δίκες ποινικού δικαίου στό λειτούργημα του δημόσιου κατήγορου και θά την άποσπάσει στό ύπουργείο Δικαιοσύνης. Ή ανεξαρτησία του Εισαγγελέα στην άσκηση του λειτουργήματός του είναι απαραίτητη.

(γ) έξασφάλιση άπόλυτης ανεξαρτησίας στους δικηγόρους. Οι συνήγοροι πρέπει να έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν στην προκαταρκτική φάση της δίκης, ανεξάρτητα από τη γνώμη των όργάνων που διενεργούν την άνάκριση.

(δ) άποκλεισμός από τη δικαιοδοσία των άστυνομικών

δικαστηρίων των περιπτώσεων που επιδέχονται ποινή κράτησης και ύπαγωγή τους στα τακτικά δικαστήρια. Τό ύπουργείο Δικαιοσύνης πρέπει να ελέγχει τη λειτουργία αυτών των δικαστηρίων.

4. Να δημοσιευθεί νόμος για την πολιτοφυλακή, που θά περιορίζει τό ρόλο της στην διασφάλιση της δημόσιας τάξης και την ασφάλεια των πολιτών, χωρίς να επεμβαίνει στον πολιτικό τομέα.

Ή πολιτοφυλακή, μη διαχωρίζοντας τίς πολιτικές δραστηριότητες των πολιτών από εκείνες που άπειλούν τη δημόσια τάξη, έκανε άπειρες φορές κατάχρηση έξουσίας.

Είναι άναγκαίος νέος νόμος για τίς μυστικές ύπηρεσίες. Αυτός ό νόμος πρέπει να προσδιορίζει με άκρίβεια τίς άρμοδιότητες αυτών των ύπηρεσιών, καθώς και τά μέσα έλέγχου της κοινωνίας.

5. Στο σωφρονιστικό τομέα είναι άναγκαίο να καθοριστεί ή κατάσταση των πολιτικών κρατουμένων, να καθιερωθεί ένας χάρτης των δικαιωμάτων και των ύποχρεώσεων όλων των κρατουμένων και να ύποβληθεί σέ κοινωνικό έλεγχο τό σωφρονιστικό σύστημα.

Τά κέντρα κοινωνικής άναπροσαρμογής πρέπει να έξαναριστούν.

25η θέση: *Στήν Πολωνία, μέ καθεστώς νομιμότητας, κανείς δέν μπορεί να διώκεται για τίς πεποιθήσεις του, ούτε να ύποχρεώνεται σέ έέργειες που έρχονται σέ σύγκρουση μέ τη συνείδησή του.*

Τό συνδικάτο μας, μέ βάση την παράγραφο 4 της συμφωνίας του Γκνάνσκ, είναι έτοιμο να ύπερασπιστεί κάθε άνθρωπο που διώκεται έπειδή διατύπωσε τίς πολιτικές του πεποιθήσεις. Θα έπιμείνουμε στην υλοποίηση της συμφωνίας της Βαρσοβίας, σχετικά μέ την άπελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων και την άκύρωση όλων των δικαστικών ένεργειών κατά προσώπων που εκδήλωσαν την αντίθεσή τους προς τό σημερινό καθεστώς. Σέ περίπτωση κατασταλτικών μέτρων κατά των άγωνιστών του συνδικάτου θά προσφύγουμε σέ όποιαδήποτε μέσα διαθέτουμε για να τούς ύπερασπιστούμε.

Είναι άπόλυτα άναγκαίο να βελτιωθεί ό Ποινικός Κώδικας και ό Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ειδικά οι παράγραφοι που έπιτρέπουν την άνάληψη διώξεων εναντίον κάθε προσώπου που εκφράζει ιδέες διαφορετικές από εκείνες που διαδίδει τό κόμμα και ή κυβέρνηση.

Ή διάρκεια της προσωρινής κράτησης πρέπει να μειωθεί στίς είκοσιτέσσερις ώρες, και για τη χρήση του μέτρου αυτού πρέπει να άποφασίζει ό άνακριτής, για να τού άφαιρεί τόν κατασταλτικό του χαρακτήρα.

6. Κανένας δέν μπορεί να έξαναγκαστεί σέ πράξεις αντίθετες μέ τίς πεποιθήσεις του. Για τούς αντίρρησης συνειδησεως πρέπει να προβλεφθεί μιá μορφή δημόσιας ύπηρεσίας διαφορετική από τη στρατιωτική θητεία.

Τό συνδικάτο θα ύπερασπιστεί όποιοδήποτε πρόσωπο διώκεται, για τίς συνδικαλιστικές, πολιτικές και κοινωνικές του δραστηριότητες.

26η θέση: *Πρέπει να διωχθούν δικαστικά οι ύπεύθυνοι για την κατάρρευση της χώρας.*

Ή απαιτούμε έξηγήσεις και άποκάλυψη των όνομάτων των άτόμων που εύθύνονται για τη σφαγή και τίς διώξεις των

εργατών του Πόζναν τό 1956 και τών παράκτιων περιοχών τής Βαλτικής τό 1970, τών φοιτητών τό 1968, του πληθυσμού του Ράντομ και του Ούρσους τό 1976, καθώς και γιά τήν πρόκληση στό Μπύντγκοστς. Τά άτομα αυτά πρέπει νά τιμωρηθούν αυστηρά από τό νόμο.

Ἡ ἴδια διαδικασία πρέπει νά κινηθεῖ και γιά ὅσα άτομα ὀδήγησαν τή χώρα σέ οικονομική κατάρρευση, μέ τίς δραστηριότητές τους τό 1970 ὡς τό 1980. Κανείς δέν πρέπει νά εξαιρεθεῖ ἀπό αὐτές τίς διαδικασίες, οἱ ὁποῖες ἀναγκαῖα θά κινηθοῦν και γιά ἐκείνους πού κατέχουν τά ἀνώτατα ἀξιώματα, τόσο στό κόμμα ὅσο και στήν κυβέρνηση.

Ἡ ἀρχή τής ἰσοτιμίας ὄλων ἀπέναντι στό νόμο, τό στοιχειώδες αἶσθημα δικαιοσύνης και ἡ ἀναγκαιότητα νά συγκεκριμενοποιηθοῦν οἱ ἐπιχειρούμενες ἀλλαγές ὑποχρεώνουν τό συνδικάτο νά ἐπιμείνει κατηγορηματικά σ' αὐτό τό σημεῖο. Ἄν ἀπό τώρα ὡς τήν 1η Δεκεμβρίου δέν κινηθεῖ ποινική διαδικασία, ἡ Ἐθνική Ἐπιτροπή θά συγκαλέσει Λαϊκό Δικαστήριο πού θά διενεργήσει δημόσια δίκη και θά ἐκδώσει τήν ἀπόφασή του.

27η θέση: Ἡ πολωνική νέα γενιά πρέπει νά ζεῖ σέ εὐνοϊκές συνθήκες γιά τή σωματική, ψυχική και ἠθική τής ἀνάπτυξης.

Ἡ ἐκπαίδευση τών παιδιών μας πρέπει νά ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικά ἀπό ἐμᾶς. Τό συνδικάτο θά ἀντιταχθεῖ σέ κάθε προσπάθεια πού θέλει νά ὑποτάξει τό ἐκπαιδευτικό σύστημα στά ἰδεολογικά, ὑλικά και οικονομικά συμφέροντα τής ἐξουσίας. Θά ἀγωνιστοῦμε γιά νά ἔχουν οἱ νέοι ἐλεύθερη πρόσβαση στήν ἐθνική και παγκόσμια κουλτούρα, και γιά νά ἔχει τό κάθε παιδί ἴσες εὐκαιρίες γιά ἀνάπτυξη.

Τό συνδικάτο θά ὑποστηρίξει:

- τή δραστηριότητα πού προσπαθεῖ νά ἰκανοποιήσει τίς ἀνάγκες τών παιδιών τών οικονομικά ἀσθενέστερων οἰκογενειῶν και νά διευκολύνει τήν ἀπεμπλοκή τών καθυστερημένων νέων·
- τή δραστηριότητα πού ἐπιχειρεῖ νά βελτιώσει τό σύστημα προστασίας τών ἀστεγων παιδιών και ἐκείνων πού χρειάζονται εἰδική φροντίδα·
- τίς πρωτοβουλίες πού προσπαθοῦν νά βελτιώσουν τό σύστημα προστασίας και πάλης κατά τών παθολογικῶν φαινομένων στήν κοινωνία, ὅπως εἶναι ὁ ἀλκοολισμός, τά ναρκωτικά και ἡ νικωτίνη·
- τά αὐτοδιαχειριστικά κινήματα τών νέων, πού προσπαθοῦν νά δημιουργήσουν ἀνεξάρτητες ἐνώσεις και σωματεῖα·
- τίς πρωτοβουλίες πού ἐπιχειροῦν νά δημιουργήσουν νέες ὁργανώσεις, μέ προορισμό τή διάδοση τής κουλτούρας και τήν ἐξασφάλιση τής ἐκπαίδευσης.

Τό συνδικάτο θά ἀγωνιστεῖ γιά νά μποροῦν οἱ γονεῖς νά ἐπιρεάζουν τούς στόχους, τίς μεθόδους και τίς κατευθύνσεις τής ἐκπαίδευσης τών παιδιών τους στά δημόσια ἰδρύματα και ἀπό τά μέσα μαζικής ἐνημέρωσης. Εἶναι ἀπαραίτητο νά δημιουργηθοῦν πυρῆνες ἀποσπασμένοι στήν Ἐθνική Ἐπιτροπή πού θά ἀσχολοῦνται μέ τά ζητήματα τών νέων.

28η θέση: Ἡ κουλτούρα και ἡ ἐκπαίδευση πρέπει νά εἶναι προσιτές σέ ὄλους.

1. Ἡ κουλτούρα και ἡ ἐκπαίδευση δέν μποροῦν νά χρησιμοποιοῦνται μέ σκοπό νά ἐπιβάλλουν ὁμοιόμορφες πεποιθήσεις και νά διαμορφώνουν πειθίγιες και παθητικές συνειδήσεις.

2. Τό ἔθνος μας ἀπέδειξε μέ τήν ἱστορία του ὅτι, παρόλο πού καταδικάστηκε πολλές φορές σέ θάνατο, κατάφερε νά ἐπιζήσει και μπόρεσε νά διαφυλάξει τήν ἐθνική του ταυτότητα ὄχι χάρη στή δύναμή του, ἀλλά στηριζόμενο ἀποκλειστικά στήν παιδεία του (Ἰωάννης-Παῦλος Β'). Γι' αὐτό τό λόγο ἡ σημερινή πολιτική τής κυβέρνησης, πού προκάλεσε τήν κατάρρευση τής παιδείας και τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νά ἀλλάξει.

Στόχος τών προτεινόμενων οικονομικῶν και κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων δέν εἶναι μόνο νά βελτιωθοῦν οἱ συνθήκες ζωῆς, ἀλλά και νά ἀναπτυχθεῖ ἡ παιδεία και ἡ ἐκπαίδευση.

3. Τό συνδικάτο, ὑπολογίζοντας τίς τεράστιες ἀπώλειες πού προκάλεσε ἡ συνεχῆς ἐπιδεινώση τής οικονομικῆς κρίσης στήν παιδεία και τήν ἐκπαίδευσή μας, πρέπει νά ἐπεξεργαστεῖ ἕνα σχέδιο δράσης μέ σκοπό:

- (α) τή δημιουργία νέων νόμων γιά τήν ἐθνική παιδεία, τήν ἀνώτερη ἐκπαίδευση, τόν τύπο και τίς ἐκδόσεις·
- (β) τήν κατάργηση ὄλων τών σημερινῶν προγραμμάτων πού ἀποδειχτήκαν ἐπιβλαβή (τό δεκάχρονο πλάνο, ὁ συγκεντρωτισμός τοῦ πολιτισμοῦ και τής παιδείας, ἡ χρησιμοποίηση κτιρίων τών σχολείων ἀπό ἄλλες ὑπηρεσίες)·
- (γ) τήν ἐνθάρρυνση τών πρωτοβουλιῶν πού προσπαθοῦν νά ἀποκαταστήσουν τήν ἐνεργό συμμετοχή στίς πολιτιστικές δραστηριότητες και νά ἐκλαϊκεύσουν τήν κουλτούρα στίς παραμελημένες ὡς τώρα περιοχές·
- (δ) τήν αὐξηση τοῦ προϋπολογισμοῦ γιά τήν ἐθνική παιδεία, τόν πολιτισμό και τίς ἐπιστημονικές ἐρευνες, και τή δημιουργία ἄλλων πηγῶν χρηματοδότησης, διαφορετικῶν ἀπό τίς κρατικές ἐπιδοτήσεις (αὐτοχρηματοδότηση τών πολιτιστικῶν ἰδρυμάτων)·
- (ε) τή δημιουργία κοινωνικοῦ ταμείου γιά τήν ἐθνική παιδεία.

4. Αὐτό τό σχέδιο δράσης θά ἀποτελέσει μέρος τοῦ γενικοῦ σχεδίου γιά τήν ἀποκατάσταση τής ἐθνικῆς παιδείας και τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπεξεργασία θά γίνει μέ τή συμμετοχή τών περιφερειακῶν αὐτοδιαχειριζόμενων ὁργανώσεων, τών κοινωνικῶν ἰδρυμάτων, και τών καλλιτεχνικῶν και ἐπιστημονικῶν σωματείων.

Τό συνδικάτο θά ὑποστηρίξει τήν πρωτοβουλία τών περιφερειακῶν αὐτοδιαχειριζόμενων ὁργανώσεων πού θέλουν νά παίξουν τό ρόλο προαγωγῆς τών τεχνῶν και γραμμάτων.

5. Τό Συνδικαλιστικό Συμβούλιο Πολιτισμοῦ και τό Συνδικαλιστικό Συμβούλιο Ἐθνικῆς Παιδείας θά συντονίσουν τίς δραστηριότητες τοῦ συνδικάτου στόν πολιτιστικό και ἐκπαιδευτικό τομέα. (Ἡ Ἐθνική Ἐπιτροπή θά ἀναλάβει νά δημιουργήσει και τά δύο Συμβούλια.)

29η θέση: Τό συνδικάτο θά βοηθήσει και θά προστατεύει κάθε ἀνεξάρτητη πρωτοβουλία πού προσπαθεῖ νά εἰσάγει τήν αὐτοδιαχείριση στά πολιτιστικά και ἐκπαιδευτικά ζητήματα.

Ἀπό τίς βασικές αἰτίες τής κρίσης τοῦ πολιτισμοῦ και τής παιδείας εἶναι τό κρατικό μονοπώλιο σ' αὐτούς τούς τομείς.

Ἡ κοινωνία πρέπει νά διαφεντεύει τό δικό της πολιτισμό και τή δική της παιδεία.

Τό Κράτος πρέπει νά ἐξασφαλίσει ὅλα τά ἀναγκαῖα μέσα γιά τήν πραγμάτωση τών στόχων και τών ἀξιών πού δημιουργήθηκαν και ἀναγνωρίστηκαν ἀπό τήν κοινωνία.

1. Τό συνδικάτο θά ὑποστηρίξει κάθε πρωτοβουλία στόν τομέα τοῦ πολιτισμοῦ.

2. Πρέπει να αυτονομηθούν τα πολιτιστικά ιδρύματα, και οι δραστηριότητές τους να υποβάλλονται σε κοινωνικό έλεγχο.

3. Είναι απαραίτητο να ανέβει το επίπεδο του τεχνικού πολιτισμού, με την ώθηση των μηχανικών και των τεχνικών προς την έρευνα και τις εφευρέσεις. Το συνδικάτο θα υποστηρίξει τη δημιουργία ανεξάρτητων τεχνικών σωματείων, καθώς και τις δραστηριότητές τους.

4. Η επεξεργασία της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, και η κατανομή των κεφαλαίων που προορίζονται για αυτό το σκοπό θα ανήκουν στην αρμοδιότητα των αποδεκτών από την κοινωνία κοινωνικών οργανώσεων. Η διοίκηση πρέπει να είναι στην υπηρεσία αυτών των οργανώσεων.

5. Το συνδικάτο θα ιδρύσει τα δικά του πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Θα δημιουργήσει δικό του εκδοτικό οίκο, χρησιμοποιώντας τα μέσα έκτυπωσης του παλαιού συνδικάτου (CRZZ), και θα αναλάβει να κάνει διαθέσιμα για να δημιουργήσει δικό του πανεπιστήμιο.

30η θέση: Το συνδικάτο θα υπερασπιστεί την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας και την αυτοδιαχείριση των επιστημονικών ιδρυμάτων.

Η ύποταξη της επιστήμης στα πολιτικά συμφέροντα είναι η βασική αιτία για την αναποτελεσματικότητά της στον αγώνα κατά της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης.

Το συνδικάτο προσδοκεί τη σταθερή και έγκυρη συνεισφορά των επιστημονικών κύκλων στην υλοποίηση του προγράμματός του.

Συνεπώς θα υποστηρίξει κάθε πρωτοβουλία αυτών των κύκλων για:

1. Να εξασφαλίσουν την αυτοδιαχείριση και την ανεξαρτησία της επιστήμης από όλους τους διοικητικούς και πολιτικούς παράγοντες.

2. Να δημιουργήσουν ευνοϊκές συνθήκες για έρευνες πάνω στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή του τόπου.

3. Να αναλάβουν έρευνες σχετικά με την ασφάλεια της εργασίας και τη δημόσια υγεία.

Ακόμα πρέπει να προστατεύσουμε το επιστημονικό μας δυναμικό (προσωπικά έργα, συγγράμματα), που απειλείται σήμερα σοβαρά από τις συνέπειες της κρίσης.

31η θέση: Το συνδικάτο θα αγωνιστεί εναντίον κάθε ψεύδους σε όλους τους ζωτικούς τομείς, γιατί η κοινωνία μας θέλει και έχει το δικαίωμα να ζησει μές στην αλήθεια.

Τό να λείει και να γράφει κανείς την αλήθεια είναι αναγκαία προϋπόθεση για την ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης και την προστασία της εθνικής ταυτότητας. Για να οικοδομήσουμε ένα καλύτερο μέλλον πρέπει να γνωρίζουμε την αλήθεια του παρόντος.

1. Θεωρούμε ότι η λογοκρισία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι ένα κακό που τό δεχόμαστε προσωρινά μόνο, επειδή μάς υποχρεώνουν οι περιστάσεις.

Δέν δεχόμαστε τη λογοκρισία στις επιστήμες και στην τέχνη. Η λογοκρισία δέν μπορεί να περιορίζει τό δικαίωμα

του λαού να γνωρίσει τό παρελθόν του, την ιστορία του και τη λογοτεχνία του. Θα καταπολεμήσουμε κάθε κατάχρηση λογοκρισίας.

2. Τό πιό επικίνδυνο όργανο του ψεύδους είναι ή γλώσσα της προπαγάνδας. Καταστρέφει τά μέσα που διαθέτουμε για να εκφράζουμε τίς σκέψεις και τά αισθήματά μας. Τό συνδικάτο θα αγωνιστεί για την καθαρότητα της γλώσσας μας, του μέσου που διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ των πολιτών.

3. Τό συνδικάτο θα υποστηρίξει την ανάπτυξη των ελεύθερων εκδόσεων, επειδή ή δραστηριότητά τους συνιστά ένα από τά μέσα αγώνα κατά της λογοκρισίας.

4. Οι συνέπειες της λογοκρισίας στον πολιτισμό και την ιστορία μας είναι ολέθριες. Τό συνδικάτο πρέπει να αγωνιστεί για την αποκατάσταση της αλήθειας σε όλους τούς τομείς.

5. Ένα από τά μέσα που διαθέτουμε για τη διάδοση της αλήθειας είναι ή συνδικαλιστική μας φιλολογία. Θα δημοσιεύσουμε τίς πληροφορίες που τά κρατικά όργανα παρέλειψαν ή διαστρέβλωσαν.

6. Τό συνδικάτο θα υποστηρίξει τίς πρωτοβουλίες των παλαιμάχων αγωνιστών, που προσπαθούν να φωτίσουν την ιστορία μας και να αναγνωρίσουν την αξία όσων αφιέρωσαν τη ζωή τους στην ελευθερία και την ανεξαρτησία της Πολωνίας.

32η θέση: Τά μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι ιδιοκτησία της κοινωνίας· πρέπει να την υπηρετούν και να ελέγχονται από αυτή.

Ο αγώνας του συνδικάτου για την πρόσβαση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης γίνεται προς όφελος ολόκληρου του πληθυσμού.

Τό συνδικάτο ζητά τό σεβασμό της ελευθερίας τύπου και λόγου, σύμφωνα με τό Σύνταγμα. Γι' αυτό:

1. Τό συνδικάτο θεωρεί απαράδεκτη την παρεμβολή παρασίτων στις ξένες ραδιοφωνικές εκπομπές, την απαγόρευση της φιλολογίας που εκφράζει άποψη διαφορετική από την επίσημη, την καταστροφή των αφισών μας, κ.λπ.

2. Τό συνδικάτο θα συνεργαστεί στή μελέτη σχεδίου νόμου για την πληροφόρηση.

3. Τό συνδικάτο θα απαιτήσει τό σεβασμό του δικαιώματος των πολιτών και των οργανώσεών τους, δηλαδή των εκδοτικών οίκων και της ελεύθερης πρόσβασης στή ραδιοφωνία και την τηλεόραση.

Πρέπει να υποβάλουμε σε κοινωνικό έλεγχο τη διανομή χαρτιού, μέσων έκτυπωσης και χρόνου έκπομπών.

4. Τό συνδικάτο θα αντιταχθεί σε κάθε μορφή μονοπωλίου της πληροφόρησης.

Τό συνδικάτο απαιτεί την κατάργηση του μονοπωλίου της κρατικής διοίκησης στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση, θεωρώντας το αντισυνταγματικό, και ζητά την τροποποίηση του νόμου του 1960 που δημιούργησε την Έπιτροπή Ραδιοφωνίας-Τηλεόρασης. Τό συνδικάτο ζητά τη δημιουργία μίας οργάνωσης κοινωνικού ελέγχου στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση, που θα απαρτίζεται από εκπροσώπους της κυβέρνησης, των πολιτικών κομμάτων, των συνδικάτων, των θρησκευτικών και κοινωνικών οργανώσεων, και των υπαλλήλων της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης. Αυτός ό οργανισμός πρέπει να έχει την τελική γνώμη για τά προγράμματα.

5. Οι προσπάθειες που κάναμε ως τώρα για να πετύχουμε το δικαίωμα να εμφανιζόμαστε στην τηλεόραση ήταν άκαρπες. Ζητούμε λοιπόν την όσο το δυνατόν συντομότερη εφαρμογή της συμφωνίας που επικυρώθηκε από την Έθνική Επιτροπή της Άλληλεγγύης και της δημιουργία αυτόνομων ομίλων συντακτών της Άλληλεγγύης στις δομές της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης, τόσο του κέντρου όσο και της περιφέρειας.

6. Το συνδικάτο θα προστατεύει τα μέλη του που εργάζονται στη ραδιοφωνία, την τηλεόραση και τον τύπο. Θα υποστηρίξει τους δημοσιογράφους που σέβονται την αρχή της αψευδούς πληροφόρησης. Το συνδικάτο αναγνωρίζει το δικαίωμα των συντακτών να εκλέγουν τους αρχισυντάκτες τους. Το συνδικάτο θα υποστηρίξει την Ένωση Πολωνών Δημοσιογράφων στην προσπάθειά της να

προστατεύσει τη δεοντολογία του επαγγέλματος των μελών της.

7. Το συνδικάτο θα δημιουργήσει τα δικά του ειδησεογραφικά, φωτογραφικά και κινηματογραφικά πρακτορεία, καθώς και τα δικά του πρακτορεία τύπου.

8. Θα ιδρύσει συμβούλιο για την πληροφόρηση άποσταμένο στην Έθνική Επιτροπή.

9. Σύμφωνα με το άρθρο 33, εδάφιο 2, του Συντάγματος, το συνδικάτο θα διερευνήσει τη δυνατότητα να ανοίξει δικό του ραδιοφωνικό σταθμό.

10. Στόν αγώνα για την πρόσβαση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης το συνδικάτο θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα που προβλέπονται από τις διατάξεις του καταστατικού του.

VII. Το συνδικάτο μας

Θεμέλιο της ζωής του συνδικάτου είναι η δημοκρατία, και αρχή του η ύποταγή στη βούληση της πλειοψηφίας, σεβόμενα ωστόσο τις ιδέες της μειοψηφίας. Η ύπακοή στις αποφάσεις των συνδικαλιστικών ηγετών, που έχουν ληφθεί με δημοκρατικές διαδικασίες, εγγυάται την ενότητα δράσης.

Οι διατάξεις του καταστατικού του είναι το βασικό έγγραφο που προσδιορίζει τη δημοκρατική λειτουργία του συνδικάτου. Στην πράξη αποδεχόμαστε ως επιτρεπτή τη δράση που δεν ιαταδικάζεται από τις διατάξεις. Αυτό επιτρέπει τον εμπλουτισμό του συνδικαλιστικού βίου με νέες μορφές δράσης. Οι ηγέτες και όλα τα μέλη του συνδικάτου, αν και υίοθετούν ανεκτική στάση απέναντι στις διάφορες απόψεις, πρέπει να αγωνίζονται αποφασιστικά εναντίον κάθε παράβασης των διατάξεων του καταστατικού. Η ένδοσυνδικαλιστική δημοκρατία, η πειθαρχία στη δράση και η εντιμότητα των μελών του συνδικάτου εγγυώνται τη δύναμή του.

33η θέση: *Τά μέλη του συνδικάτου μας έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν απρόσκοπτα τη γνώμη και τη θέλησή τους, και να οργανώνονται ελεύθερα για να υλοποιήσουν τους κοινούς μας στόχους.*

Η αποτελεσματικότητα της δράσης του συνδικάτου εξαρτάται από τις πολλαπλές σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα μέλη του: Αυτά πολλαπλασιάζουν τα μέσα και τις μορφές του αγώνα, εξασφαλίζουν τη γνησιότητα του κινήματός μας και τη συμμετοχή του στη λειτουργία της κοινωνίας. Η δημιουργία αυτών των σχέσεων απαιτεί την ελεύθερη ανταλλαγή ιδεών και τη συμφωνία σε διάφορες τοποθετήσεις.

1. Περιφέρειες

Οι βασικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη του συνδικάτου δημιουργούνται στα τμήματα των εργοστασίων. Τα τμήματα αυτά συγκεντρώνονται κατά περιφέρειες σύμφωνα με τις αρχές που περιγράφει το καταστατικό. Οι αλλαγές στις περιφέρειες πρέπει να γίνονται με δημοκρατικό τρόπο και μετά από έλεγχο της Έθνικής Επιτροπής ώστε να συμπίπτουν όσο το δυνατό περισσότερο με τις διοικητικές εδαφικές υποδιαιρέσεις. Πρέπει κατά το δυνατόν να συγ-

κροτούνται αρκετά ισχυρές περιφερειακές οργανώσεις ώστε να μπορούν να χρησιμεύουν ως δομικό και τεχνικό στήριγμα σε όλα τα εργοστασιακά τμήματα. Πρέπει να αποφεύγεται ο κατατεμαχισμός των διοικητικών ενότητων, γιατί αυτό θα περιορίζει την αποτελεσματικότητα και την επίρροή του συνδικάτου στις διοικητικές αρχές.

2. Ενδιάμεσοι συνδικαλιστικοί κρίκοι

Η πρακτική της συνδικαλιστικής ζωής οδήγησε στη δημιουργία διαφόρων ενδιάμεσων συνδικαλιστικών κρίκων ανάμεσα στα εργοστασιακά τμήματα και τις περιφερειακές διοικήσεις. Η ηγεσία του συνδικάτου πρέπει να βοηθά στην οργάνωση αυτών των συνδικαλιστικών κρίκων καθώς και σε οικονομικά και τεχνικά ζητήματα που τους αφορούν. Κύριο έργο τους είναι η υποστήριξη των εργοστασιακών επιτροπών στον τομέα της πληροφόρησης και της συμβουλευτικής συμπαράστασης, της διαμόρφωσης και δημιουργίας κέντρων συνδικαλιστικής ζωής. Πρέπει να υπερασπίζονται τα συμφέροντα του πληθυσμού της περιοχής τους και να ασκούν πίεση στα όργανα της διοικητικής αρχής.

3. Επαγγελματικά τμήματα, επαγγελματικοί κλάδοι κ.ά.

Τα τμήματα πρέπει να αλληλοβοηθούνται και να συμπληρώνουν τη δράση που αναλαμβάνουν οι υπεύθυνοι του συνδικάτου για να προασπίσουν τα συμφέροντα των διαφόρων ομάδων εργαζομένων και των μελών του συνδικάτου, αλλά χωρίς να παραβλέπουν τα συμφέροντα άλλων ομάδων.

Τα κυριότερα καθήκοντα του τμήματος είναι:

- η πρωτοβουλία και ο συντονισμός των εργασιών που αφορούν τα ιδιαίτερα προβλήματα των επαγγελματιών τους κλάδων και κυρίως η συναφή κοινών συμφωνιών·
- η εκπροσώπηση των συμφερόντων μιας δεδομένης ομάδας στο συνδικάτο·
- η ανάληψη δράσης στο επίπεδο της διοίκησης και του Κράτους σε συνεργασία με το συνδικάτο.

Η κεκτημένη εμπειρία έχει αποδείξει ότι μία πλατύτερη εκπροσώπηση των μελών του συνδικάτου βοηθά την ηγεσία να λύσει καλύτερα τα προβλήματα.

4. Οι συμφωνίες

Οι συμφωνίες ανάμεσα στις εργοστασιακές επιτροπές, στις ομάδες μελών του συνδικάτου και άλλες απομονωμένες ομάδες γίνονται έξω από τις οργανωτικές μορφές που προβλέπει το καταστατικό, γεγονός που αυξάνει τις πρωτοβουλίες και δίνει ζωή στις καταστατικές αρχές.

Διευκολύνοντας τις διάφορες συμφωνίες, οι υπεύθυνοι του συνδικάτου δεν πρέπει να αναλαμβάνουν ρόλο οργανωτή.

5. Τα μέσα έκφρασης και διαμόρφωσης των απόψεων

Κύρια μέθοδος είναι η έκλαϊκευση, αλλά χωρίς παραχάραξη των στόχων και των μεθόδων της δράσης, καθώς και οι τοποθετήσεις στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, μέσα από τα μέσα ενημέρωσης του συνδικάτου.

Γι' αυτό το λόγο, οι υπεύθυνοι του συνδικάτου οφείλουν να μεριμνούν για την τεχνική και υλική οργάνωση, το πληροφοριακό υλικό και τις συνθήκες δουλειάς στις υπηρεσίες πληροφόρησης. Πρέπει να βελτιώσουμε το δίκτυο πληροφόρησης που διαθέτουμε έτσι ώστε να γίνει ανταγωνιστικό με τα μέσα ενημέρωσης που χρησιμοποιεί αποκλειστικά ο μηχανισμός του «κόμματος-Κράτους».

Τα πιο σημαντικά καθήκοντα σ' αυτόν τον τομέα είναι: α) η αύξηση της κυκλοφορίας της εβδομαδιαίας εφημερίδας SOLIDARNOSC ώστε να φτάσει το ένα εκατομμύριο περίπου αντίτυπα·

β) η δημιουργία εφημερίδας που να μπορεί να διαδοθεί σ' ολόκληρη τη χώρα·

γ) η έκδοση, κατά τό δυνατό, περιφερειακών περιοδικών·

δ) η έκδοση μιας εφημερίδας κι ενός εβδομαδιαίου περιοδικού σε κάθε περιφέρεια·

ε) η δημιουργία των αναγκαίων συνθηκών για την ανάπτυξη του συστήματος διάδοσης και πληροφόρησης σ' ολόκληρη τη χώρα (καθημερινή υπηρεσία πληροφόρησης, συλλογή του υλικού των εφημερίδων), με βάση τα κέντρα που υπάρχουν (BIPS, AS) και τον πολλαπλασιασμό των γραφείων περιφερειακής πληροφόρησης·

στ) η τελειοποίηση της διάδοσης στις περιφέρειες (π.χ. βασισμένη στο σύστημα ABC) και τα άλλα συστήματα επικοινωνίας·

ζ) η δημιουργία βιβλιοθηκών στις περιφερειακές και στις εργοστασιακές επιτροπές.

Σήμερα, τα πρακτορεία τύπου, πληροφοριών και εκδόσεων της Άλληλεγγύης τείνουν να γίνουν οικονομικά αυτόνομα. Το συνδικάτο αγωνίζεται για την ελευθερία της έκφρασης και οφείλει να εφαρμόζει την ίδια αρχή και όταν πρόκειται για τα δικά του μέσα πληροφόρησης. Γι' αυτό τα διάφορα επίπεδα αρμοδιοτήτων του συνδικάτου, από τα οποία εξαρτώνται οι συντάκτες των εφημερίδων και των περιοδικών του συνδικάτου, δεν πρέπει να αναμειγνύονται στη δουλειά τους και οφείλουν να τους παρέχουν κάθε ελευθερία, με εξαίρεση τις περιόδους συγκεκριμένων κινδύνων για το συνδικάτο (διαμαρτυρίες, κινητοποιήσεις για άπεργια).

Η εκπαιδευτικά δουλειά που γίνεται στα λαϊκά πανεπιστήμια είναι απαραίτητη στο συνδικάτο. Ο στόχος αυτών των πανεπιστημίων είναι να διαδώσουν τη γνώση χωρίς παραποιήσεις, να διευρύνουν τις γνώσεις των στελεχών, να ανεβάσουν την κοινωνική τους συνείδηση, να αναπτύξουν την κοινωνική δραστηριότητα και την αυτοδιδασχία. Τα λαϊκά πανεπιστήμια πρέπει να ποικίλουν τις μεθόδους δράσης τους με θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα, σεμινάρια, «κέντρα μύησης», αναγνωστήρια και έκδοτικές δραστηριότητες. Αυτό θα τους δώσει τη δυνατότητα να φτάσουν σε όλους τους κοινωνικούς χώρους και ιδίως στο εργοστάσιο. Διατηρώντας μία ποικιλία προγραμμάτων και μεθόδων, τα λαϊκά πανεπιστήμια θα έρθουν σε επαφή μεταξύ τους για να ανταλλάξουν τις εμπειρίες και τις πλη-

ροφορίες τους. Οι δραστηριότητές τους θα χρηματοδοτούνται από τις περιφερειακές και τις εργοστασιακές επιτροπές.

Η δημιουργία δεσμών ανάμεσα στα μέλη του συνδικάτου, με την ήγεςία και τους φορείς πρέπει να είναι το κύριο καθήκον των υπηρεσιών πληροφόρησης και επιμόρφωσης μαζί με τη δημιουργία απόψεων. Οι σχέσεις αυτές θα διευκολύνουν την αρχή της πολυμορφίας ιδεών στην οργάνωσή μας, διατηρώντας την ενότητα στη δράση.

34η θέση: Οι αποφάσεις και η δράση των συνδικαλιστικών βαθμίδων πρέπει να βασίζονται σε μία πραγματική γνώση της άποψης και της θέλησης των μελών του συνδικάτου

Τα μέλη πρέπει να επηρεάζουν καθοριστικά τη δράση των ήγετων.

Αυτό πραγματοποιείται με εκλογικές διαδικασίες και με την έκφραση της άποψης όλων στα ζητήματα που αφορούν το συνδικάτο. Η ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών και η διαφάνεια της ζωής του συνδικάτου είναι απαραίτητοι όροι για τη διαμόρφωση απόψεων.

1. Οι αποφάσεις και η δράση της συνδικαλιστικής εξουσίας

Κάθε απόφαση της ήγεςίας του συνδικάτου πρέπει να ακολουθεί τη θέση της πλειοψηφίας. Για να εξασφαλίζουν τη διαύγεια της ζωής του συνδικάτου, οι υπεύθυνοι και οι αναθεωρητικές επιτροπές πρέπει να πληροφορούν σε όλα τα επίπεδα τα μέλη του συνδικάτου για τις πράξεις τους δημοσιεύοντας έγγραφα και τελικά κείμενα που αφορούν όλες τις επίσημες συζητήσεις και διαπραγματεύσεις.

Οι εθνικοί και περιφερειακοί υπεύθυνοι έχουν καθήκον να δρουν από κοινού με τα κέντρα κοινωνικών και επαγγελματικών μελετών καθώς και τα τμήματα κατά κλάδους κι επαγγέλματα.

Τα μέλη της ήγεςίας του συνδικάτου έχουν υποχρέωση να συναντούν τακτικά τους εκλογείς τους.

2. Η οργάνωση της δουλειάς αναφορικά με το πρόγραμμα

Οι υπεύθυνοι του συνδικάτου πρέπει να σέβονται την τακτική λειτουργία της δημοκρατικής εκπροσώπησης την οποία εγγυάται η γνώση της άποψης του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού συνδικαλιστών.

Η καλή κυκλοφορία των απόψεων και η σύνθεσή τους πρέπει να εξασφαλίζονται από μία οργανωμένη δουλειά αναφορικά με το πρόγραμμα.

Δίπλα στην Έθνική Έπιτροπή, οι περιφερειακές και οι εργοστασιακές επιτροπές πρέπει να συγκροτήσουν δικές τους ομάδες μελέτης κάποιου θέματος (π.χ. για τους μισθούς, τις συνθήκες δουλειάς, την άπασχόληση), όπου θα συμμετέχουν συνδικαλιστές και ειδικοί.

Ταυτόχρονα είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν κέντρα κοινωνικών και επαγγελματικών μελετών που θα έχουν ως καθήκον τη μελέτη και την έπεξεργασία εκθέσεων και προγραμμάτων για το συνδικάτο.

Αυτά τα κέντρα θα πρέπει να δρουν αυτόνομα, κάτω από τον έλεγχο της Έπιτροπής προγράμματος και να απαρτίζονται από στελέχη με κύρος, από επιστήμονες, διάφορους εμπειρογνώμονες και στελέχη που υποδεικνύουν οι συνδικαλιστικοί υπεύθυνοι.

Οι επιτροπές του προγράμματος, βασισμένες στις διεκδικήσεις και στις αντιλήψεις κάθε εργοστασιακής οργάν-

νωσης, καθώς και στο ύλικό που θα παρέχουν τα κέντρα κοινωνικών και επαγγελματικών μελετών, πρέπει να διατυπώνουν ερωτήματα και να τα άπευθύνουν στα μέλη του συνδικάτου.

Οι έπιτροπές αυτές, μετά από τή σύνθεση των άπαντήσεων που έχουν λάθει:

- πληροφορούν συνεχώς τούς ύπεύθυνους του συνδικάτου για τήν άνταπόκριση των διαφόρων άντιλήψεων και για τή σημασία που προσδίνουν οι συνδικαλιστές στα διάφορα προβλήματα:
- διατυπώνουν προτάσεις σχετικά μέ τήν πληροφόρηση και τήν προπαγάνδα του συνδικάτου:
- παρουσιάζουν σχέδια προγράμματος για συζήτηση στους άντιπροσωπευτικούς οργανισμούς.

Έτσι οργανωμένη ή δουλειά για τό πρόγραμμα πρέπει:

- να βελτιώσει τα σχέδια που έχουν έγκριθει:
- να προτρέψει τα εργοστασιακά τμήματα να διατυπώσουν τις σκέψεις τους για τό πρόγραμμα.

3. Η μελέτη τής άποψης των συνδικαλισμένων στα εργοστάσια

Έξισου σημαντική είναι ή έρευνα για τό τί σκέφτονται τα μέλη του συνδικάτου στα εργοστάσια, στις περιφέρειες και σ' ολόκληρο τό συνδικάτο.

Γιά να προχωρήσουν οι έρευνες αυτές θα χρειαστεί ή βοήθεια των κέντρων κοινωνικών και επαγγελματικών μελετών.

Παρόμοια έρευνα είναι άπαραίτητη για να γίνουν γνωστές έξονυχιστικά οι πραγματικές θέσεις των μελών του συνδικάτου για τα ούσιαστικά προβλήματα. Αυτό προσδιορίζει τήν άκρίθεια και τήν ταχύτητα των άποφάσεων και ενισχύει τή θέση του συνδικάτου στις διαπραγματεύσεις.

Η Έθνική Έπιτροπή πρέπει να βρει τα μέσα ώστε να μαθαίνει τήν άποψη των μελών του συνδικάτου.

4. Άμεση δημοκρατία

Έκτός από τή μορφή τής άντιπροσωπευτικής δημοκρατίας τό συνδικάτο πρέπει να υιοθετήσει όρισμένες μορφές άμεσης δημοκρατίας, τις όποιες προβλέπει τό καταστατικό. Άνάμεσα σ' αυτές τις μορφές, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο δημοψήφισμα, λόγω τής σημασίας του άλλα κυρίως λόγω τής εμπέλειας των άποφάσεων και των κατευθύνσεων που πηγάζουν από ένα δημοψήφισμα.

Τό δημοψήφισμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορα επίπεδα, άλλα πάντοτε μέ μεγάλη περίσκεψη όταν γίνεται σε έθνικό επίπεδο.

Τήν άπόφαση για τήν όργάνωση έθνικού δημοψηφισματος παίρνει ή Έθνική Έπιτροπή.

Πρίν τό δημοψήφισμα πρέπει να προηγηθεί μιά έξστρατεία πληροφόρησης που να παρουσιάζει τις διαφορετικές άπόψεις και να προκαλεί όμαδικές συζητήσεις γύρω από τα ζητήματα που τίθενται.

Οι ύπεύθυνοι του συνδικάτου που θα ήθελαν να γνωρίζουν τήν άποψη των συνδικαλιστών προτού πάρουν μιάν άπόφαση, πρέπει να όρίζουν κάθε φορά ποιανού τήν άποψη θέλουν και μέ ποιόν τρόπο.

Πρέπει να ενεργεί κανείς τίμια όταν έπιθυμεί να στηριχτεί στην άποψη των συνδικαλιστών.

35η θέση:

1. Οι διαπραγματεύσεις και οι συμφωνίες είναι τα κυριότερα μέσα για τήν υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζομένων και των πολιτών που άνήκουν στο συνδικάτο άλλα αν αυτό ό τρόπος άποτύχει πρέπει να καταφύγουμε σε μορφές διαμαρτυρίας.

Γιά να πετύχει τήν πραγματοποίηση των διεκδικήσεων του συνδικάτου, ή ήγεσία πρέπει πρώτα να χρησιμοποιήσει τα μέσα δράσης που δέν παραβλάπτουν τήν κοινωνική είρηνή.

Πρώτα πρέπει να παρουσιάσει στις διοικητικές οικονομικές και κρατικές βαθμίδες προτάσεις και σχέδια. Όταν ύπάρχει διαφωνία πρέπει να προσπαθεί να βρει πεδίο συνεννόησης μέσω συζητήσεων, συναντήσεων κλ.π. Όμως στη σημερινή κατάσταση, αν δέν παίρνει ύπόψη της τήν άποψη του συνδικάτου για τις άποφάσεις που τό άφορούν ή ήγεσία θα βρεθεί στην άνάγκη να αλλάξει τήν τακτική της.

2. Οι ύπεύθυνοι του συνδικάτου πρέπει να διαπραγματεύονται μέ τις άρμόδιες διοικητικές, οικονομικές ή κρατικές βαθμίδες σε συνθήκες σοβαρής σύγκρουσης.

Γιά να προχωρήσουν οι συζητήσεις ή ήγεσία του συνδικάτου συγκαλεί ομάδες διαπραγματευτών και καθορίζει τήν άρμοδιότητα και τήν άποστολή τους.

Τό έπιτελείο των διαπραγματευτών μπορεί να ύπογράφει τις συμφωνίες που επικυρώνονται στη συνέχεια από τήν άρμόδια ήγετική βαθμίδα του συνδικάτου.

Η προετοιμασία των διαπραγματεύσεων πρέπει να περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, τή γνωμοδότηση των μελών του ενδιαφερόμενου συνδικάτου, τήν παρουσίαση του άντικειμένου των διαπραγματεύσεων, τούς στόχους και τήν τακτική καθώς και τήν άνάλυση του τί διακυβεύεται στις διαπραγματεύσεις.

Τό συνδικάτο πρέπει να έπιμένει στην άναγκαιότητα των δημόσιων διαπραγματεύσεων.

Στις συζητήσεις μπορούν να συμμετάσχουν ειδικοί των όργάνων ό ρόλος θα έχει καθοριστεί από τήν ομάδα των διαπραγματεύσεων.

Κάθε συμφωνία πρέπει όπωσδήποτε να διευκρινίζει τό χρονικό όριο, τή μέθοδο και τις συνθήκες έκτέλεσης που δέχτηκαν τα δύο μέρη.

3. Έφόσον άποτυχαίνουν οι προσπάθειες διαπραγμάτευσης, οι ύπεύθυνοι του συνδικάτου μπορούν να όργανώσουν διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες.

Ό οικονομικός και πολιτικός χαρακτήρας αυτής τής δράσης έξαρτάται από τα αίτια που τήν προκαλούν κι όχι από τό που άπευθύνεται.

Κάθε δράση πρέπει να έχει σαφή και καθαρό στόχο και να έχει προεκτικά όργανωθεί. Πρέπει επίσης να προβλέπεται ή πιθανότητα να έμποδιστεί από κάποιο γεγονός.

Η μαζική δράση μπορεί να πάρει τή μορφή διαδηλώσεων όπου επανατονίζονται οι θέσεις (πίεσεις για να αρχίσουν ή να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις ή άκόμα ή άπαίτηση να πραγματοποιηθούν οι ύπογραμμένες συμφωνίες). Μπορούν να έχουν χαρακτήρα διαμαρτυρίας άμφισθητώντας έπιβλαβείς άποφάσεις ή τή μή πραγματοποίηση άνειλημμένων ύποχρεώσεων.

Η δράση προειδοποίησης και διαμαρτυρίας πρέπει να άφίνει ένα χρονικό περιθώριο για τήν πραγματοποίηση των αίτημάτων και να όρίζει τήν ήμερομηνία μιάς επόμενης συγκεκριμένης ένδεχόμενης δράσης.

Αν ή προειδοποίηση άγνοηθεί, ή δράση πρέπει να άποδεικνύει τήν άποφασιστικότητα και τήν κινητοποίηση του πληθυσμού για τις διεκδικήσεις που προβάλλονται. Οι άπεργίες και οι παρενοχλήσεις άποτελούν μέρος τής δράσης αυτού του τύπου.

Οι άπεργίες είναι καταρχήν πράξη διαμαρτυρίας. Λόγω των οικονομικών άπωλειών που συνεπάγονται πρέπει να άποτελούν τήν τελευταία μορφή διαμαρτυρίας. Κάθε άπεργία πρέπει να προβλέπει τούς τρόπους μέ τούς όποιους θα λήξει.

Οι ήγετικές βαθμίδες του συνδικάτου πρέπει να έτοιμάσουν προσεκτικά τα πρωτόκολλα και τήν πορεία των διαπραγματεύσεων καθώς και τή δράση διαμαρτυρίας.

Επιπλέον, η ιεραρχία σε όλα τα επίπεδα πρέπει να προβλέψει τη βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη δράση για να αντιμετωπίσει ορισμένους κινδύνους, όπως η κατάσταση έκτακτης ανάγκης και η βίαιη επίθεση.

4. Οι αποφάσεις που αφορούν την απόφαση για διαπραγματεύσεις ή τη δράση διαμαρτυρίας, τούς συμβιβασμούς και τούς όρους της τελικής συμφωνίας, πρέπει να παίρνονται αφού αναλυθεί προσεκτικά ή αποψη των ενδιαφερομένων μελών.

Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και της δράσης αμφισβήτησης, πρέπει να υπάρχει μία συνεχής συμβουλευτική σχέση με τούς ενδιαφερόμενους. Οι ηγέτες πρέπει να πληροφορούν τα μέλη του συνδικάτου για τις θέσεις που υιοθετήθηκαν από τούς διαπραγματευόμενους και για τα επίμερους αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων.

Η δράση πληροφόρησης και προπαγάνδας, και κυρίως σε περιόδους έντασης, πρέπει να απευθύνεται όχι μόνο στα μέλη του συνδικάτου, αλλά σ' ολόκληρο τον πληθυσμό. Με οδηγό τό γενικό συμφέρον, τό συνδικάτο πρέπει να εξασφαλίσει την κατανόηση και την αποδοχή των στόχων που θέλει να πετύχει.

Όλα τα μέλη του συνδικάτου είναι ενωμένα με κοινούς και θεμελιακούς στόχους. Οι εσωτερικές συγκρούσεις πρέπει να λύνονται με τη συζήτηση που να οδηγεί στην ένοποίησή του κι όχι με διοικητικές ή πειθαρχικές αποφάσεις.

5. 'Ο έλεγχος και η κριτική της ιεραρχίας του συνδι-

VIII. Τό καινούριο κοινωνικό συμβόλαιο

37η θέση: 'Η Αλληλεγγύη διεκδικεί ένα καινούριο κοινωνικό συμβόλαιο.

'Η Αλληλεγγύη είναι ό έγγυητής των κοινωνικών συμφωνιών του 1980 και απαιτεί τη συνεπή εφαρμογή τους.

Δέν υπάρχουν άλλοι δρόμοι για να σωθεί ή χώρα, εκτός από την πραγματοποίηση της συνταγματικής άρχης της εθνικής κυριαρχίας.

Τό συνδικάτο μας συντάσσει τό πρόγραμμά του τη στιγμή που ή χώρα απειλείται από την καταστροφή. Δέν μπορούμε να παραμείνουμε στην κρίση, όφειλουμε να βγούμε απ' αυτήν.

'Η συμφωνία ενάντια στην κρίση

'Η συμφωνία ενάντια στην κρίση πρέπει να εξασφαλίζει στην κοινωνία την επιβίωσή της τούς δύσκολους μήνες του χειμώνα που πλησιάζει. Πρέπει να δίνει κατευθύνσεις για να βγούμε από την κρίση.

Πρέπει να είναι τό πρώτο κείμενο συνεργασίας μεταξύ έξουσίας και κοινωνίας.

'Η συμφωνία για την οικονομική μεταρρύθμιση

'Η συμφωνία για την οικονομική μεταρρύθμιση απαιτεί μία συνεργασία της έξουσίας και της κοινωνίας στην κατεύθυνση μίας ριζικής αλλαγής της σημερινής οικονομικής τάξης.

'Η μεταρρύθμιση πρέπει να δίνει τη διεύθυνση των έργων στο προσωπικό, στα πλαίσια ενός οικονομικού συστήματος που θα εφαρμονίζει τούς νόμους της αγοράς και τη σχεδιοποίηση.

Οι εκατοντάδες συμφωνίες που έχει υπογράψει ή κυβέρνηση παρέμειναν στα χαρτιά.

Οι υποσχέσεις της έξουσίας στον εργαζόμενο κόσμο πρέπει να τηρηθούν.

κάτου είναι ύποχρέωση και καθήκον κάθε μέλους της Αλληλεγγύης.

'Η δραστηριότητα όλων των έξουσιών του συνδικάτου ύπόκειται σε συνεχή έλεγχο. Τα πρακτικά των επιτροπών έλέγχου πρέπει σύντομα να δημοσιεύονται και να διανέμονται στο συνδικάτο.

Όλα τα μέλη του συνδικάτου είναι ελεύθερα να κρίνουν τούς ύπεύθυνους, είτε στη διάρκεια των συγκεντρώσεων, είτε στον τύπο. Όσοι γίνονται στόχος κριτικής έχουν τό δικαίωμα απάντησης.

Τα μέλη των αντιπροσωπευτικών οργανισμών ελέγχουν τη δραστηριότητα των ύπευθύνων χρησιμοποιώντας την έπρωτηση και την ψήφο εμπιστοσύνης. Σε περίπτωση έπρωτησης ή απάντησης πρέπει να δοθεί σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Αν ή απάντηση δέν ικανοποιεί αυτόν που κάνει την έπρωτηση, μπορεί να ζητήσει να ψηφιστεί άρση εμπιστοσύνης. Αν ή ψηφος καταλήξει στην άρση της εμπιστοσύνης ό ύπεύθυνος ή ό ύπεύθυνος οργανισμός πρέπει να παραιτηθούν. Η παραίτηση μπορεί να μή γίνει δεκτή, συνεπώς πρέπει να βρεθεί μία λύση, καταφεύγοντας πιθανώς σε μία ειδική έπιτροπή.

Σύμφωνα με τό καταστατικό, ή δραστηριότητα των ύπευθύνων ελέγχεται επίσης από τις αναθεωρητικές έπιτροπές. Αυτές συγκεντρώνουν τις πληροφορίες, σημειώνουν τις άνωμαλίες στις διαδικασίες, ύποδεικνύουν τά μέσα για να διορθωθεί μία παρόμοια κατάσταση και έτοιμάζουν άναφορές για τούς αντιπροσωπευτικούς οργανισμούς.

'Η συμφωνία για μία αυτόδιαχειριστική Δημοκρατία

'Η συμφωνία για μία αυτόδιαχειριστική Δημοκρατία πρέπει να δώσει τις κατευθύνσεις και τά μέσα για τον έκδημοκρατισμό της δημόσιας ζωής, της Δίαιτας, των πολιτικών, έδαφικών, οικονομικών έξουσιών, των δικαστηρίων, της εθνικής εκπαίδευσης κ.λπ.

'Η πραγματοποίηση αυτής της συμφωνίας θα καθιερώσει μία σωστή σχέση πολιτών και Κράτους.

Ό δρόμος προς μία αυτόδιαχειριστική Δημοκρατία είναι ό δρόμος που θα έπιτρέψει στην Πολωνία, ίσχυρή στο έσωτερικό, να γίνει ίσότημη με τά άλλα έθνη.

Τό συνδικάτο θεωρεί τό καινούριο κοινωνικό συμβόλαιο ως άδιάσπαστο σύνολο.

Τό πρόγραμμα δράσης της Αλληλεγγύης είναι πρίν απ' όλα μία ύποχρέωση που αναλαμβάνει τό Συνδικάτο απέναντι στη χώρα.

Υπολογίζουμε ότι θα γίνει άποδεκτό από ολόκληρη την κοινωνία. Κανένα φατριαστικό συμφέρον, άτομικό ή ομαδικό, δέν μπορεί να θεωρηθεί άνώτερο από τό συμφέρον του έθνους.

Δέν ίσχυριζόμαστε ότι έχουμε τό μονοπώλιο της αλήθειας. Είμαστε έτοιμοι για διάλογο - τίμιο και ειλικρινή -, για άνταλλαγή άποψεων με την έξουσία, για άναζήτηση δικαίων άποφάσεων που θα ύπηρετήσουν σωστότερα τη χώρα και θα ύλοποιήσουν τά συμφέροντα των εργαζόμενων και των πολιτών.

'Ας είναι αυτή ή συμφωνία να μάς ένώσει γύρω από ό,τι είναι στην Πολωνία έθνικό, δημοκρατικό και ανθρώπινο, γύρω απ' ό,τι δέ μάς χωρίζει.

'Η Αλληλεγγύη είναι ό έγγυητής των κοινωνικών συμφωνιών του 1980 και απαιτεί τη συνεπή τους πραγματοποίηση.

Δέν υπάρχουν άλλοι δρόμοι για να σωθεί ή χώρα, από την ύλοποίηση της συνταγματικής άρχης της εθνικής κυριαρχίας.

Γιατί έπρεπε νά άφανιστεί ό άγαθούλης

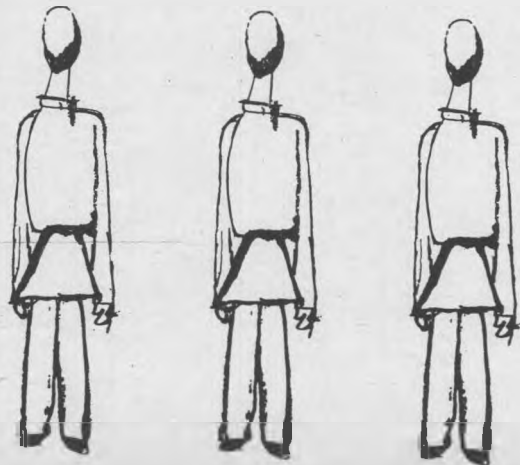
του Μίλαν Κούντερα

1. Τό 1968, μέ τήν ήττα τής "Ανοιξης τής Πράγας, ό μεγάλος γείτονας όρθηκε τήν ευκαιρία νά στερήσει μιά μικρή χώρα από τά τελευταία της άπομεινάρια κυριαρχίας και νά πλησιάσει πιό γρήγορα τούς αντικειμενικούς του στόχους. "Ένας από αυτούς είναι ή πολιτιστική κηδεμονία του άνατολικού «μπλοκ». Δέν πρόκειται μόνο για τήν πολιτική ύποδούλωση: ή πολιτική είναι απλώς ένα από τά συστατικά του πολιτισμού. "Όπότε στην Τσεχοσλοβακία διακυβεύεται ό πολιτισμός *συνολικά* και μέ τήν ευρύτερη έννοια του όρου, δηλαδή ό τρόπος ζωής, τά έθιμα, οι καλλιτεχνικές παραδόσεις, τό γούστο, ή συλλογική μνήμη και τά καθημερινά ήθη. Καί στή Γιουγκοσλαβία υπάρχει κομμουνιστικό σύστημα· αλλά, στό βαθμό που πρόκειται για κομμουνισμό *έκτός τής ρωσικής σφαίρας επιρροής*, ή συγκεκριμένη ζωή του Γιουγκοσλάβου μοιάζει περισσότερο μέ τή ζωή ενός Γάλλου παρά ενός Σοβιετικού πολίτη. Στίς μέρες μας άποκτήσαμε τή συνήθεια νά μεγαλοποιούμε τή σημασία του πολιτικού συστήματος (είναι κι αυτή μιά κληρονομιά του άγοραίου μαρξισμού τήν όποία παραδόξως υιοθέτησε τόσο ή δεξιά όσο και ή άριστερά) και πάψαμε νά κατανοούμε τό βαθύτερο νόημα του πολιτισμού.

Μ' άλλα λόγια, ή κατάσταση στην Τσεχοσλοβακία μετά τή φιλοσοβιετική αλλαγή του 1948 μπορεί νά ερμηνευτεί ως διαμάχη ανάμεσα σε ένα εισαγόμενο πολιτικό σύστημα και στό βαθιά ριζωμένο πολιτισμό του τόπου. Μέ τό πέρασμα του χρόνου (και μέ μιά σημαδιακή επιτάχυνση κατά τή δεκαετία 1960-70) ή τσεχική κουλτούρα πάσχισε νά οικειοποιηθεί τό σύστημα, νά τό προσαρμόσει και νά τό μετατρέψει σε άπλό σχήμα, για νά του επιβάλει τό δικό της περιεχόμενο. "Αν όλα αυτά τά συλλογιστούμε μαζί μέ τήν πρόσφατη ιστορική όπισθοδρόμηση, διακρίνουμε πώς ταυτόχρονα ήταν και διαμάχη ανάμεσα στό δυτικό και τό ρωσικό πολιτισμό ό όποιος είναι ισχυρότερος από ποτέ στην κομμουνι-

Malevitch.

στική του είδη και προσπαθεί ν' απλώσει τὰ δριά του πιά βαθιά στην Εύρώπη. 'Απ' αυτή τη σκοπιά ή διαδικασία φιλελευθεροποίησης κατά τή δεκαετία 1960-70 μπορεί νά φανεί απόπειρα δυτικοποίησης τού σοσιαλισμού, και ή ρωσική εισβολή προσπάθεια οριστικού πολιτιστικού άποικισμού μιάς δυτικοευρωπαϊκής χώρας.

Συνεπώς τό δράμα πού παίζεται στην Πράγα δέν έχει τοπικό χαρακτήρα (κάποιος οίκογενειακός καβγάς στο σοβιετικό νοικοκυριό), αλλά άντανακλά μέ εξαιρετική πυκνότητα τὰ ευρωπαϊκά πεπρωμένα. Στην Πράγα παίζεται ή τραγωδία των ευρωπαϊκών ψευδαισθήσεων και σφαλμάτων· στην Πράγα προδιαγράφεται τό πιθανό ρήμαγμα τής Εύρώπης. Καί γι' αυτόν ακριβώς τό λόγο ακόμα και ό τελευταίος Τσέχος είναι περισσότερο «Εύρωπαίος εκ πεποιθήσεως» από τόν οποιοδήποτε Γάλλο ή Δανό: επειδή βλέπει καθημερινά μέ τὰ ίδια του τὰ μάτια «νά πεθαίνει ή Εύρώπη». Η ήθική και πολιτιστική άλληλεγγύη των δυτικοευρωπαϊκών χωρών αποτελεί γι' αυτόν άμεση και άπλοϊκή ανάγκη. "Όταν βλέπει πώς ή Εύρώπη παραλύει από τό «πλέγμα ένοχής» της, όταν άκούει τή φωνή της νά αδυνατίζει συνεχώς, έχει τήν έντύπωση πώς υπογράφεται ξανά - και οριστικά πιά - ή θανατική του καταδίκη.

2. 'Ο Βάτσλαβ Χάβελ εμφανίζεται στή δημόσια ζωή τής Τσεχοσλοβακίας ακριβώς εκείνη τήν περίφημη δεκαετία 1960-70, όταν ή τσεχική κοινωνία ξεπερνά και μετασχηματίζει μέ κέφι και μέ γέλιο ένα εισαγόμενο σύστημα. Δουλεύει στο Νά Ζαμπράντι, ένα θεατράκι τής Πράγας, από τὰ κέντρα τής πρωτοπορίας τής εποχής εκείνης - σύμβολο πιά κι αυτό τής χαρούμενης άτμόσφαιρας εκείνων των χρόνων. Στην αρχή γράφει σέ συνεργασία μέ τόν 'Ιβάν Βισκότσιλ (σημαντικό συγγραφέα «παράλογων» σκέτς): έπειτα γράφει μόνος του δύο θεατρικά έργα πού αποτελούν αναπόσπαστα χαρακτηριστικά εκείνης τής δεκαετίας στή Βοημία: *Γκάρντεν πάρτυ και Μεμοράντοιμ*. Τά δύο αυτά έργα είναι φανερά εμπνευσμένα από τό λεγόμενο «παράλογο» θέατρο τού Εϋγένιου 'Ιονέσκο. Έδώ πρέπει νά διευκρινίσω κάτι τό έντελώς άγνωστο στην υπόλοιπη Εύρώπη: κανένας σύγχρονος ξένος συγγραφέας δέν είχε τότε γιά μās τόσο άπελευθερωτική επίδραση όσο ό 'Ιονέσκο. Άσφυσκτούσαμε στριμωγμένοι σέ μιάν αντίληψη πού θεωρούσε τήν τέχνη διαπαιδαγωγική, ήθική ή πολιτική λειτουργία. Η Φαλακρή τραγουδίστρια, οι Καρέκλες, τό Μέλλον ανήκει στά αυγά και τὰ υπόλοιπα έργα τής πρώτης περιόδου τού 'Ιονέσκο μās γοήτευαν μέ τή ριζοσπαστικά αντιιδεολογική τους φύση. Ξανάδιναν στην τέχνη τή χαμένη της άυτονομία, και τήν καλούσαν νά ξαναβρει τήν έλευθερία και τή δημιουργικότητά της. Δέν είναι λοιπόν τυχαίο πού τό θέατρο τού Χάβελ, τό Νά Ζαμπράν-

Φωτογραφία τής άποτυχημένης οίκογένειας .

Σχέδιο από τό Gegenstimmen, Βιέννη.

τλι, φανέρωσε από την αρχή το πρόγραμμά του, ανεβάζοντας τη Φαλακρή τραγουδίστρια και το Μάθημα σε αλησμόνητη σκηνοθεσία.

Ο Χάβελ δέ νοείται χωρίς το παράδειγμα του Ίονέσκο· ωστόσο δεν είναι επίγονός του. Τα θεατρικά του έργα είναι γνησιότατη και αναντικατάστατη εξέλιξη του λεγόμενου «θεάτρου του παράλογου». Άλλωστε σαν τέτοια τὰ είδαμε όλοι στην εποχή τους. Άν τὸ παράλογο τὸ Ἰονέσκο ἀντλεῖ τὴν ἐμπνευσή του ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ἀνορθολογισμοῦ, ὁ Χάβελ γοητεύεται ἀπὸ τὸ παράλογο τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Καὶ ἂν τὸ θέατρο τοῦ Ἰονέσκο εἶναι κριτικὴ τῆς γλώσσας, τὸ ὀλοκληρωτικὸ καθεστῶς εἶχε καταστήσει τὸ γλωσσικὸ σύστημα μιὰ τέτοια παρωδία, πού ἡ γενικὴ κριτικὴ τῆς γλώσσας ἀπὸ τὸν Χάβελ ἐγινε μεμιᾶς ἀποφανακισμὸς τῶν συγκεκριμένων κοινωνικῶν σχέσεων.

3. Ἡ ἰδεολογία καὶ ἡ ἔννομη τάξη τῶν φασιστικῶν καθεστῶτων ἐκφράζουν ἀνοιχτὰ αὐτὸ πὸ σκέφτεται καὶ θέλει ἡ ἐξουσία. Ἀντίθετα, ἡ ἰδεολογία καὶ ἡ ἔννομη τάξη τοῦ ρωσικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ ἔχουν φανακιστικὸ χαρακτῆρα. Τὸ λεξιλόγιό τους ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκεῖ ὑπνωτιστικὴ ἐπίδραση στὸν ἀριστερὸ δυτικοευρωπαϊο, ὁ ὁποῖος ἀκόμα καὶ σήμερα θέλει νὰ φαντάζεται ὅτι ἡ «σοβιετικὴ ἰδεολογία εἶναι ἡ καλὴ», ὅτι γιὰ τὴν «παραποίηση» τῆς ἰδεολογίας φταίει μόνο ἡ ἐφαρμογὴ καὶ συνεπῶς ἀρκεῖ τὸ «διόρθωμα» αὐτῆς τῆς ἐφαρμογῆς γιὰ νὰ πάνε ὅλα μιὰ χαρά. Δὲν ἐννοεῖ νὰ καταλάβει πὼς ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς διακηρύξεις καὶ τὶς πράξεις δὲν εἶναι ἐλάττωμα πὸ διορθώνεται, ἀλλὰ συνιστᾷ τὸ ἴδιο τὸ θεμέλιο τοῦ ρωσικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει χτιστεῖ ἀκριβῶς πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση καὶ χωρὶς αὐτὴν δὲ θὰ ὑπῆρχε.

Ὁ δυτικοευρωπαῖος εἶναι πάντα ἔτοιμος νὰ συζητήσει σοβαρὰ τὴ νομιμότητα ἢ μὴ τῆς σοβιετικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἰσότητα καὶ τὴν ἀταξικὴ κοινωνία, ἐνῶ ἡ σοβιετικὴ κοινωνία ποτὲ δὲ βασίστηκε σὲ ὅποιαδήποτε ἰσότητα. Εἶναι πάντα ἔτοιμος νὰ συζητήσει ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσει τὴ ρωσικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ διεθνισμό, ἐνῶ αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι ἕνα παραπέτασμα πὸ πίσω τοῦ κρύβεται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπεκτατικότερους ἐθνικισμοὺς πὸ φάνηκαν ποτὲ στὸν κόσμο. (Καὶ πράγματι, αὐτὸ τὸ παραπέτασμα λειτουργεῖ στὴν ἐντέλεια: ἔχει ἤδη περάσει μισὸς αἰώνας ὅπου συνεχίζεται ὑπὸ τὴ σκέπη τοῦ ὀ βίαιος ἐκρωσισμὸς σαράντα ἑκατομμυρίων Οὐκρανῶν, χωρὶς νὰ ἔχει καταλάβει τίποτα ὀ ὑπόλοιπος κόσμος). Ἐνα κάλπικο λεξιλόγιο τοποθετεῖ συστηματικὰ τὴ διένεξη σὲ ἕνα κάλπικο πεδίο, καὶ καθιστᾷ πρακτικὰ ἀδύνατη τὴν ἀνάλυση τῆς συγκεκριμένης πραγματικότητας.

Τὸ βαθύτερο νόημα τῶν «παράλογων» θεατρικῶν ἔργων τοῦ Χάβελ τὴ δεκαετία 1960-70 ἦταν ἀκριβῶς ὀ ριζικὸς ἀποφανακισμὸς τοῦ λεξιλογίου. Αὐτὰ

τά έργα δείχνουν έναν κόσμο όπου οι λέξεις δεν έχουν απολύτως κανένα νόημα ή έχουν άλλο γόνημα από εκείνο που υποστηρίζουν, ή ακόμα είναι μιά όθνη που πίσω της χάθηκε ή πραγματικότητα. Μετά τό 1968, όταν διώχτηκε πιά από τό θέατρο και δέν μπορούσε νά συνεχίσει τήν κριτική τής γλώσσας μέσα από τή λογοτεχνία, μετέβαλε τήν ίδια του τή ζωή σέ ένα μεγαλειώδη άποφενაკισμό του γλωσσικού συστήματος: είναι από τούς βασικούς έμπνευστές τής «Χάρτας '77» και ό κύριος εκπρόσωπός της.

Η «Χάρτα», όπως και τά θεατρικά του έργα, δέν αντιπροσωπεύει κάποιο επαναστατικό πρόγραμμα, ούτε καν ένα οποιοδήποτε πολιτικό πρόγραμμα· δέν είναι κριτική τών «θεμελίών του καθεστώτος», ούτε και σχέδιο γιά έναν «καλύτερο κόσμο». Τά λίγες δεκάδες ή εκατοντάδες άτομα που υπέγραψαν τή «Χάρτα» υποστηρίζουν άπλως μιά έγκυρη έννομη τάξη και ορισμένες επίσημα διακηρυγμένες ανθρωπιστικές αρχές. Δέν κάνουν πολεμική, άπλως παίρνουν τίσ λέξεις καταγράμμα. Έφόσον τό σύνταγμα έγγυάται τήν ελευθερία του λόγου, ύφίστανται μέ άφέλεια όλες τίσ συνέπειες που απορρέουν από τήν έφαρμογή της· έφόσον τό σύνταγμα μιλά γιά ίσα δικαιώματα στή μόρφωση, οι οπαδοί τής «Χάρτας» άπορούν πώς τά παιδιά μέ καταδικωμένους γονείς δέν μπορούν νά συνεχίσουν τίσ σπουδές τους. Φέρονται λές κι οι λέξεις ήθελαν πράγματι νά πούν αυτό που ίσχυρίζονται πώς θέλουν νά πούν. Δέ γυρεύουν νά άποδείξουν πώς ή ιδεολογία είναι κακή όταν άνεβαίνει στήν έξουσία, ώστόσο τό άδολο βλέμμα τους άποκαλύπτει συστηματικά τήν άπύθμενη άπάτη αυτής τής ιδεολογίας.

Και μ' αυτή τήν έννοια ή «Χάρτα», παρ' όλη τής τή σεμνότητα και τή νομικιστική λεπτολογία της, επιτίθεται στά ίδια τά θεμέλια του καθεστώτος, έφόσον αυτό άκριβώς τό καθεστώσ είναι μιά μεγαλειώδης φενακία τής γλώσσας, χωρίς τό ταίρι της σέ ολόκληρη τήν ιστορία τής ανθρωπότητας. Όπότε αυτός ό άνοικονόμητος Άγαθούλης έπρεπε όπωδήποτε νά άφανιστεί. Αυτό είναι και τό βαθύτερο νόημα τής δίκης του Βάτσαβ Χάβελ και τών φίλων του.

μετάφραση: Σεραφείμ Βελέντζας

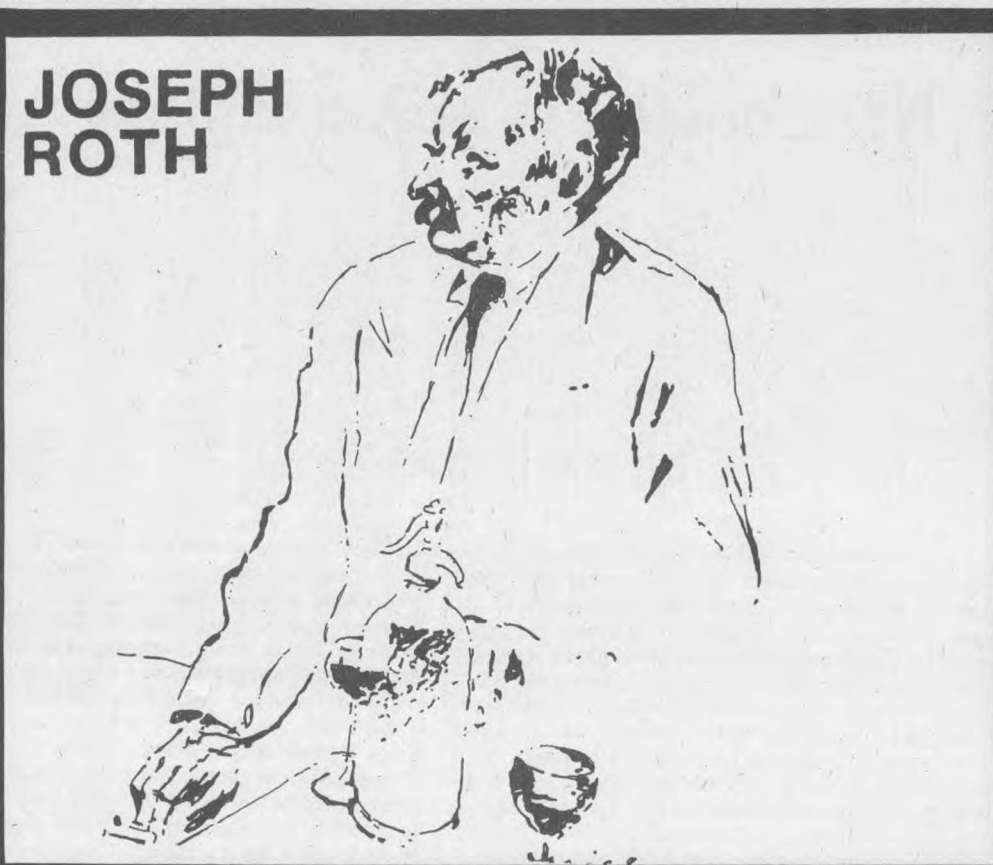
[Σημείωση: Αρχές Δεκεμβρίου 1979 ή κυβέρνηση Χούζακ άφαιρεί από τόν συγγραφέα Μίλαν Κούντερα τήν τσεχική ιθαγένεια. Τέλη Δεκεμβρίου τής ίδιας χρονιάς ό Βάτσαβ Χάβελ και άλλοι πέντε διανοούμενοι τής «Χάρτας '77» καταδικάζονται σέ δεκαετή φυλάκιση. Σ' αυτή τήν παρωδία δίκης αναφέρεται και τό δοκίμιο άρθρο του Τσέχου συγγραφέα, που δημοσιεύτηκε στόν Nouvel Observateur, 'Ιαν. 1980].

Δέν πειράζει, σοσιαλισμό πάντως ?έχουμε

JOSEPH
ROTH

ΓΙΟΣΕΦ ΡΟΤ

Ο ΒΟΥΒΟΣ ΠΡΟΦΗΤΗΣ

ΑΟΥΓΚΟΥΣΤΟ ΡΟΑ ΜΠΑΣΤΟΣ

Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΟΡΑΒΙΑ

ΑΓΚΟΣΤΙΝΟ

ΙΤΑΛΟ ΚΑΛΒΙΝΟ

Ο ΔΙΧΑΣΜΕΝΟΣ ΥΠΟΚΟΜΗΣ

ΓΚΥΣΤΑΒ ΦΛΩΜΠΕΡ

Η ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ὀδυσσεάς

Νέες συνθήκες παλιά καθήκοντα

του Γιώργου Καρρά

«Μιά από τις μεγαλύτερες αδυναμίες του λαϊκού επαναστατικού κινήματος είναι ότι δεν κατορθώνει να αντισταθεί στην επίδραση της αστικής ιδεολογίας (...). Τα κομμουνιστικά, σοσιαλιστικά, τα αριστερά γενικά κόμματα, ενώ θεωρητικά διακηρύσσουν πως οι κοινοβουλευτικές εκλογές αποτελούν μία απλή φάση της πάλης για την αλλαγή και πως δεν πρέπει να επικαλύπτουν απόλυτα τους κοινωνικούς αγώνες, στην πράξη ενεργούν ακριβώς όπως και τα αστικά κόμματα».

Τό απόσπασμα δεν είναι από τον παρθενικό λόγο της Ρούθ Φίσερ στο γερμανικό κοινοβούλιο που είχε αρχίσει με την προσφώνηση: «'Αξιότιμο τσίρκοιλο!»». Είναι απλώς η αρχή άρθρου του Μ. Γλέζου στις 'Αντιθέσεις, 5, 'Ιούλιος 1981, στο οποίο αιτιολογούσε την αρχική απόφαση της ΕΔΑ, εξηγώντας γιατί καλύπτει ένα σωρό κόσμο. Οί εξηγήσεις ήταν πολυσήμαντες και άνοιχτες στο διάλογο, έξου και καθόλου δεν άνοιρέθηκαν από τη συμμετοχή του στα ψηφοδέλτια του ΠΑΣΟΚ και τη συμπολίτευση που έκτοτε άσκει. Κι αυτό διότι παρακάτω συνέχιζε υπογραμμίζοντας: «ή αντίληψη ότι κύριος στόχος μας είναι θέβαια ή δεξιά, αλλά σημασία έχει και τό "τί θά τή διαδεχθεί", "τί πολιτική θά εφαρμοσθεί" και "πώς θά εξασφαλισθεί ή δημοκρατική όμαλότητα στό δρόμο της αλλαγής", καταντάει παραπλανητικό εφεύρημα γιατί αντιστρέφει την προτεραιότητα των στόχων». Δεν άρκουσε καν ό στόχος νά 'ναι κύριος.

Στή βάση λοιπόν τέτοιων άφοπλιστικών σκέψεων ό 'Η. 'Ηλιού έκανε τις σκληρές δικομματικές του δηλώσεις, ή 'Ελευθεροτυπία εργάσθηκε πυρετωδώς, κόμματα άναζωογονήθηκαν ή και τελούν υπό επανίδρυση, άνθρωποι συμπαρατάχθηκαν: ή υποψηφιότητα του Μ. Γλέζου πρόσφερε τό απαραίτητο άλλοθι σε όσους άριστερούς φλεγόντουσαν νά ψηφίσουν ούτως ή άλλως τό ΠΑΣΟΚ και δέν ήξεραν πως νά τό φέρουν.

Τά προηγούμενα σηματοδοτούν την άκρότατη άπλως συνέπεια μίας γενικότερης στάσης που τριβίλιζε τά μυαλά και υπαγόρευε τις πράξεις πολλών, σχεδόν όλων των άριστερών, ακόμα κι εκείνων που ή σάρξ τους υποφέρει και υπέφερε εξαιτίας της. 'Αν εξαιρέσουμε παγίως μειδιώντες τό παγωμένο μειδίαμα του χαζοχαρούμενου άν εξαιρέσουμε τύπους φρικώδεις είτε εκτός θέματος είτε άπλως κατηφείς τή Δευτέρα των εκλογών γιατί δέν ήξεραν άν θά μπορέσουν νά απολαύσουν και του χρόνου τή ρόκ και τά σουβλάκια που άπόλαυσαν στο Φεστιβάλ της Αθήνας: άν εξαιρέσουμε όσους υιοθέτησαν τή στάση που πρόβαλε προεκλογικά ό όπαδός του έλληνο-τουρκο-αραβικού (του Γάγγη συμπερι-

λαμβανομένου) κουλουβάχατου Σαβδόπουλος και άντίκρισαν τις εκλογές με τό πάθος που άρμόζει σε ώρα πληρωμής λογαριασμού της ΔΕΗ: άν εξαιρέσουμε λοιπόν αυτούς, όλοι σχεδόν όσοι αυτοκατατάσσονται ή κάποιοι άλλοι τους κατατάσσουν στην άνανεωτική αριστερά αποδέχθηκαν σάν κύριο, άν όχι και αποκλειστικό, τό αίτημα: «νά φύγει ή δεξιά».

Στις εκλογές δόθηκαν πολλές μάχες, άν και καμιά φορά ό κερδισμένος δέν κέρδιζε παρά τό δικαίωμα νά συντριβεί στην επόμενη και μεγαλύτερη. Μιά σύγκρουση τέτοια ήταν και αυτή που υπήρξε (και υπάρχει) μέσα στην άνανεωτική αριστερά ακριβώς πάνω στο αίτημα αυτό και τά διλήμματα που συνεπάγεται. Και ήταν, φαίνεται, ή σημαντικότερη.

Ξέρουμε ποιά διλήμματα συνεπάγεται τό αίτημα «νά φύγει ή δεξιά». Τό δίλημμα που φτιάχτηκε λίγο λίγο τά τελευταία χρόνια ήταν: «Δεξιά ή 'Αλλαγή;». 'Οχι πως ή άπομάκρυνση της δεξιάς δέν ήταν στην ημερήσια διάταξη. 'Αλλά έτσι όπως τό δίλημμα τέθηκε, καλλιεργήθηκε και εισπράχθηκε, έτσι όπως μοιράστηκε στον κόσμο και φτιάχτηκε άπ' αυτόν, ήταν φρικτά μονοσήμαντο: άφηνε την αριστερά απέξω.

Μπορεί ή δεξιά νά έχει ιστορικά συγκροτηθεί πάνω στην πλάτη της αριστεράς, νά έχει τραφεί εκ της σαρκός και του αίματος των άγωνιστών της, νά όργάνωσε την έξουσία της πάνω στα συντρίμια της πραγματικότητας και των όνειρων της, μπορεί νά γνώριζε μία μόνο διάξευση για χρόνια πολλά. Οί πολιτικές όμως αντιπαλοότητες που γεννήθηκαν μέσα στις συγκρούσεις των κατοχικών και μετακατοχικών χρόνων κάποτε πλέον «άντικειμενικοποιήθηκαν», υποτάχθηκαν και ένσωματώθηκαν σε αίτήματα ποικίλα, ήρθαν άρωγοί και συμπαραστάτες στην πολιτική ένδεια κομμάτων και πολιτικών. Με τό έδαφος χαμένο κάτω από τά πόδια της, ή αριστερά είχε από καιρό πάψει νά είναι τό «άντίπαλο δέος» της δεξιάς και στο δίλημμα «Δεξιά ή 'Αλλαγή» δέν συμμετείχε πιά ούτε και σάν κομπάρσος: ήταν τό δίλημμα του ΠΑΣΟΚ και όσων είχαν έναποθέσει σε αυτό τά υπό μορφή εθνικής υπερηφάνιας πεζά αιτήματά τους, όχι τό δικό της. Τά γιατί και τά πως είναι μακριά ιστορία που γράφεται και θά γράφεται. 'Οπως και νά 'ναι, έπρόκειτο πραγματικά για μία σύγκρουση για την έξουσία. Την έξουσία όμως την αστική.

'Η άνανεωτική αριστερά θά 'πρεπε νά καταλάβει, την Κυριακή τό βράδυ τουλάχιστον, ότι στο παιγνίδι που παίχτηκε με όλο τό εκλογικό σώμα επί σκηνής δέν είχε συμμετάσχει παρά διά της άπουσίας της, ότι είχε αφήσει νά κριθούν ερήμην της πράγματα που την πο-

νοῦν καὶ τὴν κόφτουν. Συντετριμμένη κι ἄπορη (εἶτε μὲ τοὺς νικητὲς εἶχε συμπαταχθεῖ εἶτε μὲ τοὺς χαμένους ἦταν), οὔτε τότε τὸ κατάλαβε. Γιατί τὸ αἶτημα τῆς Ἀλλαγῆς τὸ εἶχε κάνει δικό της, προσκεκλημένη καὶ ἀπρόσκλητη μαζί. Δὲν ἐννοοῦμε λοιπὸν μόνο τοὺς νικητὲς πρὶν κἀν ἀνοίξουν οἱ κάλπες, τοὺς δικαιωμένους πρὶν σημάνει ἡ ὥρα τῆς δικαίωσης, τοὺς κερδισμένους χωρὶς μάχη γιατί ἄλλοι καθάρισαν γιὰ πάτη τους. Μιλᾶμε γιὰ τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ πού προσπέγραψε καὶ μὲ τὰ δύο χεῖρα τὴν πασοκική Ἀλλαγή. Καὶ πού ἔτσι βρέθηκε νὰ μὴν ἔχει τί νὰ πει γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Δὲν ξέρω ἂν εἶναι τὸ τραῦμα τοῦ «σοσιαλισμοῦ»· ἡ χορήγηση τῶν λέξεων πατριώτες, δημοκράτες, ἀριστεροὶ ὄχι παραθετικά ἀλλὰ ἐναλλάξιμα καὶ συνώνυμα ἢ ταύτιση μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ πείραμα στὴ Γαλλία ὅπως τὸ κοριτσάκι δοκιμάζει τίς γόδες τῆς μαμᾶς του· ὁ φόβος μήπως βρεθεῖ σεκταριστικά ἐκτός τοῦ γενικοῦ χαρμόσυνου κλίματος· ὁ σεβασμὸς τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κληρονομίας ἀπ' ὅπου ὁ κλήρος πού βγήκε «ἔλαχε» στὸν πρόεδρο τοῦ ΠΑΣΟΚ· ἡ ἀδυναμία του νὰ προσδιορίσει τὸ ἀνθρώπινό του πρόσωπο· ἡ ἀνάγκη πού μεταμφιέστηκε σὲ φιλοτιμία· ἡ ἀπουσία θέσεων, ἀπόψεων, ἀναλύσεων· ἡ παθολογικὴ τάση νὰ λαθροβιώνει στὴ σιὰ τῶν τεσσάρων γιγάντων· ἡ ἐλλειψη ἐμπιστοσύνης στὶς δυνάμεις τῆς ἀνανέωσης καὶ πίστης στὸ ρόλο πού ἔχουν νὰ παίξουν· ἡ ἐπιμονή του νὰ εἶναι «λαϊκότερο» τοῦ λαοῦ· ὁ θρίαμβος τοῦ αὐτονόητου τῆς «δημοκρατίας», τὸ βάθεμά της ὡς ὑψιστὴ ἀρετὴ ἢ ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλά. Ὅπως καὶ νὰ ναι, σὲ κάθε ἐκδήλωσή του τὸ πρῶτο πού μᾶς ζητοῦσε ἦταν «ἀσταμάτητη μάχη γιὰ νὰ κερδηθεῖ ὑπὲρ τῆς Ἀλλαγῆς καὶ ἡ τελευταία ψήφος ἐργαζόμενου πού χθὲς ψήφισε δεξιά» (Μήνυμα τῆς ΚΕ, *Ἀγγῆ*, 21.7.81). Καὶ μετὰ ζητοῦσε, last and least, νὰ τὸ ψηφίσουμε καὶ νὰ στρατευθοῦμε ὅλοι «στὴ μεγάλη ὑπόθεση» τῆς «ἐνίσχυσης τῆς ἀνανεωτικῆς τάσης στὸ ἐλληνικὸ κομμουνιστικὸ κίνημα». Γιατί; Γιὰ νὰ μπορέσει «νὰ παίξει θετικὸ ρόλο στὴν προοπτικὴ τῆς Ἀλλαγῆς» (*Ἀγγῆ*, 30.7.81). Γιὰ τὸν θετικὸ του λοιπὸν ρόλο...

Τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ δὲν ἀναμετρήθηκε μὲ τὸ ΠΑΣΟΚ – ἐκτός κι ἂν ἀναμετρήσει εἶναι νὰ πει «καθαρά στὸ λαὸ πὼς ἡ ἀλλαγή δὲν εἶναι περίπατος» – ὄχι δέβια σὰν ἰσοδύναμο ἄλλο ἀλλὰ σὰν αὐτὸ πού εἶναι: ἡ μόνη ὀργανωμένη δύναμη τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς. Καταποντιστήκαμε λοιπὸν διότι, μεταξύ ἄλλων, φταίει «ἡ ἀπλουστευτικὴ ἀποψη πὼς γιὰ νὰ σαρωθεῖ ἡ δεξιά ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθεῖ μόνο τὸ ΠΑΣΟΚ» (Πολιτικὴ ἀπόφαση τῆς ΚΕ, *Ἀγγῆ*, 25.10.81). Ἡ ἀποψη δὲν εἶναι ἀπλουστευτικὴ. Ἐφόσον προεῖχε νὰ σαρωθεῖ ἡ δεξιά, ἔπρεπε πράγματι νὰ ψηφιστεῖ τελικὰ μόνο τὸ ΠΑΣΟΚ, αὐτὸ δὰ εἶναι ζήτημα ἀπλῆς ἀριθμητικῆς. Οἱ πόρτες λοιπὸν ἦταν ἀνοικτὲς καὶ τὰ παράθυρα ἀμαντάλωτα: τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ τὸ ψηφίσαμε μόνο οἱ καμικάζι καὶ οἱ κομάντος αὐτοκτονίας τῆς ἀνανέωσης.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ΠΑΣΟΚ κατέβηκε στίς ἐκλογές ὡς Λαός, δηλαδή μόνο του, καὶ πεισματικά ἀρνήθηκε συμμαχίες καὶ συζητήσεις, ὅσοι ἐνστερνίστηκαν τὸ δίλημμά του, τὸ πλαισίωσαν, τὸ ἀνέχθηκαν ἢ τοῦ παραχώρησαν ἀνεξέλεγκτα τὸ μονοπώλιο τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν εἶχαν κἀν τὸ ἄλλοθι τῆς συμμαχίας, τῆς ἰσοτιμίας, τῆς ἰδιαιτερότητας. Ἐπρεπε νὰ μηχανευθοῦν ἔτσι κάποιον τρόπο νὰ ταυτισθοῦν κάπως μαζί του, κάπως νὰ ζήσουν τὴ σύγκρουσή του μὲ τὴ δεξιά ἀπὸ τὰ μέσα. Τὸ ΠΑΣΟΚ ἔγινε μοιραία λοιπὸν, γιὰ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς, κόμμα ἀριστερό. Οἱ ἀνευζῶρον συμπολιτεῦσεις καὶ ἡ πύρινη ἀρθρογραφία τοῦ

Σπ. Λιναρδάτου στὸ *Βῆμα* αὐτὸ λένε. Αὐτὸ λέει καὶ ὁ φανατικότετος, ἐπομένως ὀμότατος, ὑποστηρικτῆς τῆς κριτικῆς ὑποστήριξης στὸ ΠΑΣΟΚ Ἄ. Παππάς: «τώρα περισσότερο ἀπὸ ποτὲ οἱ συνθήκες εἶναι κατάλληλες γιὰ νὰ βαθύνουμε καὶ νὰ διευρύνουμε τὴν πολιτικὴ τῆς κριτικῆς ὑποστήριξης πρὸς τὸ ΠΑΣΟΚ, τώρα πού τὸ ΠΑΣΟΚ δὲν εἶναι πιά μόνο ἓνα κόμμα τῆς Ἀριστερᾶς ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη σοσιαλιστικὴ κυδέρνηση στὴν ἱστορία τοῦ τόπου» (*Ἀντί*, 192, 13.11.81). Τὰ ἴδια λέει καὶ τὸ κύριο ἄρθρο στὸ μετεκλογικὸ τεῦχος τῶν Ἀντιθέσεων. Τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, λιγότερο κατηγορηματικὸ, φλερτάρησε κι αὐτὸ μὲ τὴν ἰδέα: «ἡ θέση [τοῦ ΠΑΣΟΚ] κατὰ τῆς σύμπραξης μὲ ἄλλες δυνάμεις τῆς Ἀριστερᾶς εἶναι καθαρὴ παραχώρηση στὴν πίεση τῆς δεξιάς» (Μήνυμα τῆς ΚΕ).

Εἶναι καθόλα μάταιο λοιπὸν νὰ ψάξει κανεὶς γιὰ μία ἔστω κουδέντα ὄχι περὶ τοῦ εἶναι ἀλλὰ περὶ τοῦ γιατί ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀριστερό κόμμα, ἐκτός κι ἂν συνιστοῦν ἐπιχειρήματα οἱ δακρυσμένοι παλιοὶ καπεταναῖοι τῶν προεκλογικῶν συγκεντρώσεων πού ὁ Γ. Βότσης κάθε τόσο ἔσερνε, ἐκόντες ἄκοντες, στίς στήλες τῆς *Ἐλευθεροτυπίας* γιὰ νὰ ἔχει νὰ παίξει μὲ τὸν πόνο τους ὁ ἐξεγερμένος κεντρῶος ἀναγνώστης της. Καὶ εἶναι μάταιο ἀφοῦ κανεὶς δὲν εἶχε νὰ τὴν πει καὶ κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὰ ὅσα σημαντικὰ γράφτηκαν περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Γιατί ἡ ἀποψη περὶ ἀριστεροῦ ΠΑΣΟΚ δὲν ἦταν, ὅπως εἶπαμε, πρωτογενής: ἦταν ὄριμο τέκνο τῆς ἀνάγκης.

Καὶ τελικὰ ἔγινε ἡ Ἀλλαγή καὶ κλείνουν καὶ οἱ 100 μέρες πού συγκλόνισαν τὸν κόσμο. Καὶ τίς μέρες αὐτὲς ἔγιναν καὶ γίνονται πράγματα δεξιά, κεντῶα καὶ ἀριστερά, προοδευτικά καὶ ἀντιδραστικά, σωστά καὶ λάθος, ἀσήμαντα καὶ σημαντικά, ἐνδιαφέροντα καὶ ἀδιάφορα, ὅπως ἄλλωστε γινόντουσαν καὶ θὰ γίνονται φαίνεται γιὰ καιρὸ ἀκόμα. Τὰ πράγματα βοοῦν καθημερινά ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ δὲν ἔχει πρόγραμμα. Ὅχι σοσιαλιστικὸ. Πρόγραμμα ἐγγένει. Πρόγραμμά του εἶναι ἡ προσαρμολογία, ἡ «ἀντιστοίχιση» πρὸς τίς συχνὰ ἀλληλοεξουδετερονόμενες ὁσμές πού ἀναδίδει ἡ ἐλληνικὴ κοινωνία. Πρόγραμμά του εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ διαχείριση τοῦ «προκύπτοντος». Καὶ αὐτὸ πού ἀβίαστα ἀλλὰ καὶ μὲ μύριες δυσκολίες «προκύπτει» εἶναι καπιταλιστικὸ κέρδος καὶ ἐκμετάλλευση καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀρθοῦν αὐτὲς οἱ δυσκολίες. Στὴ βάση αὐτὴ φτιάχνεται ἡ σημερινὴ ἐξουσία, ἔστω κι ἂν τὰ παλιά πολιτικὰ τζάκια ἀντικαθίστανται πλέον μὲ νέα πολιτικὰ καλοριφέρ, κεντρικὲς θερμάνσεις καὶ συναφὴ ἐπαγγέλματα. Στὴ βάση αὐτὴ συνεργάζονται οἱ τάξεις, τώρα πού «οἱ ὄροι τοῦ παιγνιδίου εἶναι πλέον σαφεῖς». Καὶ στὸ ἴδιο ἔδαφος ἀντιστέκονται ὅσοι ἔχουν λόγους νὰ ἀντισταθοῦν.

Ἀπέναντι ἀλλὰ καὶ μέσα σὲ αὐτὰ οἱ συμπολιτευόμενοι αὐτονομούμενοι συμπολιτεῦνται. Μαζί τους ὅσοι προσχώρησαν πλαισιοῦντες κατόπιν καὶ λόγω ἐορτῆς. Καὶ τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ κοντὰ, πιστὸ στίς ἀδήριτες ἀνάγκες τῆς γενικευμένης ΕΑΔΕ, κάνει τὴν ἀμχανία καὶ τὴ συντριβὴ του ἀφόρητα συγκεκριμένη γενικότητα: ὅλοι μαζί στὸν «ἀγῶνα νὰ στεριώσει ἡ πορεία πρὸς τὴν ἀλλαγή» (Πολιτικὴ Ἀπόφαση τῆς ΚΕ). Ἐπρεπε νὰ χυθεῖ τὸ αἷμα τοῦ Πολωνοῦ ἐργάτη γιὰ νὰ θυμηθεῖ καὶ νὰ μᾶς θυμίσει ὅτι δὲν συνασκεῖ ἀκριβῶς τὴν ἐξουσία παρὲν μὲ τοὺς «μὴ ἐνημερωμένους» περὶ τὰ πολωνικά.

Σὲ αὐτὴ τὴν καθολικὴ ἀποδοχὴ τοῦ διλήμματος «Δεξιά ἢ Ἀλλαγή» δάλθηκαν νὰ ἀντισταθοῦν, ὅσο τελο-

'Αλλαγή – 'Εναλλαγή – 'Υπομονή

του 'Αγγελου 'Ελεφάντη

Συνεχίζουμε μιά κουβέντα, εκεί πού την αφήσαμε λίγο πρίν τις εκλογές. 'Από τότε συνέβηκαν πολλά. 'Ηττα της δεξιάς, νίκη του ΠΑΣΟΚ, σταθεροποίηση της εκλογικής έπιρροής του ΚΚΕ, κοινοβουλευτική εξαφάνιση των μικρών κομμάτων, ανάμεσά τους και τό ΚΚΕ έσωτ. μέ τό όποιο, όσο άντεχαν τά κότσια μας, συστρατευτήκαμε πιστεύοντας ότι έτσι, μαζί μέ όλους τούς άλλους άριστερούς της ανανέωσης, κρατάμε ανοιχτή τήν πόρτα για τήν ανασυγκρότηση των δυνάμεων του σοσιαλισμού. Μετά ήρθε ό σχηματισμός της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, τά πρώτα μέτρα της νέας εξουσίας, πλήρωση των κυβερνητικών θέσεων του κρατικού μηχανισμού, σύγκληση της Βουλής των 'Ελλήνων, άνάγνωση των προγραμματικών δηλώσεων της Κυβέρνησης στή Βουλή, διεθνής πρεμιέρα του Πρωθυπουργού στή σύσκεψη των 10 της ΕΟΚ, οι τιμές για τό λάδι και τά έσπεριδοειδή, ανακατατάξεις στην αξιωματική αντιπολίτευση, τέλος της άρχηγίας του κ. Ράλλη και εκλογή του κ. 'Αθέρωφ στην άρχηγία της ΝΔ, συνάντηση κορυφής του ΝΑΤΟ – άλλη πρεμιέρα του Πρωθυπουργού, στίς Βρυξέλλες αυτή τή φορά – επίσκεψη του 'Αραφάτ, δέσμες οικονομικών μέτρων, δέσμες κοινωνικών μέτρων. Κι όλα αυτά σ' ένα κλίμα συγκρατημένης πίκρας για τούς χαμένους και άσυγκράτητης ευφορίας για τούς κερδισμένους των κερδισμένων πού, καθώς ανέβαιναν τά σκαλοπάτια της εξουσίας, δέν απέφυγαν τίς μεγαλόστομες διακηρύξεις και, όχι σπάνια,

τίς μελοδραματικές εξάρσεις, μολονότι δέν έλειψαν και οι λιτές παρουσίες. 'Από κοντά κι ό τύπος, ό πρώην αντιπολιτευτικός και νύν συμπολιτευόμενος, πού άντάλλαξε άνετότατα τόν κραυγαλέο αντιπολιτευτισμό μέ τόν έξίσου κραυγαλέο συμπολιτευτισμό περνώντας μέ άριστα τίς εξετάσεις της κολακείας και της κενολογίας. 'Όσο για τόν πρώην συμπολιτευόμενο και νύν αντιπολιτευόμενο τύπο τόν είδαμε, για πρώτη φορά ύστερα από δεκαετίες όλόκληρες, νά μαθητεύει αδέξια και χολιασμένα στή νέα του λειτουργία ταλαντευόμενος, από έφημερίδα σέ έφημερίδα, από τήν αξιοπρεπή κριτική προς τή νέα εξουσία ως τόν κιτρινισμό και τήν κινδυνολογία.

Οί άλλες πολλές, τόσο πολλές πού κανείς δέν θά 'χε τό δικαίωμα νά βάζει πλέον έντός εισαγωγικών τή λέξη άλλος. 'Αλλαγές υπήρξαν και θά υπάρξουν άλλες σημαντικότερες, αλλά εκείνη ή άλλος πού αλλάζει τόν κόσμο δέν μοιάζει νά τή σχεδιάζουν τά λόγια και τά έργα των νέων κυβερνήσεων.

'Η άλλος του ΠΑΣΟΚ, από τήν άποψη της σοσιαλιστικής προοπτικής, εξακολουθεί νά μās άφήνει παγερά άδιάφορους;

'Ετούτο τό περιοδικό, μέ τόν προκλητικό για τά πολιτικά ήθη του καιρού και του τόπου μας τίτλο πού λέγαμε

προεκλογικά, τό θαράινει μιὰ θαριά κουβέντα πού είχε πει: ή ἀλλαγὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ «ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς σοσιαλιστικῆς προοπτικῆς μᾶς ἀφήνει παγερά ἀδιάφορος». Τότε, ἦταν «εὐκολο» νὰ λές τέτοιες κουβέντες: ή περίοδος προεκλογική, οἱ «ὑπερβολές» μέσα στοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ, ή «πολεμική» κι αὐτὴ θεμιτὴ καὶ ἀναγκαία. Τώρα ὁμως πού γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα «ἀριστερό» κόμμα παίρνει τὴν ἐξουσία; Τώρα πού ὁράματα δεκαετιῶν ἀρχίζουν νὰ ὑλοποιούνται; Τώρα πού τὰ ἄλλα ἀριστερά κόμματα βλέπουν ὅτι μέ τὴν κυβέρνησιν τοῦ ΠΑΣΟΚ ἀνοίγονται, ὅπως λένε, καλύτερες προοπτικὲς γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας μας; Τώρα πού ὁ λαὸς ἔχει τὴν κυβέρνησιν του καὶ κυβέρνησιν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαός; Τώρα πού τόσοι καὶ τόσοι προοδευτικοὶ ἀνθρωποκράτου ἴσταν χέρια τους τίς τύχες τοῦ τόπου; Τώρα πού ή δεξιὰ κάθεται στὴ γωνιά τῆς διασπασμένη, ὀλοφυρόμενη καὶ καθημαγμένη; Τώρα πού οἱ σοσιαλιστικὲς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ ἐξεγερμένου Τρίτου Κόσμου χαριετίζουν τὴν πολιτικὴ ἀλλαγὴ στὴν Ἑλλάδα, καταργεῖται (ἔστω ἀπὸ τὸν εἰρηνοδίκη) ή χουντοδεξιὰ διοίκηση τῆς ΓΣΕΕ, ἀναγνωρίζεται ή ἔθνικὴ ἀντίσταση, καταργοῦνται οἱ Πανελλήνιες, «καταργεῖται ή μισαγία», ἀναμορφώνονται τὰ ὑπουργεῖα, ἐφαρμόζεται τὸ μονοτονικό, σχεδιάζονται ἀποκεντρωτικὰ νομοσχέδια, δίνεται τιμαριθμικὴ ἀναπροσαρμογή; Τώρα, λοιπόν, τί γίνεται μ' ἐκείνὴ τὴν παγερὴ ἀδιαφορία; Τὴν διατηροῦμε; Τὴν ἀνταλλάσσουμε μέ συγκρατημένο ἐνδιαφέρον ή μέ ἀκράτητο ἐνθουσιασμό; Τὴν ξεχνάμε καὶ καμωνόμαστε ὅτι ποτὲ δέν τὴν εἶχαμε;

Ἄς περάσουμε, λοιπόν, κατευθεῖαν, στὴν καρδιά τοῦ προβλήματος. Δέν ἔχουμε καθόλου πεισθεῖ ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ σοσιαλισμοῦ κέρδισαν ή προωθήθηκαν. Ἄντίθετα μάλιστα: Οἱ λιγοστὲς του δυνάμεις ὄχι μόνο δέχτηκαν τὴ δεινότερη ἤττα τῆς ἱστορίας τους, ἀλλὰ ἐπιπλέον ἔχασαν ἀκόμη καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐμφανίζονται ὡς μικρὴ ἔστω ἀντιπολιτευτικὴ δύναμη. Μιλῶ βέβαια γιὰ τίς δυνάμεις τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς.

Ἐποῖσο τὸ ΠΑΣΟΚ κατέκτησε τὴ λαϊκὴ ἐμπιστοσύνη. Συγκεντρώνει ἕνα τεράστιο λαϊκὸ consensus. Ἡ ὀποιαδήποτε ἐκτίμησιν καὶ στάση ἀπέναντι στὴ νέα ἐξουσία συνεπάγεται ἀναγκαστικὰ μιὰ στάση καὶ μιὰν ἐκτίμησιν γι' αὐτὸ τὸ πρωτοφανὲς consensus. Πῶς τὸ ΠΑΣΟΚ λοιπόν ἀπὸ τίποτε ἔγινε 13%, σὲ τρία χρόνια ἔφτασε τὰ 25%, καὶ ἀπὸ κει σὲ ἄλλα τέσσερα χρόνια κατέκτησε ἕνα ποσοστὸ ψήφων ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα πού ἔχει κερδίσει κόμμα στὴν ἑλληνικὴ κοινοβουλευτικὴ ζωὴ; Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἔχουν εἰπωθεῖ πολλά καὶ θὰ εἰπωθοῦν περισσότερο. Ἀλλὰ ὅ,τι κι ἂν εἰπωθεῖ ή συζήτηση ἀναγκαστικὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα του ὡς κόμματος καὶ τὸ χαρακτῆρα τῆς πολιτικῆς του. Τὸ ἴδιο τὸ ΠΑΣΟΚ βεβαιώνει ὅτι εἶναι σοσιαλιστικὸ κόμμα, συγγενικό μέ τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα τῆς Δύσης καὶ ἐπιμένει ὅτι οἱ προθέσεις του καὶ τὸ πρόγραμμά του εἶναι ὁ σοσιαλιστικὸς μετασχηματισμὸς τοῦ τόπου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ ή δεξιὰ μαζί του: τόσο προεκλογικά ὅσο καὶ τώρα θὰ κατηγορήσει τὸ ΠΑΣΟΚ γιὰ μαρξιστικό ὀλοκληρωτισμὸ καθὼς καμώνεται ὅτι παίρνει στὰ σοβαρὰ παλαιές, κανταφοειδῶν ἀποχρώσεων, τοποθετήσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ ή σημερινές ἐξαγγελίες περὶ κοινωνικοποιήσεων. Πιὸ στοχαστικὰ βέβαια ὁ κ. Π. Κανελλόπουλος προσπάθησε στὴ Βουλὴ νὰ παρουσιάσει μιὰ πιὸ ἐκλεπτυσμένη ἀνάλυση χαρακτηρίζοντας τὸ ΠΑΣΟΚ ὡς κόμμα σοσιαλδημοκρατικὸ δεδομένου ὅτι δέν στοχεύει, ὅπως εἶπε, σὲ δομικὲς ἀλλαγές ἀλλὰ ἀπλῶς σὲ θεσμικές, ὑπονοώντας, φαντάζο-

μαι, μ' αὐτὸ τὸ χαρακτηρισμὸ ὅτι τὸ ἀστικό κοινωνικὸ καθεστὸς στὴν Ἑλλάδα δέν κινδυνεύει κι ὅτι ἀπλῶς ὑπάρχει τώρα ἕνας διαφορετικὸς διαχειριστὴς του. Ἄλλοι πάλι, στὸ φίλιο χῶρο τοῦ ΠΑΣΟΚ, τραβᾶνε τὴν κουβέρτα «ἀπ' τ' ἀριστερά» καὶ γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν ἀριστεροσύνη καὶ τὴ σοσιαλιστικότητὰ του ἀφενὸς ἐπικαλοῦνται τὴ λαϊκὴ κοινωνικὴ σύνθεση τῶν ὀπαδῶν του, ἀφετέρου τὸ θεωροῦν συνέχεια τοῦ ΕΑΜ, παρόλο βέβαια πού τούς τότε μικροαστοὺς, τούς ἀγρότες καὶ τούς ἐργάτες τούς θέριζε ή πείνα κι ὁ πόλεμος καὶ οἱ σημερινοὶ διόλου δέ μοιάζουν μέ τούς τοτινοὺς.

Πού βρίσκεται ή ἀλήθεια; Πόση ἀλήθεια ἔχει ή πεποιθήσιν ἄλλων σχηματισμῶν ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ εἶναι κόμμα «ἀριστερό» (ΚΚΕ ἔστω.), ή κόμμα τοῦ μικροαστικού σοσιαλισμοῦ (ΚΚΕ);

Σὲ τοῦτο τὸ περιοδικὸ ἔχουν γραφεῖ πολλά γιὰ τὸ ΠΑΣΟΚ καὶ ἀναλυτικὰ καὶ πολεμικά. Καὶ δέν νομίζω ὅτι ἡ σωστότερη μέθοδος εἶναι τὸ σφουγγαριεῖ: νὰ σβῆσει κανεῖς ὅ,τι σκέφτηκε ὡς τώρα καὶ ν' ἀρχίσει νὰ μουτζουρώνει λευκὰ χαρτιά ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἄντίθετα, σκέφτομαι ὅτι ἂν ἦταν νὰ ξαναβρεθοῦμε μπροστὰ στὰ ἴδια φαινόμενα τοῦ 1977 ή τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1981 θὰ λέγαμε πάνω κάτω τὰ ἴδια. Δὲ βλέπω δηλαδὴ πού καὶ πῶς οἱ ἀναλύσεις μας (προσοχή, ὄχι οἱ προβλέψεις μας - ἄλλωστε δέν κάναμε προβλέψεις) ἀστοχοῦσαν ἀπὸ ἀναλυτικὴ ἀποψη ὡστε τώρα νὰ τίς περιφρονήσουμε.

Ἐπάρχει ὁμως ἕνα νέο κρίσιμο στοιχεῖο πού προστίθεται στὰ προηγούμενα καὶ ὑποχρεώνει τὴν ἔρευνα νὰ ὀξύνει τὰ ἐργαλεῖα τῆς. Εἶναι τὸ 48%, τὸ γεγονὸς ὅτι ἕνας στοὺς δύο Ἑλληνες ψήφισαν ΠΑΣΟΚ. Ἐπει ὄλοι οἱ παλιοὶ χαρακτηρισμοί, λίγο ὡς πολὺ, μοιάζουν ἀτελεῖς γιὰ νὰ περιγράψουν τὸ φαινόμενο. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐκείνοι πού τὸ ἴδιο τὸ ΠΑΣΟΚ δίνει στὸν ἑαυτό του. Γιατί κανέναν δέν μπορεῖ νὰ πείσει ὅτι, ὄντας κόμμα σοσιαλιστικὸ, ξαφνικά κι ἀπτόμα κατάφερε νὰ συνδέσει τὸ μισὸ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ μέ τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδέα, μέ ἄλλα λόγια ὅτι πραγματοποιήσε ὅσα οἱ σοσιαλιστὲς δέν μπόρεσαν ἐδῶ καὶ 200 χρόνια παρὰ τούς τιτάνιους θεωρητικούς, ἰδεολογικοὺς καὶ πολιτικούς τους ἀγῶνες. Πολὺ περισσότερο πού τίποτε τὸ σοσιαλιστικὸ δὲ βλέπουμε στὴν κίνηση τῶν μαζῶν τὰ τελευταῖα δύο χρόνια ἐνῶ ἀντίθετα διαπιστώνουμε τὴν ἔξαρση τοῦ συντεχνιακοῦ πνεύματος, τὴ σὲ βάθος διάσπαση τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, τὴν ἀνθησιν τοῦ μικροϊδιοκτητικοῦ ζήλου μέ ὄλες τίς συνάδουσες πρακτικὲς τῆς ἀτομικιστικῆς δραστηριότητος καὶ τὴν ἀνθησιν ὄλων τῶν ἀντισοσιαλιστικῶν ἰδεολογιῶν.

Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ κρατήσουμε ἕνα πρῶτο συμπέρασμα πού θὰ μᾶς εἶναι ἀπολύτως χρήσιμο γιὰ ὀποιαδήποτε παραπέρα ἐπεξεργασία: ή προσχώρηση τοῦ κόσμου στὸ ΠΑΣΟΚ δέν ἔγινε στὴ βάση τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας· ὁ κόσμος πού ψήφισε ΠΑΣΟΚ δέν πολέμησε τὴ δεξιὰ ἀπὸ σοσιαλιστικὲς θέσεις.

Τὸ ΠΑΣΟΚ, κόμμα σοσιαλδημοκρατικὸ;

Μήπως ή ἐπισήμανση τοῦ κ. Κανελλόπουλου εἶναι χρησιμὴ καὶ ἀποδίδει τὴν οὐσία τῆς πασοκικῆς πολιτικῆς; Μήπως τὸ ΠΑΣΟΚ εἶναι κόμμα σοσιαλδημοκρατικὸ («ἑλληνικὸ» τύπου βέβαια) καὶ ἐπομένως διαθέτουμε τὰ θεωρητικὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ἱστορικὰ προηγούμενα γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν προοπτικὴ του; Μήπως αὐτὸ πού λένε πολλοὶ ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ εἶναι κόμμα ἀριστερὸ ἔννοοῦν τελικά κόμμα σοσιαλδημοκρατικὸ;

Για να απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα καλό θα είναι να έχουμε υπόψη ότι το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα είναι ένα πάρα πολύ συγκεκριμένο πολιτικό μόρφωμα που όσο κι αν παραλλάσσει από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή έχει ορισμένα πάγια χαρακτηριστικά που αν δεν τά πάρουμε υπόψη κινδυνεύουμε να εκλαμβάνουμε τις λέξεις για πραγματικότητα.

● Και πρώτα απ' όλα το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα είναι κόμμα *εργατικό*. Όλα τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και κινήματα που προέκυψαν από τη διάλυση της Β' Διεθνούς μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και κείνα που διαδέχθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο την ιστορική σοσιαλδημοκρατία του μεσοπολέμου, ήταν εργατικής κοινωνικής σύνθεσης – και όχι κόμματα της «εργατικής αριστοκρατίας» όπως θέλησε μια άνεπαρκής και άπολυτοποιημένη από τους επιγόνους του επίσημανση του Λένιν που αποτέλεσε τη θεωρητική βάση για τον πλήρη φανακισμό του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου.

● Τό δεύτερο πάγιο γνώρισμα της σοσιαλδημοκρατίας είναι η συμπληρωματικότητα του κόμματος και του συνδικάτου. Κλασικό παράδειγμα ή γερμανική σοσιαλδημοκρατία του μεσοπολέμου αλλά και οι μεταπολεμικές μεταμορφώσεις της. Σοβαρές βέβαια παραλλαγές παρουσιάζει ή περίπτωση της γαλλικής και ιταλικής σοσιαλδημοκρατίας όπου όμως η αυτονομία του κόμματος ως προς το συνδικάτο κι αντίστροφα δεν καταργεί τους οργανικούς πολιτικούς και κοινωνικούς δεσμούς ανάμεσά τους, επομένως και σ' αυτές τις περιπτώσεις το συνδικάτο είναι δομικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος.

● Τό τρίτο χαρακτηριστικό είναι η συμπληρωματικότητα οικονομίας και πολιτικής στην όποια βασίζεται ή σοσιαλδημοκρατική κυβερνητική στρατηγική. Η σοσιαλδημοκρατική στρατηγική είναι μία απάντηση, μία οικονομική πολιτική απέναντι στο κεφάλαιο και απέναντι στην εργασία όπου ή θεμελιώδης αντίφαση της σχέσης αυτής δεν αίρεται. Και για να αντιμετωπιστούν οι συνέπειές της θά συνδυαστούν ο πολυκομματικός κοινοβουλευτισμός με την πολιτική απάμβλυνση των ταξικών εντάσεων που εξασφαλίζει (ή προσπαθεί να εξασφαλίζει) στο μέν κεφάλαιο τους αναγκαίους όρους για τή συσσώρευση και αναπαραγωγή του στη δε εργασία τήν πλήρη απασχόληση και τή «δίκαιη» κοινωνική αναδιανομή των εισοδημάτων μέσω του συστήματος ασφάλισης και κοινωνικών παροχών (Welfare State).

● Κατά τέταρτο λόγο τό κράτος θεσμοθετεί και θεσμοποιεί τούς ταξικούς συμβιβασμούς συνδέοντας εργατικές και εργοδοτικές οργανώσεις και όπου τό αρωτικό στοιχείο παραμένει πάντα τό αστικό-καπιταλιστικό: συσσώρευση, παραγωγικότητα, αγορά, εκλογίκευση, χάρη στον κρατικό παρεμβατισμό, των δυσκαμψιών και ανισορροπιών προσφοράς και ζήτησης.

● Πέμπτο, αυτόνομη μίας κομματικής γραφειοκρατίας, ιεραρχημένης και εξειδικευμένης, που θά επανδρώσει τόσο τούς μηχανισμούς του συνδικάτου όσο και τούς μηχανισμούς του κόμματος, κατ' επέκταση και του κράτους. Αυτή ή αυτόνομη είναι τό εργασθρι κατασκευής των ειδικών της πολιτικής.

Η μικρή αυτή παρένθεση για τή σοσιαλδημοκρατία ήταν αναγκαία. Αν τώρα ερθουμε στο ΠΑΣΟΚ αβία-

στα θά μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι κανένα από τά σοσιαλδημοκρατικά χαρακτηριστικά δεν συναντιέται στην περίπτωσή του, έστω παραλλαγμένο, ώστε να μιλάμε για μία ιδιότυπη μορφή «ελληνικής» σοσιαλδημοκρατίας: τό ΠΑΣΟΚ δεν ανταποκρίνεται στη σοσιαλδημοκρατική τυπολογία ούτε ως προς τίς ιστορικές του καταβολές, ούτε ως προς τίς κοινωνικές του συνιστώσες, ούτε ως προς τή δραστηριότητα του ζεύγους κόμμα-συνδικάτο, μήτε ως προς τή συμπληρωματικότητα οικονομίας και πολιτικής· δεν συναντάμε ακόμη τήν κυριαρχία του εργατικού στοιχείου στην κοινωνική του σύνθεση ούτε, τέλος, διά του ΠΑΣΟΚ, αναδεικνύεται μία ιδιαίτερη πολιτικοκρατική μορφή θεσμοποίησης των ταξικών συμβιβασμών που θά μπορούσαμε να τήν παρομοιάσουμε με τίς ιστορικές μορφές που διαμόρφωσε τό Welfare State. Ακόμη κι αν δεχτούμε ότι τό ΠΑΣΟΚ δεν προτίθεται να προδεί σε δομικές αλλαγές, αλλά θά περιοριστεί μόνο σε θεσμικές, πάλι δεν θά μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα τής σοσιαλδημοκρατικής ύψης του γιατί σε ένα κόμμα δεν είναι οι προθέσεις του που τό χαρακτηρίζουν αλλά οι αντικειμενικές του πολιτικές λειτουργίες μέσα στον κοινωνικό σχηματισμό, ό τρόπος που υπάρχει και λειτουργεί ως κόμμα, οι σχέσεις που διατηρεί και αναπτύσσει με τίς κοινωνικές τάξεις, ό τρόπος που «είσχωρει» στο κράτος και ή μορφή κράτους που διαμορφώνει.

Ξεμασκάρεμα και αναμονή

Η προηγούμενη διερεύνηση δεν γίνεται για λόγους ακαδημαϊκής πληρότητας. Η απάντηση στο πρόβλημα τί είναι τό ΠΑΣΟΚ αποτελεί τόν αναγκαίο και απαραίτητο όρο για τόν προσδιορισμό μιάς στρατηγικής απέναντι στην εξουσία που εγκαθιδρύει. Χρήσιμο θά ήταν άλλωστε να υπενθυμίσουμε ορισμένα προηγούμενα:

Για τήν παραδοσιακή κομμουνιστική άριστερά ή σοσιαλδημοκρατία ήταν πάντα μία κακή πρόκληση, στην όποια απάντησε αρνητικά. Σε μία πρώτη περίοδο θεώρησε τή σοσιαλδημοκρατία «δίδυμη αδερφή του φασισμού» και κράτησε απέναντι της τή γνωστή πολεμική με τό ιστορικό όνομα του «σοσιαλισμού», βαθαίνοντας έτσι τό χάσμα που είχε από παλαιότερα ανοίξει στο εργατικό κίνημα. Για να μήν «περάσει ό φασισμός» έπρεπε πάνω απ' όλα και πρώτα απ' όλα να ξεσκεπαστεί και να χτυπηθεί ή σοσιαλδημοκρατική προδοσία. Τή στρατηγική αυτή διαδέχτηκε ή άκριβως αντίθετή της: Όταν πλέον ό φασισμός είχε περάσει, τότε, ή κομμουνιστική άριστερά θεώρησε τή σοσιαλδημοκρατία προνομιακό σύμμαχο «στην κορυφή και στη βάση» εναντίον του φασισμού-κράτους.

Μετά τήν ήττα του φασισμού, επειδή κατά βάθος δεν είχαν αλλάξει οι γενικότερες πολιτικές και θεωρητικές αντιλήψεις για τή σοσιαλδημοκρατία (πάντα δηλαδή είναι τό κόμμα τής εργατικής αριστοκρατίας με τόν σύμφυτο ρεφορμισμό που οδηγεί στην ταξική συνεργασία), και μάλιστα επειδή από τά πρώτα κιόλας χρόνια του ψυχρού πολέμου ή σοσιαλδημοκρατία, κύρια πολιτική δύναμη του κράτους, συνδέθηκε με τόν ατλαντισμό και τόν αντισοβιετισμό των Δυτικών Δημοκρατιών, ή κομμουνιστική πολιτική απέναντι της ήταν συνεχής κρηρυγμένος ή ακήρυχτος πόλεμος, που ένίοτε τόν διαδέχονταν έκεχειρίες, συμφωνίες ειρήνευσης, συνεργασίας κ.λπ., αλλά ποτέ πραγματική ειρήνη και έντητα ανάμεσα στα δύο μέρη. Μόνη εξαίρεση, αλλά κι αυτή άκρως αντιφατική, ή ευρωκομμουνιστική στρατηγική, ιδίως στην ιταλική της έκδοχή. Αντίθετα, σε άλλες

περιπτώσεις, όπως στη Γαλλία, ακόμη και στην στρατηγική περίοδο όπου το ιστορικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (SFIO) αποτελεί πλέον ιστορικό παρελθόν και όπου το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Μιττεράν αναδεικνύεται ως νέου τύπου κόμμα, πάλι η έχθρότητα του ΓΚΚ είναι άκατασίσιαση. Έτσι παρ' όλες τις προσπάθειες για συνεργασία, ενότητα και όλα τα συναφή, στο βάθος παραμένει ζωντανό και φθοροποιό το σύνδρομο της «σοσιαλδημοκρατικής προδοσίας» που σαμποτάρει και παγιδεύει κάθε προσέγγιση. Τραγική απόδειξη ήταν ο τορπιλισμός του Κοινού Προγράμματος από το ΓΚΚ το 1977 και η έκτοτε άγρια πολεμική εναντίον του ΣΚΓ που οδήγησε σε ήττα των κομμουνιστών στις τελευταίες εκλογές:

«Αν φύγουμε από τα ξένα παραδείγματα κι έλθουμε στην ελληνική κομμουνιστική άριστερά το γενικό θεωρητικό σχήμα δεν αλλάζει με την εξέλιξη ωστόσο διαφορά και συνάμα έπιβαρυντική περίπτωση: ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε σοσιαλδημοκρατία υπολογισμών διαστάσεων. Οί Έλληνες κομμουνιστές όμως, δέσμοι της τριτοδιεθνίστικης θέωρησης για τη σοσιαλδημοκρατία; καθιέρωναν σωπηρά μιά αναλογία και για να αντιμετωπίσουν τα αστικά κεντρώα ή βενιζελογενή κόμματα εφάρμοζαν τα ίδια αναλυτικά εργαλεία που είχαν διαμορφωθεί για τη δυτικοευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία. Το ρόλο, λοιπόν, του άσυνεπους, άμφιταλαντευόμενου και τελικώς «προδότη του λαού και του τόπου», άφου δεν υπήρχε υπολογίσιμη σοσιαλδημοκρατία, τόν φορτώνονταν τα κεντρώα φιλελεύθερα κόμματα. Μέσα άπ' αυτήν την όπτική ιδώθηκε και ό βενιζελισμός στο μεσοπόλεμο μέχρι την παλινόρθωση του Γεωργίου (βενιζελοφασισμός), αλλά ίδια ήταν, χονδρικά, ή πολιτική και ψυχολογική στάση των κομμουνιστών άπέναντι στον Πλαστήρα τό 1952 (Τί Παπάγος τί Πλαστήρας) και στην ΕΚ του Γεωργίου Παπανδρέου (δυσαντιολογία στην ΚΕ του ΚΚΕ τό 1963-67 περί «μή άυτονομίας» της ΕΚ).

Στή σημερινή φάση τό ΚΚΕ, συνεχιστής όλων αυτών των θεωρητικών και πολιτικών βαρβαροτήτων, πολιτεύεται άπέναντι στο ΠΑΣΟΚ με βάση την κλασική αντίληψη για τη σοσιαλδημοκρατία άνεξάρτητα από την όρολογία που χρησιμοποιεί για να τό χαρακτηρίσει. Για τό ΚΚΕ [άντικαθιστώντας την εργατική άριστοκρατία με τούς μικροαστούς ριζοσπάστες («ψευτοσοσιαλιστές»)] τό ΠΑΣΟΚ κατά βάθος είναι κόμμα σοσιαλδημοκρατικού τύπου, βεβαρμένο με τό γνωστό προπατορικό άμάρτημα και έτοιμο να διαπράξει όλα τα άνομήματα των γεννητόρων του. Η έχθρότητα είναι δεδομένη. Η σοσιαλδημοκρατία πάντα προδίδει, επομένως και τώρα ό συνεχιστής ΠΑΣΟΚ θά προδώσει τό λαϊκό (εργατικό) κίνημα.

Με βάση αυτή τη θέωρηση καθιερώνεται και ή αντίστοιχη στρατηγική. Τό γεγονός ότι τό ΠΑΣΟΚ έδωξε τη δεξιά από την έξουσία έμποδίζει τό ΚΚΕ να τό καταγγείλει εύθυσ έξαρχής. Περιμένει λοιπόν. Στηρίζοντας τά θετικά (άλλωστε ή σοσιαλδημοκρατία «για να κοροϊδέψει τίσ μάζες» ή για να ίκανοποιήσει μέχρι ενός όρισμένου σημείου τη λαϊκή της βάση υίοθετεί και θετικά μέτρα) και κατακρίνοντας τά άρνητικά, περιμένει πότε οί αντίφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος θά ξεσπάσουν, πότε τά διφορούμενα και οί άσυνέπειες της νέας έξουσίας θά τροφοδοτήσουν τη λαϊκή δυσάρεσκεια όποτε οί μάζες θά στραφούν προς τό μόνο σι-νεπές κόμμα που χαράζει «άπό τώρα» μιά σταθερή και ρεαλιστική πορεία προς την «πραγματική άλλαγή». Θά μπορούσαμε έπιπλέον να προσθέσουμε ότι τό ΚΚΕ

βλέπει πως τό άποσυνθετικά άποτελέσματα της πασοκικής έξουσίας δεν θά έμφανιστούν άμεσα, ότι υπακούουν σε πιό σύνθετες και άνισα εξέλισσόμενες διαδικασίες, πράγμα που ενισχύει ακόμη περισσότερο τη στάση άναμονής. Πάντοτε όμως, ή άλλη πλευρά της άναμονής είναι ή στρατηγική του «ξεσκεπάσματος», του «ξεμασκαρέματος». Άν έτσι όνομάσουμε μιά πολιτική στάση που άποσκοπεί στο να ζητά όλοένα και περισσότερα ώστε, έπειδή δεν είναι δυνατό να παρασχεθούν ή επειδή τό ΠΑΣΟΚ, δέσμιο των ταξικών του αντίφάσεων, δεν μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτή την εργατική συντεχνιακή-λαϊκιστική δημαγωγία, τό «ξεσκεπάσμα» έχει στόχο τόν άμφιταλαντευόμενο σοσιαλδημοκράτη-υπάιτιο-προδότη.

Συναντάμε, λοιπόν, άλλη μιά φορά την κοντόφθαρη άν και άναπαλαιωμένη στρατηγική που αυξάνοντας τίσ διαιρέσεις των λαϊκών στρωμάτων θά φέρνει, όπως πάντα έφερε, τόν παροπλισμό των λαϊκών μαζών, τη συνακόλουθη άπολιτικότητα τους, θά άπομονώσει όρισμένα τους τμήματα, άκριβώς τά πιό προωθημένα, ενεργά και συνειδητοποιημένα, χωρίς ποτέ να προωθεί ένα γενικότερο άντικαπιταλιστικό κίνημα. Έπομένως, σάν κατακλειδα, ό χαρακτηρισμός του ΠΑΣΟΚ ως κόμματος σοσιαλδημοκρατικού συνεπάγεται τη στρατηγική του «ξεσκεπάσματος» και της άναμονής. Την καθαρή και την πολιτικά υπολογίσιμη μορφή της στρατηγικής της συναντάμε στο ΚΚΕ. Δεν είναι όμως ό μόνος θιασώτης της. Πολλοί, άτομα ή ομάδες σφοδροί άντιΚΚΕ κατά τά άλλα, διαπνέονται από την ίδια νοοτροπία.

Η έναλλαγή

Κατά παράδοξο τροπο, όρισμένες τάσεις της Δεξιάς θέλουν να βλέπουν τό ΠΑΣΟΚ με τόν ίδιο τρόπο που τό αντιμετωπίζει τό ΚΚΕ. Ίσως γιατί στο βάθος της νοοτροπίας τους υπάρχει ίδιον τύπου μεταφυσική που τροφοδοτεί την πολιτική τους φιλοσοφία. Και για όρισμένες τάσεις, λοιπόν, της Νέας Δημοκρατίας είναι κόμμα όχι δομικών άλλαγών αλλά θεσμικών. Όμως λόγω αντίφάσεων, άνικανότητας και άντικειμενικών δυσκολιών δεν μπορεί παρά να ξεφουσκώσει – άλλωστε ό πόλεμος με σκληρά ή ήπια μέσα από τό του γίνεται θά επιταχύνει τίσ άποσυνθετικές διαδικασίες που, με τη σειρά τους, θά τροφοδοτήσουν τη λαϊκή δυσάρεσκεια και την αντίστροφη μέτρηση για τό ΠΑΣΟΚ. Τότε, λοιπόν, έρχεται ή ώρα για την άλλαγή της «Άλλαγής», ή ώρα της Έναλλαγής, ή στιγμή που ή δεξιά άποκτά και πάλι την έξουσία.

Μιά τέτοια πολιτική, λαμβανομένου υπόψη του θεσμικοπολιτικού πλαισίου, και της σταθερότητας των οργανικών δυνάμεων της αστικής τάξης, μοιάζει άπολύτως ρεαλιστική. Έπιπλέον, σε μακροσκοπική διάσταση μιά έμπειρία σοσιαλδημοκρατικής διακυβέρνησης – εντός του δομικού πλαισίου του αστικού συστήματος – μπορεί θαυμάσια να άποδειχθεί ως φάση άναδόμησης και άναρρύθμισης της κοινωνίας, στην οποία θά άναίρεθούν όρισμένες θεσμικές δυσκαμψίες, θά διευθετηθούν οί κοινωνικοί και οργανωτικοί άνορθολογισμοί, θά οργανωθεί πιό άποτελεσματικά ή ταχύρυθμη κυκλοφορία του κεφαλαίου, θά έκσυγχρονισθεί ή εργατική δύναμη (ύψηλότερη παραγωγικότητα), πράγμα σε τελευταία άνάλυση πολύ χρήσιμο για τόν καπιταλισμό. Γι' αυτό ή Νέα Δημοκρατία δεν άνησυχεί στα σοβαρά όταν ή νέα έξουσία παίρνει μέτρα που ή ίδια, όντας δέσμια στα παγιωμένα συντεχνιακά συμφέ-

ροντα πού τήν κατέτρεχαν, και προσκολλημένη στις ιστορικές και ιδεολογικές της καταβολές πού τήν παγίδευαν, ήταν άνικανη νά συλλάβει και νά πραγματοποιήσει. Τώρα άλλοι ως δγάλουν τό φίδι από τήν τρύπα.

Άλλά επειδή οι τάσεις αυτές της ΝΔ διακατέχονται και οι ίδιες από τό σύνδρομο της σοσιαλδημοκρατικής νοσταλγίας, χαρακτηρίζοντας τό ΠΑΣΟΚ ως κόμμα σοσιαλδημοκρατικό, επιδραβεύουν μία προοπτική αλλά καταδικάζουν τόν κατ' αυτούς άτελή της φορέα. Εισάγεται έτσι ή ήδονοβλεπτική διάσταση στην πολιτική - άλλωστε αυτό είναι και τό βαθύτερο νόημα της Έναλλαγής.

Τό ΠΑΣΟΚ, κυβέρνηση χωρίς πρόγραμμα

Χρειάστηκε αρκετός χώρος για νά άπομακρυνθεί από τόν όρίζοντά μας ή περί σοσιαλδημοκρατικού ΠΑΣΟΚ σκέψη. Κι αυτό όχι τόσο γιατί έτσι βλέπει τό ΠΑΣΟΚ ό κ. Κανελλόπουλος ή τό ΚΚΕ, αλλά, κυρίως, για νά μήν μπλοκάρει αυτή ή κατασκευή τή δική μας αναζήτηση. Θά χρειαζόταν επίσης πολύς κόπος για νά διαλυθούν άλλες νεφελώδεις προκαταλήψεις ότι τάχα τό ΠΑΣΟΚ είναι κόμμα σοσιαλιστικό, «τριτοκοσμικό», μικροαστικό κ.λπ. πού ή καθεμία προιδεάζει για μιάν όρισμένου τύπου πολιτική προοπτική του σημερινού κόμματος εξουσίας. Όμως θά ήταν χωρίς νόημα τό ξόδεμα σε τέτοιου είδους σημασιολογήσεις πού θά απέβαιναν όρημητήρια για τήν όριστική εμπλοκή σε άπερίγραπτες δυζαντινολογίες. Τούτων λεχθέντων τά ερωτήματα παραμένουν.

Εύτυχώς άλλωστε. Γιατί τό πρόβλημα δέν είναι νά όχρωθοΰμε σε άπριόρι δεβαιότητες πού θά μάς όδηγοΰσαν σε άδιέξοδα αλλά αντίθετα με άνοιχτές τις κεραιές νά προσπαθήσουμε νά συλλάβουμε τά νέα δεδομένα.

Κατά τή γνώμη μου, ή χειρότερη μέθοδος πού θά μπορούσε νά εφαρμοστεί για τό σημερινό ΠΑΣΟΚ - κόμμα της εξουσίας, θά ήταν ή εξαγωγή συμπερασμάτων από τις προεκλογικές-προγραμματικές εξαγγελίες (Πρόγραμμα Κυβερνητικής Πολιτικής, άλλα συναφή κείμενα, καθώς και οι προεκλογικές όμιλίες του άρχηγού του). Η άντιφατικότητα ή ή ασφάλεια όλων εκείνων των ΘΑ ενώ έδινε τό μέτρο της προεκλογικής πολιτικής ποιότητας, ενώ άναδείκνυε ως κύριο χαρακτηριστικό της πάλης για τήν εξουσία τή δημαγωγία και τή διακηρυκτική μεγαλορημοσύνη, σήμερα πλέον πού τό κόμμα αυτό όρίζεται άντιμέτωπο με τις συγκεκριμένες κυβερνητικές εϋθύνες τά πράγματα αλλάζουν ριζικά. Άλλωστε στους τρεις μήνες της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ελάχιστα πράγματα έχουν διασωθεί από τις προγραμματικές - προεκλογικές διακηρύξεις. Άκόμη και τό «Πρόγραμμα των 100 ήμερών», πού τόσο διατυμπανίστηκε, όχι μόνο δέν μπήκε σε εφαρμογή αλλά οι 100 μέρες πέρασαν και λόγος γι' αυτό δέν έγινε. Άν όμως τό ΠΑΣΟΚ έγκατέλειψε τό πρόγραμμά του ή αν δέν τό εφαρμόζει, αυτό δέν σημαίνει ύπαναχώρηση, άλλαγή κατεύθυνσης ή προσγείωση αλλά άπλούστατα άποδεικνύει ότι τό ΠΑΣΟΚ δέν είχε και δέν έχει διακριτό κοινωνικό σχέδιο. Και έπομένως σήμερα κινείται με τρόπο έμπειρικό και σινάμα πραγματιστικό. Πρίν γίνει εξουσία τό εξουσίαζε ό άκρως άντικυβερνητισμός - μέθοδος πού συνεχίζεται άκόμη: καθημερινά τό κύριο θάρος των εξαγγελιών, των ύπουργικών παρεμβάσεων, των τοποθετήσεων στη

Βοαλή αλλά και της συνάδουσας άρθογραφίας του φιλικού τύπου πέφτει όχι στην προβολή των θετικών στοιχείων των εξαγγελόμενων μέτρων αλλά στη διεκτραγώδηση του χάους πού άφησε πίσω της ή Δεξιά της «καμένης γής». Τό ΠΑΣΟΚ βέβαια ποτέ δέν άποφάνθηκε υπέρ ενός προγράμματος καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ούτε όμως και άντικαπιταλιστικής. Κι όσα τό ίδιο όνομάζει άντικαπιταλισμό δέν είναι παρά ή ψευδώνυμη έκφραση της άδυναμίας του. Η όπτική του δέν αίρει τήν κοινωνική άδιαφάνεια, αντίθετα τήν τονίζει άφού όρίζοντάς της είναι συνεχώς οι συνέπειες, τά φαινόμενα (πληθωρισμός, νέφος, κυκλοφοριακό, ύποβάθμιση ζωής κ.λπ.). Άλλά ή κοινωνική του άνάλυση, όπως και πρίν περνούσε δίπλα στις πραγματικές κοινωνικές σχέσεις έτσι και τώρα παραγνωρίζει γιατί δέν «γνώρίζει» τά πραγματικά πρόβλήματα στα όποια λαίεται νά δώσει πλέον λύσεις συγκεκριμένες. Άλλωστε ή προσχώρηση των ψηφοφόρων στο ΠΑΣΟΚ δέν έγινε στη βάση κάποιου σοσιαλιστικού ή όποιοϋδήποτε άλλου προγράμματος. Κι αυτό γιατί, όπως τονίσαμε, ούτε τό ίδιο διέθετε τέτοιο πρόγραμμα ούτε από τήν κοινωνική του βάση, μέσα στους κοινωνικούς άγώνες, άναδείχθηκε κάποια στοιχεία σοσιαλιστικής προοπτικής.*

Στό ΠΑΣΟΚ, τόσο στις τελευταίες εκλογές όσο και στις προηγούμενες, έγινε μιά άθροιση ύποκειμενικών συμφερόντων, μιά άθροιση άρνήσεων όχι μέσα από τήν άρθρωτική δύναμη ενός συνολικού προγράμματος αλλά μέσα από τήν άποδοχή μιάς πολιτικής δύναμης πού φάνηκε ότι ήταν σε θέση νά φέρει σε πέρας τόν άγώνα κατά της Νέας Δημοκρατίας. Κατά ένα παράδοξο τρόπο τό 48% φτιάχτηκε από τή Δεξιά, αλλά, προσοχή, τή Δεξιά - όχι άποκλειστικά από τή Νέα Δημοκρατία πού άπλως εισέπραξε άμήχανα τό κόστος του πολιτικού και κοινωνικού συντηρητισμού μιάς όλόκληρης τεσσαρακονταετίας.

Η Δεξιά, θύτης πού έμελλε νά πληρώσει

Η Δεξιά ως ιστορική έννοια δέν ταυτίζεται με τή Νέα Δημοκρατία. Δεξιά είναι τό σύνολο των ιστορικών πολιτικών ρευμάτων και δυνάμεων εξουσίας πού έδρασαν στον ελληνικό πολιτικό χώρο από τά χρόνια του μεσοπολέμου μέχρι σήμερα: έλευθερόφρονες, μεταξικοί, κονδυλικοί, λαϊκοί, φασίζοντες, βασιλικοί, δοσίλογοι τή Κατοχής, γερμανόφιλοι, ταγματασφαλίτες, δυναμικά στοιχεία του έμφυλλου, σύμπασα ή έθνικόφρων αντίσταση, νατοϊκοί, παλαιοκαραμανλικοί, έρετζήδες, χουντικοί, παλατιανοί, οι όργανικές δυνάμεις της ελληνικής άστικής τάξης, οι διευθυντικές θαθμίδες του κρατικού μηχανισμού αλλά και όλόκληρες γενεές βολεμένων χάρη στα συστήματα «πελατείας» - ό κατάλογος δέν θέλει νά είναι ούτε έξαντλητικός ούτε άκριβής, θέλει άπλως νά έπισημάνει μιάν ιστορική διαδικασία κατοχής του κράτους και συντήρησης του άστικού συστήματος στον τόπο μας: μιά διαδικασία όπου ό νικητής για νά πετύχει έδρασε τά χέρια του με αίμα, μετλήθε τά σκληρότερα πολιτικά και ιδεολογικά μέσα, ύποχρέωθηκε εκ των πραγμάτων νά χρησιμοποιήσει τή μέθοδο της φυσικής εξόντωσης των αντιπάλων του, και της κατατρομοκράτησης των «ενδιάμεσων» φιλελεύθερων κεντρώων στοιχείων και καταγράφηκε ως θύτης στη συλλογική ιστορική μνήμη.

* Στο σημείο αυτό άπλως θά ήθελα νά ύπενθυμίσω παλιότερα άρθρα μου στον ΠΟΛΙΤΗ («Όσον άφορά τήν κοινωνική βάση είμαστε σοσιαλιστές», τευχ. 45).

Τό είδοποιό γνώρισμα όλων αυτών τῶν πολιτικῶν ρευμάτων τῆς δεξιάς, πού μέσα στό χρόνο τό ένα διαδέχεται τό ἄλλο καί τό ένα φτιάχνει τό ἄλλο, μέ τίς θάναυσες καί ματοβαμμένες ἐκδοχές τους, τίς μετριοπαθεῖς καί τίς πεφωτισμένες, ἐκείνες πού διαθέτουν κοινωνική φιλοσοφία γιά τήν ὀργάνωση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας κι ἐκείνες πού κινούνται παρορμητικά καί ἐμπειρικά, ἐκείνες πού δρῶν γιά νά βολεύονται ὡς ἐκείνες πού ἀντιδρῶν ἰδαλγικά, ὅλα αὐτά τά ρεύματα, κόμματα, μηχανισμοί, λόμπυ, φαμίλιες, κλάν (πού ἔλεγε ὁ μακαρίτης Μεῦνῶ) γαντζωμένα στόν κρατικό μηχανισμό ἢ ὄντας τό πρόσωπο, ἢ ψυχή καί τό σῶμα τοῦ κράτους ὀρίζονται ὡς δεξιά κυρίως στό πολιτικό ἐπίπεδο.

Δέν θέλω ἐδῶ νά ἐπεκταθῶ σέ γενικότερες θεωρητικοποιήσεις γιά τή «σχετική αὐτονομία» τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου, ὡστόσο ἡ θεωρία αὐτή στήν προκειμένη περίπτωση ἀνταποκρίνεται πολύ ἀποτελεσματικά στήν ἀποδελτίωση τῆς νεοελληνικῆς ἀδιαφάνειας. Ἡ δεξιά, λοιπόν, ὀρίζεται κυρίως στό πολιτικό ἐπίπεδο ὡς δυναμική καταστολής καί ἐξουδετέρωσης τῶν πολιτικῶν τῆς ἀντιπάλων. Ἡ πρακτική τῆς καταστολῆς τήν ὀρίζει καί τή χαρακτηρίζει ὡς δεξιά. Ἐκεῖνο ὅμως τό «κυρίως» εἶναι ὑποπτό γιατί ἀπό πρώτη ματιά παραπέμπει σέ μιά ποσοτική θεώρηση, ὅποτε πρέπει νά μετρηθεῖ. Καί ἐπειδή μετρήσεις τέτοιου εἴδους δέν μποροῦν νά γίνουν, ἀπλῶς ἀνοίγει τήν πόρτα τοῦ αὐθαίρετου καί τοῦ πολιτικοῦ ἱρρασιοναλισμοῦ. Θέλω ὡστόσο νά πῶ ὅτι ἡ δεξιά ὀρίστηκε ἱστορικά ὡς δεξιά κυρίως σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀριστερά – τήν κομμουνιστική ἀριστερά. Διότι, ὅπως καί νά τό κάνουμε, ὁ συσχετισμός δυνάμεων πού ἀνέδειξε τό ΕΑΜ ἦταν πολύ πῶ μακρόβιος ἀπό τίς ἐντυπώσεις πού ἄφησε στήν ἐπιφάνεια ἡ συντριβή τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος. Ὁ ἀγῶνας συνεχίστηκε καί μετά τό Γράμμο ἐξίσου σκληρός. Ἐκεῖ φτιάχτηκε ἡ δεξιά συγχωνεύοντας σέ μιά, λίγο πολύ, ἐνιαία πολιτική προοπτική πολλά ἐτερόκλητα στοιχεία μέ κύριο στόχο τήν καθυπόταξη τοῦ «ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ» καί τή νομική ἐξουσία. Ἡ Μεγάλη Ἰδέα ὅταν ἐνταφιάστηκε στό Σαγγάριο ἔμεινε χωρίς ἀντικείμενο, ἀδέξια, καχεκτική, χωρίς περιεχόμενο, παίρνοντας μόνο λίγα δυναμωτικά καταλόγια ἀπό τήν προγονολατρία καί μικρές δόσεις αἰσιοδοξίας ἀπό τήν ὄψιμη ἀνακάλυψη τῶν «ριζῶν» τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντίθετα, καταπολεμώντας τήν ἀριστερά, βρῆκε δουλειά πολλή καί δύσκολη. Γιατί ἡ ἀριστερά ἦταν ἀντίπαλος δυναμικός καί σκληρός, μέ τεράστια διεθνή στήριξη καί ἀνεξάντητη κοινωνική ἐνδοχώρα. Κι αὐτό γιατί ἡ ἀριστερά ἐκτός ἀπό μιά πολιτική προοπτική ἦταν ταυτόχρονα καί μιά νέα κοινωνική προοπτική (ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν σήμερα, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος κρίνοντας, μποροῦν νά διατυπωθοῦν ἐπιφυλάξεις, ἀκόμη καί ἀρνήσεις γιά τίς ἀξίες τῆς ἔτσι ὅπως ταυτίστηκε μέ τήν κατάληξη καί τό κατάντημα τοῦ «ὕπαρχτου σοσιαλισμοῦ»). Ἡ τομή αὐτή ἄλλωστε ἀντιστοιχοῦσε ἀπολύτως μέ τήν τομή σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο: τοῦ σοσιαλιστικοῦ καί τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ στρατοπέδου. Οἱ δύο κόσμοι, τά δύο στρατόπεδα, ὁ «ἐλεύθερος κόσμος» καί τό «σιδηροῦν παραπέτασμα» ἐσωτερικεύτηκαν μέσα στήν ἐλληνική πολιτική σ' ἓνα θανάσιμο σφιχταγκάλιασμα πού κατέστρεψε τίς ἀποχώσεις. Ἐπικράτησε ὁ ἀπόλυτος μανιχαϊσμός, ἡ ἀπόλυτη διχοτομία τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ. Ὅποιος δέν εἶναι μαζί μου εἶναι ἐναντίον μου.

Πόσο αὐτή ἡ πολωτική ὀχύρωση ἦταν δικαιολογημένη ἀπό ἀντικειμενικές καταστάσεις δέν ἔχει τόση σημασία. ἄν καί πιστεύω ὅτι ἡ δεξιά ἦταν διαυγής καί ὄχι ὑστερική ἢ κακὸτροπη. Ἄν δέν μπόρεσε νά κυβερνήσει

ὅπως ἄλλες δεξιές στήν Εὐρώπη, ἄν δέν κατάφερε νά ὀργανώσει τό ἀστικό σύστημα ἔτσι πού, ἐξυηρητώντας τά στενά ταξικά τῆς συμφέροντα, νά δώσει ταυτόχρονα λύσεις στά γενικότερα προβλήματα – τά προβλήματα τῶν λαϊκῶν τάξεων καί πού θά μπορούσαμε νά τίς θεωρήσουμε ὡς προσιδιάζουσες στό κενύσανο κράτος ρυθμίσεις – αὐτό ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι δέν εἶχε πολιτικά περιθώρια. Ἡ διατήρηση στήν ἐξουσία μέ τήν τρομοκρατία, τή φυσική ἐξόντωση τῶν ἀντιπάλων τῆς, ἐξόντωνε κάθε μεταρρυθμιστική φιλελεύθερη τάση, ἀλλοίωσε καί πλαστογραφοῦσε τίς ἀξίες, διέφθειρε τοὺς ἀνθρώπους, κατέστρεψε τίς πολιτιστικές καί πνευματικές δυνάμεις τοῦ λαοῦ, ἀμβλῶνε τήν πολιτική δημιουργικότητα καί βάθαινε τό χάσμα ἀνάμεσα στόν λαό καί τήν ἐξουσία. Ἀκόμη κι ἐκεῖ πού τά καθαρὰ καπιταλιστικά συμφέροντα ἀπαιτοῦσαν ἢ προϋπέθεταν μίαν πολιτική ἀνοιχτῶν θυρῶν, ἀκόμη κι ἐκεῖ οἱ θρομβώσεις καί ἀγκυλώσεις τοῦ πολιτικοῦ ἐποικοδομημάτων ἔκαναν προβληματική τή φιλελευθεροποίησή του. Θά ἔφερνα ἓνα καί μόνο παράδειγμα. Γιά δύο ὀλόκληρες δεκαετίες, κι ἐνῶ ἡ λεωφόρος Συγγρού γέμιζε ἀντιπροσωπείες αὐτοκινήτων, τό κράτος παρεμπόδιζε τήν κυκλοφορία τοῦ ἐμπορεύματος αὐτοκίνητο ἀφοῦ ζητοῦσε ἀπό τοὺς καταναλωτές του πιστοποιητικό κοινωνικῶν φρονημάτων, ὄχι γιά νά τ' ἀγοράσουν βέβαια ἀλλά γιά νά τοὺς χορηγήσει ἄδεια ὀδηγήσεως. Ἀπέκλειε δηλαδή ἀπό τήν κατανάλωση μέ μέτρα διοικητικά μιά τεράστια κατηγορία καταναλωτῶν γιά λόγους καθαρὰ πολιτικούς. Ἐτσι οἱ ἀριστεροί, οἱ ἀριστερίζοντες, οἱ «συνοδοιπόροι» κ.λπ. ἀφοῦ δέν εἶχαν αὐτό τό ὑπέροχο χαρτί ἔπρεπε νά ὑποστοῦν «ἀποχρωματισμούς», ἠθικούς ἐξευτελισμούς, ἔπρεπε νά δείξουν ὅτι ἀλλάζουν ἰδέες, νά βάλουν γνωστούς καί μέσα, νά ὑπογράψουν χαρτιά, νά ἀνεβοκατέβουν σκάλες, νά γρασάρουν τή σπονδυλική τους στήλη, νά καμωθοῦν ὅτι συμφωνοῦν μέ τή νομιμόφρονα παράταξη, νά ἀποδείξουν ὅτι δέν εἶναι Σλάβοι ἐαμοβούλγαροι. Πολύ ὠραία καπιταλιστική λογική! Ὡστόσο ἦταν μιά λογική πού τήν ἐπέβαλε ὄχι ἡ φοβική ὑστερία τῶν ὑπενωματαρχῶν τῆς Ἀσφάλειας ἀλλά ἡ πολιτική ἀδυναμία τῆς δεξιάς, ὡσπου ὁ γενικότερος συσχετισμός ἐγείρε ἀποφασιστικά σέ βάρος τῆς ἀριστερᾶς – καί γι' αὐτό χρειάστηκαν τριάντα ὀλόκληρα χρόνια.

Τήν ἴδια ἀντίφαση θά διαπιστώσουμε σέ πάμπολλους ἄλλους τομεῖς: στήν παροχή τῶν ἀγροτικῶν δανείων, στή χορήγηση ἀδείας ὀικοδομῆσεως, στήν εἴσαγωγή στά Πανεπιστήμια, στήν ἐκδοση διαβατηρίου, στήν πρόσληψη σκαφτιάδων στά «ἐγγειοβελτιωτικά» ἔργα, στό διορισμό στό δημόσιο, στήν ἄδεια λειτουργίας βιοτεχνίας, ἐμπορικοῦ καταστήματος, λίγο πολύ παντοῦ.

Στό μεταξύ ἡ ἀπαρασάλευτη τάξη τοῦ πολιτικοῦ ἐποικοδομηματος ἄφηνε μετέωρη τήν κοινωνική δυναμική. Μονίμως τό πολιτικό στοιχεῖο ὑπαγόρευε στό κοινωνικό τίς νόρμες του καί τοὺς κανόνες του. Μέσα σ' αὐτό ὑλοποιούνταν ἡ ἴδια ἡ ταξική κυριαρχία. Σέ σημείο μάλιστα πού ἡ ὀποιαδήποτε διεκδίκηση, ἀπό τήν ἀπλούστερη κοινωνική ὡς τήν πῶ σύνθετη θεσμική, νά πολιτικοποιεῖται μέ τρόπο ἄμεσο καί εὐθύ, νά δραματοποιεῖται καί ν' ἀπολυτοποιεῖται γιατί ἡ πῶ μικρή καί ἡ πῶ μεγάλη ἔθεταν σέ κίνδυνο τήν ἐξουσία. Ἀλλά ἡ ἀνελαστική πολιτική κυριαρχία τῆς δεξιάς ἀπορροφοῦσε ἢ ὑπερκαθόριζε ἀποπνικτικά τίς ταξικές σχέσεις παραγωγῆς καί τίς κοινωνικές, ὀικοδομώντας ἓνα τύπο κράτους ἄμεσης σχεδόν σύνδεσης τοῦ ὀικονομικοῦ μέ τό πολιτικό ἐπίπεδο, κάτω ἀπό τήν κηδεμονία τοῦ πολιτικοῦ, χωρίς τήν οὐσιαστική λειτουργία ἀντι-

κειμενικοποιημένου πλέγματος θεσμών και οριζοντίων δικτύων κοινωνικής οργάνωσης (συνδικάτα, τοπική αυτοδιοίκηση, ελεύθερη λειτουργία όλων των κομμάτων κ.λπ.) που θα απέδαιναν δυνάμεις αντίρροπες και ανααιρετικές στο μονοπώλιο της εξουσίας και θα εξέφραζαν μέσα τους την κοινωνία των παραγωγών-πολιτών. Όπως περίπου, τηρουμένων των αναλογιών, σε κάθε περίπτωση κράτους εκτάκτου ανάγκης που καθυποτάσσει τρομοκρατικά και δίαια τις ταξικές αντιφάσεις. Βέβαια η μετεμφυλιακή Ελλάδα δεν ήταν Ισπανία και ο Παπάγος εκτός του ότι δεν ήταν Πλαστήρας δεν έμοιαζε και με τον Φράνκο. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος εκτάκτου ανάγκης ενυπήρχε στο θεμιτοπονημένο κράτος γιατί το τυπικό αστικοδημοκρατικό σύστημα λειτουργούσε κι αυτό (Σύνταγμα του '52) και μέσα απ' αυτό εκφράζονταν και αναπτύσσονταν όλες οι φιλελεύθερες, άριστερές, μετριοπαθείς, ακόμη και δεξιές εκσυγχρονιστικές τάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας. Η άμφιρροπή αυτή λύση έδειχνε ότι δεν είχε ούτε άρκετή επάρκεια ώστε να αυτοαναπαράγεται άρραγής ούτε είχαν ακόμη συσσωρευτεί όλα εκείνα τα αποσυνθετικά στοιχεία που θα την καταργούσαν. Ήταν ένας παράξενος δυϊσμός αυτός: μιá δικτατορική νομιμοφάνεια που μαράζωνε από τό νόστο της δημοκρατίας, μιá δημοκρατία που γραπωνόταν από τά δεκανίκια της δικτατορίας για να εξασφαλίσει τούς υλικούς όρους της πολιτικής της ύπαρξης, προσφιλής και μισητή συνάμα.

Μέσα σ' αυτό τό πλαίσιο αναπτυσσόταν κι ό ελληνικός μικροκαπιταλισμός, που χρωστούσε τή ρώμη του στις ένδοφλέβιες ενέσεις που δεχόταν από τήν πολιτική εξουσία (ό Φ. Μακρήσ αποδείχθηκε άριστος άρχινοσοκόμος) αλλά και συνάμα άσφυκτιούσε εξαιτίας τής κοινωνικής μετριοπάθειας του κράτους που, για λόγους πολιτικούς, είτε ήταν άνίκανο είτε δεν ήθελε ν' άφήσει άχαλίνωτες τίσ κοινωνικές τάσεις για τή δυναμική συσώρευση του κεφαλαίου. Η άναζήτηση τής πλατιάς πολιτικής πελατείας αλλά και ό κίνδυνος του κομμουνισμού συνελθόνταν ευρύτατες παροχές στά μικροαστικά και μεσοαστικά στρώματα, που άντάλασσαν τήν πολιτική τους ύποτέλεια με τήν εξασφάλιση τής ευμάρειας αλλά και διαπλάταιναν τά όρια του συντεχνιακού θεσμού. Η Έλλάς Έλλήνων Έπιδοματούχων δεν ήταν μιá καρικατούρα του κράτους προνοίας αλλά τό πολιτικό τίμημα για τήν εξασφάλιση του πολιτικού μονοπώλιου τής εξουσίας. Κανείς όμως ποτέ δεν άγάπησε τούς λυτρωσιπράκτορες-προστάτες.

Οί φιλελεύθερες δυνάμεις (π.χ. ή ΕΚ) σέ σχέση με τή δεξιά δεν είχαν ποτέ διαφοροποιηθεί ούσιαστικά. Ο Γ. Παπανδρέου μιλούσε για Κράτος Δικαίον, όχι για κράτος Προνοίας ή Κοινωνικό Κράτος. Από κοινωνική άποψη δεξιά και κέντρο περίπου συνέπιπταν - ή ύπογραφή τής σύνδεσης με τής Έλλάδας με τήν ΕΟΚ έγινε επί κυβερνήσεως Γ. Παπανδρέου και φέρουν τήν ύπογραφή του σημερινού Πρωθυπουργού, είναι πολύ χαρακτηριστική άπ' αυτή τήν άποψη αλλά και ταυτόχρονα βαθιά ύποθήκη που δεν μπορούν οί σημερινοί κυβερνώντες να τή ρίξουν στήν πλάτη τής δεξιάς ή να άμφισβητήσουν τήν ύπαρξή της. Αν Κέντρο και Δεξιά κάπου διέφεραν - και διέφεραν ούσιαστικότητας -δέν ήταν σέ θέματα κοινωνικής πολιτικής ή ταξικής άναφοράς (όπως κανοναρχούσαν οί έπεξεργασίες του ΚΚΕ τής έποχής εκείνης με τίσ κατασκευές περί «έσωτερικής άγοράς» για τήν όποία ενδιαφέρονταν, τάχα, οί άστικές δυνάμεις που στήριζαν τήν ΕΚ)· κυρίως διέφεραν σέ θέματα λειτουργίας του πολιτικού συστήματος: Σύνταγμα, έλευθερίες, ρόλος του παλατιού, θεσμοί, συνδι-

καλισμός κ.λπ. Κι άκριβώς αυτή τή διαφοροποίηση των δυνάμεων του Κέντρου που άντιστοιχούσε στα ταξικά συμφέροντα των λαϊκών στρωμάτων και των μεσοστρωμάτων, διότι σκόπευε τό σύστημα τής πολιτικής κυριαρχίας, ύπερψήφισε μαζικά ό λαός τό 1963-64.

Ξαναγυρίζουμε λοιπόν στο άρχικό μας σημείο. Η δεξιά που άπαίτησε τόν άποχρωματισμό του ελληνικού λαού - τήν κατάργηση δηλαδή τής τεράστιας κοινωνικής και πολιτικής προαγωγής που πέτυχε τό ΕΑΜ -, μέσα από τίσ παράδοξες «περιπέτειες τής διαλεκτικής» πέτυχε μέν τήν άπνεύρωση του ελληνικού λαού αλλά στα 1981 βρέθηκε και ή ίδια άπνευρωμένη κουβαλώντας στήν πλάτη τής τήν ιστορική βλασφημία, τήν ιστορική ύβρι μιās καταπιεστικής και ματοβαμμένης διακυβέρνησης σαράντα χρόνων. Έλάχιστη σημασία είχε τό γεγονός ότι ή ΝΔ δεν ήταν ή χούντα, ότι ό Καραμανλής του 1974 δεν ήταν ό Καραμανλής του 1956, ότι ό Γκράτσιος δεν ήταν Παπάγος, ότι ό νόμος περί τρομοκρατίας δεν είχε καμιá σύγκριση με τά έκτακτα μέτρα του 1946, ότι οί λίγες δεκάδες πολιτικοί κρατούμενοι του 1976-81 δεν ήταν γεννήματα τής ίδιας μορφής καταπίεσης με εκείνη που έστελνε έκατοντάδες χιλιάδες στο Μακρονήσι και τόν Άι-Στράτη και χιλιάδες άλλες λεπτομέρειες τής καθημερινότητας που γεννούσαν τίσ αναρίθμητες άφορές του αντιδεξιού γογγυσμού. Για τά δεινά αυτού του κόσμου κάποιος έπρεπε να φταιει: λιμοί, καταποντισμοί, σεισμοί, ύθρα 7, τά παγωμένα πετοκάλια, ό θάνατος του Άρη Βελουχιώτη, ό Σαγγάριος, τό νέφος, οί Καρυάτιδες του Έλγίνου και τά άρχαία του Ήρακλείου, ή γραφειοκρατία, ή άκρίβεια τής βενζίνης, ή φοροδιαφυγή, ή φοροαπαλλαγή αλλά και ή φοροδοσία, για όλα όσα γεννούσαν τίσ στιγμιαίες ή τίσ μόνιμες συσπάσεις τής μικροαστικής εύτηχίας, ή άφηρημένη αίσθηση τής διάχυτης άπειλής ή ή συγκεκριμένη έπίγνωση των ορατών κινδύνων, άποτελέσματα με άξεδιάλυτες αιτίες και αιτίες με άνεπίγνωστα άποτελέσματα χάραζαν τιμωρητικά τήν άποκάλυψη, άποκάλυπταν τό μέγα Λάθος, τό λάθος τής δεξιάς. Η έγχείριση πέτυχε, ή άριστερά πετάχτηκε στο περιθώριο και ό χειρουργός στήν κοινή συνείδηση φάνταζε χασάπης. Ο χασάπης βρέθηκε κι αυτός στο περιθώριο. Άκόμη και ή ίδια ή Νέα Δημοκρατία (παρόλο δέβαια που για λόγους ευθύνης άπέναντι στήν ιστορία τής πατρίδας της ποτέ δεν έβρισε τόν Γ. Παπανδρέου για τά Δεκεμβριανά, σ' αντίθεση με όλους τούς όψιμους αντιδεξιούς και αντιμπερλιαστές) δεν ήθελε να είναι όμοίωση τής ιστορικής τής εικόνας. Άλλά ήταν άδύνατο να πλάσει μιάν άλλη, άφου ή λαϊκή ψυχολογία ταύτιζε τό πρόσωπο με τό ιστορικό προσωπο. Ο θύτης χρειαζόταν κάθαρση, έπρεπε να θυσιαστεί. Άλλά κάθαρση στήν πολιτική δεν είναι ό άπελπιστικός μονόλογος τής αυτοκριτικής όπου Γιάννης κερνάει και Γιάννης πίνει. Κάθαρση σημαίνει πληρωμή, άπώλεια τής εξουσίας.

Άφου, λοιπόν, ή πρωτοφανής προεκλογική έκμετάλλευση τής λαϊκής κατακραυγής κατά τής δεξιάς, με μιάν άπλή άντιστροφή του κακού, κατασκεύασε τό καλό, του έδωσε άρχηγό κι άρχιερέα που του 'λαχε ό κλήρος να μπορεί, άφου οί πάσης φύσεως ιδεολόγοι τής «άλλαγής» τής τελευταίας ώρας, άνήμποροι να διεκδικήσουν τίσ δικές τους ιδέες, έταξαν τ' άσκέρια τους στο πλευρό του Μεγάλου Άρχηγού, άφου ό κόσμος πείστηκε πως ή έναλλαγή άποκλείεται να βγει σέ κακό, μπορεί μάλιστα να βγει και σέ καλό, τό ρεύμα που υπερέβαινε τίσ άφτηρίες του σχηματίστηκε όρμητικό

και ξεχειλίζοντας κάλυψε την άναιμία προβληματισμού των έμπνευστών του. Έτσι έγινε ή αλλαγή.

Η επιστροφή των Κεντρών

Αλλαγή πολιτική σίγουρα, αφού στά πράγματα ήρθε ένα νέο πολιτικό κόμμα, τό ΠΑΣΟΚ, ευθεία προέκταση της προδικτατορικής Ένωσης Κέντρου και όλων των κεντρογενών-φιλελεύθερων δυνάμεων μέ ένιες σοσιαλίζουσες άποχρώσεις.

Έπαναλαμδάνω, όχι στή βάση ενός ριζικά διαφοροποιημένου κοινωνικού προγράμματος αλλά μιās συνολικής, και μέ βαθιές ιστορικές ρίζες, άρνησης τού κόσμου της δεξιάς.

Κι έτσι από την άποψη της σοσιαλιστικής προοπτικής τό ΠΑΣΟΚ εξακολουθεί νά μάς αφήνει παγερά άδιάφορους.

Μας ενδιαφέρει όμως άπολύτως σάν κυβέρνηση πού είναι μιās συγκεκριμένης κοινωνίας μέσα στην όποία είμαστε ύποχρεωμένοι νά ζήσουμε και ή όποια ή θά αλλάξει ριζικά, μερικά και όλικά, ή θά ζει τή χαμοζωή των παλινδρομήσεων, των διαψεύσεων και της άνακίχωσης των προβλημάτων. Πόσο μπορεί τό ΠΑΣΟΚ νά προωθήσει τίς αλλαγές ή έστω νά έμφυσησει στους πελαγωμένους συμπολίτες μας τήν έφεση της αλλαγής; Μερικές γρήγορες επισημάνσεις, γιατί τό ζήτημα δέν είναι οι άπριόρι προβλέψεις αλλά οι συγκεκριμένες κρίσεις στά προβλήματα πού τίθενται και στίς λύσεις πού δίνονται.

Από θεσμοπολιτική άποψη ή κυβέρνηση τού ΠΑΣΟΚ δέν έχει ν' αλλάξει σπουδαία πράγματα, παρά τή σφοδρότητα της σύγκρουσης για τό νομοσχέδιο περί Δημόσιας Διοικήσεως και τή φαινομενική ριζοσπαστικότητα του. Τό '82 δέν είναι '63, όταν, πραγματικά, ύπήρξε ανάγκη για μιάν άνάσα ελευθερίας και τήν όποία ή έλευση τού Γ. Παπανδρέου στην έξουσία, όμολογουμένως, πρόσφερε. Αλλά τό πρόβλημα, φυσικά, δέν είναι οι ιστορικές συστοιχίες. Τό ΠΑΣΟΚ σήμερα δέν έχει νά αλλάξει σπουδαία πράγματα γιατί τίς έντός τού αστικού πλαισίου θεσμικοπολιτικές αλλαγές ως πού τό κύριο τίς έχει πραγματοποιήσει ό Κ. Καραμανλής.

Έκείνες οι μεταρρυθμίσεις πού αλλάζουν τόν κόσμο και κάνουν όστε ό κόσμος νά κρατά στα χέρια του τίς πολιτιστικές, τίς πολιτικές και τίς κοινωνικές αξίες πού τού ταιριάζουν, είναι σ' αλήθεια πολύ μακριά. Όλες οι εξαγγελίες —άλλά γι' αυτό χρειάζεται συγκεκριμένη συζήτηση κατά περίπτωση πού ξεφεύγει από τά όρια και τίς δυνατότητες αυτού τού άρθρου—, από τό άμύχανο ύπουργείο Πολιτισμού και Έπιστημών ως τό θραντώδες ύπουργείο Παιδείας, περνώντας από τίς Ένοπλες Δυνάμεις, τήν Τοπική Αυτοδιοίκηση, τή Διοίκηση, τήν Κοινωνική Ύγεια, τά κοινωνικά δικαιώματα, τόν κοινωνικό μισθό, τήν όργάνωση τού συνδικαλισμού, τό κυκλοφοριακό, τούς άγροτοδιομηχανικούς συνεταιρισμούς, τά δημόσια έργα ως τίς επενδύσεις, ανεξάρτητα από τήν ορθότητα ή τήν σφαλερότητά τους (συμβαίνουν και τά δυό), ανεξάρτητα από τήν επιτυχία ή τήν άποτυχία τους (συμβαίνουν και τά δυό) τοποθετούνται στό ίδιο αυστηρό πλαίσιο της άπαρασάλευτης αστικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Τό κράτος τού ΠΑΣΟΚ κινείται στην αυλακία πού χάραξε ή Νέα Δημοκρατία, πότε επιδέξια και πότε αδέξια, πότε μέ κάποιες καινοτόμες παρεκκλίσεις και άλλοτε μέ κάποιες αναπαλαιωμένες ύπαναστροφές

στήν προηγούμενη κατάσταση πραγμάτων τού «μικροαστοί άπάσης της χώρας άλληλοφαγωθείτε».

Αλλά ή μεγάλη αλλαγή είναι ότι ή Έλλάδα διοικείται πλέον από τό Κέντρο. Ένα Κέντρο άνανεωμένο και δυναμικότερο από τό παραδοσιακό τού Σοφούλη, τού Σ. Βενιζέλου, τού Πλαστήρα, τού Γ. Παπανδρέου, ένα Κέντρο πού φερέγγυο κι έλπιδοφόρο, πού επιδιώκει νά μιμηθεί τήν ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία χωρίς τό άφερέγγυο όνομά της. Αλλά και χωρίς τίς προϋποθέσεις της. Νά μιμηθεί λοιπόν, γιατί χωρίς αυτές δέν μπορεί νά είναι σοσιαλδημοκρατία.

Πρώτη άμεση και σημαντική συνέπεια αυτής της αλλαγής ή πλήρης αντικατάσταση τού πολιτικού προσωπικού τού κράτους, πού μέ τό νέο νόμο περί Διοικήσεως πάει άκόμη πού βαθιά μέσα σ' όλα τά διευθυντικά κέντρα τού κρατικού μηχανισμού. Ηρθε ή σειρά των επιγόνων και των συνεχιστών των ιστορικών φιλελεύθερων δυνάμεων. Αλλά ή αλλαγή αυτή δέν συνοδεύεται μέ τήν επιστροφή στα προσφιλή ιδεολογικά θέματα τού παραδοσιακού Κέντρου, τού Κράτους Δικαίου, της νομιμότητας, τού φιλελευθερισμού, της φιλελεύθερης ανταγωνιστικής οικονομίας και της άπαραβάτης ένταξης στό στρατόπεδο της Δύσης. Σειρά έχει τώρα, τουλάχιστο έξ ύποκειμένου, ή έντονη προβολή της τεχνοκρατίας. Αν ρίξει κανείς μιá ματιά στην κοινωνική και τήν επαγγελματική σύνθεση και στή μορφωτική κατάσταση των ανθρώπων της έξουσίας (ό «Περίοικος» τού Βήματος, παρά τήν κοιτοσομολική του διάθεση, μάς έχει τροφοδοτήσει μέ μπόλικα στοιχεία) θά δει ότι ή έξουσία σήμερα πέρασε στα χέρια των Πολυτεχνιτών, τού Τεχνικού Έπιμελητηρίου Έλλάδος και σε ένα δεύτερο βαθμό στους «οικονομολόγους». Φυσικό άλλωστε, γιατί ή ήθικη και κοινωνική ύπεραξίωση αυτών των επαγγελματιών σε συνδυασμό μέ τήν αντίστοιχη άπαξίωση των γιατρών, δικηγόρων και στρατιωτικών δέν μπορούσε παρά νά βρει τήν άντανάκλασή της στή δομή και τή σύνθεση της νέας έξουσίας.

Πρόβλημα, βέβαια, παραμένει πάντα τό περιεχόμενο της τεχνικιστικής-τεχνοκρατικής προβολής, τή στιγμή μάλιστα πού τά ιδεολογήματα της ένταξης, της άναμόρφωσης, της άποδοτικότητας, τού γενικού συμφέροντος, τού έλέγχου και της όργάνωσης πού προδάλουν οι νέοι διανοούμενοι των άνερχόμενων μεσοστρωμάτων συνδυάζονται μέ άλλα λαϊκίζοντα και λαϊκότροπα περί λαού, λαϊκού «μας» πολιτισμού, παράδοσης, ριζών, λαϊκής συμμετοχής, έντονους εθνικιστικούς τονισμούς και έλληνοκεντρικές εξάρσεις. Θέματα τεράστια και κρίσιμα για γόνιμους προβληματισμούς άρκει νά μήν παγιευτούμε στα ψευτοδιλήματα της «κριτικής ύποστήριξης» και της «κριτικής συμπολίτευσης» ή στον άρνητισμό τού αντιπολιτευτισμού μέ τόν όποιο, πρώτο τό ΠΑΣΟΚ, δηλητηρίασε τήν πολιτική συμπεριφορά των Νεοελλήνων.

Τό Κράτος κι ό άρχηγός του

Από θεσμοπολιτική άποψη ή άλλη μεγάλη αλλαγή είναι ότι μετά τήν 18η Οκτωβρίου ή Έλλάδα απέκτησε άρχηγό-πρωθυπουργό. Αν τό ΠΑΣΟΚ, ως άρχηγικό-πατερναλιστικό κίνημα, όσπου νά καταλάβει τήν έξουσία έβρισκε στην προσωπικότητα τού Άρχηγού τή συνδυετική δύναμη των ετερόκλητων στοιχείων πού τό συγκροτούσαν, ό πρωθυπουργός-άρχηγός αποτελεί πλέον θεσμό κρατικό. Ο άρχηγός πρίν ήταν τό ειδολογικό στοιχείο τού κόμματος, ή ταυτότητά του. Τώρα μετουσιώνεται σε θεσμό κρατικό πού τή δραστικότητα του αντίλαμβάνεται ό καθένας καθημερινά. Για όλες

τίς κυβερνητικές αποφάσεις ή παρέμβαση του άρχηγού-πρωθυπουργού είναι ή βούληση, ό λόγος κι ό νόμος.

Η χαρισματική είδή της έξουσίας, βέβαια, δέν είναι άγνωστο πράγμα στην Ελλάδα. Τό αντίθετο μάλιστα άποτελεί πάγιο γνώρισμα της ελληνικής πολιτικής ζωής. Έτσι, ενώ τό τυπικό πολίτευμα είναι τό φιλελεύθερο δημοκρατικό του κοινοβουλευτισμού —έκτός βέβαια από τίς δικτατορικές «παρενθέσεις» της ιστορίας μας—, στην πραγματικότητα ζούμε στη σκιά ενός υπερχωροκλυτικού κράτους που μετατρέπει σε παρακουλουθήματα της κρατικής μηχανής κόμματα, συνδικάτα, επαγγελματικές ενώσεις, συνεταιρισμούς, τοπική αυτοδιοίκηση, μέ δυό λόγια όλα τά όριζόντια δίκτυα της κοινωνικής οργάνωσης. Από πολιτική άποψη, ως φορείς πολιτικής πράξης ίσχύουν μόνο τά κάθετα δίκτυα, εκείνα που ξεκινούν από την κεντρική έξουσία για νά καταλήξουν στο πιο απόμακρο και περιθωριακό σημείο του κοινωνικού σχηματισμού. Τά ίδια τά κόμματα έξουσίας άλλωστε είναι φτιαγμένα σ' αυτήν την συγκεντρωτική-κρατικιστική μήτρα και προσανατολισμένα στην κατοχή του κράτους, ενώ ό άρχηγός του κόμματος που προαλείφεται για άρχηγός και του κράτους, γίνεται ό άνθρωπος στον οποίο έχουν αποδοθεί λαοσωτήριες ή εθνοσωτήριες ιδιότητες και στον οποίο έχουν επενδυθεί σωτηριολογικές σημασίες.

Από την άλλη μεριά, όσο αναπτύσσεται αυτή ή υπερχωροκλυτική τάση τόσο ή κοινωνία των πολιτών παραπαίει σε μία συντεχνιακή οργάνωση, πολυδιασπασμένη, κατακερματισμένη, χωρίς συνεκτικούς άρμούς και πολιτικά όράματα. Αν παρατηρήσει κανείς την εξέλιξη της κοινωνικής διαπάλης, έστω τά δυό τελευταία χρόνια, δέν θά δυσκολευτεί νά διαπιστώσει άπειρες περιπτώσεις όπου μία κατηγορία εργαζομένων, στην τυφλή επιδίωξη του συντεχνιακού της συμφέροντος, στράφηκε ενάντια στις διπλανές της, συχνά κι ενάντια στο κοινωνικό σύνολο. Πόλεμος όλων εναντίον όλων. Ακριβώς μέσα σ' αυτήν την διασπασμένη, άποδιοργανωμένη και διάχυτη κοινωνική ύλη, όπου οι υποκείμενες κοινωνικές ομάδες όχι μόνο δέν μπορούν αλλά και δέν θέλουν νά αναδειχθούν σε ήγετικές δυνάμεις, διαμορφώνονται οι αντικειμενικοί όροι για την ανάδειξη του χαρισματικού ήγέτη. Τό ζεύγος συγκεντρωτισμός/κορπορατισμός, μέ τίς συνάδουσες μορφές πρακτικής και τίς λαϊκιστικές-πληθειακές ιδεολογίες που τό συνοδεύουν, είναι ή άτμόσφαιρα μέσα στην οποία πραγματώνεται ή πολιτική πράξη της έξουσίας αλλά και οι σχέσεις της μέ τά διάφορα κοινωνικά στρώματα, τάξεις και άτομικά συμφέροντα.

Τά άτομικά δικαιώματα δέν έχουν αντικειμενική υπόσταση· τά κοινωνικά δικαιώματα, οι παροχές, τά μέτρα, οι ρυθμίσεις δέν συνιστούν αντικειμενικές υποχρεώσεις της έξουσίας. Στην κοινή συνείδηση είναι πράξεις χαριστικές, πράξεις εύνοιας ή εύμενειας, εκδήλωση καλοσύνης ή αξιοσύνης, άποτέλεσμα συναλλαγής των εκάστοτε ανθρώπων της έξουσίας, και αντίστοιχα, άπόρροια καταστροφής — αυτή ή μεγάλη νεοελληνική αξία και κόμπλεξ μαζί — έπιμονής, όχλήσεων, διαδημάτων και πιέσεων που άσκει ή συντεχνία, ή επαγγελματική κατηγορία, ό κλάδος και οι εκπρόσωποί του.

Σέ μία τέτοια κατάσταση όπου τό συντεχνιακό πνεύμα είναι οικονομικός θεσμός που ή πολιτική δύναμη των μεσοστρωμάτων όχι μόνο δέν τό άποδυναμώνει αλλά αντίθετα τό κατοχυρώνει, του τελειοποιεί τίς τεχνικές και τούς μηχανισμούς, συνολικό μεταρρυθμιστικό κοινωνικό σχέδιο δέν είναι παρά ή επίκληση του

ιδεολογικού προσχήματος που καλύπτει την άπουσία του. Τή θέση του κοινωνικού σχεδίου θά πάρει ή υπόσχεση του εκάστοτε λαοπρόδλητου ήγέτη που, για όρισμένους λόγους κάθε φορά, έχει την «ικανότητα» νά άντανανκλά ένα πειστικό άπείκασμα γενικής βούλησης. Αντί για την πολιτική βούληση που εκφράζει πολιτικοποιημένα μία μεταρρυθμιστική κοινωνική προοπτική θά εισβάλει στον πολιτικό λόγο και πράξη ή βουλευσιαρχική διευθέτηση επιμέρους συμφερόντων. Τό μάλαωμα. Γι' αυτό ακριβώς ή έλλειψη κοινωνικού σχεδίου καταφεύγει αναπόδραστα στην παραμυθία του ίσχυρου άνδρός, εκείνου που «μπορεί». Ό λαός θέλει, εκείνος μπορεί. Αλλά εκείνος που μπορεί είναι και ό μόνος που θέλει αφού αυτός μόνο μπορεί νά υπάρχει ως γενική θέληση άθροίζοντας μερικευμένα συμφέροντα και προσδοκίες σε μία γενικευμένη πολιτική συμπεριφορά.

Τό παράδοξο αυτό της άντιστροφής των πραγμάτων δείχνει καθαρά ότι ή άρχηγία του Α. Παπανδρέου δέν είναι άπάντηση σε ένα οργανωτικό-τεχνικό πρόβλημα αλλά άπόρροια άνστηρών κοινωνιολογικών προσδιορισμών. Η διασπασμένη και κατακερματισμένη βούληση της κοινωνίας άναζητά και κατασκευάζει, σ'ιν σε όθόνη φανταστική, τό άνεστραμμένο είδωλο του έαυτού της: ό,τι ή ίδια δέν μπορεί νά έχει, αλλά και δέν τό επιθυμεί, τό αποδίδει στις μαγικές και υπερβατικές ιδιότητες του άρχηγού.

Μόνο που ό άρχηγός τώρα, μετά τη 18η Οκτωβρίου, δέν είναι πλέον ό άρχηγός μιας κομματικής παρίστασης αλλά ό πρωθυπουργός της χώρας, στον οποίο ή λαϊκή έντολή παρέχει τή δυνατότητα νά συμπεριφέρεται μέ βάση τό άρχηγικό μοντέλο που ίσχυε, και ίσχύει, στο κόμμα του. Παύεται Φωτήλας.

Παρά ταύτα όμως ή πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα δέν υπακούει στην επιδειξιότητα και την κατασοσίνη των χειρισμών των υπερανθρώπων παρά μόνο όσο είναι άναγκαίο για νά φτιαχτούν εί μύθοι. Υστερα, τό μόνο καταφύγιο των υπερανθρώπων είναι ή φυγή μέσα στον κρατισμό και τον υπερχωροκλυτισμό, ή βολονταριστική προσπάθεια νά «τά βγάλουμε πέρα». Ωστόσο, άν τό δίδυμο δημοκρατία-κρατισμός είναι άυταξία και προϋπόθεση συνάμα για την κοινωνική άνασύνθεση, αντίθετα τό δίδυμο κρατισμός/κορπορατισμός μέ την επιβαρυντική περίπτωση της άρχηγικής συγκρότησης της έξουσίας και της βολονταριστικής άσκησης της άποτελεί άντιστροφή και άνάιρεσή του, έφαλτήριο για τό. άδι. έξοδο των κοινωνικών και πολιτικών αντιφάσεων του μέλλοντος. Και πραγματικά, ή πιο δξυμένη έκδοση αυτού του ζεύγους είναι ή ίδια ή άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, όχι μόνο γιατί βασίστηκε σ' ένα «πρόγραμμα» του οποίου θαυμάσαμε την άσυναρτησία και άποσοματικότητα αλλά, κυρίως, γιατί οι προσδοκίες όσων προσέβλεπαν σ' αυτό προεικάζουν μιάν άκόμη με γλύτερη διάσπαση της ήδη κατακερματισμένης κοινωνίας. Η ίδια ή εικόνα του ΠΑΣΟΚ, μέ τον άρχηγό-πρωθυπουργό της, τή μονολιθικότητά της και την πληθειακή-λαϊκιστική ιδεολογία της έγγυάται μέ σιγουριά την προσπάθεια για την έξάπλωση του υπερχωροκλυτικού. Δείγματα μέσα σ' αυτές τίς 100 ήμερες υπάρχουν πολλά, και δέν αναφέρονται μόνο στην περίπτωση Φωτήλα. Έτσι, αντί νά αναπτυχθεί ό πολυκομματισμός ως; στέρεη δημοκρατική έγγύηση, αντί νά χιμηλώνει ή έραρχική πυραμίδα, οδεύουμε σε άποδυνάμωση του σι ιστήματος των κομμάτων ως άνεξάρτητων σχετικά άιμών σύνδεσης κράτους και πολιτικών, κράτους και τάξεων. Χαρακτηριστική περίπτωση του φαινομένου αυτό ή έί-

να ή Βουλή τής αλλαγής πού γιά νά καλύψει τή γύμνια τής γέμιση μέ «κόμματα» δι' άπλών δηλώσεων. Καί κάποια δήλωση κυβερνητικού εκπροσώπου πριν από τή συζήτηση του νόμου περί Διοικήσεως «ότι δέν θά δεχτούμε καμιά τροπολογία» δίνει τό μέτρο τών βολονταριστικών αντίληψεων πού επικρατούν. Άλλωστε ό πολωτικός δικομματισμός πού ύπήρχε στην προεκλογική περίοδο παρέχει τό πρηγούμενο γιά μιάν ακόμη μεγαλύτερη αποδυνάμωση του Κοινοβουλίου, τήν ούσιαστική μεταφορά τών αρμοδιοτήτων του στό κράτος-κόμμα, δείγματα του οποίου είναι ή μονότονη επανάληψη σέ όλα σχεδόν τά νομοθετήματα, πού ως τώρα είδαν τό φώς, τής εξουσιοδότησης του αρμόδιου ύπουργού νά εκδίδει ύπουργικές αποφάσεις πού θά ρυθμίσουν, άκριβώς, τό κρίσιμο καί επίδικο αντικείμενο - ό,τι, στην πραγματικότητα, θά έπρεπε νά αποφασίσει ή Βουλή. Άλλά ή Βουλή είναι άπλως τελετοργία.

•

Ή επιστροφή τών Κεντρών στην εξουσία, γιά τήν οποία σέ μιά μακριά ιστορική πορεία χρειάστηκε ή έκπτωση τής παραδοσιακής άριστερας καί ή φθορά τής ιστορικής δεξιās, δέν είναι ό τρίτος δρόμος στό σοσιαλισμό, ό έλληνικός, τόν οποίο πού καί πού θυμάται ό Α. Παπανδρέου άκριβώς όταν πολλοί στην βάση του κόμματος του αναρωτιούνται τί θά γίνει μ' εκείνη τήν υπόθεση του σοσιαλισμού. Δέν είναι επίσης «άνοιγμα εννοϊκότερων προϋποθέσεων γιά τό δρόμο προς τό σοσιαλισμό» - νέα καραμέλα κι αυτή - τών ιδαλγών τής θεωρίας τών σταδίων πού σήμερα από τήν ήγεσία του ΚΚΕ εσωτερικού καθοδηγούν τίς ανανεωτικές δυνάμεις τής άριστερας, ή από τίς άριστερές πλαγιοφυλακές του ΠΑΣΟΚ άσκούν «κριτική συμπολίτευση», «κρι-

τική ύποστήριξη» καί τά συναφή. Ή πορεία στό σοσιαλισμό θέλει σοσιαλιστές, σοσιαλιστικό σχέδιο, σοσιαλιστικά μέσα καί σοσιαλιστικούς άγώνες. Έδώ τά μέσα εκτροχιάζουν τούς σοσιαλιστές, οί πρωταγωνιστές άδιαφορούν γιά τά μέσα καί τούς άγώνες καί οί σκοποί άναιρούν τά μέσα. Κανείς δέν αγιάζει κανέναν καί τίποτε.

Όσοτόσο αυτή ή επιστροφή τών Κεντρών στην εξουσία είναι νέο φαινόμενο στην πολιτική ζωή του τόπου γιατί γίνεται τήν ώρα πού ή άριστερά βρίσκεται στην «μηδενική στάθμη», γιατί γαλουχήθηκε από τό λόγο καί τό σχήμα τής άριστερας - δέν έχει σημασία άν ό λόγος ήταν τριτοκοσμικός καί τό σχήμα παλαιοσταλινικό -, γιατί ιδεολογικό της έφαλτήριο ήταν ή νέα λαϊκή ριζοσπαστικότητα πού γεννήθηκε τά χρόνια του άνένδοτου, τά χρόνια τής δικτατορίας καί τής μεταπολίτευσης, γιατί άρθρώνεται καί οργανώνεται ως κρατική εξουσία κάτω από τή σκέπη άκραίας περίπτωσης, ακόμη καί γιά τήν Ελλάδα, βολονταριστικής πολιτικής ήγέτη χαρισματού, γιατί τέλος άλλαξαν οί καιροί. Καί πρέπει ν' άδράξουμε τήν ευκαιρία γιά μιάν ευρύτερη θεώρηση τής κοινωνίας μας, τής πολιτικής πολυπλοκότητάς της, τών κοινωνικών τής σχέσεων, τών πνευματικών τής θρομβώσεων, τών ψυχολογικών μηχανισμών καί συμπεριφορών τής. Αυτό τό νέο φαινόμενο, πού άλλοι καταδικάζουν από τά δεξιά ή τά άριστερά, άλλοι ορέγονται καί μαζί του βολεύονται, επιβάλλει μιά στοχαστικότερη αναρώτηση σχετικά μέ τά γνωσιολογικά καί αξιολογικά θεμέλια τών πεποιθήσεών μας ως άριστερών. Άς μήν πούμε καί μεϊς ότι τό μέλλον θά δείξει. Τό μέλλον, βέβαια, φανερώνεται μέ όσα έχει μέσα του· αλλά φτιάχεται κιόλας.

Ή Αθήνα, 15 Ίανουαρίου 1982

στό Βιβλιοπωλείο
τών ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΘΕΜΕΛΙΟ
ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΣΟΛΩΝΟΣ 84, ΤΗΛ. 36 08 180, 36 02 646

όλες οί έλληνικές εκδόσεις

Βιβλία επιστημονικά • λογοτεχνικά
• ιστορικά • πολιτικά • εκδόσεις
τέχνης • βιβλία καί δώρα γιά
τό παιδί • κάρτες καί άλλα πολλά.

ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

ΣΟΛΩΝΟΣ 84 ΤΗΛ. 36 08 180, 36 02 246

ό άνεύρετος σοσιαλισμός

επιλογή άρθρων από τόν ΠΟΛΙΤΗ
1976-1981

Άγγελου Έλεφάντη

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

‘Η εξωτερική «συμπεριφορά» της ‘Ελλάδας

του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου

‘Όταν προεκλογικά ο Α. Παπανδρέου αποκάλυπτε στη Βουλή, ότι τό «θυθίσαιε τό Χόρα» δέν τό έννοούσε άκριβώς, άλλ’ ότι άποτελοΰσε κατά κάποιο τρόπο συμπαιγνία μεταξύ του ίδιου και του Κ. Καραμανλή, ώστε νά φαίνεται πώς τό έδαφος βράζει κάτω άπ’ τά πόδια της κυβέρνησης, άνοιγε φαίνεται συγχρόνως καινούριους όρίζοντες σχετικά μέ τήν τύχη και των υπόλοιπων βασικών συνθημάτων της εξωτερικής του πολιτικής. Έτσι λοιπόν, όπως τουλάχιστον φάνηκε εκ των ύστερων, ούτε τό «όχι στην ΕΟΚ», ούτε τό «έξω από τό ΝΑΤΟ» τά έννοούσε άκριβώς. ‘Ωστόσο σε κάτι χρησιμεΰουν άκόμα τά συνθήματα αυτά: μέσα στην ΕΟΚ, μέσα στό ΝΑΤΟ, ό άντιεοκισμός και άντινατοϊσμός του πρότερου πασοκικού δίου χρησιμεΰονται για ν’ άποδείξουν ότι ή ίδια ή κυβέρνηση βράζει, ότι είναι ανά πάσα στιγμή ικανή για όλα. ‘Ο Α. Παπανδρέου, είτε στίς Βρυξέλλες είτε στό Λονδίνο, άπηύθυνε στους έταίρους του εκκλήσεις άνάλογες μ’ εκείνες που συχνά άκούμε σε καθγάδες: «κρατάτε με, γιατί μπορεί νά κάνω καμιά τρέλα».

‘Ότι ή έξοδος από τήν ΕΟΚ ή τό ΝΑΤΟ θά ήταν για τή λογική της κυβέρνησης, άν όχι τρέλα, τουλάχιστον όμως άνεπιθύμητη παρόρμηση, αυτό είναι μάλλον έμφανές. ‘Αν ή κυβέρνηση πίστευε, ζυγίζοντας τά υπέρ και τά κατά, ότι τό συμφέρον της χώρας βρισκεται εκτός ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, δέν είχε παρά νά άποχωρήσει. Μή πράττοντάς το άποδέχεται τήν πολιτική του Κ. Καραμανλή. Τό δίημα της ΕΟΚ και του ΝΑΤΟ, άπ’ όπου άσκειται σήμερα ή εξωτερική πολιτική της χώρας (έστω κι άν αυτή συνίσταται κυρίως στην άπειλή άποχώρησης), εξασφαλίστηκε από τήν πολιτική του Κ. Καραμανλή, τήν ώρα μάλιστα που τό ΠΑΣΟΚ άντιτασσόταν σ’ αυτήν. ‘Ας μή διαστοΰμε όμως νά κατηγορήσουμε τό ΠΑΣΟΚ πώς κάποτε, είτε ως κυβέρνηση, είτε ως αντιπολίτευση, δέν μās είπε τήν άλήθεια. Γιατί ή θέση από τήν όποία μίλαγε τό ΠΑΣΟΚ ως αντιπολίτευση, ήταν τελείως διαφορετική: καθώς τότε δέν άσκούσε τήν πραγματική εξωτερική πολιτική της χώρας, άλλ’ άντίθετα προσπαθοΰσε νά κάνει γνωστή τή φυσιογνωμία του στό λαό, τά συνθήματα «έξω από τήν ΕΟΚ» και «έξω από τό ΝΑΤΟ» δέν ήταν άπαραίτητο νά ύπαγορεύονται από τήν εϋθύνη των πραγματικών άναγκών της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Γιατί εκείνη τήν εποχή εκείνο που πραγματικά παιζόταν μέ τά όσα έλεγε τό ΠΑΣΟΚ ήταν ή κομματική του ένίσχυση. Είναι μάλιστα άμφίβολο, κατά πόσο χωρίς τά συνθήματα αυτά, ένα

«ρεαλιστικό», «υποτονικό» ΠΑΣΟΚ θά κατόρθωνε νά άνέλθει στην έξουσία. ‘Ως αντιπολίτευση τό ΠΑΣΟΚ είχε κάθε δικαίωμα νά προσπαθεί νά συναντηθεί μέ τό λαό πάνω σε μιά κατεύθυνση, πάνω σ’ ένα όραμα. Τό «έξω από τό ΝΑΤΟ» θά μπορούσε νά μήν είναι τίποτ’ άλλο παρά ή άπλουστευμένη έκφραση της γενικότερης κατεύθυνσης «κάτω τό ΝΑΤΟ», καθώς τέτοιου είδους συνθήματα δέν είχαν τότε άλλη άποστολή άπό τή ζύμωση στό λαό.

‘Επειδή διόλου δέν έχουμε τή διάθεση νά παραγνωρίσουμε τή πολιτική λειτουργία ενός όράματος —έστω και ουτοπικού— μέσα στό λαό, επειδή ένα τέτοιο όραμα είναι δυνατό νά μετατραπεί σε ύλική δύναμη άλλαγής της κοινωνίας, ή κριτική των περιέξωτερικής πολιτικής άντιλήψεων του ΠΑΣΟΚ ως κυβέρνησης και ως αντιπολίτευσης δέν μπορεί νά είναι ένιαία. Δέν μπορούμε δηλαδή νά κατακρίνουμε σήμερα τό ΠΑΣΟΚ άπλά γιατί «ύπαναχώρησε» σε όσα έλεγε προεκλογικά, όπως και δέν μπορούμε στό όνομα της «ρεαλπολιτίκ» νά κατακρίνουμε τίς προεκλογικές διακηρύξεις επειδή άποδείχτηκαν μή άμεσα εφαρμόσιμες. ‘Αν όμως υποθέσουμε πώς τό ΠΑΣΟΚ προσπαθοΰσε παλαιότερα νά επικοινωνήσει μέ τό λαό στη βάση ενός κοινού όράματος, πάνω σε μιά κατεύθυνση που θά καλείτο ως κυβέρνηση στό μέτρο του δυνατού νά έξυπηρετήσει, τότε μπορούμε νά πούμε πώς ή βασική άδυναμία του όράματος αυτού ήταν πώς άκριβώς δέν ήταν όραμα. Οί διακηρύξεις της εξωτερικής πολιτικής ήταν πολύ μίζερες για νά εκληφθούν ως ιδεολογική κατεύθυνση και όχι ως άμεση κυβερνητική πολιτική. Τά προεκλογικά συνθήματα ποτέ δέν μίλησαν για μιάν Εϋρώπη χωρίς συνασπισμούς, για διάλυση του ΝΑΤΟ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, σε τελική άνάλυση για τό σοσιαλισμό ανά τόν κόσμο. ‘Υπήρξαν πάντα έλληνοκεντρικά: έξω ή ‘Ελλάδα από τό ΝΑΤΟ, κι άς συνεχίσει τό ΝΑΤΟ —και τό Σύμφωνο της Βαρσοβίας— νά ζει και νά βασιλεύει. Τούτος ό μικροαστικός άναχωρητισμός εκφράστηκε μάλιστα ως ίσοδύναμη κυβερνητική πολιτική, έξειδικεύσιμη και άμεσα υλοποιήσιμη. Γιατί και τό ίδιο τό ΠΑΣΟΚ έτσι τήν έννοούσε. ‘Ο Α. Παπανδρέου μιλούσε πάντα από τή σκοπιά ενός υποθετικού πρωθυπουργού· περιέγραφε τί θά έπραττε ό ίδιος άν ήταν στη θέση του Κ. Καραμανλή. ‘Η πολιτική του λοιπόν άξίωνε ήδη από τότε νά θεωρείται «ρεαλπολιτίκ».

‘Όσο κι άν φαίνεται παράδοξο, άκριβώς όπως τό

ΠΑΣΟΚ όντας αντιπολίτευση δέν στάθηκε ικανό νά όνειρευτεί σωστά, έτσι καί τώρα όντας κυβέρνηση δέν κατάφερε νά προσγειωθεί σωστά, όσο κι άν μετεκλογικά μοιάζει νά έβαλε κάμποσο νερό στό κρασί του. Κι αυτό γιατί κατά τήν ίδια τήν ιδεολογία του ΠΑΣΟΚ, ιδεολογία καί πολιτική δέν είναι δύο διακριτές έννοιες, άλλ' ένα σύμπλεγμα πού όδηγεί στην άκρατη πολιτικοποίηση τής ιδεολογίας καί συγχρόνως στην «ιδεολογικοποίηση» τής πολιτικής. Τό αποτέλεσμα είναι ένας «ρεαλιστικός βολонταρισμός».

Όμως, ακόμα κι έτσι, ή έξωτερική πολιτική τής κυβέρνησης όδηγείται σήμερα σέ τραγικές αντιφάσεις. Η πολιτική της ως πρός τό ΝΑΤΟ συνίσταται στό νά άπειλεί μέ άποχώρηση, άν δέν άποκτήσουμε έγγυήσεις γιά τ' ανατολικά μας σύνορα. "Ας κάνουμε όμως ένα συλλογισμό: "Αν ή Ελλάδα σύμφωνα μέ τίς προτροπές του Α. Παπανδρέου δέν είχε επιστρέψει τό 1979 στό ΝΑΤΟ -όποτε καί δέν θά μπορούσαμε νά άπειλούμε μέ άποχώρηση- σέ τί θά συνίστατο σήμερα ή έξωτερική μας πολιτική; Κι ας προχωρήσουμε: Θά ήταν ή πολιτική αυτή πού συμφέρουσα γιά τήν Ελλάδα; "Αν ναι, τότε γιατί δέν άποχωρούμε σήμερα γιά ν' άκολουθήσουμε αυτή τήν πύο συμφέρουσα πολιτική; "Αν όχι τότε πώς άπειλεί ή Ελλάδα νά άποχωρήσει από τό ΝΑΤΟ γιά ν' άκολουθήσει μιá πολιτική πού δέν άντιστοιχεί στό συμφέροντά της; Πώς είναι δυνατό νά άπειλούμε πώς θά προχωρήσουμε σέ ένεργειες πού πρώτους έμάς θά θλάψουν;

Τά ίδια ακριβώς καί μέ τήν ΕΟΚ. Είναι ή έξοδος μας από τήν ΕΟΚ συμφέρουσα γιά τήν οικονομία καί τήν πολιτική τής χώρας; "Αν είναι -καί τό ΠΑΣΟΚ μοιάζει νά καταφάσκει- τότε γιατί δέν άποχωρούμε; "Αν δέν είναι, τότε πώς «άπειλούμε» ότι θ' άποχωρήσουμε; Η κυβέρνηση μοιάζει βέβαια έδώ νά έξαρτά τή χρησιμότητα καί τήν αξία τής ΕΟΚ από τίς τιμές των έσπεριδοειδών καί τίς άλλες άνάλογες ρυθμίσεις. "Αν ή ΕΟΚ μάς δώσει αυξημένες τιμές, τότε μάς είναι χρήσιμη. "Αν όχι, τότε άποχωρούμε. Η ΕΟΚ κατά τήν κυβερνητική αντίληψη αξίζει φαίνεται όσο τά μεσογειανά καί προϊόντα. Όμως παρόμοιοι θεσμοί έχουν πολύ βαθύτερη παγκόσμια σημασία. Καί γι' αυτό ακριβώς καμιά έξωτερική πολιτική δέν μπορεί νά άποφύγει μιá καθαρή στάση άπέναντί τους.

Άνεξαρτησία καί πολιτική

Είτε ως κυβέρνηση, είτε ως αντιπολίτευση, ή όλη φιλοσοφία πού συνέχει τήν έξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ -κι όχι μόνον αυτή- συνοψίζεται σέ τρεις άδιάκοπα επαναλαμβανόμενες φράσεις: άνεξάρτητη έξωτερική πολιτική, αυτόνομη έξωτερική πολιτική, πολιτική πού άσκείται μέ άποκλειστικό γνώμονα τά συμφέροντα τής χώρας. Καί βέβαια ουδείς έχει τή διάθεση νά άμφισβητήσει τήν άνεξαρτησία τής πολιτικής του Α. Παπανδρέου. Ίσα-ίσα: ή Ελλάδα μοιάζει σήμερα νά πουλάει καί ν' αγοράζει τούς πάντες, άνάλογα μέ τό ευκαιριακό συμφέρον της. Από τό ΝΑΤΟ άναμένουμε έγγύηση των ανατολικών μας συνόρων, είδεμή -συνηθισμένοι στίς άποχωρήσεις- άποχωρούμε. Από τήν ΕΟΚ ζητάμε προνομαχική μεταχείριση είδεμή άποχωρούμε καί ζητάμε ειδικό καθεστώς. Από τούς Ίσπανούς σοσιαλιστές ζητάμε σοσιαλιστική άλληλεγγύη τήν ίδια ώρα πού, έστω καί άσαφώς, ύπερψηφίζουμε τήν είσοδο τής Ίσπανίας στό ΝΑΤΟ, γεγονός πού καί ή Ισπανική άριστερά προσπαθεί νά άποφύγει αλλά καί τήν ίσορροπία δυ-

νάμεων άνατρέπει. Από τούς Πολωνούς άναμένουμε τήν υπέρβαση τής Γιάλτας, πού άντιστοιχεί στό δράμα μας γιά μιάν άνεξάρτητη Εύρώπη, τήν ίδια ώρα όμως τούς πουλάμε προκειμένου νά κάνουμε τά γλυκά μάτια στή Σοβιετική Ένωση. Από τήν τελευταία, παρόλο πού άποτελεί τό θεματοφύλακα των συμφωνιών τής Γιάλτας, έχουμε τήν αυταπάτη ν' άναμένουμε πώς θά καταπατήσει τίς συμφωνίες αυτές προκειμένου νά μάς προσφέρει στήριξη σέ περίπτωση πού άποτύχουν οι συνομιλίες μέ τούς Αμερικανούς. Στους Άραβες προσφέρουμε τή φιλία καί τήν ύποστήριξη μας, άναμένοντας από αυτούς έπενδύσεις. Όστόσο ό Άραφάτ δηλώνει πώς ή ελληνική ύποστήριξη έχει γι' αυτόν αξία, μόνον έφύσον ή Ελλάδα παραμείνει μέλος τής ΕΟΚ, από τήν όποια όμως έμεις άπειλούμε νά άποχωρήσουμε. Έλπίζουμε βέβαια τελικά σέ ύποστήριξη των αίτημάτων μας από τά κράτη τής ΕΟΚ, συγχρόνως όμως δηλώνουμε στόν Σμίτ ότι άδιαφορούμε γιά τό άν ή Γερμανία καταλήξει νά σηκώνει μόνη της τή βάρη τής ευρωπαϊκής πυρηνικής άμυνας. Ζητάμε τελικά ύποστήριξη από παντού. Σέ κανέναν όμως δέν προσφέρουμε κάποιο λόγο γιά νά μάς ύποστηρίξει. Η ελληνική έξωτερική πολιτική στηρίζεται σήμερα στό μυστήριο πού τήν καλύπτει, σέ κάποιους άόρατους άσους πού ύποτίθεται πώς κρύβονται στό μανίκι μας. Ποιός όμως καί γιά ποιό λόγο είναι τελικά διατεθειμένος νά παίξει τό παιχνίδι μας;

Ας ξαναγυρίσουμε στίς τρεις κουβέντες: άνεξάρτητη έξωτερική πολιτική. Από μιάν άποψη οι παραπάνω λέξεις φέρνουν στό νοΰ τή διαμάχη ντετερμινισμού-ίντετερμινισμού. Καί όσοι μιλούν γιά άνεξάρτητη, αυτόνομη έξωτερική πολιτική μοιάζουν κάπως μέ κείνους πού μιλούν γιά τήν έλεύθερη βούληση. Τό πρόβλημα έχει βέβαια δύο σκέλη. Όσον άφορά τό πρώτο σκέλος κανείς δέ διαφωνεί ότι ή έξωτερική πολιτική ενός κράτους δέν πέφτει από τόν ούρανό, αλλά καθορίζεται, άντιστοιχεί - ή πρέπει νά άντιστοιχεί - στην έσωτερική κοινωνική του διάρθρωση καί τίς άνάγκες πού άπορρέουν άπ' αυτήν. Τό αίτημα τής άριστεράς γιά άνεξάρτητη έξωτερική πολιτική αυτό ακριβώς τό νόημα είχε: πολιτική πού νά μήν έκπηγάξει από ξένα κέντρα αλλά ν' άντιστοιχεί στίς άνάγκες τής ελληνικής κοινωνίας. Βέβαια κάθε πολιτική παράταξη άνάλογα μέ τήν ταξική σκοπία πού έξυπηρετεί άντιλαμβάνεται διαφορετικά καί τήν έξωτερική πολιτική. Όστόσο, μιá καί μιλάμε γιά τό έπίσημο κράτος, ή έξωτερική πολιτική του δέν μπορεί παρά νά άντιστοιχεί στή συγκεκριμένη κοινωνική του δομή, επί ποινη μάλιστα έσωτερικών κοινωνικών άναταραχών. Άλλ' αυτό είναι άλλο κεφάλαιο, πού γιά τήν Ελλάδα προσωρινά τουλάχιστον έχει κλείσει.

Υπάρχει όμως καί ένα δεύτερο σκέλος: ή έξωτερική πολιτική κάθε κράτους έντάσσεται, κι έχει γι' αυτό καθήκον νά παίρνει ύπόψη, νά άντιμετωπίζει, σ' ένα γενικότερο τοπικό καί παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων. Θά έλεγε κανείς πώς ύπάρχει μιá συνεχής σύγκρουση άνάμεσα στή λέξη «πολιτική», ή όποια καλείται ν' άντιμετωπίζει αυτόν τό διεθνή συσχετισμό, καί τή λέξη «άνεξάρτητη», πού θέλει νά έκφράσει τήν ίκανοποίηση των άναγκών πού έκπηγάζουν από μιá κοινωνία. Στή σύγκρουση αυτή καμιά από τήν δύο έννοιες δέν μπορεί νά έπιβληθεί πλήρως στήν άλλη. Γι' αυτό καί συνήθως βρίσκεται κάποιο σημείο ίσορροπημένης συμβίωσης. Ηδη από τούς ελληνιστικούς χρόνους, οι διάδοχοι του Μ. Αλεξάνδρου έκα-

ναν διάκριση ανάμεσα στην αυτονομία των πόλεων από τη μία πλευρά, την οποία πολλές φορές πρόθυμα αναγνώριζαν, ιδιαίτερα όταν επρόκειτο για ελληνικές πόλεις των οποίων την κοινωνική ζωή γνώριζαν ότι ήταν αδύνατο να υποτάξουν, και στην επικυριαρχία του βασιλέως από την άλλη, την οποία επεδίωκαν με την εγκατάσταση μακεδονικών φρουρών στα πιο στρατηγικά σημεία. Την ίδια εποχή όσες πόλεις δεν υπάγονταν ή δεν ήθελαν να υπάγονται στο μακεδονικό βασίλειο, αναγκάζονταν «μέ τη θέλησή τους» να ένωθούν σε συμπολιτείες (Αίτωλοί, Ἀχαιοί) θυσιάζοντας ένα μέρος της πλήρους αυτονομίας τους προκειμένου να διαφυλάξουν το υπόλοιπο. Θά έλεγε κανείς πώς και στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής ή ιστορία χαρακτηρίζεται από μίαν αδιάκοπη διαδικασία σχηματισμού «μετώπων» και «συμμαχιών» που υπακούουν στους νόμους του γενικότερου συσχετισμού των δυνάμεων, τείνουν να τόν ξισορροπήσουν, προκειμένου οι επιμέρους κοινωνίες να εξασφαλίσουν κάποιο μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας.

Ἀξίζει ακόμα ν' αναλογιστούμε ότι η διαδικασία σχηματισμού του νεότερου ελληνικού κράτους δέ βρέθηκε ποτέ έξω, δέν υπήρξε ποτέ ανεξάρτητη από τόν παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων. Τόσο ή ίδια ή ίδρυση του ελληνικού κράτους, όσο και ή μετέπειτα σταδιακή επέκτασή του, υπήρξε πάντα συνδεδεμένη μέ τίς στρατηγικές διαμάχες ή τούς πολέμους μεταξύ των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ πολιτική του Βενιζέλου μέ την οποία ολοκληρώθηκε ή επέκταση των ελληνικών συνόρων συνίστατο ακριβώς στή σύνδεση του εθνικού αγώνα μέ τούς πολέμους μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και γι' αυτό ήταν επιτυχής. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι υπήρξαν επίσης πόλεμοι «συμμαχιών». Ἀντίθετα, ή ακύρωση της υποστήριξης των Μεγάλων Δυνάμεων κατά την ἐκστρατεία στή Μικρασία, ή οποία ἀγνοήθηκε από τόν ἀπομονωτικό μεγαλοϊδεατισμό της φιλοβασιλικής παράταξης, συνέτεινε στή Μικρασιατική καταστροφή.

Χαρακτηριστικό μάλιστα για την εποχή εκείνη, όπου ή πολιτική διεξαγόταν πιά ώμά, προσφέροντας έτσι μεγαλύτερη διαύγεια στή σκέψη των πολιτικών, είναι τό παρακάτω απόσπασμα από τό *Δημοκρατικό Μανιφέστο* του Παπαναστασίου, όπου υποστηρίζεται πώς «ἐπιβάλλεται νά διαμορφωθεί τοιοντοτρόπως τό δυναστικόν καθεστώς, ώστε νά ανακτηθεί πλήρως ή ἐμπιστοσύνη των συμμάχων». Καί συνεχίζει: «Εἶναι ψεῦδος ότι τοῦτο ἀποτελεῖ ὀπωσδήποτε ἐπέμβαση εἰς τά ἑσωτερικά του τόπον, μείωσιν της αὐτοτελείας του. Ἐφ' ὅσον τό Ἔθνος ἔχει τήν ἀνάγκην της συνδρομῆς των συμμάχων Δυνάμεων καί εἶναι ἀποφασισμένον μαζί τους νά βαδίζει εἰς τό μέλλον, ὅπως καί εἰς τό παρελθόν, αὐτό τό Ἔθνος ὀρμώμενον ἀπό τήν ἐπίγνωσιν των ὑπεριότων συμφερόντων του ελευθέρως καί αὐτοπροαιρέτως (ή υπογράμμιση δική μου) θά ἐκδηλώσῃ κατά τρόπον ἀποκλείοντα κάθε ἀμφισβήτησιν καί δισταγμόν τήν τοιαύτην εἰλικρινή του πρόθεσιν».

Ἡ ανεξάρτητη πολιτική λοιπόν, μέ τήν πλήρη βουλησιαρχική σημασία της λέξης, είναι μιά χίμαιρα. Γιατί ὅπως καί χθές έτσι καί σήμερα, παρόλο πού πολλά ἔχουν ἀλλάξει, ή πολιτική είναι ἀναγκασμένη, είτε «ἐλευθέρως καί αὐτοπροαιρέτως», είτε διά της πολεμικής βίας, είτε καμιά φορά καί διά της ὑποτέλειας, νά παίρνει ὑπόψη της ὀρισμένους νόμους. Ἐνίοτε καί ἀσφυστικούς. Βέβαια ή πολιτική μπορεί νά καμώνεται πώς ἀγνοεῖ τό συσχετισμό των δυνά-

μεων. Ἐνα εἶναι σίγουρο: ὁ συσχετισμός των δυνάμεων δέν πρόκειται νά τήν ἀγνοήσει γι' αὐτό τό λόγο.

Σήμερα μπορούμε νά παραστήσουμε τό διεθνές πεδίο ὡς ἓνα πλέγμα ἀλληλοεξαρτώμενων καί ἀλληλοπροσδιοριζόμενων διπολικών ἰσορροπιῶν ή καί συγκρούσεων, ὅπου ἀντιμέτωπα βρίσκονται μείζονα μέτωπα κρατῶν. Ἐχουμε λ.χ. τό μέτωπο των κρατῶν του ΝΑΤΟ καί ἐκεῖνο του Συμφώνου της Βαρσοβίας ὡς κυρίαρχα ἀπό πλευρᾶς συσχετισμοῦ δυνάμεων. Ὡστόσο μέσα στό ΝΑΤΟ ἔχει σχηματισθεῖ ἓνα ὑπομέτωπο των κρατῶν της Δυτ. Εὐρώπης μέ σχετικά κοινές ἐπιδιώξεις λόγω καί της γειτνίασης μέ τή Σ. Ἐνωσῆ. Ἀλλά καί πάλι μέσα στήν ΕΟΚ ἔχουν σχηματισθεῖ δύο ἄτυπα μέτωπα, ἐκεῖνο των μεσογειακῶν χωρῶν καί ἐκεῖνο των δόρειων. Πρόκειται κατά κάποιο τρόπο για μιά δομή, ή ὅποια ἐνῶ δέν ἀμφισβητεῖ τό συσχετισμό δυνάμεων στόν ὅποιο ὑπακούει, τείνει ἀπό τή μεριά του κάθε κράτους νά μετατοπίσει τό κέντρο βάρους πρὸς ἐκεῖνες τίς κατευθύνσεις πού του ταιριάζουν καλύτερα.

Μπροστά σ' αὐτή τήν κατάσταση, ή ἐξωτερική πολιτική της κυβέρνησης χαρακτηρίζεται ἀπό ἓναν ἐλληνοκεντρικό βολонταρισμό, πού ὀδηγεῖ στήν ἀπουσία της οἰασδήποτε μετωπικής στρατηγικής στό διεθνές πεδίο. Ὅμως τοῦτος ὁ ἐλληνοκεντριασμός δέν ὑπάρχει παρά μόνο στά μυαλά μερικῶν ή πολλῶν Ἑλλήνων. Στήν πραγματικότητα τόσο τά ἰδιαίτερα τοπικά προβλήματα, ὅσο καί ή γενικότερη τύχη της Ἑλλάδας, ἐξαρτῶνται ἀπό τό διεθνή συσχετισμό. Ὅσο κι ἄν, τουλάχιστον ἀπό πλευρᾶς χρονικής προτεραιότητας, ή διαμάχη μέ τούς Τούρκους κυριαρχεῖ σήμερα στήν Ἑλλάδα, εἶναι σίγουρο πώς ή διαμάχη Ἀνατολῆς-Δύσης θά ἔχει (ὅπως εἶχε καί στό παρελθόν) καθοριστική σημασία για τό μέλλον της. Δέ νοεῖται, λοιπόν, ἐλληνική πολιτική πού νά μήν παίρνει ὑπόψη της, πού νά μήν προσπαθεῖ νά παρέμβει ὅσο πιά ἀποτελεσματικά μπορεί στό διεθνές πεδίο. Ἀλλά τοῦτο συνεπάγεται συμμαχίες καί μέτωπα. Καί δέ νοεῖται ἐλληνική ἐξωτερική πολιτική πού δέν παίρνει ὑπόψη της καί δέν προσπαθεῖ νά ἐκμεταλλευθεῖ τό διεθνή συσχετισμό δυνάμεων στή διαμάχη της μέ τήν Τουρκία. Γιατί ἄλλιῶς ή διαμάχη αὐτή θά καταλήξει σέ βᾶρος της.

Συμβαίνει ὅμως ἀκριβώς τό ἀντίθετο. Ὅταν ή κυβέρνηση κατηγορεῖται ότι ή ἀπειλή ἀποχώρησης ἀπό τό ΝΑΤΟ συνεπιφέρει ἐνίσχυση ἀπό τή μεριά του ΝΑΤΟ της τουρκικής ἐπεκτατικότητας, ἀπαντά πώς ή Τουρκία ἐνισχύεται ἤδη μέ ὅπλα, καί ὅτι ἔτσι κι ἄλλιῶς τό ΝΑΤΟ εἶναι ὑπεύθυνο για πολλά δεινά του παρελθόντος. Σάμπως ή ἐξωτερική πολιτική νά ἔχει στόχο τήν τιμωρία, τήν ἐκδίκηση για τό παρελθόν καί ὄχι τήν πρόληψη του μέλλοντος.

Συγχρόνως ἀποδυναμώνεται καί τό μέτωπο μέ τίς χώρες της Δυτ. Εὐρώπης. Καθώς ἀντιλαμβάνεται τήν ΕΟΚ ὡς ἓνα στενά οικονομικό ὄργανισμο, ή κυβέρνηση, ἀντί νά σηκώσει πρώτη μέσα στήν ΕΟΚ τήν παντιέρα της εὐρωπαϊκής ἀνεξαρτησίας καί βέβαια της στρατιωτικής της αὐτοδυναμίας (ἀπόλυτα ἀπαραιτήτης για τήν Εὐρώπη καθώς ή θέση της σέ σχέση μέ τίς δύο ὑπερδυνάμεις παρουσιάζει μεγάλες ὁμοιότητες μέ τή θέση της Κύπρου ὡς πρὸς τήν Ἑλλάδα καί τήν Τουρκία), ἀντί νά ἐνισχύσει ἔτσι τόν ρόλο της Ἑλλάδας μέσα στήν ΕΟΚ πρὸς μιά κατεύθυνση πού θά ἐγγυάται καί τή δική της ἀνεξαρτησία, ἀλλά καί θά της εξασφαλίζει ὑποστήριξη στήν ἐλληνοτουρκική

διαμάχη, πρὸς μιά κατεύθυνση ἀκόμα πού θά τῆς ἐπέτρεπε νά προωθῆσει τουλάχιστον μέ τήν ἴδια ἐπιτυχία καί τίς ἑλληνικές οικονομικές διεκδικήσεις, προτιμᾶ νά διεκδικῆσει τὰ οικονομικά της αἰτήματα μέ τήν ἀπειλή τῆς ἀποχώρησης. Στή διαμάχη της μέ τό ΝΑΤΟ καταφέρνει ἔτσι νά μὴν ἔχει μαζί της οὔτε τήν ΕΟΚ.

Στήν Κύπρο ὑπενθυμίζουμε τό ρόλο μας ὡς προστατίδας δύναμης καί δηλώνουμε ὅτι δέν ἀναγνωρίζουμε τετελεσμένα γεγονότα. Ἄλλ' ἡ κουβέντα εἶναι βαριά: δέν ἀναγνωρίζω κάτι, σημαίνει τό καταπολεμῶ καί μάλιστα ὄχι στά λόγια. Εἶμαι προστατίδα δύναμη σημαίνει ὅτι εἶμαι σέ θέση νά προστατεύσω. Κι ὅλα τούτα σέ τελευταία ἀνάλυση σημαίνουν εἴτε πόλεμο, εἴτε ἀπειλή πολέμου, δηλαδή στρατιωτική ἰσχύ. Εἶδεμῆ ἢ μή ἀναγνώριση τετελεσμένων γεγονότων στά λόγια, ὁδηγεῖ στήν πράξη στή διαιώνιση καί παγίωσή τους.

Γενικότερα, ἡ πλήρως ἀνεξάρτητη συμπεριφορά προϋποθέτει σήμερα καί τή στρατιωτική ἰσχύ πού θά τή στηρίξει. Χωρίς βέβαια νά γνωρίζουμε τίς προθέσεις τῆς κυβέρνησης σ' αὐτόν τόν τομέα, χωρίς ἀκόμα νά ἐξετάζουμε κατά πόσον ἀνεξάρτητα ἀπό τίς προθέσεις ἡ στρατιωτική ἰσχύς τῆς Ἑλλάδας εἶναι ἐφικτή, ἕνα εἶναι σίγουρο: ἡ ἀνεξάρτητη συμπεριφορά δέν μπορεῖ νά προηγηθεῖ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος, γιατί τότε δέν ἔχει κανένα ἀντίκρισμα. Οὔτε εἶναι δυνατόν ἡ ἀνεξαρτησία νά διασφαλιστεῖ μέ τήν ἐξεύρεση σημείων εὐλύγισης ἰσορροπίας ἀνάμεσα στά δύο μπλόκ, ἀπό τή στιγμή πού ἡ Ἑλλάδα βρίσκεται μέσα στό μέτωπο τοῦ ΝΑΤΟ. Γιατί ἡ οὐδετερότητα ὀρισμένων χωρῶν ἀποτελεῖ κι αὐτή ἀναπόσπαστο στοιχείο τῆς διεθνούς ἰσορροπίας δυνάμεων καί μόνο χάρις σ' αὐτή τήν ιδιότητα κατορθώνει καί ὑφίσταται.

Πίσω λοιπόν ἀπό τό ἠθελημένο μυστήριο, πού μέ ἐξαιρέση τό διάφανο φιλαραδισμό καλύπτει τήν ἑλληνική ἐξωτερική πολιτική, ὑπάρχουν ὀρισμένες σταθερές πού μπορεῖ κανεὶς νά διακρίνει: ἡ ἐξωτερική μας πολιτική συνίσταται στήν ἔκφραση πρὸς τὰ ἔξω τῶν συσσωρευμένων ἰδεολογικῶν πόθων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιά ἀνεξαρτησία, καθώς καί τῶν οικονομικῶν αἰτημάτων πού κάθε στιγμή προκύπτουν μέσα

ἀπό τήν ἑλληνική κοινωνία. Ἡ ἔκφραση αὐτή εἶναι ἀπόλυτη, «ἀσυμβίβαστη», γι' αὐτό καί ὁ ἑλληνικός λαός μοιάζει ἱκανοποιημένος ἀπό τό «ἀντριλίκι» πού ἐπιδεικνύει ἡ Ἑλλάδα. Ὄντας ὅμως ἀπόλυτη εἶναι καί εὐκαιριακή, δέ δέχεται δηλαδή καμία ἱεράρχηση στόχων μέσα σ' ἕνα πλαίσιό ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ἀντίθετα προσπαθεῖ νά τούς ἐξυπηρετήσῃ «ὅπως-ὅπως». Ἔχουμε δηλαδή περισσότερο νά κάνουμε μέ μία σπασμωδική ἐξωτερικέυση τῆς Ἑλλάδας (ἢ ὁποῖα ἄλλου συναντᾶει «συμπάθεια» καί ἄλλου ἀδιαφορία καί περιφρόνηση), παρά μέ μιά στήν κυριολεξία ἐξωτερική πολιτική. Γιά τήν ὥρα λοιπόν δέν μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά ἐξωτερική πολιτική, ἀλλά μάλλον γιά ἕναν τύπο «ἐξωτερικῆς συμπεριφορᾶς» τῆς Ἑλλάδας, πού μοιάζει κάπως μέ τήν πολιτική βραχυπρόθεσμης οικονομικῆς διαχείρισης μιάς ἐπιχείρησης. Ἀπό τή σκοπιά τουλάχιστον τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, τό ΠΑΣΟΚ δέ συμπεριφέρεται ὡς *πολιτική πρωτοπορία* μιάς τάξης, ἢ ἐνός συνόλου τάξεων, ἀλλ' ὡς ἀναμεταδότης πρὸς τὰ ἔξω πρωτογενῶν, ἀνεπεξέργαστων ἀναγκῶν καί πόθων.

Κρίναμε ὡς τώρα τή νέα ἑλληνική ἐξωτερική πολιτική ἀπό τή σκοπιά τῆς ἐπίσημης κρατικῆς πολιτικῆς. Ἀπό τή σκοπιά τῆς ἀριστερᾶς, μέ τή διεθνή κατάσταση πού ἐπικρατεῖ σήμερα, μιά ἀρχή μπορεῖ νά ἰσχύει: *διασφάλιση τῆς αὐτονομίας, τῆς δυνατότητας αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας*. Ἀπ' αὐτή τή σκοπιά, τὰ ὅσα λέχθηκαν προηγουμένως, ἔχουν ἀμεση σχέση καί μέ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ἀριστερᾶς. Θά μπορούσε κανεὶς, εἰδικά ἀπό τή σκοπιά τοῦ μέλλοντος τοῦ σοσιαλισμοῦ, νά προσθέσει δύο ἀκόμα στόχους: σύμφιξη τοῦ μετώπου μέ τίς δυνάμεις τῆς ἐλεύθερης ἀριστερᾶς ἀνά τόν κόσμο καί ἰδιαίτερα τῆς Δυτ. Εὐρώπης, ἀλληλεγγύη στόν ἀγῶνα τῶν Πολωνῶν. Καί τούς δύο ἡ ἀριστερή κυβέρνησις τοῦ ΠΑΣΟΚ παρέλειψε γιά τήν ὥρα ἔστω καί στοιχειωδῶς νά ἐξυπηρετήσῃ. Πού βρίσκεται, λοιπόν, ἡ ἐξωτερική «σοσιαλιστική» πολιτική τοῦ ΠΑΣΟΚ;

ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ 25

πεζο - ποίηση · κριτική

GABRIEL GARCIA MARQUEZ: Ἕνας πολύ γέρος κύριος μέ τεράστια φτερά. (Διήγημα· ἀπόδοση: ΒΑΣΩ ΑΥΓΕΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ). FAUSTO MELOTTI: Γραμμές ('Αφορισμοί· ἀπόδοση: Γ. ΓΕΡΕΝΗΣ). ΑΛΕΞΗΣ ΤΡΑΪΑΝΟΣ: Φύλακας ἐρεπιών ('Ανέκδοτο ποίημα). ΝΙΚΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ: Ἡ τρίπα (Διήγημα). JAMES THURBER: Ὁ μονόκερως στόν κήπο (Διήγημα· ἀπόδοση: ΣΠ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ). LAWRENCE DURRELL: Δύο ποιήματα ('Απόδοση: ΒΑΣ. ΚΟΥΓΕΑΣ). MILAN KUNDERA: Τό παιχνίδι (Διήγημα· ἀπόδοση: ΑΛΕΞ. ΚΟΤΖΙΑΣ). ΓΙΑΝΗΣ ΜΑΡΑΒΑΣ: Ἑπτὰ ποιήματα. ΚΩΣΤΗΣ ΓΚΙΜΟΣΟΥΛΗΣ: Ἑπτὰ ποιήματα. ΑΘΗΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ: Δύο ποιήματα. ΔΗΜ. ΠΕΤΣΕΤΙΔΗΣ: Στό λεωφορεῖο (Διήγημα). ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΟΥΜΑΣ: Τέσσερα ποιήματα. ('Απόδοση: ΣΠ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΚΡΗ). ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΒΙΤΗΣ: Τέσσερα ποιήματα. PAUL VALERY: Γιά τή γραφή (Δοκίμιο· ἀπόδοση: ΤΙΝΑ ΜΑΥΡΟΜΑΡΑ). Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ: Ὁ Γ. Χειμωνᾶς μιλάει στό «Δέντρο». ΓΡΑΦΟΥΝ ΑΠΟ: Ἀνταπόκριση ἀπό τή Ρώμη.

αντί

**Τό ζήτημα
δέν εἶναι μόνο
νά διαβάσετε «ANTI»
ἀλλά νά μπορεῖτε
ν' ἀνατρέχετε
σ' αὐτό σταθερά.**

● Τό καλύτερο δῶρο γιά
σᾶς καί τούς φίλους σας:

● Ἕνας πανόδετος τόμος
τοῦ περιοδικοῦ «ANTI»

Νέοι προανατολισμοί ή παλαιοί δισταγμοί;

του Μιχάλη Παπαγιαννάκη

Από τις «δέσμες» οικονομικών μέτρων που ανακοίνωσε ο Πρωθυπουργός τον περασμένο μήνα και από τις σχετικές «διευκρινίσεις» του υπουργού Συντονισμού τα μέσα ενημέρωσης και η κοινή γνώμη συγκράτησαν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, τα όσα αφορούσαν την αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή και τα «διορθωτικά» ποσά που δίνονται στους δημόσιους υπάλληλους από την 1/1/82. Πολύ λιγότερο συζητήθηκαν οι αυξήσεις τιμών του νερού, της βενζίνης και των υπηρεσιών του ΟΤΕ (πρώτη «δέσμη») και τα μέτρα υπέρ των «μικρομεσαίων» (δεύτερη «δέσμη»). Τέλος, σχεδόν καθόλου δεν σχολιάστηκαν σοβαρά οι επενδυτικές εξαγγελίες σε σημαντικούς τομείς της διομηχανίας (άλουμινιο σε συνεργασία με το Ιράκ, πετροχημικά, ειδικοί χάλυβες κ.λπ).

Λιγότερα ή περισσότερα πάντως, τα σχόλια και οι κριτικές δεν ξέφυγαν και πολύ από το γνωστό πιά σχήμα υπερ-κατά, ρηχό και θριαμβολογικό τό πρώτο στους φιλοκυβερνητικούς χώρους, αρκετά κακόπιστο και αντιφατικότατο (τό ΠΑΣΟΚ εφαρμόζει ή προεκτείνει την πολιτική μας - ή πολιτική του ΠΑΣΟΚ είναι καταστροφική...) στους κύκλους της ΝΔ. Τό καινούριο ήταν ή επαμφοτερίζουσα στάση του ΚΚΕ που εφαρμόζει δημιουργικά μέχρι στιγμής την εξαγγελία του νέου βουλευτή του και διάσημου μουσικοσυνθέτη: «αντιπολιτευόμαστε συμπολιτευόμενοι και συμπολιτευόμαστε αντιπολιτευόμενοι». Κατανοεί βέβαια κανείς ότι για τό ΚΚΕ δεν είναι της στιγμής οι φωνασκίες και οι λεονταρισμοί (άνευ συνειρών φυσικά) του παρελθόντος, την ώρα που «παίζονται» τόσα πράγματα, από διορισμούς μέχρι την εξασφάλιση μιας κάποιας ευμενούς ουδετερότητας απέναντι στον κύριο Γιαρουζέλσκι, με την παράλληλη φήμωση ή αποπροσανατολισμό των κρατικών μέσων ενημέρωσης και τον έλεγχο της κοινής γνώμης, για να μή μι-

λήσουμε για την κάλυψη των ταχυδακτυλουργιών και των παζαριών στην αγορά (υπερκορεσμένη φέτος) των έσπεριδοειδών. Καί φυσικά είναι δύσκολο να απαλλαγεί κανείς από τά ψελλίσματα του κόμματος αυτού όταν έχει παρακολουθήσει έστω και σποραδικά την προϊούσα πολιτική και θεωρητική άφασία του, πέρα από τις λαμπερές διοργανώσεις φεστιβάλ και άλλων συναθροίσεων και παρασυναγωγών και τις άδιαφανείς πολιτικές συναλλαγές του με εφοπλιστές, εκδότες, επισκόπους, εξαγωγείς, εισαγωγείς και μαγαζάτορες.

Στό χώρο τώρα της Άριστερας οι αντιδράσεις υπήρξαν περιορισμένες και συγκεντρώθηκαν γύρω από τά μισθολογικά. Γενικότερες τοποθετήσεις δεν έγιναν και πολλές. Ένα κάποιο μούδιασμα φαίνεται να διακατέχει τον χώρο αυτό. Καί δικαιολογημένα.

Έκτός από την έκλογική ήττα του Οκτωβρίου 1981 και τή συνακόλουθη, βουδή, αναζήτηση των αιτίων, εκτός από τις διαδικασίες για συνέδρια κ.λπ. που απορροφούν δυνάμεις και δυναμισμό, υπάρχει και ή θεμιτή ανησυχία να μή γίνουν διαστικές κρίσεις και ενέργειες αντίθετες σε μία κυβέρνηση που διαδέχθηκε τή δεξιά και μία διακηρυγμένη πολιτική που πρώτη φορά δοκιμάζεται στην «ελληνική πραγματικότητα».

Βέβαια είναι εύκολο να βρει κανείς στην περίοδο των 100 και τόσων πρώτων ημερών της νέας Κυβέρνησης πολύ ύλικό για κριτική, από τήν εξάτμιση του περιφημου «προγράμματος των 100 ημερών» μέχρι παλινωδίες και άπειρες προχειρότητες. Είναι επίσης εύκολο να προεκτείνει κανείς σε μελλοντικές «καταστροφές» τήν οποιαδήποτε απόφαση ή επιλογή της Κυβέρνησης, όπως κατά κάποιο τρόπο έκανε τό ΠΑΣΟΚ στά περασμένα χρόνια απέναντι στην τότε κυβέρνηση.

Ἐξάλλου, κάποια στελέχη τῆς ΝΔ ἄρχισαν μέ περισσό ζήλο νά ἐφαρμόζουν τά μαθήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Σχετικά εὐκόλα ὅλα τά παραπάνω, ἀλλά μί-
ζερα, μικρόψυχα καί στρεψόδικα. Καί χωρίς πνοή.

Ἀπό κεῖ, ἀπό τό πρόβλημα ἀκριβῶς τῆς «πνοῆς» πρέπει νά ξεκινήσει καί ἡ ὀποιαδήποτε γόνιμη, δηλα-
δή ἀνοιχτή στό μέλλον, κριτική τοῦ κυβερνητικοῦ ἔρ-
γου. Ὅχι ὅτι οἱ λεπτομερεῖς ὑπολογισμοί τῶν αὐξή-
σεων τοῦ μισθοῦ τοῦ καθενός ἢ τῶν ἐπιτοκίων αὐτῆς
ἢ ἐκείνης τῆς δανειοδότησης εἶναι πράγματα ἀσήμαν-
τα καί περιφρονητέα. Ἀναμφισβήτητα ὅμως τό και-
ριο θέμα εἶναι ἂν ἡ νέα κυβέρνησις ἔχει νέα ἀντίληψη,
καί ποιά, νέα ὀπτική καί προοπτική γιά τήν ἐλληνική
οἰκονομία καί τήν ἀνάπτυξή της.

Ἀπό αὐτή τή σκοπιά ἰδωμένα τά πρόσφατα κυβερ-
νητικά μέτρα, «δέσμες» καί «διευκρινίσεις», δέν
προσφέρονται σέ ἐξαντλητικές ἀναζητήσεις. Ἐνα μέ-
ρος τους ἔχουν «διαχειριστικό» χαρακτήρα, ἔστω κι
ἂν ὑπαγορεύονται καί ἀπό ἀντιλήψεις γιά περισσότε-
ρη κοινωνική δικαιοσύνη ἢ ἀκόμη καί ἀπό τή θέληση
γιά ἐνίσχυση τῆς συνολικῆς ζήτησης μέσω τῶν μι-
σθῶν. Σ' αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν καί οἱ ἀποφά-
σεις γιά τίς αὐξήσεις ὀρισμένων τιμῶν (νερό, τηλέφω-
νο, βενζίνα...) πού ἂν κριθοῦν γενικότερα εἶναι σί-
γουρα ἀτολμες καί ἀποσπασματικές. Θά ἔπρεπε σί-
γουρα νά ἀφοροῦν καί ἄλλα εἶδη ἢ ὑπηρεσίες, ἐκεῖ
ὅπου, δηλαδή περίπου παντοῦ, ἡ νέα κυβέρνηση κλη-
ρονόμησε μεγάλα ὡς κολοσσιαία ἑλλείμματα. Ἀπό
τήν ἄλλη μεριά ἐνῶ οἱ αὐξήσεις θά βοηθήσουν βρα-
χυχρόνια μιά κάποια ἐξισορρόπηση, τό πρόβλημα θέ-
βαια εἶναι ἡ ἀναδιάρθρωση καί ἀνασύνταξη τῶν ὀργα-
νισμῶν, ἐπιχειρήσεων κ.λπ. πού προσφέρουν τά
προϊόντα ἢ τίς ὑπηρεσίες αὐτές. Τότε μόνο οἱ αὐξή-
σεις, ἀναπόφευκτες στίς περισσότερες περιπτώσεις,
θά ἔχουν θεμιτό χαρακτήρα στό μάτι τῆς ἐλληνικῆς
κοινωνίας. Καί δέν μιλάμε γιά τή δυνατότητα (πού
δέν χρησιμοποιήθηκε ἀκόμη) νά γίνουν οἱ τιμές αὐτές
ὄργανο γιά τήν προώθηση καί ἑνός ἄλλου τρόπου
χρήσης τῶν προϊόντων καί τῶν ὑπηρεσιῶν, γιά πιέ-
σεις δηλαδή πρὸς τήν κατεύθυνση ἑνός ἄλλου,
ἀναγκαίου καταναλωτικοῦ προτύπου, π.χ. στόν το-
μέα τῆς ἐνέργειας πού μακροχρόνια εἶναι θέμα καιρίου
γιά τήν πορεία τῆς οἰκονομίας καί τῆς κοινωνίας μας.
Πρόκειται, θά ποῦν μερικοί, γιά «προδοκατόρικες»
ἀπορίες, ὅπως παλιότερα ἔλεγαν ὅτι οἱ ἴδιες αὐτές
ἀπόψεις ἦταν «θροισές» γιά τό ΠΑΣΟΚ (ὅταν αὐτό
ἐμφανιζόταν ἀντίθετο πρὸς τέτοιες κατευθύνσεις).
Δέν δίνεται ὅμως ἔτσι ἀπάντηση στό κεφαλαίωδη μα-
κροχρόνια προβλήματα (μακροχρόνια μὲν, τά ὅποια
ὅμως πρέπει νά ἀρχίσουν νά λύνονται ἀπό τώρα, καί
ἐδῶ...) τῆς στρατηγικῆς τῆς ἐλληνικῆς ἀνάπτυξης μέ-
σα σ' ἕνα κόσμο ὅπου ἡ ἐνέργεια, τουλάχιστον ἡ πα-
ραδοσιακή, θά εἶναι ὄλο καί πιό ἀκριβή, ὅπου οἱ
ὑπηρεσίες θά πρέπει νά πολλαπλασιάζονται καί νά
βελτιώνονται ἐπὶ ποινῇ στασιμότητας τῆς κοινωνίας,
ὅπου τό δημόσιο δέν εἶναι δυνατό νά θεωρεῖται ἡ
στοργικὴ μητέρα ὄλων μας ἢ ἡ ἀγελάδα γιά ἄρμεγμα
ἀλλὰ ἡ πρωτοπορία τῶν, ἀκριβῶν καί ἐπικινδύνων,
κοινωνικῶν πειραματικῶν. Τέτοιες ἢ ἀνάλογες ἀνη-
συχίες, ἐν ὅλω ἢ ἐν μέρει, δέν εἶδαμε ἀκόμη στίς κυ-
βερνητικές ἐξαγγελίες καί ἀπαριθμήσεις.

Οὔτε στήν πρώτη οὔτε στή δευτέρη δέση.

Γιατί δύσκολα θά πεισθεῖ κανεὶς, γιά νά ἔλθουμε
στήν τελευταία, ὅτι ἡ σημαντικὴ προσπάθεια ἐνίσχυ-
ση, μέ εἰκοσάδα μέτρων, τῶν λεγομένων «μικρομε-
σαίων» δηλώνει προθέσεις ἀναδιαρθρώσεων καί

«διαρθρωτικῶν» ἢ «δομικῶν» ἀλλαγῶν. Ὅχι ὅτι ἡ
κατηγορία αὐτῆ τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας εἶναι ἰδιαί-
τερα ἀπεχθής. Ὁ ἐσωτερικὸς τῆς δυναμισμὸς εἶναι
ἀναμφισβήτητος. Συχνά ἡ παραγωγικότητά της ὑψη-
λή, χάρις στήν ἀντίστοιχη ὑπερεκμετάλλευση τῆς ἐρ-
γασίας τῶν ἐργαζομένων ἐκεῖ, συμπεριλαμβανομένων
πολλές φορές καί τοῦ ἐργοδότη καί τῆς οἰκογένειάς
του. Ἀλλὰ πληθαίνουν οἱ ἐνδείξεις ὅτι ὁ δυναμισμὸς
αὐτὸς φτάνει στό ὄριά του. Ἡ τεχνολογικὴ ἀνανέωση
ἢ οἰκονομικὴ ἐπέκταση, ἡ ἐπιθετικότητά στίς ἐξαγω-
γές, δέν μποροῦν νά ἐπιτευχθοῦν στό ἐσωτερικὸ αὐ-
τοῦ τοῦ συνονθυλεύματος, ἀκόμη κι ἂν οἱ προθέσεις
περὶ ἐνώσεων, συνεταιρισμῶν κ.λπ. «ὑλοποιηθοῦν»,
ὅπως λέγεται σέ κάποιο βαθμὸ, πράγμα ἐλάχιστα πι-
θανό. Μιά νέα φάση ἀνάπτυξης τῆς ἐλληνικῆς οἰκο-
νομίας εἶναι σχεδὸν ἀδιανόητη χωρὶς νέα ἄλματα
στόν τομέα τῆς μεγάλης, στρατηγικῆς, βιομηχανίας
καί χωρὶς νέου τύπου διασυνδέσεις μέ τὴ διεθνή, καί
ἰδίως τὴν εὐρωπαϊκὴ, οἰκονομία καί τίς συγκεκριμέ-
νες εὐκαιρίες πού προσφέρει ἡ ἔνταξη στίς Εὐρωπαϊ-
κὲς Κοινότητες, χωρὶς φυσικά νά ὑποτιμᾶται, ὄχι
ὅμως καί νά ὑπερτιμᾶται τόσο πολὺ, ἡ ἄμεση γεωπο-
λιτικὴ γειννίαση τῆς χώρας.

Στίς ἀνησυχίες αὐτές θά ἦταν δυνατό νά εἰπωθεῖ
ὅτι ἀπαντᾶ τό τελευταῖο σκέλος τῶν μέτρων, δηλαδή
τό βιομηχανικὸ ἐπενδυτικὸ πρόγραμμα πού ἀναγγέλ-
θηκε (ἀλουμίνιο, εἰδικὸι χάλυβες, νίκελ, πετροχημί-
κά...). Καί πράγματι, παρουσιάζει μεγάλου ἐνδιαφέ-
ρον. Τόσο ὅσο καί τό ἀνάλογο (κάπως εὐρύτερο)
πρόγραμμα πού εἶχε ἐξαγγεῖλει ἡ Κυβέρνησις Καρα-
μανλῆ λίγο μετὰ τὴ μεταπολίτευση. Τό πρόγραμμα
ἐκεῖνο, σφραγισμένο μέ τὴν κατηγορία τῆς «σοσιαλ-
μάνιας» πού τοῦ κτύπησαν οἱ βιομηχανοὶ, καί γιά ἄλ-
λους λόγους ἀσφαλῶς, ἀπέτυχε σέ μεγάλο βαθμὸ.
Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι θά ἀποτύχει καί στή νέα περίο-
δο πού ἀνοίξε. Ἀλλὰ δέν διαθέτουμε κανένα ἀπολύ-
τως στοιχεῖο πού νά μᾶς διαφωτίσει γιατί δέν θά γίνει
κάτι τέτοιο. Κι ἂς μὴ βιασθεῖ κανεὶς νά πετάξει τίπο-
τε περὶ «πολιτικῆς βούλησης» πού εἶναι σήμε-
ρα περισσότερη ἢ καλύτερη. Σ' αὐτά τά πράγματα ἄλλοι
παράγοντες ὑπεισέρονται γιά νά προσδιορίσουν τὴν
τελικὴ ἔκβαση. Δέν εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε
ἂν ὅλοι οἱ ἐπιμέρους ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐλληνικὴ οἰ-
κονομία τοὺς γνωρίζουν ἢ τοὺς ἐκτιμοῦν σωστά.

Ἀντίθετα, πολλές μικρολεπτομέρειες (στό σημεῖο
πού δρισκόμαστε, ὑποχρεωνόμαστε νά ἀναγνωρίζου-
με τά θέματα ἐκ τοῦ ὄνυχος...) ὥθοῦν πρὸς ἄλλες ἐκ-
δοχές. Βασικὲς ἀδυναμίες τῆς ἀντιπολιτευτικῆς θη-
τείας τοῦ ΠΑΣΟΚ, ἀδυναμίες πού ἐπέβαλαν ἰδεολο-
γικοὶ παράγοντες ἢ προεκλογικὲς ἀνάγκες, ἀναδύον-
ται ἐδῶ κι ἐκεῖ καί, ἂν πολλαπλασιασθοῦν καί ἐπι-
κρατήσουν, θέτουν σέ κίνδυνο, ἐσωτερικὸ πιά καί πέ-
ρα ἀπὸ τοὺς ἐξωγενεῖς καί ἀναμενόμενους ἐχθροὺς ἢ
ἀντιπάλους, τὴ λογικὴ συνοχὴ τῆς κυβερνητικῆς, ἐν
τῇ γενέσει της, πολιτικῆς. Ἀντιλήψεις «ἀποκαλυπτι-
κῆς» περὶ «καμένης γῆς» καί γενικῆς, συντελεσμένης
ἤδη, «καταστροφῆς» ὀδηγοῦν σέ ἀκύρωση, ἀναβολή
ἢ διαβολὴ μέτρων, διατάξεων, θεσμῶν καί ρυθμίσεων
πού τό μόνο ἐλάττωμά τους εἶναι τελικά ὅτι πῆραν
μορφή ἐπὶ Νέας Δημοκρατίας, λές καί ἡ τελευταία
δέν εἶχε νά διαχειριστεῖ καταστάσεις ἀντικειμενικῆς
μέ μέτρα πού αὐτὲς ἐπέβαλαν ἢ πού ἄλλοι παράγον-
τες τῆς ἀποσποῦσαν (διεκδικήσεις, διεθνεῖς συμφω-
νίες, εὐρωπαϊκὴ ἔνταξη κ.λπ.). Μιά τέτοια λογικὴ
ὀδηγεῖ σέ ἀδικαιολόγητο (πλὴν ἐκ τοῦ φόβου... τοῦ
ΚΚΕ) πόλεμο κατὰ τῶν «ὀμάδων παραγωγῶν», ἀπα-

ραίτητου εργαλείου για την εφαρμογή πολλών θετικών σημείων της Κοινής Αγροτικής πολιτικής της ΕΟΚ. Όδηγεί εξίσου αυτή ή λογική σε αντιφατικές δηλώσεις για τα πετροχημικά, για το μετρό, για το αεροδρόμιο, για το φωταέριο κ.ο.κ., μέχρι και στην κατάργηση και ανάκληση των μέτρων για την αφαίρεση των πινακίδων των Ι.Χ. που έφτασαν να παρκάρουν μέσα στον Έθνικό Κήπο. Τέτοιες αντιλήψεις υπονοούν την ιδέα ότι τα πάντα είναι αντιστροφή και επομένως... αντιστρεπτά και προσιωνίζονται ανυπόφορες δόσεις βολонταρισμού, δηλαδή, αν μιλάμε για ανάπτυξη, άνεμομυλομαχιών. Τό να τίς αποκηρύττει κανείς μετά βδελυγμίας δεν είναι «ευνουχιστικός ρεαλισμός», αλλά σκέτη λογική και επιπλέον έγγυση ότι δεν θα ξοδευτούν δυνάμεις σε ματαιόπονες διακηρύξεις και στίς συνακόλουθες απογοητεύσεις αλλά ότι θα διοχετευθούν ίσως σε μελετημένες προσπάθειες και λελογισμένα «στοιχήματα» για την αλλαγή της φοράς των πραγμάτων που μās κληροδοτήθηκαν.

Ανάλογα παραδείγματα θέτει ο τρόπος με τον οποίο αναλύεται η οικονομία της χώρας, επί της οποίας τά προγράμματα και τά μέτρα, ως δέσμες ή μεμονωμένα, φιλοδοξούν να εφαρμοστούν. Δεν είχαμε στό παρελθόν ούτε έχουμε ακόμη ένα πειστικό σύνολο ενδείξεων ότι οι σχετικές αναλύσεις πολλών σημερινών υπευθύνων για την ελληνική οικονομία ή τμήματά της έχουν επαρκή διαύγεια, συνοχή και κυρίως αντιστοιχία με την πραγματική κατάσταση. Έφτωχή, εξασθλιωμένη και «περιφερειακή» Ελλάς, συνονθύλευμα μή-προνομιούχων καταπιεσμένων από μία δράκα ντόπιων και κατά προτίμηση ξενόφερτων μονοπωλίων, και πού δεν ζητεί παρά την απαλλαγή της από αυτά για να μεγαλοουργήσει, δεν αποτελεί ούτε κατά προσέγγιση σχήμα πού να μπορεί να προσφέρει εργαλεία ανάλυσης και την αρχή για τό ξεκίνημα μιάς νέας πολιτικής. Μέ τέτοια αντίληψη, ή ανάλογες αποσπασματικές, άντε να καταλάβεις πώς εξελίχθηκαν οι αντιλήψεις των χωρικών για τή διαχείριση, τό

χρήμα και τον προγραμματισμό και να σχεδιάσεις κίνητρα πού άλλοτε θά τους θάμπωναν και σήμερα προκαλούν χαμόγελα. Έ άντε να σχεδιάσεις πολιτική για τά αυθαίρετα, όταν στην αντίληψή σου ό «άγνωστος οικιστής» (προτάθηκε μάλιστα να του στηθεί και άγαλμα), δηλαδή ό κυνηγημένος του εμφυλίου και ό περιθωριοποιημένος υποπρολετάριος του '50 ταυτίζεται με τον σημερινό, γνωστότατο και χυδαιότατο και άλαζόνα, καταπατητή των άκτων, των δασών, των πάρκων, των λεωφόρων υπό διάνοιξη και των πεζοδρομίων, όταν μπλέκεις δηλαδή τό τότε θύμα με τον σημερινό «κονομημένο» και τά πάντα λαδώνοντα θύτη. Τά παραδείγματα θά μπορούσαν να πολλαπλασιασθούν. Δεν είναι όμως αυτός ό σκοπός τούτου του σημειώματος. Άς καταγραφεί άπλώς και μόνο ότι έκκρεμοῦσε από καιρό και έκκρεμει σήμερα, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, μία ριζική αναπροσαρμογή των αναλύσεων πού προαναφέρθηκαν, πράγμα πού έχει ήδη ξεκινήσει δειλά-δειλά και προκαλεί και κάποιους τριγμούς. Για τήν ώρα όμως ή αναπροσαρμογή αυτή φαίνεται να οδηγείται από τά γεγονότα και όχι να τά δημιουργεί. Όταν αναστραφεί αυτή ή διαλεκτική σχέση τότε θά μπορούμε να μιλάμε για αναπτυξιακή στρατηγική της συγκεκριμένης ελληνικής οικονομίας μέσα στό συγκεκριμένο κόσμο στον οποίο ανήκει, χωρίς συντηρητισμό μόν, αλλά και χωρίς «πλάνη περί τό πράγμα».

Αναμφίβολα, 3-4 μήνες διακυβέρνησης δεν είναι πολλοί, όπως δεν είναι και... λίγοι. Δεν άρχουν ούτε έτσι ούτε άλλιώς για να προδικάσουν τό μέλλον για όσους δεν εύχονται τήν άποτυχία του ΠΑΣΟΚ, και σίγουρα δεν είμαστε τόσο πολλοί όσο δηλώνεται, αλλά πάντως περισσότεροι από όσο πιστεύεται. χρόνος υπάρχει για τίς αναπροσαρμογές πού να ενσωματώνουν στή θεωρία και τήν πρακτική του τά πραγματικά προβλήματα της χώρας. Τό πρόβλημα παραμένει άν θά θελήσει να τίς προωθήσει άποφασιστικά. Και εδώ πραγματικά χρειάζεται ή «πολιτική βούληση».

ΣΠΓΚΜΟΥΝΤ ΦΡΟΥΝΤ

Έ γυναικεία
σεξουαλικότητα

ΝΕΦΕΛΗ

Ζώρζ Μπιατάιγ

Τό γαλάζιο
του ούρανού

Μετάφραση
ΒΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗΘΑΒΑΝΑΣΟΥ

νεφέλη

Μωρίς Μπλασόν

Καταδίκη
σε θάνατο

Μετάφραση
ΜΑΡΙΑ ΣΩΛΩΜΟΥ

νεφέλη

Ἐξέταση μιᾶς Πανελληνίας αὐταπάτης

τῆς Ἄννας Φραγκουδάκη

Τό ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας τῆς νέας κυβέρνησης ἀνακοίνωσε ἀμέσως σχεδόν τήν πρόθεσή του νά καταργήσει τίς πανελλήνιες ἐξετάσεις καί τίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις στό Λύκειο.

Ἡ κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν στό Λύκειο, πού ἀποφασίστηκε κιόλας, στηρίζεται σέ μιᾶ λογική κοινωνικῆς δικαιοσύνης: γιά νά ὑπάρξει παιδεία δίχως κοινωνικές διακρίσεις. Θά μπορούσε ἄραγε ἡ ἴδια ἀντίληψη γιά μιᾶ παιδεία δίχως κοινωνικές διακρίσεις νά ὀδηγήσει καί στήν κατάργηση τῶν ἐξετάσεων πρὸς τά ΑΕΙ; Προφανῶς, πρόκειται γιά μέτρο ἀπολύτως ἀδύνατο. Τό αἶτημα λοιπόν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης μπροστά στήν ἐκπαίδευση ἐπιτρέπει τή στιγμή αὐτή τήν κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων στό Λύκειο καί ἀπό τίς πανελλήνιες λεγόμενες ἐξετάσεις τήν κατάργηση ἐνός μέτρου πού εἶναι ἀναμφισβήτητα ἄδικο (καί μάλιστα ἄδικο ἀπό παιδαγωγική κυρίως ἀποψη) καί τή θεσμοθέτηση ἐξετάσεων πού νά εἶναι δικαιότερες, ὅπου ὁ κάθε ὑποψήφιος θά ἔχει ἀπεριόριστες δυνατοότητες νά ξαναδοκιμάσει ἐφόσον ἀποτύχει.

Μέ τήν κατάργηση τῶν ἐξετάσεων γιά τό Λύκειο διαφώνησε ἐντονότατα ὁ κ. Εὐάγγελος Παπανούτσος. Διαφώνησαν καί πολλοί ἄλλοι, ἀλλά ἡ διαφωνία τοῦ κ. Ε.Π. Παπανούτσου ἔχει μεγαλύτερη σημασία. Δέν ἀντιτίθεται στήν κατάργηση γιά νά ὑποστηρίξει τήν πολιτική παράταξη πού θεσμοθέτησε αὐτές τίς ἐξετάσεις. Καί τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπό τήν εκπαιδευτική ἀντίληψη πού ἐμπεριέχεται σά ἐπιχειρήματά του, ἀντίληψη πού εἶναι ἡ ἴδια ἐδῶ καί πάνω ἀπό τριάντα χρόνια, τήν ὑποστηρίζει ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1950, ἀγωνίζεται νά τήν ἐπιβάλει τό 1964, τήν ὑποστηρίζει πάλι, μέ τήν ἴδια ἐμμονή καί τά ἴδια ἄλλωστε ἐπιχειρήματα, τό 1975 καί σήμερα. Ἡ διαφωνία τοῦ κ. Ε. Π. Παπανούτσου ἔχει μέ τό μέρος τῆς ἑνα δίκιο γι' αὐτό κιόλας νομίζω ὅτι ἡ συνέντευξη ὅπου διατυπώνει τήν

ἀντίρρησή του μέ τό μέτρο (*Ἡ Καθημερινή*, 29 Δεκεμβρίου 1981) εἶναι κείμενο ὀργανισμένο. Τό δίκιο ἀφορᾷ τό γεγονός ὅτι ἡ κατάργηση τῶν ἐξετάσεων στό Λύκειο δέν ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς ἄλλης ἀντίληψης γιά μιᾶ διαφορετικῆ ἐκπαιδευτικῆ πυραμίδα ἀπό αὐτή πού νομοθετήθηκε τό 1976-77, ὅποτε τή βλέπει νά παρεμβαίνει ἀπλῶς ὡς στοιχεῖο παραφθορικό τῆς λογικῆς πού ἔχει ἡ μεταρρύθμιση. Ἡ λογική αὐτή στηρίζεται σέ μιάν ἀντίληψη πού λέει πῶς τό ἑλληνικό ἐκπαιδευτικό σύστημα ἔπασχε ἀπό δύο κυρίως ἀσθένειες. Δέν εἶχε καμιᾶ σχέση μέ τίς κοινωνικές ἀνάγκες τῆς χώρας, οὔτε μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς οἰκονομίας καί τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας. Ἦταν ἕνας σχολικός μονόδρομος πού ὀδηγοῦσε ἀπό τό δημοτικό στίς πύλες τῶν ΑΕΙ, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀφήνει στό δρόμο σταδιακά, ἔξω ἀπό κάθε εἶδους σχολεῖο, τό 80% τῶν μαθητῶν πού ρίχνονταν ἔτσι στήν ἀγορά τῆς ἐργασίας χωρίς κανένα δίπλωμα ἄλλο ἀπό τό ἀπολυτήριο τοῦ δημοτικοῦ καί συγχρόνως ἀνάγκαζε τοὺς ὑπόλοιπους νά συνωστίζονται, μὴν ἔχοντας καμιᾶ ἄλλη ἐπιλογή, στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις τῶν πανεπιστημίων, ὅπου τό ἕνα δέκατο μόνο ἀπό αὐτοὺς μπορούσε νά γίνει δεκτό, φαινόμενο πού ἔχει τά γνωστά ἀρνητικά ἀποτελέσματα. Τό μονόδρομο αὐτό σχολεῖο ἀποπειράθηκε νά καταργήσει ἡ νομοθεσία τοῦ 1964 καί τό κατάργησε ἡ πρόσφατη τοῦ 1976-77. Ἡ κατάργηση τῶν ἐξετάσεων γιά τό Λύκειο ἀνατρέπει, κατά τόν κ. Ε.Π. Παπανούτσο, τή θεμελιώδη λογική τῆς μεταρρύθμισης πού εἶναι ὅτι γιά νά μὴν ἀπολακτίζεται ἀπό τό σχολεῖο καί νά μὴ βρίσκει ἀποτυχημένη καί δίχως καμιᾶ κατοχύρωση στήν ἀγορά τῆς ἐργασίας (ἀποψη πού εἶναι πέρα γιά πέρα σωστή) ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μαθητῶν πρέπει νά ἐνταχθεῖ στό τεχνικό-ἐπαγγελματικό δίκτυο. Οἱ ὑπόλοιποι, ἡ μικρὴ μειοψηφία ἐκείνων πού ἔχουν τίς ἱκανότητες γιά ἀνώτατες σπουδές, καί ἀφοῦ ἀποδείξουν μέ τίς ἐξετάσεις γιά τό Λύκειο καί γιά τά ΑΕΙ ὅτι ἔχουν αὐτές τίς ἱκανότητες, ὥστε νά

λυθεί και τό τεράστιο κοινωνικό πρόβλημα του υπερπληθυσμού της γενικής μέσης και της ανώτατης εκπαίδευσης, να φτάνουν αυτοί και μόνο στά πανεπιστήμια.

Η αντίληψη είναι ορθολογική και δικαιώνεται με την έννοια της αξιοκρατίας: στά ΑΕΙ φτάνουν όσοι είναι αποδεδειγμένα ικανοί για ανώτατες σπουδές. Η αξιοκρατική αυτή αντίληψη στηρίζεται σέ δυό αξιώματα. Τήν κοινωνική πρόληψη ότι στίς διάφορες κοινωνίες γεννιούνται άτομα μέ φυσικά χαρίσματα διαφορετικής ποιότητας και ανάμεσα σέ αυτά λίγοι εκλεκτοί μέ έγγενείς ικανότητες για ανώτατες σπουδές και τά ανώτερα διανοητικά επαγγέλματα. Καί τό κοινωνικό αυτονόητο ότι εφόσον στόν καταμερισμό της κοινωνικής εργασίας υπάρχουν τά διάφορα κατώτερα χειρωνακτικά επαγγέλματα, κάποιιοι οφείλουν νά τά ασκούν, και είναι φυσικό και ήθικό και δίκαιο νά τά ασκούν εκείνοι πού δέν έχουν τίς ικανότητες για διανοητικά επιτεύγματα. Η αξιοκρατική όμως και φαινομενικά δίκαιη αντίληψη βρίσκεται εκ των προτέρων παγιδευμένη στην κοινωνική λογική πού λέει ότι αν όσοι προορίζονται για τίς χειρωνακτικές εργασίες δέν είναι άμόρφωτοι, τότε δέ θά θέλουν νά τίς κάνουν. Άρα, κάποιιοι πρέπει νά μένουν άμόρφωτοι για νά ασκούνται τά χειρωνακτικά επαγγέλματα. Εφόσον μία κοινωνική δεοντολογία έχει «εκ προοιμίου» αποφασίσει ότι κάποιιοι πρέπει νά μένουν άμόρφωτοι, ήδη ή αξιοκρατική λογική για τή δικαιοσύνη και τό δικαίωμα όλων στή μόρφωση έχει ήδη σπάσει. Μένει ν' αποδειχτεί ή αξιοκρατία των σχολικών επιλογών.

Τά αξιώματα είναι και τά δυό λαθεμένα. Η κοινωνική πρόληψη, απ' άκρη σ' άκρη στόν κόσμο βαθιά ριζωμένη στό μυαλό των ανθρώπων, ότι γεννιόμαστε από τή φύση προικισμένοι μέ διανοητικές ή χειρωνακτικές ικανότητες, είναι επιστημονικά άσύστατη. Άποδείξεις άναμφισβήτητες είναι σωρευμένες απ' όλες σχεδόν τίς χώρες του κόσμου. Οί ικανότητες για διανοητικά επιτεύγματα, για ανώτατες σπουδές και διανοητικά επαγγέλματα οφείλονται κατεξοχήν σέ κοινωνικά αίτια. Έχει αποδειχθεί επανειλημμένα εδω και τριάντα χρόνια ότι οί ικανότητες αυτές χαρακτηρίζουν τούς κοινωνικά και μορφωτικά προνομιούχους. Καί κάτι ακόμα, επειδή αρκετά χρόνια τώρα οί διεθνείς οργανισμοί διαδίδουν αυτό τό συμπέρασμα κι έχουν δημοσιεύσει πολυάριθμες μελέτες πού τό αποδεικνύουν, πρόκειται πιά για κοινωνικό συμπέρασμα τόσο γνωστό, ώστε δέν μπορεί κανείς σήμερα νά υποστηρίξει ότι είναι δίκαιο νά φτάνουν στά πανεπιστήμια μόνο οί «ικανοί» για σπουδές. Οί ικανοί είναι οί κοινωνικά προνομιούχοι και όσο πιά αποδεδειγμένα ικανοί είναι τόσο πιά άσπληρη κοινωνική επιλογή έχουν ύποστει.

Άπομένει τό πρόβλημα του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, πρόβλημα τεράστιο και δύσκολο. Προϋπόθεση όμως για νά τό προσεγγίσουμε, δίχως συνήθως άσυνεπιδητα νά υπερασπιζόμαστε τά κοινωνικά συμφέροντα της μορφωμένης μειοψηφίας, είναι νά μήν καλλιεργούμε τήν κοινωνική πρόληψη των φυσικών ικανοτήτων για σπουδές, σέ πείσμα μάλιστα όχι

μόνο μιας θεωρητικής ισότητας αλλά της επιστημονικής άπόδειξης για τό αντίθετο.

Τό πρόβλημα του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας μάς φέρνει στό θέμα των Πανελληνίων εξετάσεων. Πρίν απ' όλα ή σωστή κατάργηση του περιορισμού των εξεταστικών προσπαθειών και ή δυνατότητα νά επαναλάβει ό υποψήφιος τίς εξετάσεις «άπειρες φορές», όπως είπε ό ύπουργός της Παιδείας, δείχνει ότι βρισκόμαστε πάντα μέσα στή λογική των «ικανών» για ανώτατες σπουδές. Καί αυτός είναι ό λόγος για τόν όποιο ή κατάργηση των εξετάσεων στά ΑΕΙ είναι άδύνατη. Όταν τό σχολείο έχει ρόλο νά επιλέγει τούς μαθητές και νά μοιράζει τά διπλώματα μέ τά όποια γίνεται ό κοινωνικός καταμερισμός εργασίας, ό άριθμός των διπλωμάτων πού επιτρέπουν τήν άσκηση των διανοητικών επαγγελμάτων, όσο κι αν αυξηθεί, δέν μπορεί να είναι άπεριοριστος.

Όστόσο, επειδή έχει αποδειχτεί ότι τό αξιοκρατικό σχολείο στέλνει μέ μεγάλη στατιστική άσπληρότητα τήν πλειοψηφία των μαθητών, πού είναι τά παιδιά των χειρωνακτών, στά τεχνικά σχολεία όπου γίνονται χειρωνακτες και τή μειοψηφία των άλλων στά πανεπιστήμια, ή κοινωνική δικαιοσύνη προστά στην εκπαίδευση προϋποθέτει μίαν άλλη εκπαιδευτική αντίληψη.

Τό πρόβλημα άλλωστε της κοινωνικής άνισότητας πού τό σχολείο αναπαράγει δέ θά λυνόταν τή στιγμή αυτή ούτε μέ τήν κατάργηση των εξετάσεων για τά ΑΕΙ. Όπως δέ λύνεται μέ τήν κατάργηση των εξετάσεων για τό Λύκειο. Δέν εννοώ καθόλου ότι ή κατάργηση αυτή πού μόλις έγινε είναι χωρίς σημασία. Αντίθετα, όπως ξέρουμε από τά διεθνή δεδομένα, ή κοινωνική προέλευση, πού είναι ό πιο καθοριστικός παράγοντας για τή σχολική επιτυχία, έχει πού λειτουργεί μέ τόν πιο ισχυρό και άποφασιστικό τρόπο είναι στίς στιγμές των κρίσεων (διαγωνίσματα, κατατακτήριες και άλλες εξετάσεις) και στίς στιγμές των κρίσεων επιλογών (εισαγωγικές εξετάσεις, επιλογή του γενικού ή του τεχνικού δικτύου). Άρα ή όποια κατάργηση εξετάσεων αναστέλλει ένα μέρος από τίς επιδράσεις του κοινωνικού παράγοντα. Μόνο πού ή κατάργηση δέ λειτουργεί ανασταλτικά στή χαμηλή κοινωνική προέλευση, παρά τότε μόνο όταν τή στιγμή των εξετάσεων κρίνονται όλοι όσοι βρίσκονται στην ήλικία της αντίστοιχης σχολικής δαθμίδας και όχι όταν κρίνεται ένα μέρος ήδη επιλεγμένων μαθητών. Δηλαδή για τό ελληνικό σχολείο ή κοινωνική δικαιοσύνη δέν μπορεί νά λειτουργήσει στά 16 και τά 18 χρόνια:

— Τεράστια κοινωνική επιλογή ύπάρχει ήδη στό δημοτικό. Άν για παράδειγμα γινόταν έρευνα για νά βρεθεί ή σχέση ανάμεσα στους άποφοίτους των ολιγοθέσιων δημοτικών σχολείων, τήν ήλικία άπόκτησης άπολυτηρίου τους και τήν πιθανότητά τους νά φτάσουν στό Λύκειο και τά ΑΕΙ, θά διαπιστωνόταν σίγουρα ότι πολύ σημαντικό ποσοστό των μαθητών αυτών έχουν πολύ λιγότερες πιθανότητες νά βρεθούν στό Λύκειο απ' ό,τι οί ύπόλοιποι μαθητές (ή επιλογή είναι κοινωνική, οί μαθητές των ολιγοθέσιων σχολείων είναι σχεδόν όλοι παιδιά άγροτών).

— Η 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση που μόλις τρία χρόνια εφαρμόζεται θρίσκειται ακόμα πολύ μακριά από τή γενίκευσή της. Δέν αντιμετώπιστηκαν ποτέ από τό 1976 οί προϋποθέσεις γιά νά εξασφαλιστεί ότι όσοι μαθητές τελειώνουν σήμερα τό δημοτικό θά φτάσουν καί στό άπολυτήριο του 3χρονου γυμνασίου. Άρα, άλλο ένα σίγουρα σημαντικό άγνωστο ποσοστό δέ θά φτάσει ποτέ στις πόρτες των Λυκείων.

Τά δύο αυτά ενδεικτικά παραδείγματα (υπάρχουν πλήθος άλλα) δείχνουν ότι ή κοινωνική δικαιοσύνη αρχίζει στην Α΄ του Δημοτικού. Κι αυτό τό ξεχνάμε όταν μιλάμε γιά ποσοστά υποψηφίων γιά κάποιες εξετάσεις. Λογαριάζουμε πάντα πόσοι από τούς 100 μαθητές που τελειώνουν τό Γυμνάσιο μπαίνουν στό Λύκειο κι ακόμα συχνότερα πόσοι από τούς 100 μέ άπολυτήριο Λυκείου μπαίνουν στό ΑΕΙ. Άν αρχίσει αντίθετα κανείς από τούς 100 που γράφονται στην Α΄ τάξη του Δημοτικού, θά διαπιστώσει τεράστιες απώλειες. Όλοι αυτοί οί «χαμένοι» καί ξεχασμένοι από τίς στατιστικές μαθητές είναι ή πλειοψηφία καί είναι κατεξοχήν τά παιδιά των άδικημένων κοινωνικών κατηγοριών.

Τό μεγάλο πρόβλημα του ελληνικού σχολείου είναι ότι παρά αυτές τίς απώλειες ό υπερπληθυσμός της γενικής μέσης καί της ανώτατης εκπαίδευσης είναι άσφυκτικός. Έδώ όμως θά πρέπει νά σημειωθεί ότι είναι λάθος νά πιστεύει κανείς πώς οί εξετάσεις του Λυκείου θά έλυναν τό πρόβλημα αυτό της συμφόρησης. Καθόλου δέ θά τό έλυναν. Όσοι έχουν περάσει από τά φίλτρα της ως εκεί επιλογής καί έχουν τελειώσει τό Γυμνάσιο σέ κανονική ηλικία θά εξακολουθούν νά συνωστίζονται πεισματικά στό σχολικά δίκτυα που οδηγούν στό ΑΕΙ. Η ζήτηση θά αυξάνει συνεχώς καί θά γίνεται κατά περιόδους έντονα πιεστική προς τό κράτος. Άυστηρές εξετάσεις στό γενικά Λύκειο θά μετατόπιζαν απλώς λίγο χρονό ωριότερα τό ίδιο πρόβλημα του «υπερπληθυσμού», τίς δακρυσμένες μανάδες νά περιμένουν μέ άγωνία έξω από τά εξεταστικά κέντρα καί τά λοιπά. Τό ποσοστό εκείνο που μετά τήν επιλογή στό έσωτερικό του Λυκείου θά φτάσει στις πόρτες των ΑΕΙ δίχως ν' αποκλειστεί από εξετάσεις είναι άσήμαντο καί δέ λύνει τό κοινωνικό πρόβλημα της συμφόρησης.

Η άποψη ότι άυστηρές εξετάσεις στην είσοδο του Λυκείου καί άυστηρές πανελλήνιες εξετάσεις λύνουν τό πρόβλημα του υπερπληθυσμού των ΑΕΙ είναι άυπατή. Η άποψη ότι ή κατάργηση των εξετάσεων στό Λύκειο καί οί δικαιότερες πανελλήνιες εξετάσεις λύνουν τό πρόβλημα της άναπαραγωγής της κοινωνικής ανισότητας που κάνει τό σχολείο είναι επίσης άυπατή.

Χρειάζεται μιá άλλη εκπαιδευτική αντίληψη. Η Ουνέσκο, γιά παράδειγμα, βασισμένη στη γνώση της κοινωνικής άναπαραγωγής που κάνει τό σχολείο, μιλάει γιά αντίσταθμιστική εκπαίδευση. Όχι πιά γιά προσφορά «ίσως ενκαιριών», γιατί άποδείχτηκε ότι οί μαθητές δέν είναι καθόλου ίσοι, αλλά γιά εκπαίδευση αντίσταθμιστική των κοινωνικών ανισοτήτων. Πράγμα που σημαίνει ότι ρόλος του σχολείου παύει νά είναι ό

καταμερισμός «ίκανοτήτων» καί «άνικανοτήτων» που οδηγεί στον καταμερισμό των χειρωνακτικών καί των διανοητικών επαγγελμάτων. Πού σημαίνει ακόμα κατάργηση όλων των εξεταστικών φραγμών σέ όλες τίς βαθμίδες. Κατάργηση καί του επαγγελματικού προσανατολισμού: στό γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα π.χ. που τον εφαρμόζει ευρύτατα έχει άποδειχτεί ότι παίζει τον ίδιο ρόλο κοινωνικής επιλογής που παίζουν καί οί εξετάσεις. Καί φυσικά, κατάργηση του διπλού εκπαιδευτικού δικτύου που χωρίζει τή σχολική πυραμίδα σέ τεχνική καί γενική.

Στήν Ελλάδα, μιá τέτοια εκπαιδευτική αντίληψη θά σημαίνει: άλλαγή του περιεχομένου καί κατάργηση του τρόπου μετάδοσης των γνώσεων που ίσχύει στό δημοτικό σχολείο· όλες τίς αλλαγές (καί είναι πάρα πολλές) που αντίστοιχα πρέπει νά γίνουν στις «μεσαιωνικές» μας Παιδαγωγικές Άκαδημίες· επέκταση του μέτρου κατάργησης της βαθμολογίας καί της αυτόματης προαγωγής των μαθητών καί στις άλλες βαθμίδες του σχολείου· ένιαίο υποχρεωτικό 9χρονο σχολείο ενός τύπου· άνοιχτή δευτεροβάθμια· άνοιχτό πανεπιστήμιο.

Δέν ξέχασα τό τεράστιο κοινωνικό πρόβλημα πουός θά άσκει τά χειρωνακτικά επαγγέλματα. Είναι παμπάλαιος ό κοινωνικός φόβος μπροστά στην αυξανόμενη ζήτηση γιά εκπαίδευση. Όστόσο, είναι τεράστια καί συνεχής ή αύξηση των διπλωματούχων σέ όλες τίς βιομηχανικές χώρες. Στίς περισσότερες έχει σχεδόν γενικευθεί ή 12χρονη εκπαίδευση. Στίς ΗΠΑ π.χ. τό 58% των άτόμων ηλικίας 20-24 χρονών θρίσκειται στην ανώτατη εκπαίδευση. Καί όπωσδήποτε πουθενά στον κόσμο δέν υποστηρίζει κανείς ότι γιά νά άσκηθούν τά χειρωνακτικά επαγγέλματα πρέπει κάποια μεγάλα ποσοστά του πληθυσμού νά μένουν άμόρφωτα. Άμερικανοί οικονομολόγοι έχουν εφεύρει ολόκληρη οικονομική θεωρία που λέει ότι ή σημαντικότερη πηγή πλούτου γιά μιá σύγχρονη χώρα είναι ή εκπαίδευση του πληθυσμού της. Ίταλοί κοινωνιολόγοι έχουν ύποστηρίξει ότι στην εποχή μας οφείλουμε πιά νά θρούμε άλλους τρόπους γιά τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας από τον παραδοσιακό που γίνεται μέσα από τό εκπαιδευτικό σύστημα. Έπίσης είναι άποδεδειγμένο ότι ή εκπαίδευση καί ή παιδεία κάνει τά άτομα παραγωγικότερα, εφευρετικότερα, αλλά καί ευτυχέστερα γιατί δίνει στή ζωή τους περισσότερο νόημα. Βέβαια, ή κοινωνία μας δέν είναι καθόλου έτοιμη νά άκούσει ούτοπίες γιά κοινωνική εύτυχία. Πάντως ή στέρηση των μορφωτικών αγαθών καί ή άλλοτριωτική εργασία δημιουργούν όπωσδήποτε τεράστια κοινωνικά προβλήματα.

Πρέπει νά θελήσουμε νά φανταστούμε μιάν άλλη εκπαιδευτική πολιτική γιά νά εφεύρουμε ιδέες καί λύσεις προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας. Γιά νά τό θελήσουμε, πρέπει νά βγούμε από τήν κλειστή λογική του σχολείου που έχουμε. Η κοινωνική δικαιοσύνη μπροστά στην παιδεία, εκτός από σπουδαιότατο θέμα, είναι καί μεγάλο επίκαιρο πρόβλημα στον κόσμο. Μόνο που δέν άφορά τίς πανελλήνιες. Άφορά τήν πρώτη μικρή του δημοτικού.

Ἡ μονοτονική «ἐπανάσταση»

τοῦ Ἀγγελου Ἐλεφάντη

Εἴτε πιστέψουμε τὴ διαβεβαίωση τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας κ. Βερυβάκη ὅτι ἡ καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ εἶναι «πραγματικὴ ἐπανάσταση» εἴτε ἐμπιστευτοῦμε τὶς ἀπόψεις τῆς Ὁμάδας Ἐργασίας γιὰ τὴ μελέτη τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος καὶ τῶν Συμβούλων τοῦ ΚΕΜΕ πού τὴν εἰσηγήθηκαν ὁμόφωνα – νομίζω ὑπάρχει μίαν μόνο ἀντίρρηση τοῦ κ. Συριόπουλου – εἴτε, τέλος, διατρέξουμε τὰ κείμενα διαφόρων ἐπιστολογράφων καὶ ἀρθρογράφων πού κάθε τόσο τὰ δάζουν μέ τούς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, ἀδιάσταθὰ μποροῦσαμε νά ὀδηγηθοῦμε στό συμπέρασμα ὅτι ἡ μεταρρύθμιση τοῦ συστήματος τονισμοῦ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας εἶναι θέμα κρίσιμο γιὰ τὴν παιδεία, τὴν ἐκπαίδευση, τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία. Κι ἀκόμα δέν θ' ἀργούσαμε νά διαπιστώσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ θέμα ἔντονα πολιτικό ἀφοῦ τόσοι καὶ τόσοι διαβεβαιώνουν ὅτι, ὡς τώρα, ἡ ἀντίδραση καὶ ἡ δεξιὰ ἐμπόδιζαν τὸ λαὸ νά γράφει σωστά, χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα, τὴ γλώσσα του καὶ μόνο χάρις στὴν κυβέρνηση τῆς ἀλλαγῆς, ἐπιτέλους, τὸ ὄνειρο τῶν καὶ τῶν γενεῶν γίνεται πραγματικό-τητα.

Ὅπως κάθε ἐπανάσταση, ἔτσι κι αὐτὴ, πέρασε διάφορες φάσεις. Μέ τούς ἔνδοξους μακρινούς | πρωτοπόρους τῆς, πού μόνοι κι ἀγνήμενοι ἐκήρυτταν παραγνωρισμένοι τὸ λόγο τῆς, τούς πρώτους τολμηροὺς πού ἀναστάτωναν τὴν ὀρθογραφικὴ συμβατικότητα τοῦ πλήθους, τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν κατεστημένων, μέ μίαν νέα γενιὰ ἐλπιδοφόρα, ἀντισυμβατικὴ καὶ εἰκονοκλαστικὴ πού, ἰδιαίτερα μετὰ τὴ μεταπολίτευση, μαζικὰ προσχώρησε στὶς νέες ιδέες, τὶς διεκδίκησε, τὶς ἐπέβαλε καὶ τὶς ἐπαλήθευσε στὴν πράξη. Βρέθηκαν ἀκόμη καὶ οἱ εὐαίσθητες κεραίες δημοσιογραφικῶν συγκροτημάτων πού κατάλαβαν τὸ νόημα τῶν καιρῶν καὶ στάθηκαν στό πλευρὸ τῶν πρωτοπόρων. Τὸ μονοτονικὸ κίνημα ἔγινε πλατιά λαϊκό, τ' ἀγάπησε

ὁ κόσμος καὶ μπόρεσε ἔτσι νά ἐκφράσει τὴν ψυχὴ του καὶ τὰ νοήματά του, ἐλεύθερα, χωρὶς τὰ δεσμά τῆς περιορισμένης καὶ τῆς δασείας. Οἱ παλιοὶ ἀγῶνες τῶν δημοτικιστῶν ολοκληρώνονται καὶ δικαιώνονται μόνο τώρα· ἡ δημοτικὴ μέ ἀπλουστευμένη τὴν ὀρθογραφία τῆς μπορεῖ νά γίνῃ κτῆμα τοῦ λαοῦ.

Χρειάζονταν ὥστόσο καὶ πολιτικὴ ἐκφραση τὸ κίνημα τοῦ μονοτονισμοῦ, γιατί ἀκόμα τὰ κατεστημένα εἶχαν δύναμη μεγάλη. Ἀντιδρούσε καὶ ἡ Δεξιὰ. Ἀλλὰ τὸ γενικότερο κίνημα τῆς ἀλλαγῆς πού συγκλόνιζε τὴ χώρα τὰ τελευταῖα χρόνια, ὅπως ἦταν ἀνοιχτό σ' ὅλες τὶς ιδέες τῆς προόδου καὶ ἰδιαίτερα σ' ἐκεῖνες πού σχετίζονταν μέ τὴ μόρφωση, τὴν παιδεία τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐκπαίδευση, ἐνσωμάτωσε ἀρμονικὰ καὶ τὸ μονοτονικὸ αἶτημα στό πρόγραμμα τῆς Δομικῆς Ἀλλαγῆς. Ἀλλωστε ὀλόκληρη ἡ Ἀλλαγὴ δέν μποροῦσε παρὰ νά ἐκφραστῆ μονοτονικά. Ἐτσι τὸ μονοτονικὸ συνδέθηκε μέ τὸ γενικότερο λαϊκὸ κίνημα, καὶ εὐθύς μετὰ τὶς ἐκλογές ἡ κυβέρνηση τοῦ ΠΑΣΟΚ τὸ ἔφερε στὴ Βουλὴ, σάν λαϊκὴ ἐντολή, γιὰ τὴν τυπικὴ πολιτειακὴ πράξη πού θὰ τὸ ἐπισημοποιούσε, θὰ τὸ ἔκανε νόμο τοῦ κράτους.

Ἡ μονοτονικὴ ἐπανάσταση πάντως πέτυχε χωρὶς ἀντιστάσεις. Ἡ Ν. Δημοκρατία στὴ Βουλὴ δέν εἶχε ἀντίρρηση ἐπὶ τῆς οὐσίας στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μονοτονικοῦ. Ζήτησε μόνο προσωρινὴ ἀναβολὴ τῆς συζήτησης γιὰ τὴν καλύτερη μελέτη τοῦ θέματος καὶ ἐπειδὴ τὸ ΠΑΣΟΚ δέν τῆς ἔκανε τὴ χάρις ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ συνεδρίαση. Οἱ ἀριστερές συμφωνες κι αὐτές. Ὅσο γιὰ τὸ ΚΚΕ, διὰ στόματος Δαμανάκη, στὴν προηγούμενη Βουλὴ, εἶχε δηλώσει ὅτι ὅσοι ἀντιδρῶν στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μονοτονικοῦ εἶναι ἀντιδραστικοὶ καὶ σκοταδιστές. Ἀπὸ κοντὰ καὶ ἡ ΑΥΓΗ. Ὁ Τάσος Βουρνᾶς, τελευταῖα, ἔμοιαζε σὰ τοῦ ἄνθρωπου ἕνα θάρος ἀπὸ πάνω του ἀφοῦ ἀπαλαχτήκαμε ἀπ' αὐτὲς τὶς «κουτσουλίες καὶ τὰ περιττὰ στολίδια» πού μᾶς κληροδότησαν οἱ Ἀλεξανδρινοί. Γνωστὸ ἐπίσης ὅτι ὅλες οἱ ἄλλες ἐφημερίδες μέ ἐξαίρεση τὴ *Μεσημβρινή*, ἦταν πραγματικὰ οἱ πρωταγωνίστριες τῆς μονοτονι-

κής επανάστασης. Συνοδοιπόρησαν επίσης μαχητικά πολλά εκδοτικά και περιοδικά μικρής ή μεγάλης κυκλοφορίας, ενώ τή εκπαιδευτικά σωματεία από καιρό είχαν απαιτήσει τή άμεση κατάργηση τών τόνων πού «μαραίνουν τό πνεύμα, δεσμεύουν τή σκέψη και νερκοθετούν τή μάθηση». Έθνική όμοψυχία πλήρης, άκηλίδωτη και άρραγής.

Μιά μικρή διχογνωμία μόνο επισκίασε λίγο τήν κατ'άλλα καλπάζουσα από έπιτυχία σε έπιτυχία μονοτονική επανάσταση. Ένας άπροσδόκητα βίαιος καθγός ξέσπασε μεταξύ τών εισηγητών του μονοτονικού πού δέν μόρρεσαν νά συμφωνήσουν ποιό συγκεκριμένο σύστημα είναι τό καλύτερο, τό εύκολότερο και τό οικονομικότερο. Ένώ όλοι δέχτηκαν ότι ή περισπωμένη και τά πνεύματα πρέπει νά ριχτούν στό σκουπιδοτενεκέ τής ιστορίας και νά διατηρηθεί μόνο ή όξεία (ή μιά τελεία) στή τονούμενη συλλαβή τών πολυσύλλαβων λέξων, ώστόσο, ή μέν Πλειοψηφία του ΚΕΜΕ (συμφωνώντας μέ τήν Μειοψηφία τής Όμάδας Έργασίας) εισηγείται ό τόνος νά διατηρηθεί και στίς μονοσύλλαβες λέξεις πλήν εξαιρέσεων, ή δέ Μειοψηφία του ΚΕΜΕ (συμφωνώντας μέ τήν Πλειοψηφία τής Όμάδας Έργασίας), ρηξικέλευθη και ριζοσπαστική, πιστεύει ότι ή μεταρρύθμιση θά είναι ήμίμετρο, δώρο άδωρο, λάθος, γιατί ό τόνος πλήν εξαιρέσεων δέν χρειάζεται στα μονοσύλλαβα. Μερικοί, μάλιστα, λένε ότι δέν χρειάζεται πουθενά γιατί είναι τά συμφραζόμενα πού εξασφαλίζουν τό νόημα τής κάθε λέξης και όχι τό τονικό σημαδάκι. Η τελευταία αυτή περίπτωση πρέπει νά θεωρηθεί μάλλον ως επαναστατικός έξτρεμισμός|ή|άνώριμη παρέκκλιση από τό σύστημα τής μονοτονικής όρθοδοξίας, πού, σίγουρα, θά θρέψει νέα κινήματα και νέες γενιές επαναστατών μέσα στην επανάσταση.

Κατά τά άλλα καμιά φωνή διαμαρτυρίας, καμιά αντίθετη κίνηση, ή σχεδόν καμιά¹.

Έτσι, ώριμο τέκνο τής εθνικής όμοψυχίας τό μονοτονικό είναι πλέον γεγονός. Άλλά γιατί όλα αυτά;

1. Σημειώνω, έτσι μόνο για τήν ιστορία, ένα άρθρο δικό μου στό τευχ. 25 (Μάρτιος 1979) του *Πολίτη* «οί τόνοι και τά πνεύματα του κακού» πού όμως έλαβε άκαριαία (ή άκαριαία) απάντηση από τήν Άλόη Σιδέρη τής ΟΙΕΛΕ στό τευχ. 26 του *Πολίτη*, («Χωρίς εμπάθεια»), από τήν Φούλα Χατζηδάκη («Δέν πρέπει νά γίνονται επιμέρους βελτιώσεις;») και τόν Α. Κανταρτζή («Γιά τους τόνους και τά πνεύματα του κακού, του Α. Έλεφάντη»).

Σημειώνω επίσης ένα άρθρο τής Σοφίας Σκοπετέα στό περιοδικό *Έποπτεία* (Μάρτιος 1981, τευχ. 55, «Τά ίωτα και ή κεραία») πού κάτι άράδιαζε για τή σύγχυση μεταξύ του επιρρήματος και του κατηγορηματικού προσδιορισμού θηλυκού γένους, για τήν έκφραστική και τήν ποιητική διάσταση τής γλώσσας πού μέ τό μονοτονικό κινδυνεύει. Πρόσθετε ακόμη ότι ή εισαγωγή του μονοτονικού είναι τό πρώτο σκαλοπάτι για τήν καθιέρωση του άτονικού συστήματος, τήν κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας, και έπομένως πλήγμα σοβαρό στην ίδια τήν γλώσσα.

Και για νά ολοκληρωθεί ό φτωχός κατάλογος δέν θά πρέπει νά παραλείψει κανείς μερικά σχόλια και άρθρα τής *Μεσημβρινής*.

Ίσως μού διαφεύγουν όρισμένες τοποθετήσεις, αλλά κι άν προστεθούν πάλι ό κατάλογος τών δημόσιων αντιρρήσεων στό μονοτονικό θά παραμείνει φτωχός. Βέβαια υπάρχουν και οι ιδιωτικές. Άλλά αυτές ποιός τίς ρωτάει;

Για νά στηρίξουν τή μονοτονική επανάσταση είπαν και ξαναείπαν μονότονα:

● οί τόνοι και τά πνεύματα δέν αποτελούν στοιχείο τής ελληνικής γραφής και τής παραδότης μας γιατί ως γνωστόν οι άρχαίοι δέν είχαν αυτά τά σημαδία πού ισχύουν μόνο από τήν εποχή τών Άλεξανδρινών γραμματικών πού πρώτοι τά εισήγαγαν και ή συντηρητική παράδοση τά κράτησε ως τίς μέρες μας.

● τά παιδιά στό σχολείο, μαθαίνοντας γραφή κι άνάγνωση χάνουν χιλιάδες ώρες και βασανίζονται μέ τήν εκμάθηση περιπλόκων γραμματικών κανόνων.

● δέν έχουν πλέον καμιά φωνολογική σημασία. εκτός από τόν τόνο στην τονούμενη συλλαβή τών πολυσύλλαβων λέξεων ή έκφορά τών φθόγγων δέν επηρεάζεται από τόνους και πνεύματα. Άπλως μās μεπερδεύουν, όπως μεπερδεύουν και τούς ξένους πού, θέλοντας νά μάθουν ελληνικά, σκοντάφτουν σ' αυτήν τήν άσκοπα περίπλοκη ιστορική όρθογραφία.

● σατάλη κινήσεων και χρημάτων. Γράφοντας και διαβάζοντας μονοτονικά ξεοδεύουμε λιγότερο χρόνο και ενέργεια πού θά μπορούσαμε νά επενδύσουμε σε άλλα χρήσιμα και δημιουργικά έργα. Κυρίως όμως θά έχει μεγάλο κέρδος ή εθνική οικονομία γιατί μέ τήν όρθογραφική-τονική άπλούστευση τά «κλαδιέ» τών λινοτυπικών, μονοτυπικών μηχανών, γραφομηχανών και φωτοσυνθέσεων θά έχουν πολύ λιγότερα σύμβολα-πλήκτρα και έτσι ένα κείμενο για τό γράψιμό του θά χρειάζεται σαφώς λιγότερο νόο, λιγότερα μεροκάματα κ.ο.κ.

Οί λόγοι πού επέδωσαν τή μονοτονική μεταρρύθμιση, σοβαροί ή άστειοι δέν έχει σημασία, δημιουργήσαν τήν αίσθηση ότι έχουμε νά κάνουμε με μιάν πραγματική επανάσταση. Και δέν άστειεύομαι καθόλου γιατί τό μονοτονικό κίνημα πραγματικά βασίστηκε σε μιάν ιδεολογία που αυτοοριζόταν ως επαναστατική. Άλλωστε, άν ήταν μόνο τά οικονομικά συμφέροντα², εκδοτικών-δημοσιογραφικών συγκροτημά-

2. Άντιπαρέχομαι τό οικονομικό επιχείρημα παρόλο πού είναι τό μόνο πού έχει πραγματική βάση, κι ως προτείνεται από άνθρωπος πού κάθε άλλο παρά άποδέχονται θεωρητικά τόν προσδιορισμό τής ιστορικής κίνησης από τόν οικονομικό παράγοντα. Και τό αντιπαρέχομαι διότι ούτε οι ίδιοι ούτε ή εισηγητική έκθεση του νόμου, ούτε οι εισηγητικές προτάσεις τών ειδικών πήραν τόν κόπο νά μās πούν μερικά απλά πράγματα. Πρώτο πόσο θά στοιχίσει σε χρήμα ή εφαρμογή του μονοτονικού: εκπαίδευση δασκάλων, εκτύπωση νέων διδακτικών βιβλίων, ξόδεμα ώρών τής παρουσίας γενεάς νά ξεμάθει τήν όρθογραφία πού ξέρε και νά μάθει μιάν άλλη, ξόδεμα για ανάπτυξη βιβλίων - πού ως τώρα έχουν εκδοθεί μέ πολυτονικό σύστημα. Δεύτερο, πόσο ακριβώς ή περίπου κερδίζει ή εθνική οικονομία. Τρίτο τίνος ή οικονομία θά κερδίσει, του καταναλωτή γραπτών κειμένων ή τών παραγωγών (εκδοτών); Και τέλος άν τό κέρδος αυτό θά συνεπάγεται άνάλογη μείωση τής τιμής τών εφημερίδων, βιβλίων κ.λ.π. Έπειδή όμως τέτοιου είδους άνοιχτούς λογαριασμούς δέν έκαναν, ούτε οι εφημερίδες-εκδότες ούτε οι εισηγητές ούτε τό Έπουργείο, ή φράση περί κέρδους τής εθνικής οικονομίας δέν άφορά τή γραφή τής γλώσσας αλλά τά λογιστήρια τους. Συμφωνοί, λοιπόν, νά μίν είμαστε χυδαίοι υλιστές, αλλά νά μίν είμαστε όλοι.

των, δέν θά μπορούσε νά πετύχει. Καί πάλι, χωρίς νά άστειεύομαι, χρειάζονται κάποιες ιδέες νά γίνουν «ύλικές δυνάμεις τής άλλαγής».

Μερικοί ιδιαίτερα όσοι εισηγούνται τήν καθιέρωση μέν τού μονοτονικού, θέλουν όμως παντού τό τονικό σημάδι, στήν πραγματικότητα έκφράζουν μιάν άνησυχία. "Ό,τι δηλαδή ή γραφή τής γλώσσας μας θά άναστατωθεί ριζικά και θά πληγει ή ιστορική όρθογραφία. Αύτή άκριβώς ή άνατροπή τούς ύποχρεώνει στή συμβιβαστική λύση πού προτείνουν, πράγμα πού έξοργίζει τούς καθαρόαιμους μονοτονικούς και πολύ περισσότερο τούς άτονικούς. 'Η ίδια ή «μέση όδός» πού προκρίνεται, και πού άκατάστατα εφαρμόζουν στήν πράξη έδώ και 3-4 χρόνια οί περισσότερες έφημερίδες, δείχνει ότι άπλώς άμβλύνεται ή πραγματική ρήξη μέ τήν καθιερωμένη γραφή, ρήξη πού τό φυσικό της τέρας και ή όλοκληρωση πάνε μακριά. "Αν σήμερα υιοθετείται ή μέση όδός είναι για νά «συνηθίσουν πρώτα τά μάτια τών πολλών νά διαβάσουν κείμενα μέ ένα μόνο τονικό σημάδι» (Γ. Κακριδής), νά μήν ύπάρξει άλλοίωση τής εικόνας τής λέξης πού οί σημερινοί Έλληνες έχουν καταγραμμένη στό άσυνείδητό τους, για νά μήν ύπάρξει επομένως ή άπόρριψη πού θά προκαλούσε ένας τέτοιος διασμός, πράγμα πού θά καθιστούσε εύθυσ έξαρχής ανεφάρμοστο και άφερέγγυο τό μονοτονικό σύστημα.

'Η λύση, επομένως, είναι ρεφορμιστική μέν αλλά πολιτικότερη. «Κάλλιο ένα βήμα έμπρός σταθερό άλλα βήματα πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων παρά πολλά λίγων ξεκομμένων πρωτοπόρων». 'Ετσι πάντα γίνεται. Τό ζήτημα, όμως, είναι πού πάνε τά λίγα ή τά πολλά βήματα.

'Η Σοφία Σκοπετέα, νομίζω, ότι έδειξε καθαρά πού πάνε τά βήματα του μονοτονικού. Στήν κατάργηση γενικά τού τονισμού - έργο μιάς άλλης γενιάς επαναστατικής και μιάς άλλης κυβέρνησης άλλαγής - και από κει και πέρα στήν κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας.

«Παραδεχόμενοι τό μονοτονικό έχουμε ήδη κάνει τό πρώτο βήμα για τήν κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας. Τό μονοτονικό άποδεικνύεται, ύπερθεματίζω, ένα άπλως μεταβατικό στάδιο ως τήν πλήρη κατάργηση τών τόνων. Χαρακτηριστικά τό άτονικό σήμερα ύποστηρίζεται από μή Έλληνες έπιστήμονες, άτομα μέ ένδεχομένως εκτεταμένη γνώση τής γλώσσας, όμως μέ καθαρά διανοητική σχέση μαζί της, κι' άπ' όσο δύναμαι νά γνωρίζω μέ μία σχετική έως άπόλυτη άδιαφορία άπέναντι στήν ποιητική. Οί γηγενείς ύπέρμαχοι τού μονοτονικού διαστάζουν μέχρι στιγμής νά παραδεχτούν ότι σνέπεια πρός τίς άρχές τους θά σήμαινε, μετά τό άτονικό (όταν ή βάση είναι «πώς μέ κανένα τρόπο δέν θά 'πρεπε τά έλληνόπουλα νά ταλαιπωρούνται άδίκως»), τήν παραδοχή ενός καθαρά φωνητικού συστήματος, δηλαδή στήν ουσία διάλυση τής έλληνικής γλώσσας εις τά έξών συνετέθη, σέ ένα σύστημα φθόγγων, ήχων και θορύδων ενός από τά άπειρα συστήματα πού εξετάζει ή έπίσης άδιάφορη πρός τήν ποίηση φωνητική³».

3. Σοφία Σκοπετέα «Τά ίωτα και ή κεραία», 'Εποπτεία, τεύχ. 55 Μάρτιος 1981

Φυσικά οί ύπέρμαχοι τού μονοτονικού διαρρηγνύουν τά ίμάτιά τους άν τούς πείς ότι στήν πραγματικότητα εισηγούνται τήν κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας. 'Αντίθετα μάλιστα άντιτείνουν ότι ή άλλαγή γίνεται μέσα στό πλαίσιο τής ιστορικής όρθογραφίας αλλά είναι μιά άναγκαία για τή σχολική πράξη και τήν έθνική οικονομία άπλοποίηση. Οί συνεπείς όμως μέ τίς άρχές τού μονοτονικού διεκδικώντας τήν κατάργηση, πλην έξαιρέσεων, τού τόνου και στα μονοσύλλαβα τούς διαψεύδουν. 'Ο κ. Κριαράς στό ΒΗΜΑ ύποστηρίζει τελευταία ότι τά μονοσύλλαβα, μέ βάση στατιστικές πού έχουν γίνει, αποτελούν περίπου τό 1/3 τών γραφομένων λέξεων. "Αν, επομένως συνεχίσουμε νά τά τονίζουμε τότε δέν κάναμε τίποτε. Δεκτό. "Όμως όλα αυτά τά χιλιάδες μου, του, σου, σε, με, να, θα κ.λ.π. χωρίς τόν τόνο και τό πνεύμα μέ τό όποιο ύπήρξαν ως τώρα δέν αλλάζουν ριζικά όψη; Καί μόνο αυτά; Καί μόνο όψη; 'Ο καθηγητής τής γλωσσολογίας Γ. Μπαμπινιώτης⁶, παρόλο πού θεωρεί «όρθή και επιβεδλημένη επιστημονικά και πρακτικά τήν καθιέρωση τού μονοτονικού συστήματος», υπενθυμίζει ότι ή κατάργηση τής δασείας «σημαίνει στήν πράξη άλλοίωση τού ετυμολογικού ένδάλματος, τής ετυμολογικής εικόνας και συνάφειας τών λέξεων». Διότι ναι μέν δέν προφέρεται, όπως άλλωστε δέν προφέρεται τό η τό ει, τό αι κ.λ.π., αλλά όμως «συνδέεται άμεσα μέ τήν όρθογραφική φωνογνωμία τής λέξεως, μέ τήν ιστορία της, και κυρίως μέ ένα πολύπλευρο σύστημα σχέσεων έντός -προκειμένου για τή γλώσσα μας- και έκτός τής έλληνικής». 'Η δασεία λοιπόν είναι λειτουργικό σύμβολο άφού έτσι κατανοούμε τό σχηματισμό τών παραγώγων και τών σύνθετων μέ δεύτερο συνθετικό δασυνόμενη λέξη, και ταυτόχρονα δημιουργικό, άφού θά επιτρέπει και στό μέλλον τήν άπρόσκοπη γλωσσοπλαστική διαδικασία πού ως γνωστόν δέν σταματά ποτέ. 'Αλλά τά ίδια ισχύουν και για τήν φιλή και τήν όξεία και τήν περισπωμένη γιατί, σέ κάθε περίπτωση, έχουμε νά κάνομε μέ τό ετυμολογικό ένδάλμα, τή συνάφεια τών λέξεων, τήν ιστορία τους και τό πολύπλοκο σύστημα σχέσεων ένσωμάτωσης και παραγωγής τους. Σέ κάθε περίπτωση έχουμε νά κάνουμε μέ τήν έκφραστική διάσταση τής γλώσσας -άναπόστατα συνδεδεμένη μέ μία γραφή μέ τόσο μακρινή και γόνιμη ιστορία όπως ή έλληνική- πού δέν τήν καλύπτει ό θεός τών συμφραζομένων. Σέ κάθε περίπτωση ή γραφή μας είναι

4. Πολλοί όστόσο θεωρούν τήν κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας και τήν καθιέρωση «φωνητικής» γραφής άναγκαία, άν και λόγοι σκοπιμότητας τούς επιβάλλουν προσεκτική πορεία. 'Αντιγράφω: «Στή συγκέντρωση (πρόκειται για συγκέντρωση τών τριών εκπαιδευτικών οργανώσεων ΟΙΕΛΕ, ΔΟΕ και ΟΛΜΕ στίς 2.4.79), τό ψήφισμα τής όποίας ύπέρ τού μονοτονικού έσχολίαζα στον Πολίτη) Τό θέμα (τής κατάργησης τής ιστορικής όρθογραφίας) συζητήθηκε και μάλιστα δέ βρέθηκε ούτε ένας πού νά ύποστηρίζει πώς πρέπει νά διατηρηθούν τά η, ω, αι κ.λ.π. μόνο πού θεωρήθηκε πώς πρέπει νά επιδιώξουμε τή φορά αυτή κάτι πού μπορεί νά εφαρμοστεί χωρίς πολλές δυσκολίες, επειδή φαίνεται πώς γι' αυτό οί καιροί έχουν ωριμάσει». 'Αλόη Σιδέρη, «Χωρίς εμπάθεια», Πολίτης τεύχ. 26.

6. Γ. Μπαμπινιώτης, 'Δασειδαίμονες' ή προτού διώξουμε τά κακά πνεύματα», ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 24-25 'Ιαν. 1982.

ένα συνολικό σύστημα πού, για να επικαλεστώ άλλη μία φορά την Σοφία Σκοπετέα,

«συμβολίζοντας άφωνα και βουθά τή μουσική διάσταση μέσα σε κάθε μας λόγο μᾶς διδάσκει πώς δέν είμαστε μόνο όταν μιλάμε αλλά συντροφενόμαστε από τό άφανές άκροατήριο τής στρατιᾶς τών απόντων και τών νεκρών (και δίχως τά σημάδια εκείνα, τά μηνύματα πού τούς μνημονεύουν μέσα στην όρθογραφία μυθεύματα θά πρέπει να είναι και τά περί μνημειακού τάχα χαρακτήρα τής ελληνικής), ένα πλήθος πού δίνει και υπόσταση και όμιλούμενα. (...)

*‘Η σύνδεση έγινε ώραία
‘Ωραία έγινε ή σύνδεση»*

Τά περί οικονομίας κινήσεων και περί «κριτηρίου τής ευκολίας» παραπέμπουν στίς γνωστές συνοπτικές διαδικασίες πού άφησαν πίσω τους σωρό τά ξερείπια.

Παρά ταύτα «πάρθηκαν μέτρα» και προωθείται μία ριζική, επαναστατική όπως τήν είπαν, αλλαγή τής γραφής. Μία αλλαγή πού δέν θά σταματήσει τά βάσανα τών παιδιών στα σχολεία —ή γλώσσα θά εξακολουθήσει να είναι πάντα φυσική λειτουργία αλλά και ή εκμάθησή της δύσκολη διαδικασία—, γιατί πάλι θά έχει τή γραμματική της και τούς κανόνες της, όπως ακριβώς έχουν βάσανα και τά παιδιά στην Ίταλία παρόλο πού τά Ιταλικά δέν έχουν τόνους και πνεύματα. Μία αλλαγή πού δέν θά ταυτίσει γραφή και προφερόμενο φθόγγο γιατί σε καμιά γλώσσα αυτό δέν έχει συμβεί. Και στά γαλλικά και στ’ άγγλικά υπάρχουν μη προφερόμενα γράμματα, δέν σκέφτηκαν όμως εκεί να τά έξωπετάξουν γιατί έδιναν κάπως περισσότερο βάρος στην ιστορία τής γλώσσας τους. Προωθείται, λοιπόν, επαναστατική αλλαγή πού θά δυσχεράνει τήν εκμάθηση τών αρχαίων, τό λίγο πού διδάσκονται, δυστυχώς, στη Μέση Έκπαίδευση, γιατί ή μετάφραση και τό κλασικό κείμενο θά είναι ή έξετα με τή νύχτα.

Θά δυσχεράνει τήν επαφή με τά κλασικά κείμενα τόσο στον τόπο μας όσο και στο έξωτερικό, άφου παντού τά κείμενα αυτά εκδίδονται τονισμένα· θά δυσχεράνει ή θά καταστήσει αδύνατη τήν επαφή του Νεοέλληνα με τά κείμενα τής ελληνικής γραμματείας από εποχής Γουτεμβέργιου μέχρι σήμερα. Θά άποκόψει δηλαδή τήν άνετη και φυσική σχέση του Νεοέλληνα με τά κείμενα του αρχαίου, του Βυζαντινού και του νεοελληνικού πολιτισμού. Σε μία δυό γενιές ή επαφή αυτή θά είναι προνόμιο τών όλίγων λογίων πού επαγγελματικά θά άσχολούνται με τά παλιά κείμενα όπως έλάχιστοι λόγοι του Ιερατείου μπορούν να διαβάσουν τά κλασικά αρχαικά κείμενα. Πλήν κι άν ή παρούσα και οι μέλλουσες κυβερνήσεις τής αλλαγής αποφασίσουν να τά ξανατυπώσουν μονοτονικά ή άτονα. Νά ξανατυπώσουν κώδικες και ποιήματα, τόν Παπαδιαμάντη, τόν Κάλβο, τόν Σεφέρη, τούς νόμους, τίς ιστορίες, τίς έγκυκλοπαίδειες, τίς εφημερίδες, τά πάντα. Μπορεί κι αυτό να γίνει. Όλα είναι δυνατά, όσο θά υπάρχουν επαναστάτες.

Όσο θά υπάρχουν δηλαδή άνθρωποι πού πιστεύουν ότι συνεχίζουν τούς άνολοκλήρωτους άγώνες του δημοτικισμού, ότι τό «γλωσσικό» εξακολουθεί να είναι και σήμερα τό ίδιο πρόβλημα πού συντάραξε και προώθησε τό ρωμαίικο στίς αρχές του αιώνα. Άλλά, άν οι παλιοί δημοτικιστές διεκδικούσαν τή γλώσσα του λαού ήταν γιατί μόνο σ’ αυτή τή ζωντανή γλώσσα

μπορούσαν να πούν όσα τούς έκαιγαν, και είχαν πολλά, πάρα πολλά, να πούν. Ποιά καινούρια ιδέα έχουν να προτείνουν οι μονοτονικοί και τούς φράζει τό δρόμο ή περισπωμένη; Μήπως τήν ευκολία και τήν «οικονομία κινήσεων»; Έδώ δηλαδή έχουμε μία άξιοθαύμαστη περίπτωση δημοτικιστικού ιδεολογικού άναρχισμού και τεχνοκρατικής «άπλότητας» και «άποδοτικότητας». Στο κέντρο τών δύο, τών πρακτικών ανθρώπων και τών ιδαλγών βρέθηκε ο κ. Βερυδάκης, πού ίκανοποίησε και τούς δυό, μακραίνοντας τόν κατάλογο τών αλλαγών.

Τήν επανάσταση του δημοτικισμού —και ήταν πραγματική επανάσταση— σήμερα θέλουν να τήν συνεχίσουν με τό ζόρι κάποιοι σύγχρονοι δημοτικιστές κι άς μήν υπάρχει αντικείμενο. Γι’ αυτό ή ιστορία επαναλαμβάνεται σαν φάρσα. Ή μάλλον σαν πραξικόπημα. Ό χαρακτηρισμός βαρύς. Άλλά τί άλλο είναι αυτό τό άποφασίζομεν και άποψιλώνομεν τή γραφή; Ό δημοτικισμός, σήμερα πιά, δέν είναι παρά ιδεολογία χωρίς αντικείμενο, χωρίς σημαινόμενα. Κι άφου δέν έχει τίποτε επί τής ούσιας να άνατρέψει, άπλως άναστατώνει χωρίς λόγο. Γιατί τά πραγματικά προβλήματα τής γλώσσας μας, όπως ή επέλευση του νεοκαθαρευουσιανισμού, ο άναρχονιστικός μαλλιαρισμός του Πανεπιστήμιου και του στάδιου, ή άόρητη και δουλειουργική παθητική σύνταξη τών πανεπιστημιακών φοιτητικών συνελύσεων και του ραδιοφώνου, τά «όκέυ, τά «γυνέλ, τά «ρέ μαλάκα», «τή βρισκω», «να πούμε» ή «έλληνοποίηση», «κατωταποίηση», «μετοχοποίηση», «επαναστατικοποίηση» «έντατικοποίηση» κ.λ.π. ή έλλειψη έγκυρων λεξικών, ή καταστροφή πού μᾶς περιμένει από τή μεταφραστική προχειρότητα, ο έγκλεισμός του προφορικού λόγου σε 500 λέξεις και δέκα έπιφωνήματα, ή έλλειψη επαρκών ιδρυμάτων για τή μελέτη τής ελληνικής γλώσσας και τής ιστορίας της, ή εκπαιδευτική άνεπάρκεια τών ελληνικών σχολείων, τό άγχος τών έξετάσεων, οι βασανιστικοί για παιδιά και μεγάλους θεσμοί του κολασμού και του έπαινού, ή άπερίγραπτη προχειρότητα τής δημοσιογραφίας —εφημεριδογραφίας, αυτά και άλλα πολλά προβλήματα πού επισημαίνουν ειδικοί και άνειδίκευτοι δέν έχουν να κάνουν με τό μονοτονικό. Οι μεταρρυθμιστές άρχισαν από κει πού δέν ύπηρεχε αντικείμενο. Κατάφεραν άπλως να προσθέσουν άκόμη ένα μεγάλο πρόβλημα εκεί πού τόσα περίμεναν μία λύση ή μία προσπάθεια.

Άξίζει κανείς τάχα ν’ άσχολείται με τό μονοτονικό, ακόμα και τώρα πού έγινε νόμος του κράτους; Για μένα τά έρωτήματα είναι άλλου κι άς ξεκινούν από τό μονοτονικό. Άξίζει τόν κόπο να γράφουμε στην ελληνική γραφή τά ελληνικά; Άξίζει τόν κόπο να καταστραφεί ένας έστω περιφερειακός πολιτισμός; Σίγουρα ή ανθρωπότητα θά συνεχίσει τό δρόμο της και χωρίς τή γραφή μας. Όχι όμως κι εμείς.

Τό συντεχνιακό πνεῦμα καί ὁ ὀργανωτικός κατακερματισμός τῶν ἑλληνικῶν συνδικάτων

τοῦ Σωτήρη Κατσαμπάνη

Γενικά προβλήματα τῶν συνδικάτων

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος μετά τό 1974 παρουσιάζει μιᾶ ἀντιφατική εἰκόνα. Ἐνῶ ἐμφανίζεται ἕνα ἀπεργιακό κίνημα πού εἶναι τό ἰσχυρότερο στή μεταπολεμική ἑλληνική ἱστορία καί ἀπό τά ὑψηλότερα στήν Εὐρώπη δέν παρουσιάζεται μιᾶ ἀντίστοιχη μέ τό κίνημα αὐτό ἀποτελεσματικότητας καί ὀργανωτική ἀνάπτυξη. Οἱ σημαντικότερες κατακτήσεις τῶν ἐργαζομένων ἀναφέρονται στή μείωση τοῦ ἐργάσιμου χρόνου, στήν αὐξηση τοῦ μισθοῦ γιά τή περίοδο 1974-1977 καί στήν ντεφάκτο ἐπιβολή τοῦ ἐργοστασιακοῦ συνδικαλισμοῦ, πού ἐπέφερε ἀλλαγές ὄχι μόνον στήν ὀργανωτική ὑφή τῶν συνδικάτων, ἀλλά καί στή γενικότερη συνδικαλιστική πολιτική. Ἀπό τό ἄλλο ὅμως μέρος δέν ἔγινε δυνατό νά πραγματοποιηθεῖ μεγαλύτερη συσπείρωση τῶν ἐργαζομένων γύρω ἀπό τίς συνδικαλιστικές τους ὀργανώσεις, νά προωθηθεῖ ἡ ὀργανωτική ἀναδιάρθρωση καί νά ἀπειληθοῦν σοβαρά οἱ μηχανισμοί κρατικοῦ ἐλέγχου καί ἐξάρτησης τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων. Ἐπίσης ἔλειψε ἐντελῶς ἀπό τό ἐργατικό κίνημα ἡ γενικότερη στρατηγική, πού θά ἀνήγαγε σέ κεντρικούς στόχους τίς θεσμικές ἀλλαγές, τή διεύρυνση τοῦ κοινωνικοῦ ἢ ἔμμεσου μισθοῦ, τήν πάλη ἐναντία στίς πολυεθνικές ἐταιρείες καί τήν ἐπεξεργασία καί ὑλοποίηση ἑνός ἐναλλακτικοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος.

Οἱ αἰτίες γιά τή σχετική αὐτή ἀναποτελεσματικότητα καί καθυστέρηση ἀναζητοῦνται συνήθως στή μὴ ὄριμανση τοῦ ἐργατικοῦ μας κινήματος, πού μέ τή σειρά της ἀποδίδεται σέ διάφορους ἀντικειμενικούς, κυρίως, παράγοντες. Ἀναφέρονται συχνά¹ ὁ χαμηλός ἀριθμός μισθωτῶν στό σύνολο τοῦ οἰκονομικά ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, ὁ σχετικά χαμηλός βαθμός βιομηχανικής ἀνάπτυξης καί ἰδιαίτερα τῆς βαριάς βιομηχανίας, τό μικρό μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀπασχόληση μεγάλου ποσοστοῦ μισθωτῶν στόν τριτογενή τομέα, τό ὑψηλό ποσοστό ἀνοιχτῆς καί λανθάνουσας ἀνεργίας (ἰδιαίτερα γιά τή περίοδο 1949-1971), ἡ κρατική ἐξάρτηση τῶν συνδικάτων, ἡ ἀνώμαλη πολιτική ἐξέλιξη (ἐμφύλιος-δικτατορίες), ἡ ἔλλειψη παράδοσης ἰσχυρῶν ἐργατικῶν ἀγώνων κ.λπ. Ὅλοι οἱ παραπάνω παράγοντες μαζί, ἀλλά καί ὁ καθένας χωριστά ἐπιδρῶν ἀναμφίβολα ἀνασταλτικά στίς συνδικαλιστικές ἐξελίξεις.

Δέν εἶναι ὅμως δυνατόν οἱ παραπάνω παράγοντες νά ἐκλαμβάνονται ὡς καθοριστικοί γιά τό βαθμό ἀνάπτυξης τῶν συνδικάτων καί ἡ μέχρι σήμερα πορεία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος νά θεωρεῖται ἔτσι ὡς νομοτελειακή. Διότι ὑπάρχουν παραδείγματα ἄλλων χωρῶν, ὅπως τῆς Ἰσπανίας, τῆς Πορτογαλίας κ.ά., στίς ὁποῖες παρόλο πού συναντῶνται ὅλοι οἱ παραπάνω παράγοντες τά ἐργατικά τους κινήματα κατάφεραν νά σπάσουν τούς μηχανισμούς κρατικοῦ ἐλέγχου, νά παρουσιάσουν ὑψηλούς ρυθμούς ὀργανωτικής ἀνάπτυξης καί νά πετύχουν σημαντικές κατακτήσεις σέ σχέση μέ τό ἑλληνικό κίνημα. Ἀκόμη, μιᾶ σύγκριση τῶν ἐργατικῶν κινήματων τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας, Πορτογαλίας μέ τά ἀντίστοιχα κινήματα χωρῶν ὑψηλοῦ βαθμοῦ καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, (π.χ. ΗΠΑ, Ἰαπωνίας κ.λπ.), πού παρουσιάζουν ἀκριβῶς τά ἀντίθετα χαρακτηριστικά μέ αὐτά πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἐπιβεβαιώνει τή σχετική μόνον ἀξία καί τό μικρότερο ὀπωσδήποτε βάρος, πού διαθέτουν οἱ παραπάνω παράγοντες.

Ἡ σχετική καθυστέρηση καί ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στό ἰσχυρό ἀπεργιακό κίνημα τῶν τελευταίων ἐτῶν καί στή χαμηλή του ἀποτελεσματικότητα ὀφείλεται βασικά σέ προβλήματα, πού ὑπάρχουν μέσα στό ἴδιο τό ἑλληνικό ἐργατικό κίνημα καί τίς ὀργανώσεις του. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται γιά δυσκολίες νά υπερνικηθεῖ ἡ ὄξυνση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καί τοῦ συντεχνιακοῦ πνεύματος τῶν διαφόρων ὁμάδων καί κατηγοριῶν τῶν ἐργαζομένων, νά κατοχυρωθεῖ ἡ αὐτοδυναμία καί αὐτονομία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί νά ἀναδιαρθρωθεῖ ἡ ὀργανωτική του δομή μέ βάση τά σημερινά δεδομένα καί τά ὑπάρχοντα προβλήματα. Οἱ ἀδυναμίες καί οἱ δυσκολίες σχετίζονται φυσικά μέ τήν ὑπαρξη διαφορετικῶν ἀντιλήψεων γιά τή λειτουργία, τό ρόλο καί τό χαρακτῆρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Στό ἐπόμενο σημεῖο θά ἀσχοληθοῦμε μόνον μέ τό πρόβλημα τῆς γένεσης τῶν ἀντιθέσεων καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μέσα στίς γραμμές τῶν μισθωτῶν ἐργαζομένων.

Ἡ ὁμοιοεπαγγελματική ἀρχή

Ἡ πολυδιάσπαση, ὁ κατακερματισμός καί τό χάος χαρακτηρίζουν τήν ὀργανωτική δομή καί λειτουργία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὁ ἀριθμός τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων πού μποροῦν νά λειτουργοῦν

νόμιμα έχει ξεπεράσει σε πρωτοβάθμιο επίπεδο τις 5.000 και σε δευτεροβάθμιο τις 222 (114 Όμοσπονδίες και 108 Έργατικά Κέντρα). Παράλληλα με τη ΓΣΕΕ λειτουργούν άλλες 4 Γενικές Συνομοσπονδίες με άσημαντο όμως ρόλο στα συνδικαλιστικά πράγματα. Υπάρχουν συλλογοί για δημοσίους υπαλλήλους, για υπαλλήλους του ιδιωτικού τομέα, σωματεία για ξεχωριστά επαγγέλματα, για υποκατηγορίες ή για τμήματα υποκατηγοριών, σωματεία που έχουν ως βάση το βαθμό εξειδίκευσης και τις ιεραρχικές βαθμίδες, εργοδοτικά σωματεία ή αντισυνδέσμοι κ.λπ. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο ότι οι εργαζόμενοι διασκορπίζονται σε μικρά και ανίσχυρα σωματεία, αλλά και ότι τα περισσότερα λειτουργούν ανταγωνιστικά μεταξύ τους. Ο ανταγωνισμός κορυφώνεται στο πεδίο των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συγκεκριμένα στη μάχη για το ποιος θα γίνει αποδεκτός από τις δευτεροβάθμιες οργανώσεις και ποιά απ' αυτές θα αναγνωρισθεί ως επίσημος συνομιλητής και θα υπογράψει τη συλλογική σύμβαση εργασίας. Ο κατακερματισμός αυτός οφείλεται σε αρκετούς παράγοντες.

Ένας από τους σημαντικότερους είναι η μορφή συνδικαλιστικής οργάνωσης ή όποια έχει ως βάση το επάγγελμα και όχι τη βιομηχανική αρχή. Ο όμοιοεπαγγελματικός τύπος οργάνωσης καθιερώθηκε επίσημα με το νόμο 281/1914, σύμφωνα με τον οποίο καταργήθηκαν οι συντεχνίες και απαγορεύτηκε η συμμετοχή των εργαζόμενων και των εργοδοτών στην ίδια συνδικαλιστική οργάνωση. Η όμοιοεπαγγελματική αρχή, η οποία αποτέλεσε τη φυσιολογική συνέχεια των συντεχνιών, ήταν η βάση οργάνωσης μέχρι και το μεσοπόλεμο των περισσότερων εργατικών κινημάτων. Επαγγελματικά σωματεία συναντά κανείς ακόμη στις ΗΠΑ, στη Μ. Βρετανία, στην Πορτογαλία και υπολείματά τους στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ελλάδα, παρά τον κλονισμό τους τελευταία χάρη την εμφάνιση του εργοστασιακού συνδικαλισμού, παραμένουν ακόμη η κύρια οργανωτική μορφή. Το επάγγελμα εκλαμβάνεται με την αυστηρά στενή του έννοια, σε τρόπο ώστε οι εργαζόμενοι σε ένα με την πλατιά έννοια επάγγελμα να υποδιαιρούνται σε ατέλειωτες ειδικότητες ή υποκατηγορίες που συγκροτούνται οργανωτικά σε ξεχωριστά σωματεία. Στόν κλάδο για παράδειγμα των τροφίμων λειτουργούν 235 σωματεία, ενώ μόνο στο Έργατικό Κέντρο Αθήνας υπάρχουν 30 σωματεία για οικοδόμους, 32 για φορτοεκφορτωτές, 30 για τους εργαζόμενους στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, 53 για τους ιδιωτικούς υπαλλήλους, 44 για τους εργαζόμενους στα νοσοκομεία Αθήνας κ.λπ. Η δυνατότητα που παρέχεται από τον Αστικό Κώδικα να ιδρύεται σωματείο με 21 άτομα ή να μπορεί να λειτουργεί εφόσον παραμένουν τα μισά από τα ιδρυτικά του μέλη, δηλαδή τα δώδεκα άτομα, διευκολύνει και την πιο στενή επαγγελματική κατηγορία να συγκροτείται σε σωματείο.

Τεχνικός και κοινωνικός καταμερισμός εργασίας

Το πρόβλημα γίνεται περισσότερο εκρηκτικό λόγω της σημαντικής διεύρυνσης του τεχνικού καταμερισμού εργασίας, που συντελέστηκε στις δύο τελευταίες δεκαετίες στην ελληνική οικονομία. Η εκβιομηχάνιση, ή εισβολή πολυεθνικών επιχειρήσεων, ή συγκέν-

τρωση του κεφαλαίου σε μεγάλες επιχειρήσεις, ή εισαγωγή σύγχρονης τεχνολογίας, ή επιστημονικότερη οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας, ή εφαρμογή συστημάτων απόδοσης κ.λπ. συνέβαλαν στο να επεκταθούν σημαντικά τα επαγγέλματα, οι ειδικοί και γενικά οι τρόποι εργασίας. Με την αρχή της όμοιοεπαγγελματικής όμως μορφής οργάνωσης που υπάρχει, ήταν φυσικό να παρατηρηθεί και ένας αντίστοιχος πολλαπλασιασμός των σωματείων. Η πολυδιάσπαση δεν περιορίζεται μόνο μέσα στον ίδιο τον οικονομικό κλάδο, αλλά επεκτείνεται και μέσα στην ίδια την επιχείρηση ή το εργοστάσιο με την ίδρυση επιχειρησιακών ή εργοστασιακών-όμοιοεπαγγελματικών σωματείων, μορφή που διαβρώνει την κατά επιχείρηση ένιαία συνδικαλιστική δομή. Για παράδειγμα λειτουργούν στη ΔΕΗ 102 σωματεία, στον ΟΤΕ 58, στον Όργανισμό Λιμένος Πειραιώς 21, στο εργοστάσιο Λιπασμάτων Πειραιά 17, στην ΑΕΒΑΛ Πτολεμαίδος 12, στην Ολυμπιακή Αεροπορία 19, στην Πεσινέ 5, στα μεταλλεία Μαντουδι 6, στα Ναυπηγεία Νεωρίου-Σύρου 5, στην Μιχαηλίδης Α.Ε. στη Θήβα 4, στο Ίπποκράτειο Νοσοκομείο 8 κτλ.

Οι διαφοροποιήσεις των συμφερόντων προσδιορίζονται επίσης από τη θέση που κατέχουν οι διάφορες εργατικές ομάδες στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας. Ομάδες μισθωτών που συνδέονται με τον έλεγχο, την έποπτη και την διεύθυνση της εργασιακής διαδικασίας (οι μισθωτοί του κράτους) καθώς και ορισμένες μερίδες μισθωτών, που απασχολούνται στον μη παραγωγικό τομέα της οικονομίας, θά ήταν λάθος να τις υπαγάγουμε στην εργατική τάξη. Πρόκειται περισσότερο για νέες μικροσυνδικαλιστικές ομάδες μισθωτών που η ανάπτυξή τους συνδέεται με την διαρκή επέκταση του συστήματος της μισθωτής εργασίας.² Μολονότι οι ομάδες αυτές έχουν την τάση να συγγενεύουν όλο και περισσότερο με την εργατική τάξη και να παίρνουν το μέρος της στις συγκρούσεις εργασίας-κεφαλαίου, παρουσιάζουν αντικειμενικά διαφορετικά συμφέροντα, που πολλές φορές επιδιώκουν χωριστική οργανωτική έκφραση. Οι Δημόσιοι Υπάλληλοι εκπροσωπούνται από χωριστές δημοσιοϋπαλληλικές οργανώσεις και με το νόμο μάλιστα 643/1977 έγινε οριστικός ο χωρισμός τους από τον συνδικαλιστικό κορμό των υπόλοιπων μισθωτών του ιδιωτικού τομέα. Στους περισσότερους μάλιστα χώρους των Δημοσίων Υπαλλήλων και των απασχολούμενων στις δημόσιες επιχειρήσεις παρατηρείται μία εκρηκτική κατάσταση οργανωτικού κατακερματισμού, σύμφωνα με τον οποίο οι μισθωτοί οργανώνονται όχι μόνο με βάση την επαγγελματική κατηγορία, αλλά και με βάση το βαθμό εξειδίκευσης και την ιεραρχική βαθμίδα (σωματεία διδακτόρων, τεχνικών, αποφοίτων πανεπιστημίων, τελειοφοίτων Γυμνασίων, αποφοίτων τεχνικών σχολών κ.λπ.) Συχνό επίσης φαινόμενο στον ιδιωτικό τομέα είναι η ίδρυση από ανώτερους υπαλλήλους ή τεχνικούς της παραγωγής σωματείων τα οποία είτε επιδιώκουν την συνεργασία με την εργοδοσία είτε υποπίπτουν πλήρως στον εργοδοτικό έλεγχο (εργοδοτικά ή κίτρινα σωματεία).

Η ανισόμερη ανάπτυξη της οικονομίας

Νέα προβλήματα και αντιφάσεις αναδεικνύονται μέσα στις γραμμές του εργαζόμενου πληθυσμού εξαιτίας της ανισόμερης ανάπτυξης της ελληνικής οικο-

νομίας. Οί διαφορές μεγαλώνουν ανάλογα με τόν τομέα άπασχόλησης τού εργαζόμενου πληθυσμού. Άν π.χ. οί εργαζόμενοι άπασχολούνται στό δημόσιο ή τόν ιδιωτικό τομέα, στίς μεγάλες ή στίς μικρομεσαίες επιχειρήσεις, στούς τεχνολογικά σύγχρονους ή τούς παραδοσιακούς τομείς τής οικονομίας, σέ επιχειρήσεις τών μεγάλων άστικών κέντρων ή τής έπαρχίας. Οί διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στό χρόνο άπασχόλησης, στό επίπεδο τών μισθών, τών κοινωνικών άσφαλίσεων, τών συνθηκών εργασίας κ.λπ. Όσον άφορά τό χρόνο άπασχόλησης γιά παράδειγμα παρατηρούνται κατά κανόνα παραβιάσεις τών άνάτατων χρονικών ορίων εκ μέρους τών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, πού σήμερα άνέρχονται στίς 42 ώρες τή δδομάδα. Σέ αρκετές περιπτώσεις φτάνει τίς 46 και τίς 48 ώρες. Γενικά ύπάρχει μία χρονική διαβάθμιση πού μειώνεται όσο προχωρούμε άπό τίς μικρότερες επιχειρήσεις στίς μεγαλύτερες, άπό τόν ιδιωτικό πρós τό δημόσιο τομέα και άπό τήν έπαρχία πρós τά βιομηχανικά κέντρα. Στίς μεγάλες επιχειρήσεις και στό δημόσιο έχει επιτευχθεί ή 40ωρη έβδομάδα. Σέ μερικές μάλιστα δημόσιες ύπηρεσίες και στίς Τράπεζες ή 38ωρη ή και ή 35ωρη εργάσιμη έβδομάδα.

Η άνισόμερη άνάπτυξη τής ελληνικής οικονομίας έχει μέχρις ενός βαθμού προκαλέσει και τήν ασύμμετρη άνάπτυξη τού συνδικαλιστικού κινήματος. Η συγκέντρωση ιδιαίτερα τού κεφαλαίου σέ ορισμένες γεωγραφικές περιοχές (Άθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλος κ.λπ.) και σέ ορισμένους κλάδους (μεταλλεία, μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις κοινωνικής ώφελείας, κρατικές επιχειρήσεις κ.λπ.) έχει δημιουργήσει ευνοικότερους όρους γιά τή συνδικαλιστική άνάπτυξη και δράση, ενώ τό αντίθετο συμβαίνει στίς μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τήν έπαρχία. Σέ ορισμένες επιχειρήσεις ή γεωγραφικές περιοχές έχουν αναπτυχθεί ισχυρές νησίδες συνδικαλισμού, οί όποιες είναι άνεξάρτητες χωρίς οργανική σύνδεση μεταξύ τους και άδυνατούν ή δέν ενδιαφέρονται καθόλου νά άπλώσουν τά θετικά άποτελέσματα τής συνδικαλιστικής τους πάλης και στίς υπόλοιπες γεωγραφικές περιοχές ή κατηγορίες εργαζομένων. Τά διάφορα μερικότερα ή συντεχνικά συμπεφέροντα άποκοτούν προτεραιότητα στή συνδικαλιστική πάλη, πράγμα πού δέν οδηγεί στήν ένοποίησή τους, αλλά στήν άλληλοαπομάκρυνση ή και στήν άντιφατική άνάπτυξή τους.

Έργατική δύναμη – εμπόρευμα

Ένας άλλος πάλι σημαντικός λόγος πού ενισχύει είτε τίς φυγόκεντρες είτε τίς άνταγωνιστικές τάσεις τών εργαζομένων πρέπει νά άναζητηθεί στόν *εμπορευματικό χαρακτήρα* τής εργατικής δύναμης. Η εργατική δύναμη ως εμπόρευμα ύπόκειται στούς νόμους τής άγοράς και κατά συνέπεια στόν άνταγωνισμό, πού αποτελεί βασικό στοιχείο τής άγοράς. Τό εάν θά επιδώσει ό μισθωτός νά συνεταιριστεί με άλλους μισθωτούς γιά νά πετύχει καλύτερη πώληση τής εργατικής του δύναμης ή θά επιδώσει νά δώσει άτομική λύση στό πρόβλημα μέσω τής καλύτερης ειδίκευσης τής εργατικής του δύναμης ή τής βελτίωσης τής απόδοσής του έξαρτάται άπό τήν επίδραση πολλών παραγόντων, πού είναι άδύνατο εδω νά εξηγηθούν. Άλλά και στήν περίπτωση τής συνδικαλιστικής οργάνωσης του έξαρτάται επίσης άπό πολλούς παράγοντες εάν θά άνοίξει ένα μόνο μέτωπο πάλης άπέναντι στό κεφάλαιο ή περισσότερα μέτωπα, άπέναντι δηλαδή και σέ άλλες κατηγορίες μισθωτών. Διότι συχνά μέσα στήν άγορά εργασίας προσφέρονται όμοιδή έμπορεύματα άπό διάφορες εργατικές μονάδες, οί όποιες βρίσκονται σέ διαρκή άνταγωνισμό. Ό άνταγωνισμός είναι μία μορφή κίνησης τών ύποκειμένων μέσα στήν καπιταλιστική κοινωνία, πού ύπαγορεύεται άπ' τούς οικονομικούς της νόμους.³ Άλλά και στήν περίπτωση πού άνοίγεται ένα μοναδικό μέτωπο άπέναντι στό κεφάλαιο είναι πάλι άβέβαιο άν ή συνδικαλιστικά οργανωμένη ομάδα θά επιδώσει μία συλλογική λύση πού θά παίρνει ύπόψη τής και άλλες κατηγορίες μισθωτών, ή θά προωθήσει μία εγωιστική διέξοδο πού θά ενδιαφέρει τά συντεχνιακά-έπαγγελματικά της μόνο αίτήματα, πράγμα πού, τελικά, θά τήν φέρει σέ αντίθεση πρós τά συλλογικά συμφέροντα άλλων εργατικών ομάδων. Ό άνταγωνισμός και ή διαμόρφωση ιδιαίτερων συμφερόντων μπορεί κατ' άρχήν νά κρατήσει τούς μισθωτούς μακριά άπό τίς εργατικές οργανώσεις, σέ αντίθετη περίπτωση δέ νά τούς έξωθήσει είτε νά μεταφέρουν τόν άνταγωνισμό τους μέσα στήν εργατική τους οργάνωση, είτε νά ιδρύσουν άνταγωνιστικές εργατικές οργανώσεις είτε νά αυτονομήσουν τήν εργατική τους οργάνωση άπό τόν ύπόλοιπο οργανωτικό κορμό τών συνδικάτων.

Μεγάλα φυσικά προβλήματα δέν παρουσιάζονται γιά όσο διάστημα διευρύνεται προοδευτικά ή συσώρευση τού κεφαλαίου, διότι όλες οί κατηγορίες τών εργαζομένων, άλλες περισσότερο κι άλλες λιγότερο, συμμετέχουν στή διεύρυνση αυτή. Στήν περίοδο όμως τής οικονομικής κρίσης τά πράγματα αλλάζουν και παρατηρείται ή άνιση κατανομή τών άποτελεσμάτων τής κρίσης. Άρκετές εργατικές ομάδες με ισχυρή διαπραγματευτική δύναμη καταφέρνουν ν' άντιστέκονται με επιτυχία και νά βελτιώνουν δυσανάλογα τή θέση τους σέ σχέση με άλλες κατηγορίες εργαζομένων. Η διαπραγματευτική τους αυτή δύναμη μπορεί νά όφείλεται είτε σέ άντικειμενικούς παράγοντες, όπως έλλειψη ορισμένων-ειδικοτήτων στήν άγορά εργασίας, άπασχόληση σέ θέσεις-κλειδιά μιάς επιχείρησης (π.χ. πιλότοι Όλυμπιακής, οδηγοί τρένων κ.λπ.), άπασχόληση σέ καιρίες θέσεις τής οικονομίας, πού τούς παρέχει δυνατότητες «έκβιασμού» τού άντιπάλου τους (π.χ. ενέργεια, επικοινωνίες, ύδρευση, συγκοινωνίες, μεταφορές, τράπεζες κ.λπ.), είτε σέ ύποκειμενικούς παράγοντες όπως ή συνδικαλιστική δύναμη, τό ιδιαίτερο καθεστώς και ή έπιρροή μερικών ομάδων κ.ά. Γιά τούς άπασχολούμενους στό δημόσιο τομέα πρέπει νά ύπογραμμισθεί ότι ή σημαντική βελτίωση τών συνθηκών ζωής τους όφείλεται πρώτον στή σημαντική οικονομική επέκταση τού κρατικού τομέα και δεύτερον στόν προσδιορισμό τής θέσης τους και τής ύπαρξής τους με βάση τά πολιτικά κριτήρια, πράγμα πού μπορεί νά άποδοθεί στήν ιδιαίτερη θέση πού κατέχουν τά τμήματα αυτά τών μισθωτών στόν κοινωνικό καταμερισμό τής εργασίας.

Δίπλα όμως στίς ομάδες αυτές, αλλά και στό σταθερό προσωπικό τών μεγάλων βιομηχανιών, υπάρχουν ολόκληρες ομάδες και κατηγορίες εργαζομένων είτε με μειονεκτική τοποθέτηση μέσα στούς μηχανισμούς τής άγοράς, είτε χωρίς σταθερή θέση εργασίας, είτε άνεργοι ή έντελώς άποκομμένοι άπό τήν άγορά εργασίας. Πρόκειται γιά τίς γυναίκες, τους νέους, αυτούς πού άπό άνάγκη έχουν διπλή άπασχόληση, τούς ύποαπασχολούμενους, τούς ήλικιωμένους, τούς άλλοδαπούς, τούς εργαζόμενους φοιτητές, τούς εργάτες

γής, τούς παλιννοστούντες μετανάστες, τούς άνέργους, οι οποίοι όχι μόνο δέν διαθέτουν διαπραγματευτική δύναμη, αλλά και δέν είναι δυνατόν νά βρούν κάτω από τή σημερινή λειτουργία τών συνδικάτων καμία συνδικαλιστική κάλυψη και προστασία.

Ο κρατικός παρεμβατισμός

Η κρατική δραστηριότητα επίσης τροφοδοτεί τόν οργανωτικό κατακερματισμό τών εργαζομένων και τίσ εσωτερικές συντεχνιακές τους διαφοροποιήσεις. Κρίνεται σκόπιμη έδώ ή διάκριση ανάμεσα στήν επέμβαση τού κράτους πού άποσκοπει στό διοικητικό-οργανωτικό έλεγχο τών συνδικάτων και στήν επέμβαση τού κοινωνικού κράτους στή διαμόρφωση τού κοινωνικού μισθού τών εργαζομένων.

α) Στήν πρώτη περίπτωση ό έλεγχος πραγματοποιείται μέσω τού δικτύου πού συγκροτούν τό ύπουργείο Έργασίας, οι κρατικοί θεσμοί χρηματοδότησης τών συνδικάτων (Έργατική Έστία, ΟΔΕΠΕΣ, ταμείο συνδικαλιστικών στελεχών) και ή κάστα τών εργατοπατέρων. Τό κράτος διαθέτει τεράστια χρηματικά ποσά πρós τούς εργατοπατέρες γιά τήν ίδρυση σωματείων-σφραγίδων και άντισυνδέσμων.⁴ Υπολογίζεται ότι μόνο στήν περίοδο 1976-1980 ίδρύθηκαν 1.300 περίπου σωματεία. Πρόκειται, όπως συχνά καταγγέλλουν οι αντιπολιτευτικές συνδικαλιστικές δυνάμεις, γιά βιομηχανία κατασκευής σωματείων-σφραγίδων, πού, όπως ήδη αναφέρθηκε, παίζουν βασικό ρόλο στή λειτουργία τών κρατικών συνδικάτων και στήν άντιπαράθεσή τους μέ τίσ δημοκρατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Τά περισσότερα από τά σωματεία αυτά διατηρούνται στή ζωή μόνο χάρη στή χρηματοδότηση από τό ύπουργείο Έργασίας και στήν προσδοκία τών εργατοπατέρων νά συνταξιοδοτηθούν άργότερα από τό Ταμείο Έργατικών Στελεχών. Μέ τήν κρατική αυτή μορφή επέμβασης προωθείται ή οργανωτική διάσπαση μέχρι και τό τελευταίο κύτταρο τού σώματος τών μισθωτών.

β) Και στή δεύτερη περίπτωση, ή επέμβαση δηλαδή τού κράτους στή διαμόρφωση τού κοινωνικού μισθού οδηγεί σέ παγιοποίηση ή σέ μεγαλύτερη δξυση τών άντιθέσεων τών διαφόρων εργατικών ομάδων. Οι διάφορες εργατικές ομάδες δέν διαθέτουν τίσ ίδιες προσβάσεις ή δέν έχουν τήν ίδια συμμετοχή στήν εκπαίδευση, στό σύστημα τής ιατρικής περίθαλψης (ιατρική, φαρμακευτική, νοσοκομειακή), στή συνταξιοδότηση και γενικά στό συνολικό δίκτυο τών Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Η κατανομή τών κοινωνικών παροχών γίνεται μέ τέτοιο τρόπο, ώστε σέ άλλες ομάδες νά άπονέμονται προνόμια και άλλες νά άθθούνται στό κοινωνικό περιθώριο. Άς παρακολουθήσουμε τίσ Κοινωνικές Ασφαλίσεις. Γιά πρώτη φορά τό 1980 καλύφθηκαν όλες οι έλληνικές περιοχές από τό δίκτυο τών Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Ύστερα υπάρχει πληθώρα ασφαλιστικών οργανισμών πού τίσ διαχειρίζεται τό κράτος και καλύπτουν διάφορες επαγγελματικές ομάδες, ενώ έξάλλου υπάρχουν ασφαλιστικοί οργανισμοί πού καλύπτουν μόνο τήν ιατρική περίθαλψη, άλλοι πού καλύπτουν και τή φαρμακευτική ή τή νοσοκομειακή, άλλοι πού αναλαμβάνουν ένα ποσοστό μόνο τών έξόδων, άλλοι πού πληρώνουν τά έξοδα γιά περίθαλψη Γ' κατηγορίας, άλλοι γιά Α', Β' κ.λπ. Άνάλογα μέ τή θέση πού κατέχει ή κάθε εργατική ομάδα στόν κοινωνικό καταμερι-

σμό τής εργασίας, μέ τίσ διασυνδέσεις της πρós τους κρατικούς μηχανισμούς και μέ τό βαθμό συνδικαλιστικής της δύναμης διαβαθμίζεται και ή άπονομή τών κοινωνικών παροχών τού κράτους πρós αυτές. Έτσι ή κρατική κοινωνική πολιτική άντί νά λειτουργεί πρós όφελος τών-κατώτερων μισθολογικών ομάδων, έπισφραγίζει και δξύνει τίσ ήδη υπάρχουσες διαφορές.

Οι διαφοροποιήσεις πού αναφέρθηκαν, μπορεί νά ενισχύονται παραπέρα από τή μισθολογική διαφοροποίηση και ήραρχία, νά κατανέμονται από τόν εκπαιδευτικό μηχανισμό και νά συνοδεύονται από τήν άπονομή προνομίων ή ιδιαίτερων καθεστώτων στίς διάφορες κατηγορίες τών εργαζομένων.

Οι άνταγωνισμοί μπορεί επίσης νά εδράζονται σέ διαφορετικές άντιλήψεις γιά τό ρόλο τών συνδικάτων και τόν άνταγωνισμό τών κομμάτων, πράγμα πού θά παρουσιαστεί εκτενέστερα στό έπόμενο σημείο, σέ θρησκευτικούς λόγους, όπως στήν περίπτωση τής χριστιανικής και τής ορθόδοξου-χριστιανικής ΓΣΕΕ κ.λπ.

Συνοπτικά ή άρχή τής ομοιοεπαγγελματικής συνδικαλιστικής οργάνωσης, ή διεύρυνση τού τεχνικού και κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, ή άνισόμερη οικονομική άνάπτυξη, ό έμπορευματικός χαρακτήρας τής εργατικής δύναμης, ή κρατική δραστηριότητα κ.ά. άποτελούν τούς κυριότερους παράγοντες πού προκαλούν και ενισχύουν τίσ άντιθέσεις μέσα στους κόλπους τού εργαζόμενου πληθυσμού, πού μέ τή σειρά τους οδηγούν στόν οργανωτικό κατακερματισμό. Ός σημαντικότερες άντιθέσεις θά μπορούσαν ν' άπαριθμηθούν ή άντίθεση ύπαλλήλων-εργατών, ειδικευμένων-άνειδικευτων, εργαζομένων στό δημόσιο και τόν ιδιωτικό τομέα, μισθωτών μεγάλων και μικρομεσαίων έπιχειρήσεων, οι άντιθέσεις μεταξύ τών διαφόρων επαγγελματικών ομάδων, ή άντίθεση ανάμεσα σέ σταθερό και μη σταθερό (περιθωριακό) προσωπικό, ή άντίθεση ανάμεσα σέ επαγγελματικά-συντεχνιακά και σέ συλλογικά συμφέροντα, ή άντίθεση άπασχολούμενων άνέργων κ.λπ.

Η δξυση τού συντεχνιακού πνεύματος, ιδιαίτερα μετά τό 1974, άποτελεί τήν άχνίλλιο πτέρνα τού έλληνικού εργατικού κινήματος. Η έσωτερική συνοχή και ταξική ένότητα τών εργαζομένων ύπονομεύθηκε μέχρι βαθμού άποσύνθεσης. Οι εργαζόμενοι δέν κατάφεραν νά έμφανισθούν ως ένιαίο σύνολο, αλλά ως διασκορπισμένες ομάδες και σέ μικρά και άνίσχυρα σωματεία. Οι άρτεργάτες, οι μηχανουργοί, οι λιμενεργάτες, οι ιδιωτικοί ύπάλληλοι κ.λπ. σκέφτηκαν και έδρασαν περισσότερο ως άρτεργάτες, μηχανουργοί, λιμενεργάτες, ιδιωτικοί ύπάλληλοι κ.λπ. και πολύ λιγότερο ή και καθόλου ως μέλη μιάς τάξης. Οι περισσότεροι άγώνες πού διεξήχθησαν έφεραν έντονα τό χρώμα τού επαγγελματικού έγωισμού, τού έπιχειρησιακού σοβινισμού και τής συντεχνιακής γενικά άυτοπροστασίας. Δέν έγινε δυνατόν οι εργατικοί άγώνες νά ένοποιηθούν, νά γενικευθούν και νά προσανατολισθούν πρós τή κατεύθυνση τής όμογενοποίησης τών συνθηκών ζωής τών διαφόρων εργατικών στρωμάτων και ομάδων. Άντίθετα εργατικοί άγώνες μεγάλωσαν παραπέρα υπάρχουσες διαφορές. Οι κάθετες επαγγελματικές ή τεχνικές διαιρέσεις είχαν άποτέλεσμα νά μειωθεί ή δύναμη άντίστασης τών εργαζομένων και οι δυνατότητές τους γιά άποτελεσματική πίεση. Η άναντιστοιχία ανάμεσα στή μεγάλη έκταση τού άπεργιακού κινήματος και στή σχετική

αναποτελεσματικότητά του, που αναφέρθηκε, βρίσκει εδώ μέχρις ενός βαθμού την εξήγησή της.

Οι αναγκαίες αλλαγές

Ἡ μείωση καὶ ἐξαφάνιση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐργαζομένων θὰ παραμένει καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια τὸ βασικότερο καθήκον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἡ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ ΠΑΣΟΚ δημιουργεῖ ὅπωςδήποτε εὐνοϊκότερους ὅρους γιὰ τὴ συνδικαλιστικὴ δράση καὶ γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἐργατικῶν αἰτημάτων. Ἡ δυνατότητα ὅμως αὐτὴ μπορεῖ νὰ χαθεῖ ἂν ὅλα τὰ προβλήματα παραπεμφθοῦν στὰ κυβερνητικὰ διατάγματα καὶ τὶς ὑπουργικὲς αποφάσεις καὶ δὲν ὑπάρχει παράλληλα πλατιά κινητοποίηση τῆς βάσης τῶν ἐργαζομένων. Τὸ ξεπέραςμα ὅμως τῆς πολυδιάσπασης καὶ τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος στὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα συναρτᾶται μὲ τὴν ἐπιτυχή ἐπίλυση καὶ μιᾶς σειρᾶς ἄλλων προβλημάτων, ὅπως τῆς ἀποκρατικοποίησης καὶ αὐτονομίας τῶν συνδικάτων, τῆς οργανωτικῆς τους ἀναδιάρθρωσης, τῆς ἀλλαγῆς ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῆς τῶν παρατάξεων τῆς συνδικαλιστικῆς ἀντιπολίτευσης κ.λπ. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀπαιτοῦν μιὰ διεξοδικότερη ἀνάλυση ποῦ ἴσως παρουσιάσουμε σὲ μεταγενέστερη ἐργασία.

Συγκεκριμένα γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἀντιθέσεων, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν διαφόρων μερίδων τῶν μισθωτῶν καὶ τῆς οργανωτικῆς τους πολυδιάσπασης θὰ μπορούσαμε νὰ φανταστοῦμε ἓνα πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ κινηθοῦν οἱ ἐργατικοὶ ἀγῶνες καὶ ἡ συνδικαλιστικὴ τους πολιτικὴ. Καταρχὴν θὰ πρέπει οἱ ἐργαζόμενοι νὰ ἀποκρούσουν ὁποιαδήποτε κρατικὴ θεσμοποίηση ἐνιαίων καὶ ἀναγκαστικῶν συνδικάτων. Μιὰ τέτοιου εἴδους κατεύθυνση θὰ μπορούσε νὰ περιπλέξει ἀκόμη περισσότερο τὰ προβλήματα, διότι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ πρόβλημα διοικητικοῦ-τεχνικοῦ χαρακτῆρα, ἀλλὰ γιὰ πρόβλημα πολιτικό, ποῦ ἀπαιτεῖ λύσεις πολιτικῆς καὶ οἱ ὁποῖες μόνον ἀπὸ ἐπίμονη πάλη καὶ διεργασίες μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἐργατικὸ κίνημα μποροῦν νὰ προκύψουν.

Οἱ προσεχεῖς συλλογικὲς διαπραγματεύσεις καὶ συμβάσεις ἀναδεικνύονται ἐκ τῶν πραγμάτων σὴν τὸν πλέον κρίσιμο πεδίο πάνω στὸ ὁποῖο θὰ κριθεῖ ἡ ἐκδοση τῶν περισσότερων προβλημάτων ποῦ ἀφοροῦν τὸ ἐργατικὸ κίνημα. Οἱ ἐνδοεργατικοὶ ἀνταγωνισμοὶ πρώτων θὰ ἀποκτήσουν δευτερεύοντα χαρακτῆρα καὶ θὰ ἀμβλύνονται συνεχῶς, μόνον ὅταν ἀντίστοιχα πολωθεῖ καὶ ὀξυνθεῖ στὸ πολιτικὸ πεδίο ἡ ἀντίθεση κεφαλαίου-ἐργασίας κατὰ τὶς προσεχεῖς διαπραγματεύσεις. Δεύτερον ὅταν ἐπιλεγοῦν καὶ προταθοῦν στίς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ κεφάλαιο αἰτήματα ποῦ ἀντιπροσωπεύουν τὰ γενικά καὶ συνολικὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Αὐτὸ συνδέεται μέχρις ἐνός βαθμοῦ καὶ μὲ μιὰ μετατόπιση τοῦ βάρους τοῦ συνδικαλιστικοῦ ἀγῶνα στὴ σφαῖρα ἀναπαραγωγῆς τῆς ἐργατικῆς δύναμης μὲ στόχο τὴ διεύρυνση τοῦ ἔμμεσου ἢ κοινωνικοῦ μισθοῦ καὶ ποῦ ἀφορᾶ τὸ σύνολο τῶν ἐργατικῶν ὁμάδων (π.χ. ἐκπαίδευση, συγκοινωνίες, περίθαλψη, συντάξεις, παιδικοὶ σταθμοί, προστασία τοῦ περιβάλλοντος κ.λπ.). Τρίτον ὅταν ἐπιδιωχθεῖ μέσω τῶν συλλογικῶν διαπραγματεύσεων μείωση τῶν μισθολογικῶν διαφορῶν καὶ τῶν διαφορῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν διαφόρων ἐργατικῶν ὁμάδων. Τέταρτον ὅταν παρέμβουν οἱ ἐργαζόμενοι στὰ ζητήματα τῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ γενικῆς ἐκπαίδευσης καὶ συνδέσουν τοὺς ἀγῶνες γιὰ ἀλλαγές στὴν

ἐκπαίδευση μὲ τοὺς ἀγῶνες γιὰ ἀλλαγὴ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας μέσα στὸ ἐργοστάσιο. Ἐνας τέτοιος προσανατολισμὸς τῶν ἐργατικῶν ἀγῶνων θὰ μπορούσε νὰ γκρεμίσει τὰ τεῖχη τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ κοινωνικῶν διαχωρισμῶν τῶν μισθωτῶν μέσα στὴν ἐπιχείρηση. Πέμπτον ὅταν τὰ αὐτόνομα κινήματα κοινωνικῆς κριτικῆς μεταφέρουν τὸν ἀγῶνα τους καὶ μέσα στὰ συνδικάτα καὶ πιέσουν γιὰ μεγαλύτερη προστασία τῶν μειονεκτικῶν ἢ προβληματικῶν ἐργατικῶν κατηγοριῶν (π.χ. τῶν γυναικῶν, τῶν νέων, ἠλικιωμένων, ἀναπήρων, ἀλλοδαπῶν κ.λπ.) ὥστε νὰ γίνει δυνατό νὰ διατυπωθοῦν κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις συγκεκριμένα αἰτήματα τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν.

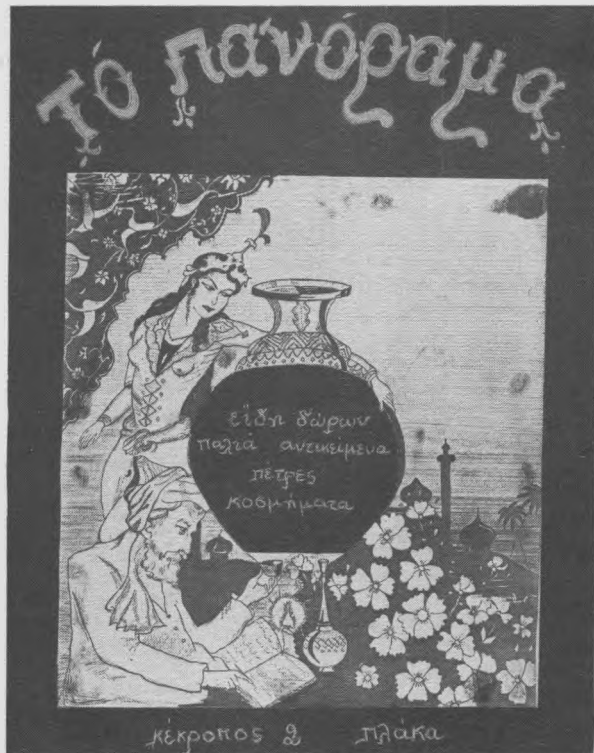
Εἶναι αὐτόνοητο ὅτι τὰ παραπάνω σημεῖα δὲν ἀποτελοῦν ὁδηγίες πρὸς τοὺς ἐργαζομένους. Γιατί τὰ πραγματικὰ ζητήματα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος μόνον μέσα στὴ συλλογικὴ πάλη εἶναι δυνατό νὰ διατυπωθοῦν καὶ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ ἀποτελεσματικότητα. Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη οἱ μῆνες ποῦ ἐρχονται θὰ εἶναι ἀποφασιστικοί.

1. Βλέπε: Θ. Κατοανέβα: «Ἀδυναμίες καὶ ἀνισόμερη ἀνάπτυξη τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος» στὸ περιοδικὸ *ANTI*, τ. 124, σελ. 27, Ἀθήνα 1979.

2. Ν. Πουλαντζᾶς: *Οἱ κοινωνικὲς τάξεις στὸ σύγχρονο καπιταλισμὸ*, Ἐκδ. Θεμέλιο, 1981, σελ. 277 ἑπ.

3. R. Zoll: *Partizipation oder Delegation, Gewerkschaftliche Betriebspolitik in Italien und in der BRD*. Seite 10-11, EVA 1981.

4. Βλέπε ἔγγραφο τοῦ προέδρου τῆς Ὀμοσπονδίας ἱματισμοῦ Δ. Μαριόλη ποῦ ζητᾶ ἐπείγοντως 100.000 δρχ. ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Ἐργασίας γιὰ τὴν ἴδρυση νέων σωματείων ποῦ θὰ διαφοροποιήσουν τὸν ὑφιστάμενο συσχετισμὸ δυνάμεων τῆς γενικῆς συνλεύσεως, *Ἐργατοῦπαλληλικὴ φωνή*, τ. 82, σελ. 4, 1981.

Ποιός νοιάζεται γιά τήν καθημερινή ζωή τοῦ φαντάρου;

Μύθοι καί πραγματικότητες

γράφουν: **Θόδωρος Διονυσόπουλος**
Κώστας Καλφόπουλος

Ἡ ἰδέα νά καταγραφοῦν συλλογικά κάποιες ἐμπειρίες ἀπό τό στρατό γεννήθηκε, ἤδη, τίς πρώτες μέρες στό Κέντρο Ἐκπαίδευσης, χωρίς φυσικά ἡ ἀπόφασή μας νά διεκδικεῖ κάποιου εἶδους πρωτεία. Θεωρήσαμε ὅμως ὅτι μέσα ἀπ' αὐτό τό ὁδοιπορικό θά μπορούσε νά φανεῖ ἡ ἀνάγκη ὄχι μόνο γιά μιᾶ καθαρή στάση τοῦ καθενός μας ἀλλά νά ἀρχίσει ἡ καταγραφή τῶν διωμάτων ὅλων τῶν στρατευμένων ὥστε: ἀπό τή μιᾶ νά σπάσει ἡ σιωπή πού συνοδεύει τή θητεία σ' ὅλη της τή διάρκεια – μόνη ἐξαιρέση ἡ καταγγελία γιά «χουντικά κατάλοιπα» καί «ἀντιδημοκρατικές» συμπεριφορές – καί ἀπό τήν ἄλλη νά ἐπέλθει μιᾶ ἀπομυθοποίηση τοῦ στρατοῦ καί νά ἀναζητηθοῦν οἱ κοινοί δεσμοί μεταξύ στρατοῦ καί κοινωνίας. Εἶχαμε ἐπίσης τότε κρίνει ἀναγκαῖο τόσο ἡ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου ὅσο καί ἡ δημοσίευσή του νά γίνουν ἐνόςω θά διαρκούσε ἡ θητεία μας, πράγμα πού πετύχαμε μόνο κατά τό ἤμισυ, ἀφοῦ γιά λόγους ἀνεξάρτητους ἀπό τή θέλησή μας, ἀπό τήν ἐποχή τῆς τελικῆς διατύπωσης (Φλεβάρης 1981) δημοσιεύεται μόνο σήμερα. Στή διαμόρφωση τοῦ κειμένου βοήθησαν σημαντικά ἄτομα πού ἐξαιτίας τῶν συνθηκῶν τῆς θητείας ἀλλά καί τῆ δικῆς μας δυσπραγίας δέν ἔγινε δυνατό νά συμμετάσχουν μέχρι τέλους στό ἐγχείρημα. Σημειώνουμε ἐπίσης ὅτι, ἀπό τό ἀρχικό μας κείμενο, ὑπάρχουν ὀρισμένες σημαντικές περικοπές γιατί κρίθηκε ἀπό τή σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ ὅτι τά θέματα πού πραγματευόμασταν ἐκεῖ ἤθελαν περισσότερη ἐπεξεργασία. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ δημοσίευση τοῦ κειμένου μπορεῖ νά ἀνοίξει γόνιμο διάλογο γιά τά θέματα τοῦ στρατοῦ, ἀδιανόητου μέχρι σήμερα καί πού, μέ τίς νέες πολιτικές συνθήκες, ἴσως, νά προωθηθεῖ.

Τέλος, εὐχαριστοῦμε τό Γιάννη Φελέκη, πού μᾶς πρόσφερε πολύτιμη βοήθεια σέ πολλά πρακτικά θέματα, τό Γιάννη Προκόδα καί τόν Ἄγγελο Ἐλεφάντη γιά τή συμπαράστασή τους.

Ὁ στρατός είναι ταμπού. Στόν τόπο μας δέν μιλοῦν γιά τό στρατό, γιά τή ζωή στό στρατό. Μόνες αναφορές τά παραύπονα καί οἱ διαμαρτυρίες τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολίτευσης πού σκοπεύουν νά ἐλέγξουν μέ κόσμιο τρόπο τήν κυβερνητική πολιτική, καί, τόν τελευταίο καιρό, κάποια δημοσιεύματα σέ έντυπα τῆς ἐξωκοινοβουλευτικῆς ἀριστερᾶς. Ἡ οὐσία εἶναι μία: Γιά τό στρατό δέν ὑπάρχουν ἀναλύσεις. Ἐτσι ξεκινᾶμε σχεδόν ἀπό τό μηδέν, μέ ἐλάχιστο ὕλικό, θέλοντας νά ξεφύγουμε ἀπό τόν κλοιό τῆς σιωπῆς καί τοῦ μύθου.

Μύθοι καί πραγματικότητες

Γιά τή ζωή στό στρατό ὑπάρχουν πολλοί μύθοι καί πολλές μικρές ἄν κι ἐπώδυνες ἀλήθειες. Ὁ καθένας, σ' αὐτό τό ψηφιδωτό τῆς σύγχυσης, προσθέτει τίς δικές του ἐμπειρίες, τά βιώματά του καί τίς ἀπόψεις, πού θά ἐξογκώσουν τή διάχυτη, προφορική καί γραπτή, φιλολογία περί στρατοῦ. Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς γενικῆς μυθοποίησης θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν κατ' ἀρχήν στό μετεμφυλιακό πολιτικό καθεστῶς πού ἔθεσε τό στρατό μακράν πάσης κριτικῆς καί δημοσιότητας, χαρακτήρισε τήν ὁποιαδήποτε συζήτηση γιά τό στρατό, ἀκόμη καί γιά τή ζωή τῶν φαντάρων σ' αὐτόν, κατασκοπεΐα, ἔθνοπροδοσία, σαμποτάζ, ἐξουθένωση ὄχι μόνο τῆ διαμαρτυρία ἀλλά ἀκόμη καί τή διεκδίκηση στοιχειωδῶν δικαιωμάτων πού ἀπορρέουν ἀπό τό Σύνταγμα ἢ τό στρατιωτικό κανονισμό, διαμόρφωσε ἕνα ἐσωτερικό πολιτικό κλίμα λευκῆς τρομοκρατίας – προέκταση τοῦ κλίματος πού ἐπικράτησε στά στρατιωτικά ἀναμορφωτήρια τοῦ Μακρονησιού κ.λπ. Δέν θά πρέπει ἐπίσης νά λησμονηθεῖ τό γεγονός ὅτι οἱ ἀλλεπάλληλες ἐκκαθαρίσεις τοῦ σώματος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τόν ἀποψίλωσαν ἀπό τά παλαιά δημοκρατικά στοιχεία του ἐνῶ παράλληλα τά εἰδικά κριτήρια ἐπιλογῆς στίς στρατιωτικές σχολές μονίμων καί ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν διαμόρφωσαν τό διευθυντικό στρώμα τοῦ στρατοῦ κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωση τῆς «ἐθνικόφρονος» ιδεολογίας. Οἱ καταστάσεις αὐτές στά χρόνια τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας, ὅπου τμήματα τοῦ σώματος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἄσκησαν ἄμεσα τήν πολιτική ἐξουσία, ἢ πού εἰδικά σώματά του ἀποτελέσαν τόν παντεπόπτη ἐλεγκτή ὀλόκληρου τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἔφτασαν σέ ἐπίπεδα, κυριολεκτικά, παροξυσμοῦ.

Τά χαρακτηριστικά αὐτά τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συνθέτουν μία πλευρά τῆς ἐνδοστρατιωτικῆς πραγματικότητας μέ τήν ὁποία δέν πρόκειται ν' ἀσχοληθοῦμε στό κείμενο αὐτό. Ἐμεῖς θ' ἀσχοληθοῦμε μέ πλευρές τῆς ζωῆς τοῦ φαντάρου, πού ὅσο κι ἄν συνάγονται ἀπό προσωπικές ἐμπειρίες, βιώματα καί παρατηρήσεις ὡστόσο δέν νομίζουμε ὅτι εἶναι ἀπλῶς καί μόνο ὑποκειμενικοῦ χαρακτήρα ἐντυπώσεις.

Ἐπάρχει λοιπόν ἀπό τή μία μεριά ἕνα ὀρισμένο περιβάλλον τό ὁποῖο, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς πολλές ἀλλαγές προσωπικοῦ καί ἡθῶν πού δέχτηκε ἰδιαίτερα τά τελευταία μεταπολιτευτικά χρόνια, ὡστόσο εἶναι τό περιβάλλον πού διαμόρφωσε ἢ πολιτική ἐξουσία τῆς Δεξιᾶς. Σ' αὐτό τό περιβάλλον θά ἀσκηθεῖ ἢ ἐσωτερική ἐξουσία, ἐξουσία πού σημαίνει αὐστηρή ἱεραρχία, καταπίεση, πατερναλισμό, ξέκομμα ἀπό τήν ὑπόλοιπη κοινωνική καί πολιτική ζωή, ἰσοπέδωση τῆς προσωπικότητας τοῦ στρατευμένου. Ἀπό τήν ἄλλη

μεριά; βασιλεύει ἢ ἀναγκαστική περιθωριοποίηση τοῦ ἐφεδρου ὅσο κρατᾶ ἡ θητεία του. Τό ξέκομμά του ἀπό τοῦς προηγούμενους ἐπαγγελματικούς, πολιτικούς, συνδικαλιστικούς, πολιτιστικούς, οἰκογενειακούς καί φιλικούς δεσμούς συνεπάγεται τή διόγκωση τῆς ἀνασφάλειάς του, μίαν ἀ-κοινωνικότητα μέ αὐξημένη ἐπιθετικότητα, καί ὑπερανάπτυξη ἀτομοκεντρικῶν συμπεριφορῶν. Τό πᾶν εἶναι νά «τή βγάλεις καθαρή». Στή διάρκεια τῆς θητείας μιά «λαϊκή» μυθολογία θά ὑπαγορεύει καθημερινά τίς νόρμες τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἐφεδρου. Φράσεις ὅπως «στό στρατό κάνε τό μαλάκα», «στό στρατό βάζεις μυαλό», τό πᾶν εἶναι «λούφα καί παραλλαγή», «κοίτα μόνο τήν πάρτη σου» πού βρίσκονται συνεχῶς στά χεῖλια τοῦ φαντάρου καί, ἴσως, πολύ περισσότερο στό μυαλό του εἶναι τά ἀδιάφευστα σημάδια τοῦ «ὑψηλοῦ» φρονήματος πού ἐνσταλάζεται στόν ἐφεδρο.

Ἡ ψυχολογία αὐτή ἀρχίζει πρὶν τήν ἐναρξη τῆς θητείας, καί οἱ φροντίδες – ὅπως καί τοῦ οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος – ἐπικεντρώνονται γύρω ἀπό τ' ἀκόλουθα προβλήματα: Τό σῶμα γιά τό ὁποῖο τελικά θά ἐπιλεγεῖ. Ἡ μετάθεση. Ἡ εἰδικότητα. Οἱ ἄδειες. Πάνω σ' αὐτά τά τέσσερα προβλήματα πού ὁ ἐφεδρος νομίζει ὅτι ἄν διευθετηθοῦν κατ' εὐχὴν θά «τή βγάλει καθαρή» στό στρατό, θά ἐπινοηθοῦν μία σειρά ἀπό μικρά καί μέγала «μέσα» γιά νά τακτοποιηθεῖ τό παιδί. Οἱ φροντίδες ὅμως αὐτές δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά παραμορφώνουν τήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἐφεδρου ἀποσιωπώντας κάποιες πλευρές τῆς καί ὑπερτονίζοντας ἄλλες. Ἀναλυτικότερα:

α) **Τό σῶμα ἐπιλογῆς.** Ἐπάρχουν σώματα πού ἀπωθοῦν (πεζικό, τεθωρακισμένα), ἄλλα πού γοητεύουν μέ τό «ριψοκίνδυνο» καί τόν «ἀνδρισμό» τους (ἀλεξιπτωτιστές, πεζοναῦτες) καί ἄλλα πού ἄπλα καί μόνο ἐγγυῶνται μίαν «ἡσυχία» θητείας, π.χ. τό ναυτικό. Δέν θά ἐξετάσουμε ἐδῶ οὔτε τήν ἱστορία κάθε σώματος οὔτε πόσο ἡ ζωή σ' αὐτά ἀντιστοιχεῖ πραγματικά μέ τίς προκατασκευασμένες ἐκτιμήσεις. Ὡστόσο, πέρα ἀπό κάποια δόση ἀλήθειας πού ἔχουν οἱ διάφορες ἐκτιμήσεις γιά τά ἀντίστοιχα σώματα, ἔτσι ὅπως ἀπολυτοποιοῦνται, χάνουν κάθε σοβαρότητα, οἱ ἀξίες τους μοιάζουν κίβδηλες καί ἐν πάση περιπτώσει δέν μποροῦν νά ἔχουν κάποια ἀξιοπιστία στοῦ βαθμοῦ πού βασίζονται σέ δεδομένα τῆς δεκαετίας τοῦ '50.

β) **Ἡ μετάθεση,** τό ὄνειρο καί ὁ ἐφιάλτης κάθε ἐφεδρου, εἶναι ἴσως τό ζήτημα πού συγκεντρώνει τό μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον λογῆς λογῆς ἡμετέρων πού θά ἐνεργήσουν ὥστε τό «παιδί νά ὑπηρετῆσει κοντά στό σπίτι του», θεωρώντας αὐτονόητο ὅτι ἔτσι ἡ θητεία θά εἶναι παιχνίδι, ἀποψη πού πολλοί ἀναφεύδεται ἀπό τά ἴδια τά πράγματα. Μέχρι πρὶν λίγα χρόνια ἡ μετάθεση ἦταν καί κριτήριο τῆς ἰκανότητας τῆς Ἀσφάλειας νά κρατᾶ καλά ἐνημερωμένο τό φάκελο τοῦ ἐφεδρου ἢ ἐνδειξη – ἐνίοτε καί ἀπόδειξη – ὅτι ὁ ἐφεδρος θῆτευσε στήν ἀριστερά ἢ ἔδρασε παράνομα στά χρόνια τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας. Σήμερα, ἐκτός ἐξαιρέσεων, εἶναι περισσότερο ζήτημα δυνατοτήτων πού ἔχει τό «μέσον» νά ἐπηρεάσει εὐμενῶς τόν ὑψηλά ἰστάμενο.

γ) **Ἡ εἰδικότητα** εἶναι ἕνα ἀπό τά προβλήματα γιά τά ὁποῖα δέν γίνεται ἰδιαίτερος λόγος εἴτε ἀπό ἀγνοία εἴτε ἀπό ἀδιαφορία. Ὁ μύθος τίς θέλει καλές ἢ καί κακές. Πράγματι, μερικές εἰδικότητες παρέχουν

στό «χαρτί του στρατού» μιά σπουδαιοφάνεια ή και πραγματική βαρύτητα πού για τά ελληνικά δεδομένα έχει περάσει σέ λογής λογής εργοδότες. Ή προϋπηρεσία, έννοια πού συγκαλύπτει πολλές φορές τήν πραγματική άχρηστευση του έφεδρου στή διάρκεια τής θητείας του, είναι συχνά τό πρώτο βήμα για νά άνοιξει ή πόρτα κάποιας δημόσιας ύπηρεσίας. Είναι κι αυτό μιά μορφή εϋνοιας ή «νομιμοφροσύνης». Άν και τό μέτρο άρχίζει νά άτونهί ή νά έκσυγχρονίζεται, είναι σίγουρο ότι στους χαρακτηρισμένους (είτε λόγω οικογενειακής ιστορίας είτε λόγω προσωπικής πολιτικής δράσης) άπενέμονται ειδικότητες χωρίς σημασία για τήν ζωή του πολίτη, όπως τυφεκιοφόρος, σκαπανέας, ύλικονόμος, νοσοκόμος, πυροβολητής κ.λπ.

δ) Οί άδειες. Οί άδειες θά καθοριστούν άπό τό παρελθόν του έφεδρου, άπό τή στάση του άπέναντι στά καθημερινά ζητήματα τής στρατιωτικής ζωής, άπό τό βαθμό αντίστασης ή ύποταγής πού θά επιδείξει. Όσο πιο δεκτικός παρουσιάζεται ό έφεδρος στή λογική των συμβιβασμών, όσο πιο ύποτακτικός, άκόμη και δουλικός, στους άμεσους προϊσταμένους του, όσο πιο άδιάφορος άπέναντι στους συναδέλφους του και στά ζητήματα τής συμβίωσης, τόσο πιο μεγάλη θά είναι ή συχνότητα τής άδειας, άρα και ή θητεία εύκολη. Περνάει πιο γρήγορα ό καιρός.

Ή Διοίκηση, ή λούφα, οί διαταγές

Λούφα άποκαλείται στό στρατό ή συστηματική ή συμπτωματική άποφυγή οποιασδήποτε ύπηρεσίας ή άγγαρείας. Για άλλους δείχνει τό βαθμό τής καπτασοσύνης τους και τήν έκταση των γνωριμιών τους στό στρατόπεδο και για άλλους, πού θέλουν νά θεωρούνται ή αυτοαποκαλούνται «προοδευτικοί», τό βαθμό τής αντίστασης άπέναντι στους παραλογισμούς πού συνεπάγεται ή στρατιωτική θητεία. Άλλά άς δηλώσουμε προκαταβολικά ότι πρόκειται για ψευτοπόροβλημα. Ή δουλειά πού πρέπει νά γίνει στό στρατό (και πού φυσικά θά τήν προσφέρει ό έφεδρος) θά γίνει έτσι κι άλλως, είτε λουφάρουν όρισμένοι είτε όχι. Άπλως οί «λουφαδόροι» θά ενεργήσουν σέ βάρος των συναδέλφων τους πού, αναγκαστικά, θά έπωμιστούν τό μέρος τής άγγαρείας ή τής ύπηρεσίας πού εκείνοι άπέφυγαν. Όλα τά άλλα είναι φιλολογία είτε προσπάθεια νά συγκαλυφθούν εύθύνες προσωπικές ή άκόμη νά έξωραίσουν ύποπτες συμπεριφορές. Γεγονός είναι ότι ή άποδοχή τής λογικής τής «λούφας», μέ τήν αντίστοιχη μικροπρεπη πρακτική πού τή συνοδεύει, σέ καμιά περίπτωση δέν έχει νά κάνει μέ κάποια μορφή αντίστασης όπως οί «ξύπνιοι» και οί «προοδευτικοί» προσπαθούν νά ίσχυριστούν. Στήν ουσία δρ ά καθαρά σέ βάρος του συνόλου των έφεδρων και επιπλέον λειτουργεί άτομικιστικά και διασπαστικά. Γιατί καθόλου δέν συμβάλει στό νά συνηθίζουν οί έφεδροι στή συλλογική δουλειά πού πρέπει νά γίνει χωρίς νά επιταχύνονται άσκοπα οί ρυθμοί, δέν δημιουργεί τήν άπαραίτητη εύψυχία πού θά επέτρεπε τίς εύστοχες παρεμβάσεις για τίς γενικότερες και ειδικές συνθήκες τής ύπηρεσίας, ούτε οδηγεί στήν άποδοχή εργασιών πού ελαφρώνουν τά πρόσθετα βάρη και τίς δυσκολίες. Στά ζητήματα αυτά πολλοί «προοδευτικοί» έφεδροι παίζουν πολλές φορές ένα παιχνίδι πού δέν τό όρίζουν. Δέν είναι λίγοι εκείνοι πού, εκεί μέσα, συμμορφώνονται μέ τή λογική του «μαλάκα» ή χρησιμοποιούν χω-

ρίς άναστολές κάποιο μέσο για νά διευκολυνθεί ή θητεία τους άκόμη και σέ βάρος άλλων. Άλλωστε είναι ελάχιστοι οί «προοδευτικοί» πού ύποφέρουν λόγω παρελθόντος οικογενειακού ή προσωπικού. Στό κάτω ή Διοίκηση έχει όλες τίς δυνατότητες νά τους άπομονώνει εύσχήμως, χωρίς ιδιαίτερες συνέπειες.

Θά μäs άπασχολήσει ένας άκόμη μύθος, του «καλού διοικητή». Ένώ ή κύρια έξουσία στήν κάθε μονάδα άσκειται άπό τό διοικητή της – στήν άρμοδιότητα του όποιου άνήκει ή έκδοση «μονίμων» διαταγών (κανονισμοί πού καθορίζουν οργανωτικά ζητήματα χωρίς νά άναιρούν τό γενικό νομικό και θεσμικό πλαίσιο) – στους έφεδρους καλλιεργείται ό μύθος του «καλού διοικητή». Μύθος πού ή παγίωση του γίνεται δυνατή γιατί ό διοικητής, όντας άπρόσιτος, δέν έρχεται σέ έπαφή μέ τους έφεδρους ώστε νά γίνουν φανερά τά χαρακτηριστικά εκείνα πού, όπως γίνεται μέ άλλους άξιωματικούς, θά τον έκαναν, ίσως, αντιπαθητικό άπέναντι τους. Άλλά και γιατί συνήθως είναι, ή θεωρείται, άπό τά πιο μορφωμένα άτομα στή μονάδα, πράγμα πού τεκμηριώνεται άπό τό γεγονός ότι έχει βγάλει μιά σχολή, π.χ. Ίκάρων, Ν. Δοκίμων, Εϋελπίδων, ή άλλες ειδικές στρατιωτικές σχολές, σέ αντίθεση μέ τους «καραβανάδες» πού εισάγονται στίς σχολές των ύπαξιωματικών πολλές φορές μόνο μέ τό άπολυτήριο του δημοτικού. Μέσα άπ' αυτόν τον παραμορφωτικό καθρέφτη τής εικαζόμενης μόρφωσης του διοικητή οί έφεδροι συχνά βλέπουν στό πρόσωπο του διοικητή (ή και του άρχηγού του σώματος, του επιτελάρχη κ.λπ.) και γενικά του άνώτερου ή άνώτατου άξιωματικού τον δικαιο κριτή πού θά τους δικαιώσει για τά δάσανά τους, τρίζοντας τά δόντια στον άμεσο καταπιεστή ύπαξιωματικό ή κα-

τώτερο αξιωματικό. Δέν αντιλαμβάνονται έτσι ότι ο διοικητής είναι από τους βασικούς μοχλούς της εξουσίας και ότι η διαταγή του, ή έστω ή εγκρισή του, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή μιας σειράς υποχρεώσεων που από τη φύση τους είναι καταπιεστικές, τόσο που τα προσωπικά χαρακτηριστικά νά παίζουν, πραγματικά, δευτερεύοντα ρόλο. Ωστόσο, τό δίπολο καλός ανώτερος αξιωματικός/κακός κατώτερος είναι ένα ακόμη προπέτασμα καπνού που συσκοτίζει την πραγματικότητα και επομένως διευκολύνει την ενάσκηση της εσωτερικής έξουσίας μέσα στό στρατό.

Άλλωστε τή ζωή του στρατοπέδου ρυθμίζουν σέ μεγάλο βαθμό οι ονομαζόμενες βασικές διαταγές, που εκδίδονται από τά επιτελεία, τίς ανώτερες διοικήσεις, και καθορίζουν τά γενικά πλαίσια της συλλογικής και πειθαρχημένης διαβίωσης. Οί διαταγές αυτές, έντελώς ανεξάρτητες από τήν προσωπικότητα του διοικητή της μονάδας, και κοινές για όλα τά στρατόπεδα, θά όρίσουν τή λειτουργία των μονάδων κάτω από όποιοδήποτε συνθήκες και μέ άφόρητες λεπτομέρειες που ελάχιστα περιθώρια πρωτοβουλίας αφήνουν στους εκτελεστές τους. Τό πιό ένδιαφέρον είναι ότι στίς περισσότερες περιπτώσεις υπάρχει μία τεράστια διαφορά ανάμεσα σέ όσα προβλέπουν οι «βασικές διαταγές» και τήν πραγματικότητα. Παράδειγμα, οι σχετικές μέ τήν τροφοδοσία (και όλα όσα συνδέονται μ' αυτήν) διαταγές ενώ προβλέπουν μίαν ίκανοποιητική διατροφή, ένα καθημερινό σιτηρέσιο υποφερτό, τελικά τό γεύμα που παρέχεται στους φαντάρους είναι από ανεπαρκές μέχρι άπαισιο τόσο στά γευστικά στοιχεία όσο και στά ποιοτικά θρεπτικά του συστατικά. Τό ίδιο θά μπορούσε νά διαπιστώσει κανείς και

μέ τους θαλάμους των στρατιωτικών κτιρίων όπου στρατώνονται οι έφεδροι. Προβλέπεται για παράδειγμα τά παράθυρα κάθε θαλάμου νά έχουν εμβαδόν τουλάχιστο τό 1/5 του εμβαδού του δαπέδου αλλά στίς περισσότερες περιπτώσεις ή αναλογία είναι πολύ χειρότερη από τήν ελάχιστη προβλεπόμενη ενώ μία σειρά κακοτεχνιών στίς έγκαταστάσεις (ύδραυλικά, ηλεκτρικά, χρώματα κλπ.), που όφείλονται στους εργολάβους, κάνουν τή ζωή εκεί μέσα άσκοπα δύσκολη. Έτσι οι «πάγιες», «μόνιμες», «βασικές» κ.λπ. διαταγές που σχετίζονται μέ τή ζωή των εφέδρων δέν είναι παρά τό προπέτασμα που θά καλύψει τήν πραγματικότητα αλλά και άλλοθι.

Η έρωτική απάθλιωση των στρατευμένων νέων

Στή στρατιωτική μικροκοινωνία, ή λέξη γυναίκα και συνακόλουθα ή έννοια γυναίκα έχει καταργηθεί, μαζί της και ή θεώρηση όποιοδήποτε άτομου θηλυκού γένους ως έξίσου ανθρώπινου όντος μέ τό άρσενικό. Έξαιρέση αποτελεί ή μάνα που περιβάλλεται μ' ένα (υποκριτική πολλές φορές) σεβασμό, που φαίνεται νά έχει τίς ρίζες του πολύ μακριά μέσα στήν ιστορία. Γι' αυτό άλλωστε ο σεβασμός στή μάνα γίνεται ή αιτία της καλύτερης μεταχείρισης ή πρόσχημα για τή διεκδίκηση κάποιου έκτακτου όφέλους για τό φαντάρο. «Η μάνα μου είναι άρρωστη»: συνέπεια ή χορήγηση άδειας που άλλως δέν θά ήταν δυνατό ν' άποσπαστεί.

Παλιότερα στή θέση της γυναίκας ως έρωτικού συντρόφου υπήρχε ή «γκόμενα». Η «γκόμενα» στήν αντίληψη του φαντάρου (αντίληψη που τά στοιχεία της προϋπάρχουν, άν και μόνο στή διάρκεια της θητείας μορφοποιούνται και τελειοποιούνται) είναι ένα πλάσμα που, βέβαια, έχει ζωή αλλά σέ καμιά περίπτωση δέν έχει τήν ίδια αξία μέ τόν «άντρα» και κατά συνέπεια τά δικαιώματά του. Δέν είναι ένας άνθρωπος που ή μόνη του διαφορά μέ τόν άνδρα είναι τό φύλο αλλά ένα όν που ή συνένωση μαζί του χρησιμεύει για τήν κοινωνική δικαίωση του συγκεκριμένου φαντάρου (μέσα από τήν επιβεβαίωση του άνδρισμού του) και σέ δεύτερη μοίρα για τήν ικανοποίηση των σεξουαλικών (όχι έρωτικών) αναγκών του. Ίκανοποίηση που όμως, για διάφορους λόγους, δέν μπορεί παρά νά είναι έλλιπής και προβληματική.

Στά τελευταία χρόνια ή λέξη «γκόμενα» τείνει κι αυτή νά εξαφανιστεί και νά αντικατασταθεί από τή λέξη «ξεκωλιάρα». Έτσι ονομάζεται (και χαρακτηρίζεται) ή γυναίκα που έχει μέν όλα τά χαρακτηριστικά της «γκόμενας» αλλά επιπλέον δέν κράτησε ή δέν θά κρατήσει πίστη στήν αποκλειστικότητα της σχέσης και μέ τήν πρώτη ευκαιρία «θά του τήν κάνει», θά πάει μέ άλλον ή μέ άλλους. Τέτοιες ευκαιρίες, λόγω των κοινωνικών-ίδεολογικών εξελίξεων, είναι πλέον περισσότερες από παλιότερα, πράγμα που έχει συνειδητοποιήσει και ο φαντάρος. Αυτή ή εύκολια σύναψης νέων σχέσεων έδραιώνει τίς αντιλήψεις του φαντάρου για τή γυναίκα που από «γκόμενα» υποβιβάζεται σέ «ξεκωλιάρα».

Τό πρόβλημα της σχέσης μέ τή γυναίκα επιδέχεται και άλλες λύσεις, πιό σύμφωνες μέ τήν καθιερωμένη νομιμότητα. Όρισμένοι φαντάροι είναι ήδη παντρεμένοι ενώ άλλοι παντρεύονται στή διάρκεια της θητείας τους και έτσι είναι δυνατό νά άπολαμβάνουν όρισμένα, θεσμοποιημένα ή μη, προνόμια. Έδώ δέν αναφερόμαστε μόνο στή μειωμένη θητεία που άφορα

τούς νόμιμους πατέρες. Οί παντρεμένοι γενικά προηγούνται σέ σχέση μέ τούς ανύπαντρους στή λήψη τών άδειών και γενικά δυσκολότερα τούς άρνούνται όρι-σμένους διευκολύνσεις. Ύπάρχουν βέβαια κι εκείνοι πού παρόλο πού είναι παντρεμένοι περνούν άσχημο στρατιωτικό έξαιτίας τών πεποιθήσεών τους, και κυρίως τής στάσης τους μέσα στό στρατό.

Οί περισσότεροι πάντως προτιμούν νά αντιμετωπί-σουν τό πρόβλημα μέ τήν «άραβωνιάρα». Σέ πολλές περιπτώσεις πρόκειται γιά μιά έρωτική σχέση πού ή νομιμοποίησή της μέ τόν άραβώνα γίνεται κάπως έσπευσμένα γιατί αυτό μειώνει τό αίσθημα τής άνα-σφάλειας και τού φαντάρου και τής κοπέλας – και κυρίως τής οίκογένειάς της – ενώ ίσως ύπάρχει ή προσδοκία κάποιων όφελιμάτων σέ σχέση μέ τούς ανύπαντρους.

Ή διακοπή σχέσεων φαντάρου μέ μιά γυναίκα εί-ναι πολύ συνηθισμένη. Μιλάμε βέβαια γιά τίς σχέσεις πού έχουν δημιουργηθεί πριν τή στράτευση ενώ ή δη-μιουργία ούσιαστικών σχέσεων, έτσι κι άλλιώς δύ-σκολη στήν έποχή μας, κατά τή διάρκεια τής θητείας είναι σχεδόν άδύνατη. Τό γεγονός ότι ό φαντάρος πολύ σπάνια μπορεί νά δει τή γυναίκα σάν αυθύπαρ-κτο όν και στό βαθμό πού έχει άποδεχθεί τήν αντί-ληψη τής γυναίκας – γκόμενας, κι άκόμα περισσότερο τής «γυναίκας-ξεκωλιάρας», είναι πολύ δύσκολο νά φτιάξει ούσιαστικές σχέσεις μέ μιά γυναίκα. Άλλω-στε ό φαντάρος θεωρείται ότι «δέν κάνει» γιά κάτι παραπάνω από προσωρινή παρέα έπειδή, όπως λέγε-ται, αύριο θ' άπολυθεί και θά φύγει από τόν τόπο πού ύπηρετεί άφήνοντας «έκθετη» τήν κοπέλα.

Οί προηγούμενες συμπεριφορές, πολύ γενικευμένες στήν στρατιωτική μικροκοινωνία έτσι πού μπορούμε νά μιλούμε γιά κανόνες, επιβάλλουν μιά σημαντική ψυχολογική επιδάρωση στό στρατευμένο και καλ-λιεργούν τό αίσθημα ότι άνήκει στό περιθώριο. Έδώ βρίζεται ό λόγος πού ό φαντάρος θεωρείται κατάλ-ληλη συντηροφία γιά διάφορους «περιθωριακούς» τύ-πους πού τόν αναζητούν ως «σκευός ήδονής». Οί περισσότεροι βέβαια θά άρνηθούν τέτοιου είδους σχέσεις. Άλλωστε στό στρατό λειτουργούν μέ πολύ όξυ τρόπο τά διάφορα σεξουαλικά και ήθικά ταμπού και οί άναστολές πού προκαλούν είναι ίσχυρότατες. Έτσι τό μόνο πού μπορεί νά παρηγορήσει τή σεξουα-λική και τήν έρωτική έξαθλίωση τού φαντάρου είναι νά καταλήξει στό διάφορα «άζήτητα»: στή «χοντρή», στή «φώκια» (πολύ άσχημη γυναίκα), στήν «ψόφια» (γυναίκα χωρίς ζωντάνια και έλκυστικότητα). Σέ κάθε περίπτωση ή μοναξιά του θά κάνει σκληρότερη τή θητεία. Και έπομένως ή σεξουαλική (άδύνατο νά μιλήσουμε γιά έρωτική) ένασχόληση τών περισσοτέ-ρων φαντάρων περιορίζεται στόν ανύπανισμό και τά διάφορα ήμπορνό έντυπα.

Άλλά και στήν περίπτωση τού φαντάρου ό ανύπαν-σμός δημιουργεί έντονα αίσθήματα ντροπής και μειο-νεκτικότητας. Ή ειρωνεία ή ή καζούρα πού τόν συ-νοδεύει τούς ύποχρεώνει νά επιδίδονται σ' αυτή τήν άπασχόληση σέ άπόκρυφους χώρους, όπως τά άπο-χωρητήρια, μή τυχόν και τούς πάρον χαμπάρι.

Τό ίδιο πλαίσιο τής έρωτικής άπαθλίωσης τών φαντάρων προσφέρει τό γόνιμο έδαφος γιά τήν τερά-στια διάδοση ποικιλώνυμων ήμπορνό έντύπων πού ποικιλώτροπα προβάλλουν τή διαστροφή, τό γυνό και τή φτηνή σεξουαλική φιλολογία. Ύπάρχει άλλω-στε όλη ή κλίμακα τών διεγερτικών άπεικονίσεων, από τίς ήμίγυμες γυναίκες (π.χ. Καζανόδας) μέχρι

τήν παρουσίαση πράξεων όπου τό σέξ συνδυάζεται μέ βαναυσότητες και φρικαλεότητες, άκρωτηρια-σμούς, δγάλισμο ματιών, πολτοποίηση κεφαλιών κ.λπ (Terror, Orribile, Zakoula) ενώ άλλα έντυπα είναι ει-δικευμένα στήν «πολεμική δράση», θεοποιούν τήν τυφλή βία, τόν «άνδρισμό», τήν περιπέτεια (Μάχη, Δράσις, Κράνος).

Τέλος, γιά νά ολοκληρώσουμε κάπως τήν εικόνα τής έρωτικής ζωής πού βασιλεύει στό στρατό πρέπει νά τονίσουμε ότι παρά τά φαινόμενα ή δημοφυλοφιλία δέν έχει μεγαλύτερη διάδοση μέσα στό στρατό άπ' όσο «έξω» άπ' αυτόν, σ' αντίθεση μέ τή μεγάλη τής διάδοση σέ άλλους στρατούς, κυρίως δυτικοευρω-παϊκούς.

Τό όλο κλίμα τού όποιου προσπαθήσαμε νά δώ-σουμε μιά πολύ γενική εικόνα, επιδεινώνεται από τή στάση τών άξιωματικών άπέναντι στό έρωτικά ζητή-ματα τών φαντάρων. Ή συνήθης έκφραση είναι ή ει-ρωνεία ή ό κυνισμός. Χαρακτηριστική είναι ή φράση άξιωματικού όταν, μέ άφορμή τίς άδειες, άπευθύνε-ται στους φαντάρους: «Νά μήν ερχόσαστε κάθε τόσο νά μέ ζαλίζετε μέ διάφορες ψευτιές γιά νά πάρετε έξοδο. Άμα θέλετε έξοδο έλάτε νά μου πείτε στό ίσια ότι τή θέλετε γιά νά πάτε νά γαμήσετε και γώ θά σας τή δώσω χωρίς δεύτερη κουβέντα. Τά άρρώστησε ή μάνα μου και τά τέτοια δέν περνάνε».

Ο φαντάρος χωνεύεται προοδευτικά σ' αυτό τό νοσηρό κλίμα και, άνεξάρτητα από τίς ιδιαίτερες εύαισθησίες του ή και τίς προηγούμενες συμπεριφο-ρές του, ταυτίζεται μέ τά ήθη, τίς νόρμες και τίς συ-νήθειες πού επικρατούν στό στρατό. Χαρακτηριστική είναι ή αξιολόγηση πού γίνεται από παλιότερους συναδέλφους και τούς βαθμοφόρους γιά κάποιο νέο-τερο φαντάρο, όταν διαπιστώνουν ότι έχει κι αυτός μέ τή σειρά του υίοθετήσει τίς καθιερωμένες νόρμες συμπεριφοράς: «έγινε άντρας τό στραβάδι». Πάντως, ή συστηματική καταπίεση τής σεξουαλικότητας μέσα στό στρατό δημιουργεί τά ύποκατάστατα τής «γκόμε-νας», τών πορνό έντύπων αλλά και τής «πουτάνας». Ή τελευταία έχει χάσει τή σημασία και τή διάδοση πού είχε παλιότερα. Ή ύποκατάσταση, έκτός από τήν ήθική έκπτώση και τήν ψυχολογική άποσύνθεση πού δημιουργεί στό φαντάρο, είναι άκόμη ένας παράγον-τας πού ύποθάλλει τήν ύποταγή στό βαθμοφόρο. Γιατί ό φαντάρος, γιά νά συναντιέται συχνότερα μέ τήν «γκόμενα», τήν «ξεκωλιάρα», τήν «πουτάνα», θά ζήσει άκόμη πιό άγχωτικά τήν άνάγκη τής άδειας ή τής έξόδου και έπομένως θά τήν επιζητήσει μέ όλα τά μέσα, νόμιμα έως δουλικά. Ήπιπλέον, γιά νά έχει τή δυνατότητα νά αγοράζει όλοένα και περισσότερη «τσόντα» (έτσι λέγονται τά πορνό έντυπα) αλλά και πολύ περισσότερο γιά νά μπορεί νά πληρώνει τίς ύπηρεσίες τής πουτάνας ή γιά νά μπορεί νά τά «σπά-σει μέ τήν γκόμενα», θά χρησιμοποιήσει τήν άδεια γιά νά κάνει τήν όποιαδήποτε δουλειά ώστε νά αυξη-σει τά πενιχρά του οικονομικά. Και σέ πολλές περι-πτώσεις θά είναι ένδοτικός στήν προσφορά εκδού-λευτής του προς τούς βαθμοφόρους: τή μετατροπή του σέ ύπηρετή κάποιου άξιωματικού μέχρι πληροφο-ριοδότη.

Ή ύποβάθμιση τής λειτουργίας τής γλώσσας

Θά ήταν παράλειψη άν δέν έπισημαίναμε τόν εκχυ-δαϊσμό και τό φτώχεμα τής γλώσσας τού στρατευμέ-νου. Ή γενική εικόνα είναι ένας χωρίς προηγούμενο

περιορισμός του λεξιλογίου του φαντάρου και η έμμενη επανάληψη όρισμένων, έντελώς τυποποιημένων, λέξεων και εκφράσεων που παρά τη νοηματική και την εκφραστική τους ρηχότητα θά χρησιμοποιηθούν για να έκφρασουν τά πάντα.

Οί αιτίες του ιδιότυπου στρατιωτικού ιδιώματος βρίσκονται στον έξαιρετικά περιορισμένο όριζοντα των παραστάσεων, των θεμάτων επικοινωνίας και των ενδιαφερόντων. Η ιδιαίτερα αποπνευματωμένη ζωή του στρατοπέδου, τό ξέκομμα από την κοινωνική ζωή της χώρας ή του τοπικού περιγύρου, τό γκέτο του στρατού και συνάμα τό ελάχιστο ενδιαφέρον που μπορούν να προκαλέσουν στό στρατευμένο τά θέματα γύρω από τά όποια οργανώνεται ή ζωή του στρατοπέδου (όπλομηχανήματα, άσκήσεις, άγγραίες, υπηρεσίες κ.λπ.) άδρανοποιούν τεράστιους τομείς του γλωσσικού πλούτου, και υποθαμίζουν άπελπιστικά τή λειτουργία του λόγου. Οί κινήσεις στή σκακιέρα της καθημερινής ζωής είναι καθορισμένες, τά βήματα προκαταβολικά γνωστά, ή επανάληψη των ίδιων και των ίδιων χειρονομιών και φράσεων άπαραδάτη. Τό πρωινό έγερτήριο, οί άσκήσεις, τό συσσίτιο, οί υπηρεσίες, οί άγγραίες, οί άδειες, ή λούφα, οί φυλακίσεις κ.λπ. θά άποτελέσουν τό μόνιμο και, σχεδόν, ψυχαναγκαστικό μοτίβο των συζητήσεων. Είναι δηλαδή τό είδος της ζωής και του προγράμματος της πειθαρχημένης διαδίκησης που θά καθορίζει τά όρια του προβληματισμού, τό περιεχόμενο της επικοινωνίας, επομένως τό είδος και τά όρια του λόγου. Έξάλλου ό διαχωρισμός που επικρατεί άνάμεσα στους νέους έφεδρους και τους παλιούς

(που σέ τελευταία άνάλυση άναπαράγει τήν ιεραρχία στους κόλπους τους), φορτώνει με νέα «χαρακτηριστικά» τους έφεδρους και γίνεται πηγή για νέες δάναυσες και διαλυτικές της προσωπικότητας όμαδοποιήσεις. Ο νέος δέν έχει όνομα, γίνεται «ψάρι» (φοβισμένος), «στραβόγιαννος», «στραβάδι που θά πήξει», που «θά τόν φράξουν» (θά του περιορίσουν δηλαδή τίς άδειες), κ.λπ. Ο παλιός ώστόσο φαντάρος δέχεται κι αυτός να χάσει τό όνομά του και να γίνει «παλιοσειρά». Από τήν άλλη μεριά, καθημερινά, ήχούν στό αυτιά του στρατευμένου μία σειρά εκφράσεων που σχετίζονται με τά όπλομηχανήματα ή με τίς προσφερόμενες υπηρεσίες που ενώ τό νοηματικό τους περιεχόμενο είναι φτωχό, ώστόσο άναδύουν ένα εκφοβιστικό περιεχόμενο: ΠΑΟ (πυροβόλα άνευ όπισθοδρομήσεως), «εγκατάλειψις θέσεως», ΕΔΕ (Ένορκος Διοικητική Έξέταση). Τό ίδιο άποτέλεσμα προκαλεί και ή άκατάληπτη ή ήμικαταληπτή όνοματολογία των διάφορων έξαρτημάτων ιδιαίτερα για τους φαντάρους με τή χαμηλότερη μόρφωση που είναι και οί περισσότεροι.

Γενικό συμπέρασμα: ή γλώσσα στό στρατό καταστρέφεται και φτωχαίνει συστηματικά. Περιορίζεται στή στοιχειώδη επικοινωνία, γίνεται ιδιωματική, έντοπίζεται στό περιορισμένα θέματα και άντικείμενα της ζωής του φαντάρου.

Τό «μέσον» (λέγεται και γλείψιμο)

Η χρήση εύρύτατη. Έδώ μπορούμε να σταθούμε σε δύο σημεία.

α) Για να γίνει ο κληρωτός εφεδρος αξιωματικός και να εξασφαλίσει έτσι τη μεταχείριση και τα προνόμια του αξιωματικού, καθώς και κάποια οικονομική άνεση που παρέχει ο μισθός, πρέπει κάποιος «μεγάλος» μέσα ή έξω από το στρατό να ενδιαφερθεί γι' αυτόν. Να χρησιμοποιήσει δηλαδή μέσον, ή χυδαιότερα, γλείψιμο. Η διαδικασία αυτή ακολουθείται πάρα πολύ συχνά δεδομένου ότι, παρά τα θρυλούμενα περί αξιοκρατίας, δεν υπάρχει καμιά θεσμοποιημένη διαδικασία επιλογής των εφέδρων αξιωματικών.

β) Κατά γενικό κανόνα κάθε ευνοϊκή μεταχείριση στο στρατό (ή που θεωρείται ευνοϊκή), από την επιλογή ειδικότητας ως τη μετάθεση, τη λήψη άδειας, τη σκοπιά, ακόμη και τη συγκεκριμένη υπηρεσία που καλείται ο εφεδρος να προσφέρει, έχουν μόνιμο παρονομαστή την άγωνιώδη αναζήτηση και χρησιμοποίηση του «μέσου». Κι αυτό γιατί δεν υπάρχουν δικαιώματα, δεν υπάρχει θεσμοποιημένη δυνατότητα διεκδίκησης των νόμιμων δικαιωμάτων και ούτε κατά διάνοια δυνατότητα για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των εφέδρων. Οπότε οι «πλάγιοι» δρόμοι και οι άτομιστικές λύσεις είναι φυσική συνέπεια. Δεν θά ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι η αξιοπρέπεια και η ευθύτητα είναι πλέον ιδιότητες που στο στρατό δεν έχουν πέραση. Στις σπάνιες περιπτώσεις που κάποιοι θά μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα «μέσα» τους και παρ' όλα αυτά δεν τό πράττουν αντιμετωπίζοντας με δυσπιστία («πουλάει παραμύθι»). Κι αν τελικά γίνει πιστευτό ότι ο συγκεκριμένος εφεδρος κρατάει μία στάση αξιοπρεπή οι άλλοι αρχίζουν να τον βλέπουν σαν έναν ξεχωριστό (ή ηλίθιο).

Η προϋπηρεσία

Ενώ συνήθως η στρατιωτική θητεία σημαίνει αναστολή ή οπισθοδρόμηση της επαγγελματικής εξέλιξης του εφέδρου, υπάρχουν ωστόσο οι ευνοημένοι. Σε όρισμένους όχι μόνο δεν ζημιώνεται η επαγγελματική τους κατάσταση αλλά αντίθετα προάγεται.

Όρισμένες ειδικότητες αναγνωρίζονται ως προϋπηρεσία (ειδικότης κηθείσα εν τώ στρατεύματι) απαραίτητη ή ευνοϊκή για τό διορισμό σε κάποιο δημόσιο οργανισμό (συνήθως ΟΤΕ, ΔΕΗ) και ή πρόσληψη σε τέτοιες θέσεις, που θεωρούνται προνομιακές, προκαθορίζεται χάρη στην ειδικότητα που αποκτά ο εφεδρος στο στρατό. Βέβαια η ξεειδίκευση στους σχετικούς τομείς είναι τόσο ανεπαρκής που καταντά εικονική και δεν αντιστοιχεί σε καμιά ουσιαστική γνώση ή εμπειρία του επαγγέλματος της τέχνης. Αλλά για την πρόσληψη σε δημόσιο οργανισμό ή στις πολιτικές υπηρεσίες των Ένόπλων Δυνάμεων (που τά τελευταία χρόνια διογκώνονται ολοένα και περισσότερο) σημασία έχουν τά τυπικά προσόντα, που όμως καταντούν ουσιαστικά και δεσπόζουν στή σχετική αγορά εργασίας. Τέτοιες ειδικότητες περιζήτητες είναι οι τηλεπικοινωνίες (άσυρματιστές, χειριστές, μηχανικοί τηλετύπων κ.λπ.). Φυσικά ή τοποθέτηση κάποιου εφέδρου σε μία από τις προνομιακές αυτές ειδικότητες προϋποθέτει «καθαρότητα» φρονημάτων, ή συμπεριφορά του γενικά να είναι σύμφωνη με τις συμβατικές κοινωνικές αξίες όπως καθορίζει ή κυρίαρχη ιδεολογία αλλά και, κυρίως, τη δραστηριότητα του γερού μέσου που θά μιλήσει ή θά ενεργήσει για λογαριασμό του εφέδρου. Μέ τον τρόπο αυτό κατασκευάζονται τελικά στον επαγγελματικό τομέα «μαγικές εικόνες». Δηλαδή δημιουργούνται

σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους εφεδρους που, ενώ όταν κατατάχτηκαν στο στρατό είχαν τά ίδια προσόντα, αποστρατευόμενοι διαφέρουν από πλευράς επαγγελματικών δυνατοτήτων και ευκαιριών κατά πολύ. Ο ένας, χάρη στην ειδικότητα που είχε στο στρατό αποκαθίσταται γρήγορα και ικανοποιητικά γιατί του αναγνωρίζεται προϋπηρεσία, ο άλλος θά βλέπει τίς πόρτες κλειστές, άνεργος, ύποπαροχολούμενος ή εργαζόμενος σε δουλειές του ποδαριού. Χαρακτηριστική είναι ή περίπτωση των εφέδρων γιατρών: Ίσσοι απ' αυτούς ευνοηθούν και υπηρετήσουν ένα χρόνο στις περιζήτητες ειδικότητες (χειρουργική, παθολογία) στο τέλος της θητείας τους θά προηγηθούν κατά τρία ή τέσσερα χρόνια στην κατάληψη κάποιας θέσης της αντίστοιχης ειδικότητας σε κρατικό νοσοκομείο, παρόλο που μαζί τέλειωσαν και Πανεπιστήμιο και στρατό.

Οι ανισότητες αυτές, που δεν είναι από τίς λιγότερο σημαντικές, έρχονται να προστεθούν σε τόσες άλλες (βλέπε π.χ. εφεδρος αξιωματικός – όπλίτης, πεζικό-ναυτικό ή αεροπορία, κέντρο-περιφέρεια, τάγμα-υπηρεσία κ.λπ.) και να δείξουν ότι ο στρατός, παρ' την θρυλούμενη ισοπολιτεία και ισονομία, στην πραγματικότητα είναι ένα μεγάλο εργοτάξιο που αναπαράγει όξυμένες τίς προηγούμενες ανισότητες και δημιουργεί νέες.

Ο ελεύθερος χρόνος, ψυχαγωγία, διασκέδαση

Ένα θέμα που αξίζει να σταθούμε είναι ο ελεύθερος χρόνος και ή διασκέδαση. (Η τελευταία, έννοια γενική και άπροσδιόριστη, στην περίπτωση του φαντάρου μόνο κατ' ευφημισμό μπορεί να αναφερθεί μία και ως πραγματικότητα είναι συνήθως άνυπαρκτη). Η διασκέδαση βέβαια θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της ζωής του ανθρώπου, ως ανάγκη που την επιβάλλουν οι συνθήκες της ζωής για την προσωρινή έστω απόδραση από την ρουτίνα της καθημερινότητας και την επαναληπτικότητα της.

Στή διάρκεια της θητείας ή διασκέδαση παίρνει διαστάσεις μύθου αφού οι συνθήκες της στρατιωτικής ζωής είναι σε πολλαπλάσιο βαθμό καταπιεστικές, μονότονες και πληκτικές σε σχέση με τή ζωή του πολίτη. Αν ως πολίτες οι άνθρωποι έχουν – φαινομενικά τουλάχιστον – τή δυνατότητα για ελεύθερη συμμετοχή σε διάφορες εκδηλώσεις από τίς όποιες αποκομίζουν πραγματική ή έστω εικαζόμενη ευχαρίστηση, τά ίδια άτομα ως στρατιώτες δεν μπορεί παρά να είναι βουβοί δέκτες μιās δοτής διασκέδασης, άλλοτριωτικής και αποχωνωτικής, που αφήνει έντονα τά ίχνη της αποστερήσης και του άνικανοποίητου. Οι διαφορές είναι τόσο μεγάλες που θά μπορούσαμε να μιλήσουμε για «διασκέδαση των πολιτών» και «διασκέδαση των στρατιωτών» όχι τόσο γιατί οι μορφές είναι πολύ διαφορετικές αλλά γιατί ο τρόπος συμμετοχής και ή αποκομιζόμενη απόλαυση στις δύο περιπτώσεις διαφέρουν ριζικά.

Τά στοιχεία λοιπόν εκείνα που θά μπορούσαν να δώσουν νόημα στον ελεύθερο χρόνο μέσα στις μονάδες στην καλύτερη περίπτωση είναι πενιχρά και συνηθέστατα άνυπαρκτα. Η λέσχη – τό περιβόητο Κ.Ψ.Μ. – ως χώρος συγκέντρωσης και ψυχαγωγίας των εφέδρων χρησιμοποιείται κυρίως για προπαγανδιστικές-διαφωτιστικές διαλέξεις και ψευτοθητικές αναλύσεις του Εθαγγελίου της Κυριακής. Υποτίθεται ότι ο χώρος αυτός έρχεται να αντικαταστήσει,

μέσα στη μονάδα, τό καφενείο-στέκι. Ἄλλὰ τό καφε-
νείο εἶναι χώρος προσφοράς καί ζήτησης ἐργασίας
(ιδίως στό ἐργατικά ἢ ἀγροτικά περιβάλλοντα), χώ-
ρος συνεύρεσης, γνωριμιάς καί ἐπικοινωνίας τῶν
ἀνθρώπων, χώρος διασκέδασης, πολιτικῆς ἐπικωινω-
νίας, κοινωνικῆς κριτικῆς, ἀκόμη καί διαμόρφωσης
πολιτικῶν ρευμάτων, ἰδεολογιῶν καί συμπεριφορῶν.
Εἶναι αὐτονόητο ὅτι αὐτά τά χαρακτηριστικά, πού μέ
τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο συγκεντρῶναι τό ὅποιοδή-
ποτε καφενείο τῆς χώρας, εἶναι ἀδύνατο νά τά συναν-
τήσῃ κανεῖς στό ὁποιοδήποτε Κ.Ψ.Μ. τοῦ ὁποιουδή-
ποτε στρατώνα. Ἄλλωστε ἕνα ζωντανό Κέντρο Ψυ-
χαγωγίας Μονάδος, πού θά ξεκούραζε ψυχικά τόν
ἐφεδρῶ, θά τόν ἐφερνε κοντά στό διπλανό του, θά
ἀπάμβλωνε τίς ἐντάσεις τῆς ἡμέρας, θά λειτουργοῦσε
ὡς χώρος ἐνημέρωσης καί ἐπαφῆς μέ τήν ἔξω ἀπό τό
στρατώνη ζωή, ἴσως θά μποροῦσε νά ἀποτελέσει ἕνα
πάρη πολύ κακό προηγούμενο γιά ὀλόκληρη τή δομή
τοῦ στρατοῦ καί τήν τυφλά πειθαρχημένη διαδίσωση
πού αὐτός ἐπιβάλλει.

Ἄς ρίξουμε ὁμως μιά ματιά στό Κ.Ψ.Μ.: εἶναι
ἐφοδιασμένο μέ κάποια τηλεόραση, ὅπου τό κανάλι
τῆς YENEΔ ἐκπέμπει ἀσταμάτητα Λούνα Πάρκ,
Ντάλας κ.ο.κ. Ὁ κινηματογράφος, στίς ἐλάχιστες
περιπτώσεις πού ὑπάρχει τέτοιο εἶδος, εἶναι πραγμα-
τικά ἕνα θλιβερό προνόμιο ἐξαιτίας τοῦ ἄθλιου ἐπι-
πέδου καί τοῦ εἶδους τῶν ταινιῶν πού προβάλλονται.
Γιά ἀναγνωστήρια, βιβλιοθήκες κ.λπ. καλύτερα νά μή
γίνεται κανένας λόγος μιά καί ὑπάρχουν ἐλάχιστες
ἐξαιρέσεις, ἀλλά καί ὅταν ὑπάρχουν αὐτοί οἱ σπάνιοι
χώροι μελέτης συνήθως εἶναι ἐφοδιασμένοι μέ ἔντυπα
καί διβλία μιλιταριστικά (γυμνάσια, τά νέα ὄπλα
κοσπ.), ἠθικοπλαστικά, ἐκδόσεις χριστιανικῶν ὀργα-
νώσεων καί τό πολύ πολύ τίποτε ξεφτισμένα ρομάν-
τσα.

Μέ αὐτά τά δεδομένα τῆς ψυχαγωγίας μέσα στό
στρατό ἢ μόνη δυνατότητα τοῦ φαντάρου νά βρεθεῖ
μέ τούς συναδέλφους του, νά ξεδώσει λίγο ἀπό τή
μανία τῆς ἀγγραφείας, τή μονοτονία τῆς σκοπιᾶς, τοῦ
προσκλητηρίου καί τῶν ἀσκήσεων ἀπομένει ἡ ὀλι-
γώρη ἔξοδος ἢ ὁ παράδεισος τῆς ἀδειας. Ἄλλὰ αὐ-
τές οἱ λίγες ὥρες θά περάσουν κάτω ἀπό τό βλοσυρό
δλέμμα τῆς Στρατονομίας γιὰτί ὁ ἀτεγκτος κανονι-
σμός παρακολουθεῖ καί ἔξω ἀπό τό στρατώνη, ὅπου
θά προστεθοῦν καί ἄλλοι γραφοί καί ἀγραφοὶ περι-
ορισμοί γιά νά διασφαλίζουν τήν «εὐπρέπεια», καί
τήν «εὐγένεια», τῆς συμπεριφορᾶς. Ἔτσι τά ἀτέρμονα
σουλάτσα τῶν φαντάρων στούς λασπωμένους δρό-
μους τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων τήν ὥρα τῆς «βόλτας»
μέ κάποιες στάσεις στούς κινηματογράφους, τίς λαϊ-
κές ταβέρνες ἢ τίς εὐρωπαϊζουσες «καφετέριες», θά
γίνουν τά ὑποκατάστατα τῆς ψυχαγωγίας καί τῆς
διασκέδασης γιά νά σπάσει κάπως ἡ μοναξιά καί ἡ
ἀπομόνωση. Δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά εἰπωθεῖ ὅτι
αὐτή ἡ ἀπόπειρα φυγῆς ἀπό τό κλίμα τοῦ στρατώνα
εἶναι μιά «αὐταπάτη» λιποταξίας πού κάτω ἀπό τήν
ἐπήρεια τῆς ρεοσίνας θά δώσει τήν ψευδαίσθηση τῆς
προσωρινῆς ἀπελευθέρωσης. Τελικά ἡ αἴσθηση αὐτή
καταντᾶ πίκρα καί ἀποστέρηση ἀφοῦ ὁ φαντάρος,
μὴν ἔχοντας τή δυνατότητα γιά μίαν αὐθόρμητη δια-
σκέδαση καί αὐθῦπαρκτη παρουσία, θά γίνει ὁ σιω-
πηλός δέκτης τοῦ μισόκιλου πού θά κεράσει ἡ ἀπέ-
ναντι παρῆα, τό ἀντικείμενο τοῦ γενικοῦ οἴκτου.

Σάν ἐπίλογος

Τό κείμενο αὐτό, πού πρωτοσχεδιάστηκε ὅταν ἀκόμη

ὑπηρετοῦσαμε καί ὀλοκληρώθηκε πρὶν ἀρκετοῦς μῆ-
νες, δέν θέλει, οὔτε θά μποροῦσε ἄλλωστε, νά εἶναι ἡ
ἐμπειριστατωμένη ἐπιστημονική ἀνάλυση τῆς στρα-
τιωτικῆς μικροκοινωνίας, οὔτε, ὁμως, ἀπλῶς οἱ
προσωπικές καί καθόλου πρωτότυπες μαρτυρίες μας
γιά τά θάσανα τοῦ στρατοῦ. Ἐξάλλου ἔχει τόσα κενά
πού κάθε ἄλλο παρᾶ θά ἔπρεπε νά διαβαστεῖ σάν μιά
πραγματεία περὶ «στρατιωτικῆς ζωῆς ἐν Ἑλλάδι».
Ἐπὶ αὐτῶν ἄλλα τεράστια προβλήματα πού οὔτε κἀν
θίξαμε: ὁ στρατιωτικός κανονισμός, ὁ στρατός ὡς οἰ-
κονομικός μηχανισμός, ἡ παραγωγικὴ (γιὰτί ὑπάρχει
καί τέτοια πλευρά) ἀλλά δωρεάν προσφερόμενη ἐρ-
γασία, ἡ σχέση τῶν κατοίκων (εἰδικά στίς περιοχῆς
πού ἔχουν πολύ στρατό) μέ τούς φαντάρους, τά στρα-
τιωτικά κρατητήρια καί νοσηλευτήρια, οἱ σχολές, τά
πολιτικά δικαιώματα τοῦ φαντάρου, ἡ ἐκπαίδευση, ἡ
ζωή στό εἰδικά σώματα, ἡ ἀπεργοσπαστικὴ λειτουρ-
γία τοῦ στρατοῦ κ.λπ., ἀπειρα θέματα πού συνήθως
καλύπτονται ἀπό μίαν ἐνοχη σιωπὴ λές καί οἱ μόνες
σωστῆς λύσεις εἶναι αὐτές πού ἔχουν ὡς τώρα δοθεῖ ἢ
ὅτι αὐτά τά προβλήματα δέν ἀφοροῦν ἀνθρώπους.

Πρόθεσή μας δέν ἦταν νά καταγγείλουμε καί ἐπο-
μένως νά προστεθοῦμε στή λίστα ἐκείνων πού κραυ-
γάζουν γιά «χουντικά κατάλοιπα» καί «ἀντιδημο-
κρατικές συμπεριφορές». Ἐπιαναλαμβάνουμε ὅτι ἐπι-
διώξαμε νά ἐπισημάνουμε μερικές πλευρῆς τῆς ζωῆς
στό στρατό, νά περιγράψουμε κάπως αὐτό τό πλάσμα
πού λέγεται φαντάρος στό ὅποιο, λέγεται, ἔχει ἐναπο-
τεθεῖ ἡ ἀσφάλεια τῆς πατρίδας ἀλλά πού φαίνεται ὅτι
συγκεντρῶναι μόνο τόν οἴκτο τῆς κοινωνίας καί τήν
καταπίεση τῆς ὑπηρεσίας, πιστεύοντας ὅτι οἱ παρα-
τηρήσεις μας ἀναφέρονται, δυστυχῶς, σέ γενικευμέ-
νες καί παγιωμένες καταστάσεις, ἰδεολογίες, νοοτρο-
πίες καί συμπεριφορές. Τό εἶδος τῆς ζωῆς τοῦ στρα-
τευμένου ἐφεδρῶν στρατιώτη, ναυτῆ ἢ ἀεροπόρου εἶ-
ναι ἕνα ἀπό τά οὐσιαστικότερα προβλήματα τοῦ
στρατοῦ καί τῆς κοινωνίας. Προβλήματα πού, ὅπως
δὲν, ἐπιδέχονται λύσεις καί ἀλλαγές.

ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΑ 1837:

Μιά άλλη έκδοχή για την Ίονια Ύακαδημία

του Σπύρου Ι. Ύαδραχά

Τό κείμενο αυτό είναι απόσπασμα μίας εισαγωγής πού προτάσσεται στην έκδοση της Ύστορίας της Ύονιας Ύακαδημίας, ενός ανέκδοτου έργου του Γεωργίου Τυπάλδου-Ύακωβάτου πού κυκλοφορεί σύντομα, μέ τή φροντίδα του ύποφαινόμενου, από τίς εκδόσεις «Έρμής». Ό άναγνώστης δέ θά βρει στό δημοσίευμα αυτό τά βιογραφικά του Γεωργίου Τυπάλδου· παραπέμπεται στίς οικείες σελίδες από τά Κεφαλληνιακά σήμμικτα, Α΄, του Ύηλία Τσιτσέλη, πού καταχωρίζονται άλλωστε σε ένα από τά παραρτήματα της άναγγελόμενης έκδοσης. Ό τίτλος «Ρωμαίοι καί Έλληνες» είναι της προδημοσίευσης· επιχειρεί νά συνοψίσει τήν ιδεολογική διάσταση του κειμένου του Τυπάλδου. Ύπό τήν παρούσα προδημοσίευση, για λόγους έξοικονόμησης χώρου, παραλείφθηκαν όλες οι παραπομπές.

Τόν Γεώργιο Τυπάλδο-Ύακωβάτο τόν ξέρουμε από τίς λίγο-πολύ περιεργές εμφανίσεις του στό ελληνικό κοινοβούλιο, από τίς ούτοπικές ιδέες πού διατύπωνε στίς μαχητικές του άγορεύσεις, από τά τοπικά ή γενικότερα του πολιτικά πάθη· αντίθετος στό κυριαρχικό ρεύμα της εποχής του, στον ελληνοκεντρικό εθνισμό, συνταντισμένος πολιτικά μέ τό Βούλγαρη, πολέμιος του αυτοκέφαλου της εκκλησίας, της άφομοίωσης της Έπτανήσου, των άπελευθερωτικών κινήματων στην Κρήτη καί στην Ύπειροθεσσαλία, πάνω από όλα πολέμιος του πανσλαβισμού, εύκολα επέτρεπε στό σατιριστή του νά γελοιοποιήσει μία ιδεολογία, της όποιας άλλωστε δέν ήταν ό αποκλειστικός φορέας, πού φαίνεται ότι είχε ριζώσει μέσα του από τά έφηβικά του κιόλας χρόνια:

*Ύδου δέ τί θά πρεσβεύεις,
τήν πατρίδα νά δουλεύεις!*

*Κάτω ό πόλεμος κ' ή Κρήτη
ζήτω άκρα ήσυχία
γιούχα του Βαλαωρίτη
ή πολεμορητορεία.*

*Ζήτω ζήτω ή ήσυχία
ζήτω ζήτω ή Τουρκία
ζήτω ζήτω ό Σουλτάνος
της Ευρώπης μεγιστάνος.*

*Αύται θά είν' αί άρχαί σου
τάς όποίας θά κηρύξεις!
όταν εις τόν μιναρέ σου
θ' άναβείς νά άγκαριζεις.*

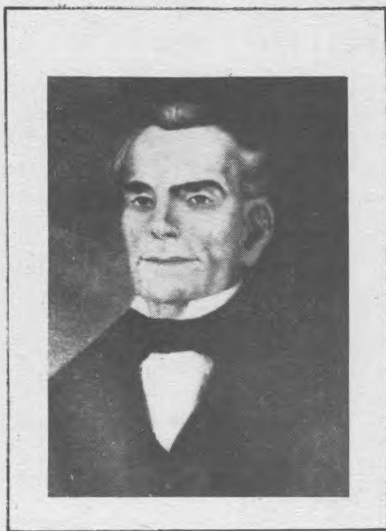
*Γιά νά υπάγουν στή δουλειά τους
όσοι επιάσαν τό τουφέκι
νά κοιτάζουν τά παιδιά τους
καί νά τρώγουνε μπουρέκι.*

*Τών ομογενών αί λίρες
τήν Έλλάδα τήν κοιμίζουν
ένώ όταν έχει ψείρες
κάθε βράδυ τήν ξυπνίζουν.*

Αυτά δημοσιεύονται στά 1869 καί προσγράφονται στον Άριστοτέλη Βαλαωρίτη. Στα 1883 ό Βλάσης Γαβριηλίδης θά δώσει τήν πραγματική της διάσταση σ' αυτή τήν ιδεολογία, της όποιας τίς καταβολές θά άνιχνεύσουμε στό σημείωμα αυτό:

*«Ποία ήτο ή ιερά μανία του Γεωργαντάρα;
Πόλεμος κατά του αυτοκέφαλου της Έκκλησίας.
Ύθλελε λοιπόν έν τώ ζητήματι τούτω ούχι
τήν άφομοίωσιν της Έπτανήσου προς τήν Έλλάδα,
άλλά τήν άφομοίωσιν της Έλλάδος προς
τήν Έπτανήσον, ήτις υπέκειτο εις τό Οικουμενικόν
Πατριαρχείον. Ποία ήτο ή κεντρική ιδέα*

Για τήν εικονογράφηση χρησιμοποιήθηκε τό 'Αρχεῖο Νεοελληνικῆς Προσωπογραφίας τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν ΕΙΕ.

Γεώργιος Τυπάλδος-Ἰακωβάτος

Τά ερείπια τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας (φωτ. 1967)

ἡ ἐμπνέουσα τόν Ἰακωβάτον ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι, ὄν μετὰ σφοδρότητος, μετὰ πάθους, μετὰ φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ἀνέλαβεν ἐν τῇ ἐνθουσιανῇ; Τίς ἦν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου; Πρέπει νά τόν ὑποθέσωμεν ἀπλοῦν φανατικόν ρασοφόρον τόν ἐλευθερόφρονα Ἰακωβάτον, τόν ταφέντια ἀνευ ἱερέων, ἀνευ ψαλμωδιῶν, ἀνευ ἐξαπτερυγῶν, μηδέν ἕτερον κατά νοῦν ἔχοντα ἐν τῷδε τῷ ἀγῶνι ἢ τήν τήρησιν τῶν ἱεραρχικῶν τύπων; Ὁ ρήτωρ ἐνεφορεῖτο ὑπό τῆς μεγάλης ιδέας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καί δέν εὔρισκεν ἄλλον μοχλόν τόσο ισχυρόν ἵνα κινήσῃ τοσοῦτω κολοσσαῖον πολιτικόν σχῆμα, εἰμὴ τόν μοχλόν τῆς θρησκείας. Ἄλλην ὑπεροχήν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς δέν εὔρισκε παρά τήν θρησκευτικήν. Ἡ ἑλληνική ἐπανάστασις ἦτο ἐπανάστασις θρησκευτική· αὐτή ἐδημιούργησε τήν Ἑλλάδα· καί ὁ Ἰακωβάτος πρὸς αὐξήσιν τῆς Ἑλλάδος ἄλλην ὀνειροπόλοι ἐπανάστασιν, καί αὐτήν ὁμως χριστιανικήν. Τοιαύτην δέ σημασίαν ἐπαναστατικὴν θά εἶχεν ἡ κατάργησις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐκκλησίας. Εἶχε τότε ἀρχίσει ὁ πανσλαβισμὸς ἐργαζόμενος, καί ὁ δευδερκέστερος ὄλων τῶν Ἑλλήνων πολιτενομένων, ὁ Ἰακωβάτος, συνορῶν τόν πόλεμον ὄν θά ἀνελάμβανεν ἡ Ρωσία κατὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἐθνολογικῆς κινήσεως, ἐξήτει νά ὑπονομεύσῃ

τήν πανσλαβιστικὴν αὐτὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς διὰ μέσου τῆς Ἑλλάδος ἐνισχύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου».

Οἱ ἀναφορές τοῦ Γαβριηλίδη γίνονται στὴν ἀγόρευση τοῦ Ἰακωβάτου στὴ συνεδρίαση τοῦ κοινοβουλίου τῆς 22ης Ἰουλίου 1864· ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά μεταφέρουμε κι ἀπ' αὐτὴ ἓνα μικρὸ παράθεμα πού ἀφορᾷ ἀκριβῶς τὴ θρησκεία ὡς μοναδικὸ συστατικὸ τοῦ ἰδεατοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους:

«Μόνον στοιχεῖον τοῦ ἐθνισμοῦ εἶναι ἡ θρησκεία, ἀφαιρουμένου τοῦ ὁποῖου δέν ὑπάρχει πλέον ἔθνος, δέν ὑπάρχει πλέον γένος, δέν ὑπάρχει πλέον δεσμός, δέν ὑπάρχει πλέον οὐδέν διὰ τὴν Ἑλλάδα· καί εἰάν, ὃ μὴ γένοιτο, χριστιανοί, ἤθελεν ἀφαιρεθῆ ὁ χαρακτήρ τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν ἐθνότητα τῶν Ἑλλήνων, ἄλλο δέν βλέπω εἰμὴ Φράγκους, εἰμὴ Ἀλβανούς, εἰμὴ Βλάχους, εἰμὴ Ἀθιγγάνους καί Γύφτους, ὄχι ποτέ Ἑλληνας. Τοιαύτης οὐσίας, τοιοῦτον ἀποτελέσματος εἶναι ὁ χαρακτήρ, τόν ὁποῖον ἡ θρησκεία ἐχάραξεν εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους! Ἐν τίνι λόγῳ ἐγένετο ἡ ἐπανάστασις τό 21; Ἐν τίνι λόγῳ ἐχύθησαν ποταμοὶ αἱμάτων; Ἐν τίνι λόγῳ κατεστράφη ἡ Ἑλλάς; Ἐν τίνι λόγῳ ἐπανεστάτησαν καί τὰ μέρη ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οὐδέν κοινόν ἐνθολογι-

κόν έχουν μετά της Ἑλλάδος; Καί οἱ Σέρβοι, καί οἱ Βλάχοι καί οἱ Μολδαβοί, καί τό Μαυροβούνιο, καί ἡ Ἀσία, καί ἡ Αἴγυπτος καί ὅπου προσκυνεῖται ὀρθοδόξως ὁ Σωτήρ ἡμῶν ὁ Χριστός; Ὅχι βεβαίως διά καταγωγῆν, ὄχι δι' ἄλλον λόγον; ἀλλά μόνον διά τήν διατήρησιν τῆς συνειδήσεως, ἀλλά μόνον καί μόνον διά τήν θρησκείαν, διά τήν Ἐκκλησίαν (...) καί τοιαύτης οὔσης τῆς θρησκείας τολμῶμεν ἡμεῖς νά φέρωμεν τήν παραμικράν μεταβολήν, ὥστε ἀπό μεταβολῆς εἰς μεταβολήν νά εὐρεθῶμεν μεμονωμένοι ἀπό ὄλον τό κυρίως Ἑλληνικόν ἔθνος καί ἀπό ὄλους τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανοίς, καί εἶθε, εἶθε νά ἦτο ἐλευθερωμένον ὄλον τό ἑλληνικόν τήν καταγωγῆν γένος, διότι τότε ἤθελον εἰπεῖ εἰς τοὺς ἐθνικούς ὅτι τό ἔθνος ἐλευθερώθη, τί ἔχομεν ἡμεῖς νά κάμωμεν μέ ἄλλην ἐθνότητα ἄλλης γλώσσης, ἄλλης καταγωγῆς, ἄλλον μέλλοντος; νά περιορισθῶμεν εἰς τήν κυρίως ἐκ καταγωγῆς ἐθνότητά μας. Ἀλλά δύναται Ἑλλην καί πληροξούσιος ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει νά εἴπῃ ποτέ ὅτι τό Ἑλληνικόν ἔθνος ἀπλευθερώθη; Δέν εἴμεθα τό τέταρτον, ἵνα μή εἴπω τό δέκατον τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, καί ἐάν θέλετε ἀπό μεταβολῆς εἰς μεταβολήν νά ἀπομονώσητε τήν Ἑλλάδα, παραιτεῖτε καί μέλλον, παραιτεῖτε καί ἔθνος, παραιτεῖτε καί γένος, καί ἄλλο δέν θά μείνωμεν εἰμὴ ὀλίγοι, ἐνασχολούμενοι περὶ τήν κοιλίαν καί τὰ ὑπὸ τήν κοιλίαν».

Ἀπό τὰ παραθέματα αὐτά ἄς συγκρατήσουμε τό βασικό πυρῆνα μιᾶς ἰδεολογίας πού θά τή χαρακτηρίζε κανεῖς ὡς παραδοσιακή, ὡς ἰδεολογία τοῦ γένους: τήν ἀναφορά στήν ἐνοποιητική λειτουργία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας καί, συνακόλουθα, στήν ἐκτατική σημερινή τῆς ἐννοίας γένος, ἡ ὁποία, στή συνείδηση τοῦ Ἰακωβάτου, ἀποτελεῖ μιά δυνατολογική ὁμοσημία μέ τήν ἐννοία τοῦ ἔθνους, ἐφόσον αὐτό τό τελευταῖο ὡς ἱστορικό προῖον προσδιοριστεῖ ἀποκλειστικά ἀπό ἓνα ἀπό τὰ τρία χαρακτηριστικά τὰ ὁποία ἐπιστρέψατε ὁ νεοελληνικός ἐθνισμός στήν ἀγωνιώδη του προσπάθεια νά διατυπώσῃ τή θεωρία μιᾶς πραγματικότητας πού ὑπῆρχε de facto: τό ὁμόθηρσο. Μιά θεωρία περισσότερο ἐπιλεκτική παρά ἐνιαία, ὑποταγμένη στίς ἀνάγκες τῆς ἱστορικής ἐμπειρίας καί σέ ἀδυναμία νά διασώσῃ σέ κάθε περίπτωση τὰ τρία τῆς σκέλης: κοινή καταγωγή, κοινή γλώσσα, κοινή θρησκεία.

Αὕτη ἡ ἀναφορά στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησία στήν οἰκουμένη τῆς διάστασης, ἀναφορά τῆς ὁποίας θά μπορούσε κανεῖς νά παρουσιάσει ἀπό τώρα τὰ ἀδιέξοδα, τὰ ἀδιέξοδα τελικά τῆς πάγιας ἰδεολογίας τοῦ τουρκοκρατούμενου γένους, θά μᾶς δώσει ἓνα ἀπό τὰ κύρια κλειδιά γιά τήν ἐρμηνεῖα τοῦ κειμένου πού παρουσιάζουμε ἐδῶ, τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας» τοῦ Γεωργίου Τυπάλδου-Ἰακωβάτου, γνωστοῦ ὡς Γεωργαντάρα.

Στά 1837 ὁ Ἰακωβάτος ἔχει τελειώσει τό γράψιμο ἐνός πολυσέλιδου κειμένου μέ τόν τίτλο Ἱστορία τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας· πρόθεσή του ἦταν νά τό φέρεῖ στή δημοσιότητα, ἀφοῦ προηγούμενα ἔκανε κάποιες προσθήκες ἢ δελτιώσεις: πρόκειται δηλαδή γιά μιά συνειδητή μαρτυρία πού, παρακάτω, θά προσπαθήσουμε νά δεῖξουμε τήν ἐμβέλειά τῆς· πρωτότερα ὁμως εἶναι ἀπαραίτητες κάποιες ἄλλες πληροφορίες σχετικές μέ τό ἔργο αὐτό.

Παρά τή βούληση τοῦ συγγραφέα, ἡ Ἱστορία τῆς

Ἰονίας Ἀκαδημίας ἔμεινε ἀνέκδοτη. Δεύτερες, φρονιμότερες καί εὐνόητες σκέψεις τόν ἔκαναν ἀρχικά, ἴσως, νά ἀναβάλῃ τήν ἔκδοσή καί τελικά νά μή τήν πραγματοποιήσῃ ποτέ. Τό χειρόγραφο, ἀνυπόγραφο, ἔμεινε ἀνάμεσα σ' ἄλλα χαρτιά τῶν Ἰακωβάτων στό σπιτικό τους, στό Ληξούρι.

Βούληση τοῦ συγγραφέα: δηλώνεται ρητά στό τέλος τοῦ ἔργου· φρονιμότερες σκέψεις: εἶχε προλάβῃ κιάλας ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, ὁ μέγας ἀδελφός, νά ἀποτρέψῃ τή δημοσίευσή τήν ἴδια κιάλας χρονιά – «στοχάζομαι ὅτι θέλεις φυλάξῃ ἄλλον καί ἄλλον καιρόν νά τό τυπώσῃς καί ὁ καιρός βέβαια δέν θέλει λείψῃ». Ὁ καιρός βέβαια ἔλειψε, χωρίς ὡστόσο γι' αὐτό νά λείψῃ ἀπό τόν Ἰακωβάτο τό πολεμικό ἐκεῖνο πνεῦμα πού δίνει ζωή σέ κάθε φράση τοῦ κειμένου αὐτοῦ.

Καθώς ὁ τίτλος τοῦ δείχνει, ἀντικείμενο τοῦ ἔργου εἶναι ἡ Ἰονία Ἀκαδημία, τό πρῶτο ἑλληνικό πανεπιστήμιο, ἀπό τήν ἰδρυσή του (προσεταιμασία στά 1820, ἔναρξη τῆς λειτουργίας του, 1824) ὡς τά 1837· ἡ προσωπική μαρτυρία τοῦ Ἰακωβάτου ἀνήκει στά χρόνια 1827-1837 – γιά τὰ προηγούμενα, ὅ,τι ἄκουσε ἀπό ἄλλους ἢ διάβασε:

«Σ' ὄ,τι ἔτρεξ' ἔως στά εἰκοσιεφτά, ἔλαβε πληροφορίες καί ἀπόδειξες σ' ὄ,τ' εἶπ' ἐκεῖνος πού ἔγραψε ἀπό τοὺς φίλους του, ἀπό τές ἐφημερίδες καί ἀπό τὰ ὑπομνήματα πού μένοννε. Ἀπό τὰ εἰκοσιεφτά καί κάτω, ὡς τὰ τριάντα εφτά, 11 Μαρτίου Ε.Ν., εἶδε καί ἄκουσε μέ τὰ μάτια του καί μέ τ' αὐτιά του σά μαθητῆς καί παρατηρητῆς. Τοὺς μέν ὕστερους χρόνους ἔγραφε τό πρῶμα ἀπάνον πού ἐσυνέβαινε· τοὺς δέ προηγουμένους, τόν ἐχρησίμευσε τό θυμητικό του, οἱ φίλοι του, οἱ σημειώσες του, τὰ σωζόμενα ὑπομνήματα». [...]

[...] Ἐχομε λοιπόν νά κάνουμε μέ συνείδηση ἱστορική πού θέλει νά ἐκφραστῆ μέ τό ὠραῖο· παραπέρα, ἔχομε νά κάνουμε μέ μιά συνείδηση φορτισμένη ἀπό μιά ἰδεολογία πού βρίσκεται σέ ἀμεση διαπλοκή μέ τό ἀντικείμενο τῆς ἀναφορᾶς τῆς. Ἀρχίζοντας αὐτό τό σημείωμα προσπαθήσαμε νά δεῖξουμε τήν οὐσία τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, ὅπως ἐκφράστηκε στά 1864, δηλαδή σέ μιά στιγμή εὐφορίας ἀλλά καί δραματικῶν προβλημάτων γιά τήν Ἑπτάνησο: εὐφορία γιά τήν Ἐνωσή, προβλήματα γιά τό θέμα τῆς ἀφομοίωσης πού, γιά τή συνείδηση τοῦ Ἰακωβάτου, ἔπαιρνε διαστάσεις τέτοιες ὥστε νά ἀγκαλιάζει ὄλο τό ζήτημα τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς· τί ὑπάρχει ἀπό τήν ἰδεολογία αὐτή στό νεανικό γραφτό πού σχολιάζουμε;

Καί πρῶτα οἱ ἀναφορές μέσα ἀπό τίς ὁποῖες ἐκφράζεται αὕτη ἡ οἰκουμένη τύπου ἰδεολογία: ξενοκρατία στήν Ἑπτάνησο, ἐθνικές διεκδικήσεις στό πολιτικό καί πολιτισμικό ἐπίπεδο, θρησκευτικές προπαγάνδες· εἰδικότερα ὡς πρὸς τή μερικότερη ἀναφορά, τό ἰονικό πανεπιστήμιο, προσανατολισμός στήν κλασική ἀρχαιότητα, κοραϊσμός, τυπολατρικὸ χαρακτήρα κατάφαση ἀπέναντι στίς ἀνθρωπιστικές σπουδές – τουλάχιστο γιά τήν ἀντίληψη τοῦ συγγραφέα μας. Ὑστερα οἱ τρόποι πρόσδοσης στό ὠραῖο: ἡ γλώσσα, ἡ «ρωμαίικη» φυσικά, ὁ ἀντίποδας τῆς γλώσσας μέ τήν ὁποία βεβαιώνεται ὄχι μόνο ἡ ἰδεολογία τοῦ ἰονικοῦ πανεπιστημίου, ἀλλά τό ἴδιο τό μεγάλο κίνημα ἀπ' ὅπου βγαίνουν οἱ σημαντικότεροι ἐκπρόσωποί του· δέν πρόκειται γιά τήν ἀρχαῖουσα, ἀλλά γιά τή γλώσσα τῶν διαφωτιστῶν – γιά τόν κο-

ραϊσμό. Ἀπό κοντά ἡ κατασκευαστική συνείδηση: «πίασε τό ὕφος – γράφει κάπου – (...) νά γένη ὠραία ἱστορία»· συνείδηση πού φανερώνεται στίς δευτερες φροντίδες τοῦ Ἰακωβάτου πάνω στό γραφτό του, μέ τίς ὁποῖες ἀναζητιέται, δίπλα στίς νοηματικές διασαφηνίσεις, ἡ καλύτερη ἔκφραση κι ὁ κυριασμός τῆς φράσης πού ἀντιστοιχεῖ στίς καλλιλογικές του ἐπιλογές. Στήν ἴδια γραμμή, ἡ βούληση νά πάρουν τά πρόσωπα τῆς ἱστορίας κάποια χαρακτηριστικά, πέρα ἀπό ὅσα βγαίνουν ἀπό τήν ἔκθεση τῶν ἀντιλήψεων πού πρόκειται γιά τήν ἀναζήτηση καί τήν πραγματοποίηση μιᾶς γραφῆς δημιουργικῆς, γεμάτης ὀπτικές παραστάσεις πού πάνε νά δώσουν μορφή σέ ψυχογραφικοῦ τύπου διερευνήσεις – «μέ μάτια σάν ψαριου καί σάν παντοτινά σκιασμένα καί μ' ἕνα κρανίον πιτακωμένο σά γάτα, ἄσχημες εἰκόνες τῆς ψυχῆς του», θά πει γιά ἕνα ἀπό τά πρόσωπα τοῦ δράματος. Οἱ καταβολές του δέ βρίσκονται στόν Ἀσώπιον· βρίσκονται στό Σολωμό.

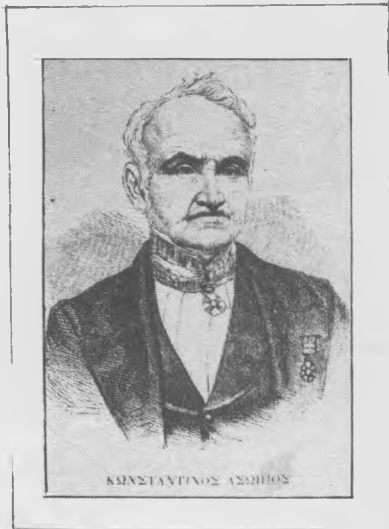
Ὁ Ἰακωβάτος ἀρχίζει τή διήγησή του προτάσσοντας ἕναν ἀφορισμό: «τίποτε δέ γένηται χωρίς ἔθνος». Σέ μιᾶ δευτέρη φροντίδα τοῦ κειμένου του θά ἀντικαταστήσει τούς ὅρους Ἑλλάδα καί Ἕλληνας μέ τούς ὅρους Ρωμιοσύνη καί Ρωμαῖοι καί τόν ὄρο ἔθνος, σχεδόν παντοῦ, μέ τόν ὄρο γένος: ἐπιπρόσθετα τεκμήρια, ἂν χρειάζονταν, πού δείχνουν τήν ταλάντωση ἀνάμεσα στό παραδοσιακό σχῆμα τοῦ γένους καί τῆς ἐθνικῆς ἑλληνοκεντρικῆς ἰδεολογίας. Γιά τόν ἔφηβο Ἰακωβάτο οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες κατεβαίνουν ἀπό τούς ἀρχαίους περνώντας ἀπό τούς βυζαντινούς: οἱ πρώτοι «μᾶς ἀφήκανε τ' ὄνομά τους καί τή φήμη τους στά παραμύθια μας». Οἱ αὐτοκράτορες τῶν δευτέρων «μᾶς ἀφήκανε τή μεγαλειότητά τους στά συναξάρια μας» – καί προσθέτει: «ἀγκαλά καί μέ περισσότερη ἀφέλεια». Τί ἀκριδῶς ἦταν τό γένος τῶν Ρωμαίων; Ὅχι δέβαια ἡ Ἑλλάδα: «ἐλάμπανε τόν παλαιόν καιρό Ἕλληνες, Ἑλλάδα ὅμως ποτέ· καί ἀπάνου πού ἔταν ἡ ὠρα τῆς νά λάμπει μέ τά νέα ἔθνη σάν ἔθνος, εὐρέθηκε σέ τέτοια κατάσταση ἀπό τήν τυραννία, πού μήτε εἶχε δύναμη καί τρόπο νά κινήσει, μήτε αἰσθάνθηκε τή μεταβολή τοῦ ἐπίλοιπον κόσμου». Τό γένος εἶναι ἡ ἱστορική πραγματικότητα πού γεννιέται μέ τή δουλειά, ἐδραιώνεται στήν κοινή γλώσσα, στήν κοινή θρησκεία, στά κοινά ἤθη καί συντηρεῖται ἀπό τή «φυσική προνόηση καί ἐπιθυμία τῆς ἀπελευθέρωσης»· αὐτή εἶναι ἡ Ἑλλάδα τοῦ γένους, «νέο ἔθνος πλέον ἐξαπλωμένο ἀπό τό παλαιό, τό ὁποῖο ὑπάρχοντας μέ τό νοῦ ἐπολέμαε μέ κάθε μέσο νά ὑπάρξει καί μέ τήν ἀλήθεια». Εἶμαστε μακριά ἀπό τή δραματική σαφήνεια τῶν λόγων του στό 1864, ἐπάνω ὅμως στήν ἀφειρητία τους: τή «φυσική προνόηση» γιά τήν ἐλευθερία του «δέ γνωρίζει ἀπό τούς Ἕλληνες τούς πατέρες τους (...) ἢ ἀπό τούς βυζαντινούς αὐτοκράτορες»· τό γένος εἶναι μιᾶ καινούρια ἱστορική κατηγορία, «ἕνα αἶσθημα νέο, χωρίς παράδειγμα προηγήρα του· ὥστε ὁποῖος δέν καταλαβαίνει τήν ἰδέα τοῦ λόγου 'τό γένος' πρέπει νά μὴν εἶναι Ρωμαῖος».

Ἱστορική λοιπόν συνέχεια πού τή σημαδεύει μιᾶ διαφοροποιητική τομή: οἱ «περίστασες» τῆς ὑποδούλωσης μέσα στίς ὁποῖες ἡ καιρία ἀναφορά ἦταν ἡ θρησκεία, αὐτή πού «ἐλευθέρωσε τό γένος», πού «θά διαδώσει τές ἐπιστήμες, καθώς ἀπό καιρό ἀρχίησε». Παρά τήν ἐπίκληση τῆς γλώσσας καί τῶν κοινῶν ἐθίμων, τά ὁποῖα ἄλλωστε διασώζονται κάτω ἀπό τό ἀποκλειστικό στέγαστορο τῆς θρησκείας, στήν οὐσία εἶναι ὁ νοῦς κιόλας ὁ δρόμος γιά τό μονοσήμαντο ὄρισμό τοῦ ἔθνους.

«Νέο ἔθνος πλέον ἐξαπλωμένο ἀπό τό παλαιό» μέ

κέντρο τήν Πόλη, περιμένει τό ξανθό γένος· μόνο πού τοῦτο, κιόλας ὅταν γράφει ὁ ἔφηβος Ἰακωβάτος, δέν εἶναι ὁ μόσκοβος – «ὁ θεός νά δώσει (...) νά ἰδῶ στά γεράματά μου τό ξανθό τοῦ Ὄθωνα γένος νά διασπείρει στήν Ἑλλάδα». Ἔνα τμήμα τοῦ ἰδανικοῦ ἔθνους, ὅσο ἀπό πόλεμο «ὑπέρ πίστεως καί ὑπέρ πατρίδος», ἔχει λευτερωθεῖ: εἶναι ἡ «ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδας»· ἀπομένει τό ὑπόλοιπο, ὁ «θρόνος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου» καί, κοντά σ' αὐτό, τό ἄλλο «μικρότατο μέρος τῆς Ρωμιοσύνης», τά ἑφτά νησιά, πού καί κεί, γιά νά σιάξουν τά πράματα, θά πρέπει νά «ἀερίσ' ἡ ρωμαίικη σημαία». Ἰδεολογία λοιπόν ἰρρεντατιστική ἐδρασμένη στήν «ἰδέα» τοῦ γένους πού τήν ἔχει κνοφορήσει ἡ θρησκεία· καί καθώς γιά τό γένος μόνο πεδίο ἐπιβεβαίωσης ἦταν τά γράμματα, νά πού ἡ θρησκεία μέσω τῆς ἐκκλησίας τῆς «σέ καθ' ἐποχή» τά διέδωσε μαζί μέ τίς ἐπιστήμες – ὡς πρὸς αὐτό καμιά ἀμφιβολία γιά τόν Ἰακωβάτο: «σέ καθ' ἐποχή οἱ ἐπισκόποι κ' οἱ ἱερωμένοι ἐμπάσανε στή Ρωμιοσύνη ὅσες ἐπιστημονικές ἰδέες εἶχι' αὐτό τό ἔθνος» κι ἀκόμη περισσότερο, «περὸν ἐξαίρετη συμφωνία ἡ ὀρθόδοξη θρησκεία μέ τές ἐπιστήμες». Πολύ ὠραῖο γιά νά εἶναι ἀληθινό, τό σχῆμα μπορεῖ νά φιλοξενήσει ὅλες τίς δυνατές ἀντιφάσεις πού, γιά τή συνείδηση τοῦ φορέα του, δέν ἀποτελοῦν παρά μιᾶ ἀρμονική σύνθεση: τήν ὀρθοδοξία, τό ἀπελευθερωτικό κίνημα ἐθνικοῦ τύπου, τίς κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, τά ἀναπτυξιακά προγράμματα, τίς τεχνολογικές βελτιώσεις, τήν ἐμπέδωση τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί τῶν ἐφαρμογῶν τους, τόν ἐκσυγχρονισμό τῆς δικαιοσύνης, τή νέα πνευματική εὐαισθησία, προϋπόθεση τῆς ὁποίας εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς ζωντανῆς, τῆς «ρωμαίικης», γλώσσας – ὅ,τι, τέλος πάντων, θά ἰδοῦμε νά κηρύσσεται μέ ἕναν παλμό πού ξεπερνᾶ τά νεανικά σκιρτήματα στίς σελίδες τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας. Αὐτό δέ σημαίνει ὅτι ἡ παραδοχὴ τοῦ παραδοσιακοῦ σχήματος τοῦ γένους ὀδηγεῖ σέ μιᾶ συντηρητικοῦ τύπου κατάφαση ἀπέναντι στά κατεστημένα: ἡ ἀναφορά στό ἐξιδανικευμένο καί ἐξιδανικευτικό παραδοσιακό σχῆμα δέν ἀποτελεῖ παρά τήν ἐξ ἀντικειμένου δραματική ἀνάγκη συγκρότησης μιᾶς ἐθνικῆς καί πολιτισμικῆς ταυτότητας καί παράλληλα ἐξαπολύει δυνάμεις, ἀκόμη καί εἰκονοκλαστικές, πού πάνε νά ἀνατρέψουν τό καθιερωμένο κοινωνικό εἶδωλο.

Σ' αὐτό τό γένος πού ἀναζητᾶ τήν ἐθνική του ὑπόσταση ἐρχεται νά προσφερθεῖ ἕνα πανεπιστήμιο, ἡ Ἰόνια Ἀκαδημία: δῶρο ἐνός ξένου, τοῦ κόμη τοῦ Guilford, θά κυριαρχηθεῖ ἀπό ἐκείνους πού ὁ Τυπάλδος ὀνομάζει λογιότατους, παιδιά οἱ ἐκπρεπέστεροι τοῦ Κοραῆ· κοντά στοὺς λογιότατους μιᾶ σειρά ξένων λογίων, Ἰταλῶν προσφύγων πού θά ἐρθουν νά διδάξουν δίκαιο καί φυσικές ἐπιστήμες· καί κάποιοι ντόπιοι πού, γιά τή δική του συνείδηση, ξεχωρίζουν καί δίνουν τή σωστή κατεύθυνση στίς σπουδές. Λίγοι οἱ τελευταῖοι, θά τοῦ προκαλέσουν μιᾶ ἰδέα τῆς κατάφασης ἀλλά καί θά τοῦ ἐπιτρέψουν νά γλυκάνει ἕνα λόγο γεμάτο εἰρωνεία, ὅταν δέ στάζει χολή. Στό βάθος κάποια ἄλλα πρόσωπα: οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀγγλικῆς ἐξουσίας, οἱ φορεῖς τῆς τοπικῆς διοίκησης καί τῶν βουλευτικῶν θεσμῶν, οἱ κοινωνικές αὐθεντίες τῶν νησιῶν· στοὺς ἀντίποδες κάποια ἄλλα πρόσωπα ἀπό τήν ἑλληνική γραμματεία, αὐτοῦ ἢ τοῦ ἄλλου κόσμου, ἐρχονται, ἀχνά κατά κανόνα, νά ὀρθωθοῦν σέ ἀξίες καί νά ἀντιταχθοῦν στά ἀντίστοιχα πού δίνουν τόν τόνο στήν Ἀκαδημία ἢ νά ἀποκαταστήσουν μιᾶ θετική συνέχεια μέ τά πρόσωπα ἐκεῖνα πού, λιγοστά, δέν «προδίδουν» τήν ἀποστολή τοῦ πανεπιστημίου.

Κωνσταντίνος Ἀσώπιος

Κόρυμς Γκίλφορντ

Μέ δυό λόγια ένας ολόκληρος κόσμος πού γίνεται αντικείμενο κριτικής, ἐξιστόρησης καί μορφολασίας.

Καί πρώτα ὁ Γκίλφορντ. Βέβαια ἡ πρόνοια ἔβαλε τὸ χέρι τῆς καί τὸν ἔκαμε νά γίνει ὀρθόδοξος – «πρῶτα τὸ ὅποιο δέν ἤθελε καταδεχθεῖ νά πράξει ἔμπορος ρωμαῖος μέσα στή Λόντρα», αὐτὸ ἐξυπακούεται – ξεσκοτεινιάζοντας ἔτσι κάπως τὸ αἶνιγμα· ὡστόσο, ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δέν ἀρκεῖ: ἡ ἀναφορὰ τοῦ Τυπάλδου γίνεται στὴν οὐσία τοῦ πράγματος, στὸ φιλελληνισμὸ τοῦ Ἄγγλου εὐεργέτη, στὴν ἰδεολογία δηλαδὴ πού ἀντίκειται στὴν ἱστορική πραγματικότητα τοῦ γένους καί ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν κοινὸ τόπο τῶν «λογιότατων», τῶν λατρῶν τῆς ἀρχαιότητας. Μὲ τὸ κλασικὸ του ἰδεῶδες ὁ Γκίλφορντ «ἀγάπαε τοὺς Ἕλληνες περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, μάλιστα ἐκείνων τῶν παλαιῶν ἢ ἀγάπη τὸν ἔκαμε ν' ἀγαπήσει ἐμᾶς τοὺς νέους»· καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κλασικὸ ἰδεῶδες θέλησε νά πραγματώσει σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα στὸ κερκυραϊκὸ πανεπιστήμιο – «ὁ πρῶτος τὸν σκοπὸς καί ἡ ἄκρα τὸν ἐπιθυμία ἦταν ἀπ' ἀρχῆς νά συστήσει πανεπιστήμιο στὴν Ἀθήνα» – ἀρχίζοντας ἀπὸ τίς στολές καί καταλήγοντας στὴ διδασκαλία «μέ τὰ ἑλληνικά καί τές φιλολογίες, πού ἐδῶκαν ἄχερον φλόγα μεγάλη καὶ ἄχερον μαύρη στάκτη ἀφήκανε».

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ κριτικὴ αὐτὴ δέ γίνεται ἐνόψει μιᾶς ἐκπαίδευσης ἀποκλειστικά προσανατολισμένης σέ τυπολατρικὴ κατάφαση πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἢ σέ ἓνα φιλελληνισμὸ πού ἀγνοεῖ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες· παρὰ τὴν ἔμφαση πού δίνεται στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, τὸ κερκυραϊκὸ πανεπιστήμιο ἀνοίγεται πρὸς ὅλες τίς ἐπιστῆμες καί οἱ ἴδιοι οἱ φορεῖς τῶν πρώτων, μέ προεξάρχοντες τὸ Φιλητὰ καί τὸν Ἀσώπιο, δέν παραλείπουν στοὺς πανηγυρικοὺς τοὺς νά τονίζουν αὐτὴ τὴ σύζευξη: «σπουδαί (...) λογικά καί ἐλεύθερα, σπουδαί τῶν ἐπιστημῶν καί γραμμάτων». Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ Γκίλφορντ εἶναι ἓνα

ζωντανὸ παράδειγμα μιᾶς, κατ' ἀντανάκλαση ἔστω, ἀγάπης καί πραγματικῆς φροντίδας γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες. Ἡ ἔνσταση τοῦ Τυπάλδου εἶναι ἄλλου: ἡ κυριαρχία τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν δέν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ καιροῦ καὶ ἀκόμη οἱ σπουδές αὐτές δέν ἀνταποκρίνονται στὶς ἴδιες τίς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀντικειμένου τοὺς πού ἐκφράζει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ σύζευξη ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐπιβάλλει τὴν πρόσβασή του μέσω τῆς κατηγορίας τοῦ ὠραίου. Ἡ ἔνσταση ἀπέναντι στὸν Γκίλφορντ στηρίζεται ἐπίσης στὴ βαθύτερη ἀνάγκη πού ὄρισε τὴν ἀγάπη του γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες: «ὁ μιλῶντος ἐφαινότουνε φίλος τοῦ γένους, ἐπειδὴ ἦτανε φίλος τοῦ ἑαυτοῦ του», γιατί ἀκριβῶς ἡ μεγάλη του ἀγάπη, οἱ ἀρχαῖοι, ἦταν τὸ μέσο τῆς δικῆς του, τῆς προσωπικῆς, πλήρωσης – «διὰ τοῦτο ἀρρώσται καὶ τοῦ ἐπαίρναν αἷμα κάθε πού ἄκουε ὅτι συστήθηκε κανένα σχολεῖο ἢ ὅτι ἐνίκησαν οἱ Ῥωμαῖοι». Ἄν οἱ ψυχογραφικὲς αὐτές προσπελάσεις ἔχουν μερικὴ ἀποδεικτικὴ ἀξία, ἡ ἀναφορὰ σέ δυὸ ἄλλες στάσεις εἰκονογραφεῖ τὸ βάρος τῆς ἔνστασης: καί πρώτα ἡ στάση ἀπέναντι στὴν ἐπανάσταση – «ἄνομη ἐπειδὴ ἐκτύπαε τὴ νόμιμη κυβέρνηση τοῦ τόπου» –· δευτέρου ἢ περιφρόνηση ἀπέναντι στὸ νέο ἑλληνισμὸ πού χαρακτηρίζει τοὺς Εὐρωπαίους ἑλληνολάτρους – «λίγο ἤθελε νά ἐπαρομοιάζει» μ' αὐτοὺς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γκίλφορντ – «πού διὰ κομμάτι παλαιὰ στήλη ἤθελε πολλήσουν ὅλους τοὺς Ῥωμαίους». Ἡ καταγγελία δέ μένει στὸν ἀέρα· καὶ ἐδῶ, ὅπως σέ ὅλες τίς σελίδες τῆς Ἱστορίας, τὰ εἰδῶλα πού γκρεμίζονται δέν εἶναι τυχαῖα – ὁ Βύρων καὶ αὐτὰ φυσικά μετὰ τὸ Μεσολόγγι: «ἀληθινὸς φιλορωμαῖος δέ μπορεῖ νά εἶναι ἐκεῖνος πού συγνωμίζει μέ τὸ Μπάνρον καὶ τὸ Χοχάουζ».

Οἱ λογιότατοι, ἔξω ἀπὸ κάποιους πού χάσαν τὸ «ἔθνησμο» τους – ἄλλο παιδί τοῦ Κοραῖ αὐτό, ὁ Βάμβας – δέν μποροῦν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, τὴν ἀρχαιολατρία τους, νά ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ

γένους· τό ξέχασαν λόγω της άγωγής τους. Είναι ή ίδια κριτική πού θά κάμει σέ κάποιους άλλους λογιότατους, τούς άτικιστές, ό Λομβάρδος στό 1862, στούς όποιους άντιτάσσει τούς λογιότατους του Τυπάλδου, τόν Κοραή και τόν Άσώπιο: «ό λογιώτατος ζητεί τάς Μνημάς, ενώ αί ομάδες πού ό όρόμος της Κωνσταντινουπόλεως έρωτούν· ό λογιώτατος υπό τάς στήλας του Παρθενώνος ιστάμενος, μή περαιτέρω, ως άλλοτε ό Ήρακλής υπό τά Γάδειρα, φωνάζει, ενώ αί ομάδες, τόν θόλον της Άγίας Σοφίας πρό οφθαλμών έχουσαι νυχθημερόν, εμπρός πρός άλλήλας επαναλαμβάνουν». Ό μεγαλοϊδεατισμός των ριζοσπαστών ένυπάρχει στόν εφηβο Τυπάλδο, χωρίς όμως τή στιγμή αυτή νά προσδιορίζεται από τόν αντιπαραστασιασμό και νά οδηγείται στό διέξοδο πού αίρει στην πράξη τήν ίδια του τήν ουσία μέ τήν άπεμπόληση του άπελευθερωτικού κινήματος ή τήν επιστροφή στις ένσωματικές επιλογές πού δυνάμει ένυπάρχαν από παλιά και μερικώς εκδηλώθηκαν στό Φανάρι στό μέσα του ΙΘ' αιώνα· γιά τόν Τυπάλδο των άγώνων κατά της άφομοίωσης και του πανσλαβισμού βέβαια ή συνέχεια είναι άρρηκτη: οί «φιλελεύθεροι και έλληνικότατοι ριζοσπάσται ούδέποτε εκινήθησαν πνεύματι βορειώ, αλλά πνεύματι Άνατολικώ, διό υβρίσθησαν επί τούτω πολλάκις». Κοινή λοιπόν στάση των δυό ριζοσπαστών μέ τή διαφορά ότι στόν Τυπάλδο του '30 τό κριτήριο της γλώσσας είναι τόσο άποφασιστικό ώστε ή διαχωριστική γραμμή στό χώρο της λογιούσης δέν περνά από τούς διαφωτιστές, περνά άποκλειστικά από τούς έμπρακτα οπαδούς της φυσικής, της ρωμαϊκής γλώσσας και, παράλληλα, από τούς φορείς των επιστημών: έτσι, καθώς θά δούμε, ό Βούλγαρης, ό Θεοτόκης, ό Καραντινός, ό Χριστόπουλος, ό Ψαλίδας, ό Σολωμός άνήκουν στό ίδιο κλίμα άπ' όπου, άδικα, εξοβελίζεται ό κοραϊσμός στόν όποιο άποδίδει τόν προσανατολισμό της λογιούσης σέ μία και μόνο από τις στάσεις άπέναντι στην ελληνική κληρονομία, τήν τυπική πρόσβαση στό άρχαία κείμενα· πρόσβαση πού, μέ τή σειρά της, επιφέρει μία άβαθη κατάφαση στόν ελληνικό πολιτισμό, τόν φανακίζει, όπως θά λέγαμε στις μέρες μας: ή Άθήνα γίνεται τό κέντρο της πολιτισμικής και, σέ επέκταση, της εθνικής άναφοράς, ενώ ξεχνιέται τό άληθινό, ιστορικό, κέντρο του γένους, ή Πόλη. Πρόκειται γιά μία ψευδή συνείδηση πού σηματοθεύει τό παράδοξο της διατήρησης του «έθνισμού» στους λογιότατους και της έγκατάλειψης, άντικειμενικά, της ιδέας του γένους.

Γεννήματα μιås έντατικής παιδείας χωρίς συνέχεια – «πύρινα μετέωρα έσκιούσανε τό σκοτάδι και σκοτάδι άφήναν όπίσωθέ τους» – οί λογιότατοι έχουν άλλιωθει σέ τρία επίπεδα: στό εθνικό, στό ήθικό, στό πνευματικό· αίτια, τό «είδος της σπουδής», άποτοκο ψευδούς συνείδησης γιά τό άντικείμενο της άναφοράς τους, τήν άρχαιότητα, και ταυτόχρονα συντελεστικό ψευδούς προσωπικής συνείδησης. Οί ιστορικές του καταβολές βρίσκονται στην Τουρκοκρατία· ό λογιώτατος είναι γιά τόν Ίακωβάτο προϊόν της άτελους λειτουργίας της ιστορίας εκεί όπου λείπει ή εθνική έλευθερία:

«Ξαπερώνοντας μέ τό νοϋ τήν εποχή του πολέμου και προσηλώνοντας τήν προσοχή του κανείς στες περασμένες εποχές, βλέπει άνθρώπους πού σάν πύρινα μετέωρα έσκιούσανε τό σκοτάδι και σκοτάδι άφήναν όπίσωθέ τους, σχολεία πού εδιδάσκανε και πού μέ τά πολλά

καλά τους έφέρανε ένα δλέθριο κακό, τούς λογιότατους, τούς όποιους ή σοφία τους έκαμε έχθρούς του γένους. Ό λογιώτατος γεννιέται Ρωμαίος κ' εκείνος, στρεβλώνοντας τό είδος της σπουδής του, κατανταίνει Έλληνας. Άλημονάει πλέον τό γένος του, τήν πατρίδα του, τ' όνομά του· άλημονάει ότι όπου πατεί Τοῦρκος είναι Ρωμισύνη και θεωρεί τήν επαρχία της Έλλάδας σάν τή μοναχή και καθαυτό πατρίδα του. Οί λογιότατοι των Ίωαννίνων και της Πόλης, της Σμύρνης και του Βοκορεσιου γυρίζουνε μέ τό πρόσωπο κατά τήν Άθήνα, σάν οί μουσουλμάνοι κατά τή Μέκκα, και προσκυνούνε μεγαλειότητα πού δέν υπήρξε. Μέ ιδέες και μέ αισθήματα πού τό γένος τους δέν γνωρίζει, αλλάξαν οί λογιότατοι όταν έλευθερώθηκε τό μικρό μέρος της Ρωμισύνης, ή Έλλάδα, σά νά ξεγεννοίασανε πλέον από τές μεγαλύτερες έγνοιες».

Άλλοίωση λοιπόν στό εθνικό επίπεδο μέ τή μερίκευση της ιδέας του γένους στην ιδέα ενός έθνους πού θέλει νά είναι τό αναδλάστημα της άρχαιότητας· στό '64 ή ιδέα αυτή θά εκφραστεί σέ όλη της τή λογική συνέπεια:

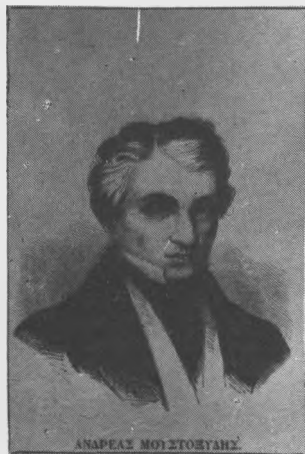
«Ό χριστιανός δέν έχει χρέος ν' άναθή εις Άκροπόλεις, διά νά λάβη τό πνεύμα και τήν αύραν της έλευθερίας, διότι αυτό είναι άντικρυς εναντίον του Έυαγγελίου, τό όποιο κηρύττει ότι, όπου πνεύμα Κυρίου, εκεί έλευθερία. Όχι λοιπόν εις τήν Άκρόπολιν τήν σημερινήν, άλλ' ούδέ των άρχαίων Έλλήνων υπήρξε ποτε ή έλευθερία ή εθνική και ή θρησκευτική· διότι τό πάλαι υπήρχον έδώ εν Έλλάδι, όπου τήν σημερινό εισθε έλεύθεροι, υπήρχον τριάκοντα χιλιάδες πολίται και τετρακόσια χιλιάδες ειλώτων, δούλων, σκλάβων· και αν σεις εισθε έλεύθεροι, και έγω μεθ' υμών, δέν τό χρεωστώ εις τήν Άκρόπολιν των Άθηνών, άλλ' εις τήν Άκρόπολιν της Σιών, από τήν όποια προήλθε τό πνεύμα της έλευθερίας».

Άλλοίωση στό ήθικό επίπεδο: πρόκειται γιά τις συμπεριφορές ενός κοινωνικού στρώματος (έχουμε νά κάνουμε μέ λίγο πολύ λειτουργικούς λογίους) πού έχει συνείδηση της ιδιαιτερότητάς του και τήν εκφράζει μέ ένα συναίσθημα ύπεροχής· συνείδηση της λειτουργικότητάς του, και των αντιπαλοτήτων πού ή τελευταία εγκλείει, και τήν πραγματώνει μέ «μηχανογραφίες». Συμπεριφορές πού γιά τό συγγραφέα μας δέν είναι παρά άπαξίες: «ή ήθική τους άκόμη τούς εξεχώριζε άπ' όλους τούς άλλους· ή αυθάδεια, οί μηχανογραφίες, ή υπερηφάνεια ήτανε και είναι δικά τους ελαττώματα». Κάποια στιγμή ό Κούμας θά πεί γιά τόν Κωνσταντίνο Οικονόμο – τόν «επαράτω τή λήξει» κατά τόν Τυπάλδο του 1879 – «πόσον άλαζών είναι ό άγιος Οικονόμος, ώστε και έντός του ιερου ναου (...) μέ επηρμένην κεφαλήν προσβλέπει εις τάς άγίας εικόνας». Είμαστε μακριά από τόν τύπο του καθημαγμένου οικοδιδάσκαλου, του λόγιου πού έχει γιά μοναδικό καταφύγιο τό ράσο; Γιά τόν Τυπάλδο δέ φαίνεται ότι συνέθηκε κάποια τομή στις συμπεριφορές και συνεπώς στην κοινωνική λειτουργία της λογιούσης: ή «αυθάδεια» και ή «υπερηφάνεια» έχουν τήν κλιμάκωσή τους· δέν άποτελούν γενική

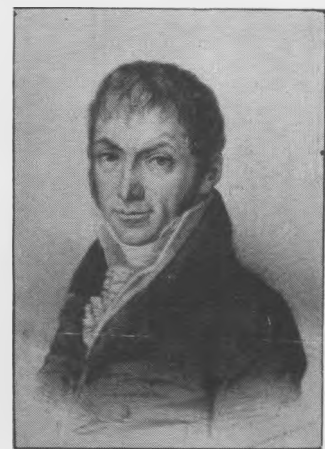
στάση, αλλά αντίθετα συνιστούν ένα τρόπο ένσωμάτωσης στις κοινωνικές ιεραρχίες – «νά προσκυνάει σάν Άλή Πασάδες τούς ανώτερους του και νά κάνει αυτός τόν Άλή πασά μέ τούς κατώτερους του»: «“μωρέ και άνόητε” μέ τούς κατώτερους του, και “χρέος ιερότατον εκάστου” μέ τόν κόσμο», αυτός ό τελευταίος είναι ό Βάμβας. Άπό κοντά, οι αντιπαλό-τητες – «κοινές στή φάρα τών λογιότατων»: «δέν έμ-πόρει ό Κούμας νά ιδεί τόν Οικονόμο, ό Οικονόμος τό Φαρμακίδη, ό Φαρμακίδης άλλον, ό άλλος άλλον, κι ό Κοραής όλους, εκτός όταν ήτανε τό “παίνα με νά σέ παινώ”». Αντιπαλότητες, για τόν Τυπάλδο, ήθι-κού και όχι διανοητικού χαρακτήρα κι αυτό γιατί, για τή συνείδησή του, ή σύγκρουση τών ιδεών αφανί-ζεται κάτω από τό κοινό σημείο αναφοράς, τή μονο-μερή, φορμαλιστική πρόσβαση· ή μάχη τών ιδεών γί-νεται άλλου, γίνεται ανάμεσα στους φορείς τών θετι-κών επιστημών και στους αντίστοιχους τής φυσικής γλώσσας, από τό ένα μέρος, και συλλήβδην σ’ αυτούς πού αποκαλεί λογιότατους και πού, στήν πραγματι-κότητα, είναι άνόμοια ποσά. Όστόσο, ή διχοτομική αυτή διάκριση θά πρόδινε τήν ουσιαστικότερη θέση του συγγραφέα τής Ιόνιας Άκαδημίας: τό διακρι-τικό κριτήριο στηρίζεται σέ μία βαθύτερη άποψη, στή σχέση του λογιότατου μέ τό αντικείμενό του· στήν άλλοίωση πού του καταλογίζει στο πνευματικό επί-πεδο.

Ή λατρεία τής αρχαιότητας εξειδικεύεται στή λα-τρεία τής γλώσσας, ενώ ή αρχαιότητα ως πολιτισμικό σύνολο διαφεύγει από τήν επιμέλεια του λογιότατου· ή ίδια ή προσκόλληση στή γλώσσα δέν οδηγεί στήν κατανόηση τών κειμένων τής αρχαιότητας και έτσι συμβαίνει τό παράδοξο τής διάστασης ανάμεσα στήν τοποθέτηση του λογιότατου απέναντι στή γλώσσα και στήν αντίστοιχη τών αυθεντιών τίς όποιες θαυμάζει: «είναι άδύνατο ό λογιότατος (...) νά καταλαβαίνει

τόν Πλάτωνα και νά μήν εκτελεί ό,τι εκείνος διδά-σκει». Ή αναφορά στον Πλάτωνα έρχεται πιθανό-τατα από τό “Όνειρο του Χριστόπουλου (;) ή τό Διά-λογο· εκείνο ώστόσο πού έχει σημασία για τόν Τυ-πάλδο δέν είναι νά επιχειρηματολογήσει για τή φυ-σική γλώσσα, είναι νά δείξει τήν αντίφαση και νά επισημάνει τό μηχανισμό τής. Σέ τί συνίσταται αυτός; Στήν άκριτη παραδοχή τής αυθεντίας τών αρχαίων, στή μυθοποίηση· παραδοχή τής αυθεντίας σέ όλα τά επίπεδα, μέσα σέ ένα σύστημα ιεραρχιών πού και οι ίδιοι έχουν τή θέση τους: έτσι ό λογιότατος «στοχάζε-ται ότι ό Άπόλλωνας έτόξευε καθισμένος τούς “Έλ-ληνες» κι ό μαθητής του «άνίως ό Κοραής ήθελε γράψει ότι επέταξ’ ένας γάιδαρος, έπρεπε νά τό πι-στέψει» ή ήταν σίγουρος πώς «οί παλαιοί δέν έλέγανε ψέματα» κι άς μήν ήταν «άληθινός μήτ’ ό μισός Θου-κυδίδης». Άποτέλεσμα αυτής τής άκριτης παραδοχής τής αυθεντίας είναι ή άδυναμία πρόσβασης στήν αι-σθητική αξία τών κειμένων τόσο τής αρχαιότητας όσο και τής σύγχρονης γραμματείας: ό λογιότατος δέ μπορεί νά «αισθάνεται» τόν Όμηρο και τά άναστή-ματά του «ενώ εκαταφρονούσαν από τό ένα μέρος τόν Ύμνο στήν έλευθερία, έθανμάζαν από τό άλλο τήν κουκουβάγια τής Άκαδημίας σά σύμβολο τής Άθηνάς». Άπό κοντά, καθώς σημείωσα, ή ίδια ή αρ-χαιότητα ως γνωστικό αντικείμενο είναι έξω από τίς δυνατότητες τών λογιότατων πού έχουν κολλήσει αποκλειστικά στις λέξεις: «άνίκανοι νά ξετιμήσουν τήν αξία τών παλαιών στήν αρχιτεκτονική, στή γλυ-πτική, στές άθάνατες ανακάλυψες του Διόφαντου και του Άπολλώνιου και μη γνωρίζοντας καλά τήν ίδια τήν αρχαιολογία, τήν όποία ήξερε νά τούς διδάξει ό Σβέκος και ό Άμερικάνος, εκηρύττανε τήν πανσοφία τών παλαιών κ’ εκείνο τ’ ήταν ή τρυφή τους; ένας σύνδεσμος, μία πρόθεση, ένα ού και ένα μή». Ή έξαρση του γλωσσικού φορμαλισμού οδηγεί σέ άλ-

Άνδρέας Μουστοξύδης

Κ.Μ. Κούμας

λοιωτικά φαινόμενα πού θίγουν τόν ίδιο τό χώρο τής επιστήμης: ή γενικευτική λειτουργία τής ιδεολογίας εκδηλώνεται στή μανία τών Γραμματικών – «*ό γιατρός Γραμματική, ό χημικός Γραμματική, ό φιλόλογος γραμματική*» – στήν προϋπόθεση δηλαδή μιās παιδείας σέ διάσταση μέ τίς ανάγκες τού καιρού.

Γιά τίς ανάγκες αυτές κάνει λόγο τόσο μιλώντας για τήν κατάσταση στά έφτά νησιά, όσο και για όλο τό γένος· ανάγκες κοινωνικού, πολιτικού, ήθικου και πνευματικού χαρακτήρα: τά δικαστήρια είναι «*βάσανα και κόλαση*»· οί φόροι «*δέν εγενούσαν κανένα ώφέλιμο έργο*»· ό τόπος έπασχε από έλλειψη εγγειοβελτιωτικών έργων και για τήν έξουσία, ντόπια και ξένη, «*αδιάφορο ήτανε αν άνάπτει κανείς άέρα βαλτώδη, αν έπλημμύριζ' ή θάλασσα τά σπίτια, αν έθέρριζε τά νήπια ό άέρας τής λίμνης, αν έκολύμπαι ό κάτοικος τής έξοχής μέσα στά σύγνεφα τήν ύγρασία χλωμός χλωμός*»(...) «*τό εμπόριο δέν είχ' ένα χρηματιστήριο*». 'Η επιτόπια άρχουσα τάξη μοιραζόταν τά άξιώματα και συγκρατιόταν από δυό ανθρώπινους τύπους, τούς κακούργους και τά άβουλα φερέφωνα τών ξένων – τούς κομεστάδες, όπως τούς ονόμαζαν: οί πρώτοι «*έστοχαζόντανε τούς αδελφούς τους σαν πέτρες*»· οί δεύτεροι – «*μέ τήν καρδούλα τους τήν πήληνη, άγια λείψανα βενέτικα*» – διαιώνιζαν τήν ύποταγή μέ τήν πολιτική τους άνυπαρξία κι οί δυό μαζί – «*μέ φύση διαφορετική*» – συγκροτούσαν μιá εγωιστική τάξη πού, για νά εξυπηρετήσουν τά συμφέροντά της, έφταναν ως «*τή θυσία τής ζωής τους και τής τιμής τους*». Στο χώρο τής παιδείας τώρα: αναλφαβητισμός για τούς πολλούς και τροπή σέ δυό επιστήμες μόνο, για όσους σπούδαζαν, τή νομική και τή γιατρική – «*σά νά ήταν έμποδισμένο νά μάθουνε και άλλες επιστήμες*» – μέ συνακόλουθο τή διαφοροποίηση τών νησιωτών από τούς άλλους 'Ελληνες μέ τόν ανθρωπιστικό προσανατολισμό· σέ αντίθεση μ' αυτό τό κλίμα, ή έφεση για τά γράμματα πού άποδείχθηκε μέ τήν έπιτυχία τών αλληλοδιδασκτικών σχολείων. 'Αποτέλεσμα, ή χρυσή μετριότητα: «*έξαιρώντας μερικούς, γεννήματα παράδοξα τού καιρού και τού τόπου τους, οί άλλοι έκρατούσανε τό μεσινό δρόμο, χωρίς νά θυσιάζουνε σέ υπερβολική άμάθεια και χωρίς νά ύψωνουνε σέ παραπάνον ιδέες*». Ποιά θά μπορούσε νά ήταν ή έπίπτωση τής παιδείας στίς ανάγκες τού καιρού, μάς τό έξηγει ό Τυπάλδος μέ έναν κοινό τόπο:

«*Η γεωργική και ή ναυτική ήτανε άμελημένες από έλλειψη οδηγίας επιστημονικής. Τό κλίμα έπροσκάλεε όλες τές επιστήμες, αλλά ολιγότατες εμπήκαν· τά ωραία φυσικά φαινόμενα έξητουσανε φυσικά, οί τέχνες μηχανικό, τό στερέωμα ήθελε τόν άστρονόμο, νά τό παρατηρεί και νά τό θανμάξει και όχι τόν άμαθή νά τό κοιτάξει μέ άλλα άδιαφορία. 'Αν έμελλε τό πανεπιστήμιο ν' αναπληρώσει αυτήν τή χρεια, ήτανε και πάρα πολύ*».

Δέν είναι ωστόσο μονάχα οί επιστήμες και οί εφαρμογές τους στήν πρακτική ζωή πού στομώθηκαν από τό υπέρτατο ιδεώδες τών λογιοτάτων: αν από τό ένα μέρος έμεναν άναπάντητα τά καιρια αίτήματα τού ύλικού πολιτισμού, από τό άλλο άχρηστεύθηκε και ή δυνατότητα έπικοινωνίας κι άκόμη περισσότερο ή δυνατότητα πρόσβασης στο ώραίο· «*όλα τά πνεύματα τά έπάγωσε ή γλώσσα*».

Γιατί, καθώς είπαμε, τό διακριτικό γνώρισμα τού λογιότατου για τόν Τυπάλδο είναι ή γλώσσα, «*γλώσσα πού δέν ύπήρξε, δέν έμιλήθηκε, ουδέ έχει πατρίδα ή γένος*»· και ακριβώς αυτή ή «*λογοιοτατιστική γλώσσα*» έμποδίζει τήν αυτογνωσία:

«*Αυτή έκυρίεψε και κυριεύει, σέ περίπτωση πού μέλλει νά ανατραφεί τό γένος και κόβει όλα τά μέσα τού φωτισμού. Κοίταξε· ποιος καταθλίβει τό ρωμαίικο πνεύμα πού δέν ανασηκώνεται νά θρηνησει τή σκλαδιά του, νά ύμνησει τούς ήρωές του, νά αισθανθεί τόν έαυτό του; Δέν εδώσαμε άλλη φορά τούς τύπους τού ωραίου και τού ύψηλού, τές πλέο λαμπρές άπόδειξεις τής θαθνοιας εις τά μαθηματικά και στές τέχνες; Στενάζουν οί έρμιοι θράχοι τού Σουλίου, κείνται τά παληκάρια στο Μισολόγγι και είν' άδύνατο νά εγρεθεί νους και στόμα νά τραγουδήσει λυπητερά-λυπητερά, μόν' αφήνεται ν' άκούεται ή σουρηματιά τού περσίτη στού Σουλίου τές κορφές τές μαύρες από τήν μαρτυρη και νά περνάει τό κύο τά κόκκαλα τών παληκαριών τού Μισολογγίου. 'Όλα τά πνεύματα τά έπάγωσε ή γλώσσα· αυτή είναι ό πάγος τού χειμώνα, ή τ' άλωναριού ή φλόγα πού μαραίνει τά λουλούδια. Δέν είναι έτσι μέ τά ρωμαίικα· σ' αυτά άμέσως άποκτήσαμε και 'Ανακρέοντα και Πίνδαρο και έλπίδες διά περισσότερο, επειδή πού θά σταματήσει τό ρωμαίικο πνεύμα;*»

Τό παράθεμα αυτό μέ τούς ευδιάκριτους σολωμικούς άπόηχους δείχνει πού θά έπρεπε νά εφαρμοστούν οί «*τύποι*» τού ωραίου και τού ύψηλού: παρά τήν αγάπη του για τό νέον 'Ανακρέοντα, πού δέ φαίνεται νά τήν άπαρνήθηκε ποτέ, ό χώρος έμπνευσης είναι ό εθνικός, εκείνος τού Σολωμού· μέ έμφανή ωστόσο τή ρομαντική διάσταση· ή «*γλώσσα πού δέν ύπήρξε*» έμποδίζει ακριβώς τήν αυτοσυνείδηση τού γένους, ή όποια είναι συνάρτηση τής μεγάλης του ιστορικής στιγμής, τού 21. Σέ ένα του γύμνασμα εκφωνημένο στα '34 στήν 'Ακαδημία, οί σολωμικές αναφορές είναι τελείως διαφανείς: ή γλώσσα ήταν «*κλεισμένη μαζί μέ τήν αδελφή της τήν έλευθερία μέσα στο σπήλαιο, άπάν' από τό όποιο άκουόντανε κλάψες, άλυσες, φωνές*»· άλλη της, «*πρώτη της αδελφή*», ή θρησκεία – κι οί δυό μαζί «*ανάσταίνουν*» τό έθνος. Αυτή ή άλλη γλώσσα, τών ήρώων και τής εκκλησίας – «*τού Γερμανού και τού Κανάρη*» –, «*έχει τούς άληθινούς χαρακτήρες διά τήν ποίηση και τή φιλοσοφία*»· μιá και ή θρησκεία έσωσε τό γένος και τή γλώσσα μπορούν νά συγχωριούνται για τόν Τυπάλδο όλες οί έξιδανικεύσεις – δέ συμβαίνει τό ίδιο μέ μιá σειρά αυθεντιών τού νεοελληνικού Πανθέου.

Είδαμε ότι ένα από τά διακριτικά χαρακτηριστικά τού λογιότατου, τό κύριο, είναι ή άνεπιφύλακτη παραδοχή τής αυθεντίας· ό Τυπάλδος θέλει νά βρísκεται στους αντίποδες τής στάσης αυτής: στήν άρνηση όλων σχεδόν τών αυθεντιών, μέ εξαίρεση πάντα εκείνες πού έχουν νά κάμουν μέ τή μεγάλη του άδυναμία, τή θρησκεία, από τήν όποια, καθώς οί λογιοτάτοι του από τήν αρχαιότητα, οικοδομεί μιá ζωή ολόκληρη τό μύθο του· σχεδόν όλες τές αυθεντίες, όχι

δες, γιατί δέ λείπουν από την κρίση του οι αποχρώσεις κι από την καρδιά του οι συμπάθειες.

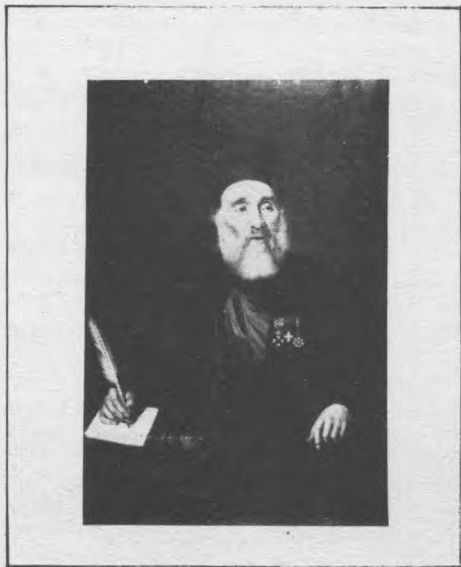
Ήσώπιος, Βάμβας, Πολίτης, Μουστοξύδης, Θεριανός – ισάριθμες συγκαρινές ή πολυκαιρινές αυθεντίες και ταυτόχρονα μερικά από τα κύρια πρόσωπα του δράματος· στο βάθος της σκηνης, Κοραής, Κούμας, Καποδίστριας – άλλες αυθεντίες πού μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο περνάνε στην αφήγηση: όλες τους λίγο πολύ γκρεμίζονται στο όνομα του ιδανικού πού θά έπρεπε νά είναι τό ιδανικό της παιδείας – αίσθηση τών αναγκών του καιρού, εθνομός, αίσθηση του φράσιου. Δίπλα στά πρόσωπα αυτά, άλλα πού υποτίθεται ότι ανταποκρίνονται στην πρώτη, τουλάχιστον, απαίτηση: οι μαθηματικοί της Ήακαδημίας – οι ακοοθάνατοι Καραντηνός και Κουντούρης, ό φίλος του Σολωμού – ό διάκος, ό Κωνσταντίνος Τυπάλδος, πατέρας σχεδόν της εκκλησίας – όλοι τους Κεφαλονίτες. Ήπό κοντά τά πρόσωπα πού διασώζονται μερικώς – ό Φιλητάς, ό Κάλβος, ό Grassetti, ό Ήωαννίδης, ό Σπαθής, ό κατάλογος θά ήτανε μακρός γι' αυτούς. Ήλλοι, πού κάμποσοι τους πέρναγαν γιά αυθεντίες, απορρίπτονται όλοι μαζί, αλλά γιά λόγους διαφορετικούς: είναι ξένοι κι από κοντά μάζουν στην Ήακαδημία τά ιταλικά – από τά όποια, βέβαια, προτιμότερα ήταν τά «λογοιατιστικά» –, άκόμη έχουν και ύποπτα ήθη· μαζί μ' αυτούς και κάποιοι άλλοι ξένοι, οι μισιονάριοι – αυτοί χαλούν τή θρησκεία μαζί μέ τό Βάμβας· συνεργάζεται μαζί τους κι ό Κωνσταντίνος, ό μεγάλος αδελφός, άλλ' αυτό δέν είναι κακό. Ήπό πάνω ή εξουσία: οι άρροστές, άλλοι αξιωματούχοι ντόπιοι, οι άρχοντες της παιδείας, διάδοχοι του Γκίλφορντ – δέ γλιτώνει κανείς· τέλος, ή ίδια ή κοινωνία τών νησιών. Ής άρχίσουμε από την τελευταία.

Της νησιωτικής κοινωνίας περνάνε μέσα από τίς σελίδες του Τυπάλδου πολλά δείγματα· ή ίδια όσοσο δέ γίνεται αντικείμενο συστηματικής αναφοράς. Θυμίζουμε μία βασική διάκριση, γιά την όποια έγινε κιόλας λόγος: οι άρχοντες και ό λαός – οι άγρότες πού ζούν μέσα σε σύγνεφα ύγρασίας, εκείνοι πού ξενιτεύονται γιά νά ζήσουν, άκόμη εκείνοι πού ξεσηκώνονται δίκαια: οι Λευκαδίτες και οι Κεφαλονίτες. Σποραδικές μνείες γιά τήν καινούρια τάξη πού σχηματίζεται μέ τούς ξενιτεμένους ναυτικούς, γιά τούς ξεχωρίτες πού στέλνουν τά παιδιά τους νά σπουδάσουν, γιά τό έμποριο και άραιά γιά κάποια επαγγέλματα δέ συγκροτούνται σε μία περιγραφή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης τών νησιών. Ή υπάρχουν πάντως κάποιες γενικές κρίσεις πού, σε μία πρώτη ματιά, μοιάζουν γιά τοπικισμοί: έτσι οι Κορφιάτες ξεχωρίζουν από τούς λοιπούς νησιώτες – πρόκειται γιά τούς κάτοικους της πόλης – τόσο στην πολιτισμική τους συγκρότηση όσο και στίς συμπεριφορές, μάλιστα στίς εθνικές: «ή συγκοινωνία – έτσι λέει τήν κοινωνία – τών άλλων νησιών είναι ζωντανή μέν, αλλά σαν άμόρφωτη – άδιαμόρφωτη δηλαδή – ή δέ συγκοινωνία της χώρας τών Κορφών είναι σάπια». Πρώτα πρώτα, οι Κορφιάτες θεωρούν έγωιστικά ότι ή πατρίδα τους, δηλαδή ή πόλη, είναι όλα τά Ήφτάνησα· δεύτερο δείχνουν «ασύγκριτη άναισθησία» γιά τό πανεπιστήμιο πού ιδρύεται στον τόπο τους· τρίτο και σοβαρότερο δέ λένε νά «καταλάβουν πώς έπρεπε πλέον νά είναι καθ' όλα Ρωμαίοι» – δηλαδή ν' αφήσουν τά βενετσιάνικα, «ν' αποκόψουν τά παιδιά τους από τό γάλα τό ξένο». Κατηγορία λοιπόν στο εθνικό επίπεδο, ή όποια ζευγαρώνει μέ μία δεύτερη γιά τίς πολιτισμικές και ήθικές συμπεριφορές: ένα ιταλικό

θέατρο πού «έφθειρε ήθη, γλώσσα και σακκούλα», διασκεδάσεις, ιταλοί ιδιωτικοί δάσκαλοι συχνά «κακοήθεις» – κοντολογίς, «Ό Κορφιάτης πρέπει νά είναι παράδοξος άνθρωπος πού τέτοιους καιρούς έχει νού νά γυρεύει τό θέατρό του, τ' άλόγο του, τήν αγρηπτικότητα του, τή μάσκαρά του, νά χάνει τό πνεύμα τ' από τά νεφρά του και νά μήν τότε μέλλει τί άρμα έχουν του κάστρου του τά κανόνια». Κοινωνία, έτσι, άδιαμόρφωτη από τή μία και σάπια από τήν άλλη: δέ χρειάζεται νά καλοκοιτάξουμε γιά νά ιδούμε ότι γιά τόν Τυπάλδο ή παρακμή της κερκυραϊκής κοινωνίας, δηλαδή της άνώτερης τάξης, είναι συνώνυμη μέ τό σύνολο τών πολιτισμικών στοιχείων, κυρίως τών πολιτισμικών προσμείξεων, πού στοιχειοθετούν τόν έφτανησιώτικο πολιτισμό. Στούς αντίποδες αυτής της «συγκοινωνίας» βρίσκεται ό γαλαξίας πού αποκαλεί «νησιώτες», σε μία κάθετη αντίληψη χωρίς στρωματογραφικές διακρίσεις: είναι ό «άπαρατημένος λαός» τών νησιών – άπαρατημένος γιάτί έχει αποξενωθεί από μία πολιτική εξουσία από τήν όποια δέν περιμένει τίποτε καλό, πού οι νόμοι δέν έχουν τήν «παραμικρή έπιτροπή στην ήθική» του, πού αισθάνεται: «σαν δική του όμως τήν επανάσταση τών συμπατριωτών του – και «σαν τόν άνθρωπο πού τόν βαρουνε και χωρίς νά τό θέλει θάνει τό χέρι του νά πιώσει τήν καρδιά του από τόν πόνο». Ήπό τήν άσχημάτιση ή τήν παρακμασμένη έφτανησιώτικη κοινωνία βγαίνουν ή δγήκαν τά «πύρινα μετέωρα» – οι εξαιρετικές προσωπικές περιπτώσεις στο χώρο της παιδείας – κι άκόμη οι χρυσές μετριότητες, αυτοί πού ή ιταλομάθειά τους επέτρεπε νά ενσωματωθούν στο διοικητικό μηχανισμό και νά καταλάβουν άλλες θέσεις στα πλαίσια της λειτουργικής λογιουσίνης· τώρα τό πανεπιστήμιο έρχεται νά επεκτείνει και νά διαφοροποιήσει τήν παιδεία αυτή προσδίδοντας της εθνικό τόνο και νά εξυπηρετήσει τίς ανάγκες όχι μόνο τών νησιών αλλά όλης της «ρωμαϊκής Ήανατολής», δηλαδή του πλατιού γένους· αυτή ήταν ή προσδοκία, της όποίας όμως «έκοψ' ή κυβέερνηση τό δρόμο».

Τά πρώτα έμπόδια πού συνάντησε στα νησιά ό Γκίλφορντ, ό Τυπάλδος τά συνοψίζει στα εξής: βία και πολιτική «ζηλοτυπία» τών Ήγγλων· «χαμέρπεια» τών αξιωματούχων άπέναντι στην κυβέερνηση· αντίδραση τών άρχόντων. Ήκόμη κι όταν ή Ήακαδημία είχε στηθεί, «έκρυφολέγαν οι άρχοντες κ' ή διοίκηση ότι δέν είναι τόποι έτοῦτοι διά πανεπιστήμια»· προηγούμενα, στα Ή20 πριν ξεσπάσει ή επανάσταση, τόπος γιά τήν Ήακαδημία είχε προκριθεί τό Θιάκι, γιάτί εκεί οι νέοι «εύρίσκαν ήσυχία από πολιτικά και θέατρα, καλοήθεια και τίποτα παιγνίδι»· μέ τό ξεσπασμα της επανάστασης, παίρνουν τόν Μαίτλαντ οι μεγάλοι φόβοι – φαντάστηκε «νά ήθελε άποστατήσ' ή Ρωμισούνη από τή Μεγάλη Βρεταννία» – πού βασίζονται στην «ψεύτικη ιδέα ότι τά γράμματα έμπορούσαν νά βοηθήσουν τήν επανάσταση». Ποια ήταν ή στάση τών ανθρώπων πού επάνδρωναν τούς πολιτικούς θεσμούς τών νησιών, τή Βουλή και τή Συνέλευση – στο σημερινό μας λεξιλόγιο αντίστροφα: τή Γερουσία και τή Βουλή –; Πλήρης ευθυγράμμιση σε ό,τι υπαγόρευε ό άρροστής, καλό ή κακό: οι αίτιες της ύποταγής αυτής είναι προφανείς γιά τόν Τυπάλδο – άνθρωποι «κακοῦργοι ή παναδένιοι», έξαρτημένοι από τά «τάλλαρα» πού παίρνανε, φοβισμένοι, κυρίως άνθρωποι πού υπηρετούσαν σε μία έμικράτεια «χωρίς έθνος» και πού συμπεριφέρονταν «σα νά μήν είχε δυζάσουνε μάνας Ρωμαίας γλυκό γάλα».

Όρισμένες επώνυμες αναφορές του Τυπάλδου μās εικονογραφούν τις συμπεριφορές και τις νοοτροπίες των εκπροσώπων της άρχουσας πολιτικά και κοινωνικά τάξης· αναφορές που δεν παραλείπουν να θέσουν τον τόνο στο εθνικό πρόβλημα. Και πάλι έχουμε να κάνουμε πολλές φορές με αυθεντίες για τις οποίες σύγχρονες και μεταγενέστερες αποτιμήσεις θρίσκονται στους αντίποδες της καταλυτικής κριτικής του Τυπάλδου. Είτε πρόκειται για τον Έμμανουήλ Θεοτόκη, είτε για τό «σπίτι του Καποδίστρια», είμαστε μπροστά σε μία κοινή στάση: αγράμματο ή λιγογράμματο κλήρο – ό πρώτος θέλει «*ίερεις άμαθείς έχοντας έγνοια τό λιτρουβείο του και τό κρασί του*»· του σπιτιού του Καποδίστρια τις ιδέες άπληχει ό Μουστοξύδης: «*μπορείς να γένεις παπās και μαθηματικός*»; Άλλά τον πρώτο τον βαρύνει κάτι χειρότερο: «*ή πουλησιά της Πάργας*», που γι' αυτή «*και διά τές άλλες του κακουργίες, πρέπει ν' αφήσ' άπροσάτετον αυτόν κ' έναν άλλον δίκαιος άνθρωπος νόμος*»· ό άλλος είναι ό Δημήτριος Δελλαδέτσιμας, «*όλο τ' Άργουστόλι τον έθυτόννε να πρεβατεί να κλέφτει τό σκουτί από τον ήλιο*» –, που όταν έκανε τό «φιλελεύθερο» μπήκε στη Φιλική Έταιρεία και παρέδωσε την άλληλογραφία που είχε με τά μέλη της στό Νάπιερ – «*έκαμε τοιοτοτρόπως άξιομισθία με την κυβέρνηση των Νησιών*». Ό Άγγελος ό Κόνταρης, «*μ' όλα τά λίγα του γραμματα*», μπαίνει στην επιτροπή της κοινής παιδείας, γιατί με τή στάση του άπέναντι στους συμπατριώτες του τούς Λευκαδίτες που ξεσηκώθηκαν στό 1819 άπόδειξε στον άρμοστή ότι «*εδούλευε με (...) συνείδηση τά τάλλαρα που έπαιρνε*» ως βουλευτής· ό Διονύσιος Φλαμπουριάρης γίνεται πρόεδρος της Συνέλευσης, άφού ή γυναίκα του «*εσύγκλινε στον Νουγεντ τές επιθυμίες*»· ό Γιάννης ό Ζαμπέλης «πλαστογράφος», κι ώστόσο παίρνει δικαστικό άξίωμα – είναι ό Ίωάννης Ζαμπέλιος – όσο για τούς «νομοθέτες» συλλήβδην να τους που κλαίνει για τήν αναχώρηση του άρμοστή Adam – που όμως «σύμπαε»

Νεόφυτος Βάμβας

τόν εμφύλιο πόλεμο στην Έλλάδα – κι ανάμεσά τους «*ένας Τζετζέλης του έφίλι' από πίσω τό σκουτί του*». Για να φύγουμε από τά νησιώτικα, να που κάτω στό γένος τό «Φανάρι κ' ή Ύδρα» γυρεύουν σύνταγμα – βέβαια, «*πρόσχημα στους σκοπούς τους*» –, αλλά που «*αργιότον ή Βενετία να τό δώσει (...), σα να μην είχαν οι Ρωμαίοι τιμή, ζωή κ' ιδιοκτησία*»· άκόμη ό Καποδίστριας είναι Βενετία – «*σκλαβόνος*», αίμοβόρος, πράκτορας της Ρωσίας, κοντολογίς «*γκουμπερνάτωρ*», θά γίνει στό 1879.

Άπό τή χορεία των προσώπων που άσκούνε δημόσια άξιώματα και επισύρουν τήν καταλυτική κριτική του Τυπάλδου δε λείπει και ό Άνδρέας Μουστοξύδης, παλιός φίλος του άδελφού του του Κωνσταντίνου, τον όποιο έμως πίκρανε ως άρχοντας της παιδείας. Πρώτα, άμφισβητείται τό ίδιο του τό συγγραφικό έργο, άπό τό όποιο δε διασώζεται παρά τό ύπόμνημα για τήν Πάργα: «*διά τό νού του και διά τά γραμματα του (εκτός από τή φελλάδα της Πάργας) ή μεριδα του δεν είναι με τό γένος*». Είμαστε βέβαια πούν από τήν εποχή των ύπομνημάτων για τά νησιά, άλλ' ούτε αυτά τά τελευταία φαίνεται να άνέβασαν ποτέ τό Μουστοξύδη στη συνείδηση του Τυπάλδου: «*λογολόπο*» τον λείει στό 1880 μπροστά στη Βουλή. Ό λόγος της άμφισβήτησης του έργου του Μουστοξύδη είναι προφανής: τό γένος είχε άνάγκη από άλλα, όχι από άρχαιολογία και άρχαίους – «*τί έγνοιες διά τές νέκρες και τί άμέλεια διά τά άφέλμα προάματα*», θά γράψει σχολιάζοντας τήν «Ίόνιο Άνθολογία». Ύστερα ή κατάκριση αναφέρεται στην ίδια τήν πολιτική του Μουστοξύδη άπέναντι στην Άκαδημία: προσωποληψία, ήθικη αστάθεια, φιλολογική άνεπαρκεια – για τον Τυπάλδο φιλόλογια σημαίνει και μέθοδος πρόσβασης στό ώραϊο–, όπορτουνισμός: «*εθην δεν είναι παράδοξο, αν ύποφέρανε καταδρομή ή αν άμεληθήκανε*» τά γραμματα μαζί του. Άπό κοντά δε φρόντισε να διαψεύσει καμιά από τις φήμες που τον συνόδωσαν όταν ήρθε στό 1832 στην Κέρκυρα – «*μέ όνομα Ίησουίτη και κλέφτη*»– χώρια που είχε τήν καταλαλιά «*πώς πρόδωκε τήν επανάσταση των Πιεμοντέζων κ' έπήρε στό λαϊμό του ποτάμι αίμα*». Όλα αυτά και κάτι άλλα άρκούν για να του βάλει σαν επιτάφια επιγραφή τή φράση: «*χωρίς καρδιά σα σκουλήκι, έξιε σα σκουλήκι με τούς ανθρώπους*».

Τί από όλη αυτή τήν άρνητική κριτική εύσταθει και τί όχι δεν έχει παρά δευτερεύουσα σημασία για ένα κείμενο που θέλει να είναι ιστορία, αλλά δεν είναι παρά ή ιστορική θεμελίωση μιας ιδεολογίας. Έκεινο που χρειάζεται να έπισημανθει είναι άκριβώς ή ύπαρξη αυτής της ιδεολογίας, της όποιας φορέας είναι ένας έφηβος που, μπροστά στό δράμα ενός γένους που καλείται να διαμορφωθεί σε έθνος και να μεταλλαγει, αισθάνεται τή λογική επιταγή να άρνηθει όλες τις αυθεντίες, να ανατρέψει όλοκληρωτικά τό κοινωνικό είδωλο· από κεί και πέρα τον ιδιαίτερο ψυχικό τόνο στις άπορρίψεις τον δίνουν άλλες προδιαθέσεις, άνάμεσα στις όποιες εκείνες που τον κάνουν να αναφέρεται στό «ύψηλό» και στό «ώραϊο». Άλλά έτσι φτάνουμε ξανά στους λογιότατους της Άκαδημίας.

Είναι όλόκληρη πινακοθήκη: περνάνε μέσα από τήν άφήγηση του Τυπάλδου, που θέλει να γίνει και γίνεται δημιουργική γραφή, όχι μόνο με τις ιδέες τους και τά άντικείμενα των διδασκαλιών τους, αλλά και με τις συνήθειές τους, τά άτομικά τους γνωρίσματα, τις μικρότητες και τις μεγαλοσύνες τους, γιατί έχουν κι άπ' αυτές, και, καθώς σημειώσαμε, συνήθως κατα-

λύονται, για να διασωθούν μερικοί – όσοι είχαν γερές γνώσεις στις θετικές επιστήμες κατά κανόνα.

Μέ το άνοιγμα της Ἀκαδημίας, πού από τήν κουκουβάγια ως τις στολές απόπνεε τόν κλασικό της προσανατολισμό, κυριάρχησε στό γλωσσικό επίπεδο ή κοραϊκή γραμμή, ή «διορθωμένη» γλώσσα· αυτό ήταν μία κατάκτηση για τήν ὁποία ὁ Τυπάλδος ἔχει ἀπόλυτη συνείδηση: κατάκτηση ὅμως ἀπέναντι στά ἰταλικά, τά ὁποία βέβαια δέν ἔλειψαν ἀπό τή διδασκαλία καί, σέ κάποια στιγμή, μπήκαν καί στήν ἀλληλογραφία· ἡ εἰσαγωγή ὅμως τῆς «λογοστατίστικης» γλώσσας ἦταν παράλληλα ἡ μεγάλη ἦττα τῆς Ἀκαδημίας τόσο στό ἔθνικό ὅσο καί στό ἐπιστημονικό επίπεδο. Γι' αὐτά τά τελευταία ἔγινε κιόλας λόγος· ἀπομένει νά ἰδοῦμε πῶς ἀνταποκρίθηκαν στό ἕνα καί στό ἄλλο οἱ ἐπώνυμοι φορεῖς τῆς διδασκαλίας μέσα στό ἰονικό πανεπιστήμιο. Προηγούμενα ἄς ἐπισημανθεῖ τό ἀντίθετο ρεῦμα στό γλωσσικό, ἡ γραμμή τῶν ὁπαδῶν τῆς φυσικῆς γλώσσας: τήν ἐκφράζει ἕνας Ἰταλός, οἰκείος τοῦ Σολωμοῦ, ὁ Γκαετάνο Γκρασέτι· ἀπό κοντά, ἕνας Κεφαλονίτης, ὁ καθηγητής τῆς Φυσικῆς Σταματέλος Πυλαρινός, χρησιμοποιοῦ τῆ δημοτικῆ στίς λιγότερες παραδόσεις τους καί κάνει ἀνοιχτή κριτική τῶν λογιότατων, τοῦ Κούμα λόγου χάρι· ἀπό πίσω του ἕνας ἄλλος Κεφαλονίτης, ὁ Φραγκίσκος Πυλαρινός, πού τόν θάζει ἐπάνω, μαθητές τότε.

Ἐκείνος πού προεξάγει εἶναι ὁ Ἀσώπιος, ὁ πατριάρχης τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν στήν Ἀκαδημία, πιστός ὡς τό τέλος στόν Κοραή: βέβαια, ὁ Τυπάλδος τοῦ ἀναγνωρίζει καί τις γνώσεις του καί, ἀκόμη περισσότερο, τόν «ἔθνισμό» του· ὅ,τι δέν τοῦ συγχωρεῖ εἶναι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο νοεῖ τις φιλολογικές σπουδές καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο διδάσκει. Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο νοεῖ τις φιλολογικές σπουδές: πρῶτα, ἡ παντοκρατορία τοῦ συντακτικοῦ καί τῆς γραμματικῆς πού, ἀπό μέσα μέ τά ὁποία «ἐμπόριε κανεῖς νά ὠφελῆται ἀπό τούς παλαιούς», τά κάνει σκοπό· δεῦτερο ἡ ἀδιαφορία γιά τήν αἰσθητικῆ ἀξία τῶν κλασικῶν κειμένων – «μέ τοῦτον τόν τρόπο δέν ἐνχαρίζεται τούς περισσότερους μαθητάδες πού ἐπροσμένανε ν' ἀκούσουνε τῶντι φιλολογικό μάθημα καί νά αἰσθανθοῦνε τές ὠραιότητες τοῦ ποιητῆ».

Ἄντί γιά τις «ὠραιότητες τοῦ ποιητῆ», προσωδία, ἐτυμολογίες, ἱστορία τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης, γραμματικῆ καί συντακτικό – «αἱ, ἐφώναξε μεταγωγολικά μιά ἡμέρ' ἀπό τήν καθέδρα μέ τήν ἀνοστή φωνή του, ἤθελε προχωρήσουν ὄλ' οἱ κλάδοι τῆς γραμματικῆς, ἀν ἐσύντρεχαν οἱ ὁμογενεῖς ὄλοι νά τήν καλλιέργουνη». Προφανῶς μέσα στοῦς κλάδους τῆς «γραμματικῆς» ἀνήκει κι αὐτό πού ζητᾶ ὁ Τυπάλδος, ἡ καλλιλογία· μόνο πού ὁ ἴδιος δέν εἶχε ποτέ τήν αἴσθηση ὅτι τή συνάντησε στή διδασκαλία τοῦ Ἀσώπιου. Αὐτές τις «ὠραιότητες» τις θεωροῦσε ὁ Τυπάλδος ὡς τό κατεξοχῆν ἀντικείμενο τῆς φιλολογίας κι ἀκόμη περισσότερο ὡς προϋπόθεση τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας: προσπαθεῖ νά τις δείξει ὁ Γκρασέτι μέ τό «θεατρικό» του μάθημα, ἀλλά οἱ θεωρίες του γιά τήν ἠχητικῆ ἀξία τῶν λέξεων σέ σχέση μέ τό σημαίνονο δέν τόν πείθουν. Τοῦ ἀναγνωρίζει βέβαια ὅτι εἶχε «ἀνάμεσα σέ τόση συμφορᾶ τοῦ κεφαλιοῦ του» κι ἕνα καλό, τό θαυμασμό του γιά τή φυσικῆ γλώσσα, ἀλλά ἀπέτυχε τόσο στίς θεωρίες του σχετικά μέ τήν ἐκμάθηση τῶν γλωσσῶν, ὅσο καί στίς ἄλλες γιά τήν ἀντιστοιχία σημαίνοντος καί σημασινομένου· ἤξερε νά ἀναλύει καλύτερα ἀπό τόν Ἀσώπιο ἕναν ποιητῆ, ἀλλά νά πού ὁ τρόπος του γύριναγε στό ρεντίκολο – «καί στόν ὑστερο στίχο τῆς πέμπτης ὠδῆς λίγο ἔλειψε

νά πέσει ἀπό τήν καθέδρα μμοῦμενος τό σχῆμα τοῦ ποιητῆ»: E caddi come corpo morte cade. Τίς ἴδιες «ὠραιότητες» θά ἐπικαλεστεῖ γιά νά δείξει τή φιλολογικῆ ἀνεπάρκεια ἑνός ἄλλου σοφοῦ, τοῦ Μουστοξύδη, πού ἦταν «ἀνίκανος νά διακρίνει τές ὠραιότητες σ' ἕνα νέο ποίημα κ' ἔβανε τό ὠραῖο στή δύσκολη λέξη». Γιά τόν Κάλβο ἀφήνει νά νοηθεῖ ὅτι τά πράγματα πῆγαιναν καλά στό σημείο αὐτό· οἱ ὠραιότητες ὡστόσο δέν ὑπάρχουν στά ποιήματά του – ἡ Λύρα «βαραεῖ κλούδια» – ἂν ὑπάρχουν κάπου εἶναι στό Χριστόπουλο καί στό Σολωμό. Ἄς ξανάρθουμε ὅμως στόν Ἀσώπιο.

Σοφός στό εἶδος του, σ' αὐτό καμιά ἀμφιβολία· μόνο πού ἡ σοφία αὐτή δέν ἐκδηλώθηκε στή διδασκαλία του στήν Ἀκαδημία: ὄλο του τό ἐνδιαφέρον νά κυνηγεῖ παρακείμενους – σ' αὐτό πίκρανε καί τό Βάμβα –, νά μεγεθύνει μικροπράματα (ἀνάμεσα σ' αὐτά ἡ προσφορά τῶν ἀρχαίων, τό περιβόητο «ὄη» – «ἐδέλας' ἀπό τήν καθέδρα» –, ἡ μητρική καί τά ὅμοια)· ἀδικη κρίση πού τή δικαιολογεῖ ὡστόσο μιά ἄλλη παρατήρηση: «ὅταν τελοσπάντων ἔπιασε καί τό κείμενο, τό ἐδιάβασε τόσο τρεχάτα καί ἀδιάφορα...» – «ἀδιάφορα», σάμπως νά μήν ὑπάρχουν ὠραιότητες στόν Αἰσχύλο ἢ σάμπως ὁ Ἀσώπιος τῶν «Σούτοιων» νά μήν πέρασε ἀπό τήν Κέρκυρα.

Ἄν γιά τόν Ἀσώπιο οἱ κατηγορίες τοῦ Τυπάλδου μερικεύονται στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο καταλάβαινε, ὁ πρῶτος, τή φιλολογία καί στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τή δίδασκε, οἱ κατηγορίες γιά ἕνα ἄλλο ἀπό τά πρόσωπα τῆς Ἰδνίας Ἀκαδημίας, τῶν Νεόφυτο Βάμβα, ἐκτείνονται σέ ὅλα τά επίπεδα: στό ἔθνικό, στό θρησκευτικό, στό ἠθικό, στό πνευματικό – σ' αὐτό τό τελευταῖο καμιά διάσταση ἀνάμεσα στή γνώση καί στήν ἐφαρμογή της, ὅπως συνέβαινε μέ τόν Ἀσώπιο· ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιά μονομέρεια – «ἡ ἐπιστήμη τοῦ Βάμβα ἦταν ἡ γραμματικῆ μέ τ' ἀνάλογα ἑλληνικά» – συνδυασμένη μέ αὐθάδεια καί ἐπαρση – «ἡ δέ τέχνη του νά κηρύττεται δάσκαλος κάθ' ἐπιστήμης γραμμένης σέ μιά γλώσσα γνωστή του». Κατηγορίες στό ἔθνικό επίπεδο, γιατί, «ἀνωφέλετος πρῶτ' ἀπό τήν ἐπανάσταση καί ὀλέθριος στήν ἐπανάσταση», προσκολλιέται στόν ἄγγο ἀρμοστή – καί ποιόν; τόν Adam –, παίρνει ἐφτανησιώτικη ἰθαγένεια, ζητάει νά δοθεῖ στοῦς συμπατριῶτες του τούς Χιώτες ἢ Σύρα κάτω ἀπό τήν ἀγγλική προστασία· κατηγορίες στό θρησκευτικό επίπεδο, γιατί συνεργάζεται στά νησιά μέ τούς μισιονάριους πού στά σχολειά τους «δέν ἐσυγχωροῦσανε τῶν παιδιῶν μήτε κόμισμα μήτε σημεῖο σταυροῦ»· στό ἠθικό – τί νά περιμένεις «ἀπ' ἄνθρωπο πού στό ἕνα του χέρι βαστάει τήν τύχη του, ἀφοῦ καί στό ἄλλο του βαστάει τήν τιμῆ του»; Ὅσο γιά τό ἔργο του οἱ κατηγορίες πέφτουν βροχή: στή Ρητορικῆ του τά παραδείγματα εἶναι φραντζέζικα, στό Συντακτικό του περνάει γιά δικές του τίς ιδέες τοῦ Tracy, στήν Ἠθικῆ φιλοσοφία του τυπώνει καί τό βίο τοῦ Αἰσώπου· μετέφραζε, τοῦ τό ἀναγνωρίζει, πολύ γιά νά κάνει τά μαθήματά του, μόνο πού «τόν κόπο τῆς μετάφρασης ὄλων ἐπούταν τόν ὑπόφερ' ἡ πλάτη του, ὄχι ὁ νοῦς του» – κι ὄχι μόνο αὐτό ἀλλά καί τούς συγγραφείς, σύμφωνα καί τούς ὁποίους ἔκανε τό μάθημά του, τούς μάβαινε κατά τύχη, δέν κατάφερνε νά διακρίνει τά συστήματά τους κι ἐδίδοσαν ἔτσι ἀντιφατικά πράγματα.

«Ἀπ' ἀρχῆς νά θγάλει ἔξω μίαν ἠθικῆ Φιλοσοφία πού ἔγραψ' αὐτός, καθώς πρωτακουέται τώρα, δέν ἐτόλμαε· βιβλία νά τοῦ δῶσ' ἡ βιβλιοθήκη του δέν εἶχε, ἐπειδ' ἦτανε συνθεμένη

από γραμματικές, από τά Προλεγόμενα του Κοραή, κ.τ.λ.

Τί έτρεχε στον άλλον κόσμο δέν ήξερε· τον Τρασύ έ γνώριζε κ' ήθελε νά τον παραδώσει, αλλά δέν τον αφήκανε. Στην άνηξεριά του λοιπόν έπιασε τό Σοάβε τό μεταφρασμένονε, τό Γιόγια πού του τον έσύστησ' ένας μαθητής, Φραγκίσκος Πλαρνός, μέ του οποίου συγγραφέα τά παραδείγματα έχαιρότον υπέρμετρα, τό Στουαρτ τον άκουσ' άπ' άλλο μαθητή και τον Τουρό του τον έστειλ' ο Κοραής. Μέ τέτοιο σχέδιο δέν είναι παράξενο άν έλεγε τέσσαρες τές δύνამες τής ψυχής μέ τον ένα συγγραφέα, οκτώ μέ τον άλλον ή δώδεκα μέ τον τρίτον· κι όλ' αυτά τά εκήρυτ' από την καθέδρα μέ τόσην άδιαφορία, μάλιστα μέ τόσο θάρρος, πού άμφίβαλλε κανείς πώς δέν έξεχώρις' ένα σύστημ' άπ' άλλο».

Άφου ο «άγγολάτρης Άλλάτιος» γίνει στόχος για την άναισθησία του στα έθνικά ζητήματα – «άνθρωπος πού δέν ρίχνει ένα δάκρυο στο χαλασμό τής Χίος, μαίνει άέρα και ήλιο» –, για τις άντιεθνικές του πράξεις στα θρησκευτικά, για τον καιροσκοπισμό και την έπαρσή του, για τις δολοπλοκίες του για μικρά και σοβαρά πράγματα στην Άκαδημία, δέν άπομένει παρά νά γίνει και άντικείμενο γελοιοποίησης. Δίπλα στις φαιδρές του παρανοήσεις, γεννήματα τής άγνοιάς του – «έπαίρνα τον κόντε Βέρρη διά κόμητα, Βερρύ Φραντζέζον κ' έπαίρνε τούς λόγους πείνα και δίψα γραμμένους μέ κεφαλιακά γράμματα στο έγγλέζικο διά συγγραφείς» –, τί δέν μπορεί νά του καταμαρτυρήσει κανείς για την παράδοσή του, όταν μέ σκυμμένο κεφάλι διάβαζε τά τετραδιά του, «έσταμάταινε σε κάθε κόμμα κ' εκάρφων' έδεκε τό νύχι του, έπειτ' άσήκωνε τό κεφάλι του νά ξηγάει τή λέξη» ή, όταν μπερδευόταν στα φιλοσοφικά, άναφωνούσε – «αί!, αυτά είναι μυστήρια, άγαπητέ»; Αύτός είναι ο Βάμβας του Τυπάλδου, άρκετά κοντά στον άληθινό άλλωστε· τον παραστέκει ο Κοραής – αυτό δέ θά τό συγχωρήσει ο συγγραφέας μας: «Τί λές, Κοραή φίλε μου; Έσύ ήθελες νά τον περάσεις πρώτον από τό Χριστό στην άρετή και δεύτερον από τον εαυτό σου στη σοφία· άλλ' είναι γνωστό πώς και ψυχή παρόμοια είχετε και πώς από τή σύγκριση θγαίνει ποιός εισουν έσύ σά σοφός τής Ρωμοσύνης».

Καλή άφορμή για νά τρανταχτεί τό «μεγάλο είδωλο», στο βάθος ο κύριος στόχος τής πολεμικής του Τυπάλδου. [...]

[...] Πάγια δυσπιστία άπέναντι στους «λογιότατους», ένσυνείδητη προσπάθεια νά τους μηδενίσει, προδιάθεση ίσως για την έξαρση των άρνητικών πλευρών του δράματός του, όλα αυτά χρωματίζουν, άν δέν προσδιορίζουν, τή στάση του Τυπάλδου άπέναντι στο ζωντανό υλικό μέ τό οποίο χτίζει την ιστορία του, μέ τό οποίο, κατά κανόνα, δέν αισθάνεται καμιά πνευματική συγγένεια: από την ελληνική γραμματεία του παρελθόντος δέν ξεχωρίζει παρά όσους άσχολήθηκαν μέ τις θετικές έπιστήμες και τά μαθηματικά – άδιάφορο άν ως πρός τή γλώσσα άνήκαν στην αντίπερη όχθη· από τή σύγχρονή του γραμματεία πάλι τούς όμολογούς του και τούς όπαδούς τής φυσικής γλώσσας, μόνο πού τώρα έρχεται τό έθνικό κριτήριο πού θά του επιτρέψει νά άπορρίψει όλους τούς τελευταίους εκπροσώπους των Φώτων πού, επειδή τούς βλέπει άποκλειστικά προσανατολισμένους στην άρχαιότητα, τούς θεωρεί και έναντίους

στο αίτημα του γένους νά μορφωθεί σε έθνος – σε έθνικό κράτος. Τό πλάσμα βέβαια του «γένους» του μεταλλαγμένου σε έθνικό κράτος θά άναγκαστεί, μέσα στη διαδρομή του, νά τό εκκαταλείπει ο Τυπάλδος· στα 1837 ωστόσο ή διχοτομία, πού θά άρθει άργότερα στο όνομα του πανσλαβισμού, άνάμεσα σε κατακτημένους χριστιανούς και σε κατακτητές Τούρκους ισχύει άπόλυτα, συνεπώς και τό δράμα του έθνικού κράτους. Μοναδικό λοιπόν κριτήριο αξιολόγησης ή άναφορά στο γένος: αυτό επιτρέπει τις χονδρικές διακρίσεις σε άξίες και άπαξίες και τις συνακόλουθες άπορρίψεις· επιτρέπει επίσης τον πολεμικό χαρακτήρα μέ τον όποιο ντύνεται ο λόγος και επιβάλλει τή μέθοδο «διάσωσης» τής ιστορικής ύλης, μέθοδος πού, επειδή έξυπηρετεί σκοπιμότητες, ύψηλές μάλιστα, επιτρέπει και μιά σκοπιμοθηρικού τύπου διάσωση των γεγονότων. Στο Ιστορήμα του Τυπάλδου δέν υπάρχουν ψεύτικα, φτιαχτά, γεγονότα: υπάρχει ιδιαίτερος τονισμός όρισμένων άπ' αυτά πού μπορεί νά άνατρέπει την άντικειμενική τους διάταξη μέσα στο πολύπλεγμο στο όποιο άνήκουν· ο Τυπάλδος θέλει νά κάμει Ιστορία «άληθινή» όπως την καταλαβαίνει ο ίδιος, δηλαδή Ιστορία πού νά ύπηρετεί· δέν έχει άνάγκη νά «εφεύρει» γεγονότα, αυτά υπάρχουν και προσφέρονται στην ιδεολογικού χαρακτήρα Ιστορική κριτική πού φυσικά είναι όμολογη μέ την ήθική αξιολόγηση. «Διάσωση» λοιπόν των γεγονότων, των προσωπικών συμπεριφορών στην κυριολεξία, μέσω ενός χρωματισμού πού μεγεθύνει τή σημασία των συμπεριφορών αυτών: Είναι «γεγονός» ότι είπώθηκε πώς ο Άσώπιος κι ο Φιλητάς έπηρεάσαν τον Γκίλφορντ άρνητικά έναντι του Ψαλίδα· ο Τυπάλδος ωστόσο θά χρωματίσει τό «γεγονός» μέ την παρατήρηση ότι τό έκαμαν αυτό «χωρίς νά τούς κινήσει μήτε σ' άνταμοιδ' ή ενγνωμοσύνη, μήτε σ' έλεος οι περιστάσές του πού έξεδούλευε μέ κόπο και μόχθο τό ψωμί του». Είναι πολύ πιθανό νά δικαιολογούσε ο Βάμβας τό Νάπiero στην Κεφαλονιά, όταν ο τελευταίος εμπόδιζε τον ελληνικό στόλο νά μπει σε λιμάνι· ο Τυπάλδος πάντως θά δάλει την πινελιά του: «μ' άνεμο πού δέν έβαστιότον πούλι στον άέρα». Πρόκειται για μιά αφήγηση πού ύπηρετείται από τή χρήση ψυχοκινητικών στοιχείων – «βοηθώντας ή τέχνη την άλήθεια», καθώς θά πεί κάποια στιγμή –, για την τέχνη λοιπόν τής γραφής.

τά νέα βιβλία τής «γνώσης»

ΠΕΤΡΩΝΙΟΣ

ΣΑΤΥΡΙΚΟΝ

Μετάφραση από τά Λατινικά
Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ

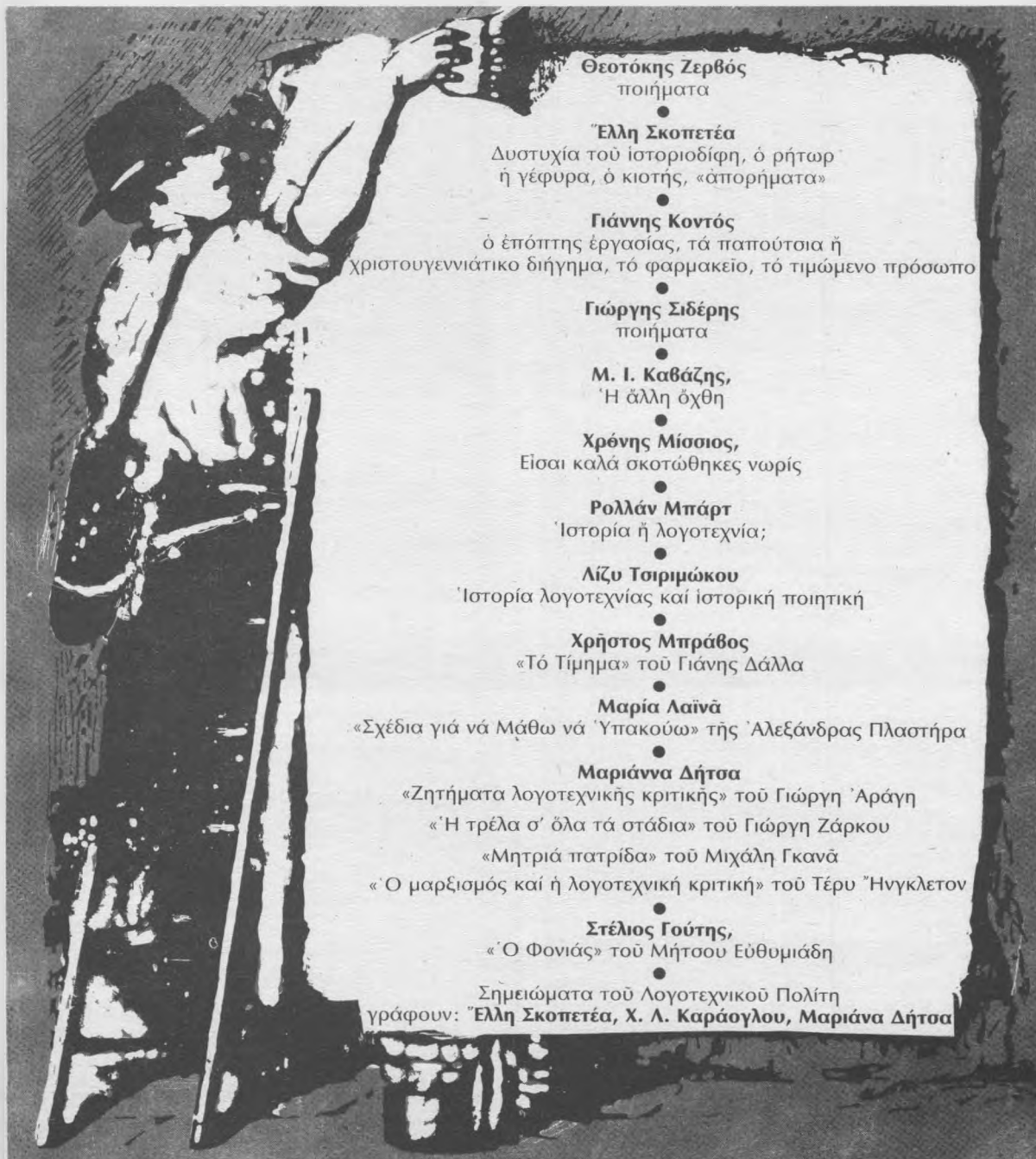
ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ», ΓΡ. ΑΥΞΕΝΤΙΟΥ 26, ΙΛΙΣΙΑ,
ΑΘΗΝΑ 621, ΤΗΛ. 7794879 - 7786441

‘Ο λογοτεχνικός Πολίτης

‘Επιμέλεια τεύχους: Μαριάννα Δήτσα.

9

Θεοτόκης Ζερβός
ποιήματα

•
‘Ελλη Σκοπετέα

Δυστυχία του ιστοριοδίφη, ο ρήτωρ
ή γέφυρα, ο κιοτής, «άπορήματα»

•
Γιάννης Κοντός

ο έπόπτης εργασίας, τά παπούτσια ή
χριστουγεννιάτικο διήγημα, τό φαρμακείο, τό τιμώμενο πρόσωπο

•
Γιώργης Σιδέρης
ποιήματα

•
Μ. Ι. Καβάζης,
‘Η άλλη όχθη

•
Χρόνης Μίσσιος,
Είσαι καλά σκοτώθηκες νωρίς

•
Ρολλάν Μπάρτ
‘Ιστορία ή λογοτεχνία;

•
Λίζυ Τσιριμώκου
‘Ιστορία λογοτεχνίας και ιστορική ποιητική

•
Χρήστος Μπράβος
«Τό Τίμημα» του Γιάνης Δάλλα

•
Μαρία Λαϊνά
«Σχέδια για να μάθω να ‘Υπακούω» της ‘Αλεξάνδρας Πλαστήρα

•
Μαριάννα Δήτσα
«Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής» του Γιώργη ‘Αράγη
«‘Η τρέλα σ’ όλα τά στάδια» του Γιώργη Ζάρκου
«Μητριά πατρίδα» του Μιχάλη Γκανά
«‘Ο μαρξισμός και ή λογοτεχνική κριτική» του Τέρυ ‘Ηνγκλετον

•
Στέλιος Γούτης,
«‘Ο Φονιάς» του Μήτσου Εύθυμιάδη

•
Σημειώματα του Λογοτεχνικού Πολίτη
γράφουν: ‘Ελλη Σκοπετέα, Χ. Α. Καράογλου, Μαριάννα Δήτσα

Θεοτόκης Ζερβός

ποιήματα

I

Κραταιά τά φτερά σου κι απόψε
 πού πέφτει τό μελάνι στό τοπίο μας.
 Θά φύγεις μέ κίνηση σγουρή
 θά μᾶς ἀφήσεις στους στροβίλους τῆς ἀπορίας μας
 ἀτελῶς ἀσκημένους.
 Στό τέλος σκυμμένους πομπή
 νά διασχίζουμε τήν εὐτυχισμένη σου χώρα
 τήν ἀνοιχτή μας μητέρα γυρεύοντας
 τό ζεστό της σκοτάδι.

1977

II

Ἄν κάπου μνημονεύσω τό ὁδόφραγμα
 γιά τίς ἀνάγκες τῆς ωραίας τελετῆς θά εἶναι.
 Θά εἶναι ἡ σπασμένη εικόνα σου
 σκορπισμένη τριγύρω
 ἀφημένη στόν ἄνεμο καί στήν πρώτη βροχή
 στήν πρώτη γραφή λησμονημένη

1977

V

Πάψε σέ τοῦτο τό τραγούδι
 τώρα πού ἡ ἀνοιξη κλείνει ὅλες τίς θύρες τῆς ψυχῆς
 μέ τῶν ἀνομημάτων τόν τσακισμένο εἰρμό
 τίς ἐνοχές γιά τόν ἀγίνωτο φόνο
 ἤσυχασε στίς ρίζες τοῦ ἀγέρωχου εἶναι
 μέ ὅλες σου τίς ροπές μηδενισμένες.

Τώρα πού ἄλλοι αὐτοκτονοῦν κι ἄλλοι μετακομίζουν.
 1979

VI

“Όπως τά όνειρα φέρνουνε άλλα όνειρα
καί τά λόγια έλάφια λόγια λέοντες
μέ τις σάρκες στό στόμα
λοξοδρομώντας στή μεταφυσική καί στίς εκδορές
τό έλάχιστο καί τό μέγιστο συμβιδάζω στή χλεύη.

“Όμως

ολόκληρος δέν είμαι παρά ό τόπος μου
κατασπασμένος στίς σκιές τών νεκρών του
άπό τά σκουλήγια καί του ήλιου τά χάδια
συντελεσμένος νοϋς
βίαιη εκφορά πού αυγατίζει τό κόστος ενός τέλους άπλου.

1980

VII

Θά μέ βοηθοϋσες μέ τό τραγικό σου εκέγγυο
τή δηλωμένη άλκή σου καί τήν παραδεκτή
ένα τόνο πιό ψηλά νά μιλήσω για ιστορίες χαμένες
ερείπια κι αποκαΐδια στό πέρασμα του αδιάφορου χρόνου
θήματα ταπεινά του άνέμου πού αγκαλιάζει όλα τά δέντρα
όλα τά πετεινά πού βοηθάει στό εξαίσιο πέταγμα.

“Ωρα μεσημεριου καί προσευχής
στιγμή πού οι ταξίαρχες τακτοποιούν τις κουρασμένες ψυχές
θά μέ βοηθοϋσες νά εννοήσω αυτή τήν εποχή
τόν χρόνο τής διαστολής πού παγιδεύει τό πέρασμά μου
τή φωνή μου πού έχει ηλικία χωρίς νά αξιώνει.

Κρύσταλλο συντριμμένο σε μυριάδες τραγούδια
μεγεθυμένη άντιφώνηση στίς εκκλήσεις του έσπερινου
κρυφό σαράκι του νοϋ πού αιωρείται στό έπιούσιο χάσμα
τών πράξεων.

1980.

VIII

Σέ μία πτυχή του χρόνου μία ρυτίδα του
καί πού όπτική στοχαστική πού περιδιάβαση
μόνη μου έγνοια οι εϋνοϋχοι ταξίαρχες
κι οι ψυχοσώστες του καιροϋ.

Μέ τις δονήσεις μου από παλιά συνήθεια
καί τά ήχεια τής απελπισίας μου
στέλνοντας τρανταγμούς μέχρι τά κάστρα.

Σέ μία πτυχή του χρόνου σε μία τσάκιση
σε μία εποχή μακριά καί δίχως έρωτα
εμπρός τής γής οι κολασμένοι

εμπρός

εμπρός.

1981

Ἑλλη Σκοπετέα

ποιήματα

Δυστυχία ιστοριοδίφη

1. ιδιοτέλειες

- Πῶς ἄλλαξες πῶς ἔσπασες ποῦ 'ν' ἢ παλιά σου ἢ χάρη
Μήνα ὁ καιρός σ' ἐστρίμωξε μήνα σοῦ ἐπήρε λόγια
- Μηδέ μ' ἐστρίμωξε ὁ καιρός μηδέ μοῦ ἐπήρε λόγια
Μόν' ἄγριες ὥρες τό 'σκάσαν ἀπό ἄγραφα ρολόγια

2. καί τοῦ χρόνου

- Χρόνο τό χρόνο μέτρησες μά εἶναι λειψές οἱ ὥρες
Λογάριασέ μας τά ἔξοδα καί θάν τά μοιραστοῦμε
- Λάθος τήν πόρτα χτύπησες καί λάθος ἄνθρωπο ἤδρες
Λεφτά δέν ἔχουν νά σκορπᾶν οἱ φρόνιμες κλειψύδρες

3. τῶν φρονίμων

- Πῶς μαύρισαν τά χεῖλια σου πῶς μαύρισεν ἡ γλώσσα
Πῶς ἤπιες θεονήσικος ὄλο σου τό μελάνι
- Σά δέ μπορῶ νά φάω ἐγώ, τοῦ μάγειρα τό κίμα
Πέτρα ἱστορία πῶφτιαξε, καί τά πού γίναν λύσσα

4. πηγές

- Δέ μᾶς ἀκοῦς δέ μᾶς θωρεῖς καί δέ μᾶς συντυχαίνεις
Παίρνεις τούς δρόμους πάρωρα νεκρούς νά κυνηγήσεις
Μά ἐπλάκωσαν οἱ παγωνιές κι οἱ δύστυχοι δέ λιώσαν
Βαρύγνωμα σέ μελετᾶν καί κακοκαρδισμένα

4

Ἵδρα τις ἐκ Λέρνης παζαρεύει ἐντόνως εἰς συνοικιακόν
πυλωπιόλιον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἵλοποιοιμένης τῆς ἀπειλῆς «θά πέσουν κεφάλια», ποία
ἢ λογική τοῦ τοιοῦτου εὐπρεπισμοῦ;

6

Πελοποννήσιος διαιτολόγος, ὁ Αὐγείας, γνωστός ὁπαδός
τοῦ δόγματος «τό τερπνόν μετά τοῦ ἀφελίμου», ἐκφρά-
ζει ἀπαρέσκειαν πρὸς πᾶν περιττόν.

Ἵκανοποιηθέντος τοῦ αἰτήματός του διὰ κάθαρσιν, ἧς
ἐξαίρεται τό ὄλοσχερές ἀλλ' ἀποκρύπτεται ἢ προσωρινό-
της, ποία ἢ μοῖρα τῶν μελλοντικῶν συσσωρεύσεων;

7

Ἑσπερίδες τινές, τῆς τάξεως τῶν φρουτοπαραγωγῶν,
καλλιεργῶν τὸν ὄπωρῶνά των εἰς τό μή περαιτέρω τῆς
ἀποδόσεως.

Δοθείσης τῆς ἀδήλου ἰσχύος τῶν νόμων τῆς ἀγορᾶς, τίνι
ἄλλῳ τρόπῳ καταδεικνύεται τό ἐπισφαλές παρομοίων
ἐπενδύσεων;

13

Ἑγκάθετός τις Ἀμαζῶν ἐρωτεύεται τὸν πρῶτον τυ-
χόντα.

Τοῦ ἔρωτος ἐννοουμένου ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἥττης ἢ –
ἂν θέλετε – τῆς κοινωνικῆς ἀλγηδόνης, ποίας καλλιτέρας
τύχης ἢ το ἄξιος ὁ νῦν σχολάζων ἵππος;

ὁ ρήτωρ

Μέ τοῦ ἤχου τὰ ρινίσματα
Μιά σιώπη μαγνήτης
Ἵπέσπασε αἴφνης
Ἵπὸ αἴθριον οὐρανίσκο
Μερικά πτερόεντα
(Κομμάτι μαδημένα)

Ἑνα πουλάκι πέταξε
Πάνω σ' ἀντένα δόκανο
Κι ὁ τόπος γέμισε
Τραγανά παρᾶσιτα

Ἑχει ἢ δέν ἔχει
Σκοπούς δολεροῦς
Αὐτός ὁ οἴστρος
Ποῦ τόσην ὥρα
– Τόσο κοντά –
Πλανιέται ἀργόσχολος
Κεκορεσμένος
Ἵπόκωφος βόμβος;

Ἵν μὲν δέν ἔχει
Τό θέμα κλείνει
Ἵς ποῦμε αἰσιῶς
Ἵν ὅμως ἔχει
Τί ἐνδείκνυται:
Φυγή;
Ἑξόντωση;
Ἵ λύση τῆς ἀγελάδας;
Ἵ τῆς ἀπόχης
Τό ἡμίμετρο;

ἢ γέφυρα

Ἑνας τυχῶν πεζοπόρος
Μά κι ὁ μονοσάνδαλος
Μά κι ἢ κλασική ἀκαμάτρα
Θά συμφωνήσουν ὅτι:

Τόν μεγάλο καημό
Μιάς γκρεμισμένης γέφυρας
Δέν τόν γλυκαίνει ἢ φήμη
Πῶς ὀρεώδησαν τάχα τὰ στοιχειά

Γι' αὐτό διαβαίνοντας μιά γέφυρα
Θυμῶνται πάντα πῶς τό μῖσος τῆς
Γιά τόν ρυθμό, τὰ «στοιχηθεῖτε»
Καί κάθε εἶδους τάξη
Κρατάει ἀδιάπτωτο ἀπὸ τότε
Ποῦ τόν ἴσκιο τῆς καταπόντισε

Γιάννης Κοντός

ποιήματα

*Ο επόπτης εργασίας

«Έβλεπα και ήμουνα στο δωμάτιο. Μιά μεγάλη τζαμαρία στραπατσαρισμένη. Τά ανοίγματα μπουκωμένα μέ εφημερίδες. Έκανε κρύο. Στήν πόρτα ένας κύριος σάν πλούσιος μέ τά δυό παιδάκια του μάς χαμογελοῦσε. Έμεις στό κρεβάτι φιλιόμασταν. ‘Ο ζωγράφος ήθελε νά μπει από τή σκεπή. Προσπαθοῦσα νά σοῦ βγάλω τό μπλέ σορτσάκι. Μάλλον ἔβρεχε μέσα». Μ' ἕνα ἑλαφρό σκούνημα ὁ επόπτης ἐργασίας μου ἔδειξε τήν πρέσα τῆς πόλης πού εἶχε μαγκώσει τό χέρι μου. Τό τράβηξα ἐγκαίρως. Έδεσα τό μπλέ μαντίλι στό λαιμό γιά τήν περίπτωση τοῦ ἰδρώτα καί συνέχισα ἀμίλητος τήν ἐργασία. Έξω τό ἴδιο ἐργοτάξιο δούλευε πυρετωδῶς.

Τά παπούτσια ἢ
χριστουγεννιάτικο διήγημα

Δένεις τά κορδόνια – ἔχεις ἀποσυνδέσει προηγουμένως τόν ὕπνο καί λές: εἶμαι στήν πραγματικότητα – Κάνεις ἕνα διασκελισμό πάνω ἀπό τήν χθεσινή μέρα καί εἶσαι στό σήμερα. Περπατᾶς τυλιγμένος στό δέρμα καί σίς φλέβες σου. Ἀπωθεῖς τόν ἄερα, κλωστᾶς τά κομμάτια τῆς ζωῆς σου – νά δοῦμε στό τέλος τί θά σοῦ μείνει – φεύγεις γιά τά ἴδια μέρη. Χάνεσαι μέσα στους καπνούς. Τώρα κατεβαίνεις τήν ξύλινη σκάλα σάν κουτσός. Κοιτᾶς τά καινούρια σου παπούτσια καί σκέπτεσαι τά χριστουγεννιάτικα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Σέ ὑπακούουν καλογυμνασμένοι πάνθηρες καί πᾶς ὅπου θέλεις. Φαντάσου νά τρελαθοῦν, νά πετάξουν τά τακούνια, τίς σόλες, νά σπάσουν τά κορδόνια, νά τινάξουν τά νύχια τους καί νά σε πᾶνε μαζί μέ τ' ἄλλα ἀγρίμια. Δέν θά συμβεῖ τίποτα ἀπό ὅλα αὐτά. Θά παλιώσουν σιγά-σιγά μέ τό πέλμα σου. Μέ τήν τριβή θά ἀναπτυχθεῖ μεγάλη ἀγάπη. Στό τέλος θά τά πατήσεις στό πίσω μέρος καί θά σέρνονται μαζί σου στό σπίτι.

Τό φαρμακείο

Είμαι ευτυχισμένος όταν ακούω μουσική και σκέπτομαι τό παλιό φαρμακείο, μέ τίς πορσελάνες, τά φάρμακα, τό λίγο φώς. Κάθομαι και ζυγίζω ποσότητες φαρμάκων και λέξεων – εκτελώ πολλές φορές ανύπαρκτες συνταγές – όμως δουλεύω μέ συνέπεια και υπομονή υποδειγματική. Κάθομαι και κοιτάζω πίσω από τό θαμπό τζάμι τούς περαστικούς. Περιμένω νά ανοίξει ή πόρτα, νά ακουστεί τό κουδουνάκι, νά σηκώσω μέ κόπο τό ήμίπληκτο πόδι μου, νά τό σύρω μέχρι τήν είσοδο και νά χαμογελάσω στόν πελάτη. "Όπως ανοίγει ή πόρτα μπαίνουν μέσα, άλλες εποχές – προηγούμενες και επόμενες – και χάνω για λίγο τήν ισορροπία μου. Τήν βρίσκω άμέσως. Αρχίζω νά παιδεύω πάλι τήν ζυγαριά και τό σώμα μου. Χρόνια διανυχτερεύω. Έχω νά κοιμηθώ χιλιάδες ώρες. Πίνω όλα τά φάρμακα-ποιήματα πού φτιάχνω και δέν λέω νά πεθάνω. Μάλλον δυναμώνω. Φοράω τό μαύρο παλτό, στό μαύρο κεφάλι.

"Έξω χιονίζει, δέν ακούει κανείς.

Τό τιμώμενο πρόσωπο

"Όταν γλιστράει τό πόδι μου στή σαγιονάρα μέ ιδρώτα, μέ χῶμα και λέω: τώρα θά πέσω στή μέση του καλοκαιριού και θά γίνω ρεζίλι τών σκυλιών πού μέ παραμονεύουν – δέν ξεχνάω, είμαι στόν πόλεμο άοπλος, μόνο μέ τά τσιγάρα μου – Τότε θυμάμαι τό πρόσωπο πού έβλεπα παιδάκι πίσω από τήν ντουλάπα ή σέ παλιές φωτογραφίες, στό δάθος νά κοιτάζει τόν έξω κόσμο ή αυτό πού λέμε – τόν άγγελό μας – Πίνοντας νερό και περνώντας τά χρόνια γέμισα έλιές και σημάδια. Γνώρισα τό λευκό χαρτί, τά λευκά σεντόνια, τά βράχια του μαξιλαριού σου, τήν άμμο του κλειστού δωματίου. "Όμως πηγαίνοντας πάλι στους άνθρώπους μέ χαλασμένο ρολόι – ή θερμοκρασία του περιβάλλοντος εκρηκτική καθώς τά πολιτικά στοιχήματα δίνουν και παίρνουν – τόν βλέπω μέ μαύρο κοστούμι κι αλλάζοντας πρόσωπα νά βγάζει τά φτερά και τά παπούτσια του, δίνοντας τα σ' έναν άγνωστο. Τόν δείχνω μέ κομμένο χέρι και βραδιάζει.

Γιώργης Σιδέρης

ποιήματα

I

Σκυφτός και χαμηλός στοῦ Λυκαβητοῦ τῆ χθόνια ἡδονή
 ἐκεῖ ὁ τρελός ὑμνώντας τά λευκά σου πόδια
 γκρεμίζεται ἀπ' τῆ σκάλα ἐπάγγελμα γυρεύοντας και χάνοντας
 σ' ἓνα πονετικό τραγούδι ὅπου τόν ἀποστρέφεται τοῦ δυσκολεύει τῆ ζωῆ
 και καταφεύγει στήν ἀνεξήγητη εὐφροσύνη τῶν θερινῶν κινηματογράφων
 νά τόν στηλώσουν μέ τ' ἀναψυκτικά τους ἀναφιλητά και τά λουλούδια
 πού ζαλίζουν.

Ἄλλά ὡς πότε θᾶρχονται οἱ ἀρρώστιες και θά φεύγουν
 σάν φορητά μέ μουσικές σέ πανηγύρια δυθισμένα
 ὡς πότε τήν Ἄντιγόνη μας θά ψηλαφοῦμε κι αὐτή στό πρόσωπό μας θά εἰσχωρεῖ
 σάν τύψη και σάν ὑγρασία

ὡς πότε γύρω ἀπ' τῆ φωτιά σάν ἀνεργοί θά φτύνουμε
 ἓνα χειμῶνα ἀδέσποτο τυφλό
 μέ ἄδοξους ὕπνους κι ἀνεξιχνίαστα πρῶινά.

1979

II

Σταλάζει φῶς μες στά αἰωνόβια νερά
 χῶμα μυρίζει τό καράδι ἄρα ἡ στεριά εἶναι κοντά
 ὁ δρόμος γιά τῆ Σαλονίκη ἀπ' ἄλλοῦ περνᾶ
 σκόρπιες εἰκόνες πού γυρίζουν και δρομολόγια πού κυβερνᾶ
 ὁ πῖο τυχαῖος θεός

ὁ πῖο κρυμμένος ἔρωτας τά ποδοβολητά και τά παράθυρα πυρπολημένα
 ὁ πεθαμένος φίλος δόντι τοῦ Σκύθη στό μυαλό
 κι ὁ ἀγέρας γδέροντας καλάμια πέφτουν οἱ εἰδήσεις μή μᾶς ξεχνᾶς
 καθώς ὁ χρόνος μας περνᾶ ὅπως πνοή παλιῶν γιατρῶν καλῶν ἀνθρώπων

ἔρχονται πλήθη σάν συντρίμια ἀεροπορικά
 κομμένα πρόσωπα ἀνοίγοντας στοιχήματα
 ἄμπωτις και παλίρροια σέ μιά ἐπικράτεια τσακισμένη.

Μόνο ὁ χειμῶνας εἶν' ἐδῶ και τά βαριά πουλιά του
 τό ἄσπρο παλτό μας και τό μάταιο γέλιο τῶν παιδιῶ

1980

III

Έφταπύργιο καταφυγή μου και πάντα ξένη φυλακή
 αναρίθμητα χρόνια που τρέξατε όπως μάταια δάκρυα
 σοφία του άνθρακα φρυγμένο σώμα του Μεθόδιου
 ρέμα χαμένο εκρηκτικά καταστραμμένα απ' την αιώνια βροχή
 γιγάντιο κύμα που εξέβρασες τον Ίωνα σε μία άκαρδη χαλκιδική
 δώστε μου τό χαλκό και τόν ορείχαλκο
 τή μνήμη σαν τό φέγγος των οστών όταν βραδιάζει
 όπως της μέρας τό προϊστορικό φεγγάρι που φωνάζει για όλα
 μά κανείς δέν τό θωρεί
 κρατήστε με σχεδόν τυφλό στά τριόδια μέ ξεχαρβαλωμένη λύρα
 παραδώστε με στον άλλο κίνδυνο των άσωμάτων
 νά ύμνω χωρίς ανταμοιβή τό κέρμα της Συρίας, τό φοινικόδεντρο
 του Σύρου Ίσαάκ του πλοίαρχου Μέλδιλ
 φτάνει νά φεύγω ταχτικά απ' τή γλώσσα αυτή μέ τά χαλίκια
 κι άς τσακίζουμαι στο πεζοδρόμιο κι άς χώνουμαι στο λεωφορείο
 κάθε φορά ανεπανόρθωτα ήττημένος

1980

IV

Ξέρουμε ξέρουμε τά ζεστά σκυλιά που βγαίνουνε για στίχους
 στιγματισμένοι άγγελοι που αναθρώσκουν τό χειμώνα
 μέσ στις κρυφές διβλιοθήκες απόλυτα μεθυσμένοι απ' τό μισητό ήλιο
 κομματιασμένοι μ' εκκωφαντικές εκλάμψεις πάνω στην παγωμένη μας ψυχή

Ξέρουμε τά μελαχρινά σου πόδια τόν πιό άδέβαιο πυρετό
 τό παραλήρημα του κόσμου
 άλλόκοτη σκιά και σώμα υποσχέμένο εκ γενετής στον ανατόμο
 από τίς κάτω ίνες σου χαιρέτισε τίς αλλαγές των εποχών
 καθώς φεύγουν φτωχά οί σαῦρες κι ο χάλκινος χρόνος μέ γιγάντια δήματα
 καθώς ο επιληπτικός Αρχίλοχος σαν παιδί τσακισμένο από πόρτα σε πόρτα γυρνά
 και ρωτά τό αυταπόδεικτο καλοκαίρι πετώντας φύκια βρώμικα
 στά τζάμια της χωροφυλακής
 καθώς κι εμείς του ρήτορα τό σκάμε στα πρόβατα από κάτω προς τή θάλασσα
 εξαπατήσεις επικίνδυνες μέ κέρδος ένα άχαρο κολύμπι.

Πάρτε τό πασαλιμάνι ξεκληρίστε τά πρόσωπα
 γυρίστε προς τά πίσω οί πιό άγνωστες μέρες
 ματαιώστε μας.

1980

VI

Κατοικήθηκα από σένα τό κεφάλι μου είναι τό άνθος
φέγγω σάν ασδέστης τών φτωχών στά έξορυγμένα βράδια σου
λαμπιόνι μεθυσμένο στ' άκοίμητα νερά
καί μουσική χωρίς βυθό στά κάτω σου πετρώματα

άς περπατήσουμε ελαφρά πάνω στά φύλλα πού σαπίζουν
ξεχνώντας τήν παντάνασσα Ίστορία τό πάνω άέτωμα μέ τόν μεγάλο ποταμό

όλες τίς κάμαρες άνοίγεις κι είμαι εκεί σκυμμένος πάνω από χρονικά κιτριτισμένα
μπαινουν πουλιά μπαίνουνε τά υγρά παγώνια τής μακρινής θαλάσσης ό καημός
στό δέρμα μου ένα ράμφος περασμένο χωρίς πόνο
τά προδομένα κύτταρά μου συγκρατεί στό τοίχωμα τής πόλης
φιλάς τό τσακισμένο μου πλευρό μέ τό θαμμένο στόμα
κι όλο χτυπās τούς βράχους νύχτα ενετική καταιγίδα γεμάτη ορατόρια
έρχεται φεύγει σάν πυρετός παιδιών πού τ' άγγιξ' ό θεός μ' ένα δρολάπι
σου μιλώ για τή γερμένη πόλη και λές «είμαι ή πόλη»
«είμαι τό ταπεινό του χρόνου της κορμί»
«μ' αυτό στην άγορά πηγαίνω κι άνώνυμα εδω ξαναγυρνάω»

1980

V

Είδε τίς τρύπες τών παλιών σπιτιών νά φωνάζουν τά χαράματα
και τά πουλιά νά πέφτουν στην ψυχή του όπως θραύσματα
τό αίμα δέν είδε μέσ στό λυκαυγές μά γεύτηκε τή λύπηση του αίματος
και σά γυμνός έμίλησε μέσ στό κρυπτόν και τό ήλιον του έξορυγμένου ουρανού

«Γραφή σάν νύχι κόκκορα τρελοῦ
γύρισε μέσα μου τή μολυβένια θάλασσα
μάς μεγαλώνουν τά παιδιά μάς παίρνει ένα άτέλειωτο ποτάμι
μαζεύεται ή πόλη και σκορπάει χωρίς χαιρετισμούς
κι εγώ τί νά τό κάνω τό τροχόσπιτο του φιλοτέχνη
δώσμου δυό μέρες πιο μεγάλες απ' τίς φτωχιές αυτές παλινοστήσεις
νά μή διαλύσω στά κρωξίματα τών λουομένων
τό άστρο δείξε μου τό άμερικανικό πού φέγγει τούς λοιπούς όπλίτες
του νότου σκόνη στείλε μου για ν' άφανίσω τήν αυλή
μέ τό τοτέμ, τήν ψησταριά και τό κρυμμένο ζωο
δώσμου τούς φίλους πού σκορπίσαν»

1981

VII

Στά πατημένα λάδια και σκοτεινά λακτίσματα
στά κάτω χνώτα μιας πόλης μέ κουρτίνες και φτερά
εκεί σηκώθηκε απ' τό χώμα ό ύμνος «riangere»
και τό τραγούδι «ή μπόρα»
σάν νά ξεδίπλωνες λαχεία βλαστημώντας
τή ζοφερή κοκώνα τών παραμεθοριών περιοχών
μασώντας τά παράνομα χαρτιά νικημένος κατά κράτος
για πάντα χτυπημένος και διαβατικός

«θολέ μου έρωτα καταφυγή φευγάμενο ποτάμι
ζαλισμένη μασούνα μυστική ζωή

τά μάτια μόνο ἄς διασωθοῦνε
 μιὰ καί θεόγυμνοι χωρίς ἔλεος
 καταστρεφόμαστε γλυκά μέσα στήν ἄνοια»
 1981

VIII

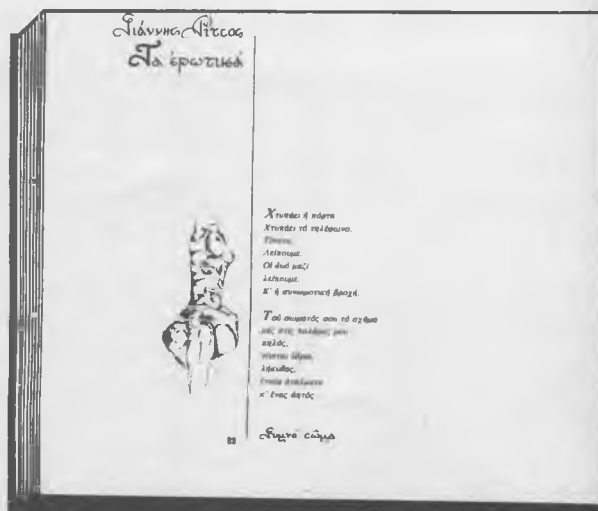

Λοξός κατέβηκε στή λεωφόρο
 κι ἡ ἀπορία τόν βρῆκε ἀπ' τὰ θολά βουνά
 μέ τό χαμένο θρόισμα τῶν ρούχων σου στά σπλάχνα
 τό φύμα θωρεῖ· μέ τήν λύπηση χιλιάδων κλεμμένων ἀνθρώπων
 ἀκούει τήν ἀφήγηση «τά χιλιάρικα σάν προκηρύξεις
 τῆς τὰ πέταξα στά μούτρα στήν Ἑρμοῦ»
 τέτοιοι ἀνθρώποι τέτοια αἰσθήματα «ἐκτοτε
 ἀρχισέ νά τρέχει ἀκατάπαυστα ἡ τρύπα στό πνευμόνι»

ὁ θεός εἶναι στό λερωμένο κατάστρωμα ἐκεῖ πού φτύνουμε, καί κατουρᾶμε
 κοράκια μᾶς κλέβουν τά ρούχα
 καί τὰ πάνε ψηλά ὡς σημαίες ἥρωικές
 φυσάει ὅπως γενέτειρα γειτονιά ἀπροσδιόριστη
 μ' ἕνα μπιστόλι σάμπως στό πλευρό γλεντοῦμε ἀδιάκοπα ἀπό τότε
 ἄς πᾶμε σ' ἕνα κινηματογράφο στό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ
 στό σιγανό φθινόπωρο.
 1981

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΠΕΡΙΜΕΝΑΤΕ ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ: ΤΑ ΕΡΩΤΙΚΑ

Ἐπιμέλεια καί σχέδια
 ΔΙΟΝΥΣΗ ΒΑΛΑΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 6 (Πάρδος Ἐκτετακτικῆς Ἀκαδημίας) Τηλ. 36.15.783

M. I. Καβάζης

Ἡ ἄλλη ὄχθη

Καθώς κυλοῦσε τό αυτοκίνητο μέσ στους ἀδειους νυχτερινούς δρόμους τοῦ Sydney (ὁ κόσμος ἐδῶ κοιμᾶται νωρίς, early to bed early to rise), ἐνωθε ὄλο καί περισσότερο νά θυθίζεται μέσα σέ γλυκιά νάρκη. Ὁδηγοῦσε ὁ George. Ἐνα παιδί πού πρωτογνώρισε μόλις ἀπόψε. Λιγάκι κοντός, λιγνός, τίποτε τό ιδιαίτερο, ὅμως χαριτωμένος, μέ τή γλυκύτητα στό πρόσωπο πού μόνο τ' αὐστραλογεννημένα ἔχουν. Μιά γλυκύτητα πού εὐκόλα τό γυρνάει σέ μιά παράξενη θλίψη. Δίπλα του ὁ Στήβ. Ἄλλος ἀέρας. Ἀπό πέρα.

Ἐπιναν ἀπό νωρίς στήν πρόδα. Εἶχαν τύχει καί πράγματα διάφορα. Εἶχε λοιπόν ὁ καθείς τό ντέρτι του. Πάντως ἡ θραδιά εἶχε πάθος. Τό ἔδειχνε ἀπ' τήν ἀρχή. Ὁ Στήβ ἔβρισε τή Μιράντα, μ' αὐτός τόν ἐνωσε πού ἔθελε νά τῆς πεί, κοριτσάρα μου, μ' ἔχεις τρελάνει πανάθεμά σε, ἡ Μιράντα τοῦ ἐξηγήθηκε περίφημα στό βρῖσιμο καί μέ τρόπο πού ἦταν φανερό πῶς εἶχε μπεῖ στό νόημα, ὅμως τελικά ἀντί τοῦ Στήβ, ζήτησε ἀπ' αὐτόν νά τή συνοδέψει, φοβόταν τό σκοτάδι λέει, στό δρόμο τοῦ μίλησε γιά διασμούς καί τέτοια, πρέπει νά ἴναι κανεῖς προσεκτικός σ' αὐτή τή χώρα, τοῦ ἔρθε νά τή διαίσει, εἶχε καί τά οὐίσκια του, τά μπούτια της καθῶς ξεχείλισαν ἀπ' τή στενή της φούστα τήν ὥρα πού ἐμπαινε στό αυτοκίνητο τοῦ ἀνέβασαν τό αἷμα στό κεφάλι – ὅμως κρατήθηκε, εἶχε ἄλλο ντέρτι στήν ψυχή του, παρ' ὅλα αὐτά κατάλαβε: μίαν ἀπ' αὐτές τίς μέρες, αὐτήνα τή Μιράντα πού μόλις ἀπόψε πρωτογνώρισε, θά τήν πηδοῦσε.

Ὁ George δέν μποροῦσε νά ἀγκαλιάσει ἀπάνω στή σκηνή τή Ντέπη, αὐτός τόν ἔβρισε, τόν ἔβαλε ξανά καί ξανά ἦταν ἀδύνατο, πῶς νά τήν ἀγκαλιάσει ψεύτικα, κάτι μάγουλα σάν ντομάτες, πάει κι αὐτός ἡ Ντέπη τόν ἔψηνε στά κάρβουνα. Καί κεῖ πού τέλειωνε τό κομμάτι καί κάτι ετοιμαζόταν ἐπιτέλους (ἔξω ἀπό τό ρόλο) νά τῆς ψιθυρίσει ὁ George, μπαίνει στό θέατρο ἕνα παιδί (ψηλό, χλωμό λιγάκι πρώτη φορά τόν ἔβλεπε) σφυράει στή Ντέπη μέ μίαν ἀναίδεια καί φτού χαθήκανε, οὔτε ἕνα καληνύκτα δέν σκέφτηκε νά πεί ἡ χαμένη, ὅμως τῆς φώναξε καθῶς μούγκριζε ἀπόξω ἡ μηχανή ενός Holden, μᾶλλον δέ θά ἄκουσε, νά πεῖς τῆς προκομμένης τῆς φιλενάδας σου πῶς πάει τέλειωσε γιά μένα, τήν ἔχω ξεγράψει ἀπό καιρό, τό παλιοπουτανάκι μουρμούρισε μονάχος νά μέ στήνει ἔτσι γιά τέταρτη φορά...

Γύρισε. Ἦσαν μόνοι. Ὁ George, ὁ Στήβ, ὁ Peter, κι ἡ ἀφεντιά του.

‘Ο Peter δέν ἔπινε, δέν κάπνιζε, φοβόταν καί τούς δικούς του νά ξεμείνει... “Ἐλα βρέ Peter πήγαινε καί σύ, εἶναι ἀργά θά περιμένει ἡ μάνα σου – ἔφυγε κι ὁ Peter. Οἱ τρεῖς τους. Κατάλαβε. Θά ‘χε ψωμί ἢ βραδιά. Ξεκίνησε κάτι νά λέει ὁ Στήβ γιά Περαιά καί ταβερνάκια μετά τίς δύο καί τέτοια, κάτι νά λέει αὐτός γιά Κάστρα καί μιὰ τρύπα στήν “Ανω Τούμπα πού τήν ἀράζανε ὡς τά βαθιά χαράματα καί τρώγανε ψάρι ψιλό σχεδόν τζάμπα καί πίνανε ρετσίνα καί τούς ἔπιανε κάπου-κάπου καί δίνανε καί κάνα γύρο καί ζεσταίνονταν, ἔκανε συνήθως ἓνα κρύο διαβολεμένο κι οἱ γάτες τῆς γειτονιάς ζωγραφίζονταν μέ τή σειρά στό τζάμι τοῦ στενοῦ παραθυριοῦ καί τό ἄνοιγαν καί τούς ἔριχναν κόκαλα ψαριῶν καί δύο γεροντάκια πιάνανε κάτι παλιούς σκοπούς...

Τέτοια ἄρχισαν οἱ δύο τους κι ἄκουε ὁ George κι ἀποθάμαζε, νόμιζε κι εἶχε χάσει τόν παράδεισο, ἡ ὥρα πέραγε, τό οὐίσκι δώστου καί τελείωνε... “Ἄστα γαμῶ τό θεό τους τά ἐκεῖ. Μέ τά ἐκεῖ μέ τά ἐκεῖ θά παλαδώσουμε. Αὐτά θά ‘χουμε κάθε φορά πού ἔρχεται καινούριος; Εἴμαστε ἐδῶ.. Μ’ ἀκούς; “Ἐδῶ. “Ἄσε μου λοιπόν καί ταβερνάκια καί ψαράκια καί σκατάκια. “Ἐτσι θά τή βγάλουμε; Εἶσαι γιά καμιά στεκιάρα δυό πόδια νά τήν κάνουμε μπετόν; Εἶμαι.

Κυλοῦσε λοιπόν τό αὐτοκίνητο μέσ στους ἄδειους νυχτερινούς δρόμους τοῦ Sydney. Πού πάμε ρέ παιδιά; Σ’ ἓνα ἑλληνικό. Ξέρω τό ἀφεντικό, θά μᾶς προσέξει. Μπήκαν σ’ ἓνα μαγαζί μακρόστενο. Φάτσα ἢ “Ακρόπολη. (“Ὡστε ἐδῶ μοῦ τήν ἀράζει τό πουλάκι μου. Μέ τό ὑποκατάστατο. Καί τό χειρότερο πού θά μπορούσε. “Α ρέ Στήβ τζάμπα ἀνέβηκες στήν ὑπόληψή μου ὕστερα ἀπό τό χέσιμο πού μοῦ ‘κανες.) Στό στομάχι μοῦ κάθεται, εἶπε ὁ Στήβ καί τήν ἔδειξε, ποιός ξέρει, φαίνεται θ’ ἄραξε τή σκέψη του, μά ἔλα πού τέτοια ὥρα μόνο ἑλληνικό ἢ ἰταλικό βρῖσκεις. Τόν κοίταξε κατάματα. Τά χαμήλωσε σάν παιδί πού τό μαλώνουν.

‘Ο “Ελληνας πίσω ἀπό τόν πάγκο φτυμάκωνε τά δάκτυλα, μετροῦσε τά λεφτά ἐπιδέξια, ἔκλεινε τό ταμεῖο, ἐρημιά, κανεῖς πελάτης, θά ‘ταν ἔτοιμοι φαίνεται νά κλείσουν, μιὰ σιλουέτα στό βάθος μόνο – ὅλα πιά γίνονταν επικίνδυνα θολά. “Η σιλουέτα σηκώθηκε, μιὰ σκιά, ἦρθε σάν φάντασμα, σκούπισε τό τραπέζι μηχανικά, θλιμμένα, παναγιά μου τί μάτια – τήν κοίταξε φαίνεται πολύ βαθιά γιατί τά κατέβασε μέ τρόπο τέτοιο πού ἔνιωσε πῶς πόνεσε πολύ. ‘Ο Στήβ τοῦ πάτησε τό πόδι. Κατάλαβε, δέ σήκωνε. Πίσω ἀπ’ τόν πάγκο, σίγουρος, ὕγιης, γεμάτος αὐτοπεποίθηση ὁ “Ελληνας ἐτοίμαζε τά στέκια, συνέχιζε τούς λογαριασμούς μέσ στό μυαλό του, τό φάντασμα ἀποσύρθηκε ξανά στό βάθος, κάθισε στή γωνιά του, στύλωσε τό βλέμμα κάπου ἀκίνητο – ἦταν ξάφνου σίγουρος, σάν νά ‘χε μπεῖ κρυφά στήν κάμαρή τους, πῶς ἤξερε μέ πάσαν λεπτομέρεια τόν τρόπο πού αὐτός ὁ παλιοκερατάς πίσω ἀπ’ τόν πάγκο τῆς ἔκανε ἔρωτα: θά ἔκλειναν τό μαγαζί γύρω στίς δύο, γύρω στίς τρεῖς θά ἦσαν στό κρεβάτι· αὐτός ὁ τύπος πού λογαριάζει τά λεφτά του πάλι πίσω ἀπ’ τό ταμεῖο – ἦταν σίγουρος – δέν εἶχε καιρό γιά χάσιμο· στίς ἔξι καί μισή θά χτυποῦσε τό ρολοῖ ὅπως κάθε μέρα, Κυριακές-καθημερινές· πρῖν ἀκόμη τό πάρει εἶδηση αὐτή ἢ θλιμμένη μορφή πού ἀποσύρθηκε πρῖν ἀπό λίγο στή γωνιά τῆς, αὐτός θά ‘χε τελειώσει, θά ‘χε γυρίσει ἀπ’ τό πλευρό καί θά κοιμόταν ὕπνο βαθύ,

μακάριο, για να ξυπνήσει φρέσκος τό πρωί, μερακλωμένος πάλι για τις business και τό ταμείο του, πού να πάρει είδηση αὐτά τά μάτια πού βαθαίνουν, τούς μαύρους κύκλους, αὐτό τό σκοτεινό πού τήν τυλίγει...

Ἔλα ρέ πούστη, μίλα καθαρά. Ποιάν ἔβαλες στό μάτι. Ξηγήσου ἀντρίκια. Γύρισε καί τόν κοίταξε. Δέν ἤξερε ἂν ἔφταιγε τό οὐίσκι ἢ πράγματι γυάλιζαν τόσο πολύ τά μάτια του. Μίλα λοιπόν. Για ποίον ἔρχεσαι στήν πρόβα, γιά μένα; Ἦταν ὠραῖο παιδί. Μελαχρινός. Μαῦρο μαλλί. Μαῦρο παχύ μουστάκι. Ἐκείνη τή ξαφνική στιγμή, πού εἶδε ἔτσι τό πρόσωπό του φωτισμένο ὅπως ποτέ, θά μπορούσε καί νά τοῦ ἔλεγε, ναι γιά σένα. Ἔβαλε τό χέρι πάνω στόν ὦμο του. Τό πρόσωπό του δίπλα στό δικό του. Τόν ἔκαιγε ἡ ἀνάσα του. Προτίμησε νά τοῦ πει αὐτό πού τόσο τό ἤθελε. Πάντως ὄχι γιά τή Μιράντα. Τότε γιά τή Ντέπη; Ὁχι ὄρε Γιώργη. Ἠρέμησε καί σύ. Γιά κείνη πού δέν ἤρθε. Ἄ κατάλαβα. Μ' αὐτή γαμιέται μ' ἐκείνο τόν βρωμιάρη τόν ἱταλό πού παριστάνει τόν καθαρίστα στους διαδρόμους. Δαγκώθηκε. Μαχαίρι. Αὐτά τά μάτια φίλε μου εἶδαν. Ἄλλιως δέ θά ἔλεγα... Καλά-καλά, τό ξέρω. Γιά νομίζεις ἄχερα μασᾶμε (τό παλιοπουτανάκι νά τοῦ τή φέρνει ἔτσι μ' ἓνα μυξιάρικο κι ἀλλόφυλο δέν τό χώνευε).

Ἔπεσε βαριά σιωπή. Τό φάντασμα κινήθηκε, ἤρθε πάλι, μάζεψε τά πιάτα ἀμίλητο, χάθηκε στήν κουζίνα. Ἐνιωσε ἀπαίσια μόνος. Τό μαγαζί ἔπαιρνε στροφές. Μέ τόσο πιτό κι ἄρχισε νά κρυνώνει. Θά ἔχε κολλήσει φαίνεται κοντά στόν Στήβ, ἓνα ζεστό ἀπ' τό σῶμα του πέρασε στό δικό του, θυμήθηκε καί κάτι παιδικές ἀμαρτίες, στό τελευταῖο ποτήρι πήρε τό μαγαζί νά σηκώνει, ἔχανε τό κορμί του, τό γύρευε, τούς ἄρπαξε ἀπ' τούς ὦμους, κι οἱ τρεῖς ἀγκαλιασμένοι, πήγαν νά πιᾶσουν ἓνα παλιό ζεϊμπέκικο, σάν γάντζος μιά κρύα φωνή τούς τράβηξε ἀπ' τό στέροκο, παραμεθύσαμε μού φαίνεται παιδιά, ὦρα νά κλείνουμε...

Τόν πέταξαν στό Centre Station. Τά κτίρια μετακινούνταν. Ὁ οὐρανός κατένευε. Πῆρε νά ψιχαλίξει. Μισόγυμνες οἱ τζακαράντες χόρευαν στους δρόμους τοῦ Sydney. Γιά πότε ἔρχονταν γιά πότε χάνονταν τά τρένα... Παρ' ὅλα αὐτά προχώρησε. Ἐτσι τρεκλίζοντας μέσα στό μαῦρο πού τρεμούλιαζε σκοτάδι. Βρῆκε τή σωστή πλατφόρμα. Μέτρησε στους σταθμούς. Redfern, Newtown, Marrickville, ... Belmore, Lakemba. Τραγουδῆσε κι ἓνα τραγούδι. «Εἶναι πολύ ἄργά μὴν ἐπιμένεις...» Ἐφτασε. Χάραξε. Ὅπως γύριζε τό πόμολο, μέ τό μυαλό πιά δλότελα καθαρίο, ἤξερε πώς κάτι ἔμεινε ὀριστικά πίσω του. Δυνατότητα ἐπιστροφῆς δέν ὑπῆρχε. Τελείωσε. Ἐνα ὄνομα κάπου μέσ στόν κατάλογο. Μιά γεωγραφική τό πολύ γνώση. Τό τρένο πού τήν εἶχε μέσα ἔλεγε νά φύγει, μ' αὐτός τό κράταγε μέ τά δόντια. Τώρα πάει τό ἄφησε. Εἶχε δίκιο ὁ Στήβ. Καί στή μιά καί στήν ἄλλη περίπτωση. Ἐξάλλου τί Ἑλλάδα, τί μιά πόρνη! Ἐν ἀνάγκη λοιπόν θά βάλει μαχαίρι. Εἶναι ἐδῶ. Στήν ἄλλη ἄκρη τῆς γῆς. Εἶναι ἐδῶ καί θά ξαναρχίσει.

Sydney
Ἀπρίλης 1979

Χρόνης Μίσσιος

Καλά εἶσαι... σκοτώθηκες νωρίς

Θυμάσαι, λέω, τότε ἔλεγε ἔλεγε ὁ Μανώλης, ὁ Μαρξισμός, ὁ Σοσιαλισμός, οἱ ἄστοι, οἱ προλετάριοι, τό μεροκάματο, ἡ καταπίεση...

Ἐμεῖς δέν τόν πιάναμε καί χασμουριόμασταν, διότι τί μεροκάματο κι ἀρχίδια ἀφοῦ κλέβαμε, ὁ Νικόλας ὁμως τό 'πιασε καί λέει τοῦ Μανώλη, «ἄστα ρέ θά τοὺς τὰ πῶ ἐγώ γιατί τοὺς μπερδεύεις» λοιπόν ρέ σεῖς ἀπό δῶ εἶναι οἱ πλούσιοι καί ἀπό δῶ οἱ φτωχοί. Εἶναι κανένας σας πλούσιος; Ὁχι, εἶπαμε μεῖς, ἔ, συνέχισε, τό παιδί ἀπό δῶ μᾶς λέει ἐμεῖς οἱ φτωχοί νά κάνουμε ντου στοὺς πλούσιους, νά τοὺς τὰ πάρουμε καί νά τὰ μοιράσουμε στά ἴσα, ἔτσι πού νά μὴν ὑπάρχουνε πιά φτωχοί καί πλούσιοι... Ἔτσι δέν εἶναι ρέ Μανώλη... Ἔ, ὄχι ἀκριβῶς, δηλαδή ὑπάρχει τό πρόβλημα... Χέστο ρέ τό πρόβλημα... Λοιπόν μάγκες εἰστε;... Μπήκαμε. Καλά ἐσύ σκοτώθηκες γρήγορα καί δέν ἔμαθες ποτέ πόσο λυσσασμένα φυλάνε τὰ τάλαρα τους οἱ πλούσιοι, διότι ἄλλο νά κάνεις τή δουλειά στή ζούλα κι ἄλλο νά τοὺς λές φόρα: μάγκες θά σᾶς τὰ πάρουμε... Δεκαπέντε χρόνια μου γάμησαν τό κέρατο στό ξύλο, λέω δεκαπέντε γιατί ἄμα μεγάλωσα κι ἐγώ κι ἔγινε στέλεχος πού λένε, ὄλο μέ τό κύριε μέ παγαίνανε κάθε πού μέ πιάνανε. Ἐγώ ὁμως πού νά λυθῶ, κάθε φορά πού μέ μπουζουριάζανε τό στομάχι μου ἀνέβαινε στό στόμα, μόνο ἄμα ἀρχίζανε τίς ἐχθροπραξίες πού λένε συνερχόμουνα, ἤξερα πιά πού βρισκόμουνα...

Ὅταν πού λές μιὰ δόση μέ ξαναπιάσανε, ἐνήλικο πιά πού λένε ἔ, καί εἶχα νά ποῦμε κι ἕνα ὄνομα, κόντεψα νά τήν ψωνίσω, μέ πᾶνε στήν ἀσφάλεια ἀπό δῶ κύριε ἀπό κει κύριε, οὔτε φάπα, οὔτε κωλόπαιδο θά πεθάνεις, θά σέ γαμήσουμε. Τίποτα. Ἀπό γαλλικό, κουβέντα σου λέω... Ἔ, ἀφοῦ μου παίρνουνε τὰ κορδόνια, τή ζώνη, ὄλα τὰ σχετικά, πάντα μέ τό εὐγενικό, μέ μπουζουριάσανε στήν ἀπομόνωση... Περνάει μιὰ ὥρα, δυό, νυχτώνει, ξημερώνει, τίποτα, μιὰ μέρα, δυό τρεῖς, τίποτα... Μέ ζώσανε τὰ φίδια, λέω ἀπό μέσα μου, οἱ κουφάλες καινούρια ταχτική ἐφαρμόζονε, θά μου ρίχνουν τίποτα σκόνη στό φαῖ, κομμένη, πού νά φάω, ξελιγώθηκα. Μοῦ λένε γιατί δέν τρώς, ἀπεργία πείνας κάνεις; τί νά πῶ, κάνω ἀπεργία πείνας γιατί δέ βαράτε καί δέ βρίζετε;... Ὁχι λέω δέ γουστάρω νά φάω καί δέν τρώω.

Τό βράδυ, γκράγκα-γκρούγκα οἱ σιδεριές μέ παίρνουνε, θά 'ταν ὀχτώμισι, λέω ἀπό μέσα μου, ἐπιτέλους ἀρχίζουν οἱ ἐχθροπραξίες... Τέλος μέ πᾶνε ἀπάνω, διοικητής, ὑποδιοικητής, χαμόγελα, βρέ καλώστον, καί τὰ τέτοια, λέω τί καλώστον, μέ φέρατε δέν ἦρθα... Κάτσε ρέ τόσο πολύ μᾶς μισεῖς; ναί οἱ χαμοῦρες. Λέω γιατί φίλοι εἶμαστε... Ἔλα ρέ τώρα, ἐσύ στά χέρια μας μεγάλωσες, ἄκου τήν κουφάλα, ναί λέω μέ σπασμένα κόκαλα καί τρεῖς θητείες στό τρελοκομεῖο... Ἔ, καλά τώρα οἱ συνθήκες ἦταν τέτοιες τί νά κάναμε καί σεῖς μᾶς σκοτώνετε, ἄκου τήν κουφάλα. Λέω τέλος τί γουστάρετε ἀπό μένα τώρα νά τελειώνουμε, τίποτα ρέ, δέ σου κάνουμε ἀνάκριση, γιατί δέ τρώς; σέ πείραξε κανένας; ὄχι λέω δέ γουστάρω νά φάω καί δέν τρώω. Κοίτα νά δεις, σέ πιάσαμε μέ ἐντολή τοῦ ὑπουργείου γιά νά σέ στείλουμε ἐξορία, δέ σέ θάλαμε μέ τοὺς ἄλλους γιά νά μὴν τοὺς ἐπηρεάσεις, αὔριο τό πρωί πᾶς γιά τό μεταγωγῶν καί ἀπό κει ἐξορία, εἰδοποιήσαμε καί τή μάνα σου νά σου φέρει τὰ πράματα. Καί ἔτσι κι ἔγινε, ἄλλά γιά ἄλλο σουμίλαγα κι ἄλλοῦ τό πῆγα, εἶναι τόσα πού θέλω νά σου πῶ... Λοιπόν σουμίλαγα γιά τόν Νικόλα καί πῶς ἔγινε καί πῆγε στή Φορμόζα. Θυμάμαι πού λές τότε πού μπήκαμε πιά στό κόλπο καί μᾶς ἔστειλαν ἐκεῖνο τό φοιτητή γιά καθοδήγηση, καλό παιδί – ρέ τόν θυμάσαι; στήν ἀρχή μᾶς φοβότανε κι ἦρθε μέ πολύ τουπέ, ἄλλά ὕστερα ἀπ' τό ἐπεισόδιο γίναμε καλά φιλαράκια, παλικαράκι πρώτης, καί καλό μυαλό – τόν ρίξανε στό Λαζαρέτο τῆς Κέρκυρας...

Τόν ξενυχτήσαμε μέ τόν Νικόλα – ξέρεις ὕστερα ἀπό πολλές ἀπερ-

γίες πείνας είχαμε πετύχει νά ξεφυτάνε αὐτόν πού πάγαινε τό πρωί γιά ἐκτέλεση δυό φίλοι του στήν ἀπομόνωση... Ἔ, ἐμεῖς εἴμαστε οἱ καλύτεροι φίλοι του καί σ' ὅλη τή φυλακή, μέχρι πού τόν ρίξαν, είχαμε ἕνα τσαμασίρι. Καταδεχτικός καί φίνος, ἕνα τριτάκι νά ἔχουμε τό φουμέρναμε κι οἱ τρεῖς. Πήγαμε πού λές καί μεῖς τό βράδυ μαζί του στήν ἀπομόνωση. Ἡ ομάδα μᾶς ἔδωσε μιά κονσέρβα κόρνεμπιφ, μιά κούτα τσιγάρα ἔθνος καί μιά φρατζόλα ψωμί, είχαμε κρυμμένα μερικά τέτοια πράματα γι' αὐτές τίς περιπτώσεις... Ἔ, καθόμαστε νά φᾶμε, ἡ κονσέρβα δέν εἶχε κλειδί. Χτυπάμε γιά τό φύλακα ἀλλά καί κείνος δέν εἶχε. Τότε ὁ Μιχάλης πιάνει μέ τά δόντια του τό νταλαβέρι, τό ἔλασμα πού λένε, καί πάει νά τήν ἀνοίξει, ὅποτε ὁ φύλακας τοῦ λέει, ρέ Μιχάλη, πρόσχε ρέ, θά χαλάσεις τά δόντια σου... Τότε ὁ Νικόλας λέει στό φύλακα ἄει γαμήσου μωρή χαμούρα, τό πρωί θά τόν ρίξουνε, γιά τά δόντια του νοιάζεσαι... Ὅχι ὁ φύλακας δέν ἦτανε χαμούρα, καλό ἀνθρώπακι ἦτανε ἀπλῶς τοῦ ξέφυγε τοῦ φουκαρά... Στήν ἀπομόνωση δάξανε πάντα καλά ἀνθρώπακια, τά κέρατα φυλάγονταν μὴ τά στραγγάλισι κανένας πρὶν τόν ρίξουνε...

Κι ἔτσι φάγαμε καί μετὰ πιάσαμε τήν κουβέντα γιά τά παλιά... Εἴπαμε καί τί δέν εἴπαμε, γιά τό ἐπεισόδιο, θυμᾶσαι, ὅταν πρωτόρθε στήν ομάδα μας καί μᾶς ἔδωσε ἕνα χαρτί μέ τά συνθήματα πού ἔπρεπε νά ρίξουμε μέ τόν τηλεβόα... Εἶδαμε τό χαρτί καί μείναμε... Τοῦ λέει ὁ Νικόλας, διάβαστο δυό φορές κι εἴμαστε ἐντάξει, λέει ὁ Μιχάλης δέ γίνεται πρέπει νά τό διαβάσετε πολλές φορές καί νά τό μάθετε ἀπ' ὄξω. Τοῦ λέει ὁ Νικόλας, κοίτα νά δεῖς ἄμα ξέραμε νά διαβάσουμε καί νά γράφουμε θά μασταν καί δικηγόροι, διάβαζε λοιπόν ν' ἀκοῦμε καί θά τό μάθουμε, μὴ φοβάσαι... Ὁ Μιχάλης ἔμεινε, μᾶς κοιτάει· δέν ξέρετε νά διαβάσετε; ὄχι· οὔτε νά γράψετε; ἄσε τίς μαλακίες ρέ συναγωνιστή, ἄμα ξέραμε νά γράφουμε θά ξέραμε καί νά διαβάσουμε – τοῦ κοβε τοῦ Νικόλα... Ὁ Μιχάλης ἔμεινε καί τσαντίστηκε πού ὁ Νικόλας τοῦ ἔπε ἄσε τίς μαλακίες, ὅπως ξέρεις αὐτός ποτέ δέν ἔδριζε οὔτε στή φυλακή πουθενά, πῶς ἄντεχε δέ μπορῶ νά καταλάβω, τέλος – μᾶς λέει λοιπόν ὁ Μιχάλης σοβαρά καί λίγο τσαντισμένος – συναγωνιστές, πρέπει νά μάθετε νά διαβάσετε καί νά γράψετε, γιατί ἄμα δέν ξέρετε γράμματα δέν μπορεῖ νά εἶστε ἐπαναστάτες καί κομμουνιστές... Παγώσαμε, θυμᾶσαι; λές καί εἴμασταν συννενοημένοι τραβάμε κι οἱ τρεῖς τά μπιστόλια – εἶχες τότε μιά μπερέτα ἰταλικιά, θυμᾶσαι, μικρό καί καλό ἐργαλεῖο, τοῦ φερμάρομε πού λές τοῦ Μιχάλη τά μπιστόλια καί τοῦ λέει ὁ Νικόλας, ἄκου συναγωνιστή, ἂν δέν πάρεις πίσω τήν κουβέντα σέ φάγαμε... Κέρωσε ὁ Μιχάλης, θυμᾶσαι; ρέ παιδιὰ παρεξήγηση, νά σᾶς ἐξηγήσω, καί μᾶς ἐξήγησε... Ὁχού βάσανα ἀδερφάκι μου... Ὁ Νικόλας ἔξυνη τήν κεφάλια του... Ὁ Μιχάλης συνηρθε, καλά ρέ παιδιὰ μὴν κάνετε ἔτσι, θά σᾶς μάθω ἐγώ γράμματα, ἀρχίζουμε κι ἀπ' αὔριο ἂν θέλετε. Τοῦ λέει ὁ Νικόλας, θά πάρει πολύ καιρό, ἔ, λέει ὁ Μιχάλης, ἔ, πρέπει νά κάνουμε κάμποσα μαθήματα... Καί πῶς ρέ συναγωνιστή, θά βρωμίσει τό πράμα, ἐδῶ γιά τή δουλειά πρέπει ν' ἀνταμώνουμε μέ χίλια κόλπα μιά φορά τό μήνα καί βάλε, πῶς θά μᾶς κάνεις μαθήματα, οἱ μπάτσοι παντοῦ ἔχουνε κόζι, μέχρι καί γάτους κάνανε ρουφιάνους, δέ γίνεται, ἄσε, θά τά βγάλουμε πέρα μόνοι μας. Φύγαμε ὅλο ἄχ βάχ καί πήγαμε στό πατάρι τοῦ Κόρακα, τόν θυμᾶσαι ρέ, ἔγινε ρουφιάνος τῆς ἀσφάλειας, ὄχι χοντρά, ψιλοπράματα, ἀλλά ρουφιάνος, ξέρεις, τά παιδάκια μου καί τά ρέστα... Ναι τόν ξαναδρῆκα στήν πρώτη μου ξεμπούκα μετὰ ἀπό δέκα χρόνια... Εἶχα μιά ἀλανιάρια, καί πήγαμε γιά οὔζο. Ἐγώ δέν τοῦ ἔδωκα γνωριμία καί νόμισα πῶς καί κείνος δέ μέ γνώρισε, ἀλλά κάποια στιγμή ἔρχεται τό παιδί μ' ἕνα καραφάκι καί μεζέ, εἴμαστε στό πέμπτο μέ τή Σόφη – τήν ἀλανιάρια ντέ – λέω στό παιδί, δέν παραγγείλαμε, μοῦ λέει εἶναι ἀπ' τό μαγαζί, λέω τῆς γκόμνας, σέ ξέρουνε; μοῦ λέει ὄχι πρώτη φορά ἔρχομαι ἐδῶ, σ' ὀρκίζομαι, καλά, λέω, μὴν ὀρκίζεσαι... Λέω στό παιδί, πάρτα πίσω καί πές στό μαγαζί ὅτι μόνο οἱ ρουφιάνοι ἔχουν τέτοιο γερό μάτι, νά τό πείς,

ἀκουσες;... Εἶμουνα φτιαγμένος, σκεφτόμουνα ὅλη τὴν παρέα, ἐσᾶς πού λείπατε καί μου τὴν ἔδωσε, κατάλαβες, τώρα τί ἔφταιγε ὁ Κόρακας... Νά δεῖς ὅμως πού ἦτανε παλικᾶρι καί στὴν προσβολή. Τόν βλέπω πού λές σέ λίγο, τόν ἴδιο τόν Κόρακα μὲ τὸ καραφάκι, τὸ μεζέ καί τὴν ποδιά μαζεμένη στὴ μέση νά φαίνεται πὼς εἶναι καθαρὸς... Τ' ἀκουμπάει στό τραπέζι χωρὶς κουβέντα, τραβάει μιὰ καρέκλα κι ἀράζει. Κοιτιόμαστε στὰ μάτια. Ἐγὼ γυρίζω τὰ ποτήρια μας ἀνάποδα, αὐτὸς τίποτα, μὲ κοιτάει καί κάποια στιγμή βλέπω τὰ μάτια του νά γυαλίζουνε... Λέω τῆς γκόμενας, πάνε νά μου πάρεις τσιγάρα, καλὸ κορίτσι, μῆκε, κι ἔφυγε, ὅποτε μου λέει ὁ Κόρακας σ' εὐχαριστῶ, κι ἀμολᾶει τὰ δάκρυα...

Τί νά σοῦ πῶ, ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια πού ἐσύ ἔλειψες, τὰ χρόνια λέω πού μᾶς ἄνθρωσαν μέσα στὴν κρεατομηχανή, μ' ἔχουν μερδεύσει, εἶναι δύσκολο πιά νά ξεχωρίσεις πού θρῖσκειται ἡ μέσσα, ἡ παλικάριά, ἡ ἡ ἀνθρωπιὰ πού θά ἔλεγον οἱ μορφωμένοι, αὐτὴ πού βγαίνει ἴσα ἀπὸ μέσα μας σάν μαχαίρι, πού δέν καθορίζεται ἀπ' ὄξω σάν μιὰ ἐξαιρετική στάση, ἀλλὰ τὴν κουβαλᾶμε μέσα μας σάν μιὰ μνήμη ἢ σάν μιὰ συνηθισμένη καλημέρα... Γιατί, τί νά πῆς γι' ἄλλους πολλούς, πού βγήκαν ἀπ' τὴν κρεατομηχανή χωρὶς οὔτε μιὰ μέρα στό τρελάδικο, μὲ μάτια στεγνά καί χειρονομίες αὐτόματες σάν γυμνά μαχαίρια... Τέλος μὴ σέ μερδεύω τώρα μὲ φιλοσοφίες... Σοῦ θυμίζω λοιπὸν πὼς ἀράξαμε κι οἱ τρεῖς μας στό πατάρι τοῦ Κόρακα ζαβλακωμένοι ἀπ' τὸ δύσκολο πρόβλημα πού ἔπρεπε νά λύσουμε. Σάν μᾶς εἶδε ὁ Κόρακας ἔτσι ψυλλιάστηκε μεγάλο τράκο, μόλις ξεμπερδεψε μὲ μιὰ παρέα πού σέρβιρε, ἦρθε κι ἄραξε. Τί ἔγινε ρέ παιδιά, μεγάλη ζημιὰ;... Ζημιὰ! τοῦ λέει ὁ Νικόλας, λέτε ρέ, θά μὲ πεθάνετε... Πρέπει νά μάθουμε νά διαβάζουμε καί νά γράφουμε, ἀλλιῶς... "Αει σιχτῖρ τσογλάνια, πῆγε ἡ καρδιά μου στὴν κωλότσεπη... Εἶναι σοβαρὸ τοῦ λέει ὁ Νικόλας καί τοῦ ξηγᾶ... Αὐτό εἶναι ἄδικο λέει ὁ Κόρακας, γιατί καί σπρέχεν ἔχουμε καί ξύπνιοι εἴμαστε... Ναὶ ἀλλά... "Αρχισε κι αὐτὸς νά ξύνει τὴν κεφάλια του... Στό τρίτο καραφάκι μᾶς λέει τὸ βρήκα, τόν κοιτᾶμε... "Ακούστε, θά κλέψουμε ἕναν δάσκαλο, θά τόν κλείσουμε στὴν ὑπόγα, ἐγὼ θά τοῦ φτιάνω μεζεδάκια πρώτης, θά παγαίνουμε κάθε βράδυ νά μᾶς κάνει μάθημα κι ἀφοῦ μάθουμε θά τόν ἀπολύσουμε... Εἶπαμε κι ἄλλα πολλά... "Υστερα τὸ βρήκαμε· θυμᾶσαι; ἐσύ ἔκανες τὴν ἀρχή, εἶχες πεῖ νά διαβάζουμε τίς ταμπέλες ἀπ' τὰ μαγαζιά, θά βλέπαμε τί πράματα ἔχουν μέσα, ὅπως νά ποῦμε ἕνα μπακάλιο καί θά ξέραμε ὅτι αὐτὸ νά ποῦμε εἶναι μπακάλιο, ὕστερα θά μαθαίναμε ἕνα ἕνα τὰ γράμματα, Μ Π Α Κ Α Λ Ι Κ Ο . . . Δέν ἔδωγαινε ὅμως γιατί ὅλες οἱ ταμπέλες δέν ἦταν γραμμένες ὅπως μιλάγαμε ἐμεῖς, τὸ μπακάλιο νά ποῦμε λεγόταν καί παντοπωλεῖο καί ἐδώδιμα ἀποικιακά καί τὰ ρέστα. Κι ὕστερα βγήκε πὼς ἔπρεπε νά διαβάζουμε τίς ταμπελίτσες πού ἔχαν τὰ μπακάλια πάνω στὰ πράματα, κείνα τὰ χαρτονάκια πού ἔγραφαν ΦΑΚΕΣ, ΦΑΣΟΛΙΑ, ΣΑΡΔΕΛΛΕΣ, ΠΑΤΑΤΕΣ, ΡΥΖΙ... Πλάκα πού εἶχε ἔ, θυμᾶσαι, σέ μιὰ ὀδομάδα μάθαμε ὅλη τὴν ἀλφαβήτα καί γράφαμε ὅλες τίς λέξεις πού ἔχαν ἀπάνω τὰ πράματα τοῦ μπακαλιου... Εἶπαμε πολλὰ ἐκείνη τὴ νύχτα, κατάφερε ὁ Μιχάλης καί μᾶς ἔκανε νά ξεχάσουμε πὼς τὸ πρωὶ θά τόν ρίχνανε... Ἦταν ἀτόφιος ἄνθρωπος, ζεστός, ἴσως νά ἔταν καί τυχερὸς πού σκοτώθηκε τότε, τί νά πῶ... Τὰ ξημερώματα λίγο πρὶν ἔρθουν νά τὸν πάρουν, τὸ ρίξαμε στό τραγοῦδι, μπᾶ οὔτε ἐπαναστατικά οὔτε ἀντάρτικα... Εἶπαμε ἕνα τραγοῦδι τοῦ Τσιτσάνη νομίζω, κείνο πού λέει... Μπορεῖ νά τὸ ἔχουν πλανέψει ἀρρογιαλιές, δειλινὰ καί σκλαβωμένη γιὰ πάντα κρατοῦνε τὴ δόλια καρδιά...

Κι ἕνα ἄλλο γραμμένο ἀπὸ ἕνα παλικᾶρι πού τὸ ρίξανε στό Γεντί Κουλέ, ἕνα βαλσάκι πού ἔλεγε: Τ' Ἀπρίλη τὴ βραδιά σέ γνώρισα, τὸ δεῖλι εἶχε μπεῖ μέσ στὴν ψυχὴ μου, μὰ ἐσὺ μικρὸ μου ξάφνου ἔφυγες καί τώρα μένω μόνος στὴ ζωή...

Ἔτσι πέθανε ὁ Μιχάλης, λές κι ἤξερε ὁ Χάρος καί διάλεγε τούς καλύτερους...

ΙΣΤΟΡΙΑ 'Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ;

του Ρολάν Μπάρτ
μετάφραση: Λίζυ Τοιριμώκου

Υπήρχε κάποτε στή γαλλική ραδιοφωνία μιά εκπομπή αφελής και συγκινητική συνάμα: συγκινητική, επειδή ήθελε νά υποδηλώσει στο εύρύ κοινό ότι δέν υπάρχει μόνον ιστορία τής μουσικής, αλλά ότι υπάρχουν επίσης και σχέσεις ανάμεσα στήν ιστορία και στή μουσική· αφελής, γιατί οί σχέσεις αυτές φαινόταν νά συμπυκνώνονται σέ μιά απλή χρονολογία. Άκούγαμε λόγου χάρη: «1789: Σύγκληση τών γενικών τάξεων – ανάκληση του Necker – κοντσέρτο αριθμ. 4, σέ ντό έλάσσονα, γιά έγχορδα του Β. Galuppi», δίχως νά μπορούμε νά διακρίνουμε αν ο υπεύθυνος τής εκπομπής ήθελε νά μās πείσει ότι υπάρχει κάποια αναλογική σχέση ανάμεσα στήν ανάκληση του Necker και στο κοντσέρτο του Galuppi ή αν ήθελε νά υποδηλώσει ότι και τό ένα και τό άλλο αποτελούν μέρος του ίδιου αιτιακού συνόλου ή αν, απεναντίας, ήθελε νά μās επισημάνει μιά ερεθιστική συνύπαρξη, σάμπως νά έπρεπε νά σταθμίσουμε όλη τήν άνομοιογένεια ενός κοντσέρτου και μās επανάστασης· εκτός πάλι, αν ο στόχος ήταν, μέσω μιάς ιστορικής επίφασης, νά μās φανερώσει υπαινικτικά τήν άταξία τής αισθητικής παραγωγής, τήν οίηση τής ολιστικής ιστορίας, αφήνοντας νά γελοιοποιηθεί μόνη τής ή μέθοδος που συνδέει τή ναυτική ήττα στήν Hougue μέ τίς σονάτες του Corelli, τήν εκλογή του προέδρου Doumer μέ τίς «Φωνές του κόσμου» του Honegger.

Άς αφήσουμε όμως αυτήν τήν εκπομπή· μέσα στήν

άπλοϊκότητά της, δέν κάνει τίποτε άλλο παρά νά επαναθέτει στο εύρύ άκροαματικό κοινό τό παλιό πρόβλημα τών σχέσεων τής ιστορίας και του έργου τέχνης· πρόβλημα που βρίσκεται στο κέντρο έντονων συζητήσεων, περισσότερο ή λιγότερο εύστοχων και περίτεχνων, άφóτου υπάρχει μιά φιλοσοφία του χρόνου, δηλαδή από τόν περασμένο αιώνα. Έχουμε μπροστά μας δυό ήπειρους: από τή μιά μεριά ο κόσμος, ή πληθώρα τών γεγονότων του, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, ιδεολογικών· από τήν άλλη τό έργο φαινομενικά μοναχικό, πάντοτε άνφίσημο, εφόσον επιδέχεται ταυτόχρονα πολλές σημασίες. Τό ιδεώδες προφανώς θά ήταν αυτές οί δυό ήπειροι ν' αποτελούσαν συμπληρωματικές μορφές και, παρόλη τήν απόστασή τους στο χάρτη, νά μπορούσαμε, μέσω μιάς ιδεατής μετατόπισης, νά τίς προσεγγίσουμε, νά τίς έγκιδιώσουμε τή μιά μέσα στήν άλλη, όπως περίπου ο Wegener¹ άνασυνκόλλησε τήν Άφρική μέ τήν Άμερική. Δυστυχώς όμως αυτό δέν είναι παρά χίμαιρα: οί μορφές άντιστέκονται ή, πράγμα που είναι ακόμη χειρότερο, δέν μεταβάλλονται μέ τόν ίδιο ρυθμό.

Στήν πραγματικότητα, ως τώρα, τό πρόβλημα αυτό δέν θεωρήθηκε λυμένο παρά μόνο κάτω από τό φώς τών συστηματικών φιλοσοφιών, όπως του Χέγκελ, του Ταίν, του Μάρξ. Έξω από τά συστήματα, μύριοι οί συσχετισμοί, άξιοθαύμαστοι γιά τίς γνώσεις και τήν έπινοητικότητά τους, αλλά, καθώς φαίνεται, έξαιτίας μιάς ύστατης συστολής, πάντοτε άποσπασματικοί· γιατί ο ιστορικός τής λογοτεχνίας υπαναχωρεί μόλις πλησιάζει τήν πραγματική ιστορία: από

* Τό κείμενο αυτό του Ρολάν Μπάρτ δημοσιεύτηκε γιά πρώτη φορά στήν καθιερωμένη στήλη *Débats et Combats* (Συζητήσεις και Διαμάχες) του περιοδικού *Annales*, τεύχ. 3, Μάιος-Ιούνιος 1960. Άποτελεί τό τρίτο μέρος του τόμου *Sur Racine* (Πάνω στο Ρακίνα), όπου ο Μπάρτ συσσωμάτωσε και δυό ακόμη μελέτες του γιά τό Ρακίνα (έκδ. Seuil, coll. «Pierres Vives», 1963). Η μετάφραση έγινε από τήν επανέκδοση του βιβλίου στις εκδόσεις Seuil, coll. Points (Littérature), 1979.

1. (Σ.τ.Μ.) A.L. Wegener (1880-1930): γερμανός γεωφυσικός και μετεωρολόγος. Συγγραφέας του έργου *Die Entstehung der Kontinente und Ozeane* (Η γένεση τών ήπειρων και τών ώκεανών), 1915, όπου εκθέτει τή θεωρία του περί σταδιακής μετατόπισης τών ήπειρων.

τή μιά ήπειρο στην άλλη ανταλλάσσονται μερικά σημάδια, εξαίρονται όρισμένες σιωπηρές όμοδοξίες. Ουσιαστικά όμως ή μελέτη καθεμιᾶς από τίς δυό αυτές ήπειρους αναπτύσσεται κατά τρόπο αυτόνομο: ή επικοινωνία τών δυό γεωγραφιῶν δέν είναι άρμονική.

“Άς δοῦμε μιά ιστορία λογοτεχνίας (όποιαδήποτε, δέν καταρτίζουμε κατάλογο άπονομής βραβείων, εξετάζουμε ένα status): ή ιστορία εδῶ είναι παρούσα μόνο κατ’ όνομα, είναι μιά σειρά μονογραφιῶν, καθεμιᾶ από τίς όποιες, σέ γενικές γραμμές, περικλείει ένα συγγραφέα και τόν μελετά άποκλειστικά: στην περίπτωση αυτή, ή ιστορία είναι διαδοχή μεμονωμένων άνδρῶν· μέ δυό λόγια, δέν είναι ιστορία, είναι χρονικό. Βέβαια, ή προσπάθεια γενίκευσης υπάρχει (όλο και περισσότερο μάλιστα), μέ άξονα άναφορᾶς τά λογοτεχνικά είδη ή τίς σχολές· όστόσο περιορίζεται πάντοτε στό χώρο τής λογοτεχνίας: είναι ένας στιγμιαίος χαιρετισμός στην ιστορική ύπεροχή, όρεκτικό πρίν από τό κύριο πιάτο: τό συγγραφέα. Κάθε λογοτεχνική ιστορία μάς παραπέμπει έτσι σέ μιά ένιαία διαδοχή κλειστῶν κριτικῶν: καμιά διαφορά ανάμεσα στην ιστορία και στην κριτική· μπορούμε, δίχως καμιά μεθοδολογική διατάραξη, νά περνάμε από τό Ρακίνα τού Thierry Maulnier στό κεφάλαιο περί Ρακίνα τής *Ιστορίας τής γαλλικής λογοτεχνίας στό ΙΖ’ αιώνα* τού A. Adam: ή γλώσσα αλλάζει, όχι ή σκοπιμιά· και στίς δυό περιπτώσεις, τά πάντα ξεκινούν από τό Ρακίνα και διαχέονται ποικιλότεροπα, εδῶ πρὸς μιά ποιητική, εκεί πρὸς μιά τραγική ψυχολογία: στην καλύτερη περίπτωση, ή λογοτεχνική ιστορία είναι πάντοτε ή ιστορία τών έργων.

Μπορεί νά είναι τίποτε άλλο; Κατά κάποιον τρόπο, ναι: μιά ιστορία λογοτεχνίας είναι δυνατή πέρα από τά ίδια τά έργα (αυτό θά τό εξηγήσω άμέσως). Όστόσο, όπως και άν έχει τό πράγμα, ή γενική έναντίωση τών ιστορικῶν τής λογοτεχνίας νά περάσουν άκριβῶς από τή λογοτεχνία στην ιστορία σημαίνει τό

εξής: ότι υπάρχει ένα ιδιαίτερο status τής λογοτεχνικής δημιουργίας, ότι όχι μόνο δέν μπορούμε ν’ αντιμετώπισουμε τή λογοτεχνία όπως θ’ αντιμετώπιζαμε όποιοδήποτε άλλο ιστορικό προϊόν (κάτι πού κανείς δέν σκέπτεται λογικά), αλλά επίσης ότι ή ιδιαιτερότητα αυτή τού λογοτεχνικού έργου αντιφάσκει ως ένα βαθμό μέ τήν ιστορία· μέ δυό λόγια, τό έργο είναι ουσιαστικά παράδοξο, είναι ταυτόχρονα σημείο μιάς ιστορίας και έναντίωση σ’ αυτήν τήν ιστορία. Αυτό είναι τό θεμελιώδες παράδοξο πού ύποφώσκει μέ περισσότερη ή λιγότερη διαύγεια στίς ιστορίες λογοτεχνίας πού διαθέτουμε. “Όλοι αντιλαμβάνονται καλά ότι τό έργο διολισθαίνει, είναι άλλο πράγμα άπ’ ότι ή ίδια ή ιστορία του, τό σύνολο τών πηγῶν του, τών επιδράσεων του ή τών προτύπων του: είναι ένας σκληρός πυρήνας, μή αναγώγιμος, μέσα στην άκαθόριστη μάζα τών γεγονότων, τών συνθηκῶν, τών συλλογικῶν νοοτροπιῶν. Νά γιατί δέν διαθέτουμε ποτέ ιστορία λογοτεχνίας, αλλά μόνον ιστορία λογοτεχνῶν. Συνοπτικά, στή λογοτεχνία, δυό είναι τά αίτήματα: τό ένα ιστορικό, στό βαθμό πού ή λογοτεχνία είναι θεσμός· τό άλλο ψυχολογικό, στό βαθμό πού είναι δημιουργία. Χρειαζόμαστε λοιπόν, γιά νά τή μελετήσουμε, δυό επιστημονικούς κλάδους, διαφορετικούς και ως πρὸς τό αντικείμενο και ως πρὸς τή μέθοδο. Στην πρώτη περίπτωση, τό αντικείμενο είναι ό λογοτεχνικός θεσμός, ή μέθοδος είναι ή ιστορική μέθοδος σέ συνάρτηση μέ τίς πιό πρόσφατες εξελίξεις τής· στή δεύτερη περίπτωση, τό αντικείμενο είναι ή λογοτεχνική δημιουργία, ή μέθοδος είναι ή ψυχολογική άνίχνευση. Πρέπει νά πούμε άμέσως ότι αυτές οι δυό επιστήμες δέν έχουν διόλου ίδια κριτήρια αντικειμενικότητας και τό μειονέκτημα τών λογοτεχνικῶν ιστοριῶν συνίσταται άκριβῶς στό γεγονός ότι τίς συγγέουν, κατακλύζοντας άδιάκοπα τή λογοτεχνική δημιουργία μέ έπουσιώδη γεγονότα από τό χώρο τής ιστορίας και συνυφαίνοντας στην πιό συνοφρωμένη

ιστορική σχολαστικότητα ψυχολογικά αξιώματα εξ όρισμού άμφισβητήσιμα.² Μπροστά σ' αυτές τίσ δύο διαδικασίες, εδώ δέν άπαιτούμε τίποτε περισσότερο παρά μόνο λίγη τάξη.

•

Άς μίν προσδοκούμε από την ιστορία περισσότερα άπ' όσα μπορεί νά μäs δώσει: ή ιστορία δέν θά μäs πεί ποτέ τί συμβαίνει στό συγγραφέα τή στιγμή πού γράφει. Θά ήταν πίο πρόσφορο ν' άντιστρέψουμε τό πρόβλημα και νά έρευνήσουμε ποιά είναι τά στοιχεία πού ένα έργο μäs παρέχει για τήν έποχή του. Άς θεωρήσουμε λοιπόν άποφασιστικά τό έργο ως τεκμήριο, ως τό ιδιαίτερο άποτύπωμα μιάς δραστηριότητας, τής όποιας, πρós τό παρόν, μäs ενδιαφέρει μόνον ή συλλογική μορφή. Μέ δύο λόγια, άς δούμε τί θά μπορούσε νά είναι μιά ιστορία, όχι τής λογοτεχνίας, αλλά τής λογοτεχνικής δημιουργίας. Για τήν έρευνα αυτή, διαθέτουμε ένα κατάλληλο βοήθημα, άν και φανερά πρόχειρο: μερικές παρατηρήσεις του Lucien Febvre, τίσ όποιας αναφέρει ό Claude Pichois, σέ μιά συμβολή του στό πρόβλημα πού μäs άπασχολεί.³ Θά είναι άρκετό ν' αντιπαραβάλλουμε τά σημεία αυτού του ιστορικού προγράμματος μέ μερικές πρόσφατες εργασίες τής κριτικής για τό Ρακίνα, κριτικής από τίσ πίο άκμαίες (έχει λεχθεί ότι στόν τομέα τής λογοτεχνίας, ιστορία και κριτική είναι άκόμη άδιαχώριστες), για νά έντοπίσουμε όρισμένες γενικές ελλείψεις, νά καθορίσουμε όρισμένα καθήκοντα.

Τό πρώτο ζητούμενο του Λ. Φέβρ είναι μιά μελέτη του περιβάλλοντος. Παρόλη τήν επικαιρότητα του στό χώρο τής κριτικής, ό όρος φαίνεται άσαφής. Άν πρόκειται για τήν πολύ περιορισμένη ανθρώπινη ομάδα πού περιβάλλει τό συγγραφέα και τής όποιας κάθε μέλος είναι λίγο-πολύ γνωστό (οί γονείς του, οί φίλοι του, οί έχθροί του), τό περιβάλλον του Ρακίνα έχει σκιαγραφηθεί πολλές φορές, τουλάχιστον στίς περιστατικές του όψεις: γιατί οί περιβαλλοντολογικές μελέτες συχνά ήταν ήσσονες βιογραφικές καταγραφές, άνεκδοτική ιστορία όρισμένων «καθγάδων». Άν όμως άντιμετωπίζουμε τό περιβάλλον ενός συγγραφέα μέ τρόπο πίο οργανικό, πίο άνώνυμο, ως τόν τόπο τής πνευματικής συμπεριφοράς, των άδηλων ταμπού, των «φυσικών» αξιών, των ύλικών συμπεριόντων ενός συνόλου ανθρώπων πού συνδέονται πραγματικά μέσω ταυτόσημων ή συμπληρωματικών λειτουργιών, κοντολογίς, ως μόριο κοινωνικής τάξης, οί μελέτες μειώνονται αισθητά. Ουσιαστικά, ό Ρακίνας στή διάρκεια τής σταδιοδρομίας του άνήκε σέ τρεις κοινωνικούς περιγυρους (συχνά μάλιστα σέ δύο ταυτόχρονα): Port Royal, Αύλή, Θέατρο. Για τούς δύο πρώτους ή μάλλον άκριβέστερα για τή διατομή τους (και αυτό είναι τό σημαντικό, προκειμένου για τό Ρακίνα), έχουμε τή μελέτη του Jean Pommier για

2. Ό Marc Bloch έλεγε ήδη μέ άφορμή όρισμένου ιστορικού: «Θέλουν νά πιστοποιήσουν άν πραγματοποιήθηκε σίγουρα μιά ανθρώπινη πράξη; Δέν θά θεωρούσαν ποτέ ίκανοποιητικές και τίσ πίο σχολαστικές διερευνήσεις πρós αυτή τήν κατεύθυνση. Θέλουν νά περάσουν στά αίτια αυτής τής πράξης; Και ή παραμικρή εύλογόφάνεια τούς ίκανοποιεί, βασίζόμενη συνήθως σ' ένα από τά άποφθέγματα τής κοινότοπης ψυχολογίας, τά όποια δέν διεκδικούν περισσότερη ή λιγότερη αλήθεια από τά άκριβώς αντίθετα κατα-
Métier d' historien (Τό επάγγελμα του ιστορικού), σελ. 102.

3. Cl. Pichois, «Les cabinets de lecture à Paris durant la première moitié du XIXe siècle», περ. *Annales*, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1959, σ.σ. 521-34.

τό γιανσενιστικό και κοσμικό περιβάλλον τής κόμισσας de Gramont. Άπό τήν άλλη μεριά, γνωρίζουμε τήν άνάλυση του Λυσιέν Γκολντμάν, κοινωνική και ιδεολογική συνάμα, για τή «δεξιά» πτέρυγα του γιανσενισμού. Για τό θεατρικό περιβάλλον, όσο γνωρίζω, ελάχιστες είναι οί πληροφορίες, και αυτές άνεκδοτικές: καμιά σύνθεση. Έδώ, περισσότερο άπ' όπουδήποτε άλλου, τό βιογραφικό γεγονός έκτοπίζει τό ιστορικό: ό Ρακίνας απέκτησε κόρη από τήν Du Parc; Τό πρόβλημα αυτό παρεμποδίζει τήν είσοδό μας στίς συνήθειες του κόσμου των ήθοποιών και, συνακόλουθα, τήν αναζήτηση των ιστορικών τους σημασιών. Άς ύπογραμμίσουμε άμέσως τό μειονέκτημα αυτού του μικρού αριθμητικά άπολογισμού: έξαιρετική δυσκολία νά φτάσει κανείς στή γενικότητα ενός περιβάλλοντος διαμέσου ενός έργου ή μιάς ζωής: από τή στιγμή πού αναζητούμε κάποια συνοχή στή μελετώμενη ομάδα, τό άτομο ύπαναχωρεί: σέ τελευταία άνάλυση, ελάχιστα είναι άπαραίτητο, άν όχι μάλιστα ένοχλητικό. Ό στόχος του Λ. Φέβρ στο *Rabelais* ήταν πραγματικά τό περιβάλλον: εδώ, ό Ραμπελαί κατέχει επίκεντρο θέση; Κάθε άλλο. Άποτελεί περισσότερο μιά άφετηρία πολεμικής (δεδομένου ότι ή πολεμική είναι ό σωκρατικός δαίμονας του Λ. Φέβρ), οίστηλάτο πρόοχημα για νά συγκροτήσει μιά πολύ προωθημένη έρμηνεία τής άθειας στο ΙΣΤ' αιώνα, μέ δύο λόγια, άποτελεί ένα κρυσταλλωτικό παράγοντα. Μόλις όμως υπερτονίσουμε τό ρόλο του συγγραφέα, μόλις πριμοδοτήσουμε τή μελέτη τής «ιδιοφυίας», όλο τό περιβάλλον διαχέεται σέ άνέκδοτα, σέ λογοτεχνικές «περιδιαβάσεις».⁴

Σχετικά μέ τό κοινό του Ρακίνα (δευτερο προγραμματικό σημείο του Λ. Φέβρ), πολλές έπουσιώδεις παρατηρήσεις, αριθμοί πολύτιμοι - αυτό έξυπακούεται - ιδιαίτερα μάλιστα στον Picard, αλλά καμιά πρόσφατη σύνθεση: τό βάθος του προβλήματος παραμένει άνεξιχνίαστο. Ποιος πήγαινε στό θέατρο; Διαβάζοντας τήν κριτική για τό Ρακίνα, ή άπάντηση είναι: ό Κορνέιγ (χωμένος σ' ένα θεωρείο) και ή Mpe de Sévigné. Και ποιος άλλος άκόμη; Η Αύλή, ή πόλη, τί ήταν στήν πραγματικότητα; Ωστόσο, πολύ περισσότερο από τήν κοινωνική συγκρότηση αυτού του κοινού, θά μäs ενδιέφερε νά γνωρίζαμε ποιά ήταν γι' αυτό τό κοινό ή λειτουργία του θεάτρου: ψυχαγωγία; όνειρο; ταύτιση; άπόσταση; ονομπισμός; Ποιά ήταν ή δοσολογία όλων αυτών των στοιχείων; Μιά άπλή σύγκριση μέ άκροατήρια πίο σύγχρονα θά έθετε τά πραγματικά ιστορικά προβλήματα. Μäs αναφέροντας παρενθετικά ότι ή Βερενίκη σημείωσε τεράστια έπιτυχία δακρύων. Άλλά πάλι ποιος κλαίει στό θέατρο; Θά θέλαμε τά δάκρυα τής Βερενίκης νά μäs έδιναν πληροφορίες τόσο γι' αυτούς πού τά έχυναν, όσο και γι' αυτόν πού τά προκαλούσε, νά μäs έδιναν μιά ιστορία δακρύων, νά μäs περιέγραφαν, ξεκινώντας άπ' αυτά και προσθέτοντας σταδιακά και άλλα ένδεικτικά στοιχεία, όλη τήν ευαισθησία τής έποχής (τυπολατρική ή πραγματικά φυσιολογική;), έτσι όπως άκριβώς ό Granet⁵ άνασυγκρότησε τίσ εκ-

4. Μολονότι τό *Port Royal* του άποτέλεσε άφορμή πολλών συζητήσεων, ό Sainte-Beuve έδειξε σ' αυτό τό έργο θαυμαστή ίκανότητα περιγραφής ενός αυθεντικού περιβάλλοντος, όπου κανένα πρόσωπο δέν άπολαμβάνει προνομιακή μεταχείριση.

5. (Σ.τ.Μ.) M. Granet (1884-1940): γάλλος σινολόγος. Ίδρυτής του Ίνστιτούτου κινεζικών σπουδών τής École des Hautes Études. Έφάρμοσε τήν κοινωνιολογική μέθοδο στήν

δηλώσεις του πένθους στην κλασική Κίνα. Πρόκειται για ένα θέμα που έχει επισημανθεί άπειρες φορές, αλλά παραμένει ακόμη ανεκμετάλλευτο, παρόλο που πρόκειται για τον «προνομιούχο» αιώνα της γαλλικής λογοτεχνίας.

Άλλο ιστορικό αντικείμενο (καθ' ύποδειξη του Λ. Φέβρ): η πνευματική διάπλαση αυτού του κοινού (καί των συγγραφέων του). Οί ενδείξεις όμως που διαθέτουμε για την κλασική παιδεία είναι διάσπαρτες, δεν επιτρέπουν την ανασυγκρότηση του νοητικού συστήματος τό όποιο προϋποθέτει κάθε παιδαγωγική. Μας αναφέρουν, παρενθετικά πάντοτε, ότι η γιανσενιστική εκπαίδευση ήταν επαναστατική, ότι περιλάμβανε διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών, ότι τά μαθήματα γίνονταν στά γαλλικά κτλ. Δεν θά μπορούσαμε ώστόσο νά προχωρήσουμε λίγο περισσότερο, είτε στή λεπτομέρεια (για παράδειγμα, πώς «βιώνεται» ένα μάθημα), είτε στό βάθος του συστήματος, στή συναφή του μέ τήν τρέχουσα εκπαίδευση (γιατί τό κοινό τό Ρακίνα δεν ήταν έξολοκλήρου γιανσενικό); Κοντολογίς, δεν θά μπορούσαμε νά επιμεριχθούμε τήν εκπόνηση μιᾶς ιστορίας, έστω καί μεικρῆς, τῆς γαλλικῆς εκπαίδευσης; Τό κενό πάντως είναι ιδιαίτερα αίσθητό στό επίπεδο εκείνων τῶν λογοτεχνικῶν ιστοριῶν πού θά έπρεπε ακριβῶς νά μᾶς πληροφοροῦν γιά καθετί πού δεν χαρακτηρίζει τόν ἴδιο τό συγγραφέα, παρόλο πού ἀνήκει στό συγγραφέα. Στήν πραγματικότητα, ἡ κριτική τῶν πηγῶν παρουσιάζει γελοιο ἐνδιαφέρον δίπλα στή μελέτη τοῦ πραγματικοῦ διαπλαστικοῦ περιβάλλοντος, τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἐφήθου.

Ίσως μιᾶ ἐξαντλητική βιβλιογραφία θά παρείχε τό βασικό πυρήνα τῶν ζητούμενων μᾶς γιά ὅλα αὐτά τά σημεία. Ἐγώ λέω μόνον ὅτι ἔφτασε ὁ καιρός τῆς σύνθεσης, ἀλλά καί ὅτι ἡ σύνθεση αὐτή δεν θά μπορέσει ποτέ νά πραγματοποιηθεῖ μέσα στό σημερινό πλαίσιο τῆς ιστορίας τῆς λογοτεχνίας. Πράγματι, πίσω ἀπό τά κενά αὐτά, ὑπάρχει ἕνα ψεγάδι πού, μολοντί εἶναι θέμα ὀπτικῆς γωνίας καί ὄχι πληροφόρησης, δεν παύει νά εἶναι ἐξίσου θεμελιώδες: τό «κεντρομόλο» πρόνομο πού ἀπονέμεται στό συγγραφέα. Παντοῦ, ὁ Ρακίνας εἶναι ἐκεῖνος πού κλητεύει τήν ιστορία, μπροστά του, γύρω του· δεν εἶναι ἡ ιστορία πού ἐγκαλεῖ τό Ρακίνα. Οἱ αἰτίες, οἱ συγκεκριμένες τουλάχιστον, εἶναι καταφανείς: οἱ μελέτες γιά τό Ρακίνα εἶναι, κατά βάση, πανεπιστημιακές· δεν μποροῦν λοιπόν νά ὑπερβοῦν τό ἴδιο τό πλαίσιο τῆς ἀνώτατης εκπαίδευσης, παρά μόνο χρησιμοποιώντας περιορισμένα τεχνάσματα: ἀπό τή μιᾶ μεριά ἡ φιλοσοφία, ἀπό τήν ἄλλη ἡ ιστορία καί στό βάθος ἡ λογοτεχνία· ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς ἐπιστήμες, ἀνταλλαγές ὄλο καί περισσότερες, ὄλο καί ἐγκυρότερες. Ὅστόσο, τό ἴδιο

ἐπεξεργασία ἔθνογραφικοῦ ὕλικου γιά τήν ἀρχαία Κίνα. Κυριότερες μελέτες του: *La civilisation chinoise* (Ἐθνικός πολιτισμός, 1929), *La pensée chinoise* (Ἡ σινική σκέψη, 1934), μεγάλα συνθετικά ἔργα, ὅπου διαγράφεται ἡ ιστορική ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας Κίνας.

6. Εἶναι βέβαια προφανές ὅτι τά πλαίσια τῆς εκπαίδευσης ἀκολουθοῦν τήν ἰδεολογία τῆς ἐποχῆς τους, ἀλλά μέ ποικιλόμορφες ἐπιβραδύνσεις. Τήν ἐποχή ὅπου ὁ Michelet ἔκανε ἐναρξη τῶν μαθημάτων του στό Collège de France, ἡ αὐτονομία ἡ ἄλλον ἡ σύγχυση τῶν ἐπιστημῶν (κυρίως τῆς Φιλοσοφίας καί τῆς Ἱστορίας) ἦταν σύστοιχη πρός τή ρομαντική ἰδεολογία. Καί σήμερα; Τό πλαίσιο θρυμματίζεται τό παρατηροῦμε μέ ἀφορμή ὀρισμένες ἐνδείξεις: προσάρτηση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στόν τομέα Lettres, στήν ὀνομασία τῆς νέας Σχολῆς τῆς École des Hautes Études.

τό ἀντικείμενο τῆς ἐρευνας παραμένει προκαθορισμένο ἀπό ἕνα ἀχρηστευμένο πλαίσιο, ὄλο καί πιό ἀντίθετο στήν ἰδέα περί ἀνθρώπου πού διαμορφώνουν οἱ νέες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου.⁶ Οἱ συνέπειες εἶναι σοβαρές: ἐστιάζοντας τά πάντα πάνω στό συγγραφέα, ὀρίζοντας τή λογοτεχνική «ἰδιοφυία» ὡς κατεξοχήν ἐπίκεντρο τῆς παρατήρησης, ἐξορίζουμε σέ νεφελώδεις, μακρινές σφαῖρες τά πραγματικά ιστορικά ἀντικείμενα· δεν τά θίγουμε παρά μόνο τυχαία, καθ' ὁδόν· στήν καλύτερη περίπτωση, τά ἐπισημαίνουμε, ἀφήνοντας σ' ἄλλους τή φροντίδα νά τά ἀνιμεταπίσουν κάποτε. Ἔτσι, ἡ οὐσία τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας ὀδηγεῖται σέ ἀκλήρια, ἐγκαταλελειμμένη ταυτόχρονα καί ἀπό τόν ἱστορικό καί ἀπό τόν κριτικό. Θά ἔλεγε κανείς ὅτι στή λογοτεχνική ἱστορία ὁ ἀνθρώπος, ὁ συγγραφέας, λειτουργεῖ ὅπως τό γεγονός στήν «ἱστορίζουσα» ἱστορία⁷: κεφάλαιο δηλαδή ὀπωσδήποτε ἐξεταστέο, σ' ἕνα διαφοροτικό επίπεδο, κλείνει ὡστόσο κάθε προοπτική· καθαυτό ἀληθινό, ὀδηγεῖ παρόλα αὐτά σ' ἐσφαλμένη θεώρηση.

Δίχως νά θίγουμε ἀκόμη ἀγνώστα θέματα, ἀχαιεῖς ἐκτάσεις πού περιμένουν τούς ἀποίκους τους, ἄς δοῦμε ἕνα θέμα πού ἔχει ἤδη ἐπεξεργαστεῖ ἔξοχα ὁ Πικάρ: ἡ κοινωνική θέση τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων στό δεύτερο μισό τοῦ ΙΖ' αἰώνα. Ξεκινώντας ἀπό τό Ρακίνα, ὑποχρεωμένος νά περιοριστεῖ σ' αὐτόν, ὁ Πικάρ δεν μπόρεσε ἐδῶ νά καταθέσει παρά μιᾶ μικρῆ συμβολή· μοιραία θεωρεῖ ἀκόμη τήν ἱστορία ὡς ὕλικό γιά ἕνα πορτρέτο. Εἶδε τό θέμα στό βάθος του (ὁ πρόλογός του εἶναι κατηγορηματικός ὡς πρός

7. (Σ.τ.Μ.) «Ἱστορίζουσα ἱστορία» (histoire historisante), «περιστατολογική ἱστορία» (histoire événementielle), «ἱστορία-ἀφήγηση» (histoire-récit) εἶναι ὄροι συνώνυμοι γιά τούς κύκλους τῆς σύγχρονης γαλλικῆς ἱστορικῆς Σχολῆς ἡ Σχολῆς τῶν *Annales*: ὑποδηλώνουν τήν «παλιά», παραδοσιακή, θετικιστική ἱστορία. Οἱ δύο πρώτοι ὄροι (histoire historisante, histoire événementielle), οἱ ὅποιοι θεωροῦνται δόκιμο πλέον στό λεξιλόγιο τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας, ἀποδίδονται πρώτιστα στόν H. Berg καί, κατά δεύτερο ὄλογο, στόν F. Simiand, στήν πολεμική πού ἀσκήσε κατά τῆς ἱστορίας τοῦ Ch. Seignobos (βλ. F. Braudel, *Écrits sur l' Histoire*, Paris, Flammarion, coll. Champs, 1977, σελ. 98 καί 108).

Ἡ «ἱστορίζουσα ἱστορία» θεωρεῖται ὡς ἡ κατεξοχήν ἱστορία τῆς μικρῆς διάρκειας, τῶν «δραχῶν κυμάτων», τῆς ἐπιφάνειας, τοῦ ταχύτατου ρυθμοῦ, τοῦ «στιγμιότυπου» (instantané), τῶν μικρῶν ταλαντώσεων καί τῶν σπασμωδικῶν κινήσεων, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἱστορία τῆς «μεγάλῆς διάρκειας» (longue durée), τοῦ βάθους, τῶν σχεδόν ἀσάλευτων δομῶν, τοῦ βραδύτατου ρυθμοῦ.

Σταθμούς στήν ἱστορία τῆς «νέας» ἱστορίας, τῆς ἀμφισβήτησης δηλαδή τῶν ἀρχῶν τῆς ἱστορίζουσας ἱστορίας («συνέχεια», «γραμμικότητα», «γεγονός»), ἀποτελοῦν ἡ ἐμφάνιση τῆς *Révue de Synthèse historique* στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα (1900), ἀπό τόν H. Berg καί, κατόπιν, ἡ ἴδρυση τῶν *Annales* (1929), ἀπό τούς M. Bloch καί L. Febvre. Ἐκτοτε, μιᾶ πλειάδα ἱστορικῶν (ἀναφέρουμε ἐντελῶς ἐνδεικτικά τούς: E. Labrousse, G. Lefebvre, P. Chaunu, E. Le Roy Ladurie, Ph. Ariès, J. Le Goff, G. Duby), μέ προεξάρχοντα τόν F. Braudel, διευρύνει καί ἀνανεώνει συνεχῶς τούς ὀρίζοντες, τίς μεθόδους καί τήν προβληματική τῆς «δομικῆς» αὐτῆς ἱστορίας, ἀποδίδοντας ἰδιαίτερη ἐμφαση στή διαλεκτική τῆς διάρκειας, στήν ἐννοια τῆς ἀσυνέχειας (discontinuité), στήν πολλαπλότητα τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, στή διεπιστημονική συνεργασία καί στή σφαιρικότητα τῆς ἐρευνας. Βλ. σχετικά F. Braudel, *Écrits sur l' Histoire*, ὀπ. παραπ., ἰδιαίτερα τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου («Ἡ ἱστορία καί οἱ ἄλλες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου», σσ. 41-191) καί G. Barraclough, *Tendances actuelles de l' Histoire*, Paris, Flammarion, coll. Champs, 1980, ἰδιαίτερα τό κεφ. II («Σ' ἀναζήτηση νέων ἐνοιῶν καί νέας μεθοδολογίας», σσ. 57-82).

αυτό τό σημείο), άλλ' αυτό παραμένει ακόμη Γῆ τῆς επαγγελίας· αναγκασμένος, λόγω τῆς πρωτοκαθεδρίας του συγγραφέα, νά μελετήσει τόσο τήν «ὑπόθεση τῶν Σονέτων»,⁸ ὅσο καί τά περιουσιακά στοιχεία τοῦ Ρακίνα, ὁ Πικάρ ὑποχρεώνει τόν ἀναγνώστη του ν' ἀναζητᾷ ἐδῶ κι ἐκεῖ τήν κοινωνική πληροφόρηση, τή σοβαρότητα τῆς ὁποίας διέκρινε καλά ὁ ἴδιος. Οἱ πληροφορίες του ἐπίσης ἀναφέρονται μόνο στήν κοινωνική θέση τοῦ Ρακίνα· ἀλλά καί αὐτή εἶναι πράγματι ἀντιπροσωπευτική; Καί οἱ ἄλλοι; (ἐδῶ συμπεριλαμβάνονται καί οἱ ἥσσοι – κυρίως αὐτοί – συγγραφείς). Μάταια ὁ Πικάρ προσπαθεῖ διαρκῶς ν' ἀποφύγει τήν ψυχολογική ἐρμηνεία (ἦταν «καιροσκόπος» ὁ Ρακίνας;), ἡ προσωπικότητα τοῦ Ρακίνα ἐπανερχεται σταθερά καί τόν φέρνει σέ ἀμηχανία.

Μένουν ἀκόμη, μ' ἐπίκεντρο τό Ρακίνα, νά διερευνηθοῦν καί ἄλλες πολλές συμπεριφορές· ἐκείνες ἀκριδῶς πού ἀποτελοῦν τό τελευταῖο σημείο τοῦ προγράμματος τοῦ Λ. Φέβρ: αὐτό πού θ' ἀποκαλούσαμε γεγονότα συλλογικῆς νοοτροπίας. Οἱ σχετικά ἐνήμεροι κριτικοί τοῦ Ρακίνα τά ἔχουν ἐπισημάνει παρενθετικά, διατυπώνοντας τήν εὐχή κάποιος νά τά διερευνησε κάποτε, ἀκόμη καί ἀνεξάρτητα ἀπό τό Ρακίνα. Ὁ Ζ. Πομιέ, γιά παράδειγμα, προβάλλει ὡς αἴτημα μιά ἱστορία τοῦ ρακινικοῦ μύθου, ἡ ὁποία, ὅπως εὐλόγα μπορούμε νά φανταστοῦμε, θά ἔριχνε πολύτιμο φῶς στήν ψυχολογία τήν ἀστική (ἄς τήν πούμε ἔτσι σχηματοποιώντας τά πράγματα), ἀπό τό Βολταίρο ὡς τό Robert Kemp.⁹ Οἱ Α. Adam, R. Jasiniski καί J. Orcibal ἐπιστοῦν τήν προσοχή μας πάνω στό «γοῦστο», τή θεσμική, ἄς πούμε, χρήση τῆς ἀλληγορίας στό ΙΖ' αἰώνα: τυπικό γνώρισμα συλλογικῆς νοοτροπίας, τόσο σημαντική, κατά τή γνώμη μου, ὅσο καί ἡ ἀληθοφάνεια τῶν ἰδίων τῶν κλειδιῶν, ἀλλά γιά διαφορετικούς λόγους. Ὁ Ζ. Πομιέ, πάλι, θεωρεῖ ἀπαραίτητη μιά ἱστορία τῆς φαντασίας στό ΙΖ' αἰώνα (καί κυρίως τού θέματος τῆς μεταμόρφωσης).

Βλέπουμε λοιπόν ὅτι οἱ στόχοι αὐτῆς τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας, τῆς ὁποίας τίς ὑποχρεώσεις καταγράφουμε ἐδῶ, δέν εἶναι λίγοι. Διακρίνω μάλιστα καί ἄλλους πού ὑπαγορεύονται ἀπό τήν ἀπλή ἀναγνωστική μου ἐμπειρία· τόν ἀκόλουθο, γιά παράδειγμα: δέν διαθέτουμε καμιά σύγχρονη μελέτη γιά τήν κλασική ρητορική· ἐκτοπιζόμαστε συνήθως τά ρητορικά

νοητικά σχήματα σ' ἓνα μουσεῖο σχολαστικοῦ φορμαλισμοῦ, σάμπως νά μήν εἶχαν ποτέ ὑπάρξει παρά μόνο σέ κάποιες πραγματεῖες τῶν Ἱησουιτῶν.¹⁰ Ἐντούτοις ὁ Ρακίνας, πού ἔχει τή φήμη τοῦ πιό «φυσικοῦ» ἀπό τούς ποιητές μας, κατακλύζεται ἀπ' αὐτά. Μέσω λοιπόν αὐτῶν τῶν ρητορικῶν σχημάτων, ἡ γλώσσα ἐπιβάλλει μιά ὀλόκληρη ἀνασύνθεση τοῦ κόσμου. Αὐτό ὀφείλεται στό ὕψος; στή γλώσσα; Οὔτε στό ἓνα, οὔτε στό ἄλλο· οὐσιαστικά, πρόκειται γιά ἓνα πραγματικό θεσμό, μιά μορφή τοῦ κόσμου, ἐξίσου σημαντική μέ τήν ἱστορική ἀναπαράσταση τοῦ χώρου στούς ζωγράφους: δυστυχῶς, ἡ λογοτεχνία περιμένει ἀκόμη τό δικό της Francastel.

Ἄλλο πρόβλημα ἐπίσης πού δέν βλέπω νά τίθεται πουθενά (οὔτε ἀκόμη καί στό πρόγραμμα τοῦ Φέβρ), παρά μόνον ἀπό τούς φιλοσόφους, γεγονός πού ἀναμφίβολα ἀρκεῖ γιά νά τό μειώσει στά μάτια τῶν ἱστορικῶν τῆς λογοτεχνίας: τί εἶναι λογοτεχνία; Δέν ζητᾶμε παρά μόνο μιά ἱστορική ἀπάντηση: τί ἦταν λογοτεχνία (ἡ λέξη ἄλλωστε εἶναι ἀναχρονιστική) γιά τό Ρακίνα καί τούς συγχρόνους του, ποιά συγκεκριμένη λειτουργία, ποιά θέση στήν ἱεραρχία τῶν ἀξιών τῆς ἀπέδιδαν κτλ.; Πραγματικά, δέν βλέπουμε πῶς θά μπορούσαμε ν' ἀναλάβουμε τή συγγραφή μιάς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας δίχως ν' ἀναρωτηθοῦμε καταρχήν γιά τό ἴδιο τῆς τό εἶναι. Ἄκόμη περισσότερο, τί μπορεί νά εἶναι κυριολεκτικά μιά ἱστορία τῆς λογοτεχνίας; ἂν ὄχι ἡ ἱστορία τῆς ἴδιας τῆς ἔννοιας τῆς λογοτεχνίας; Αὐτό τό εἶδος λοιπόν τῆς ἱστορικῆς ὄντολογίας, πού ἀναφέρεται σέ μιά ἀξία ἐλάχιστη φυσική, δέν τό βρίσκουμε πουθενά. Ἐχουμε ἄλλωστε τήν αἴσθηση ὅτι ἡ ἔλλειψη αὐτῆ δέν εἶναι πάντοτε ἀθῶα: ἂν ἀναρωτιόμαστε βασανιστικά γιά τά συμβεβηκότα τῆς λογοτεχνίας, αὐτό σημαίνει ὅτι θεωροῦμε τήν οὐσία τῆς ὡς ἀδιαφιλονίκητο γεγονός· κοντολογίς, ἡ γραφή φαίνεται τόσο φυσική ὅσο καί τό φαγητό, ὁ ὕπνος ἢ ἡ ἀναπαραγωγή· αὐτά δέν ἔχουν θέση στήν ἱστορία. Ἔτσι ἐξηγεῖται σέ τόσοις ἱστορικούς τῆς λογοτεχνίας αὐτή ἡ ἀθῶα φράση, αὐτή ἡ ἀκαμψία στήν κρίση, αὐτή ἡ σιωπή, πού σκοπό ἔχουν νά μᾶς πιστοποιήσουν τό ἀκόλουθο ἀξίωμα: ὅτι πρέπει ν' ἀποκρυπτογραφήσουμε τό Ρακίνα, ὄχι βέβαια σέ συνάρτηση μέ τά δικά μας προβλήματα, ἀλλά τουλάχιστον κάτω ἀπό τό βλέμμα μιάς αἰώνιας λογοτεχνίας, τῆς ὁποίας μπορούμε καί πρέπει νά συζητᾶμε τούς τρόπους τοῦ φαίνεσθαι, ἀλλά ὄχι καί τό ἴδιο τό εἶναι.

Ἐπανεναγμένη λοιπόν μέσα στήν ἱστορία, ἡ οὐσία τῆς λογοτεχνίας δέν εἶναι πιά οὐσία. Ἀπομυθοποιημένη, ἀλλά, κατά τή γνώμη μου, πολύ πιό ἐμπλουτισμένη, ἡ λογοτεχνία ξαναγίνεται μιά ἀπό τίς μεγάλες ἀνθρώπινες δραστηριότητες, τῆς ὁποίας, ἡ μορφή καί ἡ λειτουργία εἶναι σχετικές· μιά τέτοια ἱστορία ἐπιζητοῦσε ἀδιάλειπτα ὁ Φέμπρ. Ἄρα, μόνο στό ἐπίπεδο τῶν λογοτεχνικῶν λειτουργιῶν (παραγωγή, ἐπικοινωνία, κατανάλωση) μπορεί νά τεθεῖ ἡ ἱστορία καί ὄχι στό ἐπίπεδο τῶν ἀτόμων πού τίς ἄσκησαν. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ λογοτεχνική ἱστορία δέν εἶναι δυνατή παρά μόνον ἂν γίνει κοινωνιολογική, ἂν ἐνδιαφερθεῖ γιά τίς δραστηριότητες καί τούς θεσμούς, ὄχι γιά τά άτομα.¹¹ Βλέπουμε σέ ποιά ἱστορία μᾶς ὁδηγεῖ τό

8. (Σ.τ.Μ.) Ἡ «διαμάχη τῶν σονέτων» (*Querelle des sonnets*)· ἔτσι ὀνομάστηκε ἡ ἀνοικτή σύγκρουση ἀντίπαλων φατριῶν μέσα στούς κόλπους τῆς Αὐλῆς καί τοῦ Θεάτρου, πού ἐκδηλώθηκε μέ ἀφορμή τήν ταυτόχρονη παρουσίαση τῆς *Φαίδρας* στίς παρισινές σκηνές, τό Γενάρη τοῦ 1677. Προηγήθηκε ἡ *Φαίδρα* τοῦ Ρακίνα καί ἀκολούθησε ἡ τραγωδία *Φαίδρα καί Ἰππόλυτος* τοῦ ποιητῆ J. Pradon (1644-1698), διανοημένη μέ μιά προκλητική παρωδία τῶν ρακινικῶν στίχων τῆς *Φαίδρας* σέ μορφή σονέτου. Δόθηκε ἀπάντηση μέ ἀντίστοιχο σονέτο, τοῦ ὁποίου τήν πατρότητα ἀπέδωσαν στόν ἴδιο τό Ρακίνα καί τό στενό του φίλο Boileau. Γενικότερο σύμπτωμα περιτέχνων καί σκοτεινῶν αὐλικῶν δολοπλοκιῶν κι ἐμπαθῶν θιασαρχικῶν ἀνταγωνισμῶν, παρά προσωπική ἀντιδικία καί ἀναμέτρηση τοῦ Ρακίνα καί τοῦ Pradon, ἡ... φαιδρῆ σονετομαχία ἔληξε μέ «ἀνωθεν» ἐπέμβαση. Βλ. R. Picard, *La carrière de Jean Racine*, Paris, Gallimard, 1961, σσ. 240-49.

9. (Σ.τ.Μ.) R. Kemp (1879-1959): γάλλος κριτικός τῆς λογοτεχνίας καί τοῦ θεάτρου· ἀκαδημαϊκός (1956). Διετέλεσε λογοτεχνικός χρονικογράφος τοῦ περ. *Nouvelles Littéraires* (1945 κ.ἔ.) καί ὑπεύθυνος τῆς θεατρικῆς στήλης τῆς ἐφημ. *Monde*, ἀπό τά 1944 ὡς τό θάνατό του. Διαποτισμένος ἀπό τά ἰδεώδη τοῦ «κλασικοῦ οὐμανισμοῦ» καί τῆς ἀστικῆς φιλελεύθερης σκέψης.

10. Βλ. γιά παράδειγμα τό ἔργο τοῦ ἱερωμένου Lamy, *La Rhétorique ou L' Art de parler* (Ἡ ρητορική ἢ ἡ τέχνη τοῦ λόγου), 1675.

11. Γ' αὐτό τό θέμα, βλ. I. Meyerson, *Les Fonctions psychologiques et les Oeuvres* (Οἱ ψυχολογικές λειτουργίες καί τὰ ἔργα), Paris, Vrin, 1948, σελ. 223.

πρόγραμμα του Φέμπρ: στους αντίποδες ακριβώς των λογοτεχνικών ιστοριών που γνωρίζουμε ως τώρα· τό υλικό θά τό ξαναβρίσκαμε κι εκεί, τουλάχιστον ενμέρει· αλλά ή οργάνωση και τό νόημά του θά είχαν αντίθετη φορά: οί συγγραφείς θά θεωρούνταν ως μέτοχοι μιᾶς θεσμικῆς δραστηριότητας, ή ὅποια τούς υπερβαίνει ατομικά, ακριβώς ὅπως στίς λεγόμενες πρωτόγονες κοινωνίες ὁ μάγος συμμετέχει στή μαγική λειτουργία. Αὐτή ή λειτουργία, ἐφόσον δέν ἔχει παγιωθεί σέ κανένα γραπτό νόμο, δέν μπορεί νά γίνει ἀντιληπτή παρά μόνο μέσω τῶν ἀτόμων πού τήν ἀσκοῦν. Ὡστόσο, ή λειτουργία, και μόνον αὐτή, συνιστᾷ ἀντικείμενο ἐπιστήμης. Τό ζητούμενο λοιπόν εἶναι νά ἐπιφέρουμε στή λογοτεχνική ἱστορία, ἔτσι ὅπως τή γνωρίζουμε, μιᾶ ριζική μεταστροφή, ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἔκανε πραγματοποιήσιμη τή μετάβαση ἀπό τά βασιλικά χρονικά στήν καθαυτή ἱστορία. Ἡ συμπλήρωση τῶν λογοτεχνικῶν μας χρονικῶν εἶναι νά ἐπιφέρουμε στή λογοτεχνική ἱστορία, ἔτσι ὅπως τή γνωρίζουμε, μιᾶ ριζική μεταστροφή, ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἔκανε πραγματοποιήσιμη τή μετάβαση ἀπό τά βασιλικά χρονικά στήν καθαυτή ἱστορία. Ἡ συμπλήρωση τῶν λογοτεχνικῶν μας χρονικῶν μέ ὀρισμένα νέα ἱστορικά συστατικά, ἐδῶ μιᾶ ἀνέκδοτη πηγή, ἐκεῖ μιᾶ ἀνανεωμένη βιογραφία, δέν θά χρησίμευε σέ τίποτε: πρέπει νά σπάσουμε τό πλαίσιο και νά μεταστρέψουμε τό ἀντικείμενο. Κάτω ή λογοτεχνία τοῦ ἀτόμου! Τό ξερίζωμα, θά λέγαμε μάλιστα τό παράδοξο, εἶναι φανερό, ἀλλά μιᾶ ἱστορία λογοτεχνίας δέν εἶναι ἐφικτή παρά μόνο μ' αὐτό τό τίμημα· ἄς ἐπισημάνουμε ἀκόμη και τόν κίνδυνο ὅτι, ἐπανενταγμένη στά θεσμικά της πλαίσια, ή ἱστορία λογοτεχνίας θά εἶναι ἀπλά και μόνον ἱστορία.¹²

Ἄς ἀφήσουμε τώρα τήν ἱστορία τῆς λειτουργίας για νά προσεγγίσουμε τήν ἱστορία τῆς δημιουργίας, ή ὅποια ἀποτελεῖ τό σταθερό ἀντικείμενο τῶν ιστοριῶν λογοτεχνίας πού διαθέτουμε. Ὁ Ρακίνας ἔπαψε νά γράφει τραγωδίες μετά τή *Φαίδρα*. Αὐτό εἶναι ἕνα γεγονός· αὐτό τό γεγονός ὅμως παραπέμπει σέ ἄλλο ἱστορικά γεγονότα; Μποροῦμε νά τό διευρύνουμε; Πολύ λίγο· ή ἀνάπτυξη του ὁδηγεῖ κυρίως σέ βάθος. Για νά τοῦ ἀποδώσουμε κάποιον νόημα, ὅποιο και ἂν εἶναι αὐτό (ὡς τώρα διατυπώθηκαν τά πιό ἑτερόκλητα), πρέπει ν' ἀναζητήσουμε τήν ὑπόσταση τοῦ Ρακίνα, τό εἶναι τοῦ Ρακίνα, παρόλο πού αὐτό τό εἶναι ὑπῆρξε μέσα στόν κόσμο· μέ δύο λόγια, πρέπει νά προσεγγίσουμε μιᾶ ἀναπόδεικτη ὕλη, πού εἶναι ή ὑποκειμενικότητα. Ἡ ἀντικειμενική σύλληψη τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ λογοτεχνικοῦ θεσμοῦ στό Ρακίνα εἶναι δυνατή· εἶναι ὅμως ἀδύνατη ή διεκδίκηση τῆς ἴδιας ἀντικειμενικότητας ὅταν θελήσουμε νά συλλάβουμε τόν τρόπο λειτουργίας τῆς δημιουργίας μέσα του. Ἐδῶ, ή λογική, οἱ ἀπαιτήσεις και οἱ εὐθύνες εἶναι διαφορετικές. Πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τή σχέση ἑνός ἔργου μ' ἕνα ἄτομο: πῶς νά τό ἐπιχειρή-

12. Ὁ Γκολντιμάν εἶδε σωστά τό πρόβλημα: προσπάθησε νά ὑπαγάγει τόν Πασκάλ και τό Ρακίνα σ' ἕνα ἐνιαίο ὄραμα· ή ἔννοια τῆς κοσμοθεωρίας, στό ἔργο του, εἶναι σαφῶς κοινωνιολογική.

σομε δίχως νά προσφύγουμε σέ μιᾶ ψυχολογία; Και πῶς αὐτή ή ψυχολογία θά μπορούσε νά εἶναι κάτι ἄλλο και ὄχι ἐπιλογή τοῦ κριτικοῦ; Κοντολογίς, κάθε κριτική τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, ὅσο ἀντικειμενική, ὅσο μερική και ἂν ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι, δέν μπορεί παρά νά εἶναι συστηματική. Δέν ὑπάρχει λόγος νά μεψμυροῦμε για τή διαπίστωση αὐτή, πρέπει ὅμως ν' ἀπαιτήσουμε μιάν εὐθύτητα ἀπό τή μεριά τοῦ συστήματος.

Εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά θίξουμε τό πρόβλημα τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας δίχως ν' ἀξιῶσουμε τήν ὑπαρξη μιᾶς σχέσης ἀνάμεσα στό ἔργο και σέ κάτι διαφορετικό ἀπό αὐτό. Για πολύ καιρό, πιστεύαμε ὅτι ή σχέση αὐτή ἦταν αἰτιακή, ὅτι τό ἔργο ἦταν προϊόν: ἐδῶ-ὀφείλονται και οἱ κριτικές ἔννοιες *πηγή, γένεση, ἀντανάκλαση* κτλ. Αὐτή ή ἀντίληψη τῆς δημιουργικῆς σχέσης θεωρεῖται ὅλο και πιό εὐάλωτη: ή ή ἐξήγηση δέν θίγει παρά ἕνα ἀσήμαντο τμήμα τοῦ ἔργου, ὁπότε εἶναι γελοία, ή προτείνει μιᾶ χονδροειδή σχέση, τῆς ὁποίας ή τραχύτητα προκαλεῖ μύριες ἐνοτάσεις (Πλεχάνοφ, ή ἀριστοκρατία και τό μενοῦτο). Ἡ ἔννοια λοιπόν τοῦ προϊόντος παραχώρησε σταδιακά τή θέση της στήν ἔννοια τοῦ σημείου: τό ἔργο ἀποτελεῖ τό σημείο ἑνός ἐπέκεινα τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου. Ἐτσι, ή κριτική ἀποβλέπει στήν ἀποκρυπτογράφηση τῆς σημασίας, στήν ἀποκάλυψη τῶν ὄρων τῆς και κυρίως τοῦ ὄρου πού λανθάνει, τοῦ σημαίνοντος. Σήμερα, ἐκεῖνος πού ἔχει παρουσιάσει τήν πιό συγκροτημένη θεωρία αὐτοῦ πού θ' ἀποκαλούσαμε σημασιολογική κριτική (*critique de signification*) εἶναι ὁ Λ. Γκολντιμάν, ἐφόσον τουλάχιστον ή κριτική ἀντιμετωπίζει ἕνα ἱστορικό σημαίνοντο· γιατί ἂν περιοριστοῦμε στό ψυχικό σημαίνοντο, ή ψυχαναλυτική και ή σαφρική κριτική ἦταν ἤδη σημασιολογικές κριτικές. Ἐχουμε λοιπόν ἐδῶ μιᾶ γενική κίνηση πού τείνει ν' ἀνοίξει τό ἔργο, ὄχι ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς αἰτίας, ἀλλά ὡς σημαῖνον ἑνός σημαίνοντος.

Μολονότι ή ἀκαδημαϊκή κριτική (νά τήν πῶ ἀπλουστερα: πανεπιστημιακή;) παραμένει ἀκόμη οὐσιαστικά πιστή στήν ἔννοια τῆς *γένεσης* (ὀργανική και ὄχι δομική), συμβαίνει ακριβώς ὁ ρακινικός φιλολογικός σχολιασμός ν' ἀποκρυπτογραφεῖ τό Ρακίνα ὡς σύστημα σημασιῶν. Μέ ποιό τέχνασμα; Μέσω τῆς ἀλληγορίας (ή τοῦ κλειδιοῦ ή τοῦ ὑπαινιγμοῦ, ἀνάλογα μέ τούς συγγραφείς). Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ρακίνας ὑποκινεῖ σήμερα μιᾶ δλόκληρη ἀνασυγκρότηση «κλειδιῶν», ἱστορικῶν (Ὁρσιμπάλ) ή βιογραφικῶν (Γιαζίνσκι): ή Ἄνδρομαχη ἦταν ή *Du Parc*; Ὁ Ὁρέστης εἶναι ὁ Ρακίνας; Οἱ νεαρές Ἐβραῖες τῆς *Ἐσθήρ* ὑπαινίσσονταν τίς *Filles de l'Enfance* τῆς Τουλούζης¹³; Ἡ Ἀθαλία¹⁴ εἶναι ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης; κτλ. Εἶτε λοιπόν τή θεωροῦμε ἀκριβόλογη, εἶτε ἀσαφή, ή ἀλληγορία εἶναι οὐσιαστικά μιᾶ σημασία, συνδέει ἕνα σημαῖνον μ' ἕνα σημαίνοντο. Δέν θά ἐπανέλθουμε στό πρόβλημα νά ἐξετάσουμε μήπως θά

13. (Σ.τ.Μ.) Μοναχικό τάγμα καλογοριῶν, γιανσενιστικῶν τάσεων. Ἰδρύθηκε στήν Τουλούζη, στά 1662, ἀπό τή Mpe de Mondonville και διαλύθηκε βίαια, μέ προσωπική ἐπέμβαση τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', κατόπιν ἰσχυρῶν πιέσεων τῶν Ἰησοιτῶν, στά 1686. Βλ. σχετικᾶ R. Picard, ὄπ. παραπ., σσ. 410-411.

14. (Σ.τ.Μ.) Στά κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρεται ὡς Γοθολία, θυγατέρα τοῦ Ἀχαάβ και τῆς διαδόχου Ἰεζάβελ. Βλ. *Βασιλειῶν Δ'*, κεφ. η' και ια', καθώς και *Παραλειπομένων Β'*, κεφ. κβ' και κγ'. Ὁ Ρακίνας προφανῶς ἐπέλεξε τήν ἑβραϊκή ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος: Ἀθταλιγία (Athalyah).

ήταν πιά ενδιαφέρουσα ή μελέτη της αλληγορικής «γλώσσας»,¹⁵ ως γεγονότος μιάς εποχής, από την εξέταση της ευλογοφάνειας αυτού ή του άλλου κλειδιού. 'Επιμένουμε μόνο σέ τούτο: τό έργο θεωρείται ως «γλώσσα» κάποιο πράγματος, εδώ ενός πολιτικού γεγονότος, εκεί του ίδιου του Ρακίνα.

'Η δυσκολία συνίσταται στό γεγονός ότι ή αποκρυπτογράφηση μιάς άγνωστης «γλώσσας», γιά τήν όποία δέν υπάρχει αποδεικτικό πειστήριο ανάλογο μέ τή στήλη της Ροζέτας, είναι κυριολεκτικά άπίθανη, εκτός άν προσφύγουμε σέ ψυχολογικά αξιώματα. Παρόλη τήν προσπάθεια ακρίβειας ή σύνεσης πού καταβάλλει ή σημασιολογική κριτική, ό συστηματικός χαρακτήρας της ανάγνωσης επανευρίσκεται σ' όλα τά επίπεδα. Καταρχήν στό επίπεδο του ίδιου του σημαίνοντος. Τί ακριβώς είναι αυτό τό όποιο σημαίνει; Μιά λέξη; 'Ενας στίχος; 'Ενα πρόσωπο; Μιά κατάσταση; Μιά τραγωδία; Τό σύνολο του έργου¹⁶; Ποιός μπορεί νά θεσπίσει τό σημαίνον έξω από μιά πορεία καθαρά επαγωγική, δηλαδή δίχως νά θέσει πρώτα τό σημαίνόμενο, πρίν από τό σημαίνον; Καί τούτο, πού είναι ακόμη συστηματικότερο: τί κάνουμε μέ τά μέρη του έργου τά όποία δέν θεωρούμε ότι σημαίνουν; 'Η ανάλογα είναι ένα άραιό δίχτυ: τά τρία τέταρτα του ρακινικού λόγου γλιστρούν ανάμεσά του. 'Από τή στιγμή πού επιχειρούμε μιά σημασιολογική κριτική, πώς θά σταματήσουμε στά μισά του δρόμου; Πρέπει νά παραπέμψουμε όλο τό μή-σημαίνον σέ μιά μυστηριώδη άλχημεία της δημιουργίας, ν' αναλώσουμε σ' ένα στίχο θησαυρούς επιστημονικής ακρίβειας καί, κατόπιν, γιά τά υπόλοιπα, ν' άφεθούμε νωθρά σέ μιά αντίληψη του έργου τέχνης κατεξοχήν μαγικής; Καί τί αποδείξεις νά καταθέσουμε γιά μιά σημασία; Τίς πολυαριθμικές καί συγκλίνουσες λιβελογραφικές ενδείξεις ('Ορσιμάλ); 'Εδώ, ούτε καν τό πιθανό δέν άγγίζουμε, μόνο τήν εικασία· τήν «έπιτυχία» μιάς έκφρασης (Γιαζίνσκι); Είναι χαρακτηριστικό αξίωμα νά συναγάγουμε τήν ποιότητα ενός στίχου από τό «δίωμα» του συναισθήματος πού ό στίχος εκφράζει. Τή συνοχή του σημαίνοντος συστήματος (Γκολντμάν); Αυτή είναι, κατά τή γνώμη μου, ή μόνη αποδεκτή απόδειξη, εφόσον κάθε «γλώσσα» είναι ένα εξαιρετικά συντονισμένο σύστημα. 'Αλλά τότε, γιά νά φανεί ή συνοχή, πρέπει νά τήν επεκτείνουμε σ' όλο τό έργο, νά έμπλακούμε δηλαδή στήν περιτέμεια της όλικής κριτικής. 'Ετσι, άπ' όλες τίς μεριές, οί αντικειμενικές προθέσεις της σημασιολογικής κριτικής υπονομεύονται από τό ουσιαστικά *αίθαιρετο* status κάθε γλωσσικού συστήματος.

'Η ίδια αύθαιρεσία υπάρχει καί στό επίπεδο των σημαίνόμενων. 'Αν τό έργο σημαίνει τόν κόσμο, σέ ποιό επίπεδο του κόσμου θ' άκίνητοποιήσουμε τή σημασία; Στήν επικαιρότητα (άγγλική Παλινδρόωση γιά τήν *Αθαλία*); Στήν πολιτική κρίση (τουρκική κρίση του 1671, γιά τό *Μιθριδάτη*); Στίς «τρέχουσες αντίληψεις»; Στήν «κοσμοθεωρία» (Γκολντμάν); Καί

15. (Σ.τ.Μ.) Μεταφράζεται ό όρος *langage*.

16. 'Ο Κάρολος ό Α' έμπιστεύεται τά παιδιά του στήν 'Εριέττα της 'Αγγλίας μέ τά λόγια: «Δέν μπορώ νά Σάς αφήσω πιά ακριβά ενέχυρα»· ό 'Εκτορας έμπιστεύεται τό γιό του στήν 'Ανδρομάχη μέ τό στίχο: «Σου αφήνω τό γιό μου ως ενέχυρο της πίστης μου». 'Ο R. Jasinski βλέπει εδώ μιά σημασιολογική σχέση· συμπεραίνει λοιπόν τήν ύπαρξη μιάς πηγής, ενός προτύπου. Γιά νά εκτιμήσουμε τήν πιθανοφάνεια μιάς τέτοιας σημασίας, ή όποία μπορεί κάλλιστα ν' άποτελεί καί άπλή σύμπτωση, πρέπει νά παραπέμψουμε στή συζήτηση του M. Bloch, όπ. παραπ., σελ. 60.

άν τό έργο σημαίνει τό συγγραφέα, ή ίδια άβεβαιότητα ξαναρχίζει: σέ ποιό επίπεδο της προσωπικότητας θά έντοπίσουμε τό σημαίνόμενο; Στό βιογραφικό έπιπέδο; Στό επίπεδο των παθών; Σέ μιά ψυχολογία της ηλικίας; Σέ μιά *ψυχή* άρχαϊκού τύπου (Maugon); Κάθε φορά άποφασίζουμε νά επιλέξουμε μιά βαθμίδα, όχι τόσο σέ συνάρτηση μέ τό έργο, όσο μέ τήν προκαθορισμένη ιδέα πού έχουμε γιά τήν ψυχολογία ή γιά τόν κόσμο.

Μέ δύο λόγια, ή κριτική πού αναφέρεται στό συγγραφέα (*critique d' auteur*) είναι μιά σημειολογία πού δέν τολμά νά πει τ' όνομά της. 'Αν τό άποτολμούσε, θά γνώριζε τουλάχιστον τά όριά της, θά διακήρυσσε τίς επιλογές της· θά γνώριζε ότι όφείλει νά λαμβάνει πάντοτε υπόψη της δύο αύθαιρεσίες καί, άρα, ότι πρέπει νά τίς άποδεχτεί. 'Από τή μιά μεριά, γιά κάθε σημαίνον υπάρχουν πάντοτε πολλά πιθανά σημαίνόμενα: έξ όρισμού τά σημεία είναι άμφίσημα, ή αποκρυπτογράφηση είναι πάντοτε μιά έπιλογή. Στήν *Εσθήρ*, οί ύποτελείς 'Ισραηλίτες ύποδηλώνουν τους διαμαρτυρούμενους, τους γιανσενιστές, τίς *Filles de l' Enfance* ή τήν άνθρωπότητα όλόκληρη, στερημένη από τή χάρη της Λύτρωσης; *'Η Γη πού πίνει τό αίμα του 'Ερεχθέα*¹⁷ - εδώ πρόκειται γιά μυθολογική χροιά, γιά επιτηδευμένο ύφος ή γιά θραύσμα μιάς κατεξοχήν ρακινικής φαντασίωσης; 'Η άπουσία του Μιθριδάτη σημαίνει τήν έξορία κάποιου ύπαρκτου βασιλιά ή τήν άπειλητική σιωπή του Πατέρα; Πόσα σημαίνόμενα γιά ένα σημείο! Δέν θεωρούμε μάταιο νά σταθμίζουμε τήν άληθοφάνεια κάθε σημαίνόμενου· λέμε μόνον ότι δέν μπορούμε τελικά νά επιλέξουμε παρά συνυπολογίζοντας τό νοητικό σύστημα στό σύνολό του. 'Αν ύποστηρίζετε ότι ό Μιθριδάτης είναι ό Πατέρας, κάνετε ψυχανάλογο· άν όμως άποφθεείτε ότι είναι ό Κορνέιγ, ανατρέχετε σ' ένα ψυχολογικό αξίωμα εξίσου αυθαίρετο όσο καί κοινότοπο. 'Από τήν άλλη μεριά, ή άπόφαση νά καθηλώσουμε τό νόημα του έργου εδώ καί όχι εκεί, είναι επίσης δεσμευτική.¹⁸ Στήν πλειονότητά τους, οί κριτικοί έχουν τήν έντύπωση ότι μιά έπιφανειακή στάθμηση έγγυάται μεγαλύτερη αντικειμενικότητα: παραμένοντας στήν επιφάνεια των γεγονότων θά τά εκτιμήσουμε καλύτερα, ή διστακτικότητα, ή κοινοτοπία των υποθέσεων θ' άποτελέσει τό έχέγγυο της γκυρωτότητας τους. 'Εδώ όφείλεται ή σχολαστική καταγραφή των γεγονότων, συχνά ύπερβολικά λεπτόλογη, τήν ερμηνεία όμως της όποίας άνακόπτουμε έπιφυλακτικά, τή στιγμή μάλιστα πού θά έριχνε περισσότερο φώς. 'Επισημαίνουμε λόγου χάρη στό Ρακίνα τή μονομηνία του γιά τά μάτια, άλλ' άπαγορεύουμε στον εαυτό μας νά μιλήσει γιά φετιχισμό· επισημαίνουμε σημεία άμότητας, δίχως νά θέλουμε νά παραδεχτούμε ότι πρόκειται γιά σαδισμό, μέ τό πρόσχημα ότι ή λέξη δέν ύπήρχε στό ΙΖ' αιώνα (είναι περίπου σάν ν' άρνιόμασταν ν' άνασυγκροτήσουμε τό κλίμα μιάς χώρας σέ άλλοτινη εποχή, μέ τό πρόσχημα ότι ή δενδροκλιματολογία δέν ύπήρχε τότε). Σημειώνουμε ότι γύρω σά 1675 ή όπερα εκθρονίζει τήν τραγωδία, άλλ' αυτή ή άλλαγή νοοτροπίας ύποβιβάζεται στήν τάξη

17. (Σ.τ.Μ.) Στίχος της ρακινικής *Φαίδρας*, Πρ. Β', σκ. Α'. Βλ. έκδοση των τραγωδιών του Ρακίνα, Paris, Garnier-Flammariion, 1965, τόμ. Β', σελ. 215.

18. 'Ο Σάρτρ έδειξε ότι ή ψυχολογική κριτική (του P. Bourget, γιά παιδείγμα) άνέκοπτε τήν πορεία της ύπερβολικά νωρίς, τή στιγμή ακριβώς πού θά έπρεπε ν' αρχίζει ή εξήγησή. Βλ. *L' Etre et le Néant* (Τό είναι καί τό μηδέν), 1948, σελ. 643.

τῆς συγκυρίας: εἶναι μιά ἀπό τίς πιθανές αἰτίες τῆς σωπῆς τοῦ Ρακίνα μετά τῆ *Φαίδρα*. Αὐτή ὅμως ἡ σύνεση εἶναι ἤδη μιά συστηματική θεώρηση, γιατί τὰ πράγματα δέν σημαίνουν λιγότερο ἢ περισσότερο, σημαίνουν ἢ δέν σημαίνουν: ἡ ἀποψη ὅτι σημαίνουν ἐπιφανειακά δηλώνει ἤδη ὅτι ἐπιλέγει κανεῖς συγκεκριμένη θέση ἐναντί τοῦ κόσμου. Κι ἐφόσον ὅλες οἱ σημασίες θεωροῦνται ἐπίδοξα κυρίαρχες, πῶς νά μὴν προτιμήσει κανεῖς ἐκεῖνες πού εἰσχωροῦν ἀποφασιστικά στά μύχια τῆς προσωπικότητας (Μορόν) ἢ τοῦ κόσμου (Γκολντιμάν), ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει τό ἐνδεχόμενο ν' ἀναχθεῖ σέ μιά πραγματική ἐνότητα; Διακυβεύοντας μερικά κλειδιά, ὁ Γιασίνσκι ὑποδηλώνει ὅτι ἡ Ἀγριππίνα ἀπεικονίζει τό Port Royal. Πολύ καλά. Ἀλλά δέν εἶναι φανερό ὅτι μιά τέτοια ἀντιστοιχία δέν διακυβεύεται παρά μόνο στό βαθμό πού ἀπομένει στά μισά τοῦ δρόμου; Ὅσο περισσότερο διευρύνουμε τήν ὑπόθεση, τόσο πῶς διαφωτιστική, τόσο πῶς ἀληθοφανής γίνεται: γιατί δέν μπορούμε νά ταυτίσουμε τό Port Royal μέ τήν Ἀγριππίνα παρά μόνον ἀνάγοντας τόσο τό ἕνα, ὅσο καί τήν ἄλλη σ' ἕνα ἀπειλητικό ἀρχέτυπο, ριζωμένο στά βάθη τῆς ρακινικῆς ψυχῆς: ἡ Ἀγριππίνα δέν εἶναι τό Port Royal παρά μόνον ἂν καί τὰ δύο συναποτελοῦν τόν Πατέρα, στήν πλήρη ψυχαναλυτική ἐννοια τοῦ ὄρου.

Στήν πραγματικότητα, ἡ στάθμευση πού ὁ κριτικός ἐπιβάλλει στή σημασία δέν εἶναι ποτέ ἀθώα. Ἀποκαλύπτει τή στάση τοῦ κριτικοῦ, ὁδηγεῖ μοιραία σέ μιά κριτική τῶν κριτικῶν. Κάθε ἀνάγνωση τοῦ Ρακίνα, ὅσο ἀπρόσωπη καί ἂν προσπαθεῖ νά εἶναι, ἀποτελεῖ ἕνα τέστ προβολῆς. Ὁρισμένοι καταθέτουν τίς ἀναφορές τους: ὁ Μορόν εἶναι ψυχαναλυτικός, ὁ Γκολντιμάν εἶναι μαρξιστής. Ἐμεῖς θά θέλαμε νά ρωτήσουμε τοὺς ἄλλους: κι ἐφόσον εἶναι ἱστορικοί τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, πῶς ἀντιλαμβάνονται αὐτή τῆ δημιουργία; Τί ἀκριβῶς εἶναι ἕνα ἔργο, κατά τῆ γνώμη τους;

Καταρχήν, καί οὐσιαστικά, μιά ἀλχημεία. Ἀπό τῆ μιά μεριά ὑπάρχει τό ὑλικό, ἱστορικό, βιογραφικό, παραδοσιακό (πηγές): κατόπιν, ἀπό τήν ἄλλη (γιατί εἶναι σαφές ὅτι παραμένει ἕνα χάσμα ἀνάμεσα σ' αὐτό τό ὑλικό καί στό ἔργο), ὑπάρχει ἕνα δέν-ξέρω-τί, πού ἐπενδύεται μέ ἐξευγενισμένα καί ἀσαφή ὀνόματα: ἡ *γενεσιουργός ὁρμή*, τό *μυστήριο τῆς ψυχῆς*, ἡ *σύνθεση*, μέ δύο λόγια, ἡ *Ζωή*. Μέ τό χῶρο αὐτό δέν ἀσχολοῦνται καθόλου, παρά μόνο γιά νά τόν τιμήσουν διακριτικά: ἀπαγορεύουν ὅμως ταυτόχρονα νά τόν προσεγγίσουμε: τοῦτο θά σήμαινε ἐγκατάλειψη τῆς ἐπιστήμης γιά χάρη τοῦ συστήματος. Ἐτσι, βλέπουμε τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους νά ἐξαντλοῦν τήν ἐπιστημονική τους αὐστηρότητα σέ μιά ἐπουσιώδη λεπτομέρεια (πόσες «ὀμοιοτρονίες» γιά μιά χρονολογία ἢ γιά ἕνα κόμμα) καί νά ἐπαναπαύονται σέ μιά καθαρά μαγική ἀντίληψη τοῦ ἔργου, χωρίς νά δώσουν μάχη, ὅταν πρόκειται γιά τήν οὐσία: ἐδῶ, ὅλες οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ πῶς ἀπαιτητικοῦ θετικισμοῦ,

ἐκεῖ, ἡ εὐκολή προσφυγή στήν αἰώνια ταυτολογία τῶν σχολαστικῶν ἐξηγήσεων: ὅπως τό ὄπιο ἀποκοιμίζει χάρη σέ μιά ὑπνωτική ιδιότητα, ἔτσι καί ὁ Ρακίνας δημιουργεῖ χάρη σέ μιά δημιουργική ιδιότητα: παράξενη ἀντίληψη γιά τό μυστήριο, ἡ ὁποία ἀδιάκοπα ἐπινοεῖ ἐπουσιώδεις αἰτίες γιά νά τό δικαιολογήσει, καί παράξενη ἀντίληψη γιά τήν ἐπιστήμη: ἀντίληψη, ἡ ὁποία τήν μεταβάλλει σέ ζηλότυπο φύλακα τοῦ ἄ-γνωστου. Τό ἀξιοπεριέργο ὅμως εἶναι ὅτι ὁ ρομαντικός μῦθος τῆς ἐμπνευσης (γιατί τελικά ἡ *γενεσιουργός ὁρμή* τοῦ Ρακίνα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ λαϊκή ὀνομασία τῆς μούσας του) συμμαχεῖ ἐδῶ μ' ἕναν ὀλόκληρο ἐπιστημονικοφανή μηχανισμό. Ἐτσι, ἀπό τίς δύο ἀντιφατικές ἰδεολογίες,¹⁹ γεννιέται ἕνα νόθο σύστημα καί ἴσως ἕνα βολικό «δίπορτο»: τό ἔργο εἶναι ἔλλογο ἢ ἄλογο, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ προβλήματος:

Εἶμαι πουλί – νά οἱ φτεροῦγες μου...

*Εἶμαι ποντικός – ζήτω οἱ ἀγριοπόντικες!*²⁰

Εἶμαι λόγος: νά οἱ ἀποδείξεις μου. Εἶμαι μυστήριο: ἀπαγορεύεται τό πλησίασμα. Ἡ ἰδέα νά θεωροῦμε τό ἔργο ὡς (μυστηριώδη) σύνθεση (ἔλλογων) στοιχείων δέν εἶναι ἴσως οὔτε ἀληθῆς οὔτε ψευδῆς: εἶναι ἀπλά ἕνας τρόπος – πολύ συστηματικός καί ἐντελῶς ξεπερασμένος – ἀντίληψης τῶν πραγμάτων. Ἄλλος τρόπος, ἐξίσου ἰδιότυπος, εἶναι νά ταυτίζει κανεῖς μοιραία τό συγγραφέα, τίς ἐρωμένες του καί τοὺς φίλους του μέ τοὺς ἥρωές του. Ὁ Ρακίνας εἶναι ὁ Ὁρέστης στά *εἰκοσιεξι του χρόνια*, ὁ Ρακίνας εἶναι ὁ Νέρων, ὁ Ἀνδρομάχη εἶναι ἡ *Du Parc*, κτλ. Πόσες παρόμοιες προτάσεις στή ρακινική κριτική, ἡ ὁποία δικαιολογεῖ τό ὑπέροτρο ἐνδιαφέρον τῆς γιά τίς συναναστροφές τοῦ ποιητῆ, ἐλπίζοντας ὅτι θά τίς ξαναβρεῖ *διοχτευμένες* (ἀκόμη μιά μαγική λέξη) στά πρόσωπα τῆς τραγωδίας. Τίποτε δέν δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενός: αὐτός ὁ νόμος τῆς ὀργανικῆς φύσης μεταφέρεται δίχως τήν παραμικρή σκιά ἀμφιβολίας στή λογοτεχνική δημιουργία: ὁ δραματικός ἥρωας δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ παρά ἀπό ἕνα πραγματικό πρόσωπο. Ἄν τουλάχιστον θεωροῦσαν ὅτι ἡ γενεσιουργός μορφή ἀποτελεῖ μιά ἀδιαφοροποίητη ἐνότητα, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἡ σύλληψη τῆς φαντασιακῆς περιοχῆς τῆς δημιουργίας: ἀπεναντίας, μᾶς προτείνουν τίς πῶς περιστατικές μιμήσεις, σάμπως νά ἦταν ἀποδεδειγμένο ὅτι τό *ἐγώ* συγκρατεῖ μόνο τό πρότυπο πού δέν μπορεῖ νά μετασηματίσει: ἀνάμεσα στό πρότυπο καί στό ἀντίγραφο του, θεωροῦμε ἀπαραίτητο ἕνα διάμεσο ὄρο, ἀπλοϊκό, ἐπιφανειακό: ἡ Ἀνδρομάχη ἀναπαράγει τήν *Du Parc* γιατί καί οἱ δύο ἦταν χήρες, πιστεῖς καί εἶχαν ἕνα παιδί: ὁ Ρακίνας εἶναι ὁ Ὁρέστης γιατί εἶχαν τό ἴδιο πάθος κτλ. Αὐτή εἶναι μιά ἀπόλυτα κοντόφθαλμη ἀποψη γιά τήν ψυχολογία. Καταρχήν, ἕνας δραματικός ἥρωας μπορεῖ νά ὀφείλει τῆ γένεσή του ὄχι σ' ἕνα πραγματικό πρόσωπο, ἀλλά σέ κάτι ἄλλο: σέ μιά παρόρρηση, σέ μιά ἐπιθυμία, σέ

19. Ὁ H. Mannheim ἔδειξε σωστά τόν ἰδεολογικό χαρακτήρα τοῦ θετικισμοῦ, γεγονός πού δέν ἀνέκοψε βέβαια διόλου τῆ γονιμότητά του. *Idéologie et Utopie* (Ἰδεολογία καί Οὐτοπία), Rivière, 1956, σελ. 93.

20. (Σ.τ.Μ.) Στίχοι ἀπό τό μῦθο τοῦ *La Fontaine, La chauve-souris et les deux belettes* (Ἡ νυχτερίδα καί οἱ δύο νυφίτσες), ὅπου ἡ νυχτερίδα ἄλλοτε ἐμφανίζεται ὡς πουλί, ἄλλοτε ὡς ποντικός. Βλ. *La Fontaine, Fables, Contes et Nouvelles*, Paris, Gallimard, Bibl. de la Pléiade, 1954, σελ. 55.

μιά αντίσταση ή, ακόμη απλούστερα, σ' ένα είδος ενδογενούς οργάνωσης της τραγικής κατάστασης. Και, προπάντων, αν υπάρχει πρότυπο, τό νόημα της σχέσης δέν είναι υποχρεωτικά αναλογικό: υπάρχουν άλληλοχίες άνεστραμμένες, άντιφραστικές θά μπορούσαμε νά πούμε· δέν χρειάζεται μεγάλη τόλμη γιά νά φανταστούμε ότι στή δημιουργία τά φαινόμενα της άπάρτησης και της άναπλήρωσης είναι εξίσου γόνιμα μέ τά φαινόμενα της μίμησης.

Έδώ, προσεγγίζουμε τό άξίωμα πού διέπει κάθε παραδοσιακή άντίληψη γιά τή λογοτεχνία: τό έργο είναι μίμηση, έχει πρότυπα και ή σχέση άνάμεσα στό έργο και στό πρότυπα δέν μπορεί παρά νά είναι αναλογική. Η Φαίδρα φέρνει στό προσκήνιο μιά αίμομικτική επιθυμία· σύμφωνα μέ τό δόγμα της άναλογίας, θ' άναζητήσουμε στή ζωή του Ρακίνα μιά αίμομικτική σχέση (ό Ρακίνας και οί κόρες της Du Parc). Ακόμη και ό Γκολντμάν, πού τόσο προσεκτικά φροντίζει νά πολλαπλασιάζει τίς διασυνδέσεις άνάμεσα στό έργο και στό σημαινόμενό του, ένδίδει στό αναλογικό άξίωμα: εφόσον ό Pascal και ό Ρακίνας άνήκουν σέ μιά πολιτικά άπογοητευμένη κοινωνική όμάδα, ή κοσμοθεωρία τους θ' *αναπαραγάγει* αυτή τήν άπογοήτευση, σάμπως ό συγγραφέας νά μήν είχε άλλη δυνατότητα παρά ν' άντιγράψει κυριολεκτικά τόν έαυτό του.²¹ Αν όμως τό έργο είναι ό,τι ακριβώς ό συγγραφέας δέν γνωρίζει, ό,τι δέν ζει; Δέν χρειάζεται νά είναι κανείς ψυχαναλυτής γιά ν' άντιληφθεί ό,τι μιά πράξη (και ιδιαίτερα μιά λογοτεχνική πράξη πού δέν άναμένει καμιά επικύρωση από τήν άμηση πραγματικότητα) μπορεί κάλλιστα ν' άποτελεί τό άνεστραμμένο σημείο μιάς πρόθεσης· ό,τι, λόγω χάρη, *κάτω από όρισμένες συνθήκες* (τών οποίων ακριβώς ή διερεύνηση θά έπρεπε ν' άποτελεί τό καθήκον της κριτικής), ό πιστός Τίτος ένδέχεται, σέ τελευταία άνάλυση, νά σημαίνει τόν άπιστο Ρακίνα, ό,τι 'Ορέστης ίσως είναι αυτό ακριβώς πού ό Ρακίνας πιστεύει πώς δέν είναι κτλ. Πρέπει νά προχωρήσουμε ακόμη περισσότερο, ν' άναρρωτηθούμε μήπως ή κύρια προσπάθεια της κριτικής πρέπει νά συγκλίνει μάλλον σέ διαδικασίες παραμόρφωσης παρά σέ διαδικασίες μίμησης· αν υποθέσουμε ότι *τεκμηριώνουμε* τήν ύπαρξη ενός προτύπου, ένδιαφέρον έχει νά δείξουμε σέ τί παραμορφώνεται, άναιρείται ή ακόμη και έξαφανίζεται αυτό τό πρότυπο· ή *φαντασία είναι παραμορφωτική· ή ποιητική δραστηριότητα συνίσταται στήν άλλοίωση των εικόνων*: ή πρόταση αυτή του Bachelard φαντάζει ακόμη σάν αίρεση, στό βαθμό πού ή θετικιστική κριτική εξακολουθεί ν' άπονέμει ύπέμετρα προνόμια στή μελέτη των πηγών.²² Ανάμεσα στό άξιόλογο έργο του Knight, πού καταγράφει όλα τά δάνεια του Ρακίνα από τήν Έλλάδα, και στό έργο του Μορόν, πού προσπαθεί νά κατανοήσει πώς τά δάνεια αυτά παραμορφώθηκαν, άς μās επιτραπεί νά θεωρήσουμε ότι τό δεύτερο προσεγγίζει περισσότερο τό μυστικό της δημιουργίας.²³

21. Πολύ πιό άκαμπτos από ό,τι ό Γκολντμάν, ένας άλλος μαρξιστής, ό G. Thomson, ύποστήριζε μιά χονδροειδή αναλογική σχέση άνάμεσα στήν άνατροπή των άξιών κατά τόν Ε' π.Χ. αιώνα, τίς επιπτώσεις της όποιας διαβλέπει στήν άρχαία έλληνική τραγωδία και στή μετάβαση από τήν άγροτική στήν έμπορευματική οίκονομία, πού συνεπάγεται τήν αίφνιδια προώθηση του νομισματικού συστήματος.

22. Γιά τό μύθο των πηγών, βλ. Bloch, όπ. παραπ., σελ. 6 και 15.

23. Δέν ύπάρχει κανένας λόγος ώστε ή κριτική νά έκλαμβάνει τίς λογοτεχνικές πηγές ενός έργου, ενός ήρωα ή μιάς

Τούτο ένισχύεται ακόμη περισσότερο από τό γεγονός ό,τι και ή αναλογική κριτική είναι τελικά εξίσου έπισφαλής, όσο και ή άλλη. Κυριευμένη από τή μονομανία, τολμώ νά πώ, της «άνίχνευσης» όμοιοτήτων, δέν γνωρίζει πιά παρά μιά πορεία: τήν άναγωγή· από ένα ύποθετικό γεγονός, έξάγει συμπεράσματα πού πολύ εύκολα θά θεωρηθούν ως βέβαια, άρθρώνει ένα συγκεκριμένο σύστημα σέ συνάρτηση μέ μιά συγκεκριμένη λογική: αν ή Άνδρομάχη είναι ή Du Parc, τότε ό Πύρρος είναι ό Ρακίνας κτλ. Αν γράφει ό Γιαζίνσκι, καθοδηγούμενος από τόν «Τρελό καθγά» (*La Folle Querelle*),²⁴ *μπορούσαμε νά θεωρήσουμε ως πιθανή μιά άτυχη έρωτική περιπέτεια του Ρακίνα, ή γέννηση της Άνδρομάχης θά ήταν σαφής*. Τήν επιζητούμε και, φυσικά, τή βρίσκουμε. Οί όμοιότητες πολλαπλασιάζονται όπως περίπου τά άλλοθι στήν παρανοϊκή γλώσσα. Δέ πρέπει νά μεμφιοιούμε γι' αυτό, άφού ή κατάδειξη μιάς συνοχής στοιχειοθετεί πάντοτε ένα όμορφο κριτικό θέαμα· δέν είναι όμως ολοφάνερο ότι, αν τό έπεισοδιακό περιεχόμενο της άπόδειξης είναι άντικειμενικό, τό άξίωμα πού νομιμοποιεί τήν άναζήτησή του είναι έντελώς συστηματικό; Αν αυτό τό άξίωμα είναι έγκυρο, αν τό γεγονός, δίχως νά άρουμε τίς παραδοσιακές εγγυήσεις της συγκρότησής του, έπανε τελικά ν' άποτελεί τό έπιστημονικοφανές άλλοθι μιάς ψυχολογικής έπιλογής, τότε, μέσω μιάς παράδοξης άναστροφής, ό άκαδημαϊσμός θά γινόταν επιτέλους γόνιμος, στό βαθμό πού θ' άνοιγόταν σέ σημασίες έκδηλα σχετικές και όχι πλέον σέ σημασίες ποικιλμένες μέ τά χρώματα μιάς αιώνιας φύσης. Ο Ρ. Γιαζίνσκι ίσχυρίζεται ότι τό «βαθύτερο έγώ» τροποποιείται από τίς καταστάσεις και τίς συγκυρίες, άρα από τά βιογραφικά δεδομένα. Αυτή όμως ή άντίληψη του *εγώ* άπομακρύνεται τόσο από τήν ψυχολογία, έτσι όπως μπορούσαν νά τή φανταστούν οί σύγχρονοι του Ρακίνα, όσο και από τίς σημερινές άντιλήψεις γιά τίς όποιες τό *εσώτερο εγώ* είναι ακριβώς εκείνο πού όρίζεται από μιά σταθερότητα δομής (ψυχανάλυση) ή από μιά έλευθερία πού *δημιουργεί* τή βιογραφία, άντί νά προσδιορίζεται άπ' αυτήν (Σάρτρ). Στήν πραγματικότητα, ό Γιαζίνσκι προβάλλει τή δική του ψυχολογία πάνω στο Ρακίνα, ό,πως άλλωστε ό καθένας μας· ό,πως ό Adam, πού έχει κάθε δικαίωμα νά ίσχυρίζεται ότι ή τάδε σκηνή του *Μιθριδάτη* διεγείρει «ό,τι καλύτερο έχουμε μέσα μας»· κρίση έξαιρετικά κανονιστική, έντελώς νόμιμη, ύπό τόν όρο όμως νά μή χαρακτηρίζεται, λίγο παρακάτω, «παράλογη και βάρβαρη» τήν έρμηγεία του Spitzer γιά τήν άφήρηση του Θηραμένη. Θά τολμήσει κανείς νά πει στόν Ζ. Πομιέ ότι ό άκαδημαϊσμός του άρέσει γιάτί ακριβώς διαγράφει προτιμήσεις, όσμίζεται αυτά

κατάστασης ως πραγματικά γεγονότα: αν ό Ρακίνας επίλεγει τόν Τάκίτο, αυτό σημαίνει ότι ένυπάρχουν ίσως στόν Τάκίτο όρισμένες ρακινικές φαντασιώσεις: ό Τάκίτος έπίσης βασίζεται σέ μιά ψυχολογική κριτική, μέ όλες τίς έπιλογές και τίς άβεβαιότητές της.

24. (Σ.τ.Μ) *La Folle Querelle ou la critique d'Andromaque* ('Ο «Τρελός Καθγάς» ή ή κριτική της Άνδρομάχης): πρόκειται γιά θεατρικό έργο του ποιητή Thomas de Subigny, σύγχρονου του Ρακίνα, ό όποιος άνήκε στό «άντίπαλο στρατόπεδο», στόν κύκλο δηλαδή των «Μολιερικών». Οί σχέσεις των δυό μεγάλων ποιητών, μετά από μιά βραχύτατη περίοδο συνεργασίας, ήταν στό έπακρο τεταμένες. Έτσι, άμέσως μετά τήν παρουσίαση της Άνδρομάχης, οί άντιρακινικοί κύκλοι, «διά χειρός» Subigny, άντιπαραθέτουν τόν «Τρελό Καθγά», παρωδία της ρακινικής τραγωδίας. Βλ. σχετικά R. Picard, όπ. παραπ., σσ. 134-136.

καί ὄχι ἐκεῖνα τὰ θέματα, μέ δυό λόγια, γιατί συνιστᾶ τό ζωντανό προσωπεῖο ὀρισμένων μονομανιῶν; Θά πάψει κάποτε νά θεωρεῖται ἱερόσυλο τό δικαίωμα νά ψυχαναλύσουμε τό ἴδιο τό Πανεπιστήμιο; Καί, γιά νά ἐπανέλθουμε στό Ρακίνα, μπορεῖ νά σκεφτεῖ κανεῖς ὅτι εἶναι δυνατή ἡ ἀπο-διάρθρωση τοῦ ρακινικοῦ μύθου δίχως νά θιγοῦν ὅλοι οἱ κριτικοί πού ἔχουν μιλήσει γιά τό Ρακίνα;

Θά εἶχαμε κάθε δικαίωμα νά ζητήσουμε ἀπ' αὐτήν τήν ψυχολογία ἡ ὁποία ἐδραϊώνει τήν ἀκαδημαϊκή κριτική καί ἡ ὁποία, σέ γενικές γραμμές, εἶναι ἐκεῖνη πού δέσποζε κατά τήν ἐμφάνιση τοῦ λανσονικοῦ συστήματος, νά συναινέσει σέ μιά μικρή ἀνανέωσή της, ν' ἀκολοθεῖ λιγότερο πιστά τόν Theodule Ribot.²⁵ Δέν ζητοῦμε ὅμως οὔτε κἀν αὐτό, ἀλλ' ἀπλά καί μόνο νά δηλώνει τίς ἐπιλογές της.

Ἡ λογοτεχνία παρουσιάζεται στήν ἀντικειμενική ἐρευνα μέσω τοῦ συνόλου τῶν θεσμικῶν της ὄψεων (μολονότι ἐδῶ, ὅπως καί στήν ἱστορία, ὁ κριτικός δέν ἔχει κανένα συμφέρον ν' ἀποκρύπτει τή δική του στάση). "Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἄλλη πλευρά τῶν πραγμάτων, δηλαδή τήν πολύ λεπτή σχέση πού συνδέει τό ἔργο μέ τό δημιουργό του, πῶς νά τή θίξουμε, ἀν ὄχι μέ ὄρους δεσμευτικούς; Ἀπ' ὅλες τίς προσεγγίσεις τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ἡ ψυχολογία εἶναι ἡ πιό ἀστάθμητη, ἡ περισσότερο σφραγισμένη ἀπό τήν ἐποχή της. Γιατί, στήν πραγματικότητα, ἡ γνώση τοῦ ἐσώτερου ἐγῶ εἶναι ἀπατηλή: ὑπάρχουν μόνο διαφορετικοί τρόποι γιά νά τό ἐκφράσει κανεῖς. Ὁ Ρακίνας προσφέρεται σέ πολλές «γλώσσες»: ψυχαναλυτική, ὑπαρξιακή, τραγική, ψυχολογική (μποροῦμε νά ἐπινοήσουμε καί ἄλλες· θά ἐπινοήσουμε καί ἄλλες)· καμιά δέν εἶναι ἀθῶα. Ὡστόσο, ἡ ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας νά πούμε τήν ἀλήθεια γιά τό Ρακίνα ἰσοδυναμεῖ ἀκριβῶς μέ τήν ἀναγνώριση τελικά τοῦ ἰδιότυπου status τῆς λογοτεχνίας, τό ὁποῖο ὀφείλεται σ' ἕνα παράδοξο: ἡ λογοτεχνία εἶναι τό σύνολο ἐκεῖνο τῶν ἀντικειμένων καί τῶν κανόνων, τῶν τεχνικῶν καί τῶν ἔργων, ἡ λειτουργία τῶν ὁποίων στή γενική οἰκονομία τῆς κοινωνίας μας στοιχειοθετεῖ ἀκριβῶς τή θεσμοποίηση τῆς ὑποκειμενικότητας. Γιά νά παρακολουθήσει τήν κίνηση αὐτή, ὁ κριτικός ὀφείλει νά γίνεται ὁ ἴδιος παράδοξος, νά δηλώνει αὐτή τή μοιραία ἐπιλογή (pari fatal),²⁶ ἡ ὁποία τόν ὑποχρεώνει νά μιλά γιά τό Ρακίνα ἔτσι καί ὄχι ἀλλιῶς: ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ κριτικός ἀποτελεῖ μέρος τῆς λογοτεχνίας. Ὁ πρώτος ἀντικειμενικός κανόνας ἀπαιτεῖ ἐδῶ νά προδηλώσουμε τό σύστημα ἀνάγνωσης, ἐφόσον ἐξυπνοεῖται ὅτι δέν ὑπάρχει ἀνάγνωση οὐδέτερη. Ἀπ' ὅλες τίς μελέτες πού ἔχω ἀναφέρει,²⁷

δέν ἀμφισβητῶ καμιά, μπορῶ μάλιστα νά πῶ ὅτι, γιά διαφορετικούς λόγους, τίς θαναμάζω ὅλες. Θλίβομαι μόνο γιατί ἀναλώθηκε τόσος μόχθος γιά χάρη ἑνός συγκεχυμένου προβλήματος: γιατί, ἀν θέλουμε νά συντάξουμε λογοτεχνική ἱστορία, πρέπει ν' ἀπαρνηθῶμε τό ἄτομο Ρακίνας, νά στραφοῦμε ἀποφασιστικά στό ἐπίπεδο τῶν τεχνικῶν, τῶν κανόνων, τῶν τελετουργιῶν καί τῶν συλλογικῶν νοοτροπιῶν· καί ἀν θέλουμε, γιά ὁποιοδήποτε λόγο, νά εἰσχωρήσουμε στό βάθος τοῦ Ρακίνα, ἀν θέλουμε νά πούμε ἔστω καί μιά λέξη γιά τό ρακινικό ἐγῶ, πρέπει ν' ἀποδεχτοῦμε τό γεγονός ὅτι καί ἡ πιό ταπεινή γνώση γίνεται μονομιάς συστηματική καί ὁ πιό ἐπιφυλακτικός κριτικός προβάλλει πλέον ὡς ἐντελῶς ἱστορικό καί ὑποκειμενικό ὄν.

25. (Σ.τ.Μ.) Th. Ribot (1839-1916): γάλλος φιλόσοφος καί ψυχολόγος· ἀπό τούς πρωτοστάτες στόν ἀγῶνα γιά τήν αὐτονομία τῆς ψυχολογίας ὡς ἐπιστήμης «ἀντικειμενικῆς», πειραματικῆς καί βασισμένης στίς ἀρχές τῆς βιολογίας.

26. (Σ.τ.Μ.) *Pari*: πρόκληση, στοιχείμα, διακύβευση· βασικός ὄρος τοῦ ἔργου τοῦ Πασκάλ, *Οἱ Σκέψεις*, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη μέσα στόν κόσμο καί ἀποτελεῖ σύνθεση τριῶν συστατικῶν στοιχείων: τῆς διακύβευσης (*risque*), τῆς πιθανότητας ἀποτυχίας (*possibilité d'échec*) καί τῆς ἐλπίδας ἐπιτυχίας (*espoir de réussite*). Γιά τή σημασία τοῦ ὄρου καί τήν «τύχη» του στό χώρο τῆς φιλοσοφίας, βλ. L. Goldmann, *Le dieu caché*, Paris, Gallimard, 1955, σσ. 315-337. Γιά τή λειτουργία τοῦ ὄρου στό κείμενο τοῦ Μπάρτ, βλ. S. Doubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Paris, Denoël/Gonthier, 1966, σελ. 90.

27. — A. Adam. *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*, Domat, 1958, τόμ. IV.

— M. Bloch, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, A. Colin, 1959³.

— L. Goldmann, *Le dieu caché*, Gallimard, 1955.

— M. Granet, *Études sociologiques sur la Chine*, P.U.F., 1953.

— R. Jasinski, *Vers le vrai Racine*, A. Colin, 1958, 2 τόμοι.

— R.C. Knight, *Racine et la Grèce*, Boivin, 1950.

— Ch. Mauron, *L'inconscient dans l'oeuvre et la vie de Racine*, Ophrys, 1957.

— J. Orcibal, *La Genèse d'Esther et d'Athalie*, Vrin, 1950.

— R. Picard, *La carrière de Jean Racine*, Gallimard, 1956.

— J. Pommier, *Aspects de Racine*, Nizet, 1954.

— Thierry Maulnier, *Racine*, Gallimard, 1947.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ

της Λίζυ Τσιριμώκου

Είναι γνωστό τό στίγμα του *Sur Racine* (Γιά τό Ρακίνα, 1963) στην πορεία της σύγχρονης λογοτεχνικής κριτικής. Δίχως νά μπορεί νά πεί κανείς ότι ή μελέτη αυτή αποτελεί όρόσημο στην ανέλιξη της μαρτυρικής γραφής ή ότι προτείνει – τή στιγμή πού εμφανίζεται – καινοφανείς ή ριζικές ανακατατάξεις, έγινε σημείο άμφιλεγόμενο: πάνω του διασταυρώθηκαν τά πυρά της «παλιάς» – παραδοσιακής, «πανεπιστημιακής», όπως ό ίδιος ό Μπάρτ τήν άποκαλεί – και της «νέας» κριτικής, διευκρινίστηκαν οί μεταξύ τους διαφορές, τέθηκαν περιοριστικά όρια. Νόμιμα λοιπόν μπορεί νά γίνεται λόγος γιά μιά *τομή*, ή όποία όριοθετεί ένα *πρίν* κι ένα *μετά* τό Ρακίνα του Μπάρτ.

Όστόσο, στόχος αυτού του σημειώματος δέν είναι μιά άκόμη αναψηλάφηση της διαμάχης της «παλιάς» και της «νέας» κριτικής,¹ αλλά ή επισήμανση αντίστοιχων διαφοροποιήσεων, αντιθέσεων και ρήξεων σ' ένα γειτονικό χώρο, στην ιστορία της λογοτεχνίας. Γιατί κοινή – κοινότοπη μάλιστα, θά έλεγε κανείς – είναι ή διαπίστωση ότι στή μείζονα περιοχή της λογοτεχνίας γεινιάζουν ή και συγκατοικούν διάφοροι κλάδοι, συγγενείς έξ αίματος ή έξ άγχιστείας. Οί σχέσεις, λόγου χάρη, ανάμεσα στή θεωρία της λογοτεχνίας, στή λογοτεχνική κριτική ή στην ιστορία της λογοτεχνίας δέν μπορεί παρά νά είναι άμοιβαίες και, ως ένα βαθμό, αναγκαίες: θεωρείται δηλαδή άγονη μιά θεωρία λογοτεχνίας πού δέν εφαρμόζει τίς άρχές και τίς κατηγορίες της στά δεδομένα της διεξοδικής μελέτης συγκεκριμένων λογοτεχνικών κειμένων, όπως δέν φαίνεται δυνατή ή συγγραφή μιάς ιστορίας της λογοτεχνίας πού θά άγνοούσε τά πορίσματα και τίς άναλύσεις της θεωρίας και της κριτικής της λογοτεχνίας αντίστοιχα. Οί σχέσεις λοιπόν άλληλεξάρτησης, συμπληρωματικότητας μάλλον, είναι τέτοιες, ώστε θά ήταν σύ πρόσφορο νά γίνεται εφεξής λόγος γιά *στίγμα* λογοτεχνίας, σύνολο επιμέρους στοιχείων τά όποια συνδέονται και άλληλοκαθορίζονται έτσι, ώστε ή παραμικρή τροποποίηση του ενός νά θίγει άμεσα και όλα τά υπόλοιπα. Μέ τήν έννοια αυτή, πάντοτε, κάθε δόνηση, κάθε κλυδωνισμός του status της θεωρίας της λογοτεχνίας γίνεται ύποχρεωτικά αισθητός ταυτόχρονα στή λογοτεχνική κριτική και στή λογοτεχνική ιστορία – και αντίστροφα. Μπορούμε λοιπόν νά παρακολουθήσουμε τίς σημαντικότερες φάσεις της ίδιας διαμάχης του «παλιού» και του «καινούριου» από άλλη σκοπιά, τή σκοπιά της ιστορίας της λογοτεχνίας, εντάσσοντας μέσα σ' αυτή τήν προοπτική και τό κείμενο του Μπάρτ «Ιστορία ή λογοτεχνία;», τρίτο και τελευταίο μέρος της σπουδής του γιά τό Ρακίνα.

Διαμάχη λοιπόν «παλιάς» και «νέας» ιστορίας της λογοτεχνίας; Κατά κάποιον τρόπο, ναι. Πρόκειται, στην ουσία, γιά ένα μόνιμο ζητούμενο, τήν ανανέωση της παραδοσιακής ιστορίας της λογοτεχνίας. Τό περίγραμμα ώστόσο του σημειώματός μας προσδιορίζεται – και ταυτόχρονα περιορίζεται – από τό ίδιο τό κείμενο του Μπάρτ, από τίς συντεταγμένες του, τήν προβληματική του και τίς ρητές άναφορές του (κρίσεις κι επικρίσεις) σέ πρόσωπα και πράγματα πού έχουν άμεση σχέση μέ τήν ιστορία της λογοτεχνίας και τά προβλήματά της. Έτσι ή άφετηρία τοποθετείται στή *λογοτεχνική ιστορία* του Lanson και τό τέρμα στίς θέσεις των ρώσων φορμαλιστών γιά τή λογοτεχνική εξέλιξη. Μολονότι οί φορμαλιστικές άπόψεις δέν μνημονεύονται ρητά στό κείμενο του Μπάρτ, θεωρούμε ότι έχουν άμεση σχέση μέ τή γενικότερη μαρτυρική προβληματική και ότι, κατά συνέπεια, κα-

1. Η «αίρετική» άνάγνωση των ρακινικών τραγωδιών και ή άνοιχτή πρόκληση του Μπάρτ στην πανεπιστημιακή κριτική και ιστορία της λογοτεχνίας προκάλεσαν τή δίατη αντίδραση των ακαδημαϊκών κύκλων: ό R. Picard άπαντά στό Ρακίνα του Μπάρτ μέ τό λβέλλο *Nouvelle Critique ou nouvelle imposture*, Pauvert, coll. «libertés», 1965. Ό Μπάρτ άνταπαντά μέ τή μελέτη *Critique et vérité*, Seuil, 1966, πού θεωρήθηκε ως τό μανιφέστο της «νέας κριτικής». Η «ύπόθεση Μπάρτ – Πικάρ» διευρύνθηκε γρήγορα κι έλαβε διαστάσεις πραγματικής διαμάχης ανάμεσα στους όπαδούς και στους αντιπάλους της «νέας κριτικής». Βλ. σχετικά S. Doubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Denoël/Gonthier, 1966.

θορίζουν ἔμμεσα, ὡς ὑπόγειο ρεύμα, καί τό συγκεκριμένο μπαρτικό κείμενο.

Ἐπιπλέον, ὅταν, πρὸς τό τέλος τοῦ ΙΘ' αἰώνα, ἀρχίζει ἡ μακρόδια βασιλεία τοῦ Λανσόν, ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἔχει ἤδη πίσω τῆς ἀρκετές δεκαετίες ἀκαδημαϊκῆς κατοχύρωσης.² Μέ στόχο λοιπόν τήν ἀνανέωση τῶν παραδοσιακῶν πλαισίων τοῦ κλάδου, ὁ Λανσόν στρέφει τήν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας σέ μιά στοχαστική αὐτοκριτική ἀφενός καί σέ μιά ριζική ἀναθεώρηση τῶν μεθόδων καί τῶν τεχνικῶν τῆς ἀφετέρου. Καταρχήν, ἡ ἐσωτερική κριτική ἐκκαθάριση ὀρίζει – ἀσύμμετρες – τίς ἀποστάσεις τῆς τόσο ἀπό τόν ψυχολογισμό τοῦ Sainte-Beuve, ὅσο καί ἀπό τόν ἀκαμπτο ἐπιστημονισμό τῶν Taine καί Brunetière: ἀνάμεσα στήν ντετερμινιστική ἀκαμψία τοῦ ἀπρόσωπου τρίπτυχου «*race-milieu-moment*» καί στήν ἱμπερσιονιστική ἀνεση τοῦ ψυχολογικοῦ πορτρέτου, ὁ Λανσόν παρουσιάζεται πεικνέστερος πρὸς τή «θυμική πλάνη» καί ἡ κριτική πού ἀσκει στόν ὑποκειμενικό βιογραφισμό τοῦ Sainte-Beuve εἶναι μετριοπαθής.³ Τό προσωπικό στοιχείο, παραδέχεται ὁ Λανσόν, ἐλλοχεύει σέ κάθε λογοτεχνική προσέγγιση, σέ κάθε ἀναγνωστική ἢ κριτική πράξη· ἡ ἐξουδετέρωσή του εἶναι λοιπόν ἀδύνατη καί, ὡς ἓνα βαθμό, ἀνεπιθύμητη, ἐφόσον ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο ὄρο γιά τήν «ἀπόλαυση» τῆς λογοτεχνίας καί λειτουργεῖ ὡς κριτήριο εὐαισθησίας, ὡς ὀδηγητικό νῆμα στή λογοτεχνική ἀνάλυση: «*Δέν ἀπειλοῦμε τήν ἀναγνωστική ἡδονή /.../ Πρέπει νά εἴμαστε καταρχήν ἀναγνώστες, νά ξαναγινώμαστε διαρκῶς ἀναγνώστες. Ἡ μεθοδολογική ἐργασία προστίθεται στήν ἀναγνωστική δραστηριότητα, δέν τήν ἀντικαθιστᾷ*».⁴ Τό ζητούμενο γιά τό Λανσόν δέν εἶναι πῶς θ' ἀκυρώσουμε τόν ἱμπερσιονισμό, ἀλλά πῶς θά περιορίσουμε, θά ρυθμίσουμε τήν ἀνεξέλεγκτη περιέσφυσή του στίς μελέτες μας. Ἐφόσον λοιπόν δέν μπορούμε ν' ἀγνοήσουμε τόν ἱμπερσιονιστικό παράγοντα, ἄς τόν χρησιμοποιήσουμε τουλάχιστον σωστά: ἄς μὴ συγχέουμε τά ὄρια τῆς ὑποκειμενικῆς αἰσθητικῆς (*sentir*) μέ τά ὄρια τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσης (*savoir*), ἄς μὴ πιστεύουμε ὅτι γνωρίζουμε, ὅταν αἰσθανώμαστε καί ὅλη ἡ προσπάθειά μας ἄς τείνει νά καταστήσει τήν πρωτογενή αἰσθητικὴ νόμιμο μέσο τῆς γνώσης.

Ἐπιπλέον, ὁ Λανσόν προσφεύγει στήν ἱστορική ἐπιστήμη γιά νά προσδώσει ἐγκυρότητα στή γνώση τοῦ ἀντικειμένου τῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας. Ἡ προσφυγή του εἶναι θεμιτή στό βαθμό πού θεωρεῖ ὅτι «*ἡ λογοτεχνία ἀποτελεῖ τμήμα τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ*».⁵ Ἡ

2. Γιά μιά συνοπτική καί σφαιρική ἐνημέρωση στό χώρο τῆς ἱστοριογραφίας τῆς λογοτεχνίας βλ. R. Escarpit, «*Histoire de l'histoire de la littérature*», *Encyclopédie de la Pléiade, Histoire des littératures*, τόμ Γ', Gallimard, 1958, σσ. 1735-1812.

3. Βλ. τίς μελέτες τοῦ Λανσόν «*Après Sainte-Beuve*» (1895) καί «*Sainte-Beuve*» (1904), συγκεντρωμένες στόν τόμο G. Lanson, *Essais de méthode de critique et d'histoire littéraire*, Hachette, 1965, σσ. 443-449 καί 427-441 ἀντίστοιχα.

4. G. Lanson, «*La méthode de la 'histoire littéraire'*», *Essais*, ὁπ. παραπ., σελ. 32. Ὑπογραμμίζουμε τό γεγονός ὅτι ὁ Λανσόν χρησιμοποιεῖ συχνά τούς ὄρους *volupté, plaisir, goût, jouissance*, σέ συνάρτηση μέ τήν ἀναγνωστική πράξη.

5. Αὐτ., σελ. 33.

ἱστορική σκοπιά ἐπιλέγεται ὡς ἀσφαλιστική δικλίδά ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας, ἐφόσον ἡ ἱστορία θεωρεῖται ὡς ἡ κατεξοχὴν «κριτική» ἐπιστήμη, ἡ ὁποία μέ μιά σειρά αὐστηρῶν ἐλεγκτικῶν διαδικασιῶν ἀπομονώνει τά ὑποκειμενικά στοιχεία τοῦ παρατηρητή, ὀργανώνει καί τεκμηριώνει τά δεδομένα τῆς, «ἀνακρίνει» ἀμερόληπτα τίς πηγές τῆς καί εἶναι σέ θέση νά προσεγγίσει τήν «αὐθεντικότητα» τοῦ παρελθόντος.

Ἐπιπλέον, ἡ υἱοθέτηση τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ἀπό τό Λανσόν δέν γίνεται χωρὶς ἐπιφυλάξεις: ἡ λανσονική λογοτεχνική ἱστορία δέν θέλει νά συγχέεται μέ τίς ὑπόλοιπες ἱστορικές ἐπιστήμες, οὔτε ἀρκεῖται στό ρόλο μιᾶς «δοθητικῆς» ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας. Τά προβλήματα τῆς μεθόδου, ἄλλωστε, πάντοτε συνδέονται ἀρρηκτα μέ τή φύση τοῦ ἀντικειμένου ἐνός ἐπιστημονικοῦ κλάδου. Οἱ ἰδιομορφίες λοιπόν πού διαφοροποιοῦν αἰσθητὰ τό ἀντικείμενο τῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τό ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας ἐπιβάλλουν, κατά τό Λανσόν, καί ἀντίστοιχη διάκριση μεθόδων. Ἐνῶ δηλαδή τό παρελθόν ἀποτελεῖ, γενικά, τό ἀντικείμενο καί τῶν δύο ἐπιστημονικῶν κλάδων, οὐσιαστικά, διαφοροποιεῖται μέσα στό πλαίσιο τῆς ἀρμοδιότητάς τους.

Συγκεκριμένα, ὁ ἱστορικός ὑποτίθεται ὅτι ἀντιμετωπίζει ἓνα παρελθόν δεδομένο, παγιωμένο· ἡ συμβολή του λοιπόν συνίσταται στήν ἀποκατάσταση, στήν ἀνασυγκρότηση τῶν γεγονότων αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος «*ἔτσι ὅπως ἔγιναν στήν πραγματικότητα*» (*wie[es] eigentlich gewesen*), σύμφωνα μέ τήν ἀποψη ἐνός ἀπὸ τούς κορυφαίους ἱστορικούς τῆς ἐποχῆς, τοῦ Ranke.⁶ Ἀντίθετα, τό παρελθόν πού ἐρευνᾷ ὁ ἱστορικός τῆς λογοτεχνίας διαρκεῖ ἀκόμη καί συμπλέκεται μέ τό παρόν: «*ἡ λογοτεχνία εἶναι ταυτόχρονα παρελθόν καί παρόν*».⁷ Τό λογοτεχνικό ἔργο δέν ταυτίζεται μέ τό ἀρχαϊκό ἔγγραφο, μέ τό ἱστορικό τεκμήριο· μοιάζει περισσότερο, θά λέγαμε, μέ μουσική παρτιτούρα πού διαβάζεται ποικιλότροπα καί οἱ διαφορετικῆς ἀναγνώσεις τῆς συνεπάγονται διαφορετικά ἀκούσματα. Τό λογοτεχνικό ἔργο ἐπικαιροποιεῖται ἀδιάκοπα μέσω τῆς ἀναγνωστικῆς μέθεξης, βρῖσκεται σέ διαρκή διάλογο μέ τόν ἀναγνώστη του, ὁ χαρακτήρας του εἶναι κατεξοχὴν δυναμικός.

Τῆ συνύπαρξη τῶν δύο αὐτῶν χρονικῶν ἐπιπέδων, μέ ρευστά τά μεταξὺ τους ὄρια, στό λογοτεχνικό γεγονός προσπαθεῖ ν' ἀντιμετωπίσει ὁ Λανσόν μέ τή σύζευξη δύο προσεγγίσεων, τῆς αἰσθητικῆς, ἡ ὁποία ἐπικαιροποιεῖ τό παρελθόν, καί τῆς ἱστορικῆς, ἡ ὁποία ἀποφορτίζει, οὐδετεροποιεῖ τό παρόν στήν ἀναδρομική τῆς πορεία πρὸς τό παρελθόν. Ἀπὸ τόν ἰσορροπο συνδυασμό τῶν δύο αὐτῶν αἰτημάτων, ἱστορικό-γνωστικό τό ἓνα (*savoir*), αἰσθητικό τό ἄλλο (*sentir*), προκύπτει τό σύνθετο αἶτημα τοῦ *sentir historiquement*,⁸ τῆς συγνώμενης δηλαδή τῆς ἱστορικῆς αἰσθητικῆς καί τῆς αἰσθητικῆς κρίσης – αἶτημα στό ὁποῖο καί βασίζεται, οὐσιαστικά, ἡ λανσονική λογοτεχνική ἱστορία.

Ἡ συλλογιστική τοῦ Λανσόν ἀφήνει νά διαφανοῦν καθαρά οἱ ρίζες τῶν πεποιθήσεών του γιά τήν ἐπιστήμη (ἱστορία) καί γιά τήν τέχνη (λογοτεχνία). Ἡ πίστη του στό ἀδιάσειστο κύρος τῶν ἱστορικῶν πορισμάτων ἀνανακλᾷ δέβια τήν κυρίαρχη στόν εὐρω-

6. Βλ. G. Barraclough, *Tendances actuelles de l'histoire*, Flammarion, coll. Champs, 1980, σελ. 36.

7. Βλ. G. Lanson, ὁπ. παραπ., σελ. 33.

8. Αὐτ., σελ. 40.

παϊκό χώρο, στο δεύτερο μισό του ΙΘ' αιώνα, θετικιστική αντίληψη της *ιστορίζουσας* ή *περιστατικόλογικης ιστορίας* (*histoire historisante, histoire événementielle*) έτσι όπως αυτή διαγράφεται στη γερμανική και στη γαλλική ιστοριογραφία της εποχής, με κύριους εκπροσώπους τόν Ranke και τόν Fustel de Coulanges, αντίστοιχα, και όπως κωδικοποιείται σε διάφορα άπλουστευτικά μεθοδολογικά εγχειρίδια. Ένα παρόμοιο εγχειρίδιο, την *Εισαγωγή στις ιστορικές επιστήμες* των Langlois και Seignobos (1898), το οποίο γνωρίζει ιδιαίτερη επιτυχία, συνιστά ένθερμα και ο ίδιος ο Λανσόν στους έρευνήτες της λογοτεχνίας.⁹ Στο πλαίσιο της πολιτικής, στρατιωτικής και διπλωματικής ιστορίας – που αποτελούν τόν κύριο κορμό της θετικιστικής ιστορικής έρευνας – τά γεγονότα έμπειρικέιουν τήν «αλήθεια» και τό έργο τού ιστορικού συνίσταται στή μεθοδευμένη και αποτελεσματική άνίχνευσή τους, στήν ιεραρχική τους επανένταξη στό έσωτερικό μιας εϋθύγραμμης χρονικής πορείας πού πιστεύεται ότι τά ίδια τά γεγονότα διέτρεξαν στήν εξέλιξή τους. 'Ο ιστορικός παρατηρητής πιστεύει ότι διατηρεί μιάν απόσταση άσφαλείας από τό άντικείμενό του, ότι δέν προβάλλει στοιχεία τής προσωπικότητάς του στή διάρκεια αυτής τής μεθοδικής αναδίφησης, στό τέρμα τής οποίας θ' αναδυθεί ή «αλήθεια τών πραγμάτων»: τά πορίσματά του είναι άπρόσωπα, διαυγή, ουδέτερα. 'Η γνωστή ρήση τού Fustel de Coulanges «δέν μιλώ έγώ, μέσα από τή δική μου φωνή μιλά ή ιστορία, μιλούν τά γεγονότα»¹⁰ συνοψίζει επιγραμματικά τήν αισιόδοξη πίστη στήν «άντικειμενικότητα» τής ιστορικής προσέγγισης και άφηνει νά φανεί τό μέγεθος τής «θετικιστικής πλάνης» πού βυθίζει τόν ιστορικό στόν *αναχρονισμό* και τόν κάνει νά λημονεί ότι άνενίξει τό παρελθόν μέσα από τούς φακούς τού παρόντος, τής εποχής του. 'Η ιστορία ποτέ δέν μιλά – μιλούν οί ιστορικοί. 'Ο Λανσόν φαίνεται άκριδώς νά παραδέλεπει τό γεγονός ότι ή άμφίδρομη σχέση παρελθόντος – παρόντος ίσχύει τόσο γιά τή λογοτεχνική, όσο και γιά τήν ιστορική προσέγγιση.

Από τήν άλλη μεριά, δέσμιος τής ρομαντικής αντίληψης γιά τήν τέχνη, ο Λανσόν προσπαθεί έπίμονα νά διατηρήσει αυτόνομη τή λογοτεχνική περιοχή. Πιστεύει στήν ίσχυρή και ιδιότυπη προσωπικότητα τού «δημιουργού» λογοτέχνη, στήν «άτομικότητα», στή «μεγαλοφυΐα», στό «άριστούργημα», πού δέν καθορίζονται από τήν τυχαία ή αίτιοκρατική σύγκλιση έξωτερικών παραγόντων· άποδέχεται τήν ύπαρξη άνεξήγητων πτυχών τού λογοτεχνικού έργου πού κρατούν τό μυστήριό τους πέρα από κάθε επιστημονικό, γνωστικό έλεγχο. Κοντολογίς, τό *έγώ* τού παρατηρητή πού υποτίθεται ότι χαλιναγωγείται στήν ιστορική προσέγγιση, στήν αισθητική πρέπει ν' άφεθεί έντελώς ελεύθερο, νά λειτουργήσει «συμπαθητικά», βιωματικά. Ουσιαστικά δηλαδή ή λανσονική σύνθεση επιστήμης και τέχνης, ως ένα μεγάλο βαθμό, άποτελεί μεγαλεπήβολη προσπάθεια συμβιβασμού τού ιδεαλισμού και τού θετικισμού.

Στήν πραγματικότητα όμως, ή *σύνθεση* είναι άκόμη πιο περίπλοκη και ξεφεύγει από τίσ συμπληγάδες τού ιστορικισμού και τής άφελούς ψυχολογίας τής λογο-

9. «'Η μέθοδός μας είναι λοιπόν, ουσιαστικά, ή ιστορική μέθοδος και ή καλύτερη προπαρασκευή τού έρευνήτη τών γραμμάτων είναι νά μελετήσει τήν *Εισαγωγή στις ιστορικές επιστήμες* τών κκ. Langlois και Seignobos». Βλ. σχετικά, Λανσόν, *Essais*, όπ. παραπ., σελ. 33.

10. Barraclough, όπ. παραπ., σελ. 24-25.

τεχνικής δημιουργίας: στίς μεγάλες επιστημονικές ανακατατάξεις και άμφισβητήσεις πού άναμορφώνουν τό χώρο τών επιστημών τού άνθρώπου στίς αρχές τού αιώνα μας, ο Λανσόν έπιδεικνύει άξιοθαύμαστη πνευματική έτοιμότητα. Δέν διστάζει νά υιοθετήσει προτάσεις και λύσεις πού τόν βοηθούν ν' άρθεί πάνω από τό άδιέξοδο τής παραδοσιακής ιστορίας τής λογοτεχνίας, νά διατυπώσει νέα έρωτήματα ή νά έπιχειρήσει τολμηρά μεθοδολογικά άνοίγματα, νά προσδιορίσει άκριδέστερα τό στίγμα τής νέας *λογοτεχνικής ιστορίας* πού όραματίζεται.

Έτσι, έπισημαίνουμε τό γεγονός ότι στό πρώτο τεϋχος τής *Revue de synthése historique* (1900) τού H. Berg – περιοδικό γύρω από τό οποίο συσπειρώνονται οί νέοι ιστορικοί πού άντιμάχονται σφοδρά τόν ιστορικισμό και τή λατρεία τού «μοναδικού», τού «άτομικού» – ο Λανσόν εκθέτει γιά πρώτη φορά τό πρόγραμμά του γιά τή *λογοτεχνική ιστορία*.¹¹ Λίγο άργότερα, κινούμενος ήδη άνετα στό χώρο τής κοινωνικής ιστορίας και τής κυοφορούμενης ιστορίας τών ιδεών, εστιάζει τά ενδιαφέροντα τής λογοτεχνικής ιστορίας στους μέσους όρους, στό ποσοτικό, στό συλλογικό.

Στά 1903, λόγω χάρη, σκιαγραφώντας τό πρόγραμμα μιας «επαρχιακής ιστορίας τής λογοτεχνικής ζωής στή Γαλλία», άναφωνεί: «ή *συλλογική και μέση ζωή* μας διαφεύγει». Στή συνέχεια, παρατηρεί:

«Συχνά νομίζουμε ότι, γιά νά γνωρίσουμε τή λογοτεχνία, άρκεί νά μελετήσουμε τούς άνθρώπους πού έγραψαν· αλλά υπάρχουν και αυτοί πού διαβάζουν· τά βιβλία υπάρχουν γιά τούς άναγνώστες. Γνωρίζουμε άρκετά καλά τήν Αθήν, τά ιδιαίτερα διαμερίσματα τών «μεγάλων κυριών» ή τά σαλόνια, τίσ δύο ή τρεις χιλιάδες άνθρώπους πού, κατά τό Βολταίρο, άποτελούσαν, στήν εποχή του, τήν «καλή κοινωνία» τού Παρισιού. Αλλά αυτοί οί δύο ή τρεις χιλιάδες «είδήμονες» δέν είναι όλη ή Γαλλία [...]. Ζούσαν και άλλου άνθρωποι, διάβαζαν και άλλου. Ποιός διάβαζε; Και τί διάβαζε;».¹²

'Η σύσταση τού άναγνωστικού κοινού, οί διαδικασίες παραγωγής και διακίνησης τού βιβλίου, ή λειτουργία τού τύπου (έφημερίδες, φυλλάδια, περιόδικά), ή άκτινοβολία τής *λαϊκής* λογοτεχνίας άποτελούν μερικά από τά νέα ζητούμενα τού Λανσόν, ενώ άλλα προσανατολίζουν διαφορετικά τή λανσονική έρευνα: πού και ως πότε επιβιώνει τό πνεύμα τού Μεσαίωνα στήν εποχή τής άκτινοβολίας τής 'Αναγέννησης; Πώς ο κλασικισμός κερδίζει έδαφος κι εκτοπίζει τό αναγεννησιακό πνεύμα και τί άντιστάσεις προβάλλει αυτό; Πώς παρακολουθούν οί άνώτερες τάξεις τίσ ιδεολογικές διαμάχες τού ΙΗ' αιώνα και ως ποιο βαθμό είναι πρόβλημα πού άγγίζει τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα;

Τά νέα έρωτήματα πού στοιχειοθετούν τήν προβληματική τού Λανσόν υπογραμμίζουν τή μετάδασή του από τό στενό πλαίσιο τής άτομικής πράξης στήν περιοχή τών κοινωνικών συμπεριφορών, τών συλλογικών διαδικασιών. Τα ιδιότυπα αυτά προβλήματα άποτελούν άλλωστε τόν ίσχυρό καταλύτη πού μετα-

11. Βλ. G. Delfau-A. Roche, *Histoire/Littérature*, Seuil, 1977, σελ. 128.

12. «Programme d' études sur l' histoire provinciale de la vie littéraire en France». *Essais*, όπ. παραπ., σσ. 83-84.

οχηματίζει την παραδοσιακή ιστορία της λογοτεχνίας (σειρά βιο-βιβλιογραφικών μελετών, παρατακτική διάταξη τίτλων, ονομάτων, χρονολογιών, περιστατικών) σέ ιστορία της λογοτεχνικής ζωής.

Ψήγματα πάντως παρόμοιας προβληματικής γύρω από φαινόμενα συλλογικής ψυχολογίας και κοινωνικής δραστηριότητας εντοπίζουμε ήδη από τα 1887, σέ μία πρώτη απόπειρα του Λανσόν νά διερευνήσει τίς πηγές, τά αίτια, τά συμπτώματα και τήν απήχηση του λογοτεχνικού και κοινωνικού συνάμα φαινομένου τής *εναίσθησίας* (*sensibilité*) στή διάρκεια του ΙΗ' αιώνα.¹³ Αυτό τό πρόβλημα άλλωστε φαίνεται ὅτι τόν ἀπασχολεῖ συνεχῶς ὡς τά 1920, ὅποτε, μέ ἀφορμή τήν ποίηση τοῦ Λαμαρτίνου, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά ἐπαναθίξει πληρέστερα τό φαινόμενο τής εὐρωπαϊκῆς εναίσθησίας καί νά τό συνδέσει μέ τό ρεῦμα τοῦ ρομαντισμοῦ, στό πλαίσιο μιάς ἀναθεωρημένης προοπτικῆς.¹⁴

Παράλληλα, ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στή λανσονική λογοτεχνική ιστορία καί στήν κοινωνιολογία, νέο ἀνερχόμενο κλάδο στήν οἰκογένεια τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, μετριάζεται σταδιακά μ' ἐντυπωσιακό τρόπο: στά 1904 μάλιστα, ὁ Λανσόν «δανείζεται» τήν ἰδέα τῶν βασικῶν νόμων τῆς λογοτεχνικῆς ιστορίας ἀπό τήν κοινωνιολογία τοῦ Durkheim. Σπεύδει θέβαια ν' ἀποσεισει τήν κατηγορία τοῦ *κοινωνιολογισμοῦ*, διευκρινίζοντας ὅτι τά φαινόμενα τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς εἶναι τόσο πολυσύνθετα καί ἰδιόμορφα πού δέν ἐπιτρέπουν τή συγκρότηση συστηματικῶν πλαισίων καί σταθερῶν προσδιοριστικῶν κανόνων. Ὅπως καί ἂν ἔχει τό πράγμα, αὐτές οἱ «γενικές σχέσεις» (εἶναι ὁ ὅρος πού προτείνει ὁ Λανσόν ἀντί τῶν νόμων),¹⁵ θέτουν πλέον σέ καθαρά κοινωνιολογικές βάσεις τό status τῆς λογοτεχνικῆς ιστορίας καί ἀνασκευάζουν τή ρομαντική ἀποψη γιά τή λογοτεχνική «μεγαλοφυΐα», τό μῦθο τῆς «ἐμπνευσης» ἢ τό «μοναδικό» καί «ἀνεπανάληπτο» χαρακτήρα τῶν ἀριστουργημάτων.

Παρατηροῦμε ὅτι ἡ μετάβαση τοῦ Λανσόν ἀπό τή λεπτομέρεια στή γενικότητα, ἀπό τό ἀτομο στά συλλογικά σώματα, ἀπό τό μοναδικό στό ἐπαναλαμβανόμενο συντελεῖται γοργά καί ἀνοίγει νέες προοπτικές στή λογοτεχνική ιστορία. Ἐκεῖνο πού φαίνεται ὅμως νά παραβλέπει ὁ Λανσόν εἶναι τό γεγονός ὅτι αὐτή ἀκριβῶς ἡ *ιστορία τῶν ιδεῶν*,¹⁶ πρὸς τήν ὁποία τόν ὀδηγεῖ ἡ ἀνανεωμένη προβληματική του, τείνει νά κάμψει ὀριστικά κάθε ἀντίσταση τοῦ λογοτεχνικοῦ ἀντικειμένου. Μέ δύο λόγια, τό ἀντικείμενο τῆς *λογοτεχνικῆς ιστορίας* δέν εἶναι διόλου ἡ λογοτεχνία· ἡ λογοτεχνική διάσταση ἀποτελεῖ μιά μόνον ἀπό τίς πολυάριθμες πτυχές αὐτῆς τῆς σφαιρικῆς ιστορίας.

Μποροῦμε ὅμως νά πούμε ὅτι ἡ λανσονική λογοτεχνική ιστορία εἶναι μιά «κοινωνιολογική ιστορία τῆς λογοτεχνίας»¹⁷ ἢ ὅ,τι σήμερα χαρακτηρίζουμε ὡς

13. Ἀναφερόμαστε στή διδακτορική διατριβή τοῦ Λανσόν *Nivelle de la Chaussée et la Comédie larmoyante*, Hachette, 1887. Βλ. ἀντιπροσωπευτικό ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐργασία αὐτή τοῦ Λανσόν, *Essais*, ὅπ. παραπ., σσ. 377-384.

14. Βλ. «Le centenaire des Méditations», *Essais*, ὅπ. παραπ., σσ. 405-426.

15. Βλ. γιά τόν ὅρο καί τό περιεχόμενο τῶν νόμων, «L'histoire littéraire et la sociologie», *Essais*, ὅπ. παραπ., σσ. 73-80.

16. Βλ. σχετικὰ «Lecture des textes et histoire des idées», ἀνακοίνωση στό διεθνές συνέδριο τοῦ Cerisy-la-Salle (1966), ἐνωματωμένη στό συλλογικό τόμο *Les chemins actuels de la critique*, ἐκδ. 10/18, 1968, σσ. 280-299.

17. Βλ. P. Orrechioni «Pour une histoire sociologique de

«ιστορία τῶν νοοτροπιῶν»; Ἡ ἐρώτηση θά προκαλοῦσε ἀμηχανία: σέ τελευταία ἀνάλυση, ἡ *λογοτεχνική ιστορία*, ἔτσι ὅπως σκιαγραφεῖται μέσα ἀπό τό σύνολο τῶν θεωρητικῶν κειμένων τοῦ Λανσόν, δέν ὑποτάσσεται εὐκολα σέ συγκεκριμένες ὀριοθετήσεις καί σέ αὐστηρές κατατάξεις. Παιδί τῆς ἐποχῆς τῆς, γεννημένη στό σταυροδρόμι δύο αἰῶνων, στό μεταίχμιο ἀνάμεσα στό θετικισμό καί στήν ἀπαρχή τῆς σφοδρῆς ἀμφισβήτησής του, σέ κλίμα ἔντονων συζητήσεων, ἀνακατατάξεων, ζυμώσεων γύρω ἀπό τή *Revue de synthèse historique*, διεπιστημονικῶν ἀνοιγμάτων πρὸς τή νέα ιστορία καί τήν κοινωνιολογία, ἀλλά καί τίς ἄλλες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου, ἡ λανσονική λογοτεχνική ιστορία μοιραία ἀντανακλά μιά φασματική πολυχρωμία, μιά γοητευτική εὐρυχωρία ὀριζόντων, μιά πλουραλιστική ἄνεση. Ἀναμφίβολα, ἡ ἡγερία τοῦ Λανσόν εἶναι ἡ Κλειώ, θετικιστική ἢ ὄχι. Ἡ θεώρησή του γιά τά λογοτεχνικά φαινόμενα εἶναι ἱστορική, εἴτε αὐτά εἶναι ἔργα, εἴτε ἀνθρώποι (συγγραφεῖς, ἀγνωστοί κοινός), εἴτε εἶναι θεσμοί καί κυρίαρχα θέματα, εἴτε λογοτεχνικά «γοῦστα»: ἀδιάλειπτα ὁ Λανσόν συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς προσφυγῆς στήν ἱστορία, ἀδιάλειπτα ἐντάσσεται σέ ἱστορική προοπτική γράφοντας *ιστορία τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας* ἢ στοχαζόμενος πάνω στά μεθοδολογικά, θεωρητικά προβλήματα μιάς *λογοτεχνικῆς ιστορίας*.

Μῆν ξεχνάμε ὥστόσο ὅτι ἡ λανσονική *σύνθεση* εἶναι συνεχῶς ἓνα παιχνίδι εὐθραυστης ἰσορροπίας ἀνάμεσα στήν ἱστορία καί στή λογοτεχνία: ὅσο πολυμέριμη εἶναι ἡ ἐπαγρύπνηση, μέ συνεπικουρο τήν ἱστορική μέθοδο, γιά τή μέγιστη δυνατή περιθωριοποίηση τοῦ ἱμπερσιονιστικοῦ στοιχείου, τόσο ἀκλόνητη εἶναι καί ἡ πίστη στήν ἰδιότυπη «οὐσία» τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου. Ἐστιάζοντας τήν ἔρευνα τῆς λογοτεχνικῆς ιστορίας πάνω στά κείμενα – καί ὄχι στούς συγγραφεῖς – ὁ Λανσόν ἀνανεώνει τό παραδοσιακό πλαίσιο καί τῆς *φιλολογικῆς κριτικῆς*: ἐμπλουτίζει τό ἐρευνηματολόγιο στό ὁποῖο ὑποβάλλει τά λογοτεχνικά κείμενα,¹⁸ τελειοποιεῖ τίς τεχνικές τῆς κριτικῆς διαδικασίας καί κινητοποιεῖ στήν ὑπηρεσία τοῦ κειμένου τό σύνολο τῶν λεγομένων «βοηθητικῶν» ἐπιστημῶν.

Ἔτσι, διαμορφώνεται ὁ ἄλλος πόλος τῆς λογοτεχνικῆς ιστορίας: ἡ σχολαστική προσήλωση στό συγκεκριμένο ἔργο, ὡς ἀντίστιξη στή *θεσμική* ἱστορία, ὅπως αὐτή διαγράφεται μέσα στά λανσονικά προγραμματικά κείμενα. Τά σπέρματα μιάς ὑπερτροφικῆς λογισύνης, μιάς μυωπικῆς προσέγγισης τῶν κειμένων, ἐντοπίζονται ἀναμφίβολα μέσα στήν εὐρύχωρη λανσονική σύνθεση. Ἡ ρήξη ὅμως τῶν δεσμῶν μέ τήν ἱστορία, ἡ κοντόθωρη «ἔρευνα τῶν πηγῶν καί τῶν προτύπων», ἡ σχολαστική προώθηση τῶν βιβλιογραφικῶν ἀναζητήσεων ἀποτελεῖ ἐπιλογή τοῦ *λανσονισμοῦ*. Ὁ ἴδιος ὁ Λανσόν εἶχε διαβλέψει τόν κίνδυνο τῆς στείρας λογισύνης πού ἐλλόχευε, ἀλλά εἶχε ὑποδείξει καί τή θεραπεία τοῦ κακοῦ, τήν ἀσφαλιστική δικλίδρα τῶν διεπιστημονικῶν ἀνοιγμάτων.

Πέρα ὅμως ἀπό τίς ἀναντίρρητες ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολές, ἀνακολουθίες ἢ ἀκόμη καί ἐσωτερικές ἀντιφάσεις τοῦ λανσονικοῦ προγράμματος, τῆς λανσονικῆς «χίμαιρας», ὅπως τή χαρακτήρισε εὐστοχα ὁ L. Feb-

la littérature», στό συλλογικό τόμο *Le littéraire et le social*, Flammarion, coll. Champs, 1970, σσ. 43-53.

18. Βλ. «La méthode de l'histoire littéraire», ὅπ. παραπ., σσ., 43-46.

νε,¹⁹ δέν μπορεί νά παραβλέπει κανείς τό γεγονός ότι τουλάχιστον έθεσε αποφασιστικά τό πρόβλημα τής Ιστορίας τής λογοτεχνίας – άνεξάρτητα από τίς συγκεκριμένες λύσεις πού πρότεινε – στίς σωστές του βάσεις: πρόβλημα δηλαδή τών σχέσεων λογοτεχνίας καί Ιστορίας αφενός, Ιστορίας καί Ιστορίας λογοτεχνίας αφετέρου.

Ἡ ανάσχεση – άν όχι ό έκτροχιασμός – τοῦ μεγαλεπήβολου λανσονικού προγράμματος από τούς ίδιους άκριβώς τούς λανσονιστές, είχε ως άποτέλεσμα ή λογοτεχνική Ιστορία νά καταλήξει, στήν πράξη, στό επίπεδο τοῦ χρονικού, στή συλλογή πληροφοριών γιά τά γεγονότα καί τίς διακυμάνσεις τής ζωής τών συγγραφέων καί τοῦ άμεσου περιγύρου τους, στή συλλογή τεκμηρίων καί στή διασταύρωση χρονολογιών, κοντολογίς στό επίπεδο τής άνεκδοτικής, περιστατικόλογικῆς Ιστορίας.

Ἐναντίον λοιπόν τοῦ λανσονισμού, ως πανεπιστημακῆς πλέον άντίληψης καί παράδοσης, στρέφεται ό Ιστορικός Λ. Φέβρ καταγγέλλοντας τήν ψευδοϊστορική έπίφαση τής λογοτεχνικῆς Ιστορίας. Τό άρθρο του, δημοσιευμένο στό 1941, στό περιοδικό *Annales*, έχει τό χαρακτηριστικό τίτλο «Ἐπί τῷ Λανσόν στό Mornet· άποκήρυξη;» Ὁ Φέβρ άσκει άυστηρή κριτική στό βιβλίό τοῦ Μορνέ (καθηγητῆ στή Σορβόννη, μαθητῆ τοῦ Λανσόν), *Ιστορία τῆς κλασσικῆς λογοτεχνίας, 1600-1700: οἱ άθθεντικοί χαρακτηριστες τῆς καί οἱ άγνωστες πτυχές τῆς*, στό όποιο ό συγγραφέας διακηρύσσει ότι πρόθεσή του είναι νά εκπονήσει μιá «Ιστορική Ιστορία» τῆς κλασσικῆς περιόδου τών γαλλικῶν γραμμάτων.

Ἐνασκειάζοντας λοιπόν τίς φιλόδοξες διακηρύξεις τοῦ Μορνέ, ό Φέβρ εκθέτει τό πρόγραμμα μιás λογοτεχνικῆς Ιστορίας μέ λανσονικές προδιαγραφές καί μέ άνθεκτικότερες Ιστορικές βάσεις:

«Μιά “Ιστορική Ιστορία” γι’ αυτόν [τό Μορνέ] σημαίνει ή θά σημαίνει τήν Ιστορία μιás λογοτεχνίας σέ μιá δεδομένη εποχή, στίς σχέσεις τῆς μέ τήν κοινωνική ζωή αὐτῆς τῆς εποχῆς (...) Γιά νά γραφεῖ, θά έπρεπε ν’ άνασυνγκροτήσουμε τό περιβάλλον, ν’ άναρωτηθοῦμε ποιός έγραφε καί γιά ποιόν, ποιός διάβαζε καί γιατί. Θά έπρεπε νά γνωρίζουμε ποιá ἦταν ή παιδεία (κολεγιακή ή άλλη) τών συγγραφέων καί, αντίστοιχα, τών άναγνωστῶν τους (...). Θά έπρεπε νά συσχετίσουμε τίς άλλαγές τών συνθητιῶν, τοῦ γούστου, τῆς γραφῆς καί τοῦ προβληματισμοῦ τών συγγραφέων μέ τίς διακυμάνσεις τῆς πολιτικῆς, τίς μεταβολές τῆς θρησκευτικῆς νοοτροπίας, τίς εξέλιξεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τίς άλλαγές τῆς καλλιτεχνικῆς μόδας καί τοῦ γούστου κτλ.»²⁰

19. Βλ. τό άρθρο τοῦ L. Febvre «De Lanson á Daniel Mornet· un renoncement?», *Annales d'histoire sociale*, III (1941), ένσωματωμένο τώρα στόν τόμο L. Febvre, *Combats pour l'histoire*, A. Colin, 1965, σσ. 263-268 καί ιδιαίτερα σελ. 265.

20. Αὐτ., σελ. 264.

Κανένα όμως από αυτά τά ζητούμενα δέν θίγει ή «Ιστορική Ιστορία» τοῦ Μορνέ· ό Φέβρ εξανίσταται διαπιστώνοντας ότι οἱ Ιστορικοί τῆς λογοτεχνίας καί οἱ Ιστορικοί δέν μιλοῦν τήν ίδια γλώσσα:

«Τίποτε από όλα αυτά δέν εκτίθεται στό όγκώδες βιβλίό τοῦ κ. Μορνέ. Ἀπολύτως τίποτε. Αὐτό δέν οφείλεται στό γεγονός ότι άγνοεῖ τήν ύπαρξη παρόμοιων προβλημάτων. Είναι μαθητῆς τοῦ Λανσόν, ό όποίος τόσο σθεναρά επιχείρησε νά προσεγγίσει τή λογοτεχνική Ιστορία μέ τήν Ιστορία – νά τήν άναζωογονήσει καί νά τήν άνανεώσει κεντρίζοντας τό ενδιαφέρον τῆς γιά χίλια-δύο καθαρά Ιστορικά προβλήματα. Ἡ άπόπειρα όμως αὐτή ἦταν καταδικασμένη στήν άποτυχία. Γιατί, γιά νά πετύχει, θά ἦταν άπαραίτητη ή συγκρότηση ενός σώματος Ιστορικῶν εξοικειωμένων μέ τίς μεθόδους τῆς καθαντῆς Ιστορίας – τῆς κοινωνικῆς Ιστορίας, ιδιαίτερα – καί μνημένων στό ενδιαφέροντά τῆς. Κατόπιν, άφοῦ ολοκληρωνόταν αὐτή ή γενική προπαιδεία, θά έπρεπε νά προσανατολιστοῦν στό ιδιαίτερά τους καθήκοντα, ως Ιστορικοί τών λογοτεχνιῶν.»²¹

Μέ δύο λόγια, μέ τήν παρέμβαση τοῦ Φέβρ, ό λόγος γιά τήν Ιστορία τῆς λογοτεχνίας γίνεται Ιστορικός, μέ όλες τίς άναμενόμενες συνεπαγωγές: ή Ιστορία τῆς λογοτεχνίας είναι άπλά καί μόνο πρόβλημα Ιστορίας. Ποιάς Ιστορίας όμως; Προφανώς ό Φέβρ μιλά από τή σκοπιά μιás άνανεωμένης τόσο στίς μεθόδους όσο καί στήν προβληματική τῆς Ιστορίας, από τή σκοπιά τῆς «Σχολῆς τών *Annales*». ²² Ἡ νέα αὐτή Ιστορία, ή «Ιστορία-πρόβλημα» – σέ άντιπαράθεση μέ τήν παραδοσιακή «Ιστορία-άφήγηση» – κυφορήθηκε επίσης στους κόλπους τῆς *Revue de synthese historique* στίς άρχές τοῦ αἰώνα, ως άποτέλεσμα τῆς γενικῆς άπαιτήσης γιά μιá άντιδογματική, διεπιστημονική καί σφαιρική Ιστορική προσέγγιση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Στήν περίοδο πού άκολοθεῖ τήν πρόσκληση αὐτή γιά μιá δυναμική «όμοσπονδιακή» συμπόρευση τών έπιστημῶν, ή Ιστορία μέ τό κύρος καί τή νομιμότητα πού τῆς εξασφαλίζει ή μακράν καθιέρωσή τῆς ως «κλασσικῆς» έπιστήμης, διατηρεῖ μιá ιεραρχική προτεραιότητα, άπολαμβάνει ένα προνομιακό καθεστώς καί καρπώνεται γιά πολύ καιρό κατ’ άποκλειστικότητα τά κέρδη τῆς διακλαδικῆς συνεργασίας, παίζοντας τό ρόλο τοῦ ρυθμιστῆ, τοῦ συντονιστῆ σ’ όλες τίς προσπάθειες γιά ένα «κοινό πρόγραμμα» άποστεγανοποίησης τών έπιστημῶν· κατέχει ίμπεριαλιστικά σχεδόν τό κέντρο, έννόσω, στήν περιφέρεια, άνδρώνονται βαθηρόν οἱ νεαρές έπιστήμες – οἱ κοινωνικές ιδιαίτερα – καί αυτοκαθορίζονται άναγκαστικά σέ σχέση μέ τήν Ιστορία, συχνά μάλιστα εναντίον τῆς. Στήν Ιστορική αὐτή διερεύνηση τών συλλογικῶν νοοτροπιῶν, τών εὔαισθησιῶν, τών ιδεῶν, τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς μιás εποχῆς είναι φανερό ότι ή λογοτεχνία επικαλύπτεται κατά κράτος. Ὁ Ιστορικός διασχίζει κι έποπεύει τή λογοτεχνική περιοχή άναζητώντας, πέρα από αὐτήν,

21. Αὐτ., σελ. 264.

22. Βλ. άφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Annales* γιά τά πενήντάχρονα τῆς εκδόσῆς του: «Histoire d' une histoire: la naissance des Annales», τεύχ. 6 (Νοέμβρ. – Δεκ. 1979), σσ. 1347 – 1359.

τίς οικονομικές, ιδεολογικές ή άλλες δομές πού τήν υπερβαίνουν καί τήν καθορίζουν. Ἡ ἱστορία τῶν νοουτροπιῶν χρησιμοποιεῖ, ἀλλά δέν ἔχει ὡς κύριο μέλημά της τή λογοτεχνία.

Τήν ἀποψη τοῦ Φέβρ ἀκριβῶς προωθεῖ κι ἐκθέτει ὀξύτερα ὁ Μπάρτ στά 1960, δημοσιεύοντας ἐπίσης στό περιοδικό *Annales* τή μελέτη του «Ἱστορία ἢ λογοτεχνία;», θέτοντας προκλητικά ἤδη στόν τίτλο τό δίλημμα καί διαχωρίζοντας ἀποφασιστικά τίς δύο περιοχές. Ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας θά εἶναι ἀπλά καί μόνο ἱστορία, στό βαθμό πού ἡ λογοτεχνία εἶναι θεσμός· ὅσο γιά τά ὑπόλοιπα, τό πεδίο τῆς «δημιουργίας», τό πεδίο τοῦ «αὐθαίρετου», ὑπάγονται στή δικαιοδοσία τῆς κριτικῆς. Ἡ ἁρμονική καί νόμιμη συμβίωση πού προσπάθησε ἀπεγνωσμένα νά διασώσει ὁ Λανσόν καταλήγει ὀριστικά σέ διαζύγιο· οἱ παραδοσιακοί ἱστορικοί τῆς λογοτεχνίας ὀδηγοῦνται σ' ἐπαγγελματικό ἀδιέξοδο: τό μέλλον ἀνήκει στούς καθαραισμούς ἱστορικούς καί κριτικούς.

Ὁρισμένοι μελετητές ὑποστηρίζουν ὅτι, στήν οὐσία, τό λανσονικό πρόγραμμα γιά μιά λογοτεχνική ἱστορία ἀκολουθεῖ ὑπόγεια διαδρομή στό χώρο τῶν γαλλικῶν γραμμάτων, ἀνασύρεται ξανά στήν ἐπιφάνεια ἀπό τό Φέβρ, ἀπό τόν ὁποῖο καί παίρνει τή σκυτάλη ὁ Μπάρτ· σέ τελευταία δηλαδή ἀνάλυση, ἡ μπαρτική ἀποψη γιά τήν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἀπηχεῖ τίς ἀρχές τοῦ λανσονικοῦ προγράμματος.²³

Δέν πιστεύουμε ὡστόσο ὅτι ὑπάρχει ἄμεση διαδοχή, γραμμική συνέχεια ἀνάμεσα στό πρόγραμμα τοῦ Λανσόν, στό πρόγραμμα τοῦ Φέβρ καί στίς ἀντίστοιχες προτάσεις τοῦ Μπάρτ, ὥστε νά μπορεῖ νά στοιχειοθετηθεῖ ἓνα ἐνιαῖο καί ἀδιαφοροποίητο σύνολο. Ἀπεναντίας, νομίζουμε ὅτι πρόκειται γιά τρεῖς ἰδιόμορφες ἀποχρώσεις στό φάσμα μιάς ἐξηκονταετίας, τρεῖς ἀντιλήψεις πού προκύπτουν ἀπό διαφορετικούς συσχετισμούς δυνάμεων καί ἀντιμετωπίζουν μέ διαφορετικά δεδομένα ἢ καθεμιά τό – κοινό – πρόβλημα τῆς σχέσης ἱστορίας καί λογοτεχνίας.

Στό σύστημα τοῦ Λανσόν δεσπόζουν ἡ ἰδέα τῆς ἰσόρροπης σύνθεσης, ἡ συμφιλίωση τῶν ἀντιθέσεων, ἡ ἐξάλειψη τῶν ἀνταγωνισμῶν· ἱστορία καί λογοτεχνία συνυπάρχουν εἰρηνικά, ἐνταγμένες μέσα στήν αἰσιόδοξη προοπτική τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα γιά μιά ἰσότιμη, ἁρμονική συνεργασία τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων. Στό πλαίσιο τοῦ λανσονικοῦ ἐνοποιητικοῦ προγράμματος ὁ ρόλος τῆς λογοτεχνίας δέν ὑποδιβάλλεται, ἡ λογοτεχνική «ἀπόλαυση» δέν θυσιάζεται στήν ἱστορική ἀδηφαγία. Ὁ Λανσόν ἀπλά ἀναγνωρίζει τήν ὑπεροχή καί τήν ἐπάρκεια τῆς ἱστορίας, τῆς πιό προωθημένης ἀπό τίς ὑπόλοιπες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου, καί «δανεῖζεται» ἀπό τήν ἐγκυρη Τράπεζά της μεθοδολογικά κεφάλαια γιά τήν οἰκοδόμηση τῆς ὑπό ἀνάπτυξη λογοτεχνικῆς ἱστορίας.

Στό σύστημα τοῦ Φέβρ ἡ δεσπόζουσα ρυθμιστική τάση εἶναι καθαρά ἱστορική. Ἱστορία πού οἰκοδομεῖται ἐπίσης στό αἶτημα τῆς διεπιστημονικῆς συλλογι-

κῆς ἐρευνας, ἱστορία σχεδόν χωρίς σύνορα, ἐφόσον ἔχει ἱμπεριαλιστικά διευρύνει κατὰ πολὺ τήν ἐπικρατεία της μέ τήν προσάρτηση νέων ἐπιστημονικῶν κλάδων. Στήν ἀναδιοργάνωση καί διευθέτηση τῶν ἐπιστημῶν γύρω ἀπό τόν ἱστορικό ἄξονα, ἡ λογοτεχνία δέν μπορεῖ νά διατηρήσει πλέον τήν ψευδαίσθηση, τήν οὐτοπία μιάς ἰσοτίμης σχέσης μέ τό πανίσχυρο μητροπολιτικό κέντρο· τῆς ἐπιβάλλεται ἀποικιακό καθεστῶς.

Ἐναντίον αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ καθεστώτος ἀποικιοκρατίας ἐξανίσταται ὁ Μπάρτ. Χοροστατεῖ στήν κριτική τοῦ πανεπιστημιακοῦ λανσονισμοῦ θεωρώντας τον ὡς τή ρίζα τοῦ κακοῦ, τῆς θεσμοποίησης δηλαδή καί διαίωνισης ἐνός νόθου σχήματος ἀπό τό ὁποῖο συχνά προέκυψαν τερατομορφίες. Ἡ ἐπιστημονική συγκυρία στήν ὁποία ἐγγράφεται ἡ μπαρτική ἀποψη εἶναι διαφορετική: ἡ διεπιστημονικότητα δέν ἀποτελεῖ πανάκεια τῶν ἀδιεξόδων, οὔτε τό ἄλλοθι ἡγεμονικῶν τάσεων – πολλές φορές μάλιστα ὑπογραμμίζονται ὄχι οἱ συμπληρωματικές ἀλλά, κυρίως, οἱ ἀνταγωνιστικές σχέσεις ἀνάμεσα στίς ἐπιστήμες. Ἡ ἐμφάνιση, ἡ σταδιακή χειραφέτηση καί ἡ θεσμοποίηση νέων εἰδικότητων συνεπάγεται ἐπιμερισμό τοῦ πεδίου ἐρευνας, ἀνανέωση τῶν μεθοδολογικῶν ἐργαλείων, ἀναδίπλωση «εἰς ἐαυτὸν» τῶν καθιερωμένων κλάδων, ἀναθεώρηση καί ἐπαναπροσδιορισμό τῶν σχέσεων τους μέ τίς ἄλλες ἐπιστήμες. Στήν ἀναδιάρθρωση λοιπὸν τῶν σχέσεων ἱστορίας καί λογοτεχνίας, ὁ Μπάρτ, τοῦ ὁποῖου κύριο μέλημα εἶναι ἡ διάσωση τῆς αὐτονομίας τοῦ λογοτεχνικοῦ γεγονότος, προσπαθεῖ νά περιορίσει σέ αὐστηρά πλαίσια τίς δικαιοδοσίες τῆς ἱστορικῆς προσέγγισης τῆς λογοτεχνίας, φροντίζοντας ὄχι νά επικαλύψει ἢ νά παρακάμψει, ἀλλά ἀκριβῶς νά προβάλει τή διττή φύση τοῦ λογοτεχνικοῦ λόγου (discours): λογοτεχνικός λόγος μεταβατικός, ὡς θεσμός, λογοτεχνικός λόγος ἀμετάβητος, ὡς δομή. Ἡ λογοτεχνία, ὡς θεσμοποιημένος λόγος, ἐπιδέχεται τήν ἱστορική προσέγγιση καί, στήν περίπτωση αὐτῆ ὁ Μπάρτ συμφωνεῖ ἀπόλυτα μέ τό Φέβρ, ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι κοινωνιολογική. Ἡ λογοτεχνία ὅμως, ὡς σύστημα, ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἄλλης ἐπιστήμης – τῆς ἐπιστήμης τῆς λογοτεχνίας –, ἀπαιτεῖ ἄλλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις καί ἀναδιοργανώνει γύρω της τίς λειτουργικῆς τῆς σχέσεις μέ τά ἄλλα ἐπιστημονικά συστήματα. Εἶναι, νομίζουμε, ἐκδηλῆ ἡ διαφορά τῆς μπαρτικῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας (= ἱστορία τῆς ἐννοιας τῆς λογοτεχνίας, ἱστορία τῆς λογοτεχνικῆς λειτουργίας), τόσο ἀπό τήν παραδοσιακή ἱστορία λογοτεχνίας, ὅσο καί ἀπό τή λανσονική λογοτεχνική ἱστορία.

Τόν ἀποικιακό χαρακτήρα τῆς παραδοσιακῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας καταγγέλλουν στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα καί οἱ ρῶσοι φορμαλιστές, ἀρνούμενοι τίς βιο-

23. Βλ. G. Delfau-A. Roche, ὄπ. παραπ., σελ. 132 καί G. Genette, «Poétique et Histoire», στόν τόμο *Figures III*, Seuil, coll. Poétique, 1972, σελ. 15.

γραφικές, ψυχολογικές, κοινωνιολογικές ή άλλες εξωτερικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας: «Ός τώρα, οί ιστορικοί τής λογοτεχνίας έμοιαζαν μάλλον μ' εκείνους τούς αστυνομικούς πού, θέλοντας νά συλλάβουν κάποιον, συγκεντρώνουν στην τύχη όσους θρίσκουν μέσα στό σπίτι, πολλές φορές μάλιστα και όσους περνούν απέξω, στό όρόμο. Έτσι, οί ιστορικοί τής λογοτεχνίας χρησιμοποιούσαν τά πάντα: προσωπική ζωή, ψυχολογία, πολιτική, φιλοσοφία». ²⁴ Η τακτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα είτε νά υποκαθίσταται ή ιστορία και τής λογοτεχνίας από τήν κοινωνική ιστορία, είτε νά εξετάζεται ή γένεση τών λογοτεχνικών έργων – φαινόμενο πού υπάγεται στή δικαιοδοσία τής ψυχολογίας τής δημιουργίας ή τής κοινωνιολογίας τής δημιουργίας.

Η άκαδημαϊκή παράδοση τής ρωσικής ιστορίας τής λογοτεχνίας αποτέλεσε κλασικό παράδειγμα αυτής τής σύγχυσης κριτηρίων: περιοριζόταν σέ ίμπρεσιονιστικές μελέτες – πορτρέτα τών διάσημων συγγραφέων – και σέ γενετικές εξηγήσεις (άναζήτηση τής καταγωγής και τών αίτιων τών λογοτεχνικών έργων). ²⁵

Όστόσο, γιά τούς φορμαλιστές, τό πρόβλημα τής ανανέωσης τής ιστορίας τής λογοτεχνίας ήταν άμεσα συνδεδεμένο μέ τό γενικότερο αίτημα τής αυτόνομησης τής ίδιας τής λογοτεχνίας ως επιστήμης. Στό βαθμό πού τό λογοτεχνικό γεγονός είναι πρώτιστα φαινόμενο γλωσσικό – και όχι πολιτικό, ιστορικό, φιλοσοφικό κτλ – και οί ήχοι, οί λέξεις, οί φράσεις αποτελούν κοινό υλικό, κοινό αντικείμενο και τής λογοτεχνίας και τής γλωσσολογίας, ένα από τά πρώτα ζητούμενα τών φορμαλιστών ήταν ακριβώς ή διάκριση τής ποιητικής (= λογοτεχνικής) από τήν κοινή, καθημερινή γλώσσα: τί είναι εκείνο πού μετατρέπει ένα απλό γλωσσικό μήνυμα σέ λογοτεχνικό γεγονός; Η διερεύνηση τής ιδιότυπης σύστασης τής ποιητικής γλώσσας, τών διακριτικών γνωρισμάτων της, τών εσωτερικών νόμων πού τή διέπουν και τή διαφοροποιούν από τήν πρακτική γλώσσα διαμόρφωσαν τήν προβληματική τού φορμαλιστικού κινήματος στην πρώτη περίοδο τής δραστηριότητάς του. ²⁶

Η καθημερινή γλώσσα είναι μεταβατική, διαφανής, οικονομική – αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση

τής νοητικής ενέργειας και συνάμα στή μεγιστοποίηση τής νοηματικής απόδοσης. Επιλέγει και χρησιμοποιεί τίς λέξεις ως διάμεσους όρους, ως φορείς συγκεκριμένου πληροφοριακού υλικού, τείνει πρós τήν ούδέτερη «άλγεβροποίηση» ²⁷ τού λόγου. Η ποιητική γλώσσα, αντίθετα, στηρίζεται στην «αυτάρκεια τής λέξης», ²⁸ είναι αμετάβατη, άδιαφανής, έλλειπτική, ή οργάνωσή της εξυπηρετεί άλλους σκοπούς από εκείνους τής πρακτικής γλώσσας. Ο ποιητικός λόγος αποσυμπλέκεται από τό σημασιολογικό φορτίο – δέν μεταγγίζει νοήματα. Έτσι, ή αντίνομία μεταξύ ποιητικής και πρακτικής γλώσσας όριοθετεί τό ιδιαίτερο αντικείμενο τής επιστήμης τής λογοτεχνίας, τή λογοτεχνικότητα (littéralité). ²⁹

Τό λογοτεχνικό έργο είναι καταρχήν κατασκευή (construction), ή όποια πραγματώνεται μέ συγκεκριμένα τεχνικά μέσα, τά τεχνάσματα (procédés, devices). «Τό λογοτεχνικό έργο είναι τό σύνολο τών τεχνασμάτων του», μέσα σέ μιά τέτοια προοπτική. Δέν ενδιαφέρει τόσο ή προέλευση, ή γενεαλογία τού λογοτεχνικού έργου, αλλά ή σύστασή του, ή έπιλογή και χρήση τών οργανωτικών στοιχείων του. Ο Chklovski αναφέρει ένδεικτικά: «Στή θεωρητική μου εργασία ενδιαφέρομαι μόνο γιά τούς εσωτερικούς νόμους τής λογοτεχνίας. Γιά νά χρησιμοποιήσω μιά μεταφορά από τό βιομηχανικό χώρο, δέν μέ άπασχολούν οί συνθήκες τής παγκόσμιας αγοράς τού βάμβακος ούτε ή πολιτική τών τράστ, αλλά αποκλειστικά και μόνο τό πάχος τού νήματος και οί τεχνικές τής ύφανσης». ³⁰ Τό τεχνάσμα λοιπόν γίνεται ή έννοια κλειδί γιά τήν προσέγγιση τής λογοτεχνίας, ό καθοριστικός παράγοντας τής λογοτεχνικότητάς της. Τό κατεξοχήν ποιητικό τεχνάσμα, τό τεχνάσμα τής αποστασιοποίησης (procédé de singularisation), ³¹ κατά τό Σκλόβσκι, στηρίζεται στην πρακτική τού αίφνιδιασμού (choc), τής δραστηκής επέμβασης τής τέχνης στην αυτοματοποιητική διαδικασία τής αντίληψης. Μέσω τού αποστασιοποιητικού τεχνάσματος τό αντικείμενο αποσπάται βίαια από τά συμβατικά πλαίσια τής καθημερινότητας και αποκαλύπτεται ό άνοιξιός, άπροσδόκητος και παράδοξος χαρακτήρας του. Στην παραδοσιακή αντίληψη ότι «ή νέα μορφή εμφανίζεται γιά νά

24. R. Jakobson, «La nouvelle poésie russe» (1921) στον τόμο *Questions de Poétique*, Seuil, coll. Poétique, 1973, σελ. 15.

25. Γιά συγκεκριμένες πληροφορίες γύρω από τήν ιστοριογραφία τής ρωσικής λογοτεχνίας, βλ. B. Tomachevski, «La nouvelle école d'histoire littéraire en Russie», περ. *Revue des études slaves*, VIII (1928), σσ. 228-230. Nina Gourfinkel, «Les nouvelles méthodes d'histoire littéraire en Russie», περ. *Le monde slave*, VI (1929), σσ. 234-236 και V. Erlich, *Russian Formalism: History-Doctrine*, The Hague, 1980⁴, σσ. 20-32.

26. Γιά μιά ολοκληρωμένη αντίληψη τής εξελικτικής πορείας τού φορμαλιστικού κινήματος, βλ. τό κατατοπιστικό άρθρο τού B. Eikhenbaum «La théorie de la méthode formelle» στην άνθολογία κειμένων τών ρώσων φορμαλιστών τού T. Todorov, *Théorie de la littérature*, Seuil, 1965, σσ. 31-75. Βλ. επίσης τό πρώτο μέρος – ιστορικό – τού βιβλίου τού V. Erlich, όπ. παραπ., σσ. 19-168, καθώς και D.W. Fokkema-E. Kunne-Ibsch, *Theories of Literature in the 20th century*, London, 1977, 10-30.

Γιά τή φορμαλιστική θεωρία τής ποιητικής γλώσσας, ειδικότερα, βλ. K. Pomorska, *Russian Formalist Theory and its Poetic Ambiance*, The Hague-Mouton, 1968, σσ. 15-32, N. Gourfinkel, όπ. παραπ., σσ. 238-243 και B. Tomachevski, όπ. παραπ., σσ. 230-232.

27. Βλ. V. Chklovski, «L'art comme procédé» (1917), *Théorie de la littérature*, όπ. παραπ., σελ. 82.

28. Κοινό σύνθημα τής φορμαλιστικής και φουτουριστικής έκρηξης. Η πατρότητα του αποδίδεται στό ρώσο φουτουριστή ποιητή Khlebnikov. Βλ. R. Jakobson-K. Pomorska, *Dialogues*, Flammarion, coll. «Dialogues», 1980, σελ. 12, N. Gourfinkel, όπ. παραπ., σελ. 239 και Tomachevski, όπ. παραπ., σελ. 227.

29. «Τό αντικείμενο τής επιστήμης τής λογοτεχνίας δέν είναι ή λογοτεχνία, αλλά ή λογοτεχνικότητα, ό,τι δηλαδή στοιχειοθετεί ένα συγκεκριμένο έργο ως λογοτεχνικό έργο». Βλ. R. Jakobson, «La nouvelle poésie russe», όπ. παραπ. σελ. 15. Τόν όρο τού Jakobson υιοθέτησαν όλοι οί θεωρητικοί τού κινήματος. Βλ. Eikhenbaum, όπ. παραπ., σελ. 37.

30. Βλ. Erlich, όπ. παραπ., σσ. 118-119.

31. Τή ρωσική λέξη *ostraneniya* ό Todorov μεταφράζει ως *procédé de singularisation*. Βλ. *Théorie de la littérature*, όπ. παραπ., σελ. 90. Ο Erlich χρησιμοποιεί τήν έκφραση *making strange*, *Russian Formalism*, όπ. παραπ., σελ. 177. Ο H.R. Jauss, τέλος, χρησιμοποιεί τήν μπρεχτική έννοια τής *Verfremdung*, (*Pour une esthétique de la réception*, Gallimard, 1978, σελ. 41) ή όποια κι έμεις πιστεύουμε ότι αποδίδει καλύτερα τήν πρακτική τού συγκεκριμένου τεχνάσματος, όπως τήν αναλύει ό Chklovski.

ἐκφράσει ένα νέο περιεχόμενο»,³² ὁ Σκλόβσκι ἀντι-παραθέτει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἀντινομία μορφῆς καὶ περιεχομένου εἶναι ψευδοπρόβλημα καὶ ὅτι ἡ νέα μορφή παρουσιάζεται γιὰ ν' ἀντικαταστήσει ἀπλά καὶ μόνο τὴν παλιά, φθαγμένη, «αὐτοματοποιημένη» μορφή πού ἔχει χάσει πιά τὸν αἰσθητικὸ της χαρακτῆρα.³³

Ἡ μελέτη τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῆς τῆς ἀνανέωσης, τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τεχνασμάτων, τῆς διαρκοῦς ἐκτόπισης τῶν παλιῶν, ἀποδυναμωμένων, ἀπὸ τὰ νέα, «αἰρετικά» καὶ σφριγηλά τεχνάσματα συνδέει τὴ θεωρητικὴ μετὰ τὴν ἱστορικὴ διάσταση τῆς λογοτεχνίας. Στὴν παραδοσιακὴ ἱστορία τῆς συσσωρευτικῆς παραγωγῆς τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων οἱ φορμαλιστές ἀντιτάσσουν τὴ μελέτη τῆς ἱστορικότητος τῆς λογοτεχνίας, τὴ διερεύνηση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης. Ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας, σύμφωνα μετὰ τὶς θέσεις αὐτές, δὲν εἶναι ἡ διαδοχικὴ, προοδευτικὴ παραγωγὴ τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ἀλλὰ ἡ διαρκὴς μεταβλητότητα (variabilité permanente),³⁴ οἱ διαφοροποιήσεις, οἱ ἀλλοιώσεις, οἱ μετασηματισμοὶ τῶν λογοτεχνικῶν μορφῶν (formes), ἐφόσον οἱ μορφές αὐτές ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τῆς λογοτεχνίας πού διαρκοῦν καὶ συνάμα μεταβάλλονται μέσα στὸ χρόνο.

Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι ἡ φορμαλιστικὴ θεωρία τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης δὲν βασίζεται σὲ μιά δεδομένη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ἢ τῆς φιλοσοφίας τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διαμορφώνεται σταδιακὰ σὲ ἄμεση σχέση μετὰ τὶς βασικὲς θέσεις τῶν φορμαλιστῶν γιὰ τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τῆς ἐπιστήμης τῆς λογοτεχνίας. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ λογοτεχνικότητα στὴν ἱστορικότητα τῶν λογοτεχνικῶν μορφῶν συντελεῖται ὁμαλά καὶ ἀναγκαῖα.

Ἡ υἰοθέτηση τῆς λειτουργικῆς σκοπιᾶς στὴ μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν προβλημάτων ἀποτέλεσε τὸν καθοριστικὸ παράγοντα γιὰ τὴν τελικὴ διαμόρφωση τῆς φορμαλιστικῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης. «Ἡ ποιητικὴ προσανατολιστικὴ πρὸς τὴ μελέτη τῆς ἱστορικῆς λειτουργίας», παρατηρεῖ ὁ Tomachevski.³⁵ Οἱ καθαρὰ περιγραφικὲς μελέτες καὶ μονογραφίες τῆς πρώτης περιόδου παραχωροῦν τὴ θέση τους σὲ λειτουργικὲς μελέτες πού ἐξετάζουν τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο ὡς σύστημα. Ὁ μηχανισμὸς τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης παρουσιάζεται ὄχι ὡς ἀπλή ὑποκατάσταση, ἐναλλαγὴ τῶν λογοτεχνικῶν τεχνασμάτων, ἀλλὰ ὡς διαφοροποίησις τῆς λειτουργίας τους.

Εἰσηγητῆς τῶν νέων αὐτῶν ἀπόψεων εἶναι ὁ Τυνιαπov, ὁ ὁποῖος ἐξετάζοντας τὸ ρόλο τῆς παρωδίας στὴ λογοτεχνία (1921), τὸ μηχανισμὸ ἐξέλιξης τῶν

λογοτεχνικῶν εἰδῶν (1922) καὶ τὴν ἀένη κινητικότητα τοῦ λογοτεχνικοῦ γεγονότος (1924) προώθησε σταδιακὰ καὶ συνόψισε (1927) τὶς βασικὲς θέσεις τῶν φορμαλιστῶν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ νομοτέλεια τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης.³⁶

Τὸ λογοτεχνικὸ κείμενο θεωρεῖται ὡς σύστημα μορφῶν καὶ λειτουργιῶν, ὡς πολυσύνθετο δηλαδὴ καὶ πολυδύναμο σύνολο στοιχείων τὰ ὁποῖα διατηροῦν μεταξὺ τους σχέσεις ἀμοιβαιότητας καὶ ἀλληλεξάρτησης ἐπιτελώντας συγκεκριμένους λειτουργίες. Ἡ λογοτεχνία ἀποτελεῖ ἐπίσης σύστημα (λογοτεχνικὸ σύστημα ἢ σειρά). Συνοπτικὰ λοιπὸν μπορεῖ νὰ πει κανεὶς ὅτι ἡ λογοτεχνικὴ μεταβλητότητα (variabilité littéraire)³⁷ συνίσταται στὴ συνεχῆ ἀναδιοργάνωση τῶν μορφῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ συστήματος: οἱ μορφές ἀλλάζουν λειτουργίες, οἱ λειτουργίες ἀλλάζουν μορφές. Εἰδικότερα, ἡ κύρια λειτουργία ἐνός συστατικοῦ στοιχείου τοῦ συστήματος εἶναι ἡ συνδυαστικὴ (συσχετικὴ-synnome), ἡ ὁποία δίνει τὴ δυνατότητα στὸ στοιχεῖο αὐτὸ νὰ συναρθωθεῖ μετὰ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἴδιου συστήματος καὶ, συνακόλουθα, μετὰ ὁλόκληρο τὸ σύστημα. Ἡ αὐτόνομη (autonomie) λειτουργία, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐπιτρέπει στὸ στοιχεῖο ἐνός συστήματος νὰ συσχετιστεῖ μετὰ παρόμοια στοιχεῖα ἄλλων συστημάτων. Τὸ λεξιλόγιο ἐνός ἔργου, λόγου χάρι, συσχετίζεται, μέσω τῆς συνδυαστικῆς λειτουργίας, μετὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἴδιου ἔργου (στοιχεῖα ὕφους, ρυθμοῦ, σύνταξης κτλ), ἐνὼ ταυτόχρονα, μέσω τῆς αὐτόνομης λειτουργίας, συσχετίζεται μετὰ τὸ λεξιλόγιο ἄλλων λογοτεχνικῶν ἢ μὴ κειμένων καὶ διαπιστώνεται τὸ μέγεθος τῆς διαφοροποίησης, τῆς ἀπόκλισῆς του (écart, deviation). Γίνεται λοιπὸν φανερό ὅτι ἡ διττὴ αὐτὴ συμπλοκὴ ἐπιτρέπει — κι ἐπιβάλλει — στὸν ἐρευνητὴ τῆς λογοτεχνίας τὴν ἐνταξὴ κάθε στοιχείου ἀφενὸς σ' ἓνα ὀριζόντιο (συγχρονικὸ) καὶ ἀφετέρου σ' ἓνα κάθετο (διαχρονικὸ) ἐπίπεδο.

Ἡ υἰοθέτηση καὶ ἡ συνεκτικὴ διασύνδεση τῶν στοιχείων τοῦ συστήματος συντελεῖται μέσω τῆς ἐννοιας τῆς πρόθεσης (προσανατολισμοῦ — intention, orientation),³⁸ ἀπὸ τὴν ὁποία ὅμως πρέπει ν' ἀπαλειφθεῖ κάθε τελεολογικὴ χροιά, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Τυνιαπov. Ὁ προθετικὸς χαρακτήρας τοῦ συστήματος ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἐσωτερικῆς διοργανωτικῆς ἀρχῆς τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλο. Ἔτσι, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου διακρίνεται ἡ ἐμπρόθετη σχέση τῶν συστατικῶν του στοιχείων πρὸς τὸ σύνολο τοῦ ἔργου (ὀργανωτικὴ λειτουργία — fonction constructive)· τὸ ἴδιο τὸ ἔργο, μετὰ τὴ σειρά του, σχετίζεται ἐμπρόθετα μετὰ τὸ λογοτεχνικὸ σύστημα καὶ παρακολουθεῖ τὴν ἐξελικτικὴν του διαδικασίαν (λογοτεχνικὴ λειτουργία — fonction littéraire)· ἡ λογοτεχνικὴ σειρά, τέλος, μέσω τῆς γλώσσας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ συνδε-

32. Ἀντίληψη τοῦ Vesselovski, κορυφαίου ἐκπρόσωπου τῆς ρωσικῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν εὐρωπαϊκῶν λογοτεχνιῶν. Γιὰ τὴ συμβολὴν του στὴ διαμόρφωση τῆς φορμαλιστικῆς θεωρίας, βλ. Erlich, ὄπ. παραπ., σσ. 26-32 καὶ Eikhenbaum, ὄπ. παραπ., σσ. 48-50.

33. «Ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιδράσεις πού παρατηροῦνται στὸ ἐσωτερικὸ μίαν λογοτεχνίας, ἡ σημαντικότερη εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν ἔργων πάνω στὰ ἔργα». Βλ. Eikhenbaum, ὄπ. παραπ., σελ. 50.

34. Eikhenbaum, ὄπ. παραπ., σελ. 51.

35. Tomachevski, ὄπ. παραπ., σελ. 238: «Ἔτσι, στίς ἐρευνες τῆς νέας σχολῆς, ἡ ἱστορία καὶ ἡ θεωρία — οἱ Ρῶσοι τὴν ἀποκαλοῦν «Ποιητικὴ» — διασταυρώθηκαν καὶ ἀλληλοκαθορίστηκαν ἢ μίαν μέσω τῆς ἄλλης. Ἡ ποιητικὴ προσανατολιστικὴ πρὸς τὴ μελέτη τῆς ἱστορικῆς λειτουργίας τῶν λογοτεχνικῶν τεχνασμάτων. Ἡ ἱστορία ἀναγνώρισε τὴν ἀνάγκη τῆς προτεραιότητος μίαν περιγραφῆς τῆς ἐσωτερικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ἔργου».

36. Ἐκτενέστερα γιὰ τὶς μελέτες αὐτές, βλ. J. Striedter, «The russian formalist theory of literary evolution», περ. PTL, vol. 3, τεύχ. 1 (Ἰανουάριος 1978), σσ. 2-11.

37. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Τυνιαπov γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἐξέλιξη, *Théorie de la littérature*, ὄπ. παραπ., σελ. 121. Μετάφραση τοῦ ἀρθρου αὐτοῦ στὴ γλώσσα μας ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν Α. Ζέρβα, περ. *Ἡριδανός*, τεύχ. 2 (Νοέμβρ. 1975), σσ. 50-60.

38. Μεταφράζεται ἡ ρωσικὴ λέξη *ustanovka*. Ἐπισκόπηση τῶν ἀποδόσεων τοῦ ὄρου στίς εὐρωπαϊκῆς γλώσσες κάνει ὁ Striedter, ὁ ὁποῖος καὶ προτείνει τὴν ἔννοια τῆς *Einstellung*. Βλ. Striedter, ὄπ. παραπ., σελ. 2. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ ὄρου μετὰ τὴ Gestaltpsychologie καὶ τὴ γενικότερη ἔννοια τῆς Gestalt, βλ. Erlich, ὄπ. παραπ., σελ. 277.

τικό της κρίκο με τις έξω-λογοτεχνικές σειρές, σχετίζεται με το σύνολο των σειρών αυτών και παρακολουθεί επίσης την κοινωνική και ιστορική εξέλιξή τους (λεκτική λειτουργία – fonction verbale).

Ωστόσο, η ανισότητα των συστατικών μερών του συστήματος, παρόλη την αλληλεξάρτησή τους, δέν προδικάζει την ειρηνική συμβίωσή τους: αντίθετα, οδηγεί σε δυναμικές αναμετρήσεις και θέτει άμεσα προβλήματα συνύπαρξης και ιεράρχησης: πάντοτε επικρατεί μία ομάδα στοιχείων (δεσπόζουσα – dominante),³⁹ ή οποία οργανώνει, καθορίζει και μετασηματίζει όλα τα υπόλοιπα. Με άλλα λόγια, η διασύνδεση πρόθεσης και δεσπόζουσας συνεπάγεται την ιεραρχική διευθέτηση, τη διαστρωμάτωση των στοιχείων του συστήματος. Έτσι εξηγείται η συνύπαρξη του παλιού και του καινούριου σε κάθε συγχρονικό επίπεδο. Τα στοιχεία δηλαδή που αποκλείονται από τη δεσπόζουσα δέν καταστρέφονται, συνεχίζουν τις τροχιές τους στην περιφέρεια με έντονη αντιπολιτευτική διάθεση και μπορούν, μόλις αποδυναμωθεί και χάσει το κεντρομόλο σφρίγος της ή δεσπόζουσα, να μετακινηθούν προς το κέντρο. Η συνεργία πρόθεσης και δεσπόζουσας προβάλλει ανάγλυφα στην κρυστάλλωση του ύφους και των λογοτεχνικών ειδών – τομείς στην έρευνα των οποίων η συμβολή της φορμαλιστικής μεθόδου υπήρξε ιδιαίτερη γόνιμη.

Συγκεκριμένα, το λογοτεχνικό είδος θεωρείται, όπως και το μεμονωμένο λογοτεχνικό έργο, ως μεταβλητό σύστημα λειτουργικών σχέσεων με ιδιαίτερη πρόθεση μέσα στο ευρύτερο λογοτεχνικό σύστημα (σειρά) και με ιδιαίτερη δεσπόζουσα (= κυρίαρχα γνωρίσματα, τεχνάσματα που αναδεικνύουν τη συγκεκριμένη λογοτεχνική πρόθεση του είδους). Είναι φανερό ότι η νέα αυτή όπτική γωνία ανασκευάζει πολλές από τις αντιλήψεις της παραδοσιακής ποιητικής γύρω από το πρόβλημα των λογοτεχνικών ειδών. Καταγγέλλεται, λόγου χάρη, η τάση υποστασιοποίησης της έννοιας του λογοτεχνικού είδους. Αναίρεείται η απλοϊκή ταύτιση των ειδών με την ονομασία τους. Μερικές από τις ονομασίες αυτές αποδείχτηκαν ιδιαίτερα επιτυχείς και χρησιμοποιήθηκαν πολλές φορές καταχρηστικά – οι όροι «τραγωδία», «κωμωδία» αποτελούν ενδεικτική περίπτωση. Μία συστηματική μελέτη όμως του προβλήματος δέν μπορεί να παραμείνει στο επίπεδο της ονοματοθεσίας: ορισμένα ιδιόμορφα είδη δέν απόκτησαν ποτέ ονομασία· άλλα, παρόλως τις μεταξί τους διαφορές, συγκεντρώθηκαν κάτω από μία κοινή ονομαστική ένδειξη.

Έδω ακριβώς προβάλλει η ανάγκη διάκρισης δύο δυνατών προσεγγίσεων του προβλήματος, της επαγωγικής και της παραγωγικής: η πρώτη όρίζει τά λογοτεχνικά είδη μελετώντας μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο· η δεύτερη θέτει ως αίτημα την ύπαρξη λογοτεχνικών ειδών ξεκινώντας από μία διαμορφωμένη ήδη θεωρία της λογοτεχνίας. Μολονότι βέβαια μερικά σημεία της μιάς άποψης ένυπάρχουν και στην άλλη, καθεμιά διαθέτει τις δικές της τεχνικές και έννοιες, σε βαθμό μάλιστα που μπορεί κανείς ν' αναρωτηθεί αν τό αντικείμενο που μελετούν είναι τό ίδιο: πρόκειται, ουσιαστικά, για τη διάκριση ανάμεσα σε λογοτεχνικά είδη και σε λογοτεχνικούς τύπους, στην ιστορικά περιγραφική και στην τυπολογική προσέγγιση.

Η μόνη θεμιτή προσέγγιση των λογοτεχνικών ειδών, κατά τούς φορμαλιστές, είναι ακριβώς η περι-

39. Βλ. την αναλυτική μελέτη του R. Jakobson, «La dominante» (1935), ένσωματωμένη στον τόμο *Questions de Poétique*, δπ. παραπ., σσ. 145-151.

γραφική, ή όποία είναι ταυτόχρονα και άσπτηρά ιστορική, σχετική, ισχύει δηλαδή μόνο για ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Σε κάθε περίοδο, θεωρούμενη ως συγχρονική τομή της λογοτεχνικής σειράς, τά είδη διαμορφώνουν ένα σύστημα, ένα πλέγμα οικγενειακών σχέσεων και, κατά συνέπεια, δέν μπορούν να καθοριστούν παρά μόνο μέσω των άμοιβαίων λειτουργικών σχέσεών τους. Έτσι, λόγου χάρη, δέν υφίσταται πιά τό «μυθιστόρημα» ως άχρονο, σταθερό είδος: τό μυθιστόρημα επανακαθορίζεται σε κάθε συγχρονικό επίπεδο σε σχέση με τά άλλα σύστοιχα του είδη.⁴⁰

Μέσα σε μία παρόμοια προοπτική «είναι άδύνατο να δοθεί ένας στατικός όρισμός του λογοτεχνικού είδους που θά κάλυπτε όλα τά φαινόμενα του είδους: τό είδος μετατίθεται». Οί λογοτεχνικές σχολές,⁴¹ οί εποχές, τά ρεύματα, οί περίοδοι αντιμετωπίζονται επίσης από τούς φορμαλιστές ως δυναμικά συστήματα: «ή λογοτεχνική εποχή, ή λογοτεχνική συγχρονία, δέν είναι διόλου σύστημα άκίνητο, σε αντίθεση προς την ιστορική, εξελικτική, ρευστή κατηγορία».⁴²

Η διαχρονική σκοπία του προβλήματος, από την άλλη μεριά, μέσα από τις άλλεπάλληλες άλλαγές των λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα είδη, επιτρέπει να διακρίνουμε τά σταθερά και τά μεταβλητά στοιχεία του κάθε είδους μέσα στο χρόνο, να μελετήσουμε δηλαδή την εξελικτική του πορεία. Η εξέλιξη, για τούς φορμαλιστές, δέν ακολουθεί τό σχήμα της οργανικής ανάπτυξης (Brunetiere: γέννηση – άκμή – θάνατος) ή της δαρβινικής επιλογής, ούτε άποτελεί μία ειρηνική, όμαλή διαδοχή, αλλά πραγματοποιείται με άλματα και συνεχείς μετατοπίσεις· είναι μία έλικοειδής πορεία με άλλεπάλληλες άναστροφές, διασταυρώσεις και πολυσύνθετες έπιμειξίες παραδοσιακών και πρωτοποριακών στοιχείων. Ο Τυνιάνοφ μιλά για «γιούς» που ανατρέχουν στους «παππούδες» άποκηρύσσοντας τούς «πατέρες». Ο Σκλόβσκι, διατηρώντας την ίδια εικόνα των όμαινων σχέσεων κι έπιμένοντας περισσότερο στον άσυνεχή χαρακτήρα της λογοτεχνικής εξέλιξης, μιλά για διαδοχή «θείων» και «άνεψιών».⁴³ Ο ίδιος άλλωστε χρησιμοποίησε τη χαρακτηριστική εικόνα της «κίνησης του άλόγου» (της σκακίερας) για να δείξει την τεθλασμένη και όχι ευθεία γραμμή αυτής της εξέλιξης.⁴⁴

40. «Η μελέτη των λογοτεχνικών ειδών είναι άδύνατη έξω από τό σύστημα, μέσα στο όποιο και με τό όποιο συστοιχούν. Τό ιστορικό μυθιστόρημα του Τολστόι συστοιχεί όχι με τό ιστορικό μυθιστόρημα του Ζαγοσκίνα, αλλά με τη σύγχρονη του πρόξα». (Τυνιάνοφ, «De l' evolution littéraire», *Théorie de la littérature*, δπ. παραπ., σελ. 128). Για την εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών, γενικότερα, στο πλαίσιο μιάς παρόμοιας προοπτικής, βλ. H.R. Jauss, «Littérature médiévale et théorie des genres», περ. *Poétique*, τεύχ. 1 (1980), σσ. 79-101.

41. Βλ. ενδεικτικά τη μελέτη του Jakobson «Du réalisme en art» (1921), *Questions de Poétique*, δπ. παραπ., σσ. 31-39 και Striedter, δπ. παραπ., σσ. 6-7.

42. Βλ. Tynianov, «Le fait littéraire», περ. *Action Poétique*, τεύχ. 77 (1979), σελ. 16.

43. Βλ. Striedter, δπ. παραπ., σελ. 7, Tomachevski, δπ. παραπ., σσ. 235-236, Erlich, δπ. παραπ., σσ. 255-259.

44. Η κίνηση του άλόγου ήταν και τίτλος μιάς όλιγοσέλιδης μελέτης του Σκλόβσκι (1923) που υπήρξε ή άφορμή για να στραφούν επίσημα πλέον τά πυρά της μαρξιστικής κριτικής έναντίον των φορμαλιστών. Τό γνωστό άρθρο του Τρότσκι που, ένα χρόνο άργότερα (1924), εγκαινιάζει την άντι-φορμαλιστική έκστρατεία στη Σοβιετική Ένωση, άντικρούει μία προς μία τις θέσεις που έχει αναπτύξει ό Σκλόβσκι στην *Κίνηση του άλόγου*. Βλ. L. Trotsky, «L' école for-

Μπορούμε λοιπόν νά πούμε πώς τίποτε δέν ἐπι-
νεμφανίζεται μέ τήν πρώτη του μορφή ἢ μέ τήν ἀρ-
χική του λειτουργία στή λογοτεχνική ἐξέλιξη: ἔνα
παραδοσιακό εἶδος πού αὐτοματοποιεῖται – γίνεται
στερεότυπο – ἀναδιοργανώνει τά τεχνάσματά του καί
τίς λειτουργίες τους γιά νά διατηρήσει τήν ἴδια πρό-
θεση μέσα στό λογοτεχνικό σύστημα. Ἐνα λησμονη-
μένο εἶδος μπορεῖ ἐπίσης νά ἐπανέλθει στή λογοτε-
χνική ἐπικαιρότητα ἀπό μεταγενέστερες γενιές γιατί
ὀρισμένα ἀπό τά ἄλλοτε ἦσσαν διακριτικά του γνω-
ρίσματα στοιχειοθετοῦν, στό νέο ἱστορικό πλαίσιο,
νέα δεσπόζουσα. Ἔτσι, τό ἱπποτικό, τό ἱστορικό, τό
ἀστυνομικό μυθιστόρημα ἐντάσσονται στό μυθιστο-
ρηματικό εἶδος, τό καθένα ὁμως μέ διαφορετική δε-
σπόζουσα. Μέ ἄλλα λόγια, δέν ὑπάρχει «νέα» τέχνη,
ὑπάρχουν νέες λειτουργίες παλιῶν τεχνασμάτων· ἡ
ἀνανέωση συνίσταται σέ μιά διαρκή ἀναδιάρθρωση,
ἀνασύνταξη παλιῶν στοιχείων, εἶναι – γιά νά θυμη-
θοῦμε τόν Μπάρτ – μιά μυθική Ἄργω, τῆς ὁποίας
κάθε παλιό κομμάτι, τό ἔνα μετά τό ἄλλο, ἀντικαθί-
σταται προοδευτικά μέ καινούριο, ἔτσι ὥστε ὁλό-
κληρο τό πλοῖο νά ἔχει ἀνακατασκευαστεῖ χωρὶς ν'
ἀλλάξει οὔτε τό ὄνομα οὔτε ἡ μορφή του.⁴⁵

Διαπιστώνουμε λοιπόν ὅτι ἡ πορεία τῶν φορμα-
λιστικῶν ἐρευνῶν προσανατολίζεται ἀπό τήν ἀναζή-
τηση τῆς *λογοτεχνικότητας* στή διερεύνηση τῆς *ἱστο-
ρικότητας* τῶν λογοτεχνικῶν μορφῶν, διασταυρώνει-
ται μέ τό πρόβλημα τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης καί, σέ
τελευταία ἀνάλυση, ἐρχεται ἀντιμέτωπη μέ τό ὀξύ
πρόβλημα τοῦ χρόνου.⁴⁶ Ἦδη ὁ Τυνιάνοφ, εἰσάγοντα
τῆς ἔννοια τοῦ *συστήματος* στίς ἀναλύσεις του,
προσπάθησε νά κατανοήσει τή λογοτεχνική ἐξέλιξη
μέσω τῆς διαρκούς ἐναλλαγῆς τῶν λειτουργιῶν τῶν
στοιχείων πού ἀπαρτίζουν αὐτό τό σύστημα καί τό
καθιστοῦν δυναμικό. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ἀναθεωρεῖ-
ται ἡ σωσσυριανή διχοτομία ἀνάμεσα στήν ἔννοια
συστήματος (στατική, συγχρονική διάσταση) καί στήν
ἔννοια *ἐξέλιξη* (δυναμική, διαχρονική διάσταση):
«Στή συγχρονία διαδραματίζεται ἡ ἴδια ἱστορική
σύγκρουση μεταξύ τῶν διαφόρων στρωμάτων καί
σηματισμῶν, ὅπως ἀκριβῶς καί στήν ἱστορική, δια-
χρονική κατηγορία».⁴⁷

Ἐπομένως, τό σωσσυριανό σύστημα παύει νά θεω-
ρεῖται ὡς *κατάσταση*, ἀποτελεῖ πεδίο συνεχῶν μετα-
σηματισμῶν καί λειτουργικῶν ἀναδιάρθρωσεων: ἡ
παρουσία ἢ ἡ ἀπουσία ἐνός λογοτεχνικοῦ θέματος σ'
ὁποιοδήποτε σημεῖο τῆς διαχρονικῆς ἐξέλιξης δέν
σημαίνουν, ἂν αὐτό τό θέμα ἐξετάζεται μεμονωμένα,
ἂν δηλαδή ἡ συγχρονική ἀνάλυση δέν δείξει ποιὰ εἶ-
ναι ἡ συγκεκριμένη λειτουργία αὐτοῦ τοῦ θέματος
μέσα στό λογοτεχνικό σύστημα – ἐφόσον μιά μορφή
μπορεῖ νά ἐπιβιώνει ἀλλάζοντας τή λειτουργία της ἢ,
ἀντίθετα, νά περιθωριοποιεῖται μεταδιβάζοντας τή
λειτουργία της σέ ἄλλη μορφή. Ἡ ἄρση λοιπόν τῆς
σωσσυριανῆς ἀντινομίας ἀνάμεσα σέ *στατική συγ-
χρονία* καί σέ *δυναμική διαχρονία* ὀδήγησε στό τε-

λικό συμπέρασμα ὅτι ἡ συγχρονική καί ἡ διαχρονική
σκοπιά στήν ἔρευνα τῆς λογοτεχνικότητας ὄχι μόνο
δέν εἶναι ἀσυμβίβαστες καί ἀκυρωτικές ἢ μιά γιά τήν
ἄλλη, ἀλλά, ἀντίθετα, ἀποτελοῦν δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου
νομίσματος κι ἔχουν ἐντελῶς συμπληρωματικές σχέ-
σεις. Κοντολογίς, στό πλαίσιο αὐτῶν τῶν ἀντιλή-
ψεων, ἡ λογοτεχνική ἐξέλιξη συνίσταται στήν ἐξέλιξη
τοῦ συστήματος ἢ, ἀπλούστερα, ἡ ἱστορία τῆς λογοτε-
χνίας γίνεται ἱστορία τοῦ λογοτεχνικοῦ συστήματος.

Οἱ ἀρχές τῆς νέας αὐτῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας
διατυπώνονται ἀπό τούς Τυνιάνοφ καί Γιάκομπσον
στό κοινό *μανιφέστο* τους *Προβλήματα μελέτης τῆς
λογοτεχνίας καί τῆς γλώσσας* (1928).⁴⁸ Εἶναι γνωστό
ὅτι οἱ θέσεις τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἄρθρου θεωροῦνται
ὡς τό κύκνειο ἄσμα τοῦ ρωσικοῦ φορμαλισμοῦ ἀφε-
νός, καί ὡς προγραμματικές ἀρχές τοῦ εὐρωπαϊκοῦ
δομισμού ἀφετέρου – τοῦ τσέχικου, ἰδιαίτερα. Τονί-
ζουμε ὁμως τό γεγονός ὅτι, ὡς ἔνα μεγάλο θαῦμα, ὁ
πυρήνας τῶν προβλημάτων πού τίθονται εἶχε δια-
μορφωθεῖ πολλά χρόνια πρὶν σέ κείμενα τῶν ῥώσων
φορμαλιστῶν καί κυρίως τοῦ ἴδιου τοῦ Τυνιάνοφ: τό
ἔστιάκο σημεῖο τοῦ *μανιφέστου* κυρώνει τή σύλληψη
τοῦ *δυναμικοῦ συστήματος*, τήν ἄρση δηλαδή τοῦ χά-
σματος ἀνάμεσα στή διαχρονία καί στή συγχρονία:

«Ἡ ἀμιγῆς συγχρονία ἀποτελεῖ πιά ψευδαί-
σθηση: κάθε συγχρονικό σύστημα ἐμπεριέχει τό
παρελθόν του καί τό μέλλον του ὡς στοιχεῖα
δομικά, ἀδιαχώριστα ἀπό τό σύστημα (...) Κάθε
σύστημα παρουσιάζεται ὑποχρεωτικά ὡς
ἐξέλιξη καί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ ἐξέλιξη ἔχει
ἀναπόφευκτα συστηματικό χαρακτήρα».⁴⁹

Αὐτή ἡ *συστηματοποίηση* τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλι-
ξης πού ἀντικρούει τή διάκριση τοῦ ἐνιαίου χρόνου
σέ «χρόνο στατικό» καί σέ «χρόνο δυναμικό», ἡ συ-
νάρθρωση τοῦ *ταυτόχρονου* καί τοῦ *διαδοχικοῦ* σέ
κάθε χρονική στιγμή, ὀδηγεῖ προοδευτικά ἀπό τή
φορμαλιστική θεωρία τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης στή
δομική ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, στήν «ἐνταξη τῶν
διαδοχικῶν συγχρονικῶν ἐπιπέδων σέ διαχρονική
προοπτική».⁵⁰

Τό μεγαλύτερο ἴσως ἐπίτευγμα τῆς φορμαλιστικῆς
ἀντιλήψης γιά τήν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας εἶναι ὁ
ἐξοβελισμός τῆς ἔννοιας τῆς *γένεσης* καί ἡ ἀντικατά-
στασή της μέ τήν ἔννοια τῆς *δομικῆς ἐξέλιξης*. Ἐγκα-
ταλεῖται ὀριστικά ἡ γραμμική-αἰτιοκρατική ἐξή-
γηση τῶν λογοτεχνικῶν φαινομένων καί, στή θέση
της, προβάλλει ἕνας ἄλλος τρόπος ἀνάλυσης πού
ἰσχυρίζεται ὅτι καταγράφει ἀκριβέστερα τό μηχανι-
σμό τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐξή-
γηση δηλαδή μετατίθεται σ' ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο, ὅπου
κάθε ἀναζήτηση «αἰτίων», ὑπεύθυνων γιά τίς λει-
τουργικές μεταβολές, θεωρεῖται ἐκ προοιμίου μάταιη.
Οἱ μετασηματισμοί, οἱ ἐναλλαγές τῶν λειτουργιῶν

maliste de poésie et le marxisme», στόν τόμο *Littérature et révolution*, 10/18, 1971, σσ. 187-211, ἰδιαίτερα σελ. 200.

45. Βλ. Barthes, *Essais critiques*, Seuil, 1964, σελ. 156 καί *Roland Barthes par Roland Barthes*, Seuil, coll. «écrivains de toujours», 1975, σσ. 51-52.

46. Βλ. R. Jakobson-K. Pomorska, «Le facteur temps dans la langue et dans la littérature», *Dialogues*, ὄπ. παραπ., σσ. 59-78.

47. Βλ. Tynianov, «Le fait littéraire», ὄπ. παραπ., σελ. 17.

48. J. Tynianov-R. Jakobson, «Les problèmes des études littéraires et linguistiques» στόν τόμο *Théorie de la littérature*, ὄπ. παραπ., σσ. 138-140.

49. Αὐτ., σελ. 139.

50. Βλ. G. Genette, «Structuralisme et critique littéraire», *Figures I*, Seuil, 1966, σελ. 168. Ἀναλυτική περιγραφή τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῆς τῆς δομικῆς ἱστορίας βλ. στό ἄρθρο τοῦ E. Hankiss, «The structure of literary evolution-essay in Diachronic Poetics», περ. *Poetics*, τεύχ. 5 (1972) σσ. 40-66. Βλ. ἐπίσης T. Todorov, «L' héritage méthodologique du formalisme», *Poétique de la prose*, Seuil, 1971, σσ. 9-29.

τών μορφών μέσα στο σύστημα, διαπιστώνονται, καταγράφονται και ερμηνεύονται μέσω μιάς συγκριτικής μελέτης των διαδοχικών συγχρονικών τομών στον κορμό του ίδιου του συστήματος. Η συνδιαλλαγή όμως των ενκίνητων κι εμμετάβλητων λειτουργιών είναι περιορισμένη: ή αυτόνομη λειτουργία του Τυνιάνοφ είναι έκλεκτική, συσχετίζεται μόνο με τις όμοιειδείς λειτουργίες άλλων συστημάτων. Έτσι, ή τάση αυτόνομησης τείνει να καταλήξει στή στεγανοποίηση, στήν όμαιμη όμαδοποίηση. Η άπομόνωση βέβαια συγγενικών λειτουργιών και ή παρακολούθηση των μεταβολών τους μέσα στο στεγανό σύστημα εύνοει τήν πληρέστερη καταγραφή του εξέλικτικού μηχανισμού τους. Η καταγραφή όμως αυτή οδηγεί και στήν πλήρη κατανόηση αυτών των λειτουργιών και, κατ' επέκταση, στήν κατανόηση τής εξέλιξης όλου του συστήματος; Μήπως ή εξέλικτική πορεία των λογοτεχνικών μορφών όφείλεται και σε άλλες, έτερογενείς, διασταυρώσεις; Μήπως ή άλληλοσυμπλοκή των συστημάτων είναι πιό περίπλοκη κι έτερόκλητη; Μέ δυό λόγια, ή ιστορικότητα τής λογοτεχνίας άνάγεται σε μιά αυτόρρυθμιζόμενη λογοτεχνική ένδογένεση ή τό σύστημα τής λογοτεχνίας (ή λογοτεχνική σειρά) συσχετίζεται με αντίστοιχα συστήματα (σειρές) πού διαμορφώνουν οί θεομοί, ή οικονομία, οί τέχνες, ή θρησκεία, ή κοινωνική διαστρωμάτωση κ.ο.κ.;

Στό μανιφέστο του 1928 τό πρόβλημα αυτό αντιμετώπιζεται μ' επιφυλακτική σύνεση από τή μιά μεριά, και από τήν άλλη, ή λύση του εντάσσεται στήν προοπτική ενός μεγαλεπήθολου και μακρόπνοου προγράμματος. Συγκεκριμένα, οί Τυνιάνοφ και Γιάκομπσον όμολογούν ότι οί έσωτερικοί νόμοι τής ιστορίας τής λογοτεχνίας

«δέν μπορούν να μάς εξηγήσουν τό ρυθμό τής εξέλιξης, ούτε τήν κατεύθυνση πού αυτή επιλέγει, όταν θρίσκεται μοστώ σε πολλές, θεωρητικά πιθανές, εξέλικτικές διόδους. Οί έσωτερικοί νόμοι τής λογοτεχνικής (ή γλωσσικής) εξέλιξης δέν μπορούν να μάς δώσουν παρά μόνο μιά άκαθόριστη εξίσωση πού επιδέχεται πολλαπλές λύσεις, σε περιορισμένο βέβαια αριθμό, αλλά όχι ύποχρεωτικά μιά μοναδική λύση. Δέν μπορούμε να λύσουμε τό συγκεκριμένο πρόβλημα τής επιλογής μιάς κατεύθυνσης ή τουλάχιστον μιάς δεσπόζουσας, χωρίς ν' αναλύσουμε τή συσχέτιση τής λογοτεχνικής σειράς με τις άλλες κοινωνικές σειρές (...) Η εξέταση τής συσχέτισης των συστημάτων χωρίς προηγούμενη γνώση των έσωτερικών νόμων του κάθε συστήματος αποτελεί όλέθρια τακτική από μεθοδολογική άποψη».⁵¹

Είναι σαφές ότι οί άπόψεις αυτές σχετικά με τήν άλληλεξάρτηση του λογοτεχνικού συστήματος με τις έξω-λογοτεχνικές σειρές ξεφεύγουν από τις προδιαγραφές τής άμιγους φορμαλιστικής θεωρίας. Στό άρθρο του για τή λογοτεχνική εξέλιξη, ό Τυνιάνοφ αντιμετώπισε τό πρόβλημα τής διασύνδεσης τής λογοτεχνίας με τις άλλες σειρές μέσω του γλωσσικού νήματος, τής λεκτικής λειτουργίας. Σε μιά ύστατη προσπάθεια να διευρύνει τόν «κύκλο γνωριμών» τής λογοτεχνίας, ό Τυνιάνοφ δέχεται ότι ή λογοτεχνική σειρά δέν αποτελεί κλειστό κύκλωμα, επικοινωνεί με

τήν κοινωνική ζωή· ταυτόχρονα όμως καταβάλλεται κάθε προσπάθεια να διαφυλαχθεί ή λογοτεχνική αυτότελεια, όρίζονται προτεραιότητες: «Η μελέτη τής εξέλιξης πρέπει να κατευθύνεται από τή λογοτεχνική σειρά στις σύστοιχες γειτονικές σειρές και όχι στις πιό άπόμακρες, άκόμη και αν αυτές είναι βασικές».⁵² Είναι χαρακτηριστική ή ένίσχυση του κύρους τής αυτόνομης λειτουργίας: οί έπιμειξίες τής γλωσσικής με άλλες, έξω-γλωσσικές λειτουργίες, πρέπει ν' αποφεύγονται· ή επικοινωνία των λογοτεχνικών φαινομένων με αντίστοιχα κοινωνικά, έξω-λογοτεχνικά, ακολουθούν ύποχρεωτικά τή γλωσσική δίοδο.

Στις θέσεις του 1928, αντίθετα, ό κύκλος συσχέτισης τής λογοτεχνίας και τής κοινωνικής ζωής δέν περιορίζεται με κανένα τρόπο. Θεωρείται μάλιστα άπαραίτητη ή άνάλυση τής διασύνδεσης των έτερογενών σειρών για να έπισημανθεί ό μηχανισμός τής εξέλικτικής διαδικασίας. Οί όροι «επιλογή», «κατεύθυνση» ύπονοούν ότι μόνον ένας άλτιοκρατικός καθορισμός μπορεί να εξηγήσει τή δυναμική των πολλαπλών διασυνδέσεων άνάμεσα στις διάφορες σειρές. Ωστόσο, ό άλτιοκρατικός - γενετικός προσδιορισμός τής εξέλιξης τοποθετείται, σε τελευταία άνάλυση, στο πλαίσιο ενός καθολικού συστήματος: «Αυτή ή συσχέτιση (τό σύστημα των συστημάτων) έχει ιδιαίτερους δομικούς νόμους πού πρέπει να μελετήσουμε».⁵³ Η κύκλωση του κύκλου είναι πλήρης: ή ιστορία πού θα περιβάλλει όλες τις άλληλεπιδράσεις και τους άλλοκαθορισμούς των συστημάτων δέν μπορεί παρά να είναι συστηματική. Όπως αναφέρεται στο μανιφέστο του 1928, «ή ιστορία του συστήματος είναι, με τή σειρά τής, σύστημα».⁵⁴ Αυτό άκριβώς είναι και τό μακρόπνοο, μεγαλεπήβολο πρόγραμμα πού εξαγγέλλει τό κείμενο των Τυνιάνοφ και Γιάκομπσον: ή συγγραφή μιάς όλιστικής, δομικής ιστορίας.

52. Βλ. Tynianov, «De l' évolution littéraire», *Théorie de la littérature*, όπ. παρ., σελ. 136.

53. *Théorie de la littérature*. όπ. παραπ., σελ. 140.

54. Αύτ., σελ. 139.

51. Βλ. *Théorie de la littérature*, σελ. 140.

Τό τίμημα

του Γιάννη Δάλλα

Έκδ. Κείμενα, Αθήνα 1981, σελ. 64*

Ἀπόπειρα Ὁρισμοῦ

Τούς ἔπρεπε νά δαμάζουν ἄλογα
νά θωπεύουν γενειάδες ἡρώων
κι' ὄχι νά περιφέρονται δέσμοι
σ' αὐτά τὰ χειρόγραφα

Γιάννη Δάλλα, Τά παρθένια

Ἡ μεταπολεμική φθορά ψυχῶν καί ὄνειρων, τό γονάτισμα τόπων κι ἀνθρώπων, ἡ προδομένη ἀνάταση καί συνακόλουθα ἡ χαμένη ἀνάσταση, συγκροτοῦν τὰ παράλληλα (ἢ ταυτοτικά;) ἐπίπεδα στά ὅποια ἐκτείνεται ἡ ποίηση τοῦ Γιάννη Δάλλα¹ στήν πρόσφατη συλλογή του *Τό τίμημα*.² Τίμημα ἀτομικό ἢ συλλογικό (ὄδνητρό σέ κάθε περίπτωση) πού καταβάλλεται στό ἀργυραμοῖδιο τῆς ἐποχῆς, μέ ἀντάλλαγμα τήν καθίζηση σέ μιά ζωή εὐθύγραμμη καί στέρφα. Τούς ἰμάντες κινοῦν, ἀπ' τό βάθος τοῦ χρόνου, οἱ μυλόπετρες τοῦ ἐμφύλιου. Τό λαχάνιασμα του γίνεται ὑπόκρουση καί ἡ σκιά του σκηνικό καί σῶμα τοῦ δράματος πού στίχο μέ στίχο ἀρμολογεῖται στό *Τίμημα*. Ἡ ταινία προβάλλεται, σέ ἀντίστροφη κίνηση, ὁ αἰμάτινος ποταμός ἀναπλέεται:

Ἐκεῖ πήραμε τήν κακή στροφή
καί γονατίσαμε σ' ἄλωνι

Πέρα καπούλια τῶν θουνῶν ἀκόμα τρέχοντας
κ' ὕστερα γέροντας ἀπό ψηλά στή λίμνη
μέ τὰ ρουθούνια σάν σέ μαρμαρόγουρνα
σταματημένος σταλαγμός ὁ χρόνος
κι ὁ δρόμος ἔβγαζε ξανάβγαζε σ' ἄλωνι
πληρώσαμε παλαισιτικά πιάσαμε θέση
κ' εἶδαμε τόν ἄλωνιστή νά χερομάχεται
καί ξάφνου στίς ὀπλές ἀνάμεσα
— δάσος χειρῶν δρεπάνισμα ποδιῶν —

μιά μάνα διχασμένη
καί παρακάτω στίς μυλόπετρες
τούς ζωντανούς ν' ἀλέθονται σιτάρι

Στή γειτονιά μου καί στή γειτονιά σας ξέχειλα
μαρτυρολογία τῆς μονῆς τοῦ Ντίλιου
(Ἡ ΣΚΗΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ, IV)

Οἱ πρωταγωνιστές τοῦ δράματος ἐπαναπροσδιορίζονται μέσω μιᾶς διαδικασίας μισό ὄνειρικής μισό ἐνσυνείδητης:

Πρώτη φορά ὄνειρεύτηκε ὄνειρα νά γίνονται ἦχοι
Ἐύπνησε κι' ἄκουσε τήν πόρτα του ν' ἀνοίγει ἀθό-
ρουδα
Οἱ τοῖχοι του μιά διαφάνεια κι' ἀναγνώρισε τὰ
πρόσωπα
Γνώρμοι γείτονες μέ τούς παλιούς τους ρόλους σέ
προπόνηση
Ἄσφαχτης ὁ ἐκκαθαριστής ὁ τραυματιοφορέας κι'
ἄλλοι

Ἄλτες ἐπί κοντῶ καί κάποιος ἔδινε τό πρόσταγμα
Μετακινούσε τό σηματοδότη πέρα ἀπό τὰ σύννεφα
Σάν νά κυμάτιζε στήν ὀροφή δάσος ραβδούχων
Καί ὁ μακελλάρης τῶν μετόπισθεν τούς μοίραζε
παράσημα
Τώρα ἡ στρατόσφαιρα εἶναι μέσα μου εἶπε κ' ἐνίωσε

Καί τή δική του σιλουέτα σ' ἓνα πηδῆμα θανάτου
 "Άλτες – καί νά ξανάρχονται ἤχοι ἀπό ψηλότερα
 (ΑΛΤΕΣ ΕΠΙ ΚΟΝΤΩ)

Ἡ ἐποχή ἐπαναδομεῖται. Δέν ἀναζητοῦμε τό ἴχνος τῆς ἀντικρίζουσε τό πέλμα τῆς. Τό δράμα τῆς ἀναδιώκει – γιά νά παρασταθεῖ ἀπ' τήν ἀρχή. Κι ἀπ' τή σκοπιά αὐτή, εἶναι εὐγλωττος ὁ τίτλος (Ἡ σκηνή καί τά πρόσωπα) τοῦ ἐναρκτήριου τετρασπόνδουλο ποιήματος τῆς συλλογῆς: Ἡ ἐπίχρωση τοῦ ποιητικοῦ προπομποῦ μέ δάνεια δραματουργικῆς τυπολογίας (πρόσωπα τοῦ ἔργου, περιγραφή σκηνικοῦ χώρου) ἀποτελεῖ, πιστεῦω, πλάγια δῆλωση τοῦ Δάλλα, πῶς, προτάσσοντας εἰσαγωγικά στοιχεῖα τῆς μορφολογίας τοῦ θεάτρου, στοχεύει στόν ἀρχέγονο πυρήνα του, πού εἶναι ἡ τραγική οὐσία τῶν πραγμάτων.

Αὐτή ἡ αἴσθησις τοῦ τραγικοῦ συνοδεύει τόν βαρῦ δηματιισμό τῶν μετακατοχικῶν καί μετεμφυλιακῶν χρόνων, ὅπως (ξανα)ἀκούγεται στό *Τίμημα*. Τήν πορεία τους σηματοδοτοῦν:

Τό Ζάλογγο τῶν δραμάτων

Τά ὄνειρα χορός στήν κόψη τῶν γκρεμῶν

ἢ

Τόσες κατοχές κ' ἡ ἀπελευθέρωση ἀνάρπαστη

Ἡ ἀγωνιστική ἀγκύλωση

Ρίξαμε ἓνας-ἓνας τίς ψυχές μας στό σωρό
 σάν ὄπλα αἰχμαλώτων

ἢ

Καθένας μας καί μιά παραλλαγή
 μιά ἀτομική περιπλοκή τοῦ δράματος

Ἡ μεταπολεμική ἀφασία

Ποτέ σάν νά μήν ἀπελευθερώθηκε αὐτή ἡ πόλη

ἢ

Κανένα σκίρτημα
 εἶναι οἱ παλιοί μου φίλοι στήλες ἄλατος

Ἡ σύγχρονη τερατογένεση

Κ' ὕστερα γέμισε ἡ πατρίδα μου γιαπιά
 καί πίσω ἀπό πανῶψηλους φεγγίτες μάτια

Ἄσφυκτικό, ἄν δέν ἔχετε ἀντίρρηση, πλαίσιο, γιά ἓναν ποιητή μέ ἀγωνιστικές καταβολές ὅπως ὁ Δάλλας. Κι ἄν ὄλοι ξέρομε σέ ποιά κοίτη διοχέτευσαν τήν δραματική ἀγωνία τους οἱ ὁμότεχνοι τῆς γενιάς του, εἶν' εὐκόλο νά ἐννοήσουμε τή σπαραγματική ἀμηχανία τους, ὅταν ἡ Ἱστορία πῆρε δρόμους ἀντίρροπους κι οἱ ἴδιοι τό χρίσμα τοῦ αἰρετικοῦ – ὅπως ὄλοι οἱ ἡττημένοι. Μέσα σ' ἓνα κλίμα μετεωρισμοῦ καί ἀτυπῆς ροῆς τοῦ χρόνου, ὁ λόγος τους ἀκροβατεῖ ἀνάμεσα στήν ἀγωνιστική ἀπονάρκωση καί τήν ἀκύρωση τῆς ποιητικῆς λειτουργίας, μέσω τῆς παραδοχῆς τετελεσμένων. Μέ τή διπολική αὐτή ταλάντευση διασταυρωνόμεστε, γιά παράδειγμα, στήν ποίηση τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη (πόλοι, τά ποιήματα: *Κι ἤθελε ἀκόμη, Σέ τί βοηθᾷ λοιπόν*).

Ἄνάμεσα στίς ὀριακές αὐτές, κατά τή γνώμη μου, τάσεις, ἐκτείνεται ἓνα φάσμα ἀποκλίσεων – μιά κι ἔχομε νά κάνουμε μέ ποιητές διάφορης συναισθηματικῆς συγκρότησης καί ἐμπειρικοῦ φορτίου. Ἡ ποίηση τοῦ Γιάννη Δάλλα,³ βλάστημα καί πέτρωμα τῆς περιοχῆς αὐτῆς, κινεῖται μέ ἄξονες

α) Τήν ἐκπτώση πού ἡ ἀναστροφή τῆς Ἱστορίας ἐπιβάλλει

β) Τήν ὁμολογία ἀσφυξίας μέσα σέ μιά ἀγὼνη ποιητική, ὅπου ἀναπόδραστα ἀναλώνεται.

Ἐχῶ τήν ἐντύπωση, πῶς ὁ δυαδισμός αὐτός κρυσταλλώνεται στό 16ο ποίημα τῆς ἐνότητας, ΤΑ ΠΑΡΘΕΝΙΑ:

Τούς ἔπρεπε νά δαμάζουν ἄλογα
 Νά θωπεύουν γενειάδες ἡρώων
 κι' ὄχι νά περιφέρονται δέσμοι
 σ' αὐτά τά χειρόγραφα

Πρόκειται γιά ποίημα-νόμισμα, πού ἐπιβάλλει δυό ἀναγνωστικές ἀπ-όψεις, ἐξαρτημένες ἀπ' τόν καθορισμό τοῦ ὑποκειμένου του:

α) Τό ὑποκείμενο εἶναι οἱ ταπεινοί δραματιστές, διασταύρωση ἀρχάγγελου κι ἀρματολοῦ στή λαϊκή φαντασία καί συνείδηση, πού συντρίφτηκαν – γιά νά ἐκπέσουν στό μαινωλεῖο μιάς ποίησης σύγχρονου μύθου.

β) Τό ὑποκείμενο εἶναι ὁ ποιητής, πού νιώθει ὅτι τοῦ ταιριάζει ἡ ἀγωνιστική πράξη κι ὄχι ὁ ἀκαρπὸς ρόλος τοῦ ταριχευτῆ τῆς· ρόλος-ἀγχόνη γιά τό Γιάννη Δάλλα:

Γδύσου ἐπιτέλους τήν ποίηση
 τί λαίμοδέτης θέ μου πέτρινος⁴

κι ἄλλοῦ

Προτιμῶ ἄλλη θηλιά
 γιά νά πιγῶ.

Ποίηση-κλοιός, λοιπόν· ἀλλά γιατί; Κάθε ἀποπειρα ἐρημνείας εἶναι, πιστεῦω, καί μιά ἐπιστροφή στίς ποιητικές ἀφετηρίες τοῦ Δάλλα. Στούς διαδρόμους τους συν-αγωνίζονται:

Τό ἔντονο ἡρωικό στοιχεῖο

Μεγάλα βουνά τά στήθη μας πού ἐγκυμονοῦν
 ἀνδραγαθήματα

Ἡ αἴσθησις ἄρσης τῆς προγονικῆς σκυτάλης

Συνεχίζω τή ραψωδία πού φέμωσαν οἱ αἰῶνες

Ἡ συναίσθησις ἐνός ἀποστολικοῦ χρέους

Θά σᾶς λυτρώσω ὡ ἄνθρωποι

ἢ θά μέ θάψει ὁ σκοτεινός ὄγκος τοῦ Ὁραίου

[] Ξέρω

πῶς ἡ ἄθλησή μου ἀνοίγει σάν κλουδιά τά
 στήθη σας

Ἡ ἐμμονή στήν δραματική δόμηση τοῦ κόσμου

Ἐγὼ θά μείνω ὠστόσο κάτω ἀπ' τή φωνή τοῦ
 κρατήρα

κοντά στά λαγωνικά μου νά συλλογιστῶ τά
 μελλούμενα

ὥσπου νά κατακλύσουν τίς μέρες μας τά τρα-
 κτέα καί τά τραῖνα.

Μά ἡ Ἱστορία πῆρε τήν «κακή στροφή» τῆς. Ὁ Δάλλας πρέπει νά παρακάμψει τήν ποιητική φύση του καί νά ἐκφράσει μιά πραγματικότητα πού τή βιάζει. Καθώς, λοιπόν, ἡ ἀνάγκη γιά ἐκφραση εἶναι ἰσχυρότερη ἀπ' τούς λόγους ποιητικῆς ἰδιοσυστασίας πού ὑπαγορεύουν τήν ἀναστολή τῆς, ἡ Καβαφική προ-οπτική

Καί σὺ τά δέχεσαι μέ ἀπελπισία

αὐτά τά πράγματα πού δέν τά θέλεις

ἐπανακυρώνεται: Ὁ Δάλλας θά μετατρέψει τό στόχαστρό του σέ περισκόπιο – ἀσυμφιλίωτος, ὠστόσο, μέχρι τέλους, μέ τή «σατραπεία». Ἡ ἀγκύλωσή του εἶναι ἀναπότρεπτη συνεπαγωγή τῆς βίαιης μεταστέγασης του σέ ἀγνωστη, ἄν ὄχι ἐχθρική, ποιητική συνοικία. Πράγμα πού δέ συμβαίνει μέ τούς ὁμότεχνους τοῦ καιροῦ του ἢ συμβαίνει σέ ἀμβλύ βαθμό. Ὁ Ἀναγνωστάκης, γιά παράδειγμα, μέ Καρυωτακικές ρίζες καί στυφούς χυμούς νά διατρέχουν τίς ποιητι-

κές του άρτηριές, ΣΥΝΕΧΙΖΕΙ μιά δδυνηρή πορεία· του πάει, θά 'λεγα θλάσφημα, ή εποχή. 'Ο Δάλλας, αντίθετα, συμπιέζεται στίς εκφραστικές μήτρες της.

*Άλλη ποιητική φυλή· άλλόγλωσση:

Δέν είναι φωνή
είναι μαχαίρι
μάτωσε και ματώθηκε
— όλα τά λεξικά μου
τραυματισμένα.

Τό πρόβλημα επανεκφωνείται στό *Τίμημα* κι ό Δάλλας καθορίζει τά δεδομένα του μέ σαφήνεια κι άποσταγματική αὐτογνωσία:

ΧΑΡΤΙΑ ΚΑΙ ΣΑΡΚΕΣ

Τί θέλει πάλι αὐτός ό ἴσκιος στά ποιήματα
ό γουλιμός και τά καπούλια αὐτοῦ τοῦ ζῶου;

Περνᾶ σάν σίφουνας και δέν ἀναγνωρίζεται

*Άλλοτε ἐλάφι ἀπ' τά πολὺκλαδα τῆς νιότης μου
ἢ ταῦρος σέ νυχτομαχίες και σέ μπλόκα
τώρα τραγέλαφος και θουκεφάλας τοῦ μυαλοῦ μου

Βγάξει τῆ μάσκα του μά δέν ἀναγνωρίζεται

Τότε τό κάθε πέρασμά του κ' ἕνα ποίημα
τώρα ξερνᾶ δαγκώνει φτύνει τά ποιήματα

Τά ἑλληνοζωικά μου λεξικά κομματιασμένα
χαρτιά και σάρκες

Τό *τίμημα*, φυτόσο, δέν είναι μοναχά ή σύνοψη πάθους-μάθους τοῦ Γιάννη Δάλλα. Κυφορεῖ τήν επανασύνδεσή του μέ τά προπλάσματα και πρωτοπλάσματα τῶν ὀρηκτικῶν εισοδίων του στόν ποιητικό στίβο. Κι ό λῶρος, καλῶδιο μέ τρίτη γραμμὴ ἐκείνην πού ἔλειπε τότε: Τῆ γείωση.

Τότε, ή ἰδεαλιστική ἀνάταση σέ προ-αγωνιστική διάχυση:

Συλλογιέμαι τήν ἀρετή μας πού δέν τήν τρομάζει ό
ἥλιος
σέ χωράφια λυπημένα πού τά φυλλομετρᾶ τό θλέμμα
μας
σέ φτωχοφάμιλιες πλαγιασμένες δίπλα-δίπλα σάν
εὐαγγέλια
συλλογιόμαστε τ' ἄροτρα πού θ' ἀναστατώσουν τίς
μέρες μας
τίς ξένες παρθένες πού θά μποῦν νά θερίσουν τ' αὐ-
ριανὰ μας
αἰσθήματα.

Στό *Τίμημα*, ή μετα-ιδεαλιστική ὀργή σέ ἀγωνιστική ἐπικέντρωση:

Θά πιάσω ὀρθή κι' ἀνάποδη ραφή τῆ λίμνη και
θά τά τινάξω πέρα Τράπεζες παραρτή-
ματα
τούς δρόμους και τούς μετανάστες σας
"Ὅπως
ἐκείνος ό νταῆς τήν ἀκρη τοῦ τραπεζομάντη-
λου
Νά δῶ χιλιάδες ὄρνια και σκυλιά στούς τέσσε-
ρις ἀ-
νέμους γλείφοντας τά ἐντόσθια και τά οὐρλια-
χτά σας

Τραβηχτεῖτε!

Καταθέτω, ἀπερίστροφα, τῆ γνώμη μου: Θεωρῶ τό *Τίμημα* καρπό ὀριμότητας τοῦ Γιάννη Δάλλα. 'Ὀριμότητας πολὺκλωνης. 'Επισημαίνω ἰδιαίτερα τήν εκφραστική της διάσταση και τήν ὀρίζω ὡς ἀπολάκτιση μιᾶς φιλολογικῆς «πέμπτης φάλαγγας», πού εἰσχωροῦσε στήν ποιητική πρόθεση και τήν τορπίλιζε — περνώντας τῆ «γραμμὴ» της: «Γραμμὴ» λογιότητας, θά 'λεγα, πού ἀδικοῦσε τήν προηγούμενη ποιητική παραγωγή τοῦ Δάλλα.

Αὐτῆ τῆ φορά, ό ποιητής ὑπερφαλαγγίζει τόν φιλόλογο· κι ἀρδεύεται ἀπ' τά πηγᾶδια του πληρώνοντας φτηνά ποτιστικά.

(Θά ἦταν ἀφύσικο γιά τήν ὀξύνοια τοῦ Δάλλα, νά μή διακρίνει τίς ὑπερβάσεις τοῦ φιλόλογου στήν ποιητική του ἀνάβαση. 'Η συμπλοκή τῶν δύο ροπῶν του ἀποτελεῖ, φαντάζομαι, τῆ διαρκή δοκιμασία του. 'Αλλά κάνει πιστεύω, τήν ἐπιλογή του — και τῆ διάκριση ἐξουσιῶν, ἂν θέλετε — ὅταν εἰσάγει τόν 23ο «ἰσολογισμό» του μέ τῆ δήλωση-βεβαίωση *Τό δίπλωμά μου χάριζα γιά μιᾶ παρόμοια τέχνη*.⁵ Δεῖτε γιά ποιὰ τέχνη:

Γίνε πλανόδιος τροχιστής τῶν λέξεων
θγές ἀπ' τῆ σκῆτη ἀκόμισε τήν κόψη τους
φτιάσε ἕνα ποίημα και ρίξ' το στίς τριόδους
χέρι τό χέρι νά τριφτεῖ σά νόμισμα
νά λῶσει νά ξαναχυθεῖ στό χωνευτήρι

*Αν πρόκειται γιά τό παλιό Σεφερικό αἴτημα, ὅπως τό εκφράζει «ἕνας γέροντας στήν ἀκροποταμιά», γιά τό Δάλλα δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο δωρεᾶς — νά μου δοθεῖ ἐτούτη ή χάρη — ἀλλά κατάκτησης. Τό δείχνουν οἱ προστακτικές τοῦ ποιήματος του. Κι ἀλλιῶς: 'Η τοποθέτηση τοῦ Σεφέρη στό πρόβλημα τῆς (ἐπιτρέψτε μου τό σχηματικό ὄρο) ποιητικῆς ἀπλότητας εἶναι *εὐκτική*. Τοῦ Δάλλα *δυννητική*).

Στό *Τίμημα*, λοιπόν, ή φιλολογική σκευή τοῦ Δάλλα ὑπηρετεῖ τήν ποιητική ἀμεσότητα — δέν τήν ἐπικαλύπτει. 'Ενῶ ή ἱστορική ἐμπειρία, ή ἰδεολογική συγκρότηση, ή ὀραματική ἀνασύνταξη, δένουν ἀρμονικά σφουρηλατώντας συχνά εὐθύβολες ποιητικές αἰχμές. Δεῖτε, δειγματοληπτικά, τό πεντάστιχο θραῦσμα

ό ποιητής τῆ ροκάνα του
'Ιος Νάξος Σίκινος
— Φολέγανδρος κι' ἄλλα χρυσόψαρα —
παρά πόδα Λαυρίου ή νῆσος
κ' ή Λέρος ἀπαραμύθητη

ὄπου ό Δάλλας σχολιάζει, μέσω 'Εγγονόπουλου, τόν 'Ελύτη και ναρκοθετεῖ τά «παραδείσια νησιά» του μέ τό νιτρικό μείγμα νησιῶν ἔξορίας. Τό στρατιωτικῆς καταγωγῆς σχῆμα *παρά πόδα Λαυρίου ή νῆσος* συμπυκνώνει, εκπληκτικά κατά τῆ γνώμη μου, τό γεωγραφικό στίγμα και τήν ἱστορική φόρτιση τοῦ χώρου. Πού εἶναι, βέβαια, ή Μακρόνησος.

Θά μᾶς πῆγαινε μακριά — σ' ἔκταση και βάθος — ή ἐξερεύνηση τῶν εκφραστικῶν δρόμων πού ἀκολουθεῖ ό Δάλλας, στήν ποιήσή του γενικά, στό *Τίμημα* εἰδικά. Νυκτικά μόνον, σημειῶνω τίς ὀφειλές του στούς ἀρχαίους λυρικούς, τῆ δίβλο, τό δημοτικό τραγούδι, τόν Κάλδο, τό Σικελιανό. 'Εχῶ τήν ἐντύπωση πῶς συγγενεῖ στενότερα μέ τόν Κάλδο — κι ὀχι μόνο σέ ποιητικό ἐπίπεδο. Θά 'λεγα, φυτόσο, πῶς δημιουργοῦν ὑπό διαφορετική «ἀτμοσφαιρική πίεση». Νά, τί

προσπαθῶ νά ὑποστηρίξω: Οἱ ὑψηλοὶ τόνοι τοῦ Κάλδου προαγγέλλουν ἢ ὑποκαθιστοῦν τή δράση σέ μιά περίοδο ἐπαναστατικῆς προεργασίας καί πράξης. Οἱ ὑψηλοὶ τόνοι τοῦ Δάλλα σηματοδοτοῦν τήν ἐκτόνωση ἑνός λαϊκοῦ πυρετοῦ. Ὁ Κάλδος στέφεται ἐθνικός ποιητής· ὁ Δάλλας χριεῖται, ἀπλά, τραγικός. Ἄκουστε τή φωνή του, δίχως σχολιαστικά παρασίτα:

*Σ' αὐτή τήν ξερὴ γούδα τοῦ φθινόπωρου
δόξα ἀνάβαλέ μας γιά πιά εὐθετους χρόνους.
(ΚΥΚΛΟΔΙΩΚΤΑ, 1956)*

*Ἡ μέρα μου χαράζει κατακόκκινη
καί μέ ὑψωμένη τή γροθιά της
(ΤΟ ΤΙΜΗΜΑ, 1981)*

Φανταστεῖτε, ἂν θέλετε, ἕνα τραυματισμένο
πούλι – ἕναν πετρίτη – σέ ἀλόπειρα πτήσης.

Χρήστος Μπράβος

* Ἐσωτερικὴ διαρρύθμιση: Δύο χώροι. Ὁ πρῶτος: Εἰκοσιπέντε ἐντιτλα ποιήματα, δίχως ἰδιαίτερο γενικό τίτλο. Ὁ δεύτερος: Εἰκοσιπέντε ἀτίτλα – πλήν δύο – ποιήματα, μέ κοινὴ ὀροφὴ τόν τίτλο **ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ**.

1. Λίγος φωτισμός – ὁ ἀπαραίτητος: Γεννήθηκε στή Φιλιππιάδα τῆς Πρέβεζας τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1924. Σπούδασε κλασικὴ φιλολογία στήν Ἀθήνα. Ὑπῆρξε γιά πολλὰ χρόνια διευθυντὴς ἰδιωτικοῦ Γυμνασίου καί καθηγητὴς Νέων Ἑλληνικῶν στήν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, στὰ Γιάννενα. Ἀπὸ τὸ 1974 διδάσκει στή Σχολὴ Μωραΐτη. Παράλληλα διδάσκει

τὸ μάθημα τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματείας στὸ «Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαίδευσως». Ὑπῆρξε συνεκδότης τῶν περιοδικῶν *Ἐνδοχώρα* (1963-1967) καί *Δοκιμασία* (1971-1973) καί γιά ἕνα διάστημα κριτικός ποίησης στήν ἐφημερίδα *Τὸ Βῆμα*.

Δημοσίευσε τὶς ποιητικὲς συλλογές: *Federico Garcia Lorca* 1948, *Οἱ ἐφτά πληγές* 1950, *Ἀπόπειρα μυθολογίας* 1952, *Κυκλοδῶκτα* 1956, *Τὰ Παρθένια καί οἱ Πόρτες ἐξόδου* 1964, *Ἐξαγορά* (συγκριτικὴ ἐπιλογή) 1965, *Ἀνατομία* 1971.

Δημοσίευσε ἐπίσης τοὺς τόμους δοκιμῶν: *Ἐποπτείες* 1954, *Ὑπερβατικὴ συντεχνία* 1958, *Καβάφης καί Ἱστορία* 1974, *Εἰσαγωγή στήν ποιητικὴ τοῦ Μίλτου Σαχτούρη* 1978.

Ἐπιμελήθηκε τὴν κριτικὴ ἐπανεκδοσὴ μέ εἰδικές εἰσαγωγές τοῦ ἔργου τοῦ Κων/νου Θεοτόκη *Διηγήματα*, *Ὁ κατάδικος*, *Οἱ σκλάβοι στὰ δεσμά τους*.

Τέλος δημοσίευσε τὶς μεταφραστικὲς του ἐργασίες: *Ὁ ξύλινος νοῦς* (τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Καλλιμάχου) 1966, *Ἀρχαῖοι Ἕλληνες λυρικοὶ – Ἰαμβογράφου* 1977.

Πρόσφατη ἔκδοσις μέ εἰσαγωγή καί σχόλιά του *Οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ*, μετάφρασις Ἀνδρέα Κάλδου.

2. Ἐπισημαίνω τὴν ἐμμονὴ τοῦ Δάλλα στὴ χρῆσις ἐμπορικῶν, θὰ ἴεγα, ἐνοιῶν: *Ἰσολογισμοί, τίμημα, ἔξαγορά*. Ὁ ἀριθμητικὸς λογισμὸς, ἡ λογιστικὴ ἂν θέλετε, στήν ὑπηρεσία τοῦ διαλογισμοῦ. Ἡ, μήπως, ἡ χειραγώγησή του ἀπ' τὸν ψυχρὸ (καί, πάντως, στέρεο) βραχίονα συναλλακτικῶν ὄρων – χειραγώγησις δηλωτικὴ τῆς ποιητικῆς ἀνεπάρκειας στοὺς τεχνοκρατούμενους καιροὺς; Ἡ ἀπολογιστικὴ, κάθε φορὰ, διάθεσις τοῦ Γιάννη Δάλλα εἶναι, ἔτσι κι ἄλλιως, φανερὴ.

3. Διευκρινίζω τὴν πρό-θεσή μου: Μέ ἀπασχολεῖ ἡ περίοδος τοῦ Δάλλα πού ὀριοθετεῖ τὴν ποιητικὴ περιοχὴ του – ἀπ' τὰ *Κυκλοδῶκτα* κι ὕστερα.

4. Τὰ ποιητικὰ ὑποστυλώματά μου δταν δέν ἀποδίδονται ρητὰ στὸ *Τίμημα*, μεταφέρονται στὸ κείμενο αὐτὸ ἀπ' τὴν *Ἐξαγορά*.

5. Στίχος-δάνειο ἀπ' τὸ ποίημα *Ὁ γρίφος* τοῦ Γιώργου Κοτζιούλα.

Σχέδια γιά νά Μάθω

νά Ὑπακούω

τῆς Ἀλεξάνδρας Πλαστήρα
ἐκδ. Ἐγνατία/Τράμ, Θεσσαλονίκη

Μ' ενδιαφέρει καταρχὴν τὸ ἰδιότυπο ὄνομα τῆς συλλογῆς. Ἡ πρότασις «Σχέδια γιά νά μάθω νά ὑπακούω» προδίδει, πιστεύω, τὸ συνδυασμὸ μέσα στήν ἴδια ψυχικὴ διάθεσις μίας ἀποφασισμένης ταπεινοσύνης ἀφενός, καί μίας ἀκρατῆς φιλοδοξίας ἀφετέρου. Τὸ εἶδος, τώρα, τοῦ συνδυασμοῦ ἀποδίδεται εἰκονογραφικὰ στὸ ἀνάλογο τῶν δύο ὄψεων ἑνὸς νομίσματος. Ἀδιάφορο ποιά θὰ ἐπιλέξει κανεὶς νά βλέπει, τὸ νόμισμα θὰ ἐξαργυρωθεῖ σέ συγκεκριμένο πολλαπλασιασὸ συγκεκριμένης μονάδας.

Ἐχομε δηλαδὴ ἐξαρχῆς δηλωμένη τὴν πρόθεσις τῆς ποιήτριας «νά μάθει νά ὑπακούει», πού σημαίνει νά μάθει νά ὑπηρετεῖ, νά πειθαρχεῖται, νά συμμορφώνεται. Καί ἀκριβῶς ἐπάλληλη σ' αὐτὴ τὴν πρόθεσις «συλλαμβάνεται», ἂν καί μεταμφιεσμένη, ἡ διάθεσή της νά συμπεριφερθεῖ ὡς ἐρωμένη, νά ἐλκύσει, νά κατακτήσει ἐντέλει. Ἀντίπαλος συνομιλητῆς της, στήν προκειμένη περίπτωση, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ποίηση, καί ὑποστηρίζω ὅτι ἡ

δισυμμία τοῦ τίτλου (ἂν σωστά τὸν ἀποκαλύπτω) εἶναι ἀπόλυτα εὐθύβολη, ἀφοῦ ἀκριβῶς ἡ ἐπαλληλία αὐτῶν τῶν δύο διαθέσεων, αὐτὸς ὁ δι-συσπόμενος ἐρωτικοθηρσκευτικὸς μονισμὸς εἶναι πού καρπίζει – ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν – τὰ ποιητικὰ ὄνια.

Ἡ πρώτη ἐπαφή τοῦ ἀναγνώστη μέ τὴν ποίηση τῆς Ἀλεξάνδρας Πλαστήρα τὸν ἀφήνει ἥσυχον γοητευμένο. Κύριο συνθετικὸ αὐτῆς τῆς ἡσυχίας, εἰρηνικῆς θὰ ἴεγα ἐπίσης, γοητείας εἶναι ἡ παρουσία ἑνὸς ἀκόμα συνδυασμοῦ, πού εὐδοκίμει μέσα στὰ ποιήματά της αὐτὴ τὴν φορὰ, καί εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐκπληξης πού ἔλλοχεύει στίς εἰκόνας καί στήν ἐναλλαγή τους, μέ μιά ἀσυνήθιστη γιά τὴν ἡλικία τῆς ποιήτριας πραότητα. Διακρίνει κανεὶς ὅτι μιλάει ἕνας νέος ἀνθρωπος. Ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται ἀκόμα ὅτι αὐτὸ τὸ νεαρὸ σέ ἡλικία ἄτομο δέν ἀδμονεῖ, δέν ἀγωνιά, δέν διαμαρτύρεται, καί δέν διαδηλώνει. Παρατηρεῖ ἀπλῶς τὶς εἰκόνας πού

ορίζουν τή σημερινή, χτεσινή ή αύριανή του περιγραφή, όπως δικαιωματικά τις διεκδικεί ή φαντασία του, και τις αντιγράφει σε ποιητική γλώσσα. Ένιοτε διατυπώνει μιά άπορία ή υπόθεση, αλλά και πάλι ως απλός μεσολαβητής του αδηλού. Δίχως πρόθεση, δηλαδή.

Κατά κάποιον περιέργο τρόπο ή ηλικία της Πλαστήρα ανασύρεται μεγαλύτερη από το ακριβές χρονικό της εκτόπιμα. Ή διάρκειά των βιωμάτων εξαρτάται φυσικά από την ένταση και το βαθμό στον οποίο ευαισθητοποιούν τον αποδέκτη τους. Και ανάλογα οδηγείται κανείς σε πολυσχιδείς προσαρτήσεις: Τό ψυχικό γεγονός πυροδοτείται και ανασυντάσσεται με διευρυτικές χρονικές, τοπικές και εμπειρικές συντεταγμένες, υπερβαίνοντας επομένως την αυστηρά δεδομένη πρώτη ύλη του.

Τό τοπίο πού στεγάζουν τά ποιήματα της Πλαστήρα είναι τοπίο εξοχικό, άγροτικό· όχι σύγχρονο. Θά 'λεγα πώς ξεναγούμαστε σε μιά ύστερομεισαιωνική εποχή, με όλιγόστιγμες έξόδους στην έπίκαιρη ποιητική μυθολογία.

Τό ποίημα πού παραθέτω ως δείγμα της ποίησης της 'Αλεξάνδρας Πλαστήρα, τό διαλέγω γιά τρεις λόγους:

- δηλώνεται (και είναι πράγματι) ως τό προσωπικότερο ποίημα της συλλογής·

- συμπαραστέκεται σε όλους τούς ισχυρισμούς πού αναλαμβάνω·

- είναι ένα από τά πιό όμορφα και αρτιότερα ποιήματα του βιβλίου.

Σεράγεβο ή ή ποιήτρια

Πηγαίνω
πηγαίνω
ένας μικρός σκύλος
μ' ακολουθεί

στάχια
άνεβαίνουν
σή σκεπή
του πύργου μου

πιστές
μαγεύρισοες
γυρίζουν
τούς άνεμοδείχτες

στάχια
σκεπάζουν
τίς πιστές
μαγεύρισοες

πηγαίνω
πηγαίνω
ένας μικρός σκύλος
μ' ακολουθεί

Τό ποίημα, γραμμένο ολόκληρο σε χρόνο ένεστώτα πού ανασαίνει ως ένεστώτας διαρκείας, στερείται όποιοδήποτε σημείου στίξης. Έξαιρετικά λιτό στα έκφραστικά του μέσα (συναντάμε μόνο δύο επίθετα), άνε-

λίσσεται ησυχά - βουβά, πειράζομαι νά πώ - και άποπνέει διάρκειά. Διαβάζω και δύο πρόσωπα πού υποστηρίζουν αυτή τή διάρκειά, γιατί τούς ανατίθεται ρόλος άφοσίωσης, και πιστότητας. Τό ένα, «ό σκύλος», ανήκει έξ όρισμού στα σύμβολα πιστής συμπεριφοράς. Τό άλλο, «οί μαγεύρισοες», ορίζεται από τήν ίδια τήν ποιήτρια γιά τό ρόλο αυτό, μέ τήν προσθήκη του επίθετου «πιστές». Ή πιστότητα τους επικυρώνεται στή συνέχεια και εικονικά: ένας μικρός σκύλος / μ' ακολουθεί· και: οι πιστές / μαγεύρισοες / γυρίζουν / τούς άνεμοδείχτες. Στήν τέταρτη στροφή κάτι πάει νά συντελεσθεί, μέ τήν κίνηση πού άποφασίζουν τά στάχια, και νά διακόψει αυτή τήν ένεστωτική ροή, αλλά τότε προλαβαίνει ή πρώτη στροφή, έπεμβαίνει, και έπαναλαμβάνεται άνακυκλώνοντας τά δρώμενα. Τολμώ νά προτείνω, συνδυάζοντας και τόν τίτλο του ποιήματος, ότι «ο μικρός σκύλος» ένσαρκώνει τόν παρελθόντα χρόνο της ποιήτριας. Και αυτή ή έμμονή στον ένεστωτικό θηματισμό έμποδίζει σκόπιμα τήν παγίωση και έγκατάληψη του. Άλλιώς: όλα θιώνονται ως παρόν. Τό ποιητικό άποθεματικό εμπλουτίζεται επομένως άδιάλειπτα.

Στά Σχέδια γιά νά Μάθω νά Ύπακούω άκούγεται καθαρά και ή οικειότητα της ποιήτριας μέ τή μουσική.

Έκτός από τή ρυθμική άγωγή των λέξεων, εκτός δηλαδή από τή χρονική κίνηση πού όργανώνει τίς λέξεις κάθε ξεχωριστό ποιήματος και έλέγχει τό ποίημα σάν ειδικό του μέτρο, ρυθμός, προσέχω και τίς μερικότερες ένδείξεις:

- δύο ποιήματα (*Dominante* και *Χωρίς έγχορδα*) δανείζονται τό όνομά τους από τή μουσική όρολογία·
- τρία άλλα (*Άργά*, *Άργότερα*, *Σιγανά*) όνομάζονται μέ έπιρρήματα πού δεσμεύουν τόν άναγνώστη ως υποδείξεις βάθους, έδάφους πάνω στο όποιο έγγράφεται τό ιδιαίτερο μουσικό σχέδιο του ποιήματος·
- τριών άκόμα τό όνομα (*Παλιό Νότιο*, *Μακρινό*) τό αισθάνεται ό άναγνώστης νά υποβάλλει έναν τρόπο άκρόασης, και στή συνέχεια άνάγνωσης, στηριγμένον στή σημασιοδότηση του τίτλου. Ή προβολή τώρα του συγκεκριμένου αυτού τρόπου άνάγνωσης στήν άναπνοή του άναγνώστη νομιμοποιεί, πιστεύω, έναν μουσικό τρόπο αντίληψης του χρόνου ή του τόπου, και τόν ύπόγειο μουσικό χρωματισμό του ποιήματος.

Σάν παράδειγμα πλέξης του ειδικού ρυθμού του ποιήματος μέ αυτό πού όνόμασα μουσικό του έδαφος, θά 'θελα νά έπικαλεστώ τό ποίημα Σιγανά:

άν σ' άγάπησα
τό φράχτη σου
άγάπησα

Ό ειδικός ρυθμός του ποιήματος, ρυθμός άντιστικτικός, «διαπληκτιζό-

μενος έν έαυτώ» φτάνω νά πώ, παρακολουθεί συγχρονικά και σε εύθεια άναλογία τό νοηματικό και ψυχολογικό έξαγόμενο των λέξεων, και έγγράφεται πάνω και μέσα στο μουσικό έδαφος πού έχει έξαρχής υποδείξει ό τίτλος: *Σιγανά*.

Ός εξήγηση της εύστοχίας του ποιητικού λόγου της Πλαστήρα πρέπει, πιστεύω, νά συνυπολογιστεί και τό ότι ή ποιήτρια εκφέρει τό άπολύτως οικείο σ' αυτήν. Σ' ολόκληρη τήν ποιητική συλλογή συναντάμε ένα μόνο ποίημα γραμμένο στο τρίτο ενικό πρόσωπο, ενώ πουθενά δέν διακινδυνεύονται ιδέες ή κρίσεις πέραν του ιδιωτικού χώρου. Δέν έννοώ άσφαλώς ότι τό αντίθετο θά έζημίωνε άναγκαστικά τό άποτελεσματικό ούτε βέβαια ότι ή ποιήτρια διαλέγει έντέλει τόν εύκολότερο ή ασφαλέςτερο τρόπο όμιλίας. Διαλέγει άπλως τόν εύκρινέστερο σ' αυτήν ήχο. Αυτόν άνανεώνει, είτε προσδιορισμένον έπακρίβως, είτε ένισχυμένον και άντηχητικό.

Ή ποίηση της Πλαστήρα δέν ύποδύεται. Ή ποιήτρια άναγνωρίζει τό πρόσωπό της μέσα στις λέξεις, όπως σε καθρέφτη, και σωστά αυτός ό καθρέφτης δέν μπορεί νά είναι έπίπεδος. Αυτό έξηγει άρκετά τή φαντασία, άν έπιμένουμε νά χρησιμοποιούμε αυτή τή λέξη.

Σημαντική πρώτη ποιητική συλλογή, άψευδής πρώτη ποιητική παρουσία.

Μαρία Λαϊνά

«Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής»

του Γιώργου Άράγη
Γιάννινα 1980
1981, σ.σ. 44

Βιβλιορακί άχνό και ισχυρό· θά χάνεται μέσ στην πληθώρα και πολυχρωμία ενός πάγκου βιβλιοπωλείου. Ίσως ό τίτλος του θά έκανε όρισμένους νά τό προσέξουν. Πριός μιλάει σήμερα γιά «ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής», όταν ή ίδια κυρίως άπουσιάζει γιά νά θέσει ζητήματα. Άποτελείται από πέντε δοκίμια: 1. «Μέ τό "βλέμα" προς τό γεγονός (Μανόλης Άναγνωστάκης)», 2. «Ή άναγνώριση της Τατιάνας (Προβλήματα αισθητικής μέθεξης και κριτικής)», 3. «Γλώσσα και έκφραση», 4. «Παραισθητικά συστατικά» και 5. «Ό χρόνος θά κρίνει», σελίδες έν όλω 66. Πέντε δοκίμια στα όποια ό Γ. Άράγης θίγει μεθοδολογικά ζητήματα της λογοτεχνικής κριτικής, αλλά και θεωρητικά και αισθητικά της ίδιας της λογοτεχνίας, τό κυριότερο, ή σταθερά της προσέγγισης του είναι άκριβώς ή σύζευξη των δύο λογοτεχνικών πρακτικών, ή

ενεία οπτική του για τή λογοτεχνική γλώσσα και έκφραση, τό κοινό και ὅλα τὰ «συμπαρομαρτούντα», ἀκριβώς διότι – κάπως σπάνιο σήμερα – ὁ Ἀράγης ἔχει ἀποψη γιά ὅλα τούτα τὰ πράγματα, ἀποψη: ξεκαθάρισε, τουλάχιστον γιά λογαριασμό του, τό ἀντικείμενο τῶν εὐαισθησιῶν καί τῆς γνώσης του. Ὡς ἐκεῖ πού τό ξεκαθάρισε. Θά ἴλεγα πώς τὰ δοκιμιά του κρατάνε ἀπό τήν παράδοση τῶν «εὐτυχισμένων ἡμερῶν» τοῦ Παλαμά, τοῦ Σεφέρη, ποιῶν ἄλλων; Πράγματα δυσεύρετα σήμερα. Ἄς μέ συγχωρήσει ἡ Τατιάνα πού παραπαιῶ ἀνάμεσα Πετρούπολη καί Ὀνέγκιν. Τήν πρόσεξα πρὶν ἔρθει στήν Πετρούπολη, ἄλλο πού πίστεψα στά λόγια (τοῦ δευτέρου δοκιμίου) τόσο, πού ἀπέφυγα γιά καιρό, ἴσως καί τώρα, τήν «ἀναγνώριση».

Μ.Δ.

Γιώργης Ζάρκος ἕνας ἀγνοημένος λογοτέχνης

Γιώργη Ζάρκου, Ἡ τρέλα σ' ὅλα τὰ στάδια (πενήντα μέρες στό τρελοκομείο), Κάλθος 1981² (α' ἔκδοση: 1931).

τοῦ ἴδιου, Ζωντανά πτώματα, Κάλθος 1981² (α' ἔκδοση: 1934).

Ὁ Γιώργης Ζάρκος γεννήθηκε τό 1902 στήν Ἀραλιὰδα, τελείωσε ἐκεῖ τό γυμνάσιο καί τό 1920 ἦρθε στόν Πειραιά. Φοίτησε σέ τεχνική σχολή καί ἐργαζόταν σέ μηχανουργεῖο. Ἐνα διάστημα ταξίδεψε ὡς δεύτερος μηχανικός σέ φορτηγά πλοῖα καί ἀπό τό 1922 ἐγκαταστάθηκε μέ τήν οἰκογένειά του στήν Ἀθήνα ὅπου καί ἔζησε μέχρι τό θάνατό του (1967).

Ἐμφανίζεται στά γράμματα 25 χρονῶ μέ τό διήγημα Ὁ μούλος (1927) στήν Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Πυρσοῦ. Συνέχισε μέ τὰ ἔργα: Δέν εἶναι καί σπουδαῖο πράμα ὁ θάνατος (1928), Ἡ τρέλα σέ ὅλα τὰ στάδια (1932), Ζωντανά πτώματα (1934), Βιτριόλι (1936), Ἡ μεγάλη στρατιά (1945), Ἐνα ἀθῶο μυθιστόρημα (1945), Ὁμάδα συμβίωσης πολιτικῶν ἐξορίστων Ἀνάφης (1946), Νουβέλες καί διηγήματα (1927-1948), Συνωμοσία – σελιδες χρονικοῦ (1951) καί Τά Σκατά (1953).

Τά ἔργα του, εἴτε τὰ ἐκδίδει, συνήθως μόνος του, εἴτε τὰ κυκλοφορεῖ

σέ χειρόγραφα, μέ συχνότητα (ὅπως δείχνει ἄλλωστε ἡ παραπάνω ἐργογραφία) πού μαρτυρεῖ τήν ἐνεργό παρουσία τοῦ Ζάρκου στή ζωή καί στή λογοτεχνία τοῦ καιροῦ του. Ἐξάλλου, γιά τίς πολιτικές του ιδέες διώχθηκε καί πέρασε ἀρκετά χρόνια στίς φυλακές καί ἐξορίες. Κι ὅμως αὐτός ὁ ἄνθρωπος μέ τή μαχητική παρουσία θεωρήθηκε περιθωριακός, σχιζοφρενής, γελοῖος καί ἀσήμαντος. Ἄν καί δικαιοματικά ἀνήκει στή δεύτερη μεταπολεμική γενιά (τοῦ «'30»), ἀφοῦ ἄρχισε τή λογοτεχνική του παραγωγή τό 1927, ἀγνοήθηκε ἀπ' ὅλες χωρίς ἐξαιρέση τίς γραμματολογίες καί τίς πινακοθήκες τῶν μεσοπολεμικῶν πορτρέτων.

Ἡ παράδοση τῆς κοινωνιστικῆς πεζογραφίας τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνα πλουτίζεται ἀπό τόν Ζάρκο μέ στοιχεῖα ἔντονα πολιτικά καί αὐτοβιογραφικά: ὁ ἴδιος ἄλλωστε χαρακτηρίζει τὰ ἔργα του χρονολογικά ἢ χρονικά. Μιλάει πάντα γιά γεγονότα πού ἐμπίπτουν στήν ἀμεση παρατήρηση καί ἐμπειρία του, δέν στήνει ἕνα μυθιστόρημα μέ τήν τυπική ἔννοια τοῦ ὅρου: μύθος, μυθιστορηματικοί ἥρωες, φαντασία κ.λπ. Ἡ περιγραφή καί ἡ καταγραφή ὅμως μπαίνουν στό παιχνίδι τῆς λογοτεχνίας ἀπό τούς δρόμους τῆς βιωματικῆς κατάθεσης, τῆς αὐτοανάλυσης καί αὐτοπαρατήρησης, ἀπό τήν τεχνική τῆς συνεχούς ἐναλλαγῆς τοῦ βλέματος ἀπό τόν παρατηρητή στόν παρατηρούμενο. Ἄλλωστε, ἡ συνειδητή ἀπόρριψη τῆς λογοτεχνικότητας μέ τήν ἔννοια τῆς μυθοπλασίας ἐκφράζεται ἀπό τόν Ζάρκο ἀρκετά πρώιμα: «Θά πρόσεξαν οἱ ἀναγνώστες καί, σ' ἄλλο βιβλίο πώς κάνω πολλές παρενθέσεις στό χρονολογικό μου, πώς φεύγω ἀπό τό θέμα, πώς μέσα στήν μιά παρένθεση βάνω ἄλλη παρένθεση, καί πολλές φορές βάνω παρενθέσεις στό παρενθέσεις τῶν παρενθέσεων. Αὐτό πού κάνω ζημιώνει πολύ τήν καλλιτεχνική πλευρά τοῦ ἔργου. Γίνεται δύσκολο τό διάβασμα. Αὐτό τό κάνω ἀπό ἀδυναμία. Δέν ἔχω σκοπό νά παρουσιάσω ἕνα ἔργο καλλιτεχνικό ἀλλά μέ εἰκόνες ζωντανό τό Δημόσιο Ψυχιατεῖο. Ὅταν πρόκειται νά ζημιώσω τό ἔργο μου καλλιτεχνικά, γιά νά μή χάσω ἀπό τήν ζωντανή περιγραφή καί γιά νά ἀποφύγω μιά παρεξήγηση, τό κάνω πρόθυμα». Κι ὅσο περνοῦν τά χρόνια οδηγεῖται σ' ἕνα εἶδος γραφῆς ὅπου ἡ κοινωνική καταγγελία, οἱ ψυχολογικές ἐμμονές, οἱ πολιτικές ἀπογοητεύσεις, ἡ παραγνώριση τοῦ ἔργου του, ἡ καθημερινή ἀθλιότητα βρίσκουν σά μόνη διέξοδο λύτρωσης τήν ἴδια τήν καταγραφή τους, τήν ἀδιάκοπη περιγραφή τους μέ τή συχνότητα καί τήν ἀσυνέχεια πού ὅλα τούτα τὰ βιώματα καταγράφονται μέσα του. Μιά γραφή αὐτολύτρωσης καί αὐτοπαγίδευσης μέσα στήν ἴδια τή λυτρωτική γραφή, μιά γραφή σχεδόν «βιολογικῆς ἰσορροπίας».

Ἔτσι, ἡ ἐπανεκδοση τῶν δύο βι-

θλίων τοῦ Γ. Ζάρκου ἀπό τόν «Κάλθο», ὁ ὁποῖος ὑπόσχεται νά ὀλοκληρώσει τήν «παρουσίαση τῆς λογοτεχνικῆς ἐργασίας» του, συνιστᾷ μιά προσπάθεια θετικότερη, πού θά συμβάλει στήν ἐπανεκτίμηση τῆς πεζογραφικῆς προσφοράς τοῦ Ζάρκου, ἀλλά θά πλουτίσει καί τήν εἰκόνα μιάς πεζογραφίας πού ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπό τή βαριά σκιά τῆς Γενιάς τοῦ '30.

Μ.Δ.

Μητριὰ πατρίδα τοῦ Μιχάλη Γκανᾶ "Κείμενα" 1981, σσ. 60

«Τά ἡμερώματα ἦρτεν ἀπό τήν Μανησιά ἕνας λοχαγός καί μᾶς σήκωσαν»

Ἀπό τήν «Ἱστορία ἐνός αἰχμαλώτου»

«Διάβηκαν κάτι ἀντάρτες, μᾶς βάλαν μπροστά, περάσαμε τό σύνορο ἡμερώματα».

(Ὅπως τά θυμᾶται ἡ μάνα μου)

Μητριὰ πατρίδα

Ἡ ἔσοχα ἴσως γενιά πού ἔχει νά καταθέσει μνημεις καί βιώματα μέ πολιτιστική συνοχή, ἡ γενιά τῶν παιδιῶν, σάν τόν Μιχάλη τό Γκανᾶ, κι ἄς εἶναι στά λιγνά της καλαμάκια πού ἔσπασαν τά τελευταία κομμάτια μιάς συνεκτικῆς ἐντοπιότητας: οἱ τελευταῖοι αὐτῆς τῆς γενιάς πού ἔχει νά καταθέσει τίς μαρτυρίες της γιά τίς μεταμορφώσεις τῶν χρόνων '45-'55, νήπια πέντε ἢ ὀκτώ χρονῶ, ὅμως λιγότερο νήπιο ἀπό τήν νεότητα τῆς ἀνασυγκρότησης, τῆς «Νέας Ἑλλάδας», ἀκόμα κι ὅταν ὁ λόγος τους ἀναδομεῖ ἐκ τοῦ ἀποθέματος ἀποσπασματικές μνημεις, γιά νά μᾶς σύρει σ' αὐτή τήν τόσο τρυφερή καί ἐπιλεκτική, μνημειακή καί βιωματική ἀφήγηση. Γιατί εἶναι ἡ τελευταία γενιά πού εἶχε καί ἔχασε πατρίδα, ταξιδεύοντάς τηνε δῶ καί κεῖ καί ἔξω ἀπό τά σύνορα, γιά νά παρασταθεῖ τελικά στόν ἐπιτόπου πλειστηριασμό τῆς ἐντοπιότητας (τάχα δέν ἔγινε καί λιανικά ἡ ἐκποίηση;)

Εἶναι δύσκολο σήμερα νά γραφεῖ ἕνα σχόλιο πού ν' ἀποδίδει τό ἀντίστοιχο τοῦ ἦθους πού χαρίζει τό κείμενο τῆς Μητριᾶς πατρίδας, ἀφοῦ εἶναι ἕνα νόμισμα πού τό ἀντίκρουσμά του ἔχει ἀποσυρθεῖ ἀπό τήν ἀγορά. Ἀπό «τά ὄραια αὐτά μαργαριτάρια», ὅπως ἔλεγε ὁ Στρατής Δούκας, «ποῦναι ἀτόφια τά δάκρυα τῆς φυλῆς μας».

Μ.Δ.

«Ο μαρξισμός καί η λογοτεχνική κριτική»

του Τέρυ Ήγκλετον

μετάφρ. Γ. Αζαριάδης, θεώρηση
Κύριλλος Σαρρής, Έκδ. Ύψιλον
βιβλία, Αθήνα 1981

Τό βιβλίό του Τ. Ήγκλετον γράφτηκε, όπως σημειώνει ο ίδιος στον πρόλογο για τήν ελληνική έκδοση, μέσα στη συγκυρία μιάς σειράς πανεπιστημιακών μαθημάτων στην Ώξφόρδη. Τό θέμα μέ τό οποίο καταπιάνεται, τό ζήτημα μιάς μαρξιστικής μεθόδου προσέγγισης τής λογοτεχνίας, είναι θέμα τεράστιο καί «άλυτο» πρός τό παρόν. "Όμως ο Ήγκλετον, από σκοπιά μαρξιστική πάντα («ο μαρξισμός αυτό που έχει νά κάνει είναι νά διασώσει τήν εξιστόρηση τών αγώνων τών ανδρών καί τών γυναικών για τήν άπελευθέρωσή

τους από συγκεκριμένες μορφές εκμετάλλευσης καί καταπίεσης. Δέν υπάρχει τίποτε ακαδημαϊκό σέ αυτός τούς αγώνες καί όταν τό ξεχνάμε άποβαίνει σέ θάρος μας. (...) Ή μαρξιστική κριτική είναι μέρος ενός μεγαλύτερου σώματος θεωρητικής άνάλυσης πού στοχεύει στην κατανόηση τών ιδεολογιών - τών ιδεών, αξιών καί συναισθημάτων, μέσω τών όποίων οι άνθρωποι θινώνουν τίς κοινωνίες μέσα στις όποιες ζούν. Καί ορισμένες από αυτές τίς ιδέες, αξίες καί συναισθήματα είναι προσια σέ μάς μέσω τής λογοτεχνίας», σ. 17-18), παρουσιάζει, αναλύει, αλλά καί κρίνει όλες τίς μέχρι σήμερα σημαντικές (θεωρητικά ή ιστορικά) άπόπειρες λογοτεχνικής κριτικής πού εντάσσονται κατά τήν γνώμη του στό σώμα του ιστορικού υλισμού. Χωρίζει αυτό τό υλικό σέ τέσσερα μεγάλα κεφάλαια: Λογοτεχνία καί Ιστορία, Μορφή καί περιεχόμενο, Ή συγγραφέας καί ή στράτευση καί Ή συγγραφέας σάν παραγωγός.

Μέ τή θεματική κατάταξη άποφεύ-

γει καταρχήν τήν άπλουστευτική παγίδα μιάς εξελικτικής εξιστόρησης, ή οποία, άν μή τί άλλο, από τήν ίδια τή μέθοδο της είναι καθουχαστική, καθώς χωρίζει τά προβλήματα σέ χρονικές φέτες κλείνοντας σταδιακά τούς λογαριασμούς μέ τό παρελθόν. Μέ τή θεματική διαπραγμάτευση επιπλέον είναι υποχρεωμένος ο συγγραφέας νά αναδεικνύει τά κρίσιμα κάθε φορά προβλήματα πού συνιστούσαν τό επίκεντρο τής πάλης τών ιδεών τής μαρξιστικής λογοτεχνικής κριτικής, προωθώντας - ανάλογα - κάποιες κυρίαρχες άπόψεις, καλές ή κακές. Ήνα βιβλίό κατατοπιστικό, σφριγηλό καί γόνιμο, ή επιλογή του δέ από ένα ελληνικό έκδοτικό εύτυχέστατη, μιά καί οι γνώσεις μας από τήν ελληνική βιβλιογραφία για τά ζητήματα αυτά είναι άρκετά άποσπασματική.

Μ.Δ.

ΚΕΝΤΡΟ «ΣΑΜΠΑΝΗ»

Άγ. Λουκά 45 - Πατήσια, τηλ. 2283440-202480

Αύθεντικά ρεμπέτικα καί δημοτικά ● Έπιλεγμένα Λαϊκά

Μουσική επιμέλεια: Γιώργος Παπαδάκης

ΠΑΙΖΟΥΝ: Άλέκος Άραπάκης βιολί, Άλέξαν. Γκαραβέλης σαντούρι, Κυρ. Κωστούλας κλαρίνο, Γιαν. Μωραϊτης μπουζούκι, Νίκος Χατζηδιαμαντής κιθάρα, Γιαν. Άγαπητός μπάσο, Χρ. Τσολακίδης κρουστά, Θοδ. Παπαδόπουλος μπαγλαμάς

ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΝ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ ● ΡΕΝΑ ΣΤΑΜΟΥ ● ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΚΟΛΙΟΤΣΟΥ ● ΜΑΡΙΑ ΦΑΡΙΔΗ ● ΘΟΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ● ΧΡΟΝΗΣ ΑΪΔΟΝΙΔΗΣ

«Ὁ Φονιάς»

τοῦ Μήτσου Εὐθυμιάδη

ἢ

«Ο ΦΟΝΙΑΣ» μέ τό περιοκόπιο

Ἄν ἔτυχε νά παρακολουθήσει κανείς, τήν ἀνοίξη πού μᾶς πέρασε, τή συζήτηση στή Βουλή τοῦ νομοσχεδίου γιά τήν καλλιτεχνική παιδεία καί εἰδικά προσέξει τίς ἀπόψεις τῶν ἀγορητῶν (ἄσοι καταπιόστηκαν) μέ τή νεοελληνική θεατρική παραγωγή.¹ Ἡ ἄν μπορεῖ νά φανταστεῖ ἔδρα θεατρολογίας σέ Πανεπιστήμιο, χωρίς θέατρο, χωρίς φοιτητές, χωρίς πρακτική ἐξάσκηση, μέ ἕνα θεατρολόγο καθηγητή πού ἀπό τήν ἔδρα, μπροστά σ' ἕνα πίνακα, θά διδάσκει τά μυστικά τῆς τέχνης τοῦ θεάτρου στούς φοιτητές τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅπως εἶναι οἱ ἔδρες δραματολογίας στά Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης καί Κρήτης πού προκηρύχτηκαν. Ἡ ἀκόμα ἄν κανείς ἐξετάσει συγκριτικά πῶς τό «θέατρο» ἐμφιλοχωρεῖ στίς ἱστορίες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, (καί μιῶ γιά τίς πύο ἐγκυρες Δημαρά - Πολίτη - Vitti) τότε νομίζω θά καταλάβει πόσο ἐπίκαιρο καί στοιχειώδες πρόβλημα εἶναι ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς θεατρικῆς κριτικῆς, πού ἀκολουθώντας ἕνα δρόμο παράλληλο μέ αὐτόν τῆς δημιουργίας, θά ἀνακαλύπτει, θά προβάλλει καί θά διερευνᾷ, τίς σχέσεις καί τίς ἀντιστοιχίες μέ ὄλες τίς ἐνότητες πού ἀποτελοῦν τό φαινόμενο «θέατρο» μά καί μέ τά ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου.

1. «Βέβαια ἔχουμε καί μεγάλους συγγραφείς, τῶν ὁποίων τά ἐργα δυστυχῶς δέν παίζονται, παρά μόνο σπανιότατα, γιατί τά μεγάλα ἐργα τοῦ αἰῶνα μᾶς δέν εἶναι ἐκεῖνα τά ὁποῖα ἐγραψαν οἱ θεατρικοί μᾶς συγγραφείς. Τά μεγάλα θεατρικά ἐργα τά ἐγραψαν ὁ Ἄγγελος Σικελιανός καί ὁ Νίκος Καζαντζάκης...»(!), Παναγιώτης Κανελλόπουλος (Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 16.3.1981).

Γιά τό νεοελληνικό θέατρο ὁ χώρος εἶναι παρθένος ἀπό τήν ἀποψη τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, δύσβατος ἀπό τήν ἀποψη τῆς συλλογῆς στοιχείων-πληροφοριῶν καί ἄγονος λόγω τῆς κρατούσας ἀντίληψης.

Τό σύγχρονο ἑλληνικό θέατρο ἀπό τό 1957 (γενέθλιον ἔτος τοῦ μέ τήν «Αὐλή τῶν θαυμάτων» τοῦ Ι. Καμπανέλλη)² προσπαθεῖ νά ἀναγνωρίσει τή φυσιογνωμία του, νά βρεῖ τί τό «ξεχωριστό» μπορεῖ νά προσφέρει στόν πολιτισμό μᾶς - ἀπ' αὐτά τά «ξεχωριστά» πού χαρακτηρίζουν τά ἔθνη. Στήν προσπάθειά του αὐτή ἔχει προσφέρει ζωντανούς χαρακτήρες, κοινωνικά πρότυπα, ντοκουμέντα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐμπειρίες κ.ἄ., στοιχεία ἀνεκτίμητα καί ἐγκυρα γιά τήν ἱστορική αὐτόγνωσία μᾶς,³ πού ἄν τά συνδυάσουμε μέ φαινόμενα καί καλλιέργειας συγκεκριμένων προτασεων γιά μιᾶ ἑλληνική σκηνική γλώσσα τότε μποροῦμε νά εἶμαστε σίγουροι ὅτι τό θέατρο δυναμικά θά μπορέσει νά παίξει τόν πύο ἐνεργό ρόλο στή βασανιστική πορεία πρὸς αὐτή τήν αὐτόγνωσία, πρὸς τήν πνευματική ἀνάπτυξη πού εἶναι: ἡ μελέτη καί ὁ σεβασμός τῶν ἰδιαιτεροτήτων μᾶς, ἡ καταγγελία καί ὁ εἰσάκουσμα, ἡ ἀτομική τό ἴδιο μέ τήν κοινή εὐθύνη... καί σ' ὄλα αὐτά ἡ δυνατότητα ὑπεράσπισης τους, μέ τή δύναμη πού ἀποκαλύπτουν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι δταν ὑπερασπίζονται τίς ἐλευθερίες τους πού κινδυνεύουν.

Σ' αὐτή τή πορεία ἔχουν συμπαραταχθεῖ μιᾶ σειρά σύγχρονων ἀξιόλογων συγγραφέων· αὐτή συνεχίζει ὁ Μήτσος Εὐθυμιάδης μέ τόν «Φονιά» πού ἀνέδασε ὁ ἐταιρικός θίασος τοῦ Σωματείου Ἑλλήνων Ἴθιοποιῶν «Θεατρική σκηνή» στό Θεατρικό Ἔργαστήρι.

Ἐνα ἐγκλημα «τιμῆς» ἔστειλε στή φυλακή ἕνα μέλος (τό γιό) μιᾶς τριμελοῦς οἰκογένειας (Μάνα-γιόσ-κόρη). Τό ἐργο ἀρχίζει τή μέρα πού ἀποφυλακίζεται ὁ γιόσ-φονιάς (Σάββας). Στό μεταξύ ἡ Μάνα ἔχει πεθάνει. Ἡ κόρη παντρεύτηκε καί ζεῖ μέ τόν ἄντρα της στό μητρικό σπίτι. Τόν Σάββα ὑποδέχονται κατά τήν ἀποφυλάκισή του ὁ Ταρζάν, ἕνας τύπος τοῦ ὑπόκομου συγκρατούμενός του πού ἀποφυλακίστηκε πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἡ ἀδελφή του καί ὁ γαμπρός του. Καί οἱ τέσσερις πηγαίνουν στό μητρικό τόν σπίτι πού πιά ἔχει ἀλλάξει ἀφεντικό. Ὡς πού νά ἐτοιμαστεῖ τό φαγητό οἱ ἦρωες «μιλοῦν» γιά τή ζωή τους.

Δύο πρόσωπα τοῦ κόσμου καί δύο τοῦ ὑποκόσμου. Δύο κόσμοι διαφορετικοὶ μέ κοινά στοιχεία τῆ βία, τήν ἐκμετάλλευση, τήν ἀνελευθερία· μόνο πού στόν ὑπόκοσομ ὄλα εἶναι πύο σκληρά, φτάνουν σᾶ

2. Ἡ ἀνώμαλη πολιτική καί κατά συνέπεια καί κοινωνική ζωή πού πέρασε ἡ χώρα μᾶς μετά τόν τελευταῖο πόλεμο, σέ συνδυασμό μέ τή δυσπιστία πού ὑπῆρχε γιά τό νεοελληνικό θεατρικό ἐργο, ἔγιναν αἰτία νά χαθοῦν ἢ νά περάσουν ἀπαράτηρητα ἐργα πού γιά τήν ἐποχή πού γράφτηκαν ἔχουν μεγάλο εἰδικό βάρος. Ἀναφέρομαι συγκεκριμένα στό ἐργο τοῦ Φ. Νησιώτη (Φάνης Καμπάνης) «Δυνατοὶ ἀνεμοί», πού ἄν εἶχε τήν τύχη νά δεῖ τά φῶτα τῆς ράμπας ἀπ' τό 1949 πού γράφτηκε ὡς τό 1957 πού παίχτηκε ἡ «Αὐλή τῶν θαυμάτων» πιστεύω πῶς ἄλλο θά θεωρούσαμε γενέθλιο ἔτος τοῦ σύγχρονου θεάτρου μᾶς.

3. Ὁ Κ. Γεωργουσόπουλος, σέ μιᾶ κριτική του, πολύ σωστά σημειώνει: «ἄν κάποτε γίνει μιᾶ ὑπεύθυνη χαρτογράφηση τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, τό θέατρο τῆς τελευταίας δεκαετίας θά πρέπει νά εἶναι ἡ κύρια πηγή, γιατί κατόρθωσε νά συγκροτήσει ζωντανά πρότυπα-μοντέλα τῆς κοινωνικῆς χαρακτηρολογίας, τῆς ἰδεολογίας καί τῆς συμπεριφορᾶς». Τό Βῆμα, 15.10.1981.

Θεατρο

άκρα, στο θάνατο. Έκει μιά διαβάθμιση υπάρχει: ή πρό του θανάτου και ο θάνατος, καμιά άλλη.

Ο κόσμος είναι ο τροφοδότης του υπο-κόσμου και απ' τόν υπο-κόσμο δεν έχει γυρισμό· και ο «Φονιάς» είναι μιά καταγγελία αυτής της τροφοδοσίας και μιά κραυγή απελπισίας για τόν μη γυρισμό. Και αυτό είναι τό «γιατί» γράφτηκε τό έργο και νομίζω είναι σημαντικό.⁴ Έκει πού κρατώ επιφυλάξεις είναι τό «πώς». Στο πώς δηλαδή αυτές οι καταγγελίες και τό παιχνίδι της απώλειας αποκτούν θεατρικό κύρος (όχι σκηνικό).

Όλο τό έργο βασίζεται σέ μιά άμφι-μονοσήμαντη άντιστοιχία μεταξύ του Σάββα (φονιάς) και της άδελφής του Μαρίας. Καθώς αλλάζουν λόγια σχηματίζεις τήν έντύπωση ότι μπορεί ν' αλλάξουν και κόμους, ότι μπορεί νά επέλθει κάπου μιά ίσορροπία· διαφορετικοί όμως νόμοι διέπουν τή ζωή του καθένα. Η Μαρία έχει τήν υποστήριξη του άντρα της, ο Σάββας άντιμετωπίζει τήν εκδίκαση της φάρας του, πρέπει νά δώσει εξηγήσεις πώς πήγε στίς άγροτικές φυλακές, μειώνοντας έτσι τό χρόνο φυλάκισής του. Ξέρουν ότι κάρφωσε κάποιον συγκρατούμένο του, πού μετά «αυτοκτόνησε», για ναρκωτικά. Και τόν Σάββα ή άδελφή του τόν είχε κάρφώσει στήν άστυνομία τή μέρα του φονικού. Αυτοί οι συσχετισμοί μπορεί νά μήν έχουν ουσία, είναι όμως χαρακτηριστικοί για τό πόσο πολυσχιδής είναι αυτή ή άμφιμονοσήμαντη άντιστοιχία και έδω βρίσκεται ή ικανότητα του Μ. Εύθυμιάδη νά γράφει θέατρο, μόνο πού στο «Φονιά» τήν ξεχείλωσε (τήν άντιστοιχία πού άνέφερα) για νά μεγαλώσει τό έργο. Η σοφή οίκονομία του «Φώντα» δεν επιτρέπει τέτοιου είδους παρεκτροπές. Έπαναλήψεις, ή έμμονη στήν αίτία του φονικού μόνο και μόνο για τό άκουσμα λέξεων πού σκανδαλίζουν και πού θεωρούν μερικοί τήν πεμπτοσία του ρεαλισμού(!), προβάλλουν και μεγεθύνουν μιά δραματουργική σπατάλη πού παρατηρείται στήν έκμετάλληση του Ταρζάν και του Γιάννη ως θεατρικών προσώπων, δευτερευόντων στή σύλληψη του συγγραφέα· αποκτούν μεγάλο όγκο άκριδώς τίς στιγμές πού δεν πρέπει, τίς στιγμές πού ο Σάββας και ή Μαρία πιέζονται, θέλουν και δεν μπορούν, πρέπει και δεν πρέπει νά όμολογήσουν τό προσωπικό του τραύμα. Και ο άγώνας σ' αυτό τό μεταίχιμο έχει μιάν άφάνταστη γοητεία στο θέατρο.⁵ Από τόν Σαίξπηρ στον Αντάμοφ και από τόν Εύριπίδη στον Άλμπι αυτός ο χώρος γεωργήθηκε περισσότερο. Άλλωστε οι θεατρικές συγκρούσεις είναι μάχες στά σύνορα – στά όρια· ποτέ δεν είναι διέλευση ορίων και τό αποτέλεσμα δεν είναι πρόκληση ούτε πρόκληση νά τά διαβείς, είναι προσφορά για παραμονή στήν ουδέτερη ζώνη πού όσο πιο στενή είναι τόσο και ή ίσορροπία είναι πιο εύθραυστη.

Ο «Φονιάς» ευτύχησε στο πρώτο του άνέδασμα από τή «Θεατρική Σκηνή». Η σκηνοθεσία ήταν του Δ. Χρονόπουλου, τά σκηνικά του Γ. Λεκκού και έπαιξαν οι ήθοιοί: Α. Αντωνίου (Σάββας), Θ. Μάνεσης

4. Βλ. και Ηλία Πετρόπουλου: *Έγχειρίδιον του καλού κλέφτη* (Έκδ. «Νεφέλη», Άθήνα 1979). Τό βιβλίο κατασχέθηκε για όρισμένους χαρακτηρισμούς δημόσιων ύπηρεσιών, για τίς καταγγελίες πού είχε απ' όλες τίς δημόσιες ύπηρεσίες ταμπουδιά...

5. Όχι μόνο στο θέατρο, μά και στήν ποίηση και στή πεζογραφία. Ύπενθυμίζω ότι ο Τάκης Σινόπουλος *Μεταίχιμο* τιτλοφορεί δύο ποιητικές του συλλογές.

(Ταρζάν), Ντίνος Λύρας (Γιάννης) και Χ. Σιμπούλου (Μαρία). Άς αφήσουμε καταμέρος κούφους λέξεις πού γαργαλούν τ' αυτιά, πού όσο κι άν είναι ευχάριστες – ακόμα και σέ πράξη άπονομής δικαιοσύνης ν' άποσκοπούν – τίποτα δεν άντισταθμίζει τήν άνοστιά τους, (άλλωστε ούτε στο σημείωμα αυτό, ούτε τό έντυπο πού τό φιλόξενη έχουν τέτοιο χαρακτήρα) και άς δούμε πώς ή συγκεκριμένη παράσταση άντιμετώπισε όρισμένα δραματουργικά προβλήματα του έργου. Η άμφι-μονοσήμαντη άντιστοιχία Σάββα-Μαρίας πού άνέφερα παραπάνω είναι ο βασικός κορμός – τό βασικό δομικό στοιχείο του έργου. Είναι ή σχέση πού τροφοδοτεί τήν εξέλιξη του Μύθου,⁶ είναι τό σύνορο πού γίνεται ο άγώνας. Και κάθε φορά πού σέ κάποιο στοιχείο, σέ κάποιο περιστατικό της ζωής (άκόμα και του χαρακτήρα του Σάββα) χρειάζεται χρόνος νά άντιστοιχίσουμε κάποιο άλλο της Μαρίας και άντίστροφα (όλα άντιστοιχίζονται) τά υπόλοιπα πρόσωπα αυτόν τό χρόνο χάνουν κάθε δεσμό τους με τά προηγούμενα για νά προσπαθήσουν σέ λίγο από τήν αρχή. Στή συγκεκριμένη, πάντα, παράσταση (συνειδητά ή όχι δεν μπορούμε νά ξέρουμε ούτε σημασία έχει) τά προβλήματα αυτά άντιμετωπίστηκαν διά της μεθόδου της άσυμπτώτος,⁷ δηλαδή κάθε φορά πού παρουσιάζονταν τό πρόβλημα συμπορεύονταν ως πού νά βρει διέξοδο και από κάποιο άλλο σημείο, πάντα αντίθετο, νά συνεχιστεί ή δράση. Αυτή ή μέθοδος: της συμπίεσης με τό πρόβλημα – της φυγής – και της έπανατοποθέτησης του προβλήματος, άν δεν σπάσει τό ρυθμό της παράστασης, τόν υποκριτικό είρμό των ήθόποιων, άν γίνεται σέ χρονικά όρια έλεγχόμενα και από τόν θεατή, κάνει τήν παράσταση πολυγωνική, ρυθμική, δίνει στο θεατή τή χαρά της γνώσης και τή γοητεία της γνώσης των μουσικών της τέχνης. Η παράσταση της «Θ.Σ.» άρκετές φορές μάς έδωσε αυτή τή χαρά. Ο ήθοιοίς πού θά παίξει τό ρόλο του «Ταρζάν» έχει νά βαδίσει στο τεταμένο σκονί πού όρίζουν τέτοια σημεία. Είναι ο πιο επικίνδυνος ρόλος. Από στιγμή σέ στιγμή κινδυνεύει νά πέσει. Είδα τήν παράσταση τίς πρώτες μέρες. Τό ένστικτο(;) του Θ. Μάνεση λειτουργήσε σωστά και οικονομικά. Άξίζει τόν κόπο ή παρατήρηση τέτοιων ρόλων σέ περιοδικά χρονικά διαστήματα.

Πρίν τελειώσω τό σημείωμα αυτό, πρέπει νά υπογραμμίσω τόν καιριο λόγο (λειτούργια διαλόγου-λέξεις-μελοποιία-διαφοροποίηση) του έργου. Αυτό όμως, μαζί με τήν προσφορά στο πρόβλημα και τόν άγώνα για έλληνική σκηνική γλώσσα, θά μάς άπασχολήσει σέ άλλο σημείωμα, ξεετάζοντας συνολικά όλη τήν φετινή έλληνική θεατρική παραγωγή.

Στέλιος Γούτης

6. Έδώ πρέπει νά σημειώσουμε τήν εξέλιξη του μύθου πρός δύο κατευθύνσεις, παρελθόν-μέλλον και στο τέλος τήν ταύτιση παρελθόντος-μέλλοντος.

7. Ο όρος «άσυμπτώτος» όπως και «άμφι-μονοσήμαντος άντιστοιχία» πού παραπάνω άνέφερα, προέρχονται μάλλον από τά μαθηματικά, έχουν όμως άρκετά χρησιμοποιηθεί στή Δραματολογία ώστε νομίζω μπορούμε νά τους χρησιμοποιήσουμε. (Βλ. Σ. Γούτης *Δραματολογικές-Δραματουργικές προσεγγίσεις*) (Στοιχεία-Μέθοδος), Θεσσαλονίκη 1969.

**Τετράημερο
μεταπολεμικής ποίησης
τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν
(5-8.11.81)**

Ἡ «ἐπαναστατική πολιτιστική πρακτική» πού ἔχει ἐξαγγελθεῖ ἀπό παράγοντες τοῦ δήμου Θεσσαλονίκης καί ἀσκείται μέ συνέπεια τόν τελευταῖο καιρό ἔχει γιά στόχο, μεταξύ ἄλλων, νά φέρει τό γνωστό καί μή ἐξαιρετέο «εὐρύ κοινό» τῆς συμπρωτεύουσας σέ ἐπαφή μέ τήν ποίηση. Στούς χαλεπούς καιρούς πού ἡ ποίηση περνάει σήμερα, ἡ λογική τῆς ἐποχῆς τοῦ Μαγιακόφσκι ἤχει περίπου σαδιστικά. Ὅπως οἱ παρούσες συνθήκες ὀρίζουν τήν ἐπαφή «εὐρέος κοινού»-ποίησης δέν ὑπάρχει ἐδῶ χώρος παρά γιά ἕνα μόνο στοιχεῖο: τό εὐπειθές τοῦ «εὐρέος κοινού». Βέβαια τό κατά καιρούς πανηγυρικό καμάκωμα τῆς ποίησης ἀπό τό περιθώριο μέσα στό ὁποῖο καλοῦ κακοῦ ἐπιβιώνει δέν εἶναι δά καί καμιά μεγάλη ζημιά. Ὁ λαός ἀκούει, ὁ λαός μαθαίνει, ὁ ποιητής ἀποκηρύσσει μιάν ἀνυπόφορη ἀνωνυμία ἐφοδιαζόμενος, σέ ἀντάλλαγμα, μέ μιά λίστα θεμάτων, ἕναν «κοινωνικό προορισμό» καί τό δικαίωμα αὐτοεξυπηρέτησως στήν τράπεζα τῆς ποιητικῆς παράδοσης. Κανείς δέν χάνει, ὀρισμένοι μάλιστα κερδίζουν κιόλας.

Στό πλαίσιο λοιπόν τῶν φετινῶν Δημητρίων ἡ φιλόμουσος ΠΑΠΟΚ σέ συνεργασία μέ τό δήμο Θεσσαλονίκης ὀργάνωσε τετράημερο μεταπολεμικῆς ποίησης τῶν βαλκανικῶν χωρῶν. Οἱ θεσσαλονικεῖς εἶχαν τήν εὐ-

καιρία νά ἀκούσουν εἰσηγήσεις γιά τή μεταπολεμική ποίηση κάθε χώρας καί ἀνά τρεῖς (μέ τή σειρά) Ἀλβανούς, Γιουγκοσλάβους, Ρουμάνους, Τούρκους καί Ἑλληνες ποιητές. Ἡ συνάντηση ἔκλεισε μέ συζήτηση (ἐντυπώσεις-προτάσεις) καί κοινό ἀνακοινωθέν τῶν Βαλκανίων ποιητῶν (βλ. Ριζοσπάστη, 10.11.81). Περιπτώ νά προστεθεῖ ὅτι ὁ Μάρτης τῆς Σαρακοστής αὐτῆς ἡ μάλλον – γιά τούς κρεοφαγούντες – τό Ψητό, ἦταν ὁ ποιητής μας Γιάννης Ρίτσος, ὁ δεκάκις προταθείς γιά τό βραβεῖο Νόμπελ καί ἀπειράκις τιμηθείς ἀπό κυβερνήσεις, ὀργανισμούς, δήμους καί κοινότητες, ὅπως κρίθηκε οὐσιώδεις νά ὑπογραμμιστεῖ στό βιογραφικό του. Καί τόν μέν Ρίτσο ὁμόφωνα ἡ κριτική μας ἀπό καιρό τόν ἔχει καθυστερήσει ὅτι εἰδικά αὐτός δικαιούται νά γράφει στίχους δευτέρας καί τρίτης διαλογῆς, διότι εἶναι ἐθνικός (καί ἐκεῖ ἡ κριτική μας σταματᾷ, καθώς γιά τούς τετάρτης καί ἄνω καθαρίζει τό κόμμα). Πῶς ὅμως νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἀπολύτως – ἡ σχεδόν – ἀγνωστοί καί σέ κοινό καί σέ ὀργανωτές ποιητές τῶν βαλκανικῶν χωρῶν;

Τό ἔργο τῶν ὀργανωτῶν διευκόλυναν ἐν πολλοῖς οἱ ἴδιοι οἱ ποιητές πού ἐμφανίστηκαν. Εἶναι σαφές ὅτι οὔτε γιά τήν ποιότητα τῶν βαλκανικῶν ἀντιπροσωπειῶν οὔτε γιά τό περιεχόμενο τῶν εἰσηγήσεων εὐθύνεται ἡ ΠΑΠΟΚ. Εἶναι ἐπίσης σαφές ὅτι οἱ ἑταιρείες Λογοτεχνῶν τῶν γειτονικῶν χωρῶν δέν μας ἐτίμησαν μέ ὅ,τι πολυτιμότερο ἔχουν – πλὴν ἐλαχίστων, ἔς εἶναι καί λαμπρῶν, ἐξαιρέσεων. Ἡ ἐλληνική φιλοξενία καί τό ἀπαράβατο τῆς διεθνούς ἀρχῆς ὅτι «καί οἱ κακοί ποιητές ἔχουν ψυχή» ἐπέβαλλε ἰσοπέδωση τῆν τοῦ καλοῦ, τοῦ μέτριου καί τοῦ κακίστου. Ὅστόσο κάποια εὐθύνη βαραίνει τούς ὀργανωτές γιά τή φαιδρότητα πού ἔλαθε ἡ ἀλθανική ἀπουσία (φαιδρή εἰσήγηση, φαιδρή ποίηση, φαιδρή ἀπαγγελία, φαιδρός μεταφραστικός μαλλιρισμός) καί – κυρίως – τό κωμικοτραγικό τῆς κολοθωμένης τουρκικῆς παρουσίας, πού μέσα σ' ἕνα χιμάρρο διαβεβαίωσαν περί τῆς ἐλληνοτουρκικῆς φιλίας κ.λπ. διέγειρε μέ ἀνύπαρκτη ποίηση ἀκροατήριο καί ἐκπροσώπους τοῦ Δήμου· τό γεγονός ὅτι ὁ ἀπῶν λόγου χούντας Μπεχράμογλου – τοῦ ὁποῖου διαβάστηκαν ποιήματα – δέν ἦταν δυστυχῶς καθόλου καλύτερος ἀπό τούς παρόντες συναδέλφους του, ἄρκεσε γιά νά δώσει μιά ἀπολύτως στρεβλή εἰκόνα τῆς παρ' ὅλ' αὐτά σημαντικῆς τουρκικῆς ποιητικῆς παραγωγῆς. Ὅσο γιά τίς ὑπόλοιπες ἀντιπροσωπείες: ὁ μέτριος Μπερμπέρωφ ἔσωσε ἀπό τόν καταποντισμό τή βουλγαρική, ἀπό τή μετριότητα ἔσωσε τή Γιουγκοσλαβική ὁ πολύ καλός Γκατζάνσκι, ἐνῶ ἕναν εὐπρόσωπο μέσο ὄρο κράτησε μόνη ἡ ρουμανική ἀντιπροσωπεία, μέ τήν εὐχάριστη μάλιστα ἐκπλήξη τοῦ Τσέ-

ζαρ Μπαλτάκ (πού ἐπεσκίασε τόν – ἀπογοητευτικό – ἀστέρα Ζεμπελεάνου). Βέβαια οἱ ἐκτιμήσεις αὐτές στήριζονται ἀποκλειστικά στά μεταφρασμένα κείμενα πού ἀκούστηκαν. Ἀλλά ἐδῶ κάθε ἔλεγχος εἶναι ἀδύνατος: μέ τήν ἐξαίρεση τῶν Ρίτσου, Λουντέμη καί Λάμπρου Μάλαμα οἱ ὑπόλοιποι μεταφραστές ἀποτελοῦν μιά ἀπό τίς ἀρκετές ποικιλίες ἀνωνύμων πού διέπρεψαν κατά τό τετράημερο.

Αὐτά γιά τούς μεταπολεμικούς γείτονες. Γιά τή μεταπολεμικότητα τῶν Ρίτσου, Καρέλλη καί Βρεττάκου ἀνέλαβε νά μάς πείσει ὁ Γιῶργος Κεχαγιόγλου, ἀπαλείφοντας ἀπό τήν εἰσήγησή του ὅ,τι θά μπορούσε νά θυμίσει στούς τρεῖς μεταπολεμικούς τήν ἡλικία τους καί νά τούς στεναχωρήσει. Δέν ἀνέφερε λοιπόν κανένα ὄνομα καί ὑποθέτω ὅτι ὅσες μέλλουσες μητέρες παρακολουθοῦσαν τό Μυστήριο τῆς νεοελληνικῆς ποίησης θά σκίρτησαν στή σκέψη ὅτι ἐνδεχομένως ὁ Number One νά εἶναι ἀκόμα ἀγέννητος.

Ἡ ἀνωνυμία τῶν ὑπόλοιπων Βαλκανίων ποιητῶν ἐξασφαλίστηκε μέ πῶς ἰδιόρρυθμο τρόπο: διά τῆς ἀπλῆς διαστρεβλώσεως τῶν ὀνομάτων. Πῶς θά μπορέσει νά συγκρατηθεῖ ὅτι ἡ γονιμότερη ἴσως παρουσία λεγόταν Ἴθαν Γκατζάνσκι, ὅταν ἐπί τέσσερις ἡμέρες παράδερνε μεταξύ Γκαγκιάνσκι καί Νταμπλιάνσκι. Φυσικά δέν ἰσχυρίζεται κανείς ὅτι αὐτό ἔγινε ἐπιτηδες, ὡστόσο εἶναι χαρακτηριστικό. Τό γεγονός ὅτι τά ὀνόματα τῶν γειτόνων μας Βαλκανίων ἀντιμετωπίζονται ὡς ἀφρικανικά ἢ κινέζικα – πράγμα ἀδιανόητο ἂν οἱ προσκεκλημένοι μας ἦταν τίποτα δυτικοευρωπαῖοι – λιγάκι κλονίζει, συμβολικά ἔστω, τήν αἰσιόδοξη ἀποψη περί βαλκανικῆς ἐνότητος.

Γιατί γιά ποιά Βαλκάνια πρόκειται; Εἰπώθησαν πολλά γιά τό κοινό παρελθόν, γιά τούς παραδοσιακούς δεσμούς φιλίας κ.λπ. κ.λπ., ὅλα ψαίγιωστα καί αὐτονόητα. Μέ τό πές πές φαντάζομαι ὅτι τελειώνοντας τό τετράημερο κανένας δέν θά τολμούσε νά ἀμφιβάλλει ὅτι π.χ. ὁ Βρεττάκος καί ὁ Μπαλτάκ ζοῦν καί γράφουν σ' ἕναν κοινό «βαλκανικό»

Νίκος Δειμέζης
Ἀνδριανοῦ 120, Πλάκα
τηλ. 3228379

●

Δίσκοι – κασέτες
καλή ἐλληνική μουσική
τζάζ εἰσαγωγῆς
ρόκ εἰσαγωγῆς

●

χώρο. Οι παραλείψεις δεν θά είχαν καμιά απολύτως σημασία αν δεν είχε δοθεί πολιτικός τόνος στην όλη υπόθεση και αν οι ποιητές δεν έπαιζαν τους διπλωμάτες: χωρίς καμιάν αναφορά στην ύπαρκτη χούντα, στον ύπαρκτο σοσιαλισμό και στα δύο τουλάχιστον ύπαρκτά βαλκανικά τραύματα (Αλβανία - Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα - Τουρκία), με τη λιγυτική έμμονη στη γνωστή μας «ειρηνική συνύπαρξη», τά Βαλκάνια - τά Μπαλκάνια ντέ - κάνουν φτερά. Γιατί ή μόνη περιοχή όπου τά Βαλκάνια παραμένουν αλώβητα είναι και ή μόνη πού δεν θίχτηκε από τους αρμοδίους παρόντες: ή ποιητική. Και άπ' αυτήν την άποψη τό κοινό ανακοινωθέν τών 5 αντιπροσωπειών δεν είναι δυνατόν νά αναπληρώσει τήν άπουσία τής Αλβανίας - όχι βέβαια τής Αλβανίας του Λάμπρου Μάλαμα, αλλά τής Αλβανίας του Νικολάου Έγγονόπουλου.

Τέλος πάντων, μακάρι νά γίνουν ζώνη ειρήνης τά Βαλκάνια, άς είναι και πρós γελοιοποίηση τής έννοιας τής ειρήνης. Και καθώς αυτό άποτελεί τό μέγιστο τών έκπεφρασμένων έπιθυμιών τών ποιητών, ό Ρίτσος μάς άπάλλαξε από τόν κόπο του προσδιορισμού του έλαχίστου: άμεση σύσταση «μεταφραστικών έπιτελείων» (πρόταση του πού πέρασε στο ανακοινωθέν) για τή συστηματική διαιώνιση τών βαλκανικών παρανοήσεων. Όπως είπαμε, ζημιά δεν έγινε. Άλλά τό μόνο κέρδος πού άποφέρουν τέτοιου είδους έκδηλώσεις πραγματοποιήθηκε ως συνήθως έρμήνη τών οργανωτών: ορισμένοι καλοί ποιητές - έστω άπελπιστικά λίγοι - γνωρίστηκαν μεταξύ τους.

Έλλη Σκοπετέα

**«Καταγγέλλουσα»
ποίηση ή καταγγελία
τής ποίησης**

Σκοπός αυτού του σημειώματος δεν είναι τόσο και μόνο νά υπερασπίσει τήν ποίηση του Σινόπουλου από τους άποτιμητές του έργου του, όσο κυρίως νά αντικρούσει μία στάση άπέναντι στην ποίηση και στην τέχνη, ή όποια, ως τώρα τουλάχιστον, έχει οδηγήσει σέ πρώτου μεγέθους γκάφες: πρόκειται για μία *μαρξίζουσα* στάση, όχι νεοφανή αλλά πού, ως πρόσφατα, καταδικάζει (ή, επί τό ευγενέστερον, διατυπώνει σοβαρές έπιφυλάξεις για) τήν ποίηση του Καβάφη, του Καρυωτάκη, του Σεφέρη, του Αναγνωστάκη κ.ά.

Αφορμή τό άρθρο του Χάρη Σακελλαρίου, «Η προβληματική τής

ποίηση του Τάκη Σινόπουλου», περ. Διαβάζω, τεύχ. 146, Σεπτ. - Οκτώβ. 1981, 26-28. Δέ θά σταθώ στον υπέρμετρα φιλόδοξο (άλλά τελικά άπραγματοποίητο) σκοπό πού διαφαίνεται στον τίτλο του άρθρου: άρκούν ορισμένα άλλα σημεία, για νά υπογραμμιστεί τό άδιέξοδο στό όποιο οδηγεί ή μαρξίζουσα αντίληψη τής τέχνης.

Γράφει λοιπόν ό κ. Χ. Σακελλαρίου: «Τριάντα ολόκληρα χρόνια βασανίστηκε μέσα σ' αυτό τό τοπίο (τό «τοπίο θανάτου») ό Τάκης Σινόπουλος [...], και ούτε τή γενσιουργό *αίτία* τής κόλασης πού τόν ταλάνισε κατάφερε νά έπισημάνει ούτε *λύση* και *διέξοδο* μπόρεσε νά βρει» (οι υπογραμμίσεις δικές μου).

Άπορία πρώτη: Τί σημαίνει «λύση και διέξοδο» από τήν «κόλαση»; Μήπως άπολύτρωση πού προϋποθέτει λήθη; (κι εδώ ό χρόνος είναι ό καλύτερος γιατρός, καταπώς λέει ή λαϊκή παροιμία - για νά χρησιμοποιήσω κι έγώ μία). Άν ναι, τότε θεωρούμε τά ποιήματα *νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω*, όπως τήν ήθελε εκείνος ό Ίάσων Κλεάνδρου του Καβάφη. Πόσο όμως άποτελεσματικό μπορεί νά είναι αυτό τό παυσίπονο, όταν π.χ. «οι θάνατοι αυτοί ήτανε, νά μήν πώ καθημερινοί, αλλά στην βδομάδα δυό τρεις υπήρχαν, και κατά κάποιον τρόπο έγιναν κατάστιχο νεκρών έγώ. Δεν έκανα άλλη δουλειά παρά νά καταγράψω τους νεκρούς (άπό συνέντευξη του Τ. Σινόπουλου, περ. Διαβάζω, ό.π., σ. 33).

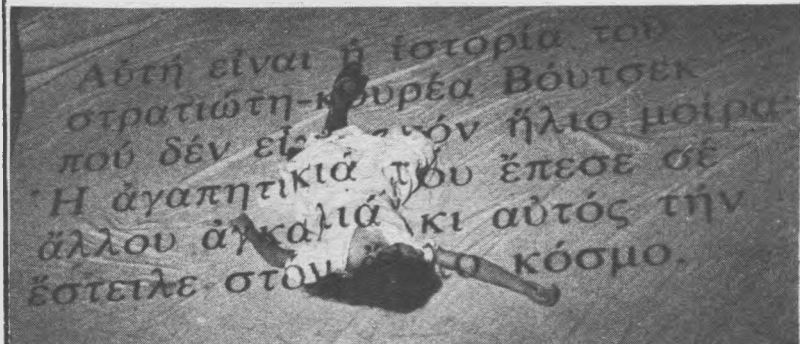
Μήπως «λύση και διέξοδο» σημαίνει άπολύτρωση πού προϋποθέτει τήν έπίσημανση «τής γενεσιουργού αίτίας» τής «κόλασης»; Θεωρούμε λοιπόν τόν ποιητή ένα είδος άνήσου χυ έρευνητή πού λυτρώνεται σάν

κατορθώνει νά δίνει άπάντηση στα πιεστικά έρωτήματα πού θέτουν τά γεγονότα; Ή μήπως ή «λύση και ή διέξοδο» είναι κάτι σαν τήν «κάθαρση» τής αρχαίας τραγωδίας και τότε πρέπει αυτή νά έπέρχεται; Στο τέλος κάθε ποιήματος, στό τέλος του ποιητικού έργου ή σέ άλλα σημεία;

Άδιέξοδο και ή άπορία παραμένει. Άμέσως παρακάτω διαβάζω ότι ό Σινόπουλος «κατατρίφτηκε στή φαινομενολογία του πράγματος, έγινε, κατά κάποιο τρόπο, ό χρονικογράφος του, αλλά του ξέφυγε ή διαλεκτική του διαδικασία. Άσχολήθηκε μέ τά θύματα και του ξέφυγαν οι θύτες» (ή υπογράμμιση δική μου). «Κατατρίφτηκε» λοιπόν και νά ή δεύτερη άπορία: πρόκειται άρα για ένα είδος ποιητικού *μάζοχισμού* πού άρέσκειται νά ζύνει πληγές; Δεν έφταναν τόσο θάνατοι στην καθημερινή ζωή κι έπρεπε νά ζωντανεύουν και στην ποίηση; Όταν μάλιστα για τό Σινόπουλο «τουλάχιστον, τό ποίημα δεν είναι άπλώς μία γέννα [άλλά] μία σειρά από άλλεπάλληλες γέννες»; Ή μήπως αυτές οι «γέννες» δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας επώδυνος έρωτας μέ τό σώμα τής γλώσσας;

Για τόν κ. Σακελλαρίου είναι σαφές και βέβαιο ότι ή έμμονη του Σινόπουλου νά θέτει τό δάχτυλο *έπί τόν τύπων τών ήλων* όχι μόνο δεν άποτελεί ένδειξη θάρρους (άν και τό αντίθετο είναι ή «λογοτεχνία φυγής») αλλά σχεδόν από δειλία «άσχολήθηκε μέ τά θύματα και του ξέφυγαν οι θύτες» γι' αυτό ό Σινόπουλος «δεν παίρνει θάρρος νά τους δείξει [τους δολοφόνους] και, πολύ περισσότερο, νά τους ονομάσει. Άφήνει τούτο τό έργο στους... νεκρούς» (οι υπογραμμίσεις δικές μου αλλά τ' άποσιωπητικά του κειμένου). Δηλαδή τελικά τους «δει-

**ΤΟ «ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΗΣ»
Ο «ΒΟΥΪΤΣΕΚ»
ΤΟΥ ΓΚΕΟΡΓΚ ΜΠΥΧΝΕΡ**

ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ «ΕΝΙΟΠΙΑ». ΤΕΡΜΑ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ & ΣΤΡ. ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ, ΤΗΛ. 3627827, ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ, ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΔΕΥΤΕΡΑ & ΤΡΙΤΗ, 2.15 Μ.Μ. ΤΙΣ ΚΥΡΙΑΚΕΣ, ΜΟΝΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 6.15 Μ.Μ.

χει» ή όχι; Για ν' αποφασίσω, αρκεί άραγε νά πώ ότι ο ποιητής δέ ταυτίζεται (ποτέ;) μέ τά πρόσωπα πού μιλούν στά ποιήματά του; Άσε πού εκείνο τό «νά τούς ονομάσει» μέ οδηγεί γιά τρίτη φορά σέ άδιέξοδο. Είναι ή ποίηση ένα είδος καταγγελίας πού θά μπορούσε μάλιστα νά κινήσει τή διαδικασία τής τιμωρίας ή τής έξουδετέρωσης τών ενόχων (αυτό προφανώς άναζητεί ό κ. Σακελλαρίου), ώστε «οί δολοφόνοι» νά μήν «μπορούν νά είναι πάντα "άπρόσωποι", άστιγματίστοι καί νά [μήν] κυκλοφορούν άνάμεσα μας άνερόχλητοι»; Θά ήθελα σ' αλήθεια νά μου υποδεικνυόταν μιά περίπτωση πού θά έδειχνε ότι ή ποίηση μπορεί νά έχει τόση αποτελεσματικότητα. Μήπως όμως ό κ. Σακελλαρίου θέλει αυτή τήν προοπτική τής τιμωρίας μόνο στά πλαίσια του ποιήματος; Άλλά ό «θρίαμβος του καλού» ως θέση γιά τήν αξιολόγηση τής ποίησης, δέν άποτελεί ντοπάρισμα τής αισιοδοξίας του άναγνώστη;

Στ' αλήθεια όμως ό κ. Σακελλαρίου καί ό άναγνώστης έχει άνάγκη νά «πληροφορηθεί» τά όνόματα τών ενόχων; Πρόκειται σ' αλήθεια γιά άσάφεια; "Η μήπως θά ήταν προτιμότερο γιά τόν κ. Σακελλαρίου νά κάνει ό Σινόπουλος ό,τι ό άλλος καθαφικός ποιητής, ό Τέμεθος, καί νά θέσει ένα όνομα ψιλόν, ώστε μόνον οί άνίδοι *Άντιοχείς!* [νά] διαβάζουν, *Έμονίδη*. "Η, γιατί σώνει καί καλά νά συμφωνήσει ό άναγνώστης μέ τόν ποιητή στήν ονομασία τών ενόχων;

Όπως καί νά έχει τό πράγμα, γιά τόν κ. Σακελλαρίου ό Σινόπουλος κατεχόταν από μιά «φυσική έπιφυλακτικότητα», «δέν παίρνει τό θάρρος νά δείξει [...] νά ονομάσει». Πώς όμως άποδεικνύεται αυτή ή άποψη, άν βέβαια δέν πρόκειται γιά μαρξίζουσα ψυχαναλυτική άποψη. Θά περίμενε κανείς νά προσκομιστούν τά στοιχεία καί νά αντισταθμιστούν μέ τίσ άντενδείξεις, νά έρμηνευτεί ή «μεταστροφή» στά χρόνια τής δικτατορίας (όχι βέβαια ως κρίση συνειδήσεως) κτλ.

Ό Σινόπουλος «θέλησε νά κρατήσει τήν ποίησή του μακριά από τήν πολιτική»; άναρωτιέται ό κ. Σακελλαρίου καί διαπιστώνει, παραθέτοντας καί δύο άποσπάσματα του ποιητή, ότι οι θεωρητικές του θέσεις αντίφασκουν, άφου από τή μιά υποστηρίζει τήν άυτονομία τής ποίησης καί από τήν άλλη δέν άρνείται ότι ό ποιητής έκφράζει στήν ποίησή του τήν πολιτικοκοινωνική του τοποθέτηση. Δέ θά σταθώ στίς έπιμέρους «άθλεψίες» του κ. Σακελλαρίου κατά την άνάγνωση τών άποσπασμάτων του Σινόπουλου, αλλά θά ρωτήσω εύθέως άν αντίλαμβάνεται τήν ποίηση ως μέσο τών πολιτικών εξέλιξεων· άν ναι, θά ήθελα νά μου υποδείξει τίσ περιπτώσεις όπου ό ρόλος αυτός ύλοποιήθηκε. Μήπως όμως ό ποιητής δέν έχει τό δικαίωμα νά μή στεγάζεται κάτω από μιά *ορισμένη* κομματική ή άλλη ιδεολογία; "Η μή-

πως ό ποιητής πρέπει νά θεωρείται απλώς πηλόν κούφον, ώστε νά μήν αντίλαμβάνεται ότι ή ποίησή του έκφράζει «περισσότερο ή λιγότερο φανερά τήν πολιτικοκοινωνική του τοποθέτηση»; Αυτό δέν τό τόλμησε ούτε ό κατεξοχήν ύπερασπιστής του δόγματος «ή τέχνη γιά τήν τέχνη», ό Παλαμάς, άφου συγχρόνως διακήρυττε ότι είναι «ποιητής του καιρού του καί του γένους του». Πού λοιπόν βρίσκεται ή αντίφαση;

Είναι νομίζω σαφές ότι όλα αυτά δηλώνουν τή στάση εκείνη πού θέλει τήν ποίηση «νά καταγγέλλει» καί «νά δίνει λύσεις», νά προωθεί τήν επαναστατικότητα τών μαζών, νά άποτελεί μπροστάρη του λαού (άν αυτό δέν είναι ιδεαλισμός, τότε τί είναι; μαρξισμός); ό βαθμός μάλιστα τής «επαναστατικότητας» ενός έργου άποτελεί κριτήριο όχι μόνο τής «προοδευτικότητάς» του αλλά καί τής καλλιτεχνικής του αξίας. Τελικά, ή στάση αυτή δέν οδηγεί στήν άπόρριψη, στήν καταγγελία μεγάλου μέρους τής λογοτεχνίας στο όποιο εντάσσονται καί μεγάλα έργα;

Χ.Α. Καράογλου

Μιά βουλγαρική έκδοχή γιά τή νεοελληνική λογοτεχνία

Τό περιοδικό *Études Balkaniques* μάς έχει συνηθίσει, στά δεκαεπτά χρόνια πού κυκλοφορεί, σέ μελέτες ιστορικές άρκετά εξειδικευμένες καί πρωτότυπες. Έδώ έχουν δημοσιεύσει κατά καιρούς

άρθρα τους πολλοί από τούς σοβαρότερους βαλκανιολόγους ιστορικούς. Γι' αυτό ίσως ή έκπληξη μας διαβάζοντας τό μελέτημα του *Marin Zecen, La littérature grecque entre les deux guerres mondiales* (Η ελληνική λογοτεχνία στο μεσοπόλεμο) στο τελευταίο τεύχος (Σόφια 1981,1), ήταν ιδιαίτερη δυσάρεστη. Ένα άρθρο πού άποπνέει άκριβώς τή χειρότερη μεσοπολεμική «μαρξιστική» έκδοχή περί λογοτεχνίας. Τή στιγμή πού ή βαλκανική ποιητική συνάντηση έγινε πραγματικότητα στά τελευταία «Δημήτρια» στή Θεσσαλονίκη (βλ. τό σχετικό σημείωμα σ' αυτό τό τεύχος), τούτο τό άρθρο έρχεται σάν μιά επιπλέον χειρονομία νά χειραγωγήσει τυχόν δυνατότητες μίας πιο ελεύθερης άνταλλαγής στο βαλκανικό χώρο, έστω τής ποιητικής ιδέας καί ύλης.

Γραμμένο στή γενναία πεπαλαιωμένη συνταγή κομματικού κειμένου: προηγείται (μισό σέ έκταση) ή «κοινωνικοπολιτική άνάλυση» τής Εύρώπης του μεσοπολέμου. Άς μήν άναφερθούμε στήν ουσία, αρκεί μιά φρασούλα γιά νά πάροουμε γεύση: «Τήν εποχή αυτή ή εξέλιξη τής λογοτεχνίας καί τής τέχνης χαρακτηρίζεται από τήν εμφάνιση πολύπλοκων σχέσεων άνάμεσα στο ρεαλιστικό ρεύμα καί τίσ πολλαπλές μορφές τής αντιρρεαλιστικής παρακαμάζουσας τέχνης πού άναπαράγει μέ ιδιαίτερο τρόπο τίσ ιδέες τής κοινωνίας» (σελ.50).

Όσο γιά τήν Ελλάδα, «χαρακτηρίζεται από τά ίδια αντιπροσωπευτικά στοιχεία» πού ταλανίζουν τήν Εύρώπη, μόνο πού προστίθεται μιά μακροσκελής έκθεση τών ελληνικών πολιτικοκοινωνικών γεγονότων. Για νά φτάσουμε επίτελους στήν ίδια τήν λογοτεχνία πού έκπροσωπείται κυρίαρχα από τόν Κωστή Παλαμά, στόν όποιο άφιερώνονται οί περισσότερες σελίδες τής μελέτης. Καί ή

ΜΕΛΕΤΕΣ + ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

Τό βιβλίο περιέχει όλη τή δουλειά του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη από τό 1938 ως τό 1978: έργατικές κατοικίες, ξενοδοχεία, μοτέλ, μονοκατοικίες, μουσεία, συμμετοχές σέ διαγωνισμούς κ.ά.

Η κάθε μελέτη καί κατασκευή παρουσιάζεται μέ μιά μεγάλη σειρά από φωτογραφίες, κατόψεις, τομές, όψεις καί κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

Η σελιδοποίηση καί ή έπιμέλεια του βιβλίου έγινε από τόν ίδιο τόν αρχιτέκτονα, πού έγραψε καί μερικές σκέψεις πάνω στή δουλειά του καί τήν αρχιτεκτονική γενικότερα. Τό βιβλίο περιλαμβάνει ένα πλήρη κατάλογο τών εκθέσεων, τών διαλέξεων καί δημοσιεύσεων του Άρη Κωνσταντινίδη. Η έκδοση είναι δίγλωσση (έλληνικά καί άγγλικά).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

Πλατεία Σταδίου 5, Αθήνα 501, τηλ. 728.263
Διανομή στήν Αθήνα: Σόλωνος 114, τηλ. 36.30.214

γενιά του '30, πού στηρίζεται στο σημαντικό «φιλοσοφικό έργο» του Γ. Θεοτοκά, τό «'Ελεύθερο Πνεύμα», πνέει κάποιο φρέσκο αεράκι στις καρδιές και τά πνεύματα, «άν και μέ τρόπο άτελή» (έλλιπή;) (σελ. 59). Τό κυριότερο, βέβαια, γεγονός τής έλληνικής λογοτεχνίας του Μεσοπολέμου είναι ή 'Οκτωβριανή επανάσταση, τής όποίας οι ιδέες έχουν αποτέλεσμα «τήν ανακάλυψη αύτης τής εποχής: τή διαλεκτική σχέση ανάμεσα στή μορφή και τό περιεχόμενο!» (σελ.59). Κάθε άράδα αύτης τής έμβριθούς μελέτης υπόσχεται παρόμοιες έκπληξεις: «'Ο Κ.Καθάφης είναι άκόμα (άκόμα;);) υπό τήν κυριαρχία τών καταλοιπων του παρελθόντος» (σελ.60, ή μόνη μνεία περί Καθάφη).

Ένα κείμενο πού συνταιριάζει μέ ακατανόμαστη εύκολία τήν πιά ξεπερασμένη δογματική άποψη και μέθοδο γιά τή μελέτη τής λογοτεχνίας μέ τήν άγνοια και άπουσία από πρώτο χέρι (έστω και δεύτερο) νά 'ταν τό χέρι, αλλά κάπως έγκυρο: 'πουθενά μιά σημείωση, μιά παραπομπή) κάποιας γνωριμίας μέ τήν έλληνική λογοτεχνία. Αύτός ό άνθρωπος σίγουρα θά 'χει δηλώσει νεοελληνιστής υπάλληλος τής Βουλγαρικής 'Ακαδημίας ή νεοελληνιστής καθηγητής του Βουλγαρικού Πανεπιστημίου, όφείλει νά παρουσιάζει και «έρευνητικό» έργο... Δέν τόν ξέρω τόν άνθρωπο, ούτε θέλω νά του κλονίσω τήν κρατική του θέση, πάντως είναι σίγουρα γραφειοκράτης τής νεοελληνικής λογοτεχνίας και θά μείνει γραφειοκράτης άκόμη κι άν μέ τόν καιρό τή διαβάσει και λιγάκι.

Η «ντεκαντάνσια» του Μεσοπολέμου, θά βρεί, εύτυχώς, διέξοδο - κατά τό αισιόδοξο κομμουνιστικό συμπέρασμα του συγγραφέα μας - όταν έπιτέλους «στηριχτεί στήν ουσιώδη έμπειρία τής σοβιετικής λογοτεχνίας» στά κατοχικά χρόνια. Τότε πλέον «άντλεϊ άνοιχτοχέρικα από τήν σοβιετική ποίηση και πεζογραφία και έπωφελεϊται άπ' αύτή τήν μεγάλη έμπειρία» (ή τελευταία φράση του κειμένου, σελ.64).

Δ. Μ.

NORBERTO BOBBIO
Γιά ποιόν
Σοσιαλισμό;
 Τό βιβλίο
 πού δέν διστάζει
 νά μιλήσει
 άνοιχτά
 πρός όλες
 τίς κατευθύνσεις
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΗ

ΜΠΑΡ 'ΤΟ ΕΦΗΜΕΡΟ'

ΤΑΒΕΡΝΑ «Ο ΤΣΙΧΛΙΜΠΟΧΛΗΣ & Η ΚΑΚΑΡΟΥΚΑ»
 Στήν ούλή του νεοκλασσικού σπιτιού στή
ΜΕΘΩΝΗΣ 58-γωνία μέ ΘΕΜ/ΚΛΕΟΥΣ σού ΕΞΑΡΧΕΙΑ
 Τηλ. 3618.015

Τά νέα βιβλία του ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ, ΠΡ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ 38, τηλ. 277-350 ΘΕΣ/ΚΗ
 ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΑΘΗΝΑΣ:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, ΣΟΛΩΝΟΣ 96, τηλ. 3610589

καί γράμματα γνωρίζω

« Η δομή των Επιστημονικῶν ἐπαναστάσεων »

Thomas Kuhn

Εισαγωγή, Επιμέλεια Β. Κάλφας, Μετάφραση Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας. ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Σύγχρονα Θέματα», Θεσσαλονίκη 1981

Η μετάφραση του βιβλίου του Τόμας Κούν *Η Δομή των Επιστημονικῶν Ἐπαναστάσεων* στά ελληνικά είναι μιά θετική πρωτοβουλία των εκδόσεων Σύγχρονα Θέματα. Η σχετική κυκλοφοριακή επιτυχία της έκδοσης δείχνει άλλωστε ότι υπάρχει και στην Ελλάδα ένα ορισμένο ενδιαφέρον για τά προβλήματα της επιστημολογίας και της ιστορίας της επιστήμης. Καί πρέπει νά ἐνθαρρυνθῆι.

Μιά μόνο επιφύλαξη θά μπορούσε νά διατυπωθῆι. Τό δοκίμιο του Κούν είναι «πολεμικό». Καί τό ἀντικείμενο των μύδρων του – ἡ νεοθετικιστική φιλοσοφία τῆς επιστήμης – είναι περίπου ἀγνωστο στό ἑλληνικό κοινό (ἀκόμα καί σέ μερίδα του «εἰδικευμένου»). Πράγμα πού μπορεί νά ὀδηγήσει σέ παρερμηνείες των τοποθετήσεων του Κούν. Ἐκφράζοντας τήν ἐπιθυμία νά καλυφθῆι στό μέλλον τό κενό – μέ τήν μετάφραση των συμβολῶν του Hempel (Χέμπελ), του Nagel (Νέιγκελ), του Carnap (Κάρναπ) κ.ά. – θά ἤθελα νά παρατηρήσω ὅτι ἡ εἰσαγωγή του Β. Κάλφα στή *Δομή* μπορεί ἀποφασιστικά νά συνεισφέρει στήν ὀρθή κατανόηση του διανοητικοῦ κλίματος μέ τό ὅποιο ὁ Κούν συγκρούσθηκε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας του '60. Ὁ Β. Κάλφας παρέχει τά ἀπαραίτητα στοιχεία πληροφόρησης καί τά σχόλιά του είναι κατά κα-

νόνα εὐστοχα, καίρια καί διεισδυτικά. Ἡ Εἰσαγωγή του καταφέρει νά καλύψει τό φάσμα των πιθανῶν ἀποριῶν του ἀναγνώστη περιγράφοντας ταυτόχρονα καί μερικές ἀπ' τῆς σημερινές κατεχθύνσεις τῆς ἀγγλοσαξονικῆς ἐπιστημολογικῆς σκέψης. Ἐκπληρώνει, λοιπόν, ἀπόλυτα τό στόχο τῆς. Ἀξιόλογη ἄλλωστε εἶναι καί ἡ καθαυτό μεταφραστική δουλειά – παρότι ὁ ὅρος «φυσιολογική ἐπιστήμη» εἶν' ἀκατάλληλος γιά τήν ἀπόδοση του ἀγγλικῶ «normal science», πού θά μετέφραζα «ὀμαλή ἐπιστήμη». Θανάσια καί ἡ βιβλιογραφική συμβολή πού παρά τόν ἐπιλεκτικό τῆς χαρακτήρα διαθέτει σημαντικό πλάτος.

Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ δέν φιλοδοξεῖ νά «παρουσιάσει» τό ἔργο του Κούν. Οὔτε νά ἐντοπίσει ἡ νά ἐκτιμήσει τά θετικά του στοιχεία, πού εἶν' ἀναμφίβολα ἀρκετά. Φοβάμαι ὅτι οἱ ἀντιθετικιστικές του θέσεις θά πυροδοτήσουν κάποιους ἀδικαιολόγητους ἐνθουσιασμούς καί θά ἐμπνεύσουν ἀδασάνιστες ἐξάρσεις. Ταυτόχρονα πιστεύω ὅτι ὁ ἀντιθετικισμός του Κούν – πού συμμερίζομαι – δέν εἶναι κατ' οὐσίαν ἀποτελεσματικός. Ἡ θεωρία των Παραδειγμάτων γεννᾷ περισσότερες δυσκολίες ἀπό ὅσες αἶρει. Στόχο μου εἶναι νά σχολιάσω – ἀποφεύγοντας τή στενά τεχνική ὀρολογία καί τῆς δυστυχῶς ἀπαραίτητες σ' ἓνα ορισμένο ἐπίπεδο ἐμβάθυνσης τυποποιήσεις – τῆς κυριότερες – κατά τή γνώμη μου – ἀπ' τῆς δυσκολίες αὐτές.

Ὁ Κούν προτείνει ἓνα σχῆμα πού ὑποτίθεται ὅτι ἀπεικονίζει τή διαδικασία ἱστορικῆς ἐξέλιξης των επιστημονικῶν θεωριῶν. Ὀνομάζω αὐτό τό σχῆμα «θεωρία των Παραδειγμάτων». Οἱ κεντρικές του θέσεις εἶναι, συνοπτικῶτα, οἱ ἑξῆς:

1) Κάθε ἱστορική ἐποχή ἡγεμονεύεται, στό ἐπιστημονικό ἐπίπεδο, ἀπό ἓνα μονολιθικό καί δογματικά ἀκλόνητο «Παράδειγμα». Τό Παράδειγμα, κοινά ἀποδεκτό ἀπό τούς ἐπιστήμονες, περιέχει μιά σειρά ἀπό «ὄντολογικές δεσμεύσεις», «μεταφυσικές πεποιθήσεις» κ.λπ. πού ὑλοποιούνται καί ἐκφράζονται ἀπ' τή συντακτική καί σημασιολογική δομή των ἐπιμέρους επιστημονικῶν θεωριῶν.

2) Τό Παράδειγμα εἶναι καθολικά ἀποδεκτό ἀπ' τήν Ἐπιστημονική Κοινότητα, καί προσδιορίζει μιά μακρόχρονη περίοδο «Ὀμαλῆς Ἐπιστήμης».

3) «Ὀμαλή» εἶναι ἡ ἐπιστημονική δραστηριότητα τά ὅρια τῆς ὁποίας δέν ὑπερβαίνουν τό Παράδειγμα. Στά πλαίσια τῆς ὀμαλῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος οἱ ἐρευνητές δογματικά προσηλωμένοι στίς προδιαγραφές του Παραδείγματος, ἀντί νά ἐπιλύουν οὐσιώδη ἐμπειρικά προβλήματα περιορίζονται στήν «ἐπίλυση γρίφων» καί τεχνικῆς φύσης δυσκολιῶν.

4) Τήν ὀμαλή ἐπιστήμη διαδέχονται κατά κανόνα περίοδοι «κρίσεων» ὀφειλόμενων στή συσσώρευση δυσλειτουργιῶν, ἀντιφάσεων καί ἀνεπίλυτων πραγματικῶν ἐμπειρικῶν προβλημάτων. Ἡ δογματική προσήλωση στό Παράδειγμα κλονίζεται καί θεωρίες ἢ Παραδείγματα ὀλότελα διαφορετικά ἀναδεικνύονται. Αὐτή εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἰδιόρρυθμης ἢ ἐπαναστατικῆς ἐπιστήμης, στή διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ «σταθερές» ἐξαφανίζονται μέχρις ὅτου ἡ Ἐπιστημονική Κοινότητα ἐγκλωπθῆι ἓνα νέο Παράδειγμα, μή-συγκρίσιμο καί ἀντιθετικό μέ τό προηγούμενο, πού ὡστόσο θά λειτουργήσει τό ἴδιο δογματικά καί μονολιθικά ἐπιβάλλοντας τήν σύστοιχη μ' αὐτό «ὀμαλή» ἐπιστήμη.

5) Ἡ ἀποδοχή του νέου Παραδείγματος ὀλοκληρώνει τή διαδικασία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπαναστάσεως

(εναλλαγή ασύμμετρων μεταξύ τους Παραδειγμάτων). Ἡ ἱστορική διαδικασία ανάπτυξης τῆς ἐπιστήμης εἶναι «ἀσυνεχής» ἀφοῦ τό παλιό καί τό νέο Παραδειγμα δέν συνδέονται ἀπό ὁποιοδήποτε συνεκτικό κρῖκο.

Ἡ ἔννοια τοῦ Παραδείγματος εἶναι θεμελιακή γιά τήν κατανόηση τῆς θεωρίας τοῦ Κούν. Συναρτημένη ἄμεσα μ' αὐτήν, κι ἐξίσου θεμελιακή, εἶναι ἡ ἔννοια τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Θά διατυπώσω στή συνέχεια ὀρισμένες παρατηρήσεις, τό σύνολο τῶν ὁποίων στοιχειοθετεῖ τήν ἀρνησή μου ν' ἀναγνωρίσω στό σχῆμα τοῦ Κούν τῆς εὐεργετικῆς ἰδιότητος μιᾶς «ἐξηγητικῆς πανάκειας».

Οἱ περιπέτειες τοῦ Παραδείγματος

Α) Ἡ ἔννοια τοῦ Παραδείγματος στή *Δομή* εἶναι κάθε ἄλλο παρά σαφές. Ὑποφέρει, ἀντίθετα, ἀπό μιᾶ ἐγγενή ἀμφισβησία. Χωρίς νά ἐπιμένω στό θέμα τῆς ἀπροσδιοριστίας τοῦ ὄρου – ὅπως ἡ Μ. Masterman πού κατέγραψε 21 διαφορετικά νοήματα καί ἀποχρώσεις του στό ἀρχικό κείμενο τῆς *Δομῆς* – θά ὑπενθυμίσω ἀπλά ὅτι κι ὁ ἴδιος ὁ Κούν παραδέχτηκε, ἀργότερα, ὅτι οἱ διευκρινίσεις καί οἱ ὀρισμοί του δέν ἦταν πάντοτε ἀφογα διατυπωμένοι καί προπαντός μονοσήμαντοι. Πράγμα πού τόν ὤθησε ἄλλωστε σέ μιᾶ ἐμδάθνωση τῆς θεωρίας του καί στή διάκριση μιᾶς «σφαιρικῆς ἔννοιας τοῦ Παραδείγματος» πού ὀνομάζει πλέον «disciplinary matrix» καί μιᾶς στενότερης ἐκδοχῆς τῆς ἴδιας ἔννοιας πού παραπέμπει ἀπλά σέ ὀρισμένες «παραδειγματικές λύσεις» κάποιων προβλημάτων (τό «exemplat»). Στή *Δομή*, ὅπως σημειώνει ὁ Β. Κάλφας, χρησιμοποιεῖται, κατά κανόνα, ἡ «σφαιρική» ἀντίληψη τοῦ Παραδείγματος. Στήν ὁποία καί ἀναφέρομαι στή συνέχεια.

Στό ἐπιστημολογικό ἐπίπεδο ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἔννοιας τοῦ Παραδείγματος, ὑπηρετεῖ μιᾶ κεντρική σκοπιμότητα: τήν ἀνασκευή τοῦ νεοθετικιστικοῦ πρότυπου ἀνάλυσης τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου. Ἡ νεοθετικιστική φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης ὀρίζεται ἀπό ἕνα σύστημα ἀρχῶν πού – πολύ σχηματικά περιλαμβάνει: α) ἕνα κριτήριο διαχωρισμοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀπ' τή μεταφυσική γνωστό σάν «verificationist theory of meaning». Σύμφωνα μ' αὐτό μιᾶ πρόταση ἔχει νόημα μόνο στό βαθμό πού εἶναι, κατ' ἀρχήν, ἐμπειρικά ἐπαληθεύσιμη. Οἱ μεταφυσικές θεωρίες ἀποτελοῦνται ἀπό μή-ἐπαληθεύσιμες προτάσεις στερούμενες κάθε νοήματος. Ὑπάρχει μιᾶ πολλαπλότητα ἐκδοχῶν καί διατυπώσεων τοῦ ἴδιου κριτηρίου ἀλλά γιά τούς σκοπούς αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἡ ἀναφορά στήν «κατ' ἀρχήν ἐμπειρική ἐπαληθευσιμότητα» εἶναι ἀρκετή, β) τή διχοτομία ἀνάμεσα σέ ἀναλυτικές καί συνθετικές προτάσεις. Οἱ ἀναλυτικές προτάσεις δέν ἔχουν ἐμπειρικό περιεχόμενο, εἶναι ταυτολογικές καί ὡς ἐκ τούτου λογικά ἀναγκαῖες. Τά μαθηματικά – οἰκοδομημένα ὡς προέκταση πρωταρχικῶν λογικῶν προτάσεων – εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν ταυτολογική ἐπιστήμη, γ) τή διχοτομία ἀνάμεσα σέ παρατηρησιακοῦς καί θεωρητικοῦς ὄρους, στήν ὁποία θ' ἀναφερθῶ παρακάτω, δ) τήν ἐνότητα τῶν φυσικῶν καί τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἐνότητα πού στήν πρώτη φάση τοῦ νεοθετικισμοῦ θεμελιώθηκε στήν ὄντολογική κοινότητα τῶν προτάσεων-βάσης, μ' ἄξονα τῆς ὁποίας συγκροτεῖται – καί στίς ὁποῖες τελικά ἀνάγεται – ὁ ἐπιστημονικός λόγος. Καί πού στή δευτέρα φάση –

θέατρο τῆς ὁποίας ἦταν ὄχι πιά ἡ Βιέννη ἀλλά οἱ ΗΠΑ – θεμελιώθηκε, κύρια ἀπ' τόν Χέμπελ, στήν κοινότητα τοῦ νομολογικο-παραγωγικοῦ ἐξηγητικοῦ μοντέλου, μετατοπιζόμενη ἀπ' τό ὄντολογικό στό μεθοδολογικό ἐπίπεδο.

Τό κριτήριο α ἀμφισβητήθηκε ἔντονα ἤδη ἀπ' τό 1934 ἀπ' τόν Κάρολ Πόπερ. Ἡ διχοτομία β ὑπέστη, στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '50, τίς ἔντονες ἐπιθέσεις τοῦ Quine (Κουάιν). Ἡ θέση δ δέν κατάφερε νά πείσει πολλούς ἱστορικούς πού ὑπέβαλλαν σέ ἔντονη κριτική τό μεθοδολογικό μονισμό τοῦ Χέμπελ (καί τό «ἐξηγητικό» του πρότυπο).

Ἡ θεωρία τοῦ Παραδείγματος, τοῦ Κούν, θίγει καίρια τή διχοτομία γ. Οἱ παρατηρησιακοί ὄροι ὄχι μόνο παύουν νά ἀποτελοῦν ἐγγύηση καί ἐργαλεῖο ἐμπειρικής ἐπαληθεύσεως γιά μιᾶ θεωρία ἀλλ' εἶναι ἀδύνατο νά τούς ξεχωρίσει κανεῖς ἀπ' αὐτούς πού συνθέτουν τό θεωρητικό, ἀφηρημένο, ὀπλοστάσιο τῆς ἴδιας θεωρίας. Ὁ «θεωρητικός» καί «μὴ-παρατηρησιακός» ὄρος «ἠλεκτρονίου» δέ διαφέρει ἐπιστημολογικά ἀπό τόν ὄρο «πέτρα». Καί γιά νά συντάξουμε μιᾶ ἐπιστημονική ὑπόθεση δέ χρειάζεται νά προσδιορίσουμε τά ἐμπειρικά διαπιστώσιμα ἀποτελέσματα τῶν μὴ-παρατηρησιακῶν ὄρων. Κατά τήν ὀρθόδοξη νεοθετικιστική ὀπτική ἕνας θεωρητικός ὄρος δέν εἶχε «νόημα» παρά μόνο διαμέσου τῆς λογικῆς σύνδεσής του μέ μιᾶ τάξη ἐμπειρικῶν μεταβολῶν – ἡ μᾶλλον προτάσεων πού περιλαμβάνουν παρατηρησιακοῦς ὄρους, ἀναφερομένων σέ προσδιορισμένες τάξεις ἐμπειρικῶν μεταβολῶν ἢ φαινομένων – πού ἔμμεσα ἐπικύρωναν ἄν ὄχι τήν ὄντολογική του ὑπόσταση τουλάχιστον τή γνωστική του ἀξία. Ἄν, ἀκολουθώντας τόν Κούν, ἀγνοήσουμε αὐτή τή δέσμευση, τό κριτήριο α καταρρέει. Καί μαζί μ' αὐτό ἡ διάκριση τῆς μεταφυσικῆς ἀπὸ τήν ἐπιστήμη. Δέν πρέπει ὅμως νά ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Πόπερ ἀνασκευάζοντας τό κριτήριο α καί τή διχοτομία γ δέν ἐπιχείρησε νά καταργήσει τή διάκριση τῆς ἐπιστήμης ἀπ' τή μεταφυσική. Θέλησε ἀπλῶς νά προτείνει ἕνα διαφορετικό διχοτομικό κριτήριο: τή διαψευσιμότητα. Ταυτόχρονα διεύρυνε τό πεδίο ἐφαρμογῆς τοῦ νέου κριτηρίου· γιά τούς νεοθετικιστές ἐπαληθεύσιμες εἶναι οἱ παρατηρησιακές προτάσεις. Γιά τόν Πόπερ διαψεύσιμες εἶναι οἱ θεωρίες-συστήματα προτάσεων ἀφηρημένου χαρακτήρα. Ὁ Κούν προχωρεῖ κάπως μακρύτερα: δέν προτείνει τό παραμικρό διαχωριστικό κριτήριο. Ἐδῶ ἄλλωστε ἐγκυβεται καί ἡ κύρια ἀδυναμία τοῦ ἐγχειρήματός του.

Ἡ ἔννοια τοῦ Παραδείγματος πηγάζει ἀπό μιᾶ ριζικά ἀντιεμπειριστική ἀντίληψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ θεωρητικές ἐπιλογές ἐνός συστήματος σκέψης προηγούνται καί ἐπικαθορίζουν τά ἐμπειρικά του ἀντικρίσματα. Μέ δύο λόγια: μιᾶ θεωρητική ὑπόθεση δέν ἐπαληθεύεται καί δέν διαψεύδεται παρά μόνο ἀπό ἐκείνες τίς ὁμάδες φαινομένων πού ἀνταποκρίνονται στίς ἐσωτερικές τῆς ὄντολογικές σταθερές. Ἡ θέση τῆς «ἀσυμμετρότητας» δύο ἐναλλακτικῶν Παραδειγμάτων εἶναι τό λογικό συνακόλουθο αὐτῆς τῆς ἀποψῆς. Καί βέβαια τό ἐπίκεντρο τῆς διαμάχης Κούν – Πόπερ καθώς καί ἡ πηγὴ ὄλων τῶν λογικῶν ἀσυνεπειῶν ἢ ἀντιφάσεων τοῦ Κούν.

Θά ἤθελα νά διακρίνω, τώρα, δύο εἶδη προβλημάτων σχετικῶν μέ τόν ριζικό ἀντιεμπειρισμό τῆς ἔννοιας τοῦ Παραδείγματος.

Αα) Τό πρῶτο ζήτημα ἀφορᾶ τή φύση ἐνός Παραδείγματος καί τή σχέση θεωρητικῶν / παρατηρησια-

καί γράμματα γνωρίζω

κων όρων που αυτό προσδιορίζει. Μπορούμε νά διακρίνουμε δύο διαφορετικές – παρά τό κοινό αντιθετικιστικό τους πνεύμα – προσεγγίσεις του ίδιου προβλήματος. Ή πρώτη είναι πολύ ριζοσπαστικότερη απ' τή δεύτερη κι είναι αμφίβολο άν ό Κούν τή συμμερίζεται (παρά τίς όρισμένες εκφράσεις του που μπορούν νά δημιουργήσουν αυτή τήν εντύπωση).

π') Τά αντικείμενα που μās περιβάλλουν, ό εξωτερικός κόσμος ένγενεί συγκροτείται απ' τή «συνείδηση». Ό όρος «συνείδηση» δέν πρέπει νά μās άπατά. Άκόμα κι άν τόν αντικαταστήσουμε μέ τό «Παράδειγμα», τήν «Κοσμοαντίληψη» κ.λπ. τό αποτέλεσμα παραμένει αμετάβλητο. Ή θέση αυτή μπορεί νά αναλυθεί σέ δύο θεμελιακές άποδοχές: 1) τά συστήματα κατηγοριών και οι θεωρητικές ή φιλοσοφικές αντιλήψεις του επιστήμονα προσδιορίζουν τήν «αντικειμενικότητα» καθεαυτή. 2) «εφαρμόζουν» ή επιβάλλουν στήν «πραγματικότητα» τήν άφηρημένη έννοιολογική και συντακτική τους δομή. ΄Υπ' αυτή τήν έννοια, όχι μόνο καταλύεται ή άυτονομία ή ή ύδτεροτητα τών παρατηρησιακών όρων, αλλά καθίσταται άνέφικτη και ή διατύπωση αντικειμενικών φυσικών νόμων. Ή π' ύφιστάμενη ποικίλες ιστορικές μεταμορφώσεις άποτελεί, ύπό τή μιά ή τήν άλλη μορφή, κεντρική αντίληψη του ύποκειμενιστικού πραγματισμού του Μπέρκλεϋ, του γερμανιστικού νεοκαντιανού ιστορικιστικού άνορθολογισμού (στό χώρο τών κοινωνικών επιστημών) κ.λπ. Όρισμένοι άντίπαλοι του Κούν τόν κατηγορήσαν ότι υίοθετώντας τήν π' καταργεί τήν ιδιαιτερότητα τής επιστήμης, άλλοιώνει και νοθεύει τούς στόχους τής επιστημονικής έρευνας (άν ή επιστήμη δέν επιχειρεί νά ανακαλύψει τούς άνεξάρτητους απ' τό ύποκείμενο τής γνώσης φυσικούς νόμους, τότε δέν έχει λόγο ύπαρξης) κ.λπ. Ή δική μου άποψη είναι ότι στό βαθμό που ό Κούν υίοθετεί τήν π' ή στοιχειοθέτηση τής διαδικασίας που περιγράφει σάν «κρίση του Παραδείγματος» είναι λογικά άδύνατη. Θα δοίμε στή συνέχεια γιατί.

π'') Παρότι ύφιστάται μιά έξωτερική πραγματικότητα, ή άνάγκη τής όποιας είναι ή ρυθμιστική άρχή τής επιστημονικής δραστηριότητας, ή νομολογική τής διάρθρωση και τά συστατικά της στοιχεία, εκφράζονται διά μέσου συστηματικών θεωρήσεων στή συγκρότηση τών όποιων οι μεταφυσικές όντολογικές αντιλήψεις και τά συστήματα κατηγοριών του επιστήμονα επιδρούν σέ σημαντικό βαθμό.

Νομίζω ότι ή π'' είναι όρθή. Άνακύπτουν όμως όρισμένα προβλήματα σχετικά μέ τήν έκφραση «σέ σημαντικό βαθμό». Αύτή μπορεί νά σημαίνει είτε 1) ότι όλοι οι όροι μιάς θεωρίας έχουν θεωρητικό χαρακτήρα, αλλά παρά τήν άνυπαρξία καθαρών παρατηρησιακών όρων ό εμπειρικός έλεγχος τής θεωρίας είναι δυνατός 2) ότι στόν προσδιορισμό του νοήματος κάθε όρου, στά πλαίσια μιάς θεωρίας, συμβάλλουν παράλληλα όρισμένες μεταφυσικές και όρισμένες «αντικειμενικές» εμπειρικές συνιστώσες. Ή 1 είναι ή άποψη του Πόπερ. Ή 2 συγγενεύει μέ κάποιες επεξεργασίες του Schefler (Σέφλερ) και του Achinstein (Άχινστάν).

Ό Κούν, όμως, δέν προσδιορίζει ποιά απ' αυτές τίς έρμηνείες άποδέχεται. «Άμέλεια» συντριπτική για τήν έννοιολογική καθαρότητα τής Δομής. Ή κατάσταση άλλωστε επιδεινώνεται αρκετά άν άναλογιστεί κανείς ότι ή ένδεχόμενη υίοθέτηση τής π' οδηγεί τόν Κούν σέ λογικές άσυνέπειες, κι ότι ή π'', αντί-

θετα απ' τήν π', άποτελεί άναγκαία αλλά όχι επαρκή συνθήκη για τήν επιστημολογική θεμελίωση τής θεωρίας τών Παραδειγμάτων. Πράγματι απ' τήν π'' δέν συνάγεται λογικά ούτε ό «μονολιθισμός» του Παραδείγματος ούτε ή κεντρική, για τόν Κούν, θέση τής άσυμμετρότητας τών Παραδειγμάτων. Τά ζητήματα αυτά θα μās άπασχολήσουν στά εδάφια Αβ1 και Γ. Θα επιχειρήσω απλά, σ' αυτό τό σημείο, νά περιγράψω τό τί είναι τελικά ένα Παράδειγμα σύμφωνα μέ τήν π'' (και όρισμένους «προσθέσεις»).

Θά μπορούσαμε νά πούμε ότι τό Παράδειγμα είναι ένα σύνολο κατηγοριακών συνεκτικών ιστών που μορφοποιούν τή φυσιογνωρία τής επιστήμης μιάς εποχής (ή ενός επιστημονικού κλάδου). Τό Παράδειγμα είναι ούσιαστικά μιά και ή ταυτότητα του είναι συνάρτηση τής λειτουργίας του εντός του συστήματος.

Τό Παράδειγμα «δρα» μονολιθικά και άποτελεί κατά κάποιο τρόπο τήν ιστορικοποίηση τής καντιανής φιλοσοφίας τών συνθετικών *a priori* κατηγοριών του πνεύματος μιά που τό κατηγοριακό σύστημα που τό άρθρώνει είναι ταυτόχρονα α) πληροφοριακό, μεστό περιεχομένου χωρίς νά είναι εμπειρικό β) ή άναγκαία *a priori* συνθήκη για τή διατύπωση τών γενικών άρχών τών επιστημονικών θεωριών γ) μή επαληθεύσιμο και μή διαψεύσιμο δ) όρος και άφηρημένο έννοιολογικό σχήμα «πρόσληψης» του αντικειμένου τής έρευνας ε) ιστορικά προσδιορισμένο εφόσον κατά καιρούς τό έπικρατούν Παράδειγμα διαφέρει.

Αβ) Γνωρίζοντας τί περίπου σημαίνει, γενικά, ή έννοια του Παραδείγματος, αντιμετωπίζουμε ένα δεύτερο πρόβλημα που από ιστοριογραφική άποψη είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Άναπτύχθηκε πράγματι ή ιστορία τής επιστήμης σύμφωνα μέ τίς έπιταγές του σχήματος του Κούν;

Τό κομβικό σημείο απ' τήν άποψη τής ιστορικής δεοντολογίας είναι τό έξης: μπορεί ή θεωρία τής διαδοχής έτερογενών Παραδειγμάτων νά έξαχθεί απ' τή μελέτη τής ιστορικής άνάπτυξης τών επιστημών; Ή μήπως άποτελεί κατ' ούσίαν μιά προκατασκευασμένη «φιλοσοφία τής Ιστορίας» στηριγμένη σέ επιδερμικές άναλογίες;

Δύο διαφορετικά επίπεδα άνάλυσης συμπλέκονται εδώ σέ μιά και μόνη έρώτηση. Θα άπαντήσουμε διαφορίζοντάς τα.

Αβ1) Ό διακλαδικός μονολιθισμός του Παραδείγματος είναι τό πρώτο μας πρόβλημα. Ή θέση σύμφωνα μέ τήν όποία ένα και μοναδικό Παράδειγμα ήγεμονεύει τήν επιστημονική σκέψη μιάς εποχής πρέπει νά θεωρείται ξεπερασμένη (πρόκειται για τή θέση τής Δομής).

Τό γαλλικό Παράδειγμα, λόγω χάρη, που άντικαθιστά τό άριστοτέλειο, βασιλεύει πράγματι μέ άπολυταρχικό τρόπο στή φυσική τών πρώτων τριών τετάρτων του δέκατου έβδομου αιώνα; Ό ίδιος ό Κούν άποδέχεται στό μεταγενέστερο βιβλίο του *Essential Tension* ότι κατά τήν ίδια περίοδο ή επιστημονική κοινότητα ήταν κάθε άλλο παρά συμπαγής στίς εκτιμήσεις τής, άποδεχόμενης ταυτόχρονα δύο τουλάχιστον άντιθετικά κι άσυμφιλίωτα Παραδείγματα. Τό

ένα πού ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ «baconian sciences» ἀρ-
θρώνεται σέ κατηγορίες ἐμπνευσμένες ἀπό ἓνα ἰδιό-
τυπο νεοπλατωνικό ἐμπειρισμό μέ ἀνιμιστικές, μυστι-
κιστικές διαθέσεις καί τὸ ἄλλο διαπνέεται ἀπό ἓνα
ἀδιάλλακτο μαθηματικό ὀρθολογισμό ἔχοντας σάν
πλαίσιο ἀναφορᾶς τίς μηχανικές ἐπιστήμες. Τὸ πρῶτο
ἐπικρατεῖ στους κόλπους τῆς ἀγγλικῆς Royal Society
καί σέ κλάδους ὅπως ἡ βιολογία, ἡ ζωολογία, ἡ χη-
μεία κ.λπ. Τὸ δεύτερο εἶναι ἡπειρωτικῆς προέλευσης
(μέ τὴν ἐξαίρεση τὸν Χόμπς καί – μ' ὀρισμένες ἐπιφυ-
λάξεις – τοῦ Boyle (Μπόυλ), καί χαρακτηρίζει τίς
πρωτοποριακές ἐπιστήμες τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡ μηχαν-
ική, ἡ ἀστρονομία κ.λπ.

Μιά λοιπὸν ἀπ' τίς ἀφηρηιακές ὑποθέσεις τῆς Δο-
μῆς εἶναι τὸ λιγότερο συζητήσιμη ἀπὸ ἱστορική
ἀποψη. Θά μπορούσαμε ἄλλωστε νά δείξουμε ὅτι
οὔτε ἡ νευτώνεια φυσικὴ ἀποτελεσε ποτέ μονολιθικό
Παράδειγμα. Τὸ ρῆγμα ἐγγράφεται ἄλλωστε σὸ
ἐξωτερικὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ ἴδιου τοῦ Νεύτωνα.
Ἐνῶ μέσα στὴ Δυναμικὴ τῶν *Principia Mathematica*
καί τίς θεωρίες γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς ὕλης πού ἀνα-
πτύσσονται στὰ *Opticks* τὸ χάσμα εἶναι βαθύ. Κι εἶ-
ναι διττό: ὄντολογικὸ καί μεθοδολογικὸ. Ἐνῶ τὰ
Principia ἦταν κατ' ἀρχὴν ἀποδεκτὰ γιὰ ὁποιοδήποτε
θετικιστὴ φυσικὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἑνατου
αἰῶνα, οἱ ἀναλύσεις τῆς Ὀπτικῆς ἐπέδρασαν οὐσια-
στικά στὴ διαμόρφωση ἀτομιστικῶν, ἀντιθετικιστι-
κῶν θεωριῶν.

Οἱ σύγχρονες ἐρευνες ἐπληξαν σέ καίρια σημεῖα τῆ
θεωρία τοῦ Παραδείγματος, ἀπισχώνοντας ριζικὰ
τὴν τυπολογικὴ τῆς ἀξία. Πράγματι εἴτε ἡ σημασία
τῆς ἔννοιας τοῦ Παραδείγματος ἀποκτᾶ ἓνα συγκεκρι-
μενὸ προσδιορισμὸ καί τότε τὸ διαθέσιμο ἱστορικό
ὕλικό φαίνεται νά τὴν καταδικάζει εἴτε ἡ σημασία
τῆς διαπλατύνεται τόσο, γιὰ ν' ἀντεπεξέλθει στίς
δυσκολίες, πού ἡ χρησιμοποίησή τῆς ἀποδεικνύεται
ἀνώφελη.

Α62) Σύμφωνα μέ μιὰ δευτέρη ἐκδοχὴ τὸ Παρά-
δειγμα λειτουργεῖ μονολιθικά κατὰ κλάδο, χωρὶς νά
ὑφίσταται ἓνα μοναδικὸ Παράδειγμα ἐνοποιητικῶν
ὄλων τῶν ἐπιμέρους ἐρευνῶν. Ἀλλὰ ἡ ἀντίθεση πού
ἀναφέραμε παραπάνω, ἀνάμεσα στὰ μηχανικά πρό-
τυπα τῆς φυσικῆς καί τὸ νεοπλατωνικό ἐμπειρισμὸ
τῶν βιταλιστῶν βιολόγων τοῦ δεκάτου ἑβδομου
αἰῶνα δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη διακλαδική. Οἱ ἴδιοι οἱ
βιολόγοι εἶναι διαιρεμένοι: ἀπ' τῆς μιᾶς οἱ μηχανιστές
πού ἀναπτύσσουν τίς ἰδέες τοῦ Ντεκάρτ γιὰ τὰ ζῶα-
μηχανές, ἀπ' τὴν ἄλλη οἱ ἰατροχημικοὶ πού ἐμπνέον-
ται ἀπ' τὸ μυστικιστὴ Van Helmont (Βάν Χέλμοντ).
Ἀπ' τῆς μιᾶς οἱ λιγιστοὶ ἐπίγονοι τοῦ μηχανιστῆ
Μπόυλ, ἀπ' τὴν ἄλλη οἱ ὄπαδοὶ τοῦ βιταλιστῆ Stahl
(Στάλ), πατέρα τῆς θεωρίας τοῦ φλόγιστου. Στὴν ἴδια
τῆ φυσικὴ οἱ καρτεσιανοὶ ἀπορρίπτουν τὴ θεωρία τοῦ
Νεύτωνα, ὁ Λάιμπνιτς ἐπεξεργάζεται, ὅπως κι ὁ
Huygens (Χούγγενς) μιὰ σχετικιστικὴ ἀντίληψη τοῦ
χώρου ἀσυμβίβαστη μέ τίς ἀρχές τοῦ Νεύτωνα κι ὁ
Μπέρκλεν ἐπιτίθεται στὰ *Principia* ἐνῶ παράλληλα
προτείνει μιὰ ἀντινευτωνιανὴ Ὀπτική. Ὁ Χούγγενς
διατυπώνει τὴν κυματικὴ θεωρία τοῦ φωτός, ριζικὰ
διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ τοῦ Νεύτωνα. Καί ἡ ἐπιστημο-
νικὴ κοινότητα παραμένει ἐπὶ μακρὸ διάστημα ἀνα-
ποφάσιστη ἀνάμεσα στίς δύο.

Συνοψίζοντας θά λέγαμε ὅτι ὁ μονολιθισμὸς τοῦ
Παραδείγματος εἶναι διπλὰ ἀμφισβητήσιμος: σὸ γέ-
νικό ἐπίπεδο μέ τὴν ἐξακριβωμένη διαφοροποίηση
προτύπων ἀνάμεσα σέ κλάδους ἐρευνῶν καί σὸ εἰ-

Σιμόν ντέ Μπωβουάρ ΑΠΑΝΤΑ

Μυθιστορήματα-Νουβέλες:

- Οἱ Μανδρινίνοι
- Ἡ καλεσμένη
- Προδομένη γυναίκα
- Ὠραίες εἰκόνες
- Τὸ αἷμα τῶν ἄλλων
- Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί
- Ὁ μονόλογος μιᾶς γυναίκας
- Ὅταν τὸ πνεῦμα κυριαρχεῖ

Μελέτες-δοκίμια:

- Τὸ δεύτερο φύλο
- Τὰ γηρατειά
- Μήπως πρέπει νά κάψουμε τὸν
μαρκήσιο ντέ Σάντ
- Γιὰ μιὰ ἠθικὴ τῆς ἀμφισβήτησης

Ταξιδιωτικὰ-χρονικά:

- Ἡ Ἀμερικὴ ἀπὸ μέρα σέ μέρα
- Ἡ μεγάλη πορεία
- Ἐνας πολὺ γλυκὸς θάνατος
- Μπροστὰ σὸ φακό

Ἡμερολόγια:

- Οἱ ἀναμνήσεις μιᾶς καθωσπρέπει κόρης
- Ἡ δύναμη τῆς ζωῆς
- Ἡ δύναμη τῶν πραγμάτων
- Ὅσα εἶπαμε κι ὅσα κάναμε

Εκδόσεις Γλάρος

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 • ΑΘΗΝΑ 141 • ΤΗΛ 36 18 457

καί γράμματα γνωρίζω

δικό μέ τήν ἐξίσου ἀναμφίβολη διαφοροποίηση ἀνάμεσα σέ προγράμματα ἐρευνῶν πού καλύπτουν τόν ἴδιο ἐπιστημονικό κλάδο.

Ἐπάρχουν περιπτώσεις ὅπου ἕνα Παράδειγμα ἡγεμονεῖ ὀρισμένους κλάδους ἀλλά ὄχι χωρίς σημαντικές ἀντιστάσεις. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ἐρμηνείας τῆς Κοπεγχάγης τῆς κβαντικῆς μηχανικῆς – πού ὁ Ἄινστάιν δέν ἀποδέχτηκε ποτέ. Συμβαίνει ἐξάλλου, πολλές φορές, ἕνα Παράδειγμα νά ὀργανώνει τήν ἐρευνα σέ ὀρισμένους ὑποκλάδους ἑνός κλάδου συνυπάρχοντας μέ ἰσχυρότατους θύλακες ἐναλλακτικῶν προγραμμάτων ἐρευνας ἀρθρωμένους σέ ἀντιθετικό Παράδειγμα. Στά μαθηματικά, λόγου χάρι, τό θεώρημα τοῦ Gödel (Γκέντελ) ἐπληξε θανάσιμα τό φορμαλιστικό πρόγραμμα τοῦ Hilbert, (Χίλμπερτ) πράγμα πού δέν ἀνέστειλε τήν ἀνάπτυξη τῶν φορμαλιστικῶν θεωριῶν τῶν bourbakistes στή Γαλλία. Ἡ ὀμάδα τῶν bourbakistes διατύπωσε τήν ἀποψη ὅτι τό θεώρημα τοῦ Γκέντελ δέν ἀφοροῦσε τήν ἀξιωματική θεωρία ἐγγένει ἀλλά τή μαθηματική λογική. Ταυτόχρονα ἄλλες μαθηματικές σχολές, ὅπως αὐτή τοῦ Brouwer (Μπρόουερ) ἐξακολουθοῦν νά ὑφίστανται καί, ἴσως, ν' ἀνθοῦν.

Πιθανόν ν' ἀπαντηθεῖ, ἀπό ἕνα ὀρθόδοξο ὀπαδό τοῦ Κούν (ἀν κανεῖς τέτοιος ὑπάρχει ἀκόμη) ὅτι ἀναφέρομαι κυρίως σέ περιόδους μὴ ὀμαλῆς, «ἰδιόρρυθμης» ἐπιστήμης. Ὁ κάλοπραίρετος αὐτός ὀπαδός θά ἐπικύρωνε ἐτσι – ἀθελά του – τήν ἀποψη τοῦ Πόπερ ὅτι δέν ὑπάρχουν περίοδοι ὀμαλῆς ἐπιστήμης κι ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι, τελικά, μόνιμα ἐπαναστατική καί ἰδιόρρυθμη. Πράγματι, ἐπέλεξα ὡς σημεῖα ἀναφορᾶς τίς περιόδους ἐκείνες πού ἀπό πρώτη ἀποψη μοιάζουν νά συμμορφώνονται περισσότερο στά κοινωνιανὰ κριτήρια τῆς ὀμαλῆς ἐπιστήμης. Τίς περιόδους πού ὁ ἴδιος ὁ Κούν ἐπικαλεῖται στήν ἐπιχειρηματολογία του, χωρίς νά κατορθῶναι τελικά νά τίς συμμορφώσει στό σχῆμα του, πού καί σ' αὐτές δύσκολα ἐπιπλέει.

Ἡ ἐπιστημονική κοινότητα καί τό «ἐπιστημολογικό» κριτήριο τῆς «ἀνιδιοτέλειᾶς» τῆς

Β) Τό Παράδειγμα εἶναι τό γνήσιο τέκνο τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Ἡ Ἐπιστημονική Κοινότητα ἀποδέχεται τό Παράδειγμα καί διαχειρίζεται τίς τύχες τῆς ὀμαλῆς ἐπιστήμης.

Ἡ «Ἐπιστημονική Κοινότητα» εἶναι μιά ἔννοια κοινωνιολογική πού ἐπιβάλλει ὀρισμένες ὀριοθετήσεις κοινωνιολογικοῦ χαρακτήρα. Ὁ Κούν δέ διστάζει νά ὀμολογήσει ὅτι ὀρισμένες φορές «στῖς ἐπιστήμες ἡ δύναμη δημιουργεῖ δίκαιο». Σπεύδει ὄμως νά περιορίσει τόν «ἀνατρεπτικό» χαρακτήρα αὐτῆς τῆς διαπίστωσης συμπληρώνοντας ὅτι «ἀν κριτῆς τῶν ἀντιμαχόμενων Παραδειγμάτων ἦταν ἀποκλειστικά ἡ αὐθεντία, καί μάλιστα ἡ μὴ-ἐπαγγελματική αὐθεντία, ἡ κατάληξη αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων ἴσως νά ἦταν πάλι μιά ἐπανάσταση ἀλλά δέ θά ἦταν μιά ἐπιστημονική ἐπανάσταση» (Δομή, 251). Κριτήρια ὅπως ἡ ἐπαγγελματική συνείδηση, ἡ «ἀπαγόρευση τῆς προσφυγῆς γιά ἐπιστημονικά θέματα στήν κρατική ἡγεσία ἡ τό εὐρύ κοινό» ὀρίζουν τήν ἐπιστημονική κοινότητα καί κατ' ἐπέκταση τήν ἐπιστήμη. Εἶναι ὄμως καθολικά γνωστό τό ὅτι σέ πλείστες ὄσες περιπτώσεις ἡ ἐπιστημονική παραγωγή μιάς ὀρισμένης ἐπιστημονικῆς κοινότητος καθορίζεται ἀπό πολιτικά κριτήρια. Ἡ Κ.Ε.

τοῦ ΚΚΣΕ ἀπεφάνθη ὅτι ἡ βιολογία τοῦ Lysenko (Λυσένκο) ἦταν ἡ πλέον διαλεκτική ἀπ' τίς διαθέσιμες στή διανοητική ἀγορά. Κι αὐτή ἡ βιολογία ἀποτέλεσε ἐπὶ μακρὰ ἔτη τό Παράδειγμα τῆς σοβιετικῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Οἱ γάλλοι ἐπαναστάτες, γοητευμένοι ἀπ' τίς βοτανολογικές ἰδέες τοῦ Ρουσό, διά δικαστικῶν ἀποφάσεων ἐθέσπισαν ὅτι ἡ χημεία τοῦ Lavoisier (Λαβουαζιέ) παρουσίαζε ὑποπτες φιλομοναρχικές παρεκκλίσεις, στέρησαν τό θεμελιωτή τῆς ἀπ' τήν ἀντεπαναστατική κεφαλή του, διέλυσαν τή Βασιλική Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν κι ὀργάνωσαν τήν ἐπιστημονική ἐρευνα σύμφωνα μέ δεσμευτικές προδιαγραφές. Στή γαλλική ἱατρική τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα ἐδέσποξε τό Παράδειγμα τοῦ «ὔλιστη» Broussais (Μπρουσέ) εἰς ὄφελος τῶν πανεπιστημιακῶν τῶν ἀκολουθῶν καί εἰς βάρος τῶν ἀτυχῶν ἀρρώστων.

Ἄν ὁ Κούν ὑποστηρίζει ὅτι τά «Παραδείγματα», στά ὀποῖα ἀναφέρθηκα εἶναι παρά τήν καθολική σχεδόν ἀποδοχή τους ἀπ' τίς ἐκάστοτε Ἐπιστημονικές Κοινότητες ψευδο-ἐπιστημονικά, τότε ἀποδέχεται ἔμμεσα κάποια κριτήρια ἐπιστημονικότητος πού ὀπωσδήποτε δέν εἶναι οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Καί οὐδέποτε τά προσδιορίζει. Ἄν, πάλι, θεωρεῖ ὅτι αὐτά τά Παραδείγματα εἶναι Ἐπιστημονικά, τότε ὀτιδήποτε εἶναι ἐπιστημονικό καί ἡ κριτική του στάση ἀπέναντι στόν «ἀναρχισμό» τοῦ Feysabend παραμένει ἀνεξήγητη.

Ἄλλά οἱ δυσκολίες εἶναι ἀκόμη σοβαρότερες. Ὁ Κούν ὀρίζει τήν ἐπιστήμη ὡς τή δραστηριότητα τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Αὐτό εἶναι μιά ἀποψη: δέν ὑπάρχουν αὐτόνομα ἐπιστημολογικά κριτήρια γιά τόν προσδιορισμό τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου. Τά κριτήρια εἶναι κοινωνιολογικά. Στή συνέχεια ὄμως ἡ Ἐπιστημονική Κοινότητα ὀρίζεται σάν ὀμάδα τῆς ὀποίας δραστηριότητα εἶναι ἡ ἐπιστημονική ἐρευνα. Ἡ κυκλικότητα τοῦ ὀρισμοῦ εἶναι προφανῆς ἀλλά καί ἀναπόφευκτη. Δέν μπορῶ ν' ἀνακαλύψω κανένα ὀρισμό τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος πού νά μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ χωρίς ἔμμεση ἡ ἄμεση ἀναφορά στήν Ἐπιστήμη. Ὁ ὀποιοσδήποτε ὀρισμός τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος ὀφείλει νά περιλαμβάνει τήν εἰδοποιό τῆς διαφορᾶ. Ἡ Ἐπιστημονική Κοινότητα διαφέρει ἀπό τή Μαφία ἡ τό συνδικάτο τῶν λινοτυπῶν, ἐξαιτίας τῆς ἰδιαίτερης δραστηριότητός τῆς. Ἄλλά στό βαθμό πού αὐτή εἶναι ἡ ἐπιστημονική ἐρευνα, ὁ ὀρισμός τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος προϋποθέτει τόν ἀνεξάρτητο προσδιορισμό τῶν ἐπιστημολογικῶν κριτηρίων πού διαφοροποιοῦν τήν ἐπιστημονική ἀπό μιά ἄλλη δραστηριότητα.

Ὁ «κοινωνιολογισμός» τοῦ Κούν τόν ὀδηγεῖ μοιραία στόν ἰστορικοστικό σχετικισμό. Ἡ θεωρία τῶν Παραδειγμάτων καταλήγει σ' ἕνα ριζοσπαστικό συμβατισμό πού μετατρέπει τήν ἀλήθεια σέ συνάρτηση τῆς ἐξουσίας τῆς «ἀνιδιοτελοῦς» Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος. Ἐνα Παράδειγμα δέν μπορεῖ νά εἶναι οὔτε ἀληθινό οὔτε ψευδές μιά καί τό τί εἶναι ἀληθινό καί τί ψευδές ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἴδιο τό Παράδειγμα. Θά διαπιστώσουμε παρακάτω ὅτι ἡ μὴ-συγκρισμότητα ἀνάμεσα σέ δύο Παραδείγματα ἀπορρέει ἀπό τή σχετικοποίηση τῆς διαδικασίας ἀπονομῆς τιμῶν ἀλήθειας στά διάφορα συστήματα ὑποθέσεων. Ἄν κάθε Παράδειγμα δέν ἀποτελεῖ δῆμα πρὸς τή διακρίβωση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ἀν ἡ ἀλήθεια δέν συγκροτεῖται σάν ἔννοια ὑπερβατική σέ σχέση μέ τά ἐκά-

στοτε Παραδείγματα, τότε καμιά σύγκριση Παραδειγμάτων δέν είναι δυνατή.

Η έγκατάλειψη τής έννοιαις τής αλήθειας δέν είναι καθόλου πρωτότυπη ή «επαναστατική». Αποτελεί γνώρισμα όλων των πραγματιστικών φιλοσοφιών τής επιστήμης από τήν εποχή του Πτολεμαίου μέχρι τίς μέρες μας. Η σχετική πρωτοτυπία του Κούν είναι ότι αναθέτει στην Έπιστημονική Κοινότητα τήν αποκλειστική ευθύνη για τή δόμηση του Παραδείγματος και συνεπώς για τή συγκρότηση των κριτηρίων αποτίμησης τής «αληθινότητας» μιάς πρότασης ή ενός συστήματος προτάσεων. Η Έπιστημονική Κοινότητα είναι λοιπόν τό υποκείμενο τής ιστορίας τής Έπιστήμης και ή επιστημονική αλήθεια δέν είναι παρά τό παράγωγο των κατά καιρούς θεσπισμάτων της.

Η άποψη αυτή μās εισάγει σε μιά ακόμη περιφέρη διαμάχη που διαίρεσε και έξακολουθεί να διαίρει τούς επιστημολόγους και τούς ιστορικούς τής επιστήμης. Τή διαμάχη ανάμεσα στον internalism και τον externalism. Οι οπαδοί του internalism θεωρούν ότι κάθε αναφορά σε παράγοντες έξωεπιστημονικούς, κοινωνιολογικής, θρησκευτικής ή πολιτικοθεσμικής ύφης είναι περιττή για τόν ιστορικό τής επιστήμης. Τό κλειδί για τήν κατανόηση των επιστημονικών μεταβολών είναι έσω-επιστημονικό. Οι internalists επιμένουν σε μιά επιστημολογική θεώρηση τής ιστορίας, συγκεντρώνοντας τήν προσοχή τους στα λογικο-εμπειρικά κριτήρια έλέγχου των διάφορων θεωριών και τίς διαδικασίες επικύρωσης ή απόρριψής τους. Κατ' αυτούς ή επιστήμη αναπτύσσεται αυτόνομα και οι περιπέτειες τής ιστορικής της εξέλιξης είναι έξηγήσιμες ανεξάρτητα άπ' τά κοινωνικά πλαίσια που μόνο βοηθητικά μπορεί να χρησιμοποιηθούν για τήν άνάλυση ορισμένων άνωμαλιών (όπως ή βιολογία του Λυσένκο κ.λπ.). Είναι προφανές ότι ή ιστορία των internalists είναι αξιολογική κι ότι οι ανασυγκροτήσεις των ιστορικών συνθηκών ύπακούουν κατά κανόνα σε επιστημολογικά, όρθολογικά κριτήρια που ή σύγχρονη φιλοσοφία τής επιστήμης παρέχει. Είναι ακόμα φανερό ότι γι' αυτούς τό παρόν αποτελεί κριτήριο του παρελθόντος, πράγμα που προϋποθέτει τή διατήρηση τής έννοιαις τής προόδου. Η φυσική του Αινστάιν δέν μπορεί ν' αποτελεί κλειδί για τήν κατανόηση και τήν αποτίμηση τής φυσικής του Νεύτωνα άν δέν έχει ταυτόχρονα ύποθεθεί ότι ανάμεσα στις δύο ή σύγκριση είναι δυνατή και ότι ή δεύτερη είναι ευρύτερη, άνώτερη ή αποτελεσματικότερη (εδώ οι άπόψεις διαφέρουν) από τήν πρώτη. Οι externalists αντίθετα θεωρούν ότι ή μελέτη των έξωεπιστημονικών παραγόντων συμβάλλει άποφασιστικά στην κατανόηση των προβλημάτων που άφορούν τήν επιστήμη μιάς ιστορικής περιόδου. Στίς άκραιοις του εκφράσεις ό externalism οδηγεί στο σχετικισμό μιά και άρνεϊται ν' αποτιμήσει με κριτήρια αξιολογικού επιστημολογικού χαρακτήρα τίς επιστημονικές ιδιομορφίες μιάς εποχής. Ο ιστορικός δέν έχει τό δικαίωμα να εκτιμήσει με κατηγορίες συγχρονικού τύπου, με συστηματικές, ρυθμιστικές θεωρήσεις τίς ιδιότυπες άντιλήψεις μιάς ιστορικά διαμορφωμένης κουλτούρας. Ύπ' αυτή τήν έννοια ή όρθολογικότητα είναι σχετική, προσδιοριζόμενη στο έσωτερικό μιάς κοσμοαντίληψης ή ενός Παραδείγματος. Ορισμένοι externalists, όπως ό Feysabend, άπορρίπτουν κατηγορηματικά τήν έννοια τής προόδου ύποστηρίζοντας ότι ανάμεσα στις μαγικές πρακτικές του Paracelsos

Κυκλοφορεί

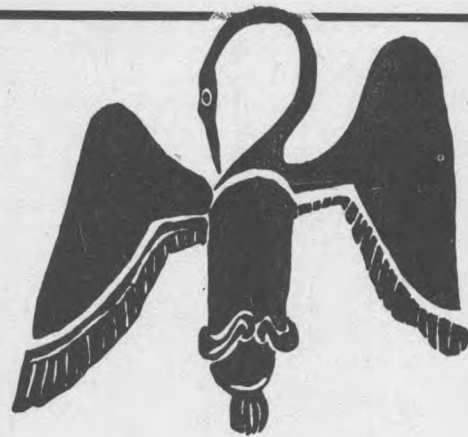
Η ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Τά κείμενα τής συμφωνίας
Ανάλυση, σχολιασμός
Επιπτώσεις κατά τομέα
Επίλογη βιβλιογραφίας

Αχ. Μητός
Συνταχτή
Α. Κόρακις
Γ. Μπορνούς
Α. Μπαθίμα
Ιο. Σαμπέθα
Ν. Σκανδάκης

Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα

Ταβέρνα
Η
ΡΟΖΑΛΙΑ

ΒΑΛΕΤΣΙΟΥ 58 • ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ

καί γράμματα γνωρίζω

(Παράκελσος) καί τήν Ιατρική του Pasteur (Παστέρ) δέν ύφιστανται κοινά στοιχεία πού θά επέτρεπαν μία σύγκριση. Στόν Ιστορικό δέ μένει παρά νά διαπιστώσει τήν ύπαρξη μιᾶς «διαφορετικότητας».

Ἄπ' αὐτά, ἐν προκειμένῳ, μιᾶ δλότελα ἀμφιλεγόμενη περίπτωση. Ἄπ' τή μιᾶ ἀρνεῖται νά ἀποδεχθεῖ τήν ἀξιολογική μεθοδολογία τῶν νεοθετικιστῶν καί τῶν περισσοτέρων μεταθετικιστῶν (Πόπερ, Λάκατος κ.λπ.). Ἄπ' τήν ἄλλη ὑποστηρίζει ὅτι μπορεῖ κανεῖς νά διασπάσει τήν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης σέ σειρά ἀνεξάρτητων ἐνοτήτων πού ἀντιστοιχοῦν κατά κανόνα σέ τομεῖς καί κλάδους ἔρευνας. Ἡ ἱστορική ἀνάπτυξη κάθε ἐνότητας, ὀρισμένης ἄπ' τήν ἐπικράτηση ἐνός «ὑποδείγματος» ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων, μπορεῖ νά μελετηθεῖ χωρίς ἀναφορές σέ ἔξωκλαδικούς παράγοντες. Μιά στεγανοποιημένη κλασική ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν εἶναι, συνεπῶς, ἐφικτή καί εὐκατά. Ἀρνεῖται λοιπόν τίς προϋποθέσεις τοῦ *internalism* ἐνστερνιζόμενος τήν πλέον ἀκραία τῶν συνεπειῶν του. Εἰσάγει ταυτόχρονα τήν ἐννοια τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινότητος πού συναρτᾶ τόν ὀρισμό τῆς ἐπιστήμης μέ μιᾶ κοινωνιολογική παράμετρο: τυπική παραχώρηση στίς ἀπαιτήσεις τοῦ *externalism*. Ὁ Κούν δέν συνειδητοποιεῖ τήν ἀμφιρρέπεια τῆς κατασκευῆς του.

Δυό φιλοσοφικά προβλήματα τεράστιας σημασίας πλήττον, σ' αὐτό τό σημείο, τήν ἀξιοπιστία τῆς Δομῆς. Τό πρῶτο ἀναφέρεται στή μεθοδολογία τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐπιστήμης καί στήν περίπτωση τοῦ Κούν πηγάζει ἄπ' τήν ἀνεπαρκῆ – ὡς λογικά ἀνυπόστατη – θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς σχέσης τοῦ ἐρευνητικοῦ σχήματος τῶν Παραδειγμάτων μέ τή συγκεκριμένη, «πραγματική» ἱστορία. Τό δεύτερο ἀφορᾶ τό χαρακτηρισμό τοῦ «ἀνορθολογισμοῦ» πού ἀφειδώλευτα οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κούν τοῦ ἀπένειμαν παρά τίς ἀντίθετες διαβεβαιώσεις καί τίς διαμαρτυρίες του.

Βα) Θά σταθοῦμε ἐπὶ τοῦ παρόντος στό πρῶτο πρόβλημα. Τή σχέση ἀνάμεσα στήν ἱστορία καί τή φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης.

Τό δίλημμα: *internalism* ἢ *externalism* ἀνακάμπτει. Ἡ θεωρία τῶν Παραδειγμάτων μπορεῖ, χωρίς νά διαστρεβλωθεῖν οἱ κοινωνικές ἀναλύσεις, νά ἐρμηνευθεῖ σάν ἓνα σχῆμα ἀξιολογικοῦ χαρακτήρα. Ὁ Κούν, καθὼς εἶδαμε, διαφορίζει τήν Ἐπιστημονική Κοινότητα ἀπό ἄλλα κοινωνικά γκρούπ στή βάση κάποιων ἀρχῶν ἠθικῆς τάξης πού πρέπει νά ἐγκολπώνονται τά μέλη της. Θά μπορούσαμε μέ βάση αὐτή τή λογική νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ συμπεριφορά τῆς κοινότητος τῶν ἀστρονόμων πού ἄπ' τό 1538 (ἡμερομηνία ἐκδόσεως τοῦ *De Revolutionibus* τοῦ Κοπέρνικου) μέχρι τό 1630 περίπου, σύσσωμη σχεδόν ἀπέριπτε τίς ἡλιοκεντρικές θεωρίες, ἦταν ἀντιεπιστημονική ἐπειδή ὑπαγορευόταν ἀπό ἐξωεπιστημονικές, πολιτικοθηρησκευτικές σκοπιμότητες ἀσχετες μέ τήν ἀνιδιοτελή ἠθική πού ὁ Κούν θεωρεῖ ἴδιο τῶν ἀγνῶν ἐπιστημόνων. Ἡ κρίση μας θά ἦταν ἔτσι σαφῶς ἀξιολογική ἄφου θά θεμελιωνόταν ὄχι πάνω στό πῶς πραγματι ἐνήργησε ἡ Ἐπιστημονική Κοινότητα ἀλλά στό πῶς θά ἔπρεπε νά εἶχε συμπεριφερθεῖ. Οἱ ἀντιστορικιστές ἐπιστημολόγοι ὅπως ὁ Πόπερ ἢ ὁ Λάκατος δέ λένε τίποτα περισσότερο. Τά κριτήρια πού χρησιμοποιοῦν στίς ἀξιολογήσεις τους εἶναι ἀπλῶς διαφορετικά. Ὁ Κούν ὅμως ἀπορρίπτει – χωρίς νά πολυκαταλαβαίνω γιατί – αὐτή τήν ἐκδοχή.

Κατ' αὐτόν ἡ ἐπίκληση τῆς Ἐπιστημονικῆς Κοινό-

τητας εἶναι ὁ μοχλός τῆς μετατόπισης τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἐπιστημολόγου ἄπ' τή λογική στήν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης. Τό ἐρώτημα δέν εἶναι πλέον τό τί προϋποθέσεις «πρέπει» νά πληρώνει ἓνας λόγος γιά νά θεωρηθεῖ ἐπιστημονικός ἀλλά τό τί θεωρήθηκε ἐπιστημονικό ἄπ' τοὺς εἰδήμονες μιᾶς περιόδου. Σ' αὐτή ὅμως τήν περίπτωση τό νά περιορίσει κανεῖς τήν ἀνάλυσή του στά δημοφιλή ἐγχειρίδια κάθε κλάδου, ὅπως συστήνει ὁ Κούν, εἶναι μᾶλλον ἀφελές. Κι ἀφήνει ἀναπάντητη τήν καιρία ἐπιστημονική ἀπορία: εἶναι δυνατή ἡ ἀναπαραγωγή ἢ διανοητική ἀναπαραστάση τῶν ἀκριβῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος μέ τρόπο πού θ' ἀπέκλειε ἄπ' τό πεδίο ἔρευνας τίς σύγχρονες προκαταλήψεις ἢ φιλοσοφικές πεποιθήσεις τοῦ ἱστορικοῦ; Μιά «ἀντικειμενική» ἱστορία εἶναι ἄραγε δυνατή;

Εἶναι ἀντιφατικό ἓνας ἐχθρός τῆς θετικιστικῆς ἀντιλήψης τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας νά ἐμφανίζεται σάν ὀπαδός μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἱστορίας. Ἰκανῆς ν' ἀνασυγκροτήσει ἐκ τῶν ἔνδον τίς «πραγματικές» πεποιθήσεις μιᾶς παρελθούσας ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Στό βαθμό πού ἡ διάκριση παρατηρησιακῶν – θεωρητικῶν ὄρων καί προτάσεων καταλύεται στίς φυσικές ἐπιστήμες, ἡ ἔμμεση διατήρησή της στόν κατ' ἔξοχὴν ἀμφισήμαντο χώρο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας ἀποτελεῖ στοιχειώδη λογική ἀνακολούθια. Ὁ πυρηνικός φυσικός ἐργάζεται στό πλαίσιο ἐνός Παραδείγματος. Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί στήν περίπτωση τοῦ ἱστορικοῦ. Ἀλλά ἀφού ἡ «ἀλήθεια» εἶναι συνάρτηση τῶν ἐπιταγῶν τοῦ Παραδείγματος γιατί τό ἱστοριογραφικό Παράδειγμα τοῦ Κούν εἶναι «ἀληθέστερο» ἄπ' τό νεοθετικιστικό ἱστοριογραφικό Παράδειγμα; Ἐνα Παράδειγμα δέν εἶναι οὔτε ἀληθές οὔτε ψευδές: εἶν' ἓνα σύνολο «μεταφυσικῶν» ἀντιλήψεων πού προσδιορίζουν ποιές προτάσεις εἶναι ἀποδεκτές ἢ ὄχι. Ἀντικειμενικό μέτρο σύγκρισης ἀνάμεσα σέ δύο Παραδείγματα δέν ὑπάρχει. Ἀρα δέν ὑπάρχει καί κανένα λογικά ἀποφασιστικό ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ἱστοριογραφικοῦ Παραδείγματος τῆς κοινότητος τῶν ἱστορικῶν πού ἀποδέχεται τήν κοινωνική θεωρία τῶν Παραδειγμάτων. Ἡ λανθάνουσα ἐπιστημολογία τοῦ «ἱστορικοῦ» Κούν τοῦ στερεῖ τό δικαίωμα νά διεκδικήσει τήν ἀξιολόγηση τῆς θεωρίας του μέ βάση τήν ἀποτίμηση τῆς προσέγγισής της στήν ἱστορική ἀλήθεια.

Ἄν ἡ θεωρία τῶν Παραδειγμάτων εἶναι ἀληθινή τότε δέν ὑπάρχει «ἀντικειμενική ἀλήθεια». Κι ἂν δέν ὑπάρχει ἀντικειμενική ἀλήθεια ἢ θεωρία τῶν Παραδειγμάτων εἶναι ψευδής. Ἄν ἡ θεωρία αὐτή εἶναι ἀληθινή τότε εἶναι ψευδής. Στό ἐπιστημολογικό ἐπίπεδο ὁ Κούν βρῖσκεται ἀντιμέτωπος μέ τό περίφημο παράδοξο τοῦ Κρήτη. Χωρίς προοπτική ἐπίλυσή του.

Ὁ Κούν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τῆς «θεωρίας» – πού προσδιορίζει τήν ἐμπειρική ἀλήθεια – ὅταν προτείνει τό σχῆμα τῶν Παραδειγμάτων· λησμονεῖ ὅμως νά ἐφαρμόσει τό ἴδιο κριτήριο στήν ἐκτίμηση τῆς ἐμπειρικῆς ἀξίας τοῦ ἴδιου τοῦ σχήματος. Ἐτσι τό σχῆμα του ὀρίζει τήν «ἀλήθεια» ἀντιπραγματικά ὡς προϊόν τῶν ἐκάστοτε συμβάσεων, ἐνῶ αὐτό τό ἴδιο παρουσιάζεται σάν ἔκφραση τῆς ἀνυπαρκτῆς ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας!

Τό δέ τραγικότερο εἶναι ὅτι ἀκόμα κι ἂν αὐτή ἡ ἀντίφαση τοῦ συγχωρεθεῖ, ἡ θεωρία τῶν Παραδειγμάτων καταρρέει ἐπειδή, ὅπως δεῖξαμε, ἡ ἱστορική

πραγματικότητα είναι απέναντί της αμείλικτη. Για να διασωθεί ή θεωρία των Παραδειγμάτων χρειάζεται να υποστεί τέτοιες τροποποιήσεις που τελικά θά τή μετέτρεπαν σε διαφορετικού τύπου θεωρία: είτε σ' ένα είδος «μεθοδολογίας των προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας» είτε σ' ένα είδος «θεωρίας των έρευνητικών παραδόσεων». 'Αλλά μπορούμε να βρούμε τήν πρώτη στόν Λάκατος και τή δεύτερη στό Laundan (Λάουνταν) χωρίς να έντρυφήσουμε ιδιαίτερα στή θεωρία των Παραδειγμάτων.

Συνοψίζοντας: αν ή θεωρία των Παραδειγμάτων, προτείνεται, μπροστά στήν κρίση τής ορθόδοξης ιστοριογραφίας, σαν ένα νέο Παράδειγμα πού ή 'Επιστημονική Κοινότητα των ιστορικών τής επιστήμης θά έπρεπε συμβατικά να συναποδεχτεί: αν δηλαδή ή θεωρία των Παραδειγμάτων προτείνεται σε πλήρη συνέπεια μέ τις επιστημολογικές της προϋποθέσεις, σαν ένα νέο ιστοριογραφικό Παράδειγμα: κανένα ορθολογικό έπιχείρημα δέν μπορεί να επηρεάσει τήν έπιλογή τής 'Επιστημονικής Κοινότητας. Τό νέο Παράδειγμα δέν είναι ούτε καλύτερο ούτε χειρότερο απ' τό παλιό. 'Η θεωρία των Παραδειγμάτων θά ήταν «άληθινή» μόνο αν, γιά μυστηριώδεις λόγους, σύσσωμη ή 'Επιστημονική Κοινότητα των ιστορικών τής επιστήμης τήν ανέκηρυσσε «μοναδικά άληθινή» και ως εκ τούτου προτιμητέα. Παραδόξως, όμως, στους κόλπους αúτης τής Κοινότητας, σήμερα, όσο κι αν έπιχειρώ δέν κατορθώνω να ανακαλύψω ούτε ένα ένθουσιώδη οπαδό του Παραδείγματος τής θεωρίας των Παραδειγμάτων.

'Η έλλειψη αúτη είναι έξηγητέα. 'Όσο ο Κούν προσπάθησε στίς κατοπινές εργασίες του να ξεπεράσει τά άδιέξοδα τής Δομής, τόσο περισσότερο ανάγκαστηκε να εγκαταλείψει τις ιδιότητες ή και πρωτότυπες ιδέες πού χάρισαν στό βιβλίο τήν άρχική γοητεία του. Οί διαδοχικές αυτοκριτικές του, μετέτρεψαν τή θεωρία του σ' ένα έγχείρημα άνώδυνης μεταρρύθμισης των νεοθετικιστικών άντιλήψεων. Αυτό πού άπομένει απ' τό σφριγηλό pamphlet τής δεκαετίας του '60 είναι πιά μιά σειρά ιδεών δανεισμένων απ' τό Wittgenstein (Βιτγκενστάιν) των *Logical Investigations*, απ' τόν όλισμό του Duhem (Ντιέμ) και του Quine (Κουίν), απ' τήν ιστοριογραφία του Koyre (Κοϊρέ) κι απ' τόν φιλελευθεροποιημένο έμπειρισμό του... Rudolf Carnap (Κάρναπ). (Κύρια ή διάκριση ανάμεσα σε έρωτήματα όντολογικού χαρακτήρα *έσωτερικά* σε μιά γλωσσο-φιλοσοφική δομή και έρωτήματα μεταφυσικού χαρακτήρα, *έξωτερικά* σε σχέση μέ τήν ίδια δομή κι άναφερόμενα στήν έγκυρότητα τής δομής σαν τέτοιας).

Β6) Τό δεύτερό μας πρόβλημα είναι ή διαδικασία άντικατάστασης ενός Παραδείγματος, και ή σχέση ανάμεσα στό παλιό και τό νέο Παράδειγμα.

Πρέπει κατ' άρχήν να τονίσουμε ότι ο Κούν είναι externalist όταν αναλύει τή διαδικασία έπιλογής ενός νέου παραδείγματος. Και είναι internalist όταν αναλύει επιστημονικές εξελίξεις στό έσωτερικό ενός κατεστημένου παραδείγματος. Είναι, συνεπώς, externalist όταν μελετά τήν «ιδόρρυθμη» ή επαναστατική επιστήμη πού έπεται τής κρίσης ενός Παραδείγματος. Κι είναι internalist όταν εξετάζει τις διαδικασίες πού συγκροτούν τήν «όμαλή» επιστήμη. 'Απ' αúτη τήν άποψη, όπως θά διαπιστώσουμε, ο Κούν υιοθετεί μιά καθαρά βεμπεριανή όπτική.

Είναι πάντα έφικτός ο προσδιορισμός του τί είναι

ΤΟ ΚΑΛΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

κι ΚΛΕΦΤΕΣ αστυνομοί

ΕΝΤΓΚΑΡ ΑΛΑΝ ΠΟΕ – Α. ΚΟΝΑΝ
ΝΤΟΥΛ – ΜΠΟΡΙΣ ΒΙΑΝ – ΝΤΑΣΙΕΛ
ΧΑΜΜΕΤ – ΠΑΤΡΙΤΣΙΑ ΧΑΪΣΜΙΘ –
ΡΑΙΗΜΟΝΤ ΤΣΑΝΤΛΕΡ – ΙΣΑΑΚ ΑΣΙ-
ΜΟΦ – ΝΤΟΡΟΘΥ ΣΕΓΙΕΡΣ και άλλοι
πολλοί.

Στά βιβλιοπωλεία και περίπτερα

ΠΛΕΘΡΟΝ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΜΑΝΩΛΗΣ
ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΑΚΗΣ

γράμμα στό γιό μου
(άπό τόν πόλεμο τής 'Αλβανίας)

πλέθρον

τοσίτσα 1Α - αθήνα 147-τηλ. 88.34.692

καί γράμματα γνωρίζω

ορθολογικό στό πλαίσιο του Παραδείγματος. Ἄκόμα καί ἡ ἔννοια τῆς προόδου εἶναι κατ' ἀρχήν ἀποδεκτή, στό βαθμό πού ἡ ἔκτασή της περιορίζεται στά «ἐπιτεύγματα» τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης. Ὅπως θά ἔλεγε ὁ Max Weber, ἡ ὀρθολογικότητα μιᾶς ἐπιλογῆς κατευθυνόμενης ἀπ' τῆς γενικῆς προδιαγραφῆς τοῦ κατεστημένου Παραδείγματος εἶναι ἀπλά «τυπική». Καί ἡ πρόοδος εἶναι ἀποκλειστικά «τεχνική» ὑπόθεση. Ἡ ὁμαλῆ ἐπιστήμη εἶναι «ὀρθολογική» στό βαθμό πού οἱ κατευθύνσεις της δέν ἀντιστρατεύονται τό Παράδειγμα καί εἶναι προοδευτική στό βαθμό πού ἀποσκοπεῖ ἢ καί ἐπιτυγχάνει τήν ἀκριβέστερη διατύπωση τῶν ποσοτικῶν νόμων πού ἀρθρώνουν τῆς διαφορῆς ὑποδειγματικῆς λύσεις, τήν ἱκανοποιητικότερη συστοιχία ἀνάμεσα στίς μετρήσεις καί τῆς παρατηρήσεις, τή διεύρυνση τοῦ Παραδείγματος ἔτσι ὥστε νά καλύπτει νέα φαινόμενα, τόν προσδιορισμό τῆς εὐστοχότερης ἀνάμεσα σέ δύο δυνατές θεωρητικές ἐφαρμογῆς τῶν γενικῶν ὑποθέσεων τοῦ Παραδείγματος κ.λπ.

Θά ἔπρεπε νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι τό σύνολο αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν παραμένει νεφελοῦδες στό κείμενο τῆς Δομῆς. Ἀσάφεια πού ἀπορῆει ἀπ' τόν ἀνεπαρκῆ προσδιορισμό τῆς σχέσης ἀνάμεσα στό Παράδειγμα καί τό σύνολο τῶν ἐπιμέρους θεωριῶν πού τό ἀπαρτίζουν. Τό Παράδειγμα «ἐπιβάλλει λογικά» ἢ ἀπλῶς «ἐμπνέει» τῆς συγκεκριμένες θεωρίες; Τό Παράδειγμα θεμελιώνει αὐτές τῆς θεωρίες ἢ θεμελιώνεται μέσω αὐτῶν;

Τό κύριο ὅμως πρόβλημα εἶναι ἄλλο. Ὁ Κούν ἀπορρίπτει ρητά τήν ἐμπειρική ἐλεγχιμότητα ὡς κριτήριο ἀποδοχῆς ἐνός Παραδείγματος καί τοῦ κεντρικοῦ ἐννοιολογικοῦ πυρήνα τῶν θεωριῶν ὡς κριτήριο ἀποδοχῆς ἐνός Παραδείγματος καί τοῦ κεντρικοῦ ἐννοιολογικοῦ πυρήνα τῶν θεωριῶν πού πηγάζουν, ἐμπνέονται – ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο – ἀπ' αὐτό. Καί ταυτόχρονα περιγράφει τήν κρίση πού ὀδηγεῖ στήν ἐγκατάλειψη τοῦ Παραδείγματος καί τόν καταποντισμό τοῦ ὑφιστάμενου προτύπου ὁμαλῆς ἐπιστήμης ὡς μιᾶς διαδικασίας συσώρευσης ἐμπειρικῶν διαψεύσεων. Ἐπανερχεται ἔτσι σέ μιᾶς ἐμπειριστικοῦ τύπου ἀντίληψη τῆς ἐλεγχιμότητας πού ἀποφεύγει νά διευκρινίσει. Ὅπως ἀκριβῶς δέν ἐξηγεῖ γιατί ἐνῶ ἡ ἀποτυχία ἐνός Παραδείγματος ἐξαρτᾶται ἀπ' τή συμπεριφορά του ἀπέναντι στά ἐμπειρικά δεδομένα, ἡ ἐπιλογή ἐνός νέου Παραδείγματος εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τά ἐμπειρικά δεδομένα. Τό Παράδειγμα καταρρέει ὅταν τά ἐμπειρικά προβλήματα ὑπερβούν τά ἐξηγητικά ὅρια τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης. Ὅταν, δηλαδή οἱ ἀνωμαλίες δέν εἶναι πιά δυνατό νά ξεπεραστούν μέ τή διατύπωση συμπληρωματικῶν ad hoc ὑποθέσεων. Ὑπάρχει συνεπῶς ἕνα ὄριο γιά τίς ad hoc ὑποθέσεις. Ἀλλά ποῖο εἶναι αὐτό καί γιατί ὑπάρχει; Ὁ ἀναγνώστης τῆς Δομῆς καλεῖται νά λύσει αὐτοβούλως τό μυστήριο.

Ποῖο εἶναι τό σημεῖο πᾶρ' ἀπ' τό ὁποῖο ἡ «ἐπίλυση γρίφων» τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης μεταμορφώνεται σ' ἐπίλυση οὐσιαστικῶν ἐμπειριῶν προβλημάτων πού μποροῦν νά προκαλέσουν τήν κρίση μιᾶς ὁλόκληρης κοσμοαντίληψης; Καί πῶς εἶναι δυνατό τά ἐμπειρικά δεδομένα στή «συγκρότηση» τῶν ὁποίων ὑπεισέρχεται ἡ ἐννοιολογική καί ὄντολογική διάρθρωση τῶν αργῶν ἐπιλογῶν τοῦ Παραδείγματος ν' ἀποδεσμεύονται αἰφνης ἀπ' αὐτές γιά νά τίς διαψεύσουν; Τό κείμενο τῆς Δομῆς δέν περιέχει ἱκανοποιητικῆς ἀπαντήσεις σ' αὐτά τά ἔρωτάματα.

Λίγα λόγια γιά τήν «ἀσυμμετρότητα» καί τόν ἀνορθολογισμό

Γ) Ἡ θεωρία τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστήμης θέτει καί ἄλλα προβλήματα, ἱστορικῆς κυρίως φύσης, πού ἐμμεσα θίξαμε ἀναφερόμενοι στό μονολιθισμό τοῦ Παραδείγματος. Δέν θά ἐπιμείνω σ' αὐτά. Αὐτό πού θά μέ ἀπασχολήσει στή συνέχεια εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα σέ δύο Παραδείγματα.

Κατά τόν Κούν τό παλιό καί τό νέο Παράδειγμα εἶναι ἀσύμμετρα ἢ καλύτερα μή συγκρίσιμα μεγέθη. Καί ἡ ἐπιλογή τοῦ νέου Παραδείγματος ἀπ' τήν Ἐπιστημονική Κοινότητα εἶναι ἄμεση καί κατά βάση ἀνορθολογική. Στό βαθμό πού τό νέο Παράδειγμα ὄντας μή συγκρίσιμο μέ τό παλιό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ προοδευτικότερο, εὐρύτερο κ.λπ., ἡ ἐπιλογή του μοιάζει μέ μιᾶς διαδικασίας θρησκευτικῆς μετατροπῆς χωρίς κανένα ὀρθολογικό ἐρεισμα.

Πρέπει κατ' ἀρχήν νά σημειώσουμε ὅτι ὁ Κούν συμπεραίνει τήν ἀσυμμετρότητα δύο Παραδειγμάτων ἀπ' τήν λογική τους ἀσυμβίβαστότητα. Ἀλλά ὅταν δύο θεωρίες εἶναι λογικά ἀσυμβίβαστες, δέν εἶναι μή συγκρίσιμες. Γιά νά μπορέσουμε νά πούμε ὅτι εἶναι λογικά ἀσυμβίβαστες ὀφείλουμε νά τίς συγκρίνουμε. Κι ἀπό τήν ἄλλη ἂν δύο θεωρίες εἶναι μή-συγκρίσιμες τότε δέν εἶναι λογικά ἀσυμβίβαστες. Δύο μή-συγκρίσιμες θεωρίες μποροῦν νά συνυπάρξουν. Ἀλλά δύο λογικά ἀσυμβίβαστες θεωρίες δέν μποροῦν νά συνυπάρξουν.

Ἀφήνοντας κατά μέρος τή λογική ἀντίρρηση θά ἐντοπίσουμε τήν προσοχή μας στίς αἰτίες τῆς ὑποτιθέμενης ἀσυμμετρότητας δύο Παραδειγμάτων.

Στό βαθμό πού ἡ σημασία ἐνός επιστημονικοῦ ὄρου δέν προσδιορίζεται ἀπ' τήν ἀναφορά του σέ κάποιο ἐμπειρικό ἀντικείμενο ἀλλ' ἀπ' τό ἀφηρημένο δίκτυο τῶν ὄντολογικῶν κατηγοριῶν τοῦ Παραδείγματος, ἡ ἀλλαγὴ Παραδείγματος εἶναι ἀλλαγὴ τῆς σημασίας τῶν ὄρων τῶν θεωριῶν. Ἡ «γῆ» δέν παραπέμπει στό ἴδιο ἀντικείμενο στά πλαίσια τῆς γεωκεντρικῆς καί τῆς ἡλιοκεντρικῆς θεωρίας. Ἡ σημασία τοῦ ὄρου στή μιᾶς εἶναι διαφορετική ἀπ' ὅτι στήν ἄλλη. Χωρίς μεγάλο κόπο ὅμως ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ἂν αὐτό εἶναι ἀλήθεια τότε οἱ δύο θεωρίες δέν εἶναι ἀντιθετικές οὔτε ἀσυμβίβαστες. Ἀντίθετες εἶναι δύο θεωρίες πού ἐξηγοῦν κατά ἀντιθετικό τρόπο τά ἴδια πράγματα. Δύο θεωρίες πού ἐξηγοῦν κατά διαφορετικό τρόπο πράγματα ὁλότελα διαφορετικά ἀναμεταξύ τους δέν μπορεῖ βέβαια νά εἶναι λογικά ἀντίθετες. Κανείς δέν ἰσχυρίζεται ὅτι μιᾶς βοτανολογικῆς θεωρίας εἶναι λογικά ἀσυμβίβαστη μέ μιᾶς ἀστρονομικῆς θεωρίας ἐπειδή ἢ μιᾶς ἀσχολεῖται μέ τά φασόλια καί ἡ ἄλλη μέ τό πλανητικό σύστημα. Ἀκόμη, ἂν οἱ ὄροι τῶν δύο θεωριῶν δέν ἔχουν κανένα κοινό νοηματικό στοιχεῖο, ἢ διαφορὰ ἀναμεταξύ τους δέν εἶναι κἂν ἐκφράσιμη. (Τό ἴδιο βέβαια ἰσχύει καί γιά τήν ἐνδεχόμενη περίπτωση συμφωνιῶν ἀνάμεσα σέ δύο διαφορετικῆς θεωρίας). Παραπέρα ἂν, ὅπως σημειώνει ὁ F. Suppe (Σούπε) «κάθε ἀρχή μιᾶς θεωρίας συμβάλλει στή σημασία τῶν ὄρων· κατά πάσα πιθανότητα ἡ ἀπόρριψη μιᾶς ἀρχῆς τῆς θεωρίας συνιστᾶ σημασιολογική ἀλλαγὴ καί ἔχει ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀλλαγῆς τῆς σημασίας τῶν ὄρων πού χρησιμοποιήθηκαν γιά τή διατύπωσή της. Ἀλλά τότε ἡ ἀρχή θά εἶναι ἀναλυτική... ἡ ἐπιστήμη μετατρέπεται πιά σέ μιᾶς μὴ-ἐμπειρικῆς discipline» (*The structure of scientific theories*, σ. 201).

Τό αποτέλεσμα είναι σαφές: ἂν ἡ ἐπιστήμη εἶναι ὀλοκληρωτικά μὴ-ἐμπειρική, ἡ κουνιανή ἔννοια τῆς κρίσης τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης καταρρέει. Ἄν πάλι ἡ ἔννοια τῆς κρίσης τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης ἔχει κάποιο νόημα, ἡ σημασία τῶν ὄρων μιᾶς θεωρίας δέν καθορίζεται ἀποκλειστικά ἀπ' τῆς ἀφηρημένες κατηγορίες τοῦ Παραδείγματος. Ὅρισμένοι τουλάχιστον ἀπ' τοὺς ὄρους αὐτοὺς διατηροῦν μιὰ σημασία διαθεωρητική, ἀνεξάρτητη ἀπ' τῆς θεωρίες καί τὰ Παραδείγματα στὰ ὁποῖα ἐντάσσονται. Πράγμα πού ὁ Κούν ἀποδέχεται χωρίς ν' ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἔτσι ὁμολογεῖ τῆ σαθρότητα τῆς ἀντίληψής του τῆς μὴ – συγκρισιμότητας τῶν Παραδειγμάτων καί τῶν θεωριῶν τους.

Ἡ μὴ-συγκρισιμότητα δύο θεωριῶν δέν μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ παρά μόνο ἂν 1) τὸ ἐξηγητικό τῆς βελτιωμένης περιοριστῆ σημαντικά καί 2) ἂν κάποιο σαφές κριτήριο τῆς «ἀλλαγῆς νοήματος» ἐνός ὄρου ὑποδειχθεῖ κατὰ τρόπο μονοσήμαντο. Ἐνα τέτοιο κριτήριο ὅμως ἀναγκαστικά· θά ἀρθρώνεται στὴν ἔννοια τῆς συνωνυμίας. Κι ἡ ἔννοια αὐτή εἶναι κάθε ἄλλο παρά καθαρή. Ὁ Κούν στὴ *Δομή*, ὅπως παρατήρησε ὁ Shapere (Σαπίρε) ἐπιχειρῶντας νά ἐξηγήσει τὴν ἀλλαγὴ ἀναφορᾶς τοῦ περιγραφικοῦ λεξιλογίου μιᾶς θεωρίας μέσω τῆς ἀλλαγῆς Παραδείγματος, συνάγει τὴ διαφορὰ ἔκτασης καί ἀναφορᾶς τοῦ νέου λεξιλογίου ἀπ' τὴν ἔλλειψη συνωνυμίας τῶν ὄρων. Ἄλλὰ τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ἀσθενές ἀφοῦ δύο ἔννοιες μποροῦν νά ἔχουν τὴν ἴδια ἔκταση καί τὴν ἴδια ἀναφορὰ χωρίς νά εἶναι συνώνυμες. Ἡ «τάξη τῶν ὑπάρξεων πού διαθέτουν νεφρά» ἔχει τὴν ἴδια ἀναφορὰ μὲ τὴν «τάξη τῶν ὑπάρξεων πού διαθέτουν καρδιά». Οἱ δύο ἐκφράσεις ὅμως δέν εἶναι συνώνυμες.

Στὴ *Δομή* ὁ Κούν, ἂν καί βασίζει τὴ θέση τῆς ἀσυμμετρίας στὴν «ἀλλαγὴ νοήματος», δέν ἐπεξεργάζεται κανένα ἱκανοποιητικό κριτήριο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς «ἀλλαγῆς τοῦ νοήματος».

Ὁ Β. Κάλφας στὴν Εἰσαγωγή του ἐκφράζει τὴν ἀποψη ὅτι στὴ *Δομή* ἀλλὰ κύρια στίς κατοπινές του διευκρινίσεις ὁ Κούν στήριζε τὴν ἀποψη του τῆς ἀσυμμετρίας στὴ θέση τοῦ Κουνίν γιὰ τὴν «ἀπροσδιοριστία τῆς ριζικῆς μετάφρασης». Ἡ θέση αὐτὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀδυναμία σύνταξης ἐνός μεταφραστικοῦ συστήματος «ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων» πού θά ἐπέτρεπαν σὲ κάθε ὄρο μιᾶς γλώσσας Α ν' ἀντιστοιχεῖ μ' ἀκριβεία σ' ἕνα συνώνυμο ὄρο τῆς γλώσσας Β. Τελικὰ ὅμως ἡ θέση τοῦ Κουνίν εἶναι – κι αὐτὸ εἶν' ἀπ' τὰ λίγα σημεῖα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κάλφα πού δέν μέ πείθουν – διαμετρικά ἀντίθετη αὐτῆς τοῦ Κούν. Γιὰ τὸν Κούν ἡ μετάφραση εἶναι ἀδύνατη ἐπειδὴ ἡ σημασία ἐνός περιγραφικοῦ ὄρου εἶναι ἄρτια καί σταθερὰ προσδιορισμένη ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ ἀναφορὰ σὲ πλάισιο κάθε θεωρίας. Γιὰ τὸν Κουνίν ἀντίθετα ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς ριζικῆς μετάφρασης εἶναι ἀπόρροια τῆς πολλαπλότητας τῶν δυνατῶν μεταφράσεων. Κι ἡ πολλαπλότητα τῶν δυνατῶν μεταφράσεων εἶναι συνάρτηση τῆς ἔνδειας τῶν παρατηρησιακῶν δεδομένων πού δέν ἀρκοῦν γιὰ τὸ μονοσήμαντο προσδιορισμὸ μιᾶς καί μοναδικῆς μεταφραστικῆς δυνατότητας. Ἐνῶ γιὰ τὸν Κούν ἡ ἀσυμμετρία πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐνδοθεωρητικὴ ἀκαμψία τῆς ἀναφορᾶς, ὁ Κουνίν θεωρητικοποιεῖ τὴν ἀπροσδιοριστία τῆς ἀναφορᾶς.

Διαπιστώσαμε ὅτι ἡ ἀσυμμετρία δύο θεωριῶν ἀποτελεῖ ὑπερασπίσιμη θέση μόνο ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι οἱ

ἀρχές μιᾶς θεωρίας θά προσδιορίζουν ἀποκλειστικά καί κυρίαρχα ὅλο τὸ φάσμα τῶν περιγραφικῶν ὄρων τῆς θεωρίας. Ἄλλὰ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἡ «κρίση» τῆς ὁμαλῆς ἐπιστήμης δέν εἶναι δυνατὴ: καμιά ἐμπειρική ἀνωμαλία δέν εἶναι δυνατό νά ἐκφραστῆ σὲ ὄρους ἀνεξάρτητους ἀπ' αὐτοὺς τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστήμης. Στὴν οὐσία δέν ὑπάρχουν πιά ἐμπειρικά δεδομένα ἱκανὰ νά θέσουν σὲ ἀμφισβήτησι μιὰ θεωρία. Ἐξάλλου ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσης τῆς ἀσυμμετρίας ἀπολόγει λογικά στὴν παραδοχὴ τῆς δυνατότητας ταυτόχρονης συνύπαρξης ὄλων τῶν ἀσύμμετρων θεωριῶν. Ἄν αὐτές εἶναι ὄντως ἀσύμμετρες δέν ὑπάρχει κανένας λόγος γιὰ νά ἐγκαταλειφθεῖ μιὰ ὅποιαδήποτε θεωρία σὲ ὄφελος κάποιας ἄλλης. Πράγμα πού ὁ Feyerabend (Φεγεράμπεντ) κατανόησε πολὺ αποτελεσματικότερα ἀπ' τὸν Κούν.

Ἐπὶ τοῦ ὅτι ὑπάρχει βέβαια μιὰ δυνατὴ διατύπωση τῆς ἀντίληψης τοῦ θεωρητικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν περιγραφικῶν ὄρων μιᾶς θεωρίας πού μπορεῖ λογικά νά διασωθεῖ. Ἐπὶ ἕνα ὄρο: ὅτι θά εἶναι τόσο ἀσθενές – μόνο μερικοὶ περιγραφικοὶ ὄροι θά ἐξαρτῶνται νοηματικά ἀπ' τῆς ἀρχῆς τῆς θεωρίας, ἢ ὅλοι οἱ ὄροι θά ἐξαρτῶνται μόνο μερικά ἀπ' αὐτές – πού δέν θά κατορθῶναι νά στηρίξει τὴν ἀντίληψη τῆς ἀσυμμετρίας. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἔννοια τῆς «κρίσης» θά ἐπιβιώσει κι αὐτὴ τῆς ἀσυμμετρίας θά ἀποδιώσει ἀδόξως. Ὅπως βλέπουμε εἴτε ὁ Κούν θά καταφύγει στὴν π' καί τὸ σχῆμα του θά αὐταναιρεθεῖ γιὰ λόγους α εἴτε θά ὀχυρωθεῖ πίσω ἀπ' τὴν π'' καί τὸ σχῆμα του θά αὐταναιρεθεῖ γιὰ λόγους β.

Ἡ κουνιανὴ ἀντίληψη τῆς «ἐπιστημονικῆς ἐπανάστασης» θεμελιώνεται στὴν ἔννοια τῆς ἀσυμμετρίας καί τῆς μὴ-συγκρισιμότητας ἀνάμεσα σὲ παλιὸ καί τὸ νέο Παράδειγμα. Ἄπ' τὴ μιὰ μεριά ὅμως αὐτὴ ἡ σχέση λογικῆς ἐξάρτησης δέν εἶναι καθόλου ἀναγκαῖα. Ὁ Ἀλέξανδρος Κοῦρέ, πού πρῶτος ἐπεξεργάστηκε τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπανάστασης, δεχόταν ὄχι μόνο ὅτι ἡ πρό- καί ἡ μετεπαναστατικὴ θεωρία εἶναι, ἂν καί ἀντιθετικές, συγκρίσιμες, ἀλλὰ καί ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη εἶναι διαδικασία κατ' ἐξοχὴν προοδευτικὴ (ὅπως καί ὁ Πόπερ).

Ἡ ἀντισωρευτικὴ ἀντίληψη τοῦ Κούν ἐδράζεται στίς ἀρχές τῆς μὴ-γραμμικότητας καί τῆς μὴ-ἀναγωγιμότητας. Οἱ συνθήκες πού διαμορφώνονται ἀπ' τὴ διπολικὴ σχέση θεωρίας σὲ κρίση – ἐμπειρικῶν ἀνωμαλιῶν δέν ἐμπερικλείουν αἰτιακά καί τὰ μορφώματα ὑποθέσεων καί ἐξηγήσεων πού τελικὰ θ' ἀπολήξουν σ' ἕνα νέο Παράδειγμα. Ἄλλ' ὅπως γιὰ νά χρησιμοποιήσουμε μιὰ ἀναλογία στὴ Θερμοδυναμικὴ ἢ ἀρχὴ τῆς μὴ-ἀντιστρεπτότητας καί ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ χρόνου στὰ δεδομένα τῶν φυσικῶν θεωριῶν πού πρωτύτερα ἐκφράζονταν ἀποκλειστικά μὲ κινηματικούς ἢ ἐξωχρονικούς δυναμικούς ὄρους δέν ἐπιτάσσει λογικά τὴν ἐγκατάλειψη τῆς ἔννοιας τῆς αἰτιατικῆς σχέσης ἔτσι καί στὴν περίπτωση τῆς διαδοχῆς συστημάτων σκέψης ἢ θεωριῶν ἢ μὴ-ἀναγωγιμότητα δέν ὀδηγεῖ ἀναγκαστικά στὴν ἀνασκευὴ τῶν ἐννοιῶν τῆς προόδου καί τῆς συνέχειας. Ἡ ἀδυναμία ἀναγωγῆς τοῦ νέου σὲ παλιὸ καί τανάπαλιν ἐπικυρώνει ἴσως τὴν κρίση τοῦ νεοθετικιστικοῦ ἱστοριογραφικοῦ σχήματος ἀλλὰ δέν ἐπαληθεύει τὴν «ἀσυμμετρία» τοῦ Κούν. Οἱ νόμοι τῆς πτώσης τοῦ Γαλιλαίου δέν μποροῦν νά ἐξαχθοῦν – ἢ παραχθοῦν – λογικά ἀπ' τὸ νόμο τῆς βαρύτητας τοῦ Νεύτωνα. Εἶναι, παρ' ὅλ' αὐτὰ, συγκρίσιμοι μ' αὐτὸν καί τὸ ἐξηγητικὸ εὖρος

καί γράμματα γνωρίζω

ἀμφοτέρων μπορεί νά ἀποτιμηθεῖ μέ αὐστηρά ἀντικειμενικά καί ἐνιαία κριτήρια.

Αὐτός ἀκριβῶς εἶν' ὁ λόγος πού καθιστᾶ τελείως χωρίς νόημα καί τήν περιφνημ «ψυχολογία τῆς ἀνακάλυψης» τοῦ Κούν. Ἡ ἀντίληψη τῆς ἀσυμμετρῶτητας ἀναγκάζει τόν Κούν νά περιγράψει τήν υἱοθέτηση ἑνός νέου Παραδείγματος σάν μιά ψυχολογική διαδικασία μύησης σέ μιά νέα θρησκεία. Ἡ ἀποδοχή τῆς εἰδικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας, γιά παράδειγμα, παρουσιάζει ἀναλογίες μέ τήν κρίση συνειδήσεως πού ὀδηγεῖ ἕναν ἐτοιμοθάνατο ἀμαρτωλό ἄθεο στήν ἀποδοχή τῆς θείας μεταλήψεως.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Κούν, μετά τή *Δομή*, ἐκλέπτυνε τήν ἀποψη του κι ἐπιχείρησε νά ἀνασκευάσει τήν κατηγορία τοῦ ἀνορθολογισμοῦ πού οἱ κριτικοί του δέν ἔπαψαν ποτέ νά τοῦ προσάπτουν. Δέν ἔλυσε ὅμως τό ζήτημα. *Γιατί ἡ «ψυχολογία τῆς ἀνακάλυψης» δέν ὀδηγεῖ στόν ἀνορθολογισμό μόνο ἀν προταθοῦν κάποια καθολικά ἀποδεκτά κριτήρια ἀποτίμησης – ἄρα καί σύγκρισης – τῶν ἀντίπαλων θεωριῶν. Γιά νά*

ἀποφευχθεῖ ὁ ἀνορθολογισμός εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ἰδέα τῆς ἀσυμμετρῶτητας. Ἡ ἀνορθολογικότητα ἀπορρέει ἀπ' τήν ἀσυμμετρῶτητα πού πηγάζει ἀπ' τή δέσμευση τῶν ἀποτιμητικῶν κριτηριῶν ἑνός Παραδείγματος ἀπ' τήν ἐννοιολογική δομή τοῦ ἴδιου τοῦ Παραδείγματος. Συνοπτικά: ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ἀποφυγή τοῦ κίνδυνου τοῦ ἀνορθολογισμοῦ εἶναι ἡ διαμόρφωση κριτηριῶν ἀποδεξιότητος μιᾶς θεωρίας ὀλότελα ἀνεξάρτητων ἀπ' τήν ἴδια τή θεωρία ἢ τό Παράδειγμα πού τήν ἐπικρατοῦν. Κι ὁ Κούν ποτέ δέν κατόρθωσε νά κατανοήσει αὐτή τήν ἀπλή ἀλήθεια. Σέ πείσμα τῶν εἰλικρινῶν καί πολυάριθμων αὐτοκριτικῶν καί ἀναθεωρήσεών του.

Αἰμίλιος Μεταξόπουλος

Εξάντας

Ἐξάντας / Λογοτεχνία

Τσάρλς Μίνγκους

Χειρότερα κι ἀπό σκυλιά

FRANCOIS VILLON

Οἱ μπαλάντες
κι ἄλλα ποιήματα

C. BAUDELAIRE

Εἰκοσιοχτώ ποιήματα

JACK LONDON

Γραφεῖο δολοφονιῶν ΕΠΕ

JACK KEROUAC

Στό δρόμο

E. M. FORSTER

Ταξίδι στήν Ἰνδία

ANDRE MALRAUX

Οἱ Κατακτητές

ΓΕΒΓΚΕΝΙ ΖΑΜΙΑΤΙΝ

Ἐμεῖς

PIERRE LOUYS

Ἡ γυναίκα
καί τό νευρόσπαστο

HENRY JAMES

Οἱ Εὐρωπαϊοί

D. H. LAWRENCE

Ἡ ἄλεπού

PAUL VALERY

Τό παραθαλάσσιο νεκροταφεῖο - Ἡ νεαρή μοῖρα

IBAN ΤΟΥΡΓΚΕΝΙΕΦ

Ρούντιν

Μ. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΑΚΗΣ

Γράμμα στόν γιό μου

ΤΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΗΣ
ΑΝΖΕΛ ΚΟΥΡΤΙΑΝεκδόσεις
πλέθρον

τοσίτσα 1Α - τηλ. 88.34.692

Από τις ἀμφιταλαντεύσεις στήν ἦττα

François Hinker

Le Parti Communiste Français au carrefour
essais sur quinze ans de son histoire

Ένα σημαντικό βιβλίο του Φρανσουά Χινκέρ για τη στρατη-
γική του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος

Η διαμάχη για τη στρατηγική του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, πού, ιδιαίτερα μετά τη διάσπαση της Ένωσης της Αριστεράς το Σεπτέμβριο του 1977, γνώρισε οξυτάτες εξάρσεις και πολεμικές, κάθε άλλο παρά έχει καταλαγιάσει. Αντίθετα μάλιστα η γνωστή θλιβερή στάση της ηγεσίας Μαρσαί στις προεδρικές εκλογές, ή κατά κράτος ἦττα του ΓΚΚ και η θριαμβευτική άνοδος στην εξουσία του Σοσιαλιστικού Κόμματος τροφδοτότησαν με νέα στοιχεία την έρευνα, ακόμη και την άνοιχτη πολεμική.

Η άποψη της ηγεσίας έχει δοθεί στην εισήγηση πού παρουσίασε ο Ζ. Μαρσαί τόν περασμένο Ιούνιο, σέ μία σειρά άρθρων στο θεωρητικό περιοδικό της Κ.Ε. *Cahiers du Communisme* και με την προπαρασκευαστική έκθεση για το 24ο Συνέδριο πού θα γίνει το Φεβρουάριο του 1982. Εξάλλου οι καθοδηγητικές απόψεις συζητήθηκαν στο αντιπολιτευτικό περιοδικό *Rencontres Communistes*, πού ίδρυσαν στελέχη του Κόμματος μετά τις προεδρικές εκλογές, ανάμεσα τους οι γνωστοί μας από τό φετινό φεστιβάλ της Αύγης Ανρί Φιζμπέν και Ζάν Ρονί. Η πρώτη όμως σέ βάθος ανάλυση της στρατηγικής του ΓΚΚ πού βλέπει τό φως είναι τό έργο του François Hinker, *Le parti Communiste au carrefour, essai sur quinze ans de son histoire* (Τό Κομμουνιστικό Κόμμα στο σταυροδρόμι. Δοκίμιο για δεκαπέντε χρόνια της ιστορίας του). Παλαιό στέλεχος της Ένωσης Φοιτητών Κομμουνιστών, γραμματέας του πολιτικού γραφείου του Ρολάν Λερούά, άμεσος συνεργάτης του Μαρσαί, άρχισυντάκτης της *Nouvelle Critique*, και μέλος της Κ.Ε. από τό 1976 έως τό 1979, ο Χινκέρ έχει όλη την εμπειρία και την «άπό τά μέσα» γνώση των κομμουνιστικών πραγμάτων ώστε τό διάβημά του να είναι πολύπλευρα ενδιαφέρον. Επιπλέον ο Χινκέρ συμμετέχει στην έκδοση του περιοδικού *Rencontres Communistes* πού σημαίνει ότι δέν του λείπει ή πολιτική βούληση για την αλλαγή του κόμματος και ή κριτική όπτική.

Ο Χινκέρ στο βιβλίο του έρευνά τις συνθήκες μέσα στις όποιες τό ΓΚΚ, άπό μοχλός του μεγάλου κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού της Γαλλίας πού ήταν επί δεκαετίες, μετά τη διάσπαση της Αριστεράς τό 1977 διπλώθηκε στον έαυτό του πιστεύοντας ότι έτσι σώζει τό μέλλον του. Ο συγγραφέας, όντας σύμφωνος με σχετική εκτίμηση της σημερινής ηγεσίας, πιστεύει κι αυτός ότι τό 1956, εποχή κατά την όποια μπορούσε ν' αλλάξει τό μοντέλο με βάση τό όποιο ήταν πλασμένο τό κόμμα γιατί άκριβώς ο Κρουτσεφ τίνιζε στον άέρα τη σταλινική ιδεολογία, τό ΓΚΚ όπισθοχώρησε μπροστά σέ ένα τέτοιο ένδεχόμενο. Παρόλο όμως πού παρέμεινε πιστό στο σοβιετικό πρότυπο και έχανε έτσι τη δυνατότητα νά συλλάβει ένα νέο τύπο κόμματος πού θ' αντιστοιχούσε στην εξέλιξη της γαλλικής κοινωνίας, τό ΓΚΚ προχωρούσε και άναπτυσσόταν. Άλλά ένω ή σημερινή ηγεσία καταδικάζει, ως συνέπεια της «καθυστερήσης του 1956», την ένωτική στρατηγική πού υιοθέτησε τό ΓΚΚ μετά τό 1962, ο Χινκέρ θά χρεώσει την ἦττα, άκριβώς, σ' αυτήν την καθυστέρηση. Έτσι δέν θά διστάσει νά τονίσει ότι τό κόμμα μόλις τό 1976 άποδεσμεύτηκε άμεσα από τό σοβιετικό μοντέλο, κατά τό 22ο συνέδριό του. Και άπό κεί και πέρα «ή φυγή πρός τά πρόσω» σέ αναζήτηση ενός σοσιαλισμού με «τά χρώματα της Γαλλίας» κάλυπτε στην πραγματικότητα μίαν «όπισθοχώρηση» εμπρός στην ένότητα της άριστεράς πού, μετά τό 1974, όλοι την υποψιάζονταν μήπως και εύνουόσε ακόμη περισσότερο τό Σοσιαλιστικό Κόμμα. Δέν ήταν λοιπόν, συμπεραίνει ο Χινκέρ, ή ένωτική στρατηγική πού όδήγησε στην ἦττα αλλά ή έλλειψη πολιτικών και ιδεολογικών προϋποθέσεων για την πραγματοποίησή της.

Τό βιβλίο του Χινκέρ εξάλλου είναι άποκαλυπτικό για όρισμένα διαφορούμενα πάνω στα όποια στηρίζεται ή προσχώρηση των κομματικών μελών στην πολιτική του κόμματός τους. Για παράδειγμα τό γεγονός ότι ή γραμμή της Ένωσης της Αριστεράς και του Κοινού Προγράμματος

δέν συζητήθηκαν στή διάρκεια του 22ου συνεδρίου «σήμεινε», όπως γράφει, «ότι όλος ο κόσμος ήταν σύμφωνος εκείνη την εποχή. Η συνέχεια όμως έδειξε ότι θά 'πρεπε τό αντίθετο νά γίνει δεκτό»: στο κόμμα σταμάτησαν νά συζητούν για την ένότητα της άριστεράς γιατί, άκριβώς, έγινε άσύμφορη για όρισμένα τουλάχιστον μέλη της ηγεσίας και επομένως ή γραμμή του Κοινού Προγράμματος τελούσε υπό έγκατάλειψη.

Ο Χινκέρ αναλύει τά χρόνια των παλινδρομήσεων της κομμουνιστικής πολιτικής, άπό τό 21ο συνέδριο (Όκτ. 1974) ως τη ρήξη με τους σοσιαλιστές τό 1977, με βάση διάφορες «διαδρομές» (εκλογές, σχέσεις με τό ΚΚΣΕ) πού φωτίζουν την συνθετότητα και τις άντιφάσεις της. Έτσι καταλαβαίνουμε καλύτερα τους παράδοξους συνδυασμούς με βάση τους όποιους διαμορφώνεται ή πολιτική γραμμή του ΓΚΚ: για παράδειγμα, ή υιοθέτηση της «αυτοδιαχείρισης» τρεις μήνες μόλις μετά τη διάσπαση της άριστεράς. Η, όταν τό ΓΚΚ υιοθετούσε τό δόγμα της πυρηνικής άποτροπής, ή γραμμή αυτή διόλου δέν συμφωνούσε με τη σοβιετική πολιτική άπέναντι στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, όπως πολλοί πίστεψαν. Ο Χινκέρ άποκαλύπτει ότι τό ΚΚΣΕ είχε έντονα άντιπαχθεί σ' αυτόν τόν προσανατολισμό.

Μετά την νίκη του Μιτεράν, διαπιστώνει ο Χινκέρ, «χάσαμε σ' όλη τη γραμμή». Τό ΓΚΚ τό 1977 φοβήθηκε ότι θά έφτανε στην εξουσία αλλά με ένα συσχετισμό δυνάμεων δυσμενή γι' αυτό κι εύνοικό για τό ΣΚ και τότε άλλαξε πολιτική. Τέσσερα χρόνια άργότερα ή άρνηση της ένότητας τό όδήγησε εκεί πού είχε φοβηθεί ότι θά τό έφερνε τό Κοινό Πρόγραμμα.

Τό ζήτημα πού τίθεται τώρα για τό ΓΚΚ, συμπεραίνει ο Χινκέρ, είναι μήπως έχει άγγίξει μία φάση «παρακμής διάρκειας, και ίσως άμετάκλητης». Και ένα τέτοιο ένδεχόμενο είναι πολύ πιθανό άν δέν άρθούν οι εμπλοκές πού παρεμποδίζουν την ικανότητα του κόμματος νά κατανοεί και νά δρά μέσα στην γαλλική κοινωνία.

(«Le Monde», 4.12.81)
Α.Μ.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΕ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΑΝΤΩΝΗ ΜΠΙΛΙΑΚΗ
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
● Ιστορική διαδρομή ● Κριση ●
Προοπτικές

ΔΙΑΘΕΣΗ: «ΠΟΛΥΤΥΠΟ»
Λειοκράτους 131 - τηλ. 729.237 - 732.819

Μαρκαδοριστές και δημοσιογράφοι

Στό Φεστιβάλ της Αύγης, του 1980, ένα από τα περίπτερα τά αφιερωμένα στη δράση της νεολαίας ήταν ή αναπαράσταση των «τοιχών των καταλήψεων». Ξύλινα λευκά παραβάν πάνω στα οποία είχαν αντιγραφεί όσα, πικρά και χυμώδη, συνθήματα, στιχουργήματα και λογοπαίγνια ζωντάνεψαν τά πανεπιστημιακά τείχη τόν καιρό των καταλήψεων. Προβοκατόρικά, κάποιοι πήγαν και λέρωσαν τις ξύλινες αναμνήσεις του Φεστιβάλ με περί Β' Πανελλαδικής ύπονοούμενα. Ξαναγυρίζοντας σέ μια ώρα είδαν ό,τι ακριβώς περίμεναν: Η λευκή μπογιά είχε σθήσει τις νέες γραφές: οι τοίχοι έπρεπε νά μείνουν μουσειο, μαυσαλειο, γεγονός τετελεσμένο, νεκρό κι ακίνδυνο.

Έν έτει 1981, ό κ. Γιάννης Δημαράς, δημοσιογράφος του Συγκροτήματος και της «άλλαγμένης» ΥΕΝΕΔ, έκδίδει, διαμέσου Κάκτου και μέ τήν άθανταδόρική συμμετοχή δυό σκίτσων του Κώστα Μητρόπουλου, τόν τόμο Έμπρός στον έτσι που χάραξε ό τέτοιος. Στις σελίδες του έμπιριέχονται, κυρίως, όσα περιουτέλεξε – όχι τυχαία – από τούς τοίχους πολυκατοικιών και άμφιθεάτρων. Ό συνοδός σχολιάζων λόγος του συλλέκτη, σέ φόρμα άργκοειδή, βιαστικός και έπιτηδευμένα άνοργάνωτος. Τήν ίδια βιασύνη άποπνέει ή όλη έμφάνιση του βιβλίου, μέ τις μπόλικες ορθογραφικές και τυπογραφικές σπονδές στον γνωστό δαίμονα και μέ τήν έλλειψη στοιχειώδους μέριμνας νά ξεχωρίζουν τά σχόλια από τά συνθήματα, τό ένα σύνθημα από τό άλλο. Τό πάθος του συγγραφέα φαίνεται νά έξαντλήθηκε στην ήδονική παρακολούθηση – μακριά από τό γεγονός, μετά από τό γεγονός –, έτσι που νά μήν περισσέψει τίποτε για νά μετατρέψει τήν πρώτη ύλη σέ σώμα στερεό, μέ δικό του εκτόπισμα και λόγο.

Κερδοσκοπία – γιατί όχι; Τίποτε λιγότερο από τήν άριστερίζουσα πίστη στους άδήριτους νόμους του καπιταλισμού, τίποτε περισσότερο από τήν τυπική συμπεριφορά των μετά Χριστόν προφητών ήπραματευτάδων γνησίων τεμαχίων τιμίου ξύλου. Όμως:

● Δέν θυμόμαστε ούτε (και) ό συγκεκριμένος δημοσιογράφος, ούτε (και) οι έφημερίδες του συγκεκριμένου Συγκροτήματος νά 'χαν άνοιξει τις άγκαλιές τους, τόν καιρό εκείνο, στους «ρομαντικούς, άνάνυμους μουρλους άναρχοαυτόνομους». Ό,τι χάραγε στην άντινεοδημοκρατική πασκολογία – και μή παρέκει.

● Ό κ. Γιάννης Δημαράς στό βιβλίο του τά βάζει μέ τις «άστικές έφημερίδες»: «Η άστική έφημερίδα είναι ό στίβος, όπου συγκρούονται καθημερινά και λυσσασμένα άντιφαστικές και άντίθετες έννοιες και συμπεριφέροντα. Η έλευθεροτυπία; Συνάρτηση κι αυτή της κυκλοφορίας, της τιμής, της είδησης που δέν δημοσιεύεται για χίλιους δυό λόγους, του ύποκειμενισμού του δημοσιογράφου, αλλά και της έντιμότητας και ευαισθησίας των άλλων δημοσιογράφων, των κομμάτων που πιέζουν, οργανωμένων κοινωνικών ομάδων που μπορούν και διαμορφώνουν τις κυκλοφορίες» (σελ. 24). Δηλαδή; Δέν ρισκάρει τή σχιζοφρένεια του συνεχίζοντας νά τούς προσφέρει τις ύπηρεσίες του;

● Ό κ. Γιάννης Δημαράς δέν άντιμετωπίζει τήν πολιτική διάσταση του θέματος που έξετάζει. Βλέπει (προτιμά νά βλέπει) μονάχα κάποιους τρελάρες μαρκαδοριστές. Γι' αυτό και τά σχόλιά του είναι «λυρικά», μιμήματα των συνθημάτων που άντιγράφει.

● Ό κ. Γιάννης Δημαράς δέν προσέφερε κάποιον – συμβολικό, έστω – τμήμα των κερδών του (τό βιβλίο έγινε μπέστ-σέλερ: άπόδειξη άραγε της τηλεπαθητικής ιδιοσυγκρασίας του καταναλωτικού κοινού;) σέ ένα, π.χ., από τά κατελιγμένα σήμερα, σπίτια* ή σέ κάποια «άναρχοαυτόνομα» περιοδικά, ή στην Οικολογική Πρωτοβουλία ή στην... ΚΝΕ για ν' αγοράσει μπογιά προς άντιμετάπιση πιθανής νέας εσοδείας.

Δέν πειράζει. Άρκει που οι ίδιοι οι «άναρχοαυτόνομοι» δέν πλάσαρησαν τόν «παλιό καλό» έαυτό τους, σάν φολκλόρ, σάν πυροτέχνημα βραχείας διάρκειας. Παρόλο, μάλιστα, που θά μπορούσαν νά μιμηθούν, για μία άκόμη φορά, τούς όμολογούς τους της Εύρώπης, οι όποιοι τυπάνουν ιστορικά των αγώνων τους (μέ φωτογραφίες αλλά και λόγο, προκηρύξεις δηλαδή και αναλύσεις και προτάσεις) καταθέτοντας τά έσοδα στό κοινό ταμείο.

Παντελής Μπουκάλας

* Υστερόγραφο: Στις δικές που άκολούθησαν τήν είσοδή των ΜΕΑΜΑΤ, οι καταληψίες οδηγήθηκαν στις φυλακές κατηγορούμενοι και για έπαιτεια.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κυκλοφορούν

ΑΧ. ΜΗΤΣΟΥ

Η προσχώρηση στις Ευρωπαϊκές Κοιότητες

T.S. KUHN

Η δομή των έπιστημονικών επαναστάσεων

Ετοιμάζονται

P. SRAFFA

Παραγωγή εμπορευμάτων μέσω των εμπορευμάτων

Πρελούδιο σέ μία κριτική της οικονομικής θεωρίας

P. FEYERABENT

Εναντία στη μέθοδο

E. LACLAU

Πολιτική και ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία

A. ΒΡΥΧΕΑ, Κ. ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ

Απόπειρες έκσυγχρονισμού της άνώτατης εκπαίδευσης 1966-1981

A.M. ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ζητήματα Αρχιτεκτονικής Θεωρίας

Κεντρική διάθεση

Αθήνα: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ

Σίνα 7, τηλ.: 3615493

Θεσσαλονίκη: ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΥ

Κ. Μελενίκου 34,

τηλ.: 212610

Λιάνεια βέλη και χριστιανά τά τέλη

«Ποιός θα ρίξει τό θέλος στους διανοούμενους και τόν εφησυχασμό τους για τά σημεῖα και τέρατα πού γίναν στον τόπο και πού συχνά δέν τάραξαν τή μακαριότητά τους;»

Ἡ πρόταση ἀποσπαστήκε ἀπό τήν εἰσαγωγή τῶν Γιώργου Λιάνη - Φανῆς Πετραλιάς στήν ἔρευνά τους «Ἀναγέννηση τώρα! Πώς πρέπει νά γίνει ἡ ἀλλαγὴ στήν πολιτιστική μας ζωὴ» (NEA, 20.11.81).

Ραυτᾶμε:

- Δέν εἶναι λοιπόν διανοούμενοι ὅσοι ἐρευνοῦν, προτείνουν και γράφουν στίς ἐφημερίδες, ἀπειθύνόμενοι μάλιστα σέ ἀναγνωστικό κοινό ὑπερκατό χιλιάδων Ἑλλήνων κι ὄχι σέ τέσσερις-πέντε (τίς ἴδιες πάντα) χιλιάδες πού καλύπτει καθένα ἀπό τά «διανοομενιστικά-κουλτουριάρικα-περιθωριακά» περιοδικά;

- Μήπως διανοούμενος-πού-δέν-κοιμᾶται εἶναι μόνον ὁποῖος φροντίζει νά κάνει ἐμφανή τήν παρουσία του, σέ τακτά χρονικά διαστήματα, ἀπό τίς στήλες ἐφημερίδων αὐτοδικαίως προοδευτικο-δημοκρατικοσοσιαλιστικῶν;

- Κι ὅσοι ἐπιμένουν νά ἀντιστέκονται (μέ κόστος καί οἰκονομικό) στους πολὺτροπους ἐκμωλισμούς τῆς κάθε ἐξουσίας - πρώτης, δευτέρας, νυσοστής - κοιμούνται τάχα; Κι ἡ ἀγωνία πού δέν ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν μαζῶν γιά νά τίς γεμίσει ἐνοχές, ἡ ἀγωνία πού δέν ἐξαντλεῖται σέ ἀνέξοδες «ἀπομυθοποιήσεις» πάντων και πασῶν κατασκευάζοντας τό δικό της μῦθο, ἡ ἀγωνία πού δέν φοβᾶται μπᾶς και καταστήσει ἀπελπισία και εἰκοστός δεύτερος ὄροφος, εἶναι μακαριότητα και ἐφησυχασμός;

- Καί, τέλος, τό θέλος θά ἔναι θανατηφόρο - γιά νά ξημερώσει ἐπιτέλους ὁ καιρός χωρίς διανοούμενους και κουλτουριάρηδες - ἢ ἀπλῶς θά ξυπνήσει τούς ὑπνῶντες πού, ἀνοίγοντας τά μάτια τους, θά δοῦν τό «μέγα πλῆθος και μέγα πάθος» τῶν ἀενάως κρινόντων και αἰωνίως σέ θέση ἰσχύος (και ἀθωότητος) «φίλων τοῦ λαοῦ»;

Μά τόν Μπάρτ, ἕνας καθρέφτης ἀπέναντι ἀπό τό γραφεῖο μας δέν θά ἔταν εντελῶς περιττός.

Ἀπογευματινός φεμινισμός

«Καλή κι ἡ Παναγιώτανα

Μιά-δύο χιλιάδες γυναῖκες διαδήλωσαν τελικά ἐναντίον τῶν βιασμών.

- Καί οἱ ἄλλες; μέ ρώτησε συνάδελφος.

- Οἱ ἄλλες, εἶπα, δέν γυρίζουν στους δρόμους, κοιτᾶνε τά σπίτια τους και τή δουλειά τους...

Μεταξύ μας, ὑπάρχει και μιὰ ἄλλη κατηγορία.

Μερικές δέν διαδήλωσαν γιατί σκέπτονται «ἀπό ὀλοτέλα καλοῖ κι οἱ βιασμοί?»...

Αὐτό εἶναι τό τελικό συμπέρασμα τῆς Ἀπογευματινῆς, στίς 5-12-81, γιά τή διαδήλωση τῶν γυναικῶν, στίς 3 Δεκεμβρίου, ἐναντίον βιασμών και βιαστών.

Ἄν κάποιος θεός καθάλαγε τή μηχανή του κι ἀποφάσιζε νά περιπολεῖ στοῦ Φιλοπάππου, στό Σέιχ Σού και σ' ὅλα τά συναφή, ἴσως τό «βδελυρό φαινόμενο» τῶν βιασμών νά πέρναγε στήν προϊστορία. Τότε ὅμως ἡ Ἀπογευματινῆ, πού καταγράφει μέ ἡδονοβλεπτική ἐξουχιστικότητα κάθε σεξουαλική παρεκτροπή, θά ἔχανε τό ψωμάκι της. Κι οἱ συντάκτες της, πού κοπιάζουν νά ἀπομακρύνουν τό πάνω χεῖλος μας ἀπό τό κάτω στή στήλη «ΤΣΟΥΖΟΥΝ», θά ἀναγκάζονταν νά ἀσχοληθοῦν και μέ λιγότερο ἐξωτερικές περιοχές - οὐδέν καλόν ἀμιγές καλοῦ δηλαδή.

Γιατί ἡ Ἀπογευματινῆ εἶναι ἡ μόνη ἐφημερίδα πού κάνει τόν ἀναγνώστη της νά ντρέπεται ὅταν ξεφυλλίζει στό λεωφορεῖο τίς γυμνές της σελίδες. Γιατί εἶναι ἡ μόνη πού διαθέτει εἰδικευμένους «ἐμπροσσιαστές»-ἐρευνητές τῆς «μυστικῆς ζωῆς» ποιητῶν, φιλοσόφων, ποδοσφαιριστῶν και καλλιτεχνῶν - ἀπό τίς σαρκωδές γραφομηχανές τῶν ὁποῖων οὐδείς γλίτωσε μέ κάτι λιγότερο ἀπό ὀμοφυλοφιλία, κοπρολαγνεία ἢ σοδομογομορισμό. Γιατί εἶναι ἡ μόνη πού κάνει βασικό θέμα τῆς πρώτης σελίδας της τούς βιασμούς, διακωμωδώντας τόν πόνο τῶν ἀνθρώπων, μεταποιώντας τόν σέ τάλιρα και δεκάρικα. Γιατί προάγει τήν ταξινόμηση τῶν γυναικῶν σέ νοικοκυρές-δοχεῖα νυκτός ἢ (και μόνον) πόρνες-δοχεῖα γιά κάθε χρῆση. Γιατί πρωτοστατεῖ στήν προβολή τῆς γυναικῆς-ἀντικείμενο μέ πονηρές φωτογραφίες και πονηρότερες λεζάντες. Γιατί χοροστατεῖ στόν ἐξευτελισμό τῆς ἐρωτικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους παραμονεύοντας ἀπό περίπτερο σέ περίπτερο σάν Ἐρμανουέλα μαζί και Λογιόλα.

Κι ἄν κάποιος πουριτανός ἔλληνορθόδοξος κατηγορήσει τήν Ἀπογευματινῆ γιά ἀλλεπάλληλους βιασμούς τῆς ὑγείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δέν θά ἔμαστε ἐμεῖς πού θά πούμε πώς «δέν τᾶ ἔθελε» - ὁ βιαστής ἐννοεῖται.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ: Γιά νά μήν ξεχνᾶμε και τόν Καίσαρα: Τό Βῆμα, στίς 4-12-81, προσπάθησε εὐφυῶς νά μάς πείσει πώς δέν ἐπρόκειτο γιά φεμινιστική διαδήλωση ἀλλά γιά θεατρική παράσταση φιλάρεσκων κυριῶν, στήν τιλοφορημένη «Ἀτροφική συγκέντρωση κατά τῶν βιασμών» παρουσίασή του: «Παραταγμένες μπροστά στίς κάμερες τῆς τηλεοράσεως (...) λιγότερες ἀπό 300 γυναῖκες φώναζαν ρυθμικά, ὑπακούοντας στά κελεύσματα τῶν τεχνικῶν τῆς τηλεοράσεως. Ἦταν ἡ μεγάλη στιγμή τῆς συγκέντρωσης...».

Ἴσως ἐπειδὴ ἀπουσίαζε ἡ γυναῖκα τοῦ Καίσαρα...

Αἰμ. Ο. Ροῖδης

Στό
PAESANO
 έγινε η
AΜΜΑΓΗ
 με τις γνωστές
SΠΕΣΙΑΛΙΤΕ
 τώρα και η
OΥΓΚΑΡΕΖΙΚΗ
 λαχταριστή
KΟΥΖΙΝΑ
 Φωκίωνος Νέγρη 16
 Reservation 8224 324

‘Η έμπορευματοποίηση τής «Αλλαγής»

Ίδού λοιπόν οι εύελκτοι διαφημιστές μας αλλαγολογούντες και αλαλάζοντες. Δέν ισχυρίζομαστε βέβαια πώς τό ΠΑΣΟΚ ένέχεται άμεσα γιά τούτες τίς διαφημίσεις. Δέν είναι ό κατασκευαστής τους - ίσως όμως νά 'ναι ό έμπνευστής τους: μέ τίς προεκλογικές του άφίσες, στίς όποιες ή ψήφος υπέρ του εξισωνόταν παραστατικότητα μέ χιλιάδικα, κοτόπουλα και μακαρόνια, και μέ τή νοοτροπία πολίτη πού εξέθρεψε στήν επτάχρονη θητεία του. Νοοτροπία πού τήν εκμαυλίζει ή πολιτική-μέ-άμεσο-άντίκρισμα, πολιτική κέρδους, ό,τι πιά άστικό δηλαδή.

Κάπου εδώ άρμόζει ό μετεκλογικός πολλαπλασιασμός τών πρασίνων, πού άνέτρεψε τίς συνήθειες του φθινόπω-

ρου, κι ό νεποτισμός στήν πλήρωση τών ύψηλών θέσεων, και τό επικίνδυνο φάντασμα του πανελλαδικού ρουσφετιού πού πρέπει νά ικανοποιηθεί από τό ΠΑΣΟΚ, κι οι μικρές προσωπικές έπαιτείες πού άρπαξαν τούς ψηφοφόρους γιά νά τούς σπρώξουν δυό και τρείς δρόμους άριστερότερα και πού τώρα απαιτούν τήν άνταπόδοση. ‘Η πολιτική είναι επένδυση μάς έλεγαν - και φαίνεται πώς θά περάσουν μπόλικες τετραετίες γιά νά κοινωνικοποιηθεί τό ιδιωτικό και γιά νά πολιτικοποιηθούν οι πολιτικοί μας.

Λυπούμαστε, ότι ή αλλαγή δέν έισπράττεται ήθοπλαστικά αλλά λογιστικά. Φοβούμαστε ότι δέν θιώνεται μέ τό κόστος της και τόν κόπο της αλλά γιά τίς έξ ύψους παροχές και τίς επιφοιτήσεις της.

Η Μουσική Αλλαγή Αρχισε από τήν ΛΥΡΑ

Καληνύχτα, ήλιε, καληνύχτα...

Όποτε λοιπόν «ή έθνική αντίσταση δέν άνήκει σέ κόμματα αλλά σέ ολόκληρο τόν ελληνικό λαό», όπως μάς είπε ό κ. Άνδρέας Παπανδρέου. Και ένώ βέβαια ήταν άσφαλώς ό λαός - ή μεγάλη του μάλιστα πλειοψηφία - εκείνοι πού πλαισίωσαν όσους σήκωσαν εκείνα τά όπλα, δέν μπορούμε παρά νά κάνουμε και όρισμένες σκέψεις, άπτόκες άλλωστε του είδους άρθρωσης τής πρωθυπουργικής ρήσης και τής γραμμής πού ακολουθήθηκε σάν άποτέλεσμα αύτης τής ρήσης: ‘Η ότι τά κόμματα βρίσκονται έξω άπ' τό λαό, δέν τόν οργανώνουν (ή οργανώσαν) και δέν τόν καθοδηγούν (ή καθοδήγησαν), είναι δηλαδή τά κόμματα ένα είδος θεατρικών ροερσ στή δημόσια ζωή, ή ότι όλα τά κόμματα έδρασαν πανομοιότυπα και «έθνικά» στή διάρκεια εκείνης τής γένεσης και συνεπώς κανένα δέν μπορεί νά διεκδικήσει, έτσι, τήν «έθνική μας αντίσταση». ‘Η, τρίτο, πώς οι δέκατόσες μεραρχίες του ΕΛΑΣ ήταν ένα σόι αυτόματης ανάφλεξης ή παρθενογεννημένης κοινωνικοαπελευθερωτικής μετάλλαξης. Χωρίς καταλύτες. Χωρίς συδαιλίσματα. Έτσι.

Συμπληρώνεται λοιπόν μ' αυτόν τόν τρόπο τό σενάριο του έργου τής καταλήστευσης τών κομμουνιστών άπό όλες τίς πρωτοβουλίες τους, όλες τίς πρωτοπόρες ενέργειές τους, όλο τους τό μπροστάρισμα στους κοινωνικοπολιτικούς αγώνες του λαού μας. Μετά τή Βάρκιζα... οι Βουλιαγμένοι. Μετά τό Πολυτεχνείο, τό άνέμισμα του... Ίσκιου τής Εύρυδικης. Και τώρα ή όδοστρωτή-

ρωση πού άκούει στό γενετικό όνομα άναγνώριση τής «έθνικής Άντίστασης», πού φέρνει στό έθνικό ένεργητικό και όλα εκείνα τά «περήφανα γεράματα» - όλους τούς ιδεολογικούς προγόνους του κ. Παπανδρέου: τούς Σοφούληδες, τούς Καφαντάρηδες, τούς Έξηντάρηδες.

Οι μαρξιστές λοιπόν ύπουργοί του ΠΑΣΟΚ - φυσικό άλλωστε άφου και κάμποσος μαρξισμός δηλώθηκε στή διαδικασία μορφοποίησης του «κινήματος» - προχωρούν άπαρασάλευτοι έντάσσοντας μέ κοπτάσιες, μέσα στό καθεστώς, όλες τίς στιγμές τής λαϊκής άνάτασης.

Και οι κομμουνιστές; ‘Α, οι κομμουνιστές ύπάρχουν άραγε

.....
 ή μήπως όχι δέν άπομένει τίποτε παρά μόνο τό θάρος
 ή νοσταλγία του θάρους μιας ύπαρξης
 ζωντανής...

ή μήπως, προσφυέστερα
 λίγα ψίχουλα αγάπης σου γυρεύω
 κι ως τήν άλλη μου ζωή θά σέ λατρεύω...
 Γιάννης Βουλουμάνος

Η διάκριση των εξουσιών καί η άδιακρισία της εξουσίας

Η Λαϊκή Κυριαρχία αποτελεί «τὴν πεμπουσία τοῦ σοσιαλιστικοῦ περιεχομένου τοῦ κινήματος». Τό Κοινοβούλιο εἶναι τό πρῶτο «θάθρο τῆς Δημοκρατίας». Πλὴν ὅμως «ἡ Βουλὴ εἶναι σήμερα ὑποβαθμισμένη. Τό ΠΑΣΟΚ θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴν ἐνίσχυσή της, ὥστε νά ἀποκτήσει τό κύρος της πού θά τῆς ἐπιτρέψει νά ἀσκήσει τόν ἀποφασιστικό ρόλο της». Πολύ ὠραία ἴσαμε δώ τὰ τοῦ προεκλογικοῦ Συμβολαίου μέ τό Λαό. Διότι πράγματι ἡ ἀλφαριθμητικὴ -καλοῦ ἢ κακοῦ, πάντως ἰσχύοντος- Συντάγματος ἔχει νά κάνει μέ τὴ λεγόμενη διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἡ νομοθετικὴ, δηλαδή τό Κοινοβούλιο πού, ἐκλεγόμενο μέ ἀμεση, μυστικὴ καί καθολικὴ ψηφοφορία, ὑλοποιεῖ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία. Ἐξοῦ καί οἱ ἐκλογές λέγονται βουλευτικές.

Θές γιατί, τώρα πού τὰ ἀρχαῖα βγαίνουν ἀπ' τὴ ζωὴ μας, φράσεις ὅπως «ἔστι δέ τρία μόρια Πολιτειῶν πασῶν» εἶναι ἀκατανόητες· θές γιατί ὁ Μοντεσκιέ, πού καί εἰσήγαγε τὴν ἔννοια τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν, ἦταν προνομιούχος· θές γιατί τό ξενόφερτο πρότυπο τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὁποία καί θεσμοθέτησε τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, εἶναι κατάλληλο μόνο γιὰ τὴν Ἑσπερία· θές γιατί ἴσως ὑπάρχει ἡ σκέψη, τώρα πού θά καταργηθεῖ ὁ σταυρός προτιμήσεως, οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές νά μετονομασθοῦν μέ ὑπουργικὴ ἀπόφαση σέ κυβερνητικὲς -ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα, ὁ κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος, ἀπαντώντας στίς 22.1 σέ ἀνακοίνωση τῆς Ἱεραρχίας, ἐξειδίκευσε τὰ παραπάνω ὑπό κατά τι διαφορετικὴν ἔποψιν: «Ἡ κυβέρνησις, πού πρόσφατα ἔχει λάβει τὴ λαϊκὴ ἐντολή, εἶναι ἡ μόνη πού κατὰ τό Σύνταγμα καί κατὰ τὴν ἐτυμηγορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἔχει τό δικαίωμα καί τὴν ὑποχρέωση νά νομοθετῇ καί νά ἐκφράζει τὴν κυριαρχὴν λαϊκὴν βούλησιν».

Ἔστω ὅτι ρωτούσαμε ρητορικά τόν κυβερνητικὸ ἐκπρόσωπο: μά καλά, τί συμβαίνει ὅταν ἡ τηλεόρασις μᾶς λέει κάθε τόσο ὅτι «σήμερα ἡ Βουλὴ ἀσχολήθηκε μέ νομοθετικὸ ἔργο», σαμποτάρει τὴν κυ-

βέρνησις ἢ μήπως ἡ Βουλὴ φυτρώνει ἐκεῖ πού δέν τὴν σπέρνουν; Ἔστω ὅτι τοῦ ὑπενθυμίσαμε, ἐπομένως, ὅτι ἡ κυβέρνησις εἴθισται νά μὴ νομοθετῇ ὄχι ἐπειδὴ δέν θέλει ἀλλὰ ἐπειδὴ οὔτε τὴν «ὑποχρέωση» οὔτε, πολλῶν μᾶλλον, τό «δικαίωμα» ἔχει νά τό κάνει, αὐτὴ ἀπλῶς φέρνει τὰ νομοσχέδια στὴ Βουλὴ ὅπου καί, μέ τὴν ἀποφασιστικὴν θέβαια συμμετοχὴ της, συζητοῦνται ἐξαντλητικὰ, ψηφίζονται ἢ καί ἀπορρίπτονται, κοντολογίς ἐπιτελεῖται νομοθετικὸ ἔργο.

Ἔστω ὅτι ρωτούσαμε, τέλος, τόν κ. κυβερνητικὸ ἐκπρόσωπο περὶ τοῦ πῶς τελοσπάντων θά ἀποκτήσει ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ «τό κύρος πού θά τῆς ἐπιτρέψει νά ἀσκήσει ἀποφασιστικὰ τό ρόλο της» ὅταν αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ρόλος τῆς ἀφαιρεῖται διὰ τῶν ἀμειλικτων δηλώσεών του. Ἄν τὰ κάναμε αὐτὰ, ὁ κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος θά καταλάβαινε τό σφάλμα του καί θά μᾶς ἔλεγε: «μέ συγχωρεῖτε, ἔκανα λάθος. Ἔλαθε ἡ γλώσσα μου».

Ἄμ δέ. Διότι λάθη σέ τόσο σοβαρὰ πράγματα δέν γίνονται. Ἀπλῶς γλώσσα λανθάνουσα λέει τὴν ἀλήθεια καί κόκαλα τσακίζει ζωντανῶν τε καί θενεῶτων: τοῦ Μοντεσκιέ καί τὰ δικά μας. Λέει λοιπὸν ὁλόκληρη τὴν κυβερνητικὴ ἀλήθεια γιὰ τό πῶς ἡ κυβέρνησις καταλαβαίνει τό ρόλο της καί τὴ σχέση της μέ τοὺς θεσμούς. Μέ τὴν ἐλπίδα πῶς δέν τό διερμηνεύουμε σωστά, τό πνεῦμα εἶναι πάνω κάτω τό ἐξῆς: σήμερα τὴν ἐξουσία τὴν ἀσκεῖ ὁ Λαός· Λαός ἐδῶ, Λαός κι ἐκεῖ· δικό μας, λοιπὸν, διὰ πλειοψηφίας τό Κοινοβούλιο· ἐπομένως ὅ,τι νομοσχέδιο καί νά τοῦ πᾶμε θά περάσει· ἢ ἐκεῖ διαδικασία εἶναι ἀρα ἀπλῶς ἐθιμοτυπικὴ, διεκπεραίωση ἀγγραφείας.

Καλὰ τὰ πῆγαμε λοιπὸν μέ τό Κοινοβούλιο. Ἐκείνη ἡ δικαστικὴ ὅμως ἐξουσία σάν πολὺ ἀυτόνομη δέν τό παίζει; Ἄντε, παιδιά, καί δικαστές!

Ὁ τρίτος δρόμος

Μιλώντας στό Σπóρτινγκ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ΠΑΣΟΚ διακήρυξε: «Εἴμαστε ὁ τρίτος δρόμος ἀνάμεσα στὴ σοσιαλδημοκρατία καί τὸν υπαρκτὸ σοσιαλισμὸ».

Δέν ἐπιδίωξε ποτε ἡ ἀριστερά, μικρόψυχα, νά κρατήσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τίς λέξεις της καί τό φορτίο της. Εἶθε νά παίρνουν κι ἄλλοι τίς ιδέες της καί νά τίς ἀξιοποιοῦν. Δέν πρόκειται ὅμως περὶ αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ «τρίτος δρόμος» δέν εἶναι παρὰ τό πρόχειρο ὄνομα μιᾶς τιτάνιας ὅσο καί ἀντιφατικῆς προσπάθειας πού καταβάλλει ἡ σημερινή, ευρωπαϊκὴ κυρίως, κομμουνιστικὴ ἀριστερά νά ξεφύγει ἀπὸ τὴν παμπάλαια Σκύλα καί τὴ νεόκοπη Χάρυβδη. Κι αὐτὸ σημαίνει σκληρὴς ἐπὶ δεκαετίες συγκρούσεις στους κόλπους της καί μέ τοὺς ἄλλους, σημαίνει ἀνοιχτὴ ἀναζήτησις, ζύμωσις καί προβληματισμὸς, σημαίνει κινήματα, κείμενα καί κουβέντες, πολλὲς ἀσήμαντες καί βαρυσήμαντες, σημαίνει ἀγωνία, κόπο καί φαιά οὐσία. Αὐτὸς ὁ ἀνύπαρκτος ἀκόμα τρίτος δρόμος ἔχει τὴν ἱστορία του.

Βόλευε τὸν ἀρχηγὸ τοῦ ΠΑΣΟΚ ἡ λέξη πού ἄρπαξε τ' αὐτὸ του. Δέν εἴμαστε ΝΔ, δέν εἴμαστε ΚΚΕ, εἴμαστε ὁ τρίτος δρόμος. Λέξεις ξερὲς καί μαραμένες, συνοδευόμενες ἀπλῶς ἀπὸ κλείσιμο τοῦ ματιοῦ πού ὑπαινίσσεται ὅτι ὑπάρχει ἀπὸ πίσω βαρβάρη ἀνάλυσις, καί ντοκουμέντο καί πλήρης συναίσθησις τῆς βαρύτητας τοῦ λόγου.

Φαίνεται δυστυχῶς ὅτι ἀκόμη καί ἐν μέσῃ, ἢ ἔστω ἄκρα, Εὐρώπη τοῦ '82, μπορεῖ νά ὀμιλεῖ κανεῖς πρωτοσελίδα περὶ τοῦ τρίτου δρόμου μέ τὴν ἴδια ἀνεση πού ὀμιλοῦν ἄλλοι ἄλλου γιὰ τὴν 53ῃ ὁδὸ ἢ τὴν 7ῃ λεωφόρο. Μόνο πού στὴν Εὐρώπη τουλάχιστον, ἐκείνοι πού ἀνοίγουν τὸν τρίτο δρόμο ἔχουν ξεκαθαρίσει ἀπὸ καιρὸ τοὺς λογαριασμοὺς τοὺς μέ κάθε εἶδος «Ἀρχηγούς».

! !!! ?

Οί φιλόσοφοι τῆς «Πράξης»

Ἐπιτέλους στὸν τόπο μας οἱ φιλόσοφοι ασχολήθηκαν μὲ τὴν πολιτική. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Πλάτωνα εἶχε νὰ συμβεῖ κάτι τέτοιο. Ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ φιλόσοφοι στὸν τόπο μας εἶναι συνήθως «ἀνώτατοι κρατικοὶ λειτουργοί», δουλεῖαί τους εἶναι νὰ μνηστολογούν τὴν κρατικὴ λογική. Καί ἐπειδὴ τὸ κράτος δέν εἶναι ἓνα, καθένας τους διαλέγει ἐκεῖνο πού ταιριάζει περισσότερο στὴ φιλοσοφία του.

Ὁ Αὐγουστος Μπαγιόνας, ὡς φιλόσοφος καὶ ἀνώτατος κρατικὸς λειτουργός, ἔδειξε ἀξιοθαύμαστη συνέπεια συνδέοντας φιλοσοφία καὶ πολιτική. Ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ υπεράσπιση τοῦ Λόγου τῆς Ἱστορίας, πού ἀναζητώντας τὴν τελειότη του γίνεται ἀσπισμός καὶ ἀνεπιστόμενος διαλεκτικὰ μετασχηματίζεται σὲ σοσιαλισμὸ καὶ κεῖθε παίρνει φόρα γιὰ τὸ μακάριο στάδιο τοῦ κομμουνισμοῦ, πού ἀπὸ Τσάρος γίνεται Στάλιν κι ὕστερα συλλογικὴ ἡγεσία, Μπρέζνιεφ καὶ Γιαρουζέλσκι, αὐτὸς ὁ ἀνώτατος κρατικὸς λειτουργός καὶ θεράπων τῆς φιλοσοφίας στὴν ΠΡΑΞΗ, πάντοτε βέβαια διαλεκτικὰ, πέρασε στὴν πολιτικὴ πράξη κρατώντας τὸ πλακάτ πού τοῦ ἔδωσε ἡ ΚΝΕ μὲ τὴν ἐπιγραφή «ΚΑΤΩ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΠΡΕΖΝΙΕΦ» καὶ τὴν ὑπογραφή «ΚΟΒ φιλοσόφων». Ἐκεῖ, στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἀγῶνων γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν «ἀνανεωτῶν» πού ἐκφράζονται στὴν ΑΥΓΗ καὶ τὸν ΠΟΛΙΤΗ, ἀντάμωσε τὰ δικά του φιλοσοφίζοντα ὑβρεολόγια μὲ τὰ ὑβρεολόγια τοῦ Ριζοσπάστη. Ἀπὸ τίς πονηριές τῆς ἱστορίας δέν πῆρε εἶδηση. Στὴ μαύρη νύχτα τῆς κνίτοεγελιανῆς του μακαριότητος ὅλες οἱ ἀγέλαδες εἶναι μαύρες, κατάμαυρες, κι ἀναχαράζουν τὸ χόρτο τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Τῆς ΕΣΣΔ βέβαια.

Ποντικοπαγίδες καὶ λαϊκὲς παροιμίες

«ΕΙΛΙΚΡΙΝΑ δέν καταλαβαίνουμε τί δουλειά ἔχει ὁ πρωθυπουργὸς τῆς χώρας στὴ σημερινὴ δεξίωση τῆς ἑλληνικῆς πρεσβείας τοῦ Λονδίνου πρὸς τιμὴ τοῦ... Ἐλύτη!

ΕἶΝΑΙ τρελό, τραγικό, ἀπίστευτο, ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ περίεργοι τύποι τῆς πρεσβείας τοῦ Λονδίνου, ἔκαναν κοινὴ δεξίωση γιὰ τὸν πρωθυπουργὸ καὶ γιὰ τὸν Ἀλεπουδέλη, ἐπειδὴ λέει (ἄκου δικαιολογία) αὐτουνοῦ τοῦ νομπελίστα τὴν δεξίωση τὴν εἶχαν ἐτοιμάσει ἀπὸ καιρό!!

ΠΛΗΡΗΣ ὁ ἐξευτελισμός καὶ μένουμε κατάπληκτοι μὲ τὴν πρωθυπουργικὴ ἀπόφαση νὰ πάει, ἀντὶ νὰ τοὺς χέσει, ὅπως τοὺς ἀξίζει...»

(Ποντίκι, φ. 132, 27/11/81).

Καταρχὴν, δέν μᾶς ξενίζουν κι οὔτε καὶ μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ ποντικοσυμβουλές πρὸς τὸν πρῶτο τῶν ὑπουργῶν. Καί ἐπειδὴ ἀποτελοῦν τυπικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν συγκροτηματιῶν δημοσιογραφούντων καὶ ἐπειδὴ πίσω ἔχει ἡ... γάτα τὴν οὐρά.

Ὅμως, καὶ παρά τίς κοπιώδεις προσπάθειές μας, δέν καταφέραμε νὰ γελάσουμε μὲ τὴ λεπτεπίλεπτη εἰρωνεία πού μὲ τρεῖς τελείες κι ἓνα «αὐτουνοῦ» ἐξαντλεῖ τηλεσίδικα τὸ θέμα Ἐλύτη. Δέν χρειάζεται φυσικὰ νὰ υπερασπιστοῦμε τὸν ποιητὴ διότι, ὡς Ἀλεπουδέλης, γνωρίζει ἤδη ὅτι, πρῶτον, οὐδεμία σχέση ἔχει μὲ τὸ παζάρι καὶ ὅτι, δεύτερον, ὅσα δέν φτάνει ἡ ἄλεπού δέν τὰ φτάνει τὸ ποντίκι. Κι ἂν συνεχίζουμε νὰ θυμώνουμε μὲ τέτοιο ὕφος καὶ τόσο ἤθος εἶναι γιατί ὁ θυμὸς σημαίνει (διάθεση γιὰ) ἀντίσταση, λειτουργία πού ἐλάχιστα συγγενεῦει μὲ ζηλόφθονες ἀνοησίες καὶ μὲ «σαρκαστικές, χιουμοριστικές» κακίες χωρὶς χυμούς καὶ σάρκες.

Στὸ κάτω κάτω, καὶ τὰ φίδια διαθέτουν δηλητήριο ἀλλὰ δέν βάλθηκαν νὰ παριστάνουν οὔτε τοὺς ἐξκουβίτορες τῶν ἀρχόντων οὔτε τοὺς «ἐκφραστὲς τῆς κοινῆς γνώμης».

Καί γιὰ νὰ ολοκληρωθεῖ ἡ γεύση τῆς καλοπροαίρετης καὶ θεμελιωμένης κριτικῆς ἰδίου ἓνα ἀκόμα τεμάχιο ἀπὸ τὸ ἴδιο Ποντίκι: «Πιθανολογεῖται ὅτι στὴν ὀστεοθήκη (σσ: τῶν ὀστῶν τῆς ἐκλιπούσης δεξιάς) θὰ γραφεῖ ὁ γνωστός στίχος τοῦ «ἔθνικου» Μας ποιητῆ Ἐλύτη "ἂν ἔχεις τοῖχο διάβαινε".

Καταγγελία ἢ κατάδοση;

Ἀφοῦ ἡ ΝΔ, εἰσάγοντας τὰ ἀμάχητα τεκμήρια φοροβεβαίωσης, ἀνοίξε τὸ δρόμο γιὰ τὴ μετατροπὴ τῶν πολιτῶν σὲ ὑπηκόους, καὶ τοὺς καταδίκασε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἀποδεικνύουν ὅτι δέν εἶναι κλέφτες κι ἀπατεῶνες, τὸ ΠΑΣΟΚ προχώρησε ἓνα βήμα παραπέρα. Θεσμοποίησε τὴν κατάδοση ἰδρύοντας τὸ σχετικὸ Γραφεῖο Καταγγελιῶν σὲ ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν.

Ὁ κ. Δρεττάκης βέβαια διαμαρτυρήθηκε. Οἱ ἴδιοι ὅμως οἱ προπαγανδιστὲς τοῦ νέου συστήματος φοροβεβαίωσης βεβαιώνουν ὅτι σὲ λίγες μέρες ἔγιναν «χιλιάδες καταγγελίες». Τὸ μαζικὸ κίνημα, λοιπόν, προχωρεῖ. Ἡ λαϊκὴ συμμετοχὴ τὸ ἴδιο. Πραγματικὰ ἀλλάζουμε. Μαζὶ μας καὶ τὸ νόημα τῶν λέξεων.

**ΚΚΕ ΕΣΩΤ.: ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ
ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΕΡΩΝ - ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ;**

Κύριε διευθυντά.

στο προηγούμενο τεύχος του ύμετέρου *Πολίτη* - τό άμέσως πριν τις εκλογές - ο κ. Α. Έλεφάντης, εκφράζοντας «χωρίς διαφορούμενα» τή στάση των ανθρώπων του περιοδικού (προσδιορίστηκαν από τό «εμείς»), χαρακτηρίζει τό ΚΚΕ έσωτερικού «γεωγραφικό τόπο συνάντησης των λίγων, όχι όμως των τελευταίων, άριστερών, κομμουνιστών, σοσιαλιστών που επιμένουν στον παλιό και πάντα νέο λόγο του σοσιαλισμού».

Έπειδή ή διατύπωση τής πρότασης αυτής «είναι πράξη πολιτική», άρα «υπεύθυνη», υποθέτω ότι ο κ. Α. Έλεφάντης θά είναι έτοιμος να τήν αναπτύξει άπαντώντας σέ όρισμένες σχετικές άπορίες:

α) Όπως είναι γνωστό, τό ΚΚΕ έσ. αντίπαχτηκε ένεργητικά στην κατάληψη του Πολυτεχνείου τό 1973 και κατοπινά (πριν άκόμη πέσει ή Χούντα) τήν άποδοκίμασε, άλλοτε ως «άκαιρη» κι άλλοτε ως «προβοκάτσια». Οί θέσεις αυτές του ΚΚΕ έσ. είχαν εκφραστεί τότε έν θερμώ. Ή τοτική στάση του ΚΚΕ έσ. εκφράζει, κατά τή γνώμη του κ. Α. Έλεφάντη, τήν πολιτική φυσιογνωμία του «τόπου συνάντησης όσων επιμένουν στό λόγο του σοσιαλισμού»;

β) Όπως είναι γνωστό, μετά τή μεταπολίτευση, τό ΚΚΕ έσ. προπαγάνδισε και προσπάθησε, όσο μπορούσε, να εφαρμόσει τή διαθόρητη ΕΑΔΕ (Έθνική Αντιδικτατορική Δημοκρατική Ενότητα), καλώντας τούς «σύμπαντες» σέ συμπράταξη μέ τή «δημοκρατική» Δεξιά ενάντιον τής Χούντας. Σύμφωνα με τή λογική τής γραμμής εκείνης, τό κύμα των «άγριων» έργατικών κινητοποιήσεων που ξεόπασε μετά τή μεταπολίτευση άποτελούσε «όργανο για τή δημοκρατία» (όποτε οί εκδηλώσεις του δεν είχαν «υποπηγή» προέλευση) κι έπρεπε, συνεπώς, ν' άναχαιπιστεί. Έξου και ή πυροσβεστική πρακτική που γνωρίσαμε καλά τις εξάρσεις της μέ τή μορφή τής προβοκατορολογίας άκόμα και τήν ήμέρα που ή «δημοκρατική» Δεξιά, τό Μάη του '76, περνούσε από τή Βουλή τόν 330. Ήταν, άραγε, ή στάση εκείνη ουσιώδης ή δευτερεύον γνώρισμα του ένλόγου «γεωγραφικού τόπου»;

γ) Όπως είναι γνωστό και «σωστό», «τά κόμματα που δεν είναι δημοκρατικά για τόν έαυτό τους δεν μπορούν να προσφέρουν στους άλλους αυτό που δεν έχουν, τή δημοκρατία». Όπως είναι επίσης γνωστό, τό ΚΚΕ έσ. αντιμετώπισε τήν πλειοψηφία τής σπουδάζουσας του Ρήγα Φεραίου (γνωστότερη ως «Β' Πανελλαδική») μέ μεθοδολογία ήκιστα δημοκρατική και άντάξια των «ευγενέ-

στερων» παραδόσεων του έγχωριου κομμουνιστικού κινήματος. Είναι ή όχι ή στάση αυτή λυδία λίθος για τήν άποτίμηση των περί συμμετοχής και δημοκρατίας όρκων του έν λόγω «γεωγραφικού χώρου»;

δ) Παραδείγματα άνάλογα, «άν ούκ έστιν άριθμός», μπορεί κανείς ν' άναζητήσει μ' έπιτυχία σ' όλες τις περιπτώσεις όπου ή θερμοκρασία τής κοινωνικής άναμέτρησης άνέθηκε ή ένγένει τά πράγματα ζόριασιν. Θά έπισημάνω, ώστόσο, ένα τελείως άλλης τάξης παράδειγμα, φαινομενικά άσήμαντο, παρακαλώντας τόν κ. Α. Έλεφάντη να τό σημασιολογήσει έπίσης υπό τό φώς τής «σωστής γνώμης» ότι ο «σοσιαλισμός ή θά είναι δημοκρατικός ή δέ θά ύπάρξει καθόλου». Δέν πάει πολός καιρός - ένας ή δυό μήνες, άν θυμάμαι καλά - που ή Αύγή-λιβάνισε, μέ μία σειρά άρθρων, τό ίρακινό καθεστώς του Σαντάμ Χουσεΐν τό όποίο και λεφτά έχει (και σκορπάει για προπαγάνδα δεξιά αλλά και «άριστερά») και δήμιος που σέβεται τόν έαυτό του είναι. Συνάδει, άραγε, αυτό τό λιθινιστήρι μέ τήν «άρετή» που επικαλείται ο ένλόγος «γεωγραφικός τόπος» κι όσοι συναντιώνται εκεί;

Ταύτα και μένω
Α.Φ.
Αθήνα

Υ.Γ.: Ή έπιστολή αυτή ταχυδρομήθηκε προς τό περιοδικό *Ό Πολίτης* τήν Παρασκευή 16 Οκτωβρίου 1981.

Και έπειδή τά έρωτήματα άπευθύνονται σέ μένα προσωπικά:

1) Έτυχε και για τή θέση του ΚΚΕ έσωτ. στό Πολυτεχνείο, και για τήν ΕΑΔΕ, και για τόν 330, και για τις έσωκομματικές διαδικασίες και για τις νέου τύπου εξαρτήσεις του ΚΚΕ έσωτ. και για πάρα πολλά άλλα θέματα να πάρω τέτοια θέση που, φανάζομαι ότι ο άγνωστός μου Α.Φ. δεν θά είχε αντίρρηση, άν τουλάχιστο κρίνω από τόν τρόπο που θέτει τά έρωτήματά του. Δέν είναι υποχρεωμένος να τήν ξέρει ούτε και έγώ να τήν επαναλάβω εδώ. Γενικώς θά τόν παρέπεμπα στα 46 τεύχη του *Πολίτη*, και άν ενδιαφέρεται για τήν προσωπική μου άποψη στα όσα έχω γράψει, πάντα έπυνώμως.

2) Και παρά ταύτα επιμένω ότι τό ΚΚΕ έσωτερικού άποτελεί «γεωγραφικό τόπο συνάντησης των λίγων, όχι όμως των τελευταίων, άριστερών, κομμουνιστών, σοσιαλιστών που επιμένουν στον παλιό και πάντα νέο λόγο του σοσιαλισμού». Είλικρινά δεν βλέπω κανένα ασυμβίβαστο άνάμεσα π.χ. στην καταδίκη τής ΕΑΔΕ και τή συμπράταξη στις εκλογές μέ τό ΚΚΕ έσωτ.

Άγγελος Έλεφάντης

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΟ ΚΚΕ ΕΣΩΤ.**

Στό τεύχος σας 46, του Σεπτ. 81, δημοσιεύσατε ένα ώραιότατο άρθρο τής κ. Ράνιας Κλουτσινιώτη, τά «Προβλήματα κατοικίας». Εκεί, άνάμεσα στα πολύ σωστά που λέει, μιλάει και για τό νόμο περί οικιστικών περιοχών (Ν. 947/79), για τό νόμο περί μεταφοράς συντελεστή (Ν. 880/79), για τή ΔΕΠΟΣ, κτλ.

Στό τέλος άσχολείται και μέ τή στάση των κομμάτων τής αντιπολίτευσης άπέναντι στα θέματα αυτά. Και εδώ τά λέει μία χαρά. Όσπου να φτάσει στό ΚΚΕ έσωτερικού, τό... «άποπαίδι του κομμουνιστικού κινήματος», όπως τό βαφτίζει, χωρίς να τό κατονομάζει. Και συνεχίζει, και τά κάνει μούσκεμα...

Ξεχνάει ότι τό κόμμα αυτό όχι μόνο άνέλυσε τά θέματα, τούς νόμους, τις προθέσεις, τά κίνητρα, τις ρεαλιστικές δυνατότητες, τις ούτοπίες κτλ. αλλά καθόρισε (μέ μία σειρά άνοιχτών συζητήσεων και μαζικών συγκεντρώσεων) τις θέσεις του στα πολιτικά αυτά έπιστημονικά θέματα. Τις θέσεις άκριβώς που παρουσιάζει τώρα ή κ. Κλουτσινιώτη, ένν τότε δεν τις είχε. Τις θέσεις που σιγά-σιγά υιοθέτησαν κοινωνικοί φορείς, μέ πρώτο-πρώτο τό ΤΕΕ, παρά τή λυσασμένη επίθεση του ΚΚΕ του Φλωράκη, του έπίσημου ΠΑΣΟΚ, κτλ., σέ άπόλυτη συμφωνία μέ τούς καινούριους άρμόδιους τής Κυβέρνησης (ύπουργός Πλντάς, κτλ). Έ λοιπόν, αυτήν τήν πολύ σωστή (κατά τή γνώμη μου), πολιτικά και έπιστημονικά, στάση του ΚΚΕ έσωτερικού, αυτή τήν παλικαρία στή στάση του, να πει τήν αλήθεια στον κάθε κάτοικο, να άποδείξει πόσο τούς έμπαίζον Κυβέρνηση και ύπολοιπη Αντιπολίτευση (στηρίζοντας τήν ψηφοθηρική άπάτη στή φοβερή διαστρέβλωση των άξιών στή ζωή μας από τή δεξιά), αυτό λοιπόν τό γεγονός τό άποδίδει ή κ. Κλουτσινιώτη στό ότι:

... «ή θέση του Κ.Κ.Ε. έσ.»... «έξηγείται»... από τό ότι... «στόχος του προς τό παρόν δεν μπορεί να είναι ή έξουσία»...! Θεωρώ τήν έξηγηση τής άγαπητής Ράνιας πάρα πολύ άδίκη, άπαραδέκτη θά 'λεγα.

Ένα κόμμα που θέλει να στηρίξει τή δύναμη στό ότι οί κάτοικοι, καλά πληροφορημένοι έπιτέλους, θά σκέφτονται ελεύθερα σωστά, δεν μπορεί να διαλέξει άλλο δρόμο και τότο πρέπει να τό παραδέχεται κανένας ντόμπρα, άσχετα άν άνήκει κανένας στό κόμμα αυτό ή όχι. Τό πολιτικό θάρρος του ΚΚΕ έσ. που θέλει να λέει τήν αλήθεια (στό βαθμό που τήν παίρνει χαμπάρι, βέβαια) επενδύοντας για τό μέλλον του σοσιαλισμού στην Έλλάδα, οτιδήποτε και άν κοστίζει άμεσα, πάει πολύ να τό συκοφαντούμε τόσο φτηνά.

Γρηγόρης Διαμαντόπουλος
Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος